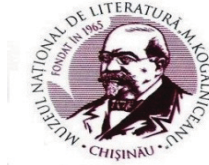

DEPARTAMENTUL PENTRU
RELAȚIA CU REPUBLICA MOLDOVA

INSTITUTUL
CULTURAL ROMÂN
MIHAI EMINESCU

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA, CHIȘINĂU, REPUBLICA MOLDOVA
UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ „YURII FEDKOVICI”, CERNĂUȚI, UCRAINA
UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE”, SUCEAVA, ROMÂNIA

**COLOCVIUL INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ALE
LIMBAJULUI „EUGENIU COȘERIU” (CISL),
ediția a XVI-a**

**EUGENIU COȘERIU CENTENAR
LIMBĂ, CREATIVITATE, CULTURĂ –
STRUCTURI DE REZISTENȚĂ ALE FIINȚEI UMANE**

**24-25 SEPTEMBRIE 2021,
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA, CHIȘINĂU**

CHIȘINĂU, 2021

CZU 80/81+821.09(082)=00

C 62

Acest proiect este realizat cu sprijinul Departamentului pentru Relația cu Republica Moldova.

Această publicație a fost tipărită cu sprijinul Departamentului pentru Relația cu Republica Moldova: www.drmm.gov.ro. Conținutul acestei publicații nu reprezintă poziția oficială a Departamentului pentru Relația cu Republica Moldova.

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului "Eugeniu Coșeriu", ediția a 16-a: „Eugeniu Coșeriu centenar. Limbă, creativitate, cultură – structuri de rezistență ale ființei umane”, 24-25 septembrie 2021, Chișinău / comitetul onorific: Ioan Aurel Pop [et al.]; comitetul științific: Ludmila Zbanț (președinte) [et al.]; comitetul de organizare: Adriana Cazacu (președinte) [et al.]. – Chișinău: CEP USM, 2021. – 372 p.: fig., tab.

Antetit.: Univ. de Stat din Moldova, Chișinău, Rep. Moldova, Univ. Naț. "Yurii Fedkovič", Cernăuți, Ucraina, Univ. "Ștefan cel Mare", Suceava, România. – Texte: lb. rom., engl., fr., alte lb. străine. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. la sfârșitul art. – Apare cu sprijinul Dep. pentru Relația cu Rep. Moldova. – 100 ex.

ISBN 978-9975-158-66-4.

80/81+821.09(082)=00

C 62

ISBN 978-9975-158-66-4

© USM, 2021

COMITETUL ONORIFIC AL CISL 2021

Ioan Aurel Pop, academician, Președintele Academiei Române, România
Johannes Kabatek, academician, profesor dr., Universitatea din Zürich, Elveția
Nicolae Saramandu, m. c. al Academiei Române, România
Serge Borg, prof. univ., dr. hab, Universitatea din Bourgogne, Franche-Comté, Franța, atașat pentru cooperarea educativă și director de cursuri la Institutul Francez, Israel
Ion Dumbrăveanu, prof. univ., dr. hab., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Stelian-Traian Dumistrăcel, prof. univ., dr., Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”, Filiala Iași a Academiei Române, România
Eugen Munteanu, prof. univ., dr., Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, România

COMITETUL ȘTIINȚIFIC AL CISL 2021

Ludmila Zbanț, prof. univ., dr. hab., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova – președinte
Igor Șarov, conf. univ., dr., rectorul Universității de Stat din Moldova, Republica Moldova
Aurelia Hanganu, conf. univ., dr. hab., prorector pentru activitate științifică, Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Valeriu Matei, academician, directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” din Chișinău
Sanda Maria Ardeleanu, prof. univ., dr., DHC, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România
Eugenia Bojoga, dr., lector, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România
Lora Bostan, prof. univ., dr., Universitatea Națională „Yurii Fedkovici”, Cernăuți, Ucraina
Tatiana Ciocoi, conf. univ., dr. hab., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Iraida Condrea, prof. univ., dr. hab. Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Mircea Diaconu, prof. univ., dr., Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România
Rodica-Mărioara Nagy, prof. univ., dr., Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România
Sergiu Pavlicenco, prof. univ., dr. hab., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Gheorghe Popa, prof. univ., dr. hab., Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți, Republica Moldova
Elena Prus, prof. univ., dr. hab., Universitatea Liberă Internațională din Moldova
Tatiana Babin-Rusu, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Vitalina Bahneanu, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Irina Breahnă, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Adriana Cazacu, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Claudia Cemărtan, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Cornelia Cincilei, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Svetlana Corcevschi, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Oxana Creangă, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Elena Gheorghită, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Alexandra Gherasim, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Angela Grădinaru, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Cristina Crossu-Chiriac, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Ion Guțu, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Nicolae Leahu, conf. univ., dr., Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți, Republica Moldova
Viorica Lifari, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Viorica Molea, conf. univ., dr. hab., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Viorica Moloșniuc, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Cristinia Paladian, conf. univ. dr., Universitatea Națională „Yurii Fedkovici”, Cernăuți, Ucraina

Angela Roșca, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Gabriela Șaganean, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Maria Șlehtițchi, conf. univ., dr. hab., directorul Muzeului Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”, Republica Moldova
Emilia Taraburca, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Lilia Trinca, conf. univ., dr., Universitatea de Stat „Alec Russo”, Bălți, Republica Moldova
Elena Varzari, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Cristinia Paladian, conf. univ. dr., Universitatea Națională „Yurii Fedkovici”, Cernăuți, Ucraina
Daniela Pascaru, lector univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Felicia Vrânceanu, lector univ., dr., Universitatea Națională „Yurii Fedkovici”, Cernăuți, Ucraina

COMITETUL DE ORGANIZARE

Adriana Cazacu, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova –
președinte
Elena Varzari, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova –
vicepreședinte
Angela Grădinaru, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova –
vicepreședinte
Tatiana Ciocoi, conf. univ., dr. hab., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova –
vicepreședinte
Sanda Maria Ardeleanu, prof. univ., dr., Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România
Mircea Diaconu, prof. univ., dr., prorector, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România
Lora Bostan, prof. univ., dr., Universitatea Națională „Yurii Fedkovici”, Cernăuți, Ucraina
Ludmila Zbanț, prof. univ., dr. hab., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Maria Șlehtițchi, conf. univ., dr. hab., directorul Muzeului Național de Literatură „Mihail
Kogălniceanu”, Republica Moldova
Claudia Cemârtan, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Ion Guțu, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Viorica Lifari, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Viorica Moloșniuc, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Cristinia Paladian, conf. univ. dr., Universitatea Națională „Yurii Fedkovici”, Cernăuți, Ucraina
Daniela Pascaru, lector univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Ludmila Usatâi, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Felicia Vrânceanu, lector univ., dr., Universitatea Națională „Yurii Fedkovici”, Cernăuți, Ucraina
Silvia Guțu, conf. univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Laura Mârzac, lector univ., dr., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova
Elena Junghietu, lector univ., Universitatea de Stat din Moldova, Republica Moldova

MESAJ DE SALUT

către participanții la ediția a XVI-a a Colocviului Internațional de Limbaje și Comunicare din partea Rectorului Universității de Stat din Moldova Igor ȘAROV, dr., conf. univ.

Distinsă audiență,

Celebrăm astăzi un eveniment notoriu prin care sunt puse în valoare numele compatriotului nostru și întreaga sa activitate – mă refer la ilustrisimul savant al contemporaneității, al cărui centenar de la naștere a prilejuit numeroase activități în toate spațiile universitare unde a activat Profesorul Eugeniu Coșeriu. Universitatea de Stat din Moldova a mai găzduit și alte ediții ale acestui colocviu, dar prezentul for științific se desfășoară într-un moment istoric important, când sărbătorim 75 de ani de la întemeierea universității noastre, instituție de prestigiu din țara noastră.

Colocviul internațional de științe ale limbajului „Eugeniu Coșeriu”, CISL, ediția a XVI-a, organizat la Universitatea de Stat din Moldova, se înscrie perfect în șirul evenimentelor reunite sub genericul centenarului Eugeniu Coșeriu și ale celor care marchează aniversarea de 75 ani ai USM.

Știm că CISL are rădăcinile la Suceava, unde, acum aproape 30 de ani, s-a decis constituirea primului comitet de organizare a acestui colocviu, la care ulterior a participat personal Profesorul Coșeriu. Câțiva ani mai târziu, a urmat colocviul la Cernăuți, apoi la Chișinău.

Un for științific itinerant care a atras întotdeauna nume notorii de lingviști cercetători, cu o deschidere de invidiat spre tot ce e nou în acest domeniu, colocviu, care a avut printre invitați Personalități din spații universitare din Franța, Elveția, Belgia, Canada, Ucraina, România, Rusia, Republica Moldova ș.a. Avem deci o tradiție care ne obligă să fim mereu mai buni. Prezenta ediție a CISL nu este o excepție în acest sens, regăsim printre invitații la acest for nume înscrise în topul cercetătorilor în domeniul științelor umaniste, în literatură, lingvistică, traductologie, didactică.

Suntem onorați de prezența la această manifestare jubiliară de anvergură a partenerilor din consorțiile universitare, a prietenilor noștri de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava și Universitatea „Yurii Fedkovici” din Cernăuți. Suntem bucuroși să vă spunem „bine ați venit!” tuturor celor care ați răspuns la apelul de participare la Colocviul internațional de științe ale limbajului „Eugeniu Coșeriu”, ediția a XVI-a.

Este un prilej excepțional de a-i aduce un respectuos omagiu celui care a marcat prin întreaga sa operă generații de cercetători din cele mai diverse spații ale Europei și Americii.

În universitățile unde a activat Eugeniu Coșeriu, iar mai apoi – discipolii Dumnealui, sunt create centre ale căror rol fundamental este de a păstra și promova moștenirea coșeriană. Mă refer la o nouă provocare pentru noi, usmiști – cea de a mai adăuga un centru Coșeriu în rețeaua mondială, Centrul Eugeniu Coșeriu la Universitatea de Stat din Moldova.

Contăm în acest demers pe bunii noștri prieteni de pretutindeni și, nu în ultimul rând, pe partenerii care au susținut la fel și prezenta ediție a CISL – Departamentul de Relația cu Republica Moldova din cadrul Guvernului României.

Mulțumim colegilor de la Universitatea din Tübingen, Germania și de la Universitatea din Zurich, Elveția pentru expoziția de robe de Doctor Honoris Causa ale lui Eugeniu Coșeriu. Ne-ați creat o atmosferă cu totul și cu totul specială în debutul acestui colocviu. Sperăm mult că le vom putea vedea în viitorul Centru Eugeniu Coșeriu al USM.

MESAJ DE SALUT

100 DE ANI CU EUGENIU COȘERIU – SECVENȚE DINTR-O VIAȚĂ ÎNCHINATĂ ȘTIINȚEI LIMBAJULUI ȘI LIMBILOR

**Sanda-Maria ARDELEANU, dr., prof.univ., DHR,
Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România**

Stimate Domnule Secretar de stat, Adrian DUPU,
Stimate Domnule Rector, Conferențiar univ. Igor SAROV,
Stimată Doamnă Secretar de Stat, Decan, Adriana CAZACU
Dragi Colege și Colegi membri ai Colectivului de organizare,
Iubită Doamnă Dr. Habilitat Profesor, Ludmila ZBANȚ,
Onorați Invitați,
Dragi Prieteni coșerieni,

Este o mare bucurie și o infinită onoare pentru mine, în calitate de martor al istoriei de 30 de ani a acestei minunate construcții intelectuale, numită, la început, Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului, recunoscută, ulterior, drept Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu” de la Suceava-Chișinău-Cernăuți, să Vă adresez un fierbinte Bun Venit!, la ceas aniversar, în anul Centenarului nașterii celui mai mare lingvist român din toate timpurile, la cea de a XVI-a ediție a manifestării noastre!

Simplul fapt că această nouă întâlnire cu Magistrul și opera lui se desfășoară pe urmele fizice ale sale, la el acasă, printre „Basarabienii lui”, înseamnă că, de Sus, din Ceruri, am primit încă o dată stropul de înțelepciune cu care Eugeniu Coșeriu ne-a crescut, hrănindu-ne și sufletul și mintea, decenii de-a rândul.

Voința noastră de a înfrunta vremurile grele, cutezând să trecem granițele în timp de ucigătoare pandemie, e simplul gest de mulțumire față de Omul Eugeniu Coșeriu, care ne-a purtat cu el peste tot pe mapamond, care nu ne-a uitat nici o clipă, care a revenit lângă noi pentru a ne spune cât de mult ne iubește.

„Am spus întotdeauna că rămân ceea ce sunt, adică român, și chiar român basarabean, chiar dacă mă integrez cu totul în cultura italiană sau germană ... întotdeauna am peregrinat, am umblat prin lume cu Mihăilenii mei în inimă, cu Bălții mei în inimă, cu Basarabia mea în inimă, cu Iașii mei în inimă, cu România și cu limba română în inimă. Eu nu am părăsit niciodată Mihăilenii și nici ei pe mine. Eu îl consider centrul Universului și m-am ridicat deasupra lor, ca să văd lumea mai bine”.

Venim astăzi, cu „doctă umilință”, la altarul Catedralei științelor limbajului și limbilor ridicat de Savantul – Lingvist „Eugeniu Coșeriu”.

Și pentru că memoria sa este atât de vie, dar și pentru că atâția și atâția Prieteni ai săi, clăditori ai acestui uriaș for de dezbateri, au plecat la Domnul, Vă rog, Stimați Participanți la programul acestor zile de comemorare și reclădire a Viitorului științelor limbajului, să acceptați să păstrăm un moment de reculegere.

Anul Centenarului nașterii lui Eugeniu Coșeriu a fost anul în care lingviștii din întreaga lume s-au reunit, solidar și recunoscători, în jurul unui confrate și al operei sale, așa cum s-a mai întâmplat doar la „100 de ani de Saussure”, în 2016, an ce a marcat un secol de la apariția *Cursului de lingvistică generală*, dată-simbol pentru fondarea lingvisticii moderne.

Tübingen (Germania), Zürich (Elveția), Montevideo (Uruguay), Buenos Aires (Argentina), Vigo (Spania), Bălți (Republica Moldova), Cluj Napoca (România), Chișinău, Suceava, Cernăuți (Ucraina), Iași, Mihăileni, Paris (Franța), și câte altele or mai fi fost punctele geografice în care Anul aniversar Coșeriu și-a găsit ecou, sporind punctele de celebrare de la o lună la alta ... și încă anul nu s-a încheiat.

Poate că nu a trecut încă suficient de mult timp de la plecarea Magistrului pentru ca noi, cei care l-am întâlnit, să spunem și altceva decât am spus în timpul vieții lui Eugeniu Coșeriu...

Poate că nu avem încă suficientă distanță care să ne obiectiveze aserțiunile, emoția e, poate, încă mult prea puternică pentru a filtra importantul de neimportant, esența de detaliu. Înseși ideile coșeriene se află acum într-o nouă perioadă de prefacere a interpretărilor, cât despre diseminarea lor, suntem, indubitabil, în opinia mea, încă la un început.

Faptul de a fi vorbit și scris în toate limbile romanice, de la română, limba sa maternă, până la latina, cu care ne delecta la fiecare întâlnire, trecând prin franceză, italiană, spaniolă, portugheză, provensală, dalmată, catalană, apoi rusă, germană, engleză, ni-l situează pe Marele Coșeriu doar lângă Nicolae Iorga, cu ale sale 17 limbi vorbite. Tot de Iorga ni-l apropie și retorica discursului public, rostit în universități, academii și instituții de cultură și învățământ. O forță a argumentului bine plasat, o rigoare a construcției argumentative, menită să-l întoarcă pe ascultător de la ideile sale, o capacitate dialogală, deseori polemică, ce era atât de gustată în congrese, conferințe, dezbateri, în cele mai diferite contexte ..., toate acestea și multe alte aspecte legate de viața sa dedicată Științei fac din Marele Lingvist un veritabil geniu românesc, un gigant, a cărui soartă depinde, azi, mai mult ca niciodată, de discipoli, de urmași, de noi.

De aceea, cred că instituția „Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”, itinerantă la Suceava – Cernăuți – Chișinău, este păstrătoarea, continuatoarea și dezvoltatoarea cea mai importantă și solidă a metodei, a doctrinei și a concepției integraliste asupra limbajului și limbilor ale lui Coșeriu.

Construcția Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului i se datorează lui Coșeriu. Imediat după 1990, în jurul lui Eugeniu Coșeriu s-a format, la Suceava, o grupare universitară de cea mai înaltă calitate intelectuală și umană: Mihail Iordache, criticul literar și Profesorul – decan al noii Facultăți de Litere, reînființată și reinventată în proaspăt recunoscuta Universitate „Stefan cel Mare”, era inițiatorul grupului; Profesorul Gheorghe Moldoveanu, lingvist de forță, venit la Suceava de pe meleaguri gălățene, i s-a alăturat cu sârg; Dumitru Irimia, cercetătorul și marele Profesor ieșean, a întărit echipa din care făceau parte tineri colegi de la Suceava și lângă care au venit lingviști și filologi basarabeni și cernutei. Dumitru Bostan, Gheorghe Jernovei, Lora Bostan, de la Cernăuți, Silviu Be-rejan, Maria Sleahitichi, Anatol Ciobanu de la Chișinău, ... s-au strâns în jurul Magistrului, pentru a-l convinge să vină în Bucovina și să clădească o minunată echipă de cercetători, sub imboldul, mai ales, sub aura, legendară deja, a românului lingvist cunoscut mai mult în lume decât acasă.

La început, organizat anual, Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului de la Suceava a intrat într-un ritm sugerat de însuși Coșeriu, o dată la 2 ani, și iată-ne, în Anul Centenarului Eugeniu Coșeriu, la cea de a XVI-a ediție, la Chișinău, la sfârșit de septembrie.

Ca participant la înălțarea acestui adevărat edificiu al științelor limbajului și limbilor, încă de la prima ediție, mi-am dat seama, în urma întâlnirilor cu Magistrul, că CISL nu poate rămâne cantonat doar între granițele României. În 2003, la Cernăuți, prin strădania Profesorului Gheorghe Jernovei, Șeful de atunci al Catedrei de Filologie clasică și română, se desfășura prima ediție a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului în afara Sucevei. În 2005, cu sprijinul și implicarea hotărâtoare ale doamnei Profesor dr. Habilitat Ludmila Zbant și a colegilor de la Universitatea de Stat Moldova din Chișinău, am organizat prima ediție a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului în capitala Republicii Moldova, de atunci Colocviul purtând numele lui Eugeniu Coșeriu.

Eugeniu Coșeriu venea la noi, la CISL, pentru a ne ridica probleme și mai puțin pentru a ne aduce certitudini. Dezbaterile în prezența lui Coșeriu îți spulberau imediat iluzia că ar exista soluții și că el sau altcineva le-ar aduce „pe tavă”, referitor la gândirea structuralistă și coșeriană. O modestie a cugetătorului care se îndoiește încă, în pofida doctrinei sale închegate, una dintre cel mai solid construite, mai ferme și mai puțin supusă „capriciilor autorului – lingvist din câte am întâlnit în bibliografia științelor limbajului, plutea ca o aură în jurul ființei Savantului.

În 1992, avea loc prima ediție a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului, la Suceava. Eugeniu Coșeriu a girat acest debut cu prezența sa și cu două texte: „Principes de syntaxe fonctionnelle” și „Language y politica”. Direcția funcționalistă de cercetare avea să fie îmbrățișată de câțiva lingviști suceveni, seduși de perspectiva prezentării lui Eugeniu Coșeriu:

La cea de a doua ediție, în 1993, Eugeniu Coșeriu a intervenit cu o prezentare în limba română

despre „Competența lingvistică: ce este ea în realitate?” Îmi amintesc și acum dezbaterile lansate pe această temă. „A vorbi englezește”, de exemplu, ține pur și simplu de nivelul *vorbirii*, care nu mai este diferențiată, iar *limba engleză* este pur și simplu o parte a cunoașterii universale care este *limba*. „Competență lingvistică” și „cunoaștere lingvistică”, doi termeni coșerieni, au stârnit pasiuni în dezbateri.

Cea de-a treia ediție a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului a avut loc în 1995. Eugeniu Coșeriu era deja de-al „nostru”, nelipsit, înconjurat și adulat de „basarabeni lui”, dar și de echipa de tineri cercetători suceveni. El ne-a ajutat și susținut în dezideratul, nerostit pe atunci, de a înălța o Școală de lingvistică la Suceava. Și grație Savantului, dar și Omului Coșeriu, am prins aripi și ne-am înălțat pe bolta științelor limbajului, am cutezat, am continuat ... „Modele logice și nivele de analiză lingvistică” a fost subiectul ales de Magistru. Împreună cu Anne-Marie Houdebine, teoreticiană a Imaginarului lingvistic, Eugeniu Coșeriu a susținut un adevărat regal al dialogului între doi titani ai lingvisticii moderne, fondatori de teorii, formatori de școală de lingvistică: Coșeriu, la Tübingen, Anne-Marie Houdebine, la Angers și la Paris.

În 1997, la a IV-a ediție, în Cuvântul de salut al regretatului Profesor Florian Bratu, se spunea, printre altele:

„Comunicarea devine, mai ales în cazul Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului– Suceava, un soi de cuminecătură, cum ar fi spus Constantin Noica, un soi de symposion, de banchet al spiritului întru cuvânt. ... repulsia față de suficiență ne impune să încercăm a înscrie aceste colocvii într-o devenire, într-un dialog generic. Nu poți să lași tocmai o reuniune întru lauda cuvântului să rămână literă moartă. Trebuie să încerci să-l menții, dacă nu reușești să-l întărești, acel suflu sacru asemător celui care produce cuvântul. Altminteri totul riscă să sfârșească prin a se reduce la vorbe careucid rostirea”.

Și rostirea nu a fost ucisă la Suceava și pentru că a existat și există Eugeniu Coșeriu, care nu a lăsat cuvântul să se stingă, susținându-l să devină un spațiu în care omul își dezvoltă ființa în eternă devenire.

Suceava, 2001, dedica cea de a VI-a ediție a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului Profesorului Coșeriu, la împlinirea celor 80 de ani. Un *Laudatio* și o *Bibliografie* însoțesc textul semnat de Savant și intitulat „Politici lingvistice”, toate apărute, publicate în volumul „Limbaje și comunicare”, la Editura Universității din Suceava. Dezbaterile a fost marcată de problematica limbii moldovenești – o „fantomă lingvistică”, în expresia coșeriană. Prelegerea s-a încheiat cu o frază de neuitat: „Aceasta este și sperăm să fie ultima fază a politizării lingvisticii cu privire la limba moldovenească și la limba română, în general, și reprezintă ultima zvâcnire pretins teoretică”.

Era ultima sa prezență fizică la Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului – Suceava. Poate ușor mai obosit, a ținut ritmul lucrărilor și ne-a adunat pe toți la aceeași masă. A vrut să vadă Rarăul și a rămas memorabilă fotografie „Eugeniu Coșeriu și Rarăul”.

Începând cu următoarea ediție, Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului a devenit itinerant: Suceava-Cernăuți-Chișinău, delimitând o arie a cercetătorilor coșerieni și cercetărilor ce au la bază doctrina coșeriană în Europa Centrală și Orientală.

Temele dezbaterilor din cadrul Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu” sunt în majoritate inspirate din opera Marelui Lingvist. Amintim: „Strategii discursive” (VIII), „Evoluția și funcționarea limbii – perspective normative în noul context european” (IX), „Creativitate, semanticitate, alteritate” (X), „Normă-sistem-uz: codimensionare actuală” (XI), „Text-co(n)text-multiculturalitate” (XIV), „Schimbarea lingvistică și schimbarea lingvisticii” (XV).

Eugeniu Coșeriu rămâne unul dintre cei mai importanți lingviști ai sec XX și cel mai mare lingvist de origine română. Multe din lucrările lui au devenit clasice, iar conceptele sale lingvistice fac parte din cunoștințele fundamentale de lingvistică și filozofia limbii, influențând în același timp multe alte discipline. 5 ediții ale Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului, din cele 6, în timpul vieții sale, l-au avut ca invitat, fapt ce a făcut ca Eugeniu Coșeriu să fie considerat spiritul director al acestei manifestări. Nemurirea lui Eugeniu Coșeriu și a teoriei sale lingvistice depind doar de noi și de studenții noștri.

Așadar, să ne bucurăm că suntem din nou împreună cu Savantul Eugeniu Coșeriu! Mult succes acestei ediții de suflet a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”!

MOMENTE DIN LETOPISEȚUL TIMPURILOR LUI EUGENIU COȘERIU

Ion MANOLI

Universitatea Liberă Internațională din Moldova

Abstract. *The specific achievements of the world-class linguist Eugeniu Coșeriu are so current, varied and profound that volens nolens, even after one hundred years of searching and perseverance, begins a new calendar page of recording and immortalizing everything that the scientist Coșeriu created in linguistics, philosophy, history. The research chapters of different triads such as language-language-speech, synchrony-diachrony-history, norm-normativism-history offer new ways of exploration. He found the key to integral linguistics, he turned dozens of hypotheses into axioms, giving this science dynamism and future.*

Keywords: *linguistic dynamism, linguistic center and periphery, hypothesis, normativism, languages.*

Prima dată am auzit în pronunție rusească numele lui Eugeniu Coșeriu – *Эуджен Косериу*, la Moscova, în toamna anului 1969. Conducătorul meu de teză – Vera Alexandrovna Pautînsky, m-a întrebat în timpul unei întrevederi dacă am luat cunoștință de un articol-cheie, un studiu „absolut revoluționar” (революционная современная статья), foarte mult citat de doctoranzii în filologie de la Institutul de Limbi și Literaturi Străine „Maurice Thorez” și nu numai Dânsa se referea la lucrarea fundamentală a lui Eugeniu Coșeriu *Sincronia, diacronia e historia. El problema del cambio linguistica* [1957], Universidad de la Republica, Facultad de Humanidades y Ciencias, Montevideo, 1958, care fusese tradusă în limba rusă din spaniolă de Я. А. Мельчук [М.: «Прогресс», 1963, вып. III]. (Косериу, 1963)

La răspunsul meu evaziv că nu cunoșteam nici numele și nici lucrarea, a urmat o povață mai mult cu iz părintesc, decât didactico-științific, că fără a cunoaște raportul dintre *sincronie* și *diacronie*, nu mă voi putea nici într-un fel să mă descurc în profunzime în subiectul de cercetare pe care i-l avem deja fixat – *problema neologismelor stilistice în literatura franceză a secolului XX*.

Tot în timpul doctoranturii, la începutul anilor ‘70 ai secolului XX, vestea «Косериу приезжает в Москву» (Coșeriu sosește la Moscova) s-a răspândit fulgerător. Și într-adevăr la Universitatea de Stat „M. V. Lomonosov” (МГУ), la invitația reputatului romanist Ruben Budagov, sosea „marele lingvist al tuturor timpurilor” (Mircea Borcilă), care avea să susțină o serie de prelegeri la facultatea de filologie a instituției nominalizate.

Eram într-un grup numeros de basarabeni care ne-am dus să-l vedem și să-l auzim „pe viu” pe Eugeniu Coșeriu, la întrebarea lui: „De unde veniți?” și în urma răspunsului nostru că venim de la Bălți(i), am primit pe loc o frumoasă și neuitată lecție de fonetică românească, cum este corect să se pronunțe toponimul *Bălți*, care provine de la pluralul „baltă - bălți” și de ce trebuie evitată orice schimonosire fie orală, ori scrisă a numelor de localități. Au urmat 3 prelegeri a câte 2-3 ore fiecare la care am asistat și care mi-au fost mai târziu de un ajutor incontestabil.

Au fost și au rămas ore universitare de neuitat: Eugeniu Coșeriu ne oferea un set de chei de lingvistică romanică și lingvistică generală. Vorbea cu rigoare și erudiție de invidiat: reperele ferme ale textelor sale erau Humboldt și Saussure, Hjelmslev și Martinet... Astăzi, la această cohortă de nume ilustre putem adăuga fără nici o umbră de reticență și numele basarabeianului, românului nostru – Eugeniu Coșeriu. Atunci, în acei ani depărtați ai ‘70 din secolul XX, noi, doctoranzii de atunci, înțelegem că audiam un filosof al lingvisticii contemporane, un lingvist al viitorului, un savant care nu permitea să judecăm despre viitorul lingvisticii într-un stil sumbru și pesimist. Chiar atunci Coșeriu atrăgea atenția că în lingvistică, la fel ca și în filosofie, numărul „școlilor de gândire veritabile este extrem de limitat”. Era era structuralismului care triumfa mai pe toate continentele. Ne-a vorbit despre Louis Tesnière și despre elementele de sintaxă structurală cu atâta lux de amănunte, cu atâtea scheme și diagrame sofisticate că publicul rămăsese pur și simplu

uluit. Atunci, la una din acele ore de curs am aflat și despre studiile personale în domeniul structuralismului: ne-a prezentat secvențe din două ediții de care noi, basarabeni, nu auzisem încă: era vorba de *Para una semantica estructural* (1964) și despre *Introducción al estudio estructural del lexico* (1964). La o altă oră savantul ne-a vorbit despre premisele istorice ale lingvisticii moderne. Îmi aduc aminte că la ultima prelegere a vorbit despre creativitate și tehnică lingvistică și despre cele trei nivele ale limbajului. *Lecțiile lui Coșeriu de lingvistică generală* încă nu apăruse, dar din comunicările savantului se simțea o pregătire filologică fundamentală, o coerență conceptuală globală cu un nivel profund. *Lecțiile de lingvistică* vor apărea prima dată în limba italiană în 1973, urmate de ediții în alte limbi. Cartea s-a bucurat de un ecou internațional și doctoranzii de atunci care făceau rost de copii ale lucrărilor se socoteau cei mai fericiți.

Profităm de acest prilej cu adevărat oportun de a saluta pe această cale *Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”* (CISL), ediția a XVI-a, prilejuit de Centenarul Coșeriu. Menționăm titlul bine gândit, plenar în felul său unicat: „*Limbă, creativitate, cultură – structuri de rezistență ale ființei umane*”, care cuprinde în totalitate anvergura lingvistico-filosofică coșeriană. Anume asemenea colocvii, azi, când în lume pentru lingvistică „e tot mai puțin loc”, se mai scrie, se mai rostesc și se mai immortalizează rânduri care vor deveni „texte de letopiseț”, de istorie a lingvisticii secolelor XX-XXI. Câteodată îmi vine să cred că cei care au dreptul cu adevărat de „a se atinge de tot ce se numește lingvistica integrală coșeriană” sunt personalități aparte cu viziuni explicite, enciclopedice la acest capitol. Printre ei ar fi Mircea Borcilă, Cristinel Munteanu, Nicolae Saramandu, Ioan S. Cârâc, Stelian Dumistrăcel, Eugenia Bojoga... Pe de altă parte admitem că și râurile mici pot fi de folos pentru fluviile mari.

Există o filă aparte din letopisețul Coșeriu – pe care a remarcat-o plenar lingvistul Cristinel Munteanu în lucrarea sa *Lingvistica integrală coșeriană* – Eugeniu Coșeriu în interviuri, în dialog cu lingviști, filosofi, critici literari. Este un capitol aparte încă neexplorat de cercetători. De exemplu despre filosofia limbajului, despre forța limbajului, despre limbajele specializate aflăm din lucrările fundamentale ale omagiatului, dar cercetările nu vor fi exhaustive dacă eventual am evita ori cumva am ignora judecățile de valoare ale lui Coșeriu pe care le găsim și în dialoguri-interviuri. Doctrina lingvistică a lui Coșeriu devine totalmente integrală grație și interviurilor în care descoperim fapte și lucruri inedite, neelucidate în lucrările propriu-zise.

Au trecut anii, în lume s-a produs cel mai mare cutremur de ordin politic, social, economic: se prăbușise imperiul U.R.S.S.-ului și după ani și ani, în 1998, l-am reîntâlnit pe Eugeniu Coșeriu la Universitatea bălțeană „Alecu Russo”, unde aveam să pronunț un *Laudatio*, zicând printre altele:

„Azi fericirea a venit și la Bălți, la universitatea noastră: a sosit Ambasadorul Extraordinar și Plenipotențiar al Limbii Române de pe toate meridianele globului: Eugen Coșeriu. El este în urbea noastră, în orașul tinereții sale, în lăcașul care-l așteaptă de ani și ani ...” (Manoli, 2008:9)

Nu sânt sigur dacă stilistica de atunci al acelui *Laudatio-Enkomion* ar mai conveni azi de a fi folosit, dar sunt ferm convins că și azi aș aminti despre istoricul Coșeriu, despre Coșeriu ca cel mai mare istoric savant al Basarabiei de care el n-a uitat niciodată – Cel mai profund cunoscător al tragediilor prin care i-a fost dat să treacă acestui ținut românesc din totdeauna. Iar la capitolul lingvistică aș insista mai ferm să facă un dicționar aparte ale definițiilor referitoare la limbaj – definiții care aparțin în exclusivitate numai și numai lui, care cuprind în totalitatea lor toate forțele radioactive ale Cuvântului. Lingvistica pentru Coșeriu n-a fost pur și simplu o știință umanistă de ieri. El i-a dat și a reformulat dreptul de a fi viabilă în secole.

Pentru mine cât și pentru mulți lingviști, distincția între *semantica* și *semasiologie* pe care ne-a lăsat-o Coșeriu este viabilă pentru multe decenii înainte. Nu vom vorbi detaliat despre această distincție epocală, dar vom reaminti viziunea coșeriană a acestor termeni. „Vom numi *semantica* întreaga disciplină a științei sensurilor lexicale, care poate fi sau de orientare descriptivo-sincronică (analitică), sau de orientare istorico-diacronică.

Prin *semasiologie* înțelegem doar o subdisciplină cu o arie limitată de aplicație: *semasiologia* ia ca punct de plecare cuvântul *signifiant* și cercetează conținuturile (sensurile) asociate acestuia în multiplicitatea și schimbarea lor...” (Coșeriu, 2016:21). Aceste definiții azi au devenit cristomatice

și ele ne confirmă axiomatic că studierea tradițională a sensului de ieri (arhaism), ori a sensului de azi (neologism), indiferent că era numită semantică ori semasiologie, avea și are ca punct de interes schimbările de sens, adică tocmai semantica coșeriană istorico-diacronică. Printre realizările de excepție de pe terenul semanticii descriptive trebuie socotită și practica lexicografică în măsura în care aceasta privește dicționarele organizate pe concepte despre care noi am vorbit în 2015 (Manoli, 2008).

Fiind un explorator al forței limbajului în plan lingvistic *stricto modo*, el nu a uitat să exceleze și în literatură. Dacă nu ar fi scris nimic mai mult în poetică, în palmaresul aprecierilor găsim cele mai diverse gânduri-senține, care în ansamblul lor pot deveni un letopiseț al personalității omagiate. Aducem aici doar o singură apreciere: „Nimeni nu poate spune ce căi va urma lingvistica în viitor. Dar putem afirma deja, fără exagerare, că teoria lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu nu va fi mai puțin importantă pentru lingvistica „poststructuralistă” decât au fost ideile lui Ferdinand de Saussure pentru structuralismul lingvistic” (Munteanu, 2012).

Înțelegem bine cu toții, și cei mari și cei mici, și cei mai în vârstă, și cei din „garda tânără”, că acțiunile omagiale consacrate acestui nume de rezonanță și de glorie vor urma după fiecare dată rotundă ori mai puțin rotundă, dar restanța – restanțele vor rămâne până în acel moment când după lumea lingvistică a Chinei, Japoniei, Germaniei etc., îi vom edita și noi *Opera Integrală* a titanului din Mihălienii Basarabiei. Azi, Eugeniu Coșeriu este cunoscut, studiat, admirat, citat, acceptat în toată lumea. E tradus în multe limbi ale lumii, iar savantul absentează încă pe rafturile bibliotecilor din regiunea noastră. E greu să găsești explicații pentru asemenea indiferență. Și ca să termin aceste rânduri de omagiere și de venerație fără umbră de fard, îmi voi exprima speranța că „irealul” din noi va deveni realitate, ca imposibilul tot din noi va deveni posibil și că la o eventuală omagiere de 105-110 ani de la nașterea lingvistului secolului XX și XXI, vom cita din *Opera integrală*, volumul dedicat limbajului-limbajelor. Și atunci „letopisețul timpurilor lui Eugeniu Coșeriu” va avea și el caracter exhaustiv (Gribincea, 2021; Manoli, 2015; Munteanu, 2012).

Bibliografie:

- COȘERIU, Eugeniu, 2000, *Lecții de lingvistică generală*. Traducere din spaniolă de Eugeniu Bojoga. Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Editura Arc, Chișinău.
- COȘERIU, Eugeniu, 2016, *Geckeler Horst. Orientări în semantica structurală*. Traducere din limba engleză, notă preliminară, comentarii și postfață de Cristinel Munteanu, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- GRIBINCEA, Vasile, 2021, *Forța limbajului în proza lui Eugeniu Coșeriu*. Eseu, în *Contrafort*, Revistă de literatură și dialog intelectual nr. 3, Chișinău, p. 21-22.
- MANOLI, Ion, 2008, *Laudatio cu prilejul conferirii titlului de DOCTOR HONORIS CAUSA Dlui Profesor Eugen Coșeriu (Bălți, 1998)*, în *Deținători ai titlului de Doctor Honoris Causa*, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, Bălți, p. 9-12.
- MANOLI, Ion, 2015, *Anvergura viziunii lexicografice a lingvistului Eugeniu Coșeriu*, în Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”, ediția a XIII-a. *Dinamica limbilor și literaturilor în epoca globalizării*. Demiurg, Iași, p. 153-160.
- MUNTEANU, Cristinel, 2012, *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie. Aplicații și Interviuri*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- КОСЕРИУ, Эуджен, 1963, *Синхрония, диахрония и история*, в сборнике *Новое в лингвистике*, выпуск 3, Москва.

CONFERINȚE PLENARE

KARL POPPER ȘI EUGENIU COȘERIU. O ÎNTÂLNIRE CARE A AVUT TOTUȘI LOC

Mircea A. DIACONU
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract. *The aim of this study is to explore the epistemological principles underlying the way both Karl R. Popper and Eugeniu Coșeriu understand scientific research. Ultimately, they ponder on answers underpinning my paper as well. Namely, is hard-fact knowledge possible, does it entail academic modesty, open-mindedness and self-scrutiny, can researchers achieve the goal of making the world a better place? As two great minds of the twentieth century, Popper and Coșeriu come together on several issues and, likely, on one occasion, in Tübingen, 1981. Moreover, I elaborate on my own attempt to approach Bukovinian studies through the lens of their findings in the field of epistemology. As a matter of fact, Bukovina has developed into a cultural tradition that triggers various and often competing claims, which can all be tackled by means of their insights and, especially, terminology. Finally, three primary sources are read contrastively, according to Coșeriu's view of linguistics as cultural study, within his take on objectivity as a core value of scientific research.*

Cuvinte-cheie: *Karl R. Popper, Eugeniu Coșeriu, Bucovina, principiile cunoașterii*

Am ezitat mult în legătură cu titlul acestei comunicări. Și dacă am optat finalmente pentru *Karl Popper și Eugeniu Coșeriu. O întâlnire care a avut totuși loc*, am făcut-o pentru că ținta ultimă a fost să relev dialogul posibil dintre cei doi titani ai gândirii europene ai secolului al XX-lea, punând în discuție nu doar opiniile lor despre cunoaștere (în fond, despre om), ci și să sugerez derularea unei întâlniri propriu-zise, oricât de ipotetice. Și toate acestea datorită actualității imperative a sistemelor lor de gândire care au în centru ideea de responsabilitate și de toleranță. Celălalt titlu, *Karl Popper, Eugeniu Coșeriu și Bucovina. În căutarea unor instrumente de lucru*, ar fi fost mai degrabă contextual. În fapt, aflându-mă în căutarea unei corecte poziționări în studiarea Bucovinei, am apelat la câteva dintre ideile lui Popper, pentru ca, după ce l-am descoperit pe Coșeriu, să-i pun în dialog. De fapt, așa cum e structurat, textul de față e consecința acestei ezitări: tributar perspectivei contextuale, el face saltul finalmente către miezul problemei. Cel puțin aceasta a fost soluția pe care am găsit-o pentru a nu trăda nici contextul, nici ideea, și pentru a le păstra în complementaritate. E, în fond, o relație care intră în paradigma cercului hermeneutic: ideea și angajarea în concret își dispută prioritatea.

Care e problema concretă pentru care aveam nevoie de o soluție, de o metodă?! Ea a fost prezentată parțial acum doi ani, în 2019, la Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu” (CISL) desfășurat la Universitatea Yurii Fedkovich din Cernăuți. Ținând cont de un principiu coșerian care vizează „adecvarea la situație”¹, mi-am spus că nu pot să particip la o conferință Coșeriu decât dacă e vorba, măcar tangențial, despre o problemă lingvistică, chit că deschiderile lui Coșeriu către probleme care vizează literatura sunt substanțiale. Și, pentru că lucrurile se desfășurau la Cernăuți, decât dacă aduc în discuție totuși problema românilor din Cernăuți. Mai mult, că trebuie să o fac foarte clar, pe înțelesul tuturor. La mijloc e de asemenea un principiu coșerian – vom insista asupra lui mai încolo – formulat de altfel cu obstinație și de Karl Popper. Aici invocăm doar faptul că unul dintre textele lui Popper, „o scrisoare care inițial nu era destinată publicării”, se numește *Împotriva cuvintelor pretențioase* (cf. Popper, 1998: 96). Popper se luptă adesea cu „jocul crud de a

¹ „În sfârșit, există aceste norme ale discursului sau ale textului, care înseamnă să fii adecvat la situație, la cei cu care s-a stabilit dialogul, cu privire la lucrul despre care se vorbește” (Coșeriu, 1996: 131).

spune lucrurile simple complicat și pe cele triviale încâlcit” (Popper 1998: 110). Și atunci am vorbit, dacă vă mai aduceți aminte, despre *procesul „Arboroasei”* și despre avocatul Dr. Iosif Rott, care, pentru a-i apăra pe cei cinci tineri români întemnițați (aveau să fie eliberați după 11 săptămâni), studiasse nu doar *documentele Hurmuzachi*, ci și lucrări de lexicologie română, de sintaxă, oricum, de gramatică românească. Or, pentru aceasta a trebuit să fac mai mulți pași înapoi. Să înțeleg cum a apărut și ce era „Arboroasa”, să-mi explic cum a fost înființată Universitatea din Cernăuți, să descâlcesc problema identității românilor din Bucovina în perioada austriacă, și în diferite epoci din perioada austriacă, și, poate că ultimul pas înapoi, cum a apărut Bucovina. Nu poți să studiezi fapte de detaliu semnificativ fără a avea suficientă distanță, ca să înțelegi detalii de tot felul și să reconstitui contexte. Mai mult, să le înțelegi și din perspective diferite. Și pentru aceasta a trebuit să citesc memorii, jurnale, corespondență, documente, ficțiuni, studii de istorie etc. De aici s-a născut ideea unei cercetări ample despre Bucovina. Ce dificultăți au apărut? Dificultățile sunt de mai multe feluri și de naturi diferite.

Există, de exemplu, opinii și explicații incompatibile asupra aceleiași figuri umane sau asupra aceluiași fapt. Cum vom putea face ca oameni care se situează pe poziții divergente să poată discuta și să ajungă la ceea ce Thomas Kuhn (Coșeriu îl ironizează la un moment dat, fără să îi dea numele¹) numește *paradigmă*, un adevăr, cum zic eu, *de consens*? În fond, despre toleranță e vorba și despre posibilități de a metaboliza trecutul în așa fel încât ceea ce dezbină oamenii să fie doar cauza confruntării de opinii. Cum pot să stea la aceeași masă cei care afirmă că, invocând crimele comise de jandarmii din subordinea sa în Primul Război Mondial, generalul Fischer a fost „călăul Bucovinei”, cu cei care spun, preluând propria-i caracterizare, că a fost un „erou fără armată”? Cum pot sta la aceeași masă cei care vorbesc despre „răpirea Bucovinei” cu aceia care spun că, puțin populată și cu populația ei primitivă, Bucovina a fost anexată în urma unor tratate legitime, beneficiind din plin de politicile de culturalizare și de civilizare ale Austriei? Cum pot conviețui cei care vorbesc despre ocupația (se subînțelege, nejustificată, abuzivă) a Bucovinei de către români în urma Primului Război Mondial cu cei care, nu mult după unirea Bucovinei cu Regatul Român, au înfundat închisorile comuniste? Așadar, cum vom putea să punem lucrurile acestea față în față? Putem avea pretenția, poziționându-ne într-un fel sau altul sau căutând calea de mijloc, să ajungem la adevăr? Este posibilă, în acest context, o cunoaștere adevărată, adică să spunem lucrurile așa cum au fost?

Pe de altă parte, citind mai ales texte subiective – jurnale, corespondență, memorii, ficțiuni autobiografice; inclusiv documentele pot avea o doză mare de subiectivitate – și punând cap la cap fapte de detaliu, multe dintre ele foarte diferite, cum pot să construiesc un desen totuși coerent în așa fel încât, privind lucrurile din avion, să ajung la o idee, la un desen coerent, fără fracturi? E posibilă reconstituirea? E aceasta o soluție viabilă? Metoda e inductivă, deși, așa cum va reieși dintr-o discuție care va urma, știu foarte bine că datele se organizează în funcție nu doar de principiile lor coagulante implicite, ci și de „intențiile”, deliberate sau nu, ale unui subiect. Cum vom vedea, și Coșeriu, și Popper se declară anti-inductivi. Și se declară astfel pentru că în centrul cunoașterii e totuși un subiect, o conștiință. Și, în fond, de câte detalii ai nevoie pentru ca desenul să fie cât mai aproape de realitate, de adevărul faptic, concret? E posibil ca de la un moment dat detaliile să fie redundante și desenul sintetizator să se pulverizeze tocmai din cauza lor? Faptul de a fi anti-inductiv reiese la Coșeriu dintr-o afirmație precum aceasta: „tot ceea ce interpretăm în domeniul uman are o bază teoretică, o cunoaștere universală pe care o avem deja, cel puțin într-o formă intuitivă. Și, dacă avem într-o formă intuitivă această cunoaștere, înseamnă că avem o teorie, întotdeauna, chiar și atunci când credem că nu avem nici una, fiindcă avem această cunoaștere a universalului, ca subiecte ale acestor activități. Aceasta înseamnă că teoria însăși nu este altceva decât cunoașterea universalului în fapte, în faptele concrete”. (Coșeriu 1992b: 14)

¹ Să fim atenți la paranteza din următorul fragment: „savantul nu-și poate permite să rămână în turnul său de fildeș, sau numai în comunitatea sa (cum se spune acum în baza unei teorii destul de năstrușnice despre fazele științifice și despre evoluția științelor, teorie năstrușnică, fundată mai ales pe științele naturale), nu-și poate permite să rămână în comunitatea oamenilor de știință și să vorbească numai pentru comunitatea oamenilor de știință! În realitate, el vorbește pentru toți cei care s-ar putea interesa de aceleași fapte, iar cei care s-ar putea interesa sunt toți oamenii” (Coșeriu 1992b: 17).

Ideea aceasta că „teoria este cunoașterea universalului în faptele înseși”, prioritatea adică a teoriei, nu a faptelor, relevă caracterul anti-inductiv al gândirii lui Coșeriu. Popper o spune explicit: „Eu mă aflu cât se poate de departe de pozitivism. (...) Sunt în mod deosebit: antiinductivist; antisenzualist; militant al primatului teoreticului și ipoteticului; *realist*; gnoseologia mea susține că științele naturii nu pornesc de la «măsurători», ci de la mari idei; și că progresul științific *nu* constă în acumularea și explicarea de fapte, ci în idei îndrăznețe, revoluționare, care pot fi apoi criticate și verificate sever” (Popper, 1998: 104). Popper acordă o importanță capitală acestei situații. Într-un loc spune: „*Intelectul nu extrage legile sale [legile naturii] din natură, ci i le prescrie acesteia. // Cu alte cuvinte, legile lui Newton nu sunt citite din natură, ci sunt opera lui Newton, sunt produsul intelectului său, invenția sa; intelectul uman inventează legile naturii*” (Popper 1998: 48).

Și în acest moment, înțelegi că, în fața trecutului și, mai ales, în fața unui dat istoric, Bucovina, *obiect natural* care fatalmente a devenit *obiect cultural*, cu tot ceea ce presupune acest lucru, ceea ce contează este emoția. Adevărul e o iluzie. E greu să ajungi la un adevăr de consens, ideile s-ar putea să rămână divergente; retrași chiar pe o insulă pustie, vor face concesiile necesare oamenii poziționați divergent pentru a putea conviețui și supraviețui? Important e, însă, dialogul. Să se supraviețuiască tocmai prin dialog? Dincolo de această soluție, definitivă în provizoriul ei, nu poți să ignori farmecul contemplării trecutului, cu toate faptele lui nefaste și oribile, chiar farmecul interogării și problematizării lui. Mai multe fapte poate nu sunt de nici un ajutor în ordinea relevării adevărului, a ideii spre care tinzi; mai multe fapte însă contribuie semnificativ la nivelul reconstituirii unei lumi definitiv dispărute. În ce mă privește, speram, credeam chiar, că punând cap la cap mai multe fapte, inventariindu-le, înregistrându-le, adăstând asupra lor, făcând un fel de înregistrare la scara 1/1, voi ajunge totuși la o perspectivă adevărată, asumându-ne divergențele. Chiar foarte diferite fiind faptele, voi putea spune: asta s-a întâmplat cu / în Bucovina de-a lungul istoriei. Numai că nimic nu e inocent în cunoaștere și deci și în toată povestea aceasta. Și Coșeriu, și Popper o spun: orice descriere este o interpretare, pentru că în mijlocul oricărei descrieri se află un subiect, iar el are în spate experiențe, nostalgii, ideologii, frustrări, revendicări, nemaivorbind de limite istorice de tot felul. Tocmai pentru că încerc să găsesc soluții pentru a scrie despre Bucovina fără a fi prizonierul sau victima vreunei cenzuri, voi da aici chiar un exemplu personal. Inventariind fapte privitoare la gastronomia bucovineană, trebuie să organizez totul într-o construcție. Or, într-un anume fel vor fi percepute lucrurile dacă *fața* problemei va fi reprezentată de bucătăria preoților, boierilor, funcționarilor etc., iar *reversul* ei, de bucătăria țăranilor, și cu totul altfel dacă ordinea va fi inversă. Iar în cazul bucătăriei țăranilor, pe baza cărui principiu poți pune într-o derulare logică deopotrivă felul cum își reprezintă această bucătărie străinii, cum și-o reprezintă localnicii înșiși sau cum e folosită ea, în reprezentarea unora dintre conaționali, ca mijloc de biciuire și de educare? Cert este că orice strategie de articulare a cazurilor înregistrate într-un întreg poate deveni foarte ușor și o strategie de manipulare. Și dacă nu neapărat o strategie de manipulare, atunci expresia, chiar ingenuă, a unui subiect. După toate aceste situații, mai există șansa unei recuperări cât mai aproape de realitate a faptelor?

În fond, mi-am dat seama că, orice ai face, ești implicat ca subiect chiar prin simpla organizare a materialului; Coșeriu și Popper au dreptate: orice descriere este o interpretare. Acestea sunt, așadar, faptele de care te lovești în încercarea de a ajunge la adevărul despre Bucovina. Iar problema aceasta ne conduce către principiul prim din cele cinci formulate de Coșeriu, *principiul obiectivității*, ușor de identificat, exact în aceeași formă, la Popper. Și anume, mânat de dorința de a ajunge la adevăr și de a sluji adevărul, care e totuși o construcție a minții, cum să prezinți lucrurile în așa fel încât, cum zice Coșeriu, citând din Platon, „să spui lucrurile așa cum sunt” (sau cum au fost)? În ce-l privește pe Karl Popper, pornind însă de la Xenofan, el precizează:

- „1. Știința noastră este compusă din enunțuri.
2. Enunțurile sunt fie adevărate, fie false.
3. Adevărul este obiectiv. El este coincidența conținutului enunțurilor cu faptele”.

Pentru a continua, iar ideile următoare se identifică în spiritul, uneori chiar în litera lor, cu felul de a gândi al lui Coșeriu:

„4. Chiar atunci când exprimăm cel mai desăvârșit adevăr, nu putem ști acest lucru; adică nu-l putem ști cu siguranță, cu certitudine.

5. Deoarece [«cunoașterea»] în sensul deplin al cuvântului înseamnă «cunoștințe sigure», există numai *cunoaștere conjecturală*, «căci tuturor le e dată părerea...»¹. (Popper 1998: 208)

Altundeva citim: „cunoștințele în domeniul științelor naturii tocmai că nu sunt cunoștințe sigure. Ele pot fi revizuite. Ele constau din *supoziții verificabile* – în cel mai bun caz, din ipoteze neobișnuit de sever verificate, dar numai din ipoteze. Sunt cunoștințe ipotetice, *cunoaștere conjecturală*”. (Popper 1998: 212)

Dincolo de anumite nuanțe de formulare, este exact ceea ce spune Coșeriu. Așadar, cum să ajung la această perspectivă? Am în acest sens vreo posibilitate? După Coșeriu, deși pare atât de simplu, ba chiar cel mai simplu, acest principiu, al obiectivității, este cel mai greu. De aceea și vom încheia paginile acestea cu o analiză detaliată a lui. E foarte greu să ajungi la adevăr, întrucât orice subiect vine cu – simplu spus – experiența lui subiectivă, cu cultura și orizontul lui. Și e foarte greu, imposibil, de fapt, să ajungi la impersonalitate, să discuți despre obiect doar în – ca să zic așa – *obiectivitatea* lui, adică în identitatea lui intrinsecă, fără să existe vreo implicare din partea subiectului. Și aici nu vorbim despre multiplele situații de abatere deliberată de la onestitatea științifică, ci de spirite științifice veritabile.

În paranteză, aș vrea să precizez că, deși intenția mea a fost în această secvență a conferinței mele doar să informez asupra contextului în care am ajuns la Coșeriu (la Popper ajunsesem de multă vreme), deja am făcut mai multe trimiteri, nu tocmai inocente, la ceea ce îi unește pe Popper și Coșeriu, care, simplu spus, își pun aceleași probleme și răspund, în bună măsură, la fel. Nu e obiectivul acestor pagini să releve opiniile care îi separă.

Așadar, mi-am zis: cum să soluționez acest impas? În cadrul Școlii de Vară pentru tinerii cercetători filologi desfășurate la *Memorialul Ipotești. Centru de Studii Mihai Eminescu* în 28 iunie – 2 iulie 2021, am prezentat o comunicare pe tema aceasta² și în acel moment nu-l cunoșteam pe Coșeriu. Una dintre soluții venea dinspre Noica. În *jurnalul* lui *filosofic*, din 1944 (Noica era încă foarte tânăr), el spune foarte direct și clar: Nu există adevăr, există adevăruri. Mi-am dat seama abia târziu că, făcută pe fondul teribililor ani '40, ani de afirmare a „noii generații” – teribiliste, vitaliste, care se revendica de la *filosofia trăirii*, pe care unii o asociază în ultima vreme existențialismului –, afirmația aceasta e o capcană. Prin ea, în virtutea principiilor noii generații, Noica putea să legitimizeze orice. El nu milita pentru adevăr, o abstracțiune; *adevărurile* erau acelea care puteau situa individul *dincolo de bine și de rău*. În paranteză fie zis, Popper vorbește explicit undeva despre violența ca o consecință tocmai a limbajului confuz care acoperă lipsa de încredere în adevăr. Or, Noica, *acel* Noica, pune în prim plan exact subiectul. Poate că ipoteza e fermecătoare, dând sentimentul unei libertăți entuziaste, dar validitatea mai multor adevăruri nu poate fi decât un impas logic. Plusul de existență în planul subiectului invalidează orice preocupare pentru adevăr. În fapt, și Coșeriu, și Popper se luptă cu cei care consideră că ne putem dispensa de adevăr. Și aici trebuie să fac o mică paranteză, care ar merita o dezbatere și explicare detaliată. Popper constată că e acuzat de *relativism*, Coșeriu, că i se reproșează *eclectismul*. Amândoi, însă, contestă aceste etichete simplificatoare, care i-ar putea fi puse, însă, lui Noica. Amândoi, și vom vedea mai departe în ce fel, precizează că afirmațiile le sunt deturnate. Tocmai asupra subiectului vitalist, perceput ca un pericol, atrag ei atenția.

În argumentarea mea, apelam și la Karl Jaspers, care la un moment dat spusese: „Nici o realitate nu este mai importantă pentru propria noastră confirmare ca istoria. (...) Nu ne putem folosi mai bine clipele de răgaz decât familiarizându-ne cu splendorile trecutului, și rămânându-le credincioși, și văzând dezastrul în care s-a sfârșit totul”. (*apud* Hocke 1973: 23)

¹ Traducerea arată în felul următor: „5. Deoarece [«cunoașterea»] în sensul deplin al cuvântului înseamnă «cunoștințe sigure», nu există numai *cunoaștere conjecturală*, «căci tuturor le e dată părerea...»” (Popper: 208). După părerea mea, eroarea de traducere, poate de tastare/corectură este evidentă. Corect, pentru că este exact în spiritul opiniei lui Popper, este fie „există numai *cunoaștere conjecturală*”, fie „nu există decât *cunoaștere conjecturală*”. Tocmai de aceea, chiar ultima cunoaștere (ca și propria cunoaștere) poate fi doar „o apropiere mai bună de adevăr”, dar cunoașterea „rămâne însă cunoaștere conjecturală – întretesută cu supoziția” (*Idem*).

² Ea poate fi văzută la adresa <https://www.youtube.com/watch?v=HKbLE-WZCnc>.

Aceasta e singura noastră salvare: să ne *de-situăm* și, mai ales în cazul nostru, când adevărul este *istorie*, adică lume dispărută, să privim totul ca pe un spectacol. E soluția pe care o propune Bertrand Russel când spune: „Nu îți este deloc ușor să îți vezi propria civilizație într-o perspectivă adevărată. Există trei mijloace evidente pentru acest scop, anume călătoriile, istoria și antropologia, iar ceea ce am eu de spus este sugerat de toate trei; dar nici una dintre cele trei nu ajută obiectivitatea atât de mult cât pare. Călătorul vede doar ceea ce îl interesează. Istoricul aranjează evenimentele în tipare derivate din preocupările lui. Antropologul selectează și interpretează faptele în conformitate cu unele prejudecăți dominante ale epocii sale. În ciuda acestor dezavantaje, călătoriile, istoria și antropologia sunt cele mai bune mijloace și trebuie să profităm de ele cât de mult”. (Russel 2018: 124)

Dar ceea ce, în acest context al analizei mele, mi se pare esențial e îndemnul de a-ți înțelege propria failibilitate. Cât despre soluție, aceasta nu intră în logica adevărului, ci a emoției. În fapt, acest mod de a cunoaște nu înseamnă o abandonare a adevărului, ci o mutare a lui într-un alt plan decât al *obiectivității*. Or, Coșeriu și Popper (acesta din urmă admirator declarat al lui Russell) cred în ținta numită adevăr și în apropierea de adevăr. Amândoi, însă, își pun propria apropiere de adevăr *sub semnul ipotezei* și al unei vulnerabilități de structură. Pornind de la Socrate, pe care Popper îl și supune unui atent exercițiu hermeneutic, și Coșeriu, și Popper explică de ce pot spune, asemenea lui Socrate, „știu că nu știu nimic și nici măcar asta nu știu cu adevărat”. Și pornind de aici apare, de fapt, ceea ce am putea numi principiul toleranței. Dacă eu nu știu nimic, trebuie să văd ce știu totuși cei care au declarat sau au crezut (dar verbele trebuie puse și la timpul prezent) că știu ceva. În termenii lui Coșeriu, care e „sâmburele de adevăr” din ceea ce au afirmat/afirmă ceilalți?

Iar salvarea ultimă, pe care o invocam și în conferința susținută în cadrul Școlii de Vară de la Ipotești, și în cadrul unei conferințe având ca obiect *Răpirea Bucovinei*, susținută deopotrivă la Ipotești și la Putna, cu ocazia comemorării a 150 de ani de la Serbarea de la Putna, din 1871, are legătură cu Umberto Eco. Și o foloseam pentru a-l *reciti* pe Eminescu, supus în ultimii ani unei acuzații, inadecvate, cred eu, de naționalism. Propriu-zis, Eco mă ajută să pun în termeni diferiți înțelegerea lui Eminescu și, de altfel, nu numai a lui Eminescu, ci, de exemplu, și a lui Thugut, ambasadorul Austriei la Istanbul, cel care a avut o contribuție decisivă în reușita anexării Nord-Vestului Moldovei la Austria, în 1775. Întrebarea este dacă putem să explicăm opțiunile lui Eminescu fără să înțelegem raționamentele și sentimentele lui. Întrebare retorică, de altfel, pentru că mi se pare esențială explicarea din interior a faptelor, reconstituirea contextului și a sistemului căruia o idee îi aparține. Or, cel de a cărui autoritate m-am folosit în primă instanță pentru a-mi autoriza o intuiție, de altfel veche¹, a fost Eco, care vorbește la un moment de „înțelegerea celuilalt”. Există, spune el, o nevoie ancestrală de a avea dușmani. Fără dușmani, fără celălalt, n-am avea conștiința propriei identități și n-am avea identitate. Putem să ne salvăm însă dacă încercăm să-l înțelegem pe celălalt; eu am zis, *să locuim în celălalt*. Numai că, sceptic, și sceptic în sensul comun al termenului, Eco spune: „dar să fim realiști, aceste forme de înțelegere a dușmanului sunt specifice poetilor, sfinților și trădătorilor”. Pentru a explica ce înseamnă să-ți înțelegi dușmanul și de ce acest lucru e specific trădătorilor (dar cuvântul probabil ar trebui pus între ghilimele), Eco dă exemplul lui Eschil, care a scris *Persii*, o piesă despre dușmanii poporului său. A intrat în pielea lor pentru a-i înțelege și, în felul acesta, pentru a-i justifica. Este Eschil un trădător? Eu cred că aceasta va fi perspectiva alor tăi despre tine, a acelei comunități care, angajată fiind, nu iese din context. În cazul nostru, a comunității care nu poate înțelege lucrurile în afara propriilor ei interese, fie și naționale.

Să facem însă un pas mai departe. În această discuție despre metodă, referitoare la cum să studiezi Bucovina, în care ajungeam la Eco, nu-l invocasem niciodată pe Coșeriu, pentru că nu aflasem încă de cele *cinci principii ale lingvisticii ca știință a culturii*. Îl pipăisem pe Coșeriu, căci, asistent asociat pe vremea aceea, l-am întâlnit la primele ediții ale Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului desfășurate la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava (prima, din 1992), și nu-l

¹ Aș spune și eu asemenea lui Popper: „Câteva din ideile pe care tocmai le-am descris îmi erau destul de limpezi înainte de a citi fragmentele din Xenofan. Poate că altfel nici nu le-aș fi înțeles.” (Popper, 1998: 210). De reținut și continuarea: „Faptul că mi-am dat seama că Xenofan a anticipat teoria mea a cunoașterii conjecturale acum 2500 de ani m-a învățat să fiu modest. Dar și ideea modestiei intelectuale a fost anticipată de aproape tot atâta vreme. Ea îi aparține lui Socrate” (Popper, 1998: 211).

cunoscusem. Pe Popper nu l-am întâlnit, dar îl cunosc prea bine. *În căutarea unei lumi mai bune* este pentru mine o carte de căpătâi, un manifest și un manual de permanentă educare. În ce mă privește, cred că ei sunt într-o relație foarte apropiată.

De fapt, ce am citit din Coșeriu? Inițial, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, conferință susținută de Coșeriu la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași, în deschiderea Colocviului omagial „Eugen Coșeriu – un mare lingvist contemporan” din 13 aprilie 1992, text publicat în *Omul și limbajul său. Studia lingvistica in honorem Eugeniu Coșeriu*¹. Ulterior, am identificat o versiune anterioară a acestei conferințe, cu același titlu chiar, susținută la Universitatea „Babeș-Bolyai”, pe 11 martie 1992, cu prilejul decernării titlului de *doctor honoris causa*², iar apoi am descoperit interviul realizat de Nicolae Saramandu, publicat în 1996, sub titlul *Lingvistica integrală*, în care Coșeriu detaliază asupra celor cinci principii³ sistematizate în conferințele deja invocate. Precizez lucrurile acestea întrucât cred că e aici un teren de studiat care poate oferi surprize. Și anume, ar trebuie să vedem 1. dacă acestea sunt singurele texte în care Coșeriu își transmite principiile care stau la baza lingvisticii ca știință a Culturii⁴, 2. dacă putem identifica rădăcinile acestor principii în studii, interviuri etc. anterioare, și cât de departe pot fi mutate aceste rădăcini, 3. ce metamorfoze există la nivel ideatic între cele trei versiuni identificate (și altele, care vor fi existând), 4. cum anume s-au concretizat aceste principii în practica lingvistică coșeriană, înainte de și după formularea principiilor? Firește, nu sunt singurele probleme la care coșerienii ar trebui să răspundă. În ce mă privește, comparând cele trei versiuni, pot spune că interviul îi oferă lui Coșeriu posibilități mult mai largi și libere de expunere. Or, libertatea aceasta arată, mult mai evident decât prezentarea sistematică din versiunile anterioare, că perspectiva holistică (datorită căreia înțelegem că, deși sunt prezentate, separat, principiile funcționează împreună) e cea cu adevărat relevantă. Și că primul principiu, în ordine genetică, să spunem așa, e de fapt cel de-al cincilea, numit *Principiul utilității publice* (numit și *al utilității publice și responsabilității*). În interviu, explicațiile referitoare la acest principiu sunt mult mai ample decât în formulările anterioare. La rugămintea lui Nicolae Saramandu de a se caracteriza „ca om și ca om de știință”, Coșeriu precizează: „În viața publică și în viața personală, principiile sunt principii de morală universală, adică să ai întotdeauna încredere în om – nu numai în tine însuși, ci în fiecare om – și să încerci să-l înțelegi pe fiecare din punctul lui de vedere, chiar când îți pare că procedează greșit sau când modul lui de a se purta îți aduce dezavantaje, neplăcere ș.a.m.d. Deci, tocmai să nu răspunzi neplăcerilor care ți se fac, sau nedreptăților care ți se fac, cu alte nedreptăți și, în măsura în care îți este posibil, să-i ajuți pe ceilalți, mai ales să se regăsească pe ei înșiși, și să nu urăști pe nimeni. Ura nu poate fi un principiu de viață”. (Coșeriu 1996: 116)

A-l înțelege pe fiecare din punctul lui de vedere vizează, evident, nu doar terenul dezbaterilor și confruntărilor științifice, ci mai ales terenul cotidian și imediat al omului. Or, Coșeriu instituie aici un principiu al umanismului, corelat contemporaneității. Pentru Popper care, în paranteză fie zis, subscrie viziunii etice a lui Socrate și a lui Democrit, „A suferi nedreptatea este mai bine decât a comite nedreptatea” (cf. Popper, 1998, 45). Dar Popper vorbește explicit de toleranță și de ororile umanității, declanșate nu o dată chiar de intelectuali. Încrederea lui în intelectuali e motivată tocmai de faptul că „noi, intelectualii, suntem cei care, de mii de ani încoace, am provocat dezastre din cele mai groaznice. Genocidul în numele unei idei, al unei învățături, al unei teorii – iată opera noastră, invenția noastră: o invenție a intelectualilor. Dacă am înceta să asmuțim oamenii unii împotriva celorlalți – lucru pe care îl facem de multe ori cu cele mai bune intenții – chiar și numai cu atât am fi în câștig. Nimeni nu poate spune că asta nu ne-ar fi cu putință”. (Popper, 1998: 202)

¹ Cf. „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași”, vol. XXXVII-XXXVIII, 1991-1992, pp. 11-19.

² Textul conferinței e publicat în „Apostrof” (an III, nr. 11, 1992, pp. 11-12).

³ Pentru a nu lăsa loc niciunui dubiu, cele cinci principii sunt: 1. Principiul obiectivității; 2. Principiul umanismului; 3. Principiul tradiției; 4. Principiul antidogmatismului; 5. Principiul utilității sau răspunderii publice.

⁴ În *Tradiții discursive: studii*, Johannes Kabatek invocă faptul că E. Coșeriu ar fi enumerat cele cinci principii cu ocazia decernării titlului de *doctor honoris causa* al Universității din Granada, care a avut loc în 1991 (cf. Kabatek 2015: 31).

De fapt, cuvintele lui Popper sunt dintr-o conferință al cărei titlu spune totul: *Toleranță și responsabilitate intelectuală*, cu subtitlul, întru totul elocvent – care relevă poziția sa față de tradiție –, *furate din Xenofan și Voltaire*. E acesta un prilej ca Popper să vorbească despre toleranță, dar și despre faptul că există și lucruri greu de tolerat, precum tocmai intoleranța sau „neghiobia” stilului obscur. Merită să insistăm puțin asupra acestei chestiuni. Spune Popper: „acest stil, stilul cuvintelor prețioase, ermetice, impresionante și de neînțeles, acest mod de a scrie n-ar mai trebui tolerat de către intelectuali. El denotă iresponsabilitate intelectuală. Distruge bunul-simț omenesc, rațiunea. El face posibilă acea atitudine care a fost numită *relativism*. Această atitudine duce la teza potrivit căreia, din punct de vedere intelectual, *toate* tezele pot fi susținute aproape la fel de bine. Totul este permis. De aceea, această teză duce evident la anarhie, la absența dreptului; și în acest fel, la înstăpânirea violenței”. (Popper, 1998: 204-205)

Și după ce precizează că tema pe care a abordat-o, a toleranței și responsabilității intelectuale, l-a condus la problema relativismului, Popper precizează cu fermitate: „Aș dori să opun aici relativismului o poziție care este mai mereu confundată cu relativismul, dar care este fundamental diferită de acesta. Am numit adesea această poziție *pluralism*; dar tocmai asta a dus la confuzii. Doresc s-o caracterizez aici ca fiind cea a unui *pluralism critic*. În timp ce relativismul care izvorăște dintr-o toleranță laxă duce la domnia violenței, pluralismul critic poate contribui la înfrânarea violenței.

Pentru contrastarea relativismului și a pluralismului critic, ideea de *adevăr* are o importanță hotărâtoare.

Relativismul este acea poziție în care se poate susține orice sau aproape orice, și de aceea nimic. Totul este adevărat, sau nimic nu este. Adevărul nu are nici o valoare.

Pluralismul critic este poziția prin care *în interesul căutării adevărului* orice teorie – cu cât mai multe teorii, cu atât mai bine – trebuie să fie acceptată în competiția dintre teorii. Această competiție constă în discuția rațională a teoriilor și eliminarea lor critică. Discuția este rațională; și asta înseamnă că important este adevărul teoriilor concurente: teoria care în discuția critică pare că se apropie cel mai mult de adevăr este cea preferabilă; iar teoria mai bună le împinge la o parte pe cele mai slabe. Important este adevărul”. (Popper, 1998: 204-205)

Din toate acestea, Popper deduce principiul failibilității proprii („Poate că eu nu am dreptate, și tu ai dreptate. Dar s-ar putea ca nici unul dintre noi să nu aibă dreptate”) și principiul discuției raționale („Dorim să facem încercarea de a cântări cât mai impersonal argumentele noastre pro și contra unei anume teorii care urmează a fi criticată” – Popper: 212).

Așadar, Popper precizează aceste lucruri în conferința numită *Toleranță și responsabilitate intelectuală (furate din Xenofan și Voltaire)*. Iar al cincilea principiu, primul în ordine genetică, al lui Coșeriu este tocmai *Principiul utilității sau răspunderii publice*. În acest caz, diferențele dintre cele trei texte ale lui Coșeriu pe care le avem în vedere sunt în totul semnificative. Nu voi insista asupra lor aici. Cert este că modelul lui Coșeriu este Leibniz (nu Voltaire sau Xenofan), pentru care „știința, cu cât este mai teoretică, cu atât este mai practică” (Coșeriu, 1992b:17). Să ne amintim: Coșeriu exclude ipoteza turnului de fildeș și a comunicării doar în interiorul unei comunități științifice, căci „omul de știință (...) vorbește pentru toți cei care s-ar putea interesa de același fapt, iar cei care s-ar putea interesa sunt toți oamenii” (Coșeriu, 1992b:17). Or, tocmai de aceea, Coșeriu pledează pentru „limbajul natural, limba curentă, ca să ne înțeleagă și alții, ca să ne înțeleagă, dacă este posibil, toți: «cine cetește, să înțeleagă», zicea un cărturar de mult” (Coșeriu, 1992b:17); așadar (aviz coșerienilor!), Coșeriu pledează pentru neformalizarea discursului și pentru o terminologie accesibilă câtor mai mulți. Pe de altă parte, deși nu invocă în cadrul acestei discuții problema toleranței și a umanismului, Coșeriu pune, de fapt, în mijlocul gândirii sale tocmai acest principiu, așa cum am văzut deja. Principiul al doilea, *al umanismului*, se referă la faptul că „o activitate liberă nu-ți epuizează niciodată obiectul, fiindcă îl creează în mod continuu” (Coșeriu, 1992b: 13), făcând în permanență saltul de la intuiție la raționament. Și tocmai pentru că se bazează pe intuiție, orice teorie are un „sâmbure de adevăr”: „Toate teoriile, dacă sunt sincere și dacă nu sunt de rea credință, toate se bazează pe aceeași cunoaștere intuitivă, originară și că, deci, toate spun lucrurile așa cum sunt, cel puțin dintr-o anumită perspectivă. Toate conțin un sâmbure cel puțin de adevăr”. (Coșeriu, 1992b: 16)

Cert este că, aici, în cadrul principiului umanismului, Coșeriu aduce în discuție lucruri care ne ajută la modul esențial în explorarea problematicii bucovinene. Și astfel vom face corelația cu ideea lui Eco privind „înțelegerea celuilalt”. În opinia lui, „științele culturii sunt întotdeauna științe care interpretează, în toate sensurile; și când ni se pare că descriem, în realitate interpretăm, și interpretăm pe baza celor ce știm deja și pe baza a ceea ce am învățat de la alții care au ajuns la o formulare explicită înaintea noastră, în decursul istoriei”.(Coșeriu, 1992b: 14-15)

Și ceea ce e semnificativ și important de-abia de-acum urmează. Spune Coșeriu: „În istorie, când interpretăm și când stabilim cum credem noi că sunt faptele istorice, nu facem altceva decât să sumăm poziția persoanelor pe care le interpretăm sau poziția unui contemporan, și să ne întrebăm pe noi înșine de ce în aceleași condiții am fi făcut asta, sau cutare, sau cutare lucru. // Deci, în realitate, ne interpretăm totdeauna pe noi înșine în măsura în care suntem capabili să asumăm, pe baza alterității fundamentale a omului, să asumăm personalitatea și modul de a gândi al altora, chiar în timpuri cu totul diferite și îndepărtate de timpul nostru”. (Coșeriu, 1992b: 14-15)

Și în continuare Coșeriu îl invocă pe Collingwood, filosof englez care, într-o carte „scrisă tocmai despre esența istoriei, zice că, în realitate, când ne întrebăm de ce Brutus l-a omorât pe Cezar, ne întrebăm de ce eu, în situația lui Brutus și în aceleași condiții istorice, l-aș fi omorât pe Cezar. Și nu spune că așa trebuie să pună problema istoricului, ci că așa *se pune* în realitate, chiar când istoricul crede că pune problema obiectiv cu privire la Brutus. Ca să pună problema serios trebuie să reconstruiască această situație istorică, să se situeze el însuși în această situație istorică și să se întrebe care ar fi fost necesitatea sau finalitatea acestui act în această situație istorică”. (Coșeriu, 1992b: 15)

Problema l-a obsedat pe Coșeriu, poate și din motive autobiografice.

La fel de importantă este și o consecință a acestei explicații sau poziționări a lui Coșeriu, care vizează implicit judecarea trecutului. Și nu e vorba despre principiul tradiției, asupra căruia nu vom insista aici. Totuși, conform lui, oamenii au gândit întotdeauna corect, în contextul dat.

„Și dacă au greșit, și fără îndoială că au greșit, au greșit numai din această limitare esențială a omului și a științelor noastre, pentru faptul că se aflau într-un anumit moment istoric și pentru că priveau lucrurile dintr-o anumită perspectivă, din care nu puteau ieși”. (Coșeriu 1992b: 16)

De altfel, rădăcinile adânci ale atacului la adresa lui Thomas Kuhn invocată ceva mai devreme probabil că în ideea de revoluție științifică, lansată de acesta, se află. Nu există revoluții, crede Coșeriu, există doar continuități. „Oamenii au fost totdeauna inteligenți și totdeauna și-au pus sincer anumite probleme” (Coșeriu 15) și de aceea trebuie identificat sâmburele lor de adevăr. Popper, la rândul-i, consideră că a vorbi de progres, de evoluție este fundamental greșit. Pentru Coșeriu, „cine spune numai lucruri noi nu spune nimic; fiindcă noutatea adevărată, efectivă, în științe și în cadrul culturii în general este o noutate care își are rădăcinile ei în tradiție și care nu disprețuiește ce s-a făcut până acum; fiindcă este o manifestare de orgoliu satanic faptul de a spune: vin eu și aranjez lucrurile, tot ce s-a făcut până acum, tot ce s-a gândit până acum au fost numai prostii”. (Coșeriu 1992b: 15-16)

Dacă totuși identificăm rupturi, este pentru că încă n-am descoperit elementele de continuitate.

Așadar, nu vom insista asupra principiului tradiției (esența tocmai am prezentat-o), ci ne vom referi la opinia lui Coșeriu conform căruia interpretarea faptelor din istorie prin cauze externe nu are nici o relevanță. Relevante sunt soluțiile care presupun, cum am văzut deja, „asumarea alterității” și, deci, punerea problemelor din interior: „Probleme care par că ar fi rezolvate prin reducerea la cauze externe nu numai că nu rezolvă, dar nici măcar nu au fost puse ca probleme. Și nimeni nu poate rezolva o problemă pe care nici măcar n-a pus-o”. (Coșeriu, 1992b: 15)

În interviul invocat, Coșeriu precizează cu și mai multă claritate: „Principiul este că nici o știință și nici o teorie nu poate rezolva probleme pe care nici nu le pune, fiindcă, din punctul ei de vedere, nu le poate pune. Și atunci nici nu i se poate imputa că nu a rezolvat o problemă pe care n-a pus-o. Este vorba de a înțelege dinlăuntru teoriile și concepțiile, ceea ce înseamnă, în hermeneutică, a-ți asuma poziția în cauză, ca să vezi de ce e o poziție mai mult sau mai puțin obligată, determinată, de anumite principii, care se consideră superioare”. (Coșeriu, 1998: 118)

Iar mai târziu: „Deci, este vorba de a înțelege pe autor, de a înțelege conceptele dinlăuntru, cu generozitate și toleranță. În loc să ne gândim că – fără îndoială – autorul n-are dreptate, să ne gândim în ce sens – poate – are dreptate, și care sunt motivele lui”. (Coșeriu, 1996: 120)

Sau, în alt loc: „chiar atunci când ajung să resping în bloc o teorie, această respingere nu este o respingere înainte de încercarea de a o înțelege și [a ajunge la] o *înțelegere*, cum spun eu, *dinăuntru*: care sunt motivele ei, de ce s-a făcut cutare sau cutare greșeală”. (Coșeriu, 1992a: 15)

Or, lucrurile acestea stau în strânsă legătură cu ideea, formulată aici simplu, dar fără nici o ambiguitate, a locuirii în Brutus. Să precizăm în acest context că dacă Popper invoca acuzația de relativism, Coșeriu aduce în discuție *eclectismul*, care i-ar fi fost pus în cârcă. A înțelege motivele, cauzele unei teorii, opinii, interpretări, a asuma *pluralitatea punctelor de vedere* și a locui, în fond, în celălalt „nu înseamnă deloc să faci concesii teoriilor eronate sau false și nici nu înseamnă eclectism, adică să iei de ici și de colo câte ceva. Fiindcă nu-i vorba să iei la întâmplare, ci e vorba să vezi în ce măsură fiecare a văzut un aspect important al limbajului sau un aspect chiar neimportant, dar care este un aspect real”. (Coșeriu, 1996: 120-121)

În versiunea din revista „Apostrof”, Coșeriu spune: „nu e vorba de eclectism, ci e vorba de raționalism critic; deci de a recunoaște adevărul sau intuiția chiar numai parțial adevărată, acolo unde se prezintă, fără a face nici un fel de concesii, fără a renunța la o unitate de viziune, la o unitate a teoriei”. (Coșeriu, 1992 a: 14)

Concluzia lui Coșeriu – că „principiile rămân totdeauna aceleași, adică principiul realității limbajului, *să spui lucrurile cum sunt* și să vezi peste tot ce relații sunt” – e cu atât mai semnificativă cu cât în felul acesta Coșeriu spune exact ceea ce spune Popper: „Important este adevărul” (Popper, 1998: 204-205) și el e ținta ultimă a omului de știință. În acest sens, Coșeriu vorbește despre „problema moralității sau a eticii în știință”, care presupune a te pune pe tine, ca subiect, în paranteză pentru a te identifica cu obiectul însuși. Nu întâmplător, aici, în cazul acestui principiu, argumentația lui Coșeriu e la fel de solidă în toate textele aduse în discuție, fapt care relevă că principiul are o poziție esențială în sistematica lui. Aici își află rădăcina toate celelalte. A te pune pe tine în paranteză și a-l credita pe celălalt.

Nu știu dacă ce era de demonstrat nu va fi fost deja demonstrat. Visez, în fond, la o construcție riguroasă în care, pornind de la Coșeriu, să enunț și să analizez fiecare principiu și să văd în ce măsură e el prezent, și cu ce nuanțe, la unul sau la altul dintre cei doi eroi ai investigației noastre. La drept vorbind, după ce am beneficiat de prezentarea sistematică a principiilor lui Coșeriu făcută chiar de el, cel mai incitant îmi par ele prezentate în interviul în care Coșeriu pune problemele la modul holistic. Cât despre Popper, el nici nu încearcă o (singură) sistematizare. Cert este că Popper și Coșeriu se întâlnesc, cu câteva excepții, în opțiunile lor esențiale. Nici întâlnirea lor fizică (nu știu dacă nu se va fi pus deja această problemă), nu-i într-un tot imposibilă. Să reluăm: Coșeriu își numește ultimul dintre principii (declanșator, cred, în esența lui, deși doar dintr-o anumită perspectivă, pentru toate celelalte) *principiul utilității publice* sau, într-un loc, *al utilității publice și al responsabilității*. Or, Karl R. Popper ținuse, cu aproape zece ani mai devreme, în 26 mai 1981, o conferință cu titlul, îl reiau aici, *Toleranță și responsabilitate intelectuală (furate de la Xenofan și Voltaire)*. Iar ipoteza întâlnirii fizice dintre Coșeriu și Popper e foarte probabilă, căci unde ținuse Popper respectiva conferință? Tocmai la Universitatea din Tübingen, unde Coșeriu era profesor. O lectură atentă a manuscriselor lui Coșeriu nu-i imposibil să ne releve oarece comentarii pe marginea conferinței lui Popper. Să nu fi știut Coșeriu chiar nimic despre conferința lui Popper? Și aici nu este vorba de *anxietate a influenței* (dar poate fi exclusă cu totul ipoteza aceasta?), ci de dialog și metamorfoze. Popper însuși spune că n-ar fi recunoscut o anumită idee la alții dacă nu s-ar fi gândit anterior el însuși la ea; idee augustiniană, mi se pare. Cert este că Popper și Coșeriu se întâlnesc în spațiul pur al ideii – al ideii angajate în lume –, al toleranței și încrederii în om. Dar lucrurile nu se termină aici.

Cred că rămâne să se scrie studiul care să arate cum anume erau prezente în mod implicit în opera lui Coșeriu, înainte de a fi formulate, cele cinci principii. Nu există nici un dubiu asupra acestui fapt, dar nașterea ideilor e în sine un fenomen incitant, așa încât povestea continuă.

În ultima clipă, primesc volumul *A spune lucrurile așa cum sunt... Conversații cu Eugeniu Coșeriu*, realizat de Johannes Kabatek și Adolfo Murguía în 1997 și publicat în 2017. Or, capitolul VIII, care se numește chiar „A spune lucrurile așa cum sunt”, oferă câteva ipoteze referitoare și la relația lui Coșeriu cu Popper, și la „istoria” celor cinci principii. La întrebarea „Ați menționat de mai multe ori principiile Dumneavoastră de bază care erau, implicit, prezente de la început, dar care abia mai târziu au fost formulate explicit” (Kabatek, 2017: 139), Coșeriu precizează:

„Sunt principii pe care le-am explicat deja de mai multe ori. Prima oară în lecția inaugurală de la Heidelberg (1977) și apoi în prefața la *Gramática, semántica, universales* (1978) și în alte lucrări, cel mai detaliat în cuvântarea mea festivă de la Granada (1993)”, (Kabatek, 2017: 139), iar la subsolul paginii suntem trimiși la pozițiile 127, 132 și 275 de la Anexa II, care cuprinde „Catalogul scrierilor lui Eugeniu Coșeriu”. La poziția 127 se află un studiu aflat la paginile 107-108 ale unui volum publicat la Heidelberg, la 132 este, într-adevăr, volumul *Gramática, semántica, universales* (prefața lui ar trebui obligatoriu consultată), iar la poziția 275, un salt tocmai la anul 1993, cu *Discursio pronunciado con motivo de su investidura como doctor honoris causa*, în *Discursos pronunciados en el acto de investidura de doctor honoris causa del Excelentísimo Señor Eugenio Coseriu*, Granada, p. 21-35. Ciudat, greu explicabil în fond, e faptul că nu sunt invocate de Coșeriu titlurile aflate la pozițiile 262 și 270, care au în vedere cele două conferințe ținute la Cluj-Napoca și la Iași în 1992. Nimic, de asemenea, nici despre volumul de interviuri realizate de Nicole Saramandu în 1993 (publicat în 1996).

Dar volumul *A spune lucrurile așa cum sunt... Conversații cu Eugeniu Coșeriu* ne oferă și o altă surpriză, care validează apropierea pe care am făcut-o între Coșeriu și Popper. Să citim o mică secvență de dialog:

„AM: Când spuneți că este necesar a spune lucrurile așa cum sunt, ați afirmați aceasta, în sensul unui optimism ontologic? Presupuneți că noi putem să facem aceasta? Că este posibil să cunoaște lucrurile așa cum sunt?

C: Nu.

AM: De aceea ați spus că acesta ar fi cel mai greu lucru. Pe de altă parte, este ca un fel de optimism. Cândva vom putea atinge acest obiectiv; adică lucrul nostru, munca noastră intelectuală, am putea să o interpretăm, precum Popper, ca apropiere de adevăr sau de lucruri.

C: Aceasta a fost deja ideea lui Schleiermacher. El spunea, aproximativ, că linia cercetării șic ea a realității nu sunt paralele, ce-i drept, ele converg, dar în așa fel că doar *ad infinitum* se întâlnesc într-adevăr”. (Kabatek, 2017: 139)

Poate că ideea invocată de Adolfo Murguía se găsește mai întâi la Schleiermacher, deși de ce n-am crede că originile ei pot fi și mai îndepărtate. Dar între ideea lui Popper invocată de Murguía și ideea lui Schleiermacher pe care o amintește Coșeriu există o distanță destul de evidentă. Mai degrabă citim printre rânduri intenția lui Coșeriu de a îndepărta referința Popper. În fond, ideea invocată de Murguía face parte din chiar miezul sistematicii lui Popper. Dar deși Coșeriu trece foarte ușor peste o apropiere atât de evidentă, la distanță de numai câteva pagini el îl invocă totuși pe Popper. Vorbind, în capitolul „Libertate, normă, istorie, interpretare”, despre diferența dintre științele culturii și științele naturii din punctul de vedere al relației dintre general și particular, sau dintre inductiv și deductiv în cunoaștere, Coșeriu precizează: „În ceea ce privește nivelul teoriei, în domeniul științelor naturii, teoria constă în mod necesar din ipoteze generale despre esența obiectelor corespunzătoare, ca și în modele de explicare, construite în conformitate cu aceste ipoteze. Aici avem nevoie, într-adevăr, de ipoteze, întrucât nu este vorba de fapte pe care noi înșine le creăm, ci de fapte pe care le întâlnim ca deja făcute: cu privire la esența acestor fapte nu dispunem de siguranță, de *certum* în sensul lui Vico. Putem să spunem aici, împreună cu Popper, că noi nu putem «verifica» ipotezele, ci doar, eventual, «să le falsificăm»: să constatăm că o ipoteză care ne-a servit la explicarea anumitor fenomene se dovedește ca fiind ineputabilă pentru explicarea altor fenomene din același domeniu”. (Kabatek, 2017: 161)

În ce ne privește, pentru studierea Bucovinei, abia urmarea ne interesează: „În științele culturii, dimpotrivă, nu avem nevoie de ipoteze cu privire la ceea ce este univrsal, la esența faptelor,

deoarece pentru aceasta dispunem de «cunoașterea originală» a noastră. Ba mai mult: este absurd să formulăm aici ipoteze cu privire la ceea ce se știe deja intuitiv, adică, să acceptăm că nu se știe tocmai ceea ce se știe cu precizie”. (Kabatek, 2017: 161)

Aici însă nu putem decât să constatăm că întâlnirea dintre Coșeriu și Popper a avut totuși loc și Coșeriu își asumă acest fapt. Împreună cu el, cu Popper, Coșeriu poate să spună una și alta.

În ce mă privește, dacă aș avea o memorie uluitoare (Coșeriu avea una), aș memora cel puțin conferința *Toleranță și responsabilitate intelectuală*, a lui Popper, iar acum și conferința lui Coșeriu, ținută la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași. Coșeriu însuși mărturisește că le propunea elevilor săi de la Tübingen să învețe micul tratat al lui Leibniz *Meditatio de cognitione, verita e ideis* (sau poate doar fragmentele referitoare la trecerea de la *cognitio confusa* la *cognitio clara adequata*) (cf. Coșeriu, 1992b: 13-14). Cum nu am o astfel de memorie (și nu mă bazez nici pe aceea a studenților), recitesc periodic fragmente din conferințele lui Popper. De acum, voi reciti adesea și pe Coșeriu, trimițându-i pe studenți către ei, în ipoteza unor comentarii pe care să le facem împreună. Chiar cred că aceste principii, în formulări adecvate, ar trebui introduse în *curricula* de la diferite niveluri, cu speranța, formulată de Popper, că lumea poate deveni mai bună și că acest lucru depinde efectiv de noi. Altfel, nu știu dacă mă pot declara anti-inductivist și anti-senzualist. Cert este că Popper și Coșeriu îmi oferă argumente solide pentru a locui în celălalt și pentru a fi, din acest punct de vedere, istorist, căci adevărurile sunt ipoteze de adevăr și sunt conjecturale. Iar perspectiva inductivă și senzualistă, cu rădăcinile în Jaspers și în Bertrand Russel, ne poate apropia Bucovina. Dincolo de toate acestea, sper că, prin intermediul acestei incursiuni, îi voi fi făcut și pe coșerieni, și pe popperieni să afle câteva lucruri despre Bucovina, pregătindu-i astfel pentru altele. Cert este că Bucovina și Basarabia lui Coșeriu sunt surori de suferință, și că în Cernăuți numele Popper era prezent în perioada austriacă. Firește, nu cred să fi existat vreo legătură între Karl R. Popper și purtătorii acestui nume din mica Viena. Dar la un moment dat Popper vorbește despre Austria de parcă ar vorbi despre Cernăuți sau despre Bucovina: „Această excepțională agitație efervescentă și această productivitate culturală și socială nu pot fi explicate cu adevărat. Eu vreau totuși să încerc o ipoteză. Poate că această productivitate a Austriei este în conexiune cu tema mea, cu impactul dintre culturi. Vechea Austriei era o replică a Europei: adăpostea aproape nenumărate minorități lingvistice și culturale. Iar acești oameni, cărora viața de provincie li se părea cam plicticoasă, au venit la Viena, unde unii au trebuit să învețe cât de cât nemțește. Mulți au intrat sub influența unei mari tradiții culturale, iar unii au putut să-i aducă noi contribuții” (Popper 1998: 131). Schimbând ce e de schimbat (și de redimensionat sunt multe), un astfel de fenomen va fi angajat și Bucovina, și Cernăuții după 1775.

Acum, după ce am formulat și concluziile, nu voi încheia fără a propune un mic exercițiu de explorare a primului principiu gândit de Coșeriu, acela al obiectivității.

În *Versiunea 1992a*, Coșeriu invocă ideea lui Platon „A spune lucrurile așa cum sunt”. Dar Coșeriu aduce în discuție și ipoteza „logosului neadevărat”, care „spune lucrurile cum nu sunt sau cum sunt numai dintr-un anumit punct de vedere sau cum au fost sau cum sunt numai într-un moment determinat ș.a.m.d.” (Coșeriu, 1992a: 11). Tocmai din cauza acestor nuanțe, care implică fie o intenție, fie o anume contextualizare, opinia lui Coșeriu e tranșantă: „S-ar părea că este principiul cel mai simplu și cel mai ușor de aplicat: ne uităm la lucruri, le examinăm și le descriem așa cum sunt. În realitate, este principiul cel mai greu de aplicat, fiindcă nu vedem niciodată lucrurile în toate contextele lor, în toate conexiunile lor necesare; tindem deci să parțializăm, tindem că considerăm lucrurile în sine așa cum sunt lucrurile văzute dintr-o anumită perspectivă și de multe ori uităm să spunem – ceea ce ne-ar salva în știință! – că e vorba de o viziune dintr-o anumită perspectivă și cu anume limitări care nu pot fi ignorate”. (Coșeriu, 1992a: 11)

În fond, Coșeriu dinamitează și prejudecata, și convingerea unei situații obiective, invocând faptul că, fiind esențial empirică, cunoașterea exprimă o anumită poziționare față de obiect. A înțelege că orice descriere a obiectului e o interpretare și că, prin urmare, implică un subiect ar fi tocmai șansa omului de știință și a științei. Semnul exclamării din explicația incidentă nu e deloc întâmplător. În fapt, exercițiul cunoașterii este unul hermeneutic, iar convingerea lui Coșeriu este că cunoașterea obiectivă e imposibilă. Ea ar fi posibilă doar dacă s-ar putea face din toate punctele de vedere posibile,

sincronice și diacronice, și numai când obiectul și-a încheiat existența. Tocmai pentru că nu are nimic mistic în ea, această cunoaștere – inaccesibilă oamenilor – e posibilă doar lui Dumnezeu.

În *versiunea 1992b.*, fără să invoce precizările de mai sus, Coșeriu face direct saltul către acel *noi* care definește omul de știință, ba chiar subiectul cunoașterii ca instanță, la modul ideal, impersonală, trans-subiectivă și sumativ-istorică: „Deci, la fiecare pas se prezintă necesitatea de a admite alte puncte de vedere, de a recunoaște, în fiecare mod de a pune o problemă, o parțializare. Ceea ce este important atunci este să ne dăm seama în ce măsură am parțializat, am adoptat o anumită perspectivă, un anumit punct de vedere. Vom încerca deci să admitem *pluralitatea punctelor de vedere* (s.n.), care numai toate împreună ne pot ajuta – până la un anumit punct, cel puțin –, ne pot reda subiectul în totalitatea sa, așa cum se prezintă el pentru cunoașterea intuitivă. Acest principiu al obiectivității înseamnă (...) tocmai această pluralitate de puncte de vedere și continuitate de cercetare și, în același timp, cum vom vedea, o anumită generozitate chiar cu privire la pozițiile contrare poziției noastre”. (Coșeriu 1992b: 12)

Propriu-zis, înțelegerea faptului că cunoașterea e parțializată, făcută adică dintr-un anumit punct de vedere (și aici nu vorbim de cazurile marcate de lipsa onestității științifice), generează deopotrivă punerea propriei cunoașterii sub semnul relativului, al îndoielii, și acreditarea celorlalte perspective. Mai mult, spune Coșeriu în mod explicit, abia însumarea tuturor punctelor de vedere (să reținem sintagma: *pluralitatea punctelor de vedere*), a tuturor intuițiilor asupra obiectului, poate crea premisele cunoașterii. În tot cazul, atenuarea propriei poziții e dublată de generozitatea față de pozițiile contrare.

În fapt, se găsesc aici deja câteva dintre premisele celorlalte principii din *pentalogul* lui Coșeriu. Nu întâmplător, formularea lor cea mai elocventă, chiar dacă nesistematizată, apare în interviul pe care l-am considerat *versiunea c.* Caracterul didactic (*id est* riguros sistematic) este o abatere de la identitatea holistică și integraționistă a celor cinci principii. Chiar și aici, însă, Coșeriu dorește o situație cumva logică a unui principiu în succesiunea celuilalt. Principiile se află într-o succesiune asemenea unor verigi determinate unele de altele. Indiscutabil că putem analiza relația dintre cele cinci părți și întreg din perspectiva cercului hermeneutic. Chiar și așa, principiul originar, adică cel care le generează pe toate celorlalte, este legat de viziunea umanistă a lui Coșeriu, de generozitate, toleranță și responsabilitate.

Revenind, dacă în *versiunea b* se putea întrevedea un oarecare scepticism în legătură cu posibilitatea cunoașterii obiective, aici poziționarea e cu totul alta și, în acest sens, Coșeriu asociază obiectivității universalitatea. „Acest principiu al obiectivității are ca urmare sau corolar principiul universalității. Altfel spus, tocmai dacă spunem lucrurile așa cum sunt sau încercăm să spunem lucrurile așa cum sunt, aceste lucruri sunt nu numai pentru noi așa, ci – cel puțin în sens ideal – pentru toți oamenii, pentru cei care, de bună credință, s-ar apropia de aceleași lucruri și ar vrea să le studieze. În același timp, această obiectivitate implică universalitatea afirmațiilor pe care le formulăm cu privire la lucruri și, în același timp, aspirația la universalitate”. (Coșeriu, 1992b: 12)

Poate nu întâmplător, în *versiunea 1996*, Coșeriu asociază răspunsul pe care îl dă celor care îl acuză de eclecticism cu principiul tradiției. „Fiindcă, spune el, nu-i vorba să iei la întâmplare (de la fiecare câte ceva, n. n.), ci e vorba să vezi în ce măsură fiecare a văzut un aspect important al limbajului sau un aspect chiar neimportant, dar care este un aspect real. Deci, principiile rămân întotdeauna aceleași, adică, principiul realității limbajului, să spui lucrurile cum sunt și să vezi peste tot ce relații sunt”. (Coșeriu, 1996: 121)

Acestui răspuns îi urmează întrebarea formulată explicit: „Ce înseamnă acest principiu de *a spune lucrurile așa cum sunt*”? Răspunsul lui Coșeriu pornește de la ideea că trebuie pornit de la felul cum lucrurile „se prezintă conștiinței subiectului”. Să pornești așadar de la aceste cunoașteri concrete, și nu de la abstracțiuni. Ceea ce urmează este o diferențiere între situațiile specifice obiectelor naturale și cele specifice celor culturale. În cazul obiectelor naturale, „obiectivitatea absolută înseamnă să te concentrezi în obiect și să prezinți obiectul în sine, adică în măsura în care este posibil să vezi obiectul în sine, nu din punctul de vedere al producerii lui de către altcineva, ci așa cum se prezintă obiectul pentru înțelegerea umană. (...) Adică să te elimini, să te pui în paranteză pe tine

însuși ca subiect, și ca subiect empiric în știință. «Obiectul este așa», nu «eu îl văd așa», sau «eu îl consider așa»». (Coșeriu, 1996: 121)

Chestiunea l-a preocupat și pe Popper, iar răspunsul lui, care vorbește într-un loc de 12 principii pentru „o nouă etică profesională”, se referă tocmai la „impersonalitate”. Ultimul principiu e următorul: „Critica rațională trebuie să fie mereu la obiect: trebuie să emită argumente specifice pentru faptul că anumite afirmații specifice, ipoteze specifice par a fi false sau anumite argumente specifice sunt lipsite de valabilitate. Ea trebuie să fie ghidată de ideea de a te apropia cât mai mult de adevăr. Ea trebuie să fie în acest sens impersonală”. (Popper 1998: 217)

Or, în cazul științelor culturale, „tocmai obiectivitatea ne obligă la subiectivitate, fiindcă plecăm de la ceea ce știm noi, fiind noi înșine producătorii acestor obiecte. De aceea baza este aici alta: nu este o ipoteză, ci e știința originară a omului cu privire la sine însuși ș.a.m.d.”. (Coșeriu, 1996: 121-122)

Aceste afirmații îi permit lui Coșeriu o incursiune în ceea ce s-a numit logica fuzzy, pentru care lucrurile nu pot avea distincții clare. Și totuși, după câteva paragrafe, după ce definește subiectul, insistă pe ideea că activitatea științifică are ca țintă obiectul.

„Asta este activitatea științifică. Ea prezintă obiectul în obiectivitatea sa – asta înseamnă *a spune lucrurile cum sunt* – și încearcă să elimine orice este subiectiv. Chiar când se spune – în teoriile moderne ale științei – că și observatorul a determinat, într-un anumit fel, obiectul, asta, tocmai înseamnă că cel care face afirmația își dă seama că o parte din asta se datorează observatorului, și că obiectul în sine, obiectul ca atare nu e așa cum e determinat, eventual, de perspectiva pe care o are observatorul”. (Coșeriu, 1996: 122)

Dar lucrurile nu se opresc aici și principiile lui Coșeriu se însumează sub semnul toleranței, încrederii în om, optimismului:

„În știință, moralitatea înseamnă obiectivitate absolută. În știința noastră, înseamnă nu numai a te elimina pe tine ca subiect empiric, ci și a recunoaște toată valoarea tuturor oamenilor, dacă înțelegi că este vorba de știință a culturii și că toți suntem subiecte ale activităților culturale”. (Coșeriu, 1996: 128)

Prin urmare, „trebuie să-i considerăm pe vorbitori de bună-credință până la proba contrarie”, căci „vorbitorul este măsura tuturor lucrurilor” (Coșeriu, 1996: 128). Acesta este mesajul optimist al lui Coșeriu. Optimist este și mesajul lui Popper, care spune la un moment dat: „ideile pot muta munții din loc; și ideile false o pot face. Din fericire, uneori este cu puțință ca ideile false să fie combătute cu ajutorul ideilor adevărate”. (Popper, 1998: 150). Este și convingerea noastră.

Bibliografie:

- COȘERIU, Eugeniu, 1992, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în „Apostrof”, an III, nr. 11.
- COȘERIU, Eugeniu, 1991-1992, *Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în „Analele științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași, vol. XXXVII-XXXVIII, Iași.
- COȘERIU, Eugeniu, 1996, *Lingvistica integrală*, Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundației Culturale Române, București.
- ECO, Umberto, 2017, *Cum ne construim dușmanul*, în *Cum ne construim dușmanul și alte scrieri ocazionale*, Traducere de Ștefania Mincu, Polirom, Iași.
- HOCKE, René Gustav, 1973, *Lumea ca labirint. Manieră și manie în arta europeană. De la 1520 până la 1650 și în prezent*, Traducere de Victor H. Adrian, Prefață de Nicolae Balotă, Postfață de Andrei Pleșu, Editura Meridiane, București.
- KABATEK, Johannes, 2015, *Tradiții discursive: studii*, Ediție de Cristina Bleorțu, Adrian Turculeț, Carlota de Benito Morena, Miguel Cuevas-Alonso, Editura Academiei Române, București.
- NOICA, Constantin, 1990 [1944], *Jurnal filozofic*, Humanitas, București.
- POPPER, Karl R., 1998, *În căutarea unei lumi mai bune. Conferințe și eseuri din trei decenii*, Traducere din germană de Anca Rădulescu, Humanitas, București.
- RUSSELL, Bertrand, 2018, *Civilizația occidentală*, în *Elogiul inactivității*, Cu o nouă prefață de Anthony Gottlieb, Cu o introducere de Howard Woodhouse, Traducere de Ciprian Șiualea, Editura Vellant, București.

ECUAȚIA POETICĂ SAU DESPRE *POETIZATUL* CREAȚIEI LUI VALERIU MATEI

Pompiliu CRĂCIUNESCU
Universitatea de Vest din Timișoara,
România

Abstract: Starting from the *reality-language-poetry* relationship, conceptually drawn through the comparative-critical valorisation of several reference contributions in the field – Paz, Heisenberg, Pessoa, Coșeriu and Morin – my conference aims at the mechanisms of establishing meaning in the poetic creation of Valeriu Matei. The finality of this process – which W. Benjamin calls *poetized* (*das Gedichtete*), and Ștefan Aug. Doinaș “poetic truth” – is the dynamic unity of the intuitive-sensitive order with the intellectual order. The synthetic analysis of the volume *Ecuațiile disperării/Equations of Despair* (2015), sprinkled with nuclei of applied hermeneutics, highlights that Valeriu Matei makes “the transition from the functional unity of life to the functional unity of the poem” through a double approach: the transfiguration of the times of history and the creation of *mundus imaginalis*. Thus, the poet re-knots both with the genuine onto-cognitive (orphic) valence of the word, and with what lies beyond the image and the word: the ineffable “last core”. Putting into the equation the *revolution* and *revelation*, i.e. *the anatomy of reality and the metaphysics of the real* – the real understood, in Heisenberg’s footsteps, as the indexable area of reality – Valeriu Matei is par excellence a poet of ontical plenitude. Therefore, his poetic equations, crystallized both in *aqaforte* or in *sfumatto* at the textual level, acquire the aura of the theorem. Or, etymologically, the theorem (gr. *θεωρεῖν*) refers to contemplation: an active contemplation (*thinking-enérgeia*) of reality in all its abysmal complexity that surrounds the seen face and the unseen face of life, the manifest face and the hidden face of death. A metaphysical echo of this complexity, Valeriu Matei’s poetry transcends both his glod and his despairs.

Keywords: Areas of Reality, Heisenberg, Coșeriu, poetic Equation/Theorem, Valeriu Matei, metaphysical enlightenment.

I. Realitate – limbaj – poezie și poetizat

Scipitorul eseu din 1956 al lui Octavio Paz, *El arco y la lira*, începe astfel: „Poezia este cunoaștere, mântuire, putere, abandon. Operație capabilă să schimbe lumea, activitatea poetică este revoluționară prin natura sa; exercițiu spiritual, ea este o metodă de eliberare interioară. Poezia dezvăluie această lume; creează o alta.”¹ Personal, văd în această aserțiune nu doar una dintre cele mai cuprinzătoare priviri asupra esenței bivalente a poeziei – revelație a lumii-*lumen*/creație de lumi –, ci și o exemplară punere în exergă a orizontului deschis, gödelian, în care emerge inepuizabila complexitate a realității, aceeași despre care scriu, între alții, Fernando Pessoa, Werner Heisenberg sau Edgar Morin.

Bunăoară, într-o pagină din *Cartea neliniștirii* (datată 25 iulie 1932) – tulburătorul jurnal persoan apărut abia în 1982 –, poetul portughez nota: „Nu există altă problemă decât cea a realității, și e vorba despre o problemă insolubilă, dar cât se poate de vie. De unde să știu eu care e diferența dintre un arbore și un vis. Arborele pot să-l ating; cât despre vis, știu că-l am. Ce înseamnă de fapt toate astea?” (Pessoa, 2012: 400). Un răspuns se află într-un alt text, vecin de destin cu jurnalul lui Pessoa. Este vorba despre *Filosofie. Manuscrisul de la 1942*, al lui Werner Heisenberg, studiu de asemenea inedit până în 1984, în care fizicianul denunță clivajul cartezian *res extensa-res cogitans* (realitate obiectivă/realitate subiectivă) ca o grosolană simplificare, rezonând astfel cu Husserl („absurditate ascunsă”) sau Heidegger („modalități fundamentale ale ființei”). Pentru Heisenberg, realitatea este o continuă *fluctuație experiențială* pe care conștiința o percepe și o dispune în *ansambluri de conexiuni nomologice*.

¹ „La poesía es conocimiento, salvación, poder, abandono. Operación capaz de cambiar al mundo, la actividad poética es revolucionaria por naturaleza; ejercicio espiritual, es un método de liberación interior. La poesía revela este mundo; crea otro” (Paz, 1999: 33, t.m.).

Cu toate că, din pricina abundenței sale infinite, „nu vom parveni niciodată la un portret exact și complet al realității”¹, fizicianul-filosof distinge trei mari *regiuni/niveluri de realitate*, în funcție de incidența procesului de cunoaștere – determinare/indeterminare a ecuației subiect-obiect: 1. nivelul lucrurilor obiectivabile independent de procesul cognitiv (fizica clasică); 2. nivelul fenomenelor inseparabile de procesul cognitiv (fizica cuantică, biologia, psihicul); 3. regiunea realităților create în procesul de cunoaștere (concepte, poezie, experiența religioasă/metaforele divinității). Mutând accentul de pe *Realität* pe *Wirklichkeit* – sau: de pe *res* pe *agere* –, Heisenberg transgresează radical empirismul logic sau relația hegeliană biunivocă real-rațional². „Realitatea efectivă” și realitatea afectivă (evenimentele sufletești, subiective) sunt „zone” ale aceleiași realități ce integrează infailibilul, fundamentele ultime ce nu se lasă aprehendate decât prin metaforă și alegorie³. Percepând realitatea ca totalitate a conexiunilor (dinamismelor) ce nutresc viața și proclamând *identitatea* dintre *viață* (experiență activă, *enérghia*) și *lume*, Heisenberg suprimă clivajul scientist subiect-obiect, interioritate-exterioritate; implicit, conceptele clasice de spațiu și de timp se văd proiectate în sfera „facultăților creatoare”.

O concepție similară vom întâlni mai târziu la Edgar Morin, atât în amplul său edificiu *La méthode* (șase tomuri între 1977 și 2004), cât și în alte scrieri, precum *Mes démons*, de pildă: „Realul și imaginarul – scrie gânditorul francez – sunt întretesute și formează complexul existențelor noastre și al vieților noastre. Realitatea umană în sine este semi-imaginară”⁴. Iată, aici, un al doilea răspuns la întrebarea lui Pessoa; copacul și visul, palpabilul și consistența fără subzistență aparțin aceleiași realități ce cuprinde *viața și lume*. E o realitate de care poeții – spre deosebire de cartezienii incurabili, captivi ai logicii aristotelice (terț exclus) sau ai ideologiilor obtuze – nu sunt deloc străini, ba dimpotrivă. Spre exemplu, în rezonanță cu Octavio Paz, Roberto Juarroz afirmă că „poezia deschide scara realului (spațiu, timp, spirit, ființă neființă) și schimbă viața, limbajul, viziunea sau experimentarea lumii [...]; poezia *sporește realitatea*, adaugă real realului, ea este realitate”⁵. Și, ceva mai departe: „la poésie est la vie non fossilisée au défossilisée du langage” (Juarroz, 1987: 22). Văd în aceasta o convergență cu viziunea lui Heisenberg, pentru care limbajul – fundamental în teoria cunoașterii – nu este rocă, ci *humus* fecund ce se formează pornind de la acțiune și experiență. În alți termeni, atât savantul – fizician al infinitului cuantic –, cât și poetul – fizician al devenirii sensului – consideră limbajul drept *sursă a sensului* și nicidecum simplu vehicul al acestuia, așa cum îl socotea raționalismul în forma sa clasicizată. Aidoma realității – fluctuație continuă –, limbajul este joc permanent de actualizare-potențializare semantică, în funcție de conexiunile intratextuale: „Dacă poetul poate exprima gânduri ce nu pot fi reproduse în limbajul obișnuit – scrie Heisenberg –, este tocmai întrucât cuvintele primesc o nouă semnificație din conexiunea în care se află, din rezonanța cu alte idei și din forma poetică a propoziției”⁶.

Or, o astfel de concepție se învecinează îndeaproape cu viziunea lui Octavio Paz sau Roberto Juarroz (a poezilor, în genere). Pentru cel dintâi, „Două forțe antagoniste locuiesc în poem: una de elevație sau deșădăcinare, care smulge cuvântul din limbaj; alta de gravitație, care îl aduce înapoi. Poezia este creație originală și unică, dar este și lectură și recitare: participare [...]. Poetul și cititorul sunt două momente ale aceleiași realități”⁷. Se vede limpede că poetul mexican vizează aici

¹ „On ne peut jamais parvenir à un portrait exact et complet de la réalité” (Heisenberg, 1998: 254).

² În *Critica rațiunii pure*, Kant înțelege prin *Wirklich* ceea ce se află în legătură cu condițiile materiale ale experienței, iar prin *Realität*, materia transcendentă a oricărui lucru ca „lucru în sine”.

³ „Du fondement ultime de la réalité on ne peut parler que par allégorie” (Heisenberg, 1998: 385).

⁴ „Le réel et l’imaginaire sont co-tisés et forment le complex de nos êtres et de nos vies. La réalité humaine en elle-même est semi-imaginaire” (Morin, 2008: 315).

⁵ „la poésie ouvre l’échelle du réel (espace, temps, esprit, être, non-être) et change la vie, le langage, la vision ou l’expérience du monde [...]; la poésie crée plus de réalité, ajoute du réel au réel, elle est réalité” (Juarroz, 1987: 15-16).

⁶ „Si le poète peut exprimer des pensées qui ne peuvent pas être redites dans la langue ordinaire, c’est précisément parce que les mots reçoivent une signification nouvelle de la connexion dans laquelle ils se trouvent, de la résonance avec d’autres idées et de la forme poétique de la proposition” (Heisenberg, 1998: 257).

⁷ „Dos fuerzas antagónicas habitan el poema: una de elevación o desarraigo, que arranca a la palabra del lenguaje; otra de gravedad, que la hace volver. El poema es creación original y única, pero también es lectura y recitación: participación. [...]. Poeta y lector son dos momentos de una misma realidad” (Paz, 1999: 61).

mecanismul de constituire a sensului, trasând o linie care duce de la funcția comunicativă la *funcția semnificativă* a limbajului și care *ne* duce, astfel, în miezul filosofiei coșeriene a integralismului lingvistic.

De altfel, noima excursului meu teoretic liminar – conturarea celui mai apropiat cadru pentru hermeneutica poeziei lui Valeriu Matei – implică tocmai relația realitate-limbaj-poezie, de unde și alura de *sparsa colligere* (filosofic/poetic/științific). Într-adevăr, aducând laolaltă toate valențele invocate de către Octavio Paz (cunoaștere, putere, mântuire, abandon, revoluție, protest, introspecție, dezvăluire/instituire de lume), creația lui Valeriu Matei probează, pe de o parte, o complexitate izomorfă realității în accepțiunea vizionară a lui Heisenberg – caz rar în poezia românească –, iar pe de altă parte, ea este o reflecție subiacentă asupra sensului ce se edifică *prin*, dar *dincolo* de limbaj. De aceea, simultan cu revizitarea conceptului de realitate, valorizarea gândirii lui Eugeniu Coșeriu asupra ecuației limbaj-poezie este chemată să limpezească orizontul călătoriei în cosmosul poetic vizat. Mă voi rezuma la două remarci ce se impun cu intensitate comparabilă.

Prima dintre acestea privește acreditarea limbajului poetic ca limbaj absolut (ca „pură creație de semnificate”) din bine-cunoscuta teză coșeriană, implicit, problematica *alterității*. În viziunea lui Coșeriu, identitatea limbaj-poezie este una doar *de esență*, în măsura în care subiectul creator este considerat exclusiv în relație cu creația sa, ceea ce presupune absența alterității¹. Totuși, coroborată cu cea de-a treia zonă de realitate din sistemul lui Heisenberg – zona în care creația și cogniția merg laolaltă/zona creației de lumi ale sensului –, problematica dobândește o altă lumină. Aduug, în aceeași direcție, că, procedând la o analiză foarte amănunțită a operei coșeriene, Oana Boc avansează ideea că „intersubiectivitatea (alteritatea) în poezie trebuie să fie înțeleasă ca o proiecție a subiectivității creatoare (absolute) înseși”; „poetul își asumă alteritatea ca fiind coincidență cu propria subiectivitate absolută” (Boc, 2007: 32). Eu asociez acest nou tip de alteritate cu forța gravitațională a limbajului poetic, semnalată de către Octavio Paz, i.e. cu nivelul articulării sensului textualității poetice². Fără această valență (intersubiectivă) creația poetică n-ar fi decât o întunecată, impenetrabilă monadă de obiectivări eșuate ale conștiinței. *Ca participare*, însă, poemul străbate „ultima frontieră, cea a lecturii” (Mircea Braga), dezvăluind, prin metaforă și simbol, o veritabilă lume de esențe semantice. De aici decurge a doua remarcă.

În același text din 1942, înscriindu-se pe o direcție teoretică deja configurată – între alții, de către Ernst Cassirer –, Heisenberg notează că „tot ce ține de ordinea spiritului, fie că se manifestă în limbaj, în știință sau în artă, se sprijină pe intervenția și forța simbolurilor”³. Raportându-ne la cea mai elevată/complexă regiune de realitate, aceea a facultăților creatoare al căror vârf de lance este poezia, ține de evidență că simbolizarea (prin extensie: metafora, alegoria) se impune drept condiție *sine qua non* a „obiectivării conținuturilor intuitive ale conștiinței” la care se referă Eugeniu Coșeriu. În alți termeni, conținuturile intuitive – și *intelective*, îmi îngădui să adaug – ale conștiinței poetice răzbat în zariștea universalității grație „plenitudinii funcționale a limbajului”. Or, o atare plenitudine nu poate fi atinsă decât prin – vorba lui Octavio Paz – „dezrădăcinarea” limbajului din planul comunicării și înrădăcinarea lui în planul *semnificării*, acolo unde simbolul devine suveran. Nu întâmplător, Eugeniu Coșeriu postulează că lingvistica textului trebuie să fie o *hermeneutică a sensului*.

Consider că, ancorată în relația *realitate-limbaj-poezie*, hermeneutica sensului este și cea mai potrivită poartă de acces în cosmosul poetic al lui Valeriu Matei, singura în măsură să-i pună în cuvenita lumină *poetizatul*. Conceptul de *poetizat/das Gedichtete*, în care văd delta tuturor cărărilor conceptuale creionate adineauri, este definit de către creatorul său, Walter Benjamin, drept „unitatea

¹ Teze despre tema „limbaj și poezie”, în Coșeriu, 2009: 164-165.

² Desigur, discuția este mult mai vastă. Semnalez doar conexiunile posibile cu teoria lui Nietzsche din *Nașterea tragediei* despre eul liric/poetul Archiloch, care se proiectează în afară ca eu „etern și cu adevărat în străfundul lucrurilor” (Nietzsche, 1978: 198), precum și eseul lui Ștefan Aug. Doinaș despre „măștile adevărului poetic”: poetul nu exprimă niciun adevăr îngust al vieții sale personale [...], *ci produce măști personale ale adevărului lumii și vieții* (s.a.)” (Doinaș, 1992: 97).

³ „tout ce qui est de l'ordre de l'esprit, que ce soit dans le langage, dans la science ou dans l'art, repose sur l'intervention et sur la force des symboles” (Heisenberg, 1998: 347).

sintetică a ordinii intelectuale și a celei intuitive. Această unitate își capătă configurația ei particulară ca formă interioară a unei creații particulare [...]. Poetizatul se vădește a fi trecerea de la unitatea funcțională a vieții la unitatea funcțională a poemului” (Benjamin, 2015: 6, 8).

II. Valeriu Matei, *scrib al Realității*

1. Rama hermeneutică. *Daimon și thêmata*

Într-un percutant eseu din 1936, *Generație și creație*, Tudor Vianu sesiza o dublă valență semantică – mutual-contradictorie – a noțiunii de generație: *cadru* de manifestare și *opreliște* pentru elanul creator. De aceea, notează cărturarul, „figurile cele mai de seamă ale culturii omenești trebuie căutate printre acei creatori izolați în timpul lor, care din unghiul unei singurătăți adeseori dureroase au privit departe” (Vianu, 1980: 167).

Este exact cazul lui Valeriu Matei. Poetul nu practică nici jocurile combinatorii de superficialități – specifice postmodernismului (optzecist), ba, dimpotrivă, le ia în răspăr! –, nu celebrează nici horatianul *odi profanum*, ci scrutează *mixturile configurative ale realității plenitudinar-abisale*, transpunându-le în cuante de sens *prin și dincolo* de „lâna de aur ce zace/ în cristalul senin al cuvintelor” (*Tristul cânt al formelor*). În alți termeni, ceea ce îl singularizează decisiv pe Valeriu Matei în raport cu congenerii săi este *intuiția intelectuală*, „singura care conduce către adevărata cunoaștere metafizică” (Guénon, 1993: 80). În opera sa, *poetizatul* – ca articulație dintre unitatea funcțională a vieții și unitatea funcțională a poemului – ia naștere prin dislocarea lui *a privi* de către *a vedea*: „libertatea de a privi/ semnează un pact orb/ cu libertatea de a vedea” (*Pact*). Infrarațională, intuiția sensibilă este apanajul poezilor de pluton, încartiruiți fie de sentimentalitatea flască, fie de farmecele clipei însăsmânțate ideologic, fie de relativismul generalizat.

Intuiția intelectuală, în schimb, transgresează „Olimpul arătării” (cu o vorbă a lui Nietzsche) și, deopotrivă, raționalismul cartezian. Așa se face că, străbătând vifornițele mai vechi sau mai noi ale istoriei, cu avalanșe de cruntă suferință fizică și morală, Valeriu Matei scrie o poezie anaabazică (apotropaic-vizionară), în elevațiile căreia eclozează o multitudine de orizonturi temporale și onto-cognitive. „Siberia de zgură”, geografia glisantă pe banda lui Möbius, mitul homeric, heralziile negurii, Zenon, „coloneii mitropoliți”, Mucius Scaevola, Empedocle, câinele celest „înghițind antimateria”, eul risipit între azi-mâine-mit, orașul schilod și amnezic, câinele vagabond, „jaguarul cuvintelor false” etc., etc., toate acestea nu sunt decât câteva cristalizări nodale ale realității *plenare*, veritabila sursă nutritoare pentru o creație ce scapă conceptualizărilor reductiv-utilitare. Complexitatea ei intrinsecă ține, așadar, de evidență; aidoma, și corolarul acestor considerații cu tonalitate asertivă: în pofida străduințelor exegezei serioase, Valeriu Matei nu este un poet clasificabil. Adică: precum s-a spus, el este și tradiționalist-modernist (Eugen Simion), și optzecist/neoavangardist (Dumitru Corbu), și „un caz de postmodernism premodern” (Theodor Codreanu), și poet-tribun cu „verbul energetic și fulgerător” (Grigore Vieru). Dar niciuna dintre formulele citate nu-l poate cuprinde pe de-a-ntregul. Iar asta, pentru că, înainte de orice, limba poetică a lui Valeriu Matei „e străpunsă de idee” (Ioan Alexandru), el fiind „un reflexiv de solidă cultură umanistă” (Constantin Ciopraga), un „poet al singurătății sfâșietoare”, „grav-meditativ, elegiac și liturgic” (Mihai Cimpoi).

Sintetizând și ducând mai departe aceste spicuiuri (pe care nu le sporesc aici și acum), voi spune că *dubla endosmoză* ce configurează poetizatul creației lui Valeriu Matei – *viață/imaginar, etic/estic* – constituie argumentul crucial pentru a-l considera *poet al Realității*. Se vede limpede că nu este vorba despre un poet *realist*, cocoțat pe scara convențională a fenomenalității, cum s-ar putea crede în pripă, ci de un autentic *scrib al Realității*, acest de pe urmă concept încapsulând sensurile decelate mai înainte pe urmele unor Heisenberg, Pessoa sau Morin. Este vorba despre realitatea la modul absolut, în plasma căreia *a cunoaște* și *a înțelege* merg laolaltă, aruncând punți între palpabil/„patria vieții” și adâncimile involburate ale ipseității; dar și către indicibil totodată, căci fiorul apofatic străbate de asemenea această creație: multe poeme „se învăluie în mister și sacralitate” (Grati, 2019: 22). Nimic mai firesc: scrib al Realității fiind, poetul îi iscodește deopotrivă margini și

nemargini, catastrofe și rare, inefabile clipe de grație. „În țara-mi sfâșiată urmăresc/ singura pradă sacră – poezia”; *mysterium fascinans* și *mysterium tremendum*.

Privită, așadar, global, opera lui Valeriu Matei se dezvăluie ca un tărâm pe care „ontologia afectivă” (Stephane Lupasco) – sau: „sinestezia afectivă” (Michel Dufrenne) – se împletește inextricabil cu gnoseologia poetică, un tărâm pe care orice „isme” pălesc. Efectul său cultural țintește omul deplin, atât ca realitate reală – trăitor într-o blestemată „patrie a vieții”, cât și ca realitate mitică – trăitor într-o „Grecie imaginară” –, dar și ca potențialitate reală a „ecstaziei intelectuale” ce deschide orizontul abisal al „ultimului miez”. De la *Stâlpul de foc* (1980) la *Ziliada* (2008) – drum presărat în răstimp cu *Somn de lup* (1990), *Moartea lui Zenon* (1994), *Dimineața marelui oraș*, *Orfeu și singurătatea* și *Grecia imaginară* (2003) –, creația lui Valeriu Matei are drept forțe portante *revoluția* și *revelația*, actul etic și actul estetic, îmbinate, constituind adevărata dimensiune poetică a existenței, adevărata *insurrecție a inteligenței* într-o epocă tot mai desacralizată. Astfel, *thêmata* (în sensul lui Holton) și *daimonul* (în sens socratic) se regăsesc în limbajul creației-comprehensiune a Realității.

Covalența revoluție-revelație/creație de lumi este totodată și atractorul hermeneutic cel mai apropiat pentru punerea în exergă a zonelor de creație (*thêmata*), distincte dar inseparabile, ce cristalizează *poetizatul* acestei opere. Se pot distinge, astfel, o zonă situată în zodia ființei ultragiutate de vitregia timpurilor și o zonă de iluminare reflexiv-contemplativă, care stă sub zodia realității plenitudinare (sensibil/numenal). Pe de o parte, revolta și imperativul trezirii la *logos*, pe de alta – *interogația ontologică* și obiectivarea/universalizarea logosului (în toată pletora semantică: rațiune, cuvânt, revelație) de către conștiința integratoare/*daimonul* poetului. Prima zonă e cunoscută (convențional) ca *poezie a rezistenței*, pe cea de-a doua o voi numi *poezie a gândirii* („Toute pensée commence par un poème, scria Alain într-o glosă la Valéry). Dar cum cele două zone sunt reciproc-contigue, ele constituie o unitate gödeliană: *poezia Realității*. Semnez aici doar doi *functori de relație*: infuzia culturală de profunzime (la nivelul conținuturilor) și dezvoltarea fractalică a simbolurilor fundamentale (la nivelul forme). Dacă – după cum spune Thomas de Koninck – „scopul culturii este să ne trezească și să ne mențină treji. Nu există alt remediu împotriva crizelor” (De Koninck, 2001: 184), simbolul are menirea de a deschide cărări către „ultimul miez”; el este *ecuantul* care, conciliind conceptul cu inefabilul, (re)îvestește ființa atât ontologic, cât și cognitiv.

Acesta fiind cadrul hermeneutic în care proiectez opera lui Valeriu Matei, din pricini exclusiv metodologice voi proceda la survolul zonei menționate mai întâi, pentru a poposi, mai apoi, în miezul ecuațiilor sale lirice, care constituie însuși miezul cosmosului său poetic.

2. *Noaptea de vâsc sau „săgeata unită cu ținta”*

După cum spuneam, nu mă voi opri analitic aici și acum la incandescența poezie a rezistenței antisovietice și anticomuniste – deloc monocordă, desfășurată dinamic ca formulă și antologată în splendidul volum din 2019, *Noaptea semnelor* –, poezie reprezentativă, de altfel, pentru denunțarea oricărei barbarii mai vechi sau mai noi. Cea mai prezentă în exegeză, această creație-manifest reclamă o altă amploare și de aceea în contextul de față țin să fac doar câteva succinte precizări constatativ-sinoptice. Scrisă în *aquaforte*, poezia în cauză dă învoaltă expresie nu doar revoltei, ci și amărăciunii induse de perpetuarea (*sine die*) a sfâșierii naționale. Din acest punct de vedere, Valeriu Matei aparține alesului herb de „cântăreți ai neamului”, precum Hölderlin, Vieru, Pessoa sau Eminescu, cel care vorbea astfel despre *laolaltă și împreună*: „acest laolaltă și împreună, și icoana lui estetică, ne face să ne ținem și mai mult laolaltă și împreună” (Eminescu, 1993: 1088). Fără „icoană estetică”, numele eminescian pentru cultura națională, „laolaltă și împreună” este înlocuit de mase, iar masele, nota Vintilă Horia, nu cred „decât în ceea ce le seamănă, adică în ficțiuni și în călăi”. (De aceea, scrie poetul „Aleluia, aleluia/ pentru-un neam al nimănuia”, căci „gădele așteaptă în umbră până când/ ideea masacrării devine împăcare”.) Rușinându-se de „laolaltă și împreună” și condamându-l în numele „corectitudinii politice”, noua religie seculară a zilelor noastre, „scorpionii scuișăreți” blamează și „icoana estetică”, asimilând-o neglijent și

peiorativ pașoptismului. Vorba lui Barbu: „neună ispravă!”. Nu degeaba, referindu-se tocmai la înjusta valorizare a poezilor din Basarabia, „conștiința națiunii”, Eugeniu Coșeriu spunea răspicat: „Cum s-ar putea pretinde ca acești poeți să nu-și cânte poporul și să nu arate că se găsesc într-un moment agonice, în sens etimologic, adică într-un moment de luptă pe viață și pe moarte? Și [...] dacă au universalizat acest sentiment, trebuie să-i prețuim, să înțelegem că așa trebuie să facă și că au făcut bine cât și cum au făcut” (Coșeriu, 1994: 180).

Prin urmare, „patria vieții” lui Valeriu Matei, o adâncă „noapte a semnelor” – în care somnul treaz al lupului dacic se întretaie cu suflul ursului siberian, iar „potcoavele ideilor/ poleite cu aurul sfidător/ al turelor Kremlinului” zupăie amarnic, îngroșând „zgura fără de capăt a înstrăinării” –, nu este o patrie naivă și de ocară, orice ar zice neofitii ori gureșii scorpioni mai mult sau mai puțin tricolori. Este o „noapte de vâsc surdă și oarbă”, pe care intuiția intelectuală a poetului o concentrează într-un climax de neliniște abisal-metafizică: „Frig. Parcă stau în fața ușii ce dă spre neant/ Și cineva apasă pe clanță” (*Dimineață moscovită*). Or, adepții consecvențelor de giruetă n-au intuiția neantului, nici ca pericol, nici ca nirvana. Dar să-i lăsăm în plata Domnului, vorba lui Marțial: *difficiles nugae!* Esențial este că, dincolo de lectura alegorico-politică, întreținută de valența revoluționară *genuină* a poeziei, după justa remarcă a lui Octavio Paz, creația lui Valeriu Matei se impune prin forța de cuprindere/sublimare în ecuație poetică a tenebrelor și luminilor ce împresoară și definesc dintotdeauna ființa. Dacă, precum postula Hölderlin (în *Patmos*), „unde-i primejdie, sporește/ Și mântuirea”, aceasta este pentru că, scrie Valeriu Matei (în poemul *Ahile cel iute de picior*, 1981), „în miezul forței crește slăbiciunea”, călcâiul vulnerabil fiind „puterea sumbră ce zidește-altare/ prin care golul trece-n veșnicie”. Numai că cel care a proclamat „moartea lui Zenon” știe la fel de bine că „vremea care s-a dus e chiar timpul ce vine” (*Paradoxuri provinciale*).

Căutare *de sens* (orizontal) și căutare *a sensului* (vertical) – după cum vom vedea, căci, citim în *Ziua a douăsprezecea*, „uscatul și apele, înaltul și adâncul rodesc și duc la împlinire/ fructul dezlegării înțelesului” –, poezia lui Valeriu Matei, în globalitatea ei, se ridică împotriva hiperteliei deconstructiviste a timpului nostru, „vreme de secetă” dominată de „teologia evenimentului” (Caputo), de alexandrinismul metafizicii/„gândirea slabă” (Vattimo) sau de spectrele „corectitudinii politice” mai vechi sau mai noi; semn că „săgeata unită cu ținta” (*Imagine și real*) traduce ascuțimea intuiției intelectuale!

3. De la Zenon la Heraclit sau Chipurile realității

Realianța ireductibilă dintre „patria vieții” și lumea Sensului este nutrită de fluctuația nepuizabilă a Realității, așa cum lasă să se întrevadă volumul-deltă din 2015, *Ecuațiile disperării*. Într-adevăr, conjugând energiile ostroavelor poetice anterioare, acest volum ilustrează pregnant modul/modurile în care poemul transfigurează timpurile istoriei, cu toate zăpoarele sale, sporind astfel scara realului prin adâncă iscodire și prin creația de *lumi imaginale* (*mundus imaginalis*, la Henry Corbin: lumi mediane și mediatoare sensibil/inteligibil), lumi ce reînnoadă cu valența onto-cognitivă *genuină* (la rându-i), i.e. *orfică*, a cuvântului, cât și cu ceea ce se află dincoace și dincolo de imagine: „Dincoace de imagine, zace lumea limbajului, a explicațiilor și a istoriei. Dincolo, se deschid porțile realului: *semnificație și non-semnificație* devin termeni echivalenți (s.a.)”¹.

În pofida istoriei ce avansează *cahin-caha*, după cum scria Rabelais, și după cum creația lui Valeriu Matei o atestă grație erudiției sensibilității (intelecția conjugată cu intuiția), poetul edifică o *Weltansicht* transgresivă (oblăduită de orbite transtemporale și transspațiale). Într-adevăr, ecuațiile sale poetice, corolar al creației mateine, încarnează semantic o dublă relianță: relianța infinitului cu preajma – prin transgresarea zonei de realitate obiectivabilă –, și, respectiv, relianța timpurilor – prin surmontarea aporiilor istoriei/„morții și vieții”². Construite pe fundamentul (etimologic

¹ „Más acá de la imagen – spune Octavio Paz – yace el mundo de la idioma, de las explicaciones y de la historia. Más allá, se abren las portas de lo real: *significación y non-significación* se vuelven términos equivalentes (s.a.)” (Paz, 1999: 139).

² Nu întâmplător, Victoria Fonari interpretează simbolul Troiei din opera lui Valeriu Matei ca „portalul ogliindirii prezentului” (Fonari, 2020), iar Dragoș Vicol scrie despre „condiția sacerdotală” a poeziei sale (Vicol, 2012).

al) identității, poemele-ecuație reliefează pregnant nu doar articularea dinamismelor semnalate, ci, implicit, mecanismul de devenire textuală, i.e. de *devenire fractală* a sensului în text, ceea ce constituie *poetizatul* propriu-zis al creației mateine (în accepția lui Walter Benjamin): „toate unitățile din poem apar deja într-o interpenetrare intensă [...], elementele nu sunt sesizabile niciodată în stare pură, ci sesizabilă este numai articularea relațiilor, înăuntrul căreia identitatea fiecărei esențe singulare este funcția unei înlănțuiri infinite de serii, în care se desfășoară poetizatul” (Benjamin, 2015: 14).

Tocmai acesta este mecanismul actului de poeză manifest în amplul poem *Ecuații lirice din ultimul deceniu* (1992), primul dintre cele două asupra căruiia îmi îngădui un foarte succint popas hermeneutic spre a ilustra nemijlocit că Valeriu Matei este un redevabil scrib al Realității.

Forța nucleară și totodată *atractorul fractal* al poemului se află în cea de-a doua secvență:

„Merg cu realitatea în brațe și ea moare pe drum
și renaște invers, cu capul ascuns
în placenta zilei de ieri.”

Văd aici o formă de kenoza eșuată (aberantă), căci, deși temătoare de moarte, realitatea se golește de sine –

„Nu am forța să-nfrunt
deprinderea robiei – îmi zice – sunt slabă,
mi se vede apa prin gât când o beau.” –

expunându-și în schimb fie cadavrul – „realul epuizat,/ stors de imagini și pus de viu la uscat/ pe șiruri de cuvinte fără de nerv” –, fie apărând ca anamorfoză dezvoltată fractalic; spicuiesc din poem: „realitate încâlcită”, „nătângă”, „lacrimogenă”, „înghesuită”, patentată sau năzuind, postmodern și zadarnic, la kenoza (căci „ajunge la un punct”)¹.

Dacă în solul auroral fractalul comportă conotații exclusiv spațiale (dând și numele geometriei non-euclidiene promovate de către Mandelbrot), în tărâmul literaturii el se manifestă atât la nivelurile textual-imaginale, cât și la nivel *ideogenic*, ca *operator de constituire a sensului*. Astfel, în arborescența imagistică a poemului, cavalcada către invizibil și mit face ca realitatea să reurce pripoarele cuvintelor pe care a alunecat segmentându-și mirul:

„gonim spre periferiile văzului
unde realitatea nu e trucată
.....
avem privilegiul de-a fi orbiți
de avalanșa fenomenelor,
avem darul de-a fi clarvăzători în absență
și consolarea că Homer
vedea realitatea greacă
prin oglinzile însângerate ale mării
încremenite la țărurile Troiei”.

Ce înseamnă pentru subiectul creator absolut – raportat, adică, la această *nouă lume*, cu textură mitică – a fi clarvăzător în propria sa absență? Ei bine, consider că avem aici un bun exemplu de ceea ce Lévinas numește *subiectivitate dezapropriată* („l’Autre dans le Même”), Homer nefiind altceva decât însăși proiecția subiectivității creatoare. „Faptul de a *se* întreba și a *se* interoga nu suprimă răsucita îngemănare a Aceluiași și a Altuia, ci trimite la aceasta” (Lévinas, 2006: 69). Pe de altă parte, dar tot din perspectiva problematicii identității limbaj-poezie, ca sălaş al realității plenitudinare, intersubiectivitatea decelată este potențată de eșecul celor mulți de a sesiza această plenitudine:

„din cei porniți la drum
cu surle și trâmbițe,
cu cele zece porunci însușite în grabă

¹ Scris pe verticală, cuvântul final al poemului, *punct*, sugerează tocmai curgerea, risipirea, căderea în indistinct.

cei mai mulți au făcut cale-ntoarsă –
noaptele singurătății sunt abisale,
miedurile se învechesc pierzându-și aromele,
cuvintele se leapădă de înțeleșuri
și, una câte una, poruncile se risipesc”.

Vizionar și solemn, bântuit de imaginea realității care mijește dincolo de cuvinte și care secretează „înțeleșul înțeleșului” – invocat ardent în poemul *Ecuatiile disperării* (1993), la care voi propoși în final –, poetul dialoghează cu Bacovia (intertextual: „e-o noapte udă, grea te-neci”), Barbu, Baudelaire, Poe sau Shakespeare. Nu fac decât să semnalez acest aspect, și el solicitând o analiză de amploare; mă grăbesc, în schimb, să pun în relație – ca însemn al universalizării/universalității – nucleul *Ecuatiilor din ultimul deceniu* cu centrul poemului *Ulise* al lui Fernando Pessoa.

Dacă la Valeriu Matei subiectul creator merge cu realitatea în brațe, iar ea moare pe drum, re-născând estropiată în ziua de ieri și netrucată în plan mitic, Lisboetul percepe realitatea ca devenire a mitului:

„Mitul – nimicul care totul este.

.....

Astfel legenda-n depărtare

Pătrunde în realitate,

Și fecundând-o curge-n zare.”¹

Argonauți ai realității arhetipale – nedijmuită de formele determinării dintr-un deceniu în care „realitatea e dură, aci,-n danemarcă” sau dintr-o istorie anume (în filigran, Pessoa văzând fondarea Lisabonei) –, ambii poeți dezvăluie *mundus imaginalis* ca *nostos*: întoarcerea acasă înseamnă „cuprinderea” simultană de către conștiința creatoare a tuturor *zonelor realității* (văzute/nevăzute, trăite/gândite, palpabilă/mitică); armonia dinamic-contradictorie, exprimată de Heraclit prin imaginea arcului și lirei, este tocmai legea totalității în multipla și diafan-neguroasa ei splendoare.

Poezia ca *nostos* înseamnă, așadar, miezul însuși al acestei realități în care Nimicul, ca totalitate negativă, și Totul, ca totalitate pozitivă, se articulează organic. (În *La philosophie du non*, Bachelard spune că „tout n’est pas réel de la même façon”, după cum „l’existence n’est pas une fonction monotone”.) Versul ce deschide poemul lui Pessoa are o limpezime cristalină: „Mitul – nimicul care totul este”. La Valeriu Matei, totalitatea negativă constituie catalizatorul pentru *lumea sensului de dincolo de cuvinte*, iar poemul *Ecuatiile disperării* o ilustrează exemplar².

Această inserție epiforică, împreună cu decupajul fenomenologic corespunzător algoritmului decelat, are rolul de a întregi crochiul meu hermeneutic. Poemul *Ecuatiile disperării* conturează mai întâi imaginea totalității negative ce coincide cu entropia sensului din „felul a gândi în comun nimicul/ efortul nimicului”, într-un ambient de „târguri peste oase” unde proliferază „Gioconde învelite-n/ mantia de fum a unui zâmbet/ deschis o gară”. Este „nimicul care te gonește din urmă” spre alte zări:

„Există ceva dincolo de cuvinte –

sensul ascuns al clipei ce s-a dus,

înțeleșul înțeleșului unde te miști

ca pe o mlaștină ce a prins

pojghiță subțire la soare

.....

¹ Traducere de Ștefan Aug. Doinaș. În versiunea lui Dinu Flămând: „Un mit este nimicul implicat/ În totul./ [...] Astfel legenda curge în tăcere/ Când de realitate-i absorbită/ Și, fecundând-o, prinde ea putere.” În original: „O mito é o nada que é tudo./ [...] Assim a lenda se esconde/ A entrar na realidade./ E a fecundá-la decorre.”

² Ceea ce îngăduie (și justifică) apropierea Matei-Pessoa, doar în treacăt făcută aici, este de asemenea aversiunea comună (contingentă, de altfel, viziunii despre realitate) pentru scriitura în care nu răzbate, fie și ca o boare, ideea misterului vieții și al limbajului, metafizica realității. Pentru Pessoa, literatura „arta căsătorită cu gândirea și realizarea imaculată a realității” (Pessoa, 2012: 52). Tocmai absența unui astfel mariaj îl determină pe Valeriu Matei să perceapă „literatura sovietică moldovenească”, în poemul *Facerea*, ca pe un cuțit al lui Lichtenberg: cuțitul fără lamă, căruia îi lipsește mânerul.

există ceva dincolo de cuvinte
când mlaștină tăcerii se acoperă de solzi
peste care alunecă lotuși uscați
buni pentru o băutură a uitării
înțelesului înțelesului”.

Acest ceva de dincolo de cuvinte – *înțelesul înțelesului* – are o vădită natură onto-transcendențială, și aceasta este paradigma pe care poetul o creionează:

„ridică-ți pleoapele și treci cu privirea
tot mai departe, până te vei face
pod peste mlaștină, sunet al luminii târzii
de dragul apropierii înțelesului
de dincolo de cuvinte”.

Specificitatea înțelesului constă într-un act revelatoriu ce se actualizează „prin transgresiunea orizontului experiențial primar și a semnificației faptelor constituite în/prin limbaj” (Borcilă, 1997: 161). Orizontului experiențial primar este astfel potențializat la nivelul sensului conceput doar ca o *construcție socială*, așa cum ne-o sugerează plastic imaginea cuvântului corporalizat dintr-un poem al *Ziliadei*:

„literatura provinciei colcăie de apă,
dar și pe sub apă se cântă, se fredonează voios,
ochii holbați ai verbului
urmăresc substantivul *pește*
și-l atârnă în cârligul adverbului
ca pe un adevăr în ultimă instanță”.

Grație însă cuvântului resimțit ca prag de lume a sensului – ontologic distinctă de lumea experienței empirice –, poezia lui Valeriu Matei transgresează integrator toate regiunile realității, inclusiv pe acelea ale cuvântului-humus. Într-un studiu despre Octavio Paz, Saúl Yurkievich notează: „Pe de o parte, cuvintele sunt câmpuri de energie, microcosmosuri mobile care se metamorfozează în interacțiune continuă, iar pe de altă parte sunt corpuri inerte, interpuneri opace între lume și conștiință”¹. Dioptria hermeneutică îndreptată către *Ecuatiile din ultimul deceniu* și *Ecuatiile disperării* dezvăluie că pentru Valeriu Matei cuvântul și realitatea (viața-lumea) au aceeași textură, dinamic-contradictorie, ireductibil reflectată în *poetizatul* creației sale, o incandescență înlănțuire de cuante semantice. Puse în ecuație (adică: simultan manifeste), intuiția sensibilă și intuiția intelectuală *absolutizează* deopotrivă realitatea (în înțelesurile lui Heisenberg) și limbajul (în accepția coșeriană).

Nu este, cred, de prisos să adaug, tot în chip de concluzie deschisă, că, mai mult decât expresie a unei „comunități intermonadice”, ecuația sensibil-intelectiv face ca ecuațiile poetice ale lui Valeriu Matei să dobândească nimbul *teoremei*. Or, etimologic, teorema (<gr. θεωρεῖν) trimite la contemplație: o *contemplație activă* (gândire-*enérgeia*) a realității plenitudinare, realitate ce împresoară deopotrivă fața văzută și fața nevăzută a vieții, fața manifestă și fața tănuită a morții. Este un adevăr poetic subtil, plăsmuit *in sfumato* de-a lungul creației. Am presărat câteva exemple în periplul meu, nu le reiau; trimit însă la alte câteva cristalizări oraculare: „văzutul nu-i tot ce se vede” (*Legitate imperială*); „suferința e mai grea decât moartea” (*Tatei*); „boala sclaviei e contagioasă/ și revine subit în chiar momentele gloriei” (*Lecția Spartacus*); „viața nu e decât un urcuș/ spre culmile morții”; „contemplarea nemarginii din afara nemarginii/ nu e nicicând cu puțință” (*Întâia elegie*).

Ecleraj metafizic al imanenței, poezia lui Valeriu Matei îi transcende și glodul, și disperările: ea este o dezsmărginită contemplație-construcție a *realității sensului*.

¹ „Por un lado, las palabras son campos energéticos, microcosmos móviles que se metamorfosean en continua interacción, y por otra parte son corpúsculos inertes, interpuestos opacos entre el mundo y la conciencia” (Yurkievich 1982: 111).

Bibliografie:

I.

- MATEI, Valeriu, 2015, *Ecuatiile disperării*, Editura Tracus Arte, București.
MATEI, Valeriu, 2019, *Noaptea semnelor. Poemele rezistenței antisovietice și anticomuniste*, Prefața autorului, Notă biobibliografică de Claudia Matei, Princeps Multimedia, Iași.

II.

- BENJAMIN, Walter, 2015, *Limbaj și istorie. Eseuri filosofice*, Selecție de Rolf Tiedemanu, Cu un eseu de Theodor W. Adorno, Traducere de Maria-Magdalena Anghelescu și George State, Editura Tact, București.
BOC, Oana, 2007, *Textualitatea literară și lingvistica integrală. O abordare funcțional-tipologică a textelor lirice ale lui Arghezi și Apollinaire*, Editura Clusium, Cluj-Napoca.
BORCILĂ, Mircea, 1997, „Între Blaga și Coșeriu. De la metaforica limbajului la o poetică a culturii”, în *Revista de filosofie*, XLIV, nr. 1-2.
BRAGA, Mircea, *Ultima frontieră. Elemente de teoria lecturii*, 2018, Editura Ideea Europeană, București.
CIMPOI, Mihai, 2019, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Ediția a IV-a reactualizată, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București.
CIMPOI, Mihai, 2011, *Critice*, IX, *Identitate și alteritate*, Editura Magna-Princeps, Fundația „Scri-sul românesc”, Chișinău-Craiova.
COȘERIU, Eugeniu, 2009, *Omul și limbajul său*, Antologie, argument, bibliografie și indici de Dorel Finaru, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
DOINAȘ, Ștefan Aug., 1992, *Măștile adevărului poetic*, Editura Cartea Românească București.
DUFRENNE, Mikel, 1976, *Fenomenologia experienței estetice*, Cuvânt înainte și traducere de Dumitru Matei, Editura Meridiane, București.
EMINESCU, Mihai, 1993, *Opere*, XV, *Fragmentarium. Addenda ediției*, Ediție critică întemeiată de Perpessicius și îngrijită de un colectiv de cercetători de la Muzeul Literaturii Române. Coordonatori Dimitrie Vatamaniuc și Petru Creția, Editura Academiei Române, București.
FONARI, Victoria, 2020, „Troia în creația lui Valeriu Matei – portalul oglindirii prezentului în confruntările dintre secole”, în *Danubius Universitas*, Vol. 2, nr. 2, p. 45-49.
GRATI, Aliona, 2019, „Un postmodernist al conștiinței mereu agitate”, în *Vatra veche*, Anul XI, nr. 6 (126), iunie, p. 21-22.
GUÉNON, René, 1993, *Criza lumii moderne*, Traducere de Anca Manolescu, Editura Humanitas, București
HEINSENBERG, Werner, 1998, *Philosophie. Le manuscrit de 1942*, Traduit par Catherine Chevalley, Éditions du Seuil, Paris.
JUARROZ, Roberto, 1987, *Poesie et réalité*, Traduit de l'espagnol par Jean-Claude Masson, Lettres Vives, [Paris].
KONINCK, Thomas De, 2001, *Noua ignoranță și problema culturii*, Traducere de Mihaela și Ion Zgărdău, Editura Amarcord, Timișoara.
LÉVINAS, Emmanuel, 2006, *Altfel decât a fi sau dincolo de esență*, Traducere de Miruna Tătaru-Cazaban, Editura Humanitas, București.
MORIN, Edgar, 2008, *Mes démons*, Editions Stock, Paris.
NIETZSCHE, Friedrich, 1978, *Nașterea tragediei*, Traducere de Ion Dobrogeanu-Gherea și Ion Herdan, în *** *De la Apolo la Faust*, Antologie de Victor Ernest Mașec, Editura Meridiane, București.
PAZ, Octavio, *El arco y la lira*, 1999, Prólogo de Juan Malpartida, Círculo de Lectores, Barcelona.
PESSOA, Fernando, 2012, *Cartea neliniștirii*, Traducere din portugheză, prefață și note de Dinu Flămând, Editura Humanitas Fiction, București.
PESSOA, Fernando, 2012, *Opera poetică*, Traducere din portugheză, prefață, tabel cronologic și note de Dinu Flămând, Editura Humanitas Fiction, București.
SIMION, Eugen, 2002, *Scriitori români de azi*, vol. 4, David & Litera, București-Chișinău.
VICOL, Dragoș, 2012, „Valeriu Matei – condiția sacerdotală a poeziei”, în *Intertext*, nr. 1-2, p. 76-85.
YURKIEVICH, Saúl, 1982, *Octavio Paz, indagador de la palabra*, în Pere Gimferrer (ed.), *Octavio Paz. El escritor y la crítica*, Editorial Taurus, Madrid.

REPENSER LES POLITIQUES ÉDUCATIVES PAR L'INTÉGRATION LINGUISTIQUE À L'ÉCOLE EN AFRIQUE

Ndiémé SOW,
Université Assane Seck de Ziguinchor,
Sénégal
Pierre FRATH,
Université de Reims Champagne-Ardenne,
France

Résumé. *Dans cet article, les auteurs considèrent qu'un enseignement bilingue français / langues africaines maternelles est peut-être le meilleur moyen de promouvoir un développement harmonieux de l'Afrique francophone. Il produira des générations de bilingues qui maîtriseront leurs langues à l'oral et à l'écrit ; le français continuerait de faciliter l'accès aux connaissances scientifiques et les langues et cultures africaines seraient sauvegardées et pourraient se développer.*

Nous évoquons rapidement la situation actuelle et les difficultés qu'un tel projet entraînerait. Nous argumentons ensuite en faveur de la création d'un consortium d'universités africaines et étrangères, seules à même de produire les connaissances nécessaires à la mise en œuvre d'un tel enseignement, à savoir l'étude et la description des langues africaines, la conception d'une didactique bilingue, la production des appareils linguistiques et pédagogiques nécessaires, et la mise en place d'une politique terminologique africaine.

Mots-clés : *politiques éducatives ; bi-plurilinguisme scolaire ; intégration linguistique*

Introduction

Si le français est une nécessité pour le développement économique en Afrique, les langues africaines le sont aussi pour le maintien et l'essor des cultures africaines. Par conséquent, il faudrait concevoir des politiques linguistiques qui permettent d'enseigner le français et les langues africaines maternelles en même temps.

Des solutions concrètes et réalistes sont ici proposées à partir de l'analyse de recherches universitaires existantes, de l'expérience du terrain et d'une réflexion à partir de notre vécu sociolinguistique en tant que locuteurs natifs de langues patrimoniales peu écrites (le wolof et l'alsacien) ayant appris le français à l'école. Notre modèle pourrait permettre à l'Afrique de conserver ses rapports historiques avec la langue française tout en garantissant aux langues patrimoniales une implantation scolaire et leur développement.

Notre texte est prospectif. Il rappelle d'abord quelques repères historiques sur la question du bilinguisme scolaire en Afrique francophone (i) ; il explique ensuite pourquoi il est important de construire une éducation fondée sur l'intégration linguistique (ii) ; il montre enfin la nécessité de mettre en place une structure régionale pour organiser cet enseignement multilingue ; il pourrait s'agir d'un consortium d'universités chargé des questions de terminologie, de la production des appareils linguistiques et didactiques et de la formation des maîtres (iii).

1. Quelques repères historiques

En Afrique, l'enseignement se fait essentiellement dans les langues issues de la colonisation : anglais, français, portugais. Il y a diverses raisons à cela : héritage colonial, manque d'enseignants qualifiés et de ressources linguistiques et didactiques en langues africaines, désir de forger une unité nationale, crainte du séparatisme dans les frontières héritées de la colonisation, etc. Paradoxalement, le débat sur l'introduction des langues africaines dans le système éducatif en Afrique s'est ouvert pratiquement dès les indépendances, mais on constate que les programmes pour les langues africaines peinent encore à se mettre en place. Ils se résument le plus souvent à un enseignement culturel qui regroupe des élèves qui ne partagent pas forcément une autre langue que le français.

Beaucoup de programmes en faveur de l'introduction des langues africaines dans les systèmes

éducatifs ont été initiés. C'est le cas avec PALME, ARED, UNESCO-BIE¹, etc. qui ont tenté de prendre en charge cette lancinante question du bilinguisme scolaire. Les années 2000 ont vu la mise en place du programme *ELAN-Afrique* dans huit pays africains francophones sous l'égide de l'Organisation Internationale de la Francophonie (OIF). *ELAN* visait à mettre en place un enseignement bilingue français / langues africaines dès l'école primaire. Ce programme a été très bien conçu au niveau didactique et il a bien réussi dans les écoles où il a été mis en place, à la satisfaction générale. Les élèves ont acquis une compétence écrite dans leurs langues maternelles, ce qui les a aidés dans leur apprentissage du français. Cependant, *ELAN* est en perte de vitesse depuis quelques années essentiellement parce que les états africains n'ont pas bien joué leur rôle. Ils n'ont par exemple pris en charge, ni la formation des maîtres, ni la production des appareils didactiques et linguistiques nécessaires, ni la question de la motivation des enseignants bilingues, ni la formation continue des maîtres. Une autre raison est que le français est souvent vilipendé par des mouvements activistes populaires ou par les élites, elles-mêmes francophones, dans des surenchères nationalistes (paradoxalement exprimées en français) qui ne profitent pas souvent aux langues africaines. Il règne ainsi une confusion assez schizophrénique sur la question des langues en Afrique.

Le français, langue coloniale devenue langue africaine, est la langue de travail, d'instruction et d'acquisition des savoirs scientifiques. Il évolue à côté des langues africaines, langues de communication et véhicule des cultures africaines. La frontière n'est pas étanche entre les deux, si bien que le *code-switching* est devenu une nouvelle norme qui s'affiche dans la matérialité des contacts quotidiens.

2. Intérêt d'une éducation fondée sur l'intégration linguistique

Nous considérons que « si on veut former des citoyens du monde, capables de s'ouvrir vers l'universalité de la connaissance » (Sow et al., 2020 : 69), il faudrait repenser le système éducatif en Afrique en gardant le français et en revalorisant les langues africaines. C'est de cette manière que l'Afrique pourrait conserver son héritage francophone historique et développer en même temps ses langues patrimoniales, gages du maintien des cultures et des savoirs africains.

Les expériences menées à Kinshasa (Séné-Mongaba, 2019), à Ziguinchor (Sow et Frath, 2021) et à Abidjan (Sasongo, 2017) sont assez éloquentes pour laisser transparaître les avantages d'un enseignement bi-plurilingue. Beaucoup de facteurs militent en faveur d'un bilinguisme scolaire et nombreux sont les avantages, mais nous n'en citons ici que quelques-uns :

- Les gains cognitifs : l'élève est formé de manière à acquérir des connaissances dans différentes langues. Son univers de raisonnement s'élargit ainsi à d'autres cultures et à des savoirs diversifiés.

- La sécurité linguistique : une formation en langue africaine est sécurisante pour l'enfant et lui permet par la suite de mieux apprendre le français (cf. par exemple Sene-Mongaba 2019).

- La sauvegarde et le développement des langues locales : une telle politique permettra peut-être aux langues africaines d'échapper au sort de langues européennes comme l'alsacien ou l'occitan, qui ne sont quasiment plus pratiquées aujourd'hui.

- L'ouverture à l'universel² : à quoi serviraient des connaissances si elles ne sont pas réutilisables dans des contextes différents de ceux de leur acquisition ? Le fait pour un élève d'apprendre à la fois en français et en wolof garantit une meilleure circulation des savoirs. Cela permet non seulement une communication facile avec les autres francophones, mais encourage aussi le développement de doubles cultures. Tout cela facilitera le « dialogue des cultures », le « rendez-vous du donner et du recevoir » et « la civilisation de l'universel », comme le disait Léopold Sédar Senghor.³

Les français populaires qui se développent surtout chez les jeunes en milieu urbain pourraient être mis à profit. Pour cela, on pourrait développer des recherches relatives aux particularités

¹ PALME = Partenariat pour l'Amélioration de la Lecture et des Mathématiques à l'Élémentaire ;

ARED = Associates in Research for Education and Development ;

BIE = Bureau International d'Éducation de l'UNESCO.

² Cf. une classification gnoséologique des langues dans Frath 2018.

³ Cf. Léopold S. Senghor, 1993, *Liberté 5 : Le Dialogue des cultures*. Paris, Seuil.

lexico-sémantiques des français africains et se servir de ces analyses pour consolider leur vitalité et faciliter l'accès des élèves au français standard. Il faudra aussi introduire la littérature écrite en langues africaines parce que la lecture permet de maîtriser la langue à l'écrit. Il pourrait s'agir de textes écrits pour les enfants et les jeunes qui soient ancrés dans la littérature orale, ou alors des traductions adaptées à la jeunesse de grands auteurs internationaux. Étudier le roman *Doomi golo* de Boubacar Boris Diop, permettrait par exemple aux jeunes sénégalais de mieux appréhender « les maux de l'Afrique et la nécessité de donner aux langues africaines leur place en politique, dans l'administration, l'éducation et l'expression littéraire »¹.

3. Pourquoi un consortium d'universités?

Il est clair que tous ces développements vont nécessiter la mise en place d'une structure interrégionale qui puisse concerner tous les pays francophones. Elle ne pourra pas être confiée aux gouvernements des différents états parce que sa pérennité risquerait d'être compromise à chaque changement politique. En outre, les conflits et les manipulations internes fréquentes dans les organismes d'état pourraient nuire à la pérennité des programmes.

Par conséquent, nous pensons qu'il faudrait confier ces tâches à un consortium d'universités francophones et/ou francophiles (africaines et étrangères). Un tel consortium serait beaucoup plus résilient qu'un organisme d'état parce qu'en cas de défaillance de l'une ou de l'autre université, il resterait toutes les autres en attendant que sa situation s'améliore. Ce consortium devrait s'occuper des questions de langue, de terminologie, de didactique bilingue et de formation des maîtres, qui relèvent toutes de la compétence traditionnelle des universités. Elles constituent les structures les mieux indiquées pour garantir la pérennité d'un enseignement bi-plurilingue en Afrique. Cela donnerait un sens et une visibilité internationale aux universités africaines et pourrait susciter l'intérêt d'universités étrangères, même dans des pays non-francophones, par exemple les États-Unis ou la Roumanie, qui pourrait finalement déboucher sur des aides matérielles et/ou humaines.

Voici une liste non exhaustive de domaines de recherche-action.

- La didactique français / langue africaines : il s'agit de concevoir une pédagogie bi-plurilingue et de produire les appareils linguistiques et didactiques nécessaires.
- La création et la mise à disposition de bases de données terminologiques : il s'agit de recueillir les terminologies des différentes langues, d'abord scolaires, puis néologiques dans un souci d'harmonisation.
- La formation des maîtres : il va falloir former les enseignants à une didactique bilingue, étant entendu que tant que le bi-plurilinguisme ne sera pas installé dans les écoles, ils pourront enseigner dans le système monolingue français classique. Une fois que le nombre d'enseignants formés sera suffisant, la généralisation du système bilingue pourra être effective en Afrique francophone. La bi-compétence français / langues africaines permettra ainsi à chaque enseignant de pratiquer les deux langues en fonction des besoins en toutes situations d'enseignement-apprentissage.

Conclusion

Nous avons abordé ici, en plus du pourquoi, la question du comment mettre en œuvre un enseignement bi-plurilingue français/langues africaines maternelles. Nous sommes partis d'une analyse des différents programmes développés dans ce sens (notamment *ELAN*) pour aboutir à la conclusion que seul un consortium d'universités pourrait prendre en charge cette problématique de manière efficace. Elles auront pour principales tâches de créer des appareils linguistiques et didactiques permettant de surmonter les obstacles liés à la formation des maîtres, à la production de manuels scolaires adaptés et à l'harmonisation des terminologies utilisées.

¹ Extrait de la 4ème de couverture de *Doomi golo*, roman de l'écrivain sénégalais Boubacar Boris Diop traduit en français par l'auteur sous le titre *Les petits de la guenon*.

Sources :

- DIOP, Cheikh M. S., NDIAYE, Ibrahima M. et SOW, Ndiémé, 2020 « La situation du français au Sénégal : histoire, évolution et perspectives didactiques ». In Interculturel, N° 26, Lecce (Italie), p. 53-74.
- FRATH, Pierre, 2018, « Alphabétiser les Africains dans leurs langues maternelles. Comment faire ? », Écoles et politiques linguistiques en contexte africain, Revue DELLA-Afrique N°1, Koffi Ganyo Agbefle & Karen Ferreira-Meyers (dir), Paris, Observatoire Européen du Plurilinguisme, Collection Plurilinguisme.
- FRATH, Pierre et SOW, Ndiémé, 2021 « La question de la terminologie dans l'enseignement des langues africaines », Jean-Philippe Zouogbo (dir), Linguistique pour le Développement. Modèles épistémologiques, enjeux et perspectives. Paris, Editions des Archives contemporaines, Collection Interculturel (à paraître).
- JÓOB, Bubakar Bóris, Doomi golo, 2012, Dakar, Éditions Papyrus, 283 pages.
- SENE-MONGABA, Bienvenu, 2019, « Enseignement en lingala par la didactique des leçons intégrées : pratiques, outils et méthodes développés dans les institutions privées », in Méthodes pratiques d'enseignement des langues africaines : identification, analyses et perspectives, OEP, Paris.
- SASSONGO, Silué Jacques et KANABEIN, Yeo Oumar, 2017, « Les défis à l'intégration des langues locales dans les systèmes éducatifs formels ouest-africains : le cas de la Côte d'Ivoire », Baobab, <http://www.revuebaobab.org>
- Projet ELAN-Afrique : Voir :
http://www.elan-afrique.org/sites/default/files/fichiers_attaches/syntheseecren-web.pdf

INTEGRALISM ȘI CREATIVITATE LINGVISTICĂ – FORME ALE CULTURII

PERIODICELE DIN BIBLIOTECA LUI EUGENIU COȘERIU – DONAȚIA ARHIVEI DE LA TÜBINGEN CĂTRE BIBLIOTECA UNIVERSITĂȚII „ȘTEFAN CEL MARE” DIN SUCEAVA

Sanda-Maria ARDELEANU
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România
Dorel FÎNARU
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract. *Our work focuses on the donation of Eugeniu Coșeriu's Archives to “Ștefan cel Mare” University of Suceava by the University of Tübingen. By referring to several fragments from the correspondence of Eugeniu Coșeriu, we attempted to display the exact circumstances in which the great Romanian linguist amassed this impressive collection of periodicals and serials.*

Keywords: *donation of Eugeniu Coșeriu's Archives, periodicals and serials, Eugeniu Coșeriu's correspondence.*

Înainte de pandemia nimicitoare de valori sacre, în anul 2019, Biblioteca universitară din Suceava primea un semn de la Magistrul Eugeniu Coșeriu: 165 de titluri de periodice: reviste de lingvistică, de filozofie, de semiotică, actele unor prestigioase manifestări științifice din mari universități din întreaga lume, analele științifice ale unor instituții de cultură și învățământ din Europa, America Latină, America de Nord, Asia, anuare bibliografice de lingvistică, istorie literară, buletine științifice ale unor academii și universități, caiete de cercetări lingvistice, studii în domeniul științelor limbajului, jurnale ale unor societăți lingvistice prestigioase extrase din cercetări de lingvistică. În total peste 1500 de exemplare, aduse la Suceava prin bunăvoința Directorului Arhivelor Eugeniu Coșeriu de la Universitatea din Tübingen, Germania, Profesorul Academician Johannes Kabatek, DHC al Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, și a devotatei și harnice sale colaboratoare, domnișoara asistent Cristina Bleorțu, ea însăși valoroasă cercetătoare în domeniul științelor limbajului și limbilor.

Se împlinea astfel dorința exprimată la Suceava de Eugeniu Coșeriu ca o parte din periodicele din biblioteca sa personală, cuprinzând în total peste 5000 de exemplare, să ajungă în universitatea care a inițiat Colocviul nostru.

Emoția cu care colectivul bibliotecii universitare sucevene a primit această moștenire, mărturie a legăturilor de suflet pe care filologii suceveni din anii '90 au avut-o cu Marele Coșeriu, a fost înăbușită, parcă, de responsabilitatea imensă care impunea munca de prelucrare a exemplarelor cu valoare sentimentală și științifică inestimabilă, în vederea intrării fiecărei pagini din prețioasa donație în fondul de aur al bibliotecii USV.

Pentru orice savant, a fi la curent cu studiile din publicațiile periodice și seriale de specialitate, apărute în întreaga lume, e un fapt obligatoriu. În imensa bibliotecă personală a lui Coșeriu¹ exista un număr enorm de publicații de lingvistică, de filozofie, de cultură în genere, tipărite în zeci de limbi. E un lucru cu totul remarcabil, dat fiind că la jumătatea secolului trecut circulația tipăriturilor între țări și continente era extrem de anevoioasă.

¹ S-a spus despre această bibliotecă impresionantă că, printre altele, conține cvasi-totalitatea studiilor de lingvistică romanică publicate vreodată în lume.

Coșeriu avea colegi și prieteni în întreaga lume, iar mai târziu un mare număr de discipoli, pe care îi ruga în mod constant să-i trimită diverse cărți care îl interesau, dar mai ales reviste de specialitate. Acest lucru se petrece începând cu deceniul 5 al secolului trecut, pe vremea când nu exista internetul și când, așa cum spuneam, a intra în posesia unei reviste apărute în celălalt colț al lumii constituia o adevărată aventură.

O prima constatare: biblioteca lui Eugeniu Coșeriu, la sfârșitul vieții acestuia, cuprindea doar o parte din publicațiile în posesia cărora știm sigur că intrase. Înțelegem că un număr imens de reviste din perioada Montevideo a rămas în fondul de carte al catedrei de lingvistică ce astăzi îi poartă numele. Probabil că învățatul român, atunci când a plecat în vara anului 1963 ca profesor titular la Universitatea din Tübingen, a lăsat la Universitatea din Montevideo cea mai mare parte a cărților și revistelor adunate. E și acesta un semn de maximă generozitate, Coșeriu înființând în America de Sud o mare școală de lingvistică de factură integralistă, a cărei activitate domină și astăzi lingvistica din America Latină. Concret, din donația către Universitatea din Suceava, lipsesc, cu foarte puține excepții, publicațiile din perioadele Bălți, Iași, Italia, Uruguay, ea cuprinzând cea mai mare parte a publicațiilor achiziționate de marele savant român în perioada Tübingen.

O a doua constatare: din generoasa donație a Universității din Tübingen către Universitatea "Ștefan cel Mare" din Suceava lipsesc numerele din revistele și analele în care a publicat diverse studii Eugeniu Coșeriu. Această absență este parțial compensată de numeroasele extrase care au însoțit revistele propriu-zise.

Coșeriu a corespondat cu mari lingviști și filozofi ai limbajului din vremea sa. Există un fond de câteva mii de scrisori (a se vedea proiectul de editare a scrisorilor primite de Eugeniu Coșeriu, proiect inițiat de Johannes Kabatek și Cristina Bleorțu). Mereu i se aducea la cunoștință că i-au fost trimise reviste și cărți și el însuși făcea, la rândul său, acest lucru. Vom exemplifica prezentând câteva scrisori și fragmente de scrisori către și de la mari lingviști români.

Alexandru Rosetti, cel care a întemeiat în 1961 Centrul de Cercetări Fonetice și Dialectale al Academiei Române (devenit în 1990 Institutul de Fonetice și Dialectologie "Al. Rosetti") și director al Institutului de Lingvistică din București îi scria lui Coșeriu:

București, 21 martie 1957

Stimate Domnule Coleg,

Am primit cele 3 lucrări pe care ați binevoit să mi le trimiteți, și, mai demult, celelalte. M-au interesat cu deosebire. Am terminat, acum, o "Introducere în fonetică".

La Institutul de lingvistică din București, a luat ființă un laborator de fonetică, sub direcția mea. Avem un cerc de fonologiști. Ducem lipsă de informații din America latina. [subliniat în text, n.n.] De aceea, vă propun să-mi trimiteți, în măsura posibilului, cărți, reviste și extrase. Eu dispun ca Academia noastră să vă trimeată toate publicațiile noastre de lingvistică. De azi încolo, le veți primi pe toate din oficiu.

M-ar interesa informații despre activitatea Dumneavoastră științifică, și, în genere, despre lucrările apărute sau în curs de apariție.

Cu distinse salutări colegiale,

[Semnătură] Al. Rosetti

[P.S.] În aprilie, anul trecut, în cursul unei scurte vizite la Milano, l-am cunoscut pe profesorul V. Pisani.

Chiar dacă promisiunea făcută de Rosetti lui Coșeriu nu a fost respectată în totalitate, profesorul român de la Montevideo avea să primească numeroase publicații și cărți apărute sub egida Academiei Române.

În cele ce urmează prezentăm câteva fragmente din bogata corespondență Eugeniu Coșeriu – Marius Sala, purtată pe parcursul câtorva decenii, subiectul dominant fiind același: trimiterea și primea de cărți și reviste.

Montevideo, la 27 martie 1959

Prof. Marius Sala

Bucarest, Rumania.

Iubite Domnule Sala,

Acum un an sau mai bine mi-ai scris o scrisoare care cerea răspuns urgent. Nu ți-am răspuns la vreme, nu din nepăsare nici din alte motive, ci fiindcă sunt mereu teribil de ocupat – mai mult decât îți poți închipui – și corespondența de multe ori o tot amân de azi pe mâne cu anii. Te rog foarte mult să mă ierți, să nu te superi pe mine și să nu crezi că n'am știut să prețuesc amabilitatea d-tale. Totodată, trebuie să-ți mulțumesc pentru toate extrasele pe care mi le trimiți atât de regulat, mai cu seamă că primesc acum foarte puține lucruri din România: n'am mai primit nici „Studii de gramatică”, nici „Omagiu lui Iorgu Iordan”, nici „Fonetica și dialectologie”. Se pare c'am fost dat uitării.

Sper ca datele pe care mi le cereai cu privire la bibliografia despre raporturile dintre toponimice și apelative să-ți mai poată fi de folos, deși trimise cu atâta întârziere și cu toate că d-ta ai scris deja articolul din «Contributions onomastiques». Iată ce-am putut afla (după cum vei vedea, sunt articole din revista americană *Names*; după titlurile articolelor adaug bibliografia pe care la rândul lor o citează):

Meredith F. Burrill – *Toponymic Generics, I – Names, IV, 3 (1956), 129–137; II – Names, IV, 4 (1956), 226-240 (fundamental)*

E. Wallace McMullen – *The term Prairie in the United States – Names, V, 1 (1957), pp. 27–46*

A. H. Smith, *English Place-Name Elements*, Cambridge Univ. Press 1956

R. E. Zachrisson, *English Place Names in -ing of Scandinavian Origin*, 1924

Clarence W. Minkel – *Names in the Mapping of Original Vegetation, Names, V, 3, (1957), 157–161*

H. F. Raup – *Names of Ohio's Stream, Names, V, 3, 162–168*

Wilbur Zelinsky, *Some Problems in the Distribution of Generic Terms in the Place-Names of Northeastern United States, Annals of the Association of American Geographers, 45, 319–349 (1955)*

A. R. Dunlap, *Dutch and Swedish Place-Names in Delaware, Newark, University of Delaware Press 1956*

Assar Janzén – *Scandinavian Place Names in England, I, Names, V, 4 (1957), 193–207; II, Names, VI, 1 (1958), 11–25*

Allen Mawer, *The Chief Elements Used in English Place-Names*, Cambridge 1924

Aug. Lyttkens, *Svenska växtnamn*, Stockholm 1912–15

Raven I. McDavid Jr. – *Linguistic Geography and Toponymic Research, Names, VI, 2 (1958), 65–73.*

Nu-ți semnalez nimic din revista „Onoma” căci cred că o primiți la Academie. Cât despre articolul meu „El plural en los nombres propios”, nu mai am niciun exemplar din el. De altfel am avut foarte puține extrase și în România l-am trimis numai iubitelui meu maestru Iorgu Iordan și prietenului Ivănescu, care fără îndoială ți-l vor pune la dispoziție dacă vrei să-l citești; dar nu cred să-ți poată folosi prea mult, cel puțin nu pentru cercetarea de care-mi scriai.

Cu afectuoase salutări și urări de bine,

Eugenio Coșeriu

P. S. Te rog, dacă poți, să transmiți salutările mele D-lui Iordan (cu care mă port tot așa de rău ca și cu D-ta căci de mult nu i-am mai scris, deși îl stimez foarte mult și țin foarte mult la el), D-lor Rosetti, Graur și Ivănescu, D-nei (sau D-șoarei?) și D-lui Avram. Am citit articolul D-lui Avram bazat pe „Sistema, norma y habla” și-i mulțumesc foarte mult pentru interesul acordat lucrării mele, deși nu sunt în toate de acord cu el: între foneme și arhifoneme și tot astfel între variante facultative și obligatorii nu există diferență de plan de abstracțiune: arhifonemele nu sunt tipuri de foneme și variantele obligatorii nu sunt clase de variante facultative. Păcat că n'am timp; altfel mi-ar plăcea să încep o discuție amicală cu el în vreo revistă românească.¹

¹ Scrisoare publicată pentru prima dată de Cristina Bleorțu în „Limba română” Chișinău, nr. 4/2019, p. 45. Reluată în volumul *Dincolo de structuralism*. Scrisori către Eugeniu Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea. Corespondența Marius Sala-Eugeniu Coșeriu, Ediție îngrijită de Johannes Kabatek și Cristina Bleorțu, Editura Academiei Române, București, 2021, pp. 14-15

Montevideo, 8/XI/ 1959

Iubite Domnule Sala,

Ca de obicei, îți răspund cu multă întârziere și numai după ce am primit încă o scrisoare de la D-ta. Te rog să mă ierți: între timp am fost în Brazilia, la al patrulea Congres de Studii portugheze, și de două ori la Buenos Aires, ca membru în comisiile de concursuri universitare de Latină și Greacă. Dealtfel, speram să te văd la București, la colocviul de romanistică, dar pînă la urmă nu mi-a sosit invitația.

Adresa revistei „Names” este: American Names Society, 2413 Dwinelle Hall, University of California, Berkeley 4, Calif., Statele Unite (Managing Editor: David W. Reed).

Îți trimit „La creación metafórica en el lenguaje” dar îmi fac datoria să te avertizez că-i un articol de popularizare care nu face două parale. Din fericire, e cu totul epuizat și cu mare greutate am putut sclipui un exemplar. Totodată, îți trimit și numărul care te interesează din „Boletín de Filología”: în general, e o revistă tare păcătoasă dar din cînd în cînd, din greșală, publică și cîte un articol care se poate citi.

Mă întrebi dacă am nevoie de cărți și reviste din România: am foarte multă nevoie și nu știu ce să mai fac ca să le primesc. [sublinierea noastră] După cum îi scriam și D-lui Rosetti, mai înainte, cînd primeam direct de la Academie, primeam neregulat dar foarte des și foarte multe publicații. Acum însă, de cînd schimbul a trecut pe seama Centrului de Documentare, deși eu din partea mea l-am înțeles, primesc încă mai neregulat și din ce în ce mai puțin. (Lucrările pe care mi le-ați trimis în mai încă nu mi-au sosit toate – așa, de pildă, n’am primit încă „Studii de gramatică”, nici „Limba română” I și VIII, 1, nici SCL, III, V, VIII-4, IX-2-3-4, dar mai aștept încă înainte de a reclama la poștă, căci s’ar putea să fie pe drum).

Te rog deci să vezi dacă mi s’ar putea trimite: ...

Și urmează două pagini cu titluri de volume și numere de reviste¹ românești care lipseau din biblioteca înființată de Coșeriu la Departamentul de Lingvistică al Facultății de Științe Umaniste a Universității din Montevideo.

Revistele românești ocupă o importantă pondere în această donație, savantul încercând, pe tot parcursul vieții sale, să păstreze o strînsă legătură cu mediul cultural românesc, incluzând aici întreg spațiul românesc (România, Basarabia, Bucovina). Chiar în greii ani de dictatură, Coșeriu a rămas conectat la realitatea românească, fiind interesat de tot ceea ce apărea în lingvistica românească, cerînd mereu colegilor și prietenilor rămași în țară să-i trimită ultimele publicații (a se vedea volumul de corespondență cu Academicianul Marius Sala, de la care a primit mereu cărți, reviste și alte publicații de interes științific).

Iată ce scria Ștefan Hostiuc, membru în Colectivul de redacție al revistei „Glasul Bucovinei”, într-o dedicație pentru nr. 1/1994:

„Domnule Profesor,

Avem bucuria să Vă trimitem, prin amabilitatea Domnișoarei Jeni, un set de reviste „Glasul Bucovinei”. Revista noastră este elaborată de un colectiv de cernăuțeni și editată de Fundația Culturală Română.

Știm că sunteți un mare admirator al Bucovinei și al poeziei lui Arcadie Suceveanu. Și noi, bucovinenii, avem toată considerația pentru Dumneavoastră încă de pe cînd era în viață scumpul nostru profesor Vitalie Sorbală, originar din Sauca.

Am fi foarte onorați, Domnule Profesor, dacă ați accepta colaborarea la revista noastră și ne-ați trimite studii spre publicare. Vrem să deschidem și o rubrică de lingvistică.

Cu mulțumiri și urări de sănătate,

Din partea redacției,

Ștefan Hostiuc”

¹ Vol. cit. p. 26-28.

Sute de asemenea dedicații întâlnim pe prima pagină a exemplarelor de periodice ajunse la Suceava. Personalități din nenumărate spații din întreaga lume i-au arătat prețuirea, Marelui Lingvist, invitându-l să colaboreze la diverse publicații.

Pe prima pagină a *Anuarului de lingvistică și istorie literară*, 1988 – 1991, apărut la Editura Academiei Române, Traian Diaconescu nota:

„Domnului prof. univ. dr. Eugen Coșeriu,
întru gloria pământului natal și a geniului românesc peste hotare, omagiu cordial,
Iași 27. III.1993”

Pe un extras din *Revue roumaine de linguistique* (1985/No. 6), Dan Slușanschi scrie:

„Domnului Profesor Eugen Coșeriu,
de la un discipol recunoscător”

Tatiana Slama-Cazacu îi dedica „în memoria lui Eugeniu Coșeriu”, în august 1993, unul din textele sale științifice.

Ana-Cristina Halichias, pe un studiu despre „Latina medievală și limbile naționale”, scria „un modest omagiu”, „cu respect și admirație”, „Domnului Profesor Eugenio Coșeriu”.

Pe Coperta de la nr. II/1992 din *Scripta Philologica*, revistă publicată la Universidad Nacional Autónoma de Mexico, doctoranda Tudora Șandru Olteanu scria: „Domnului Profesor Eugeniu Coșeriu, cu prețuire și afecțiune”.

Aproape că nu există exemplar în donația despre care vorbim fără o mărturie, în limbile română, spaniolă, germană, portugheză, italiană, engleză, a prețuirii de care se bucura Savantul – lingvist.

Din bogata colecție de periodice românești, aintim aici câteva titluri de reviste: *Analele Universităților din București*, Iași, Timișoara, Chișinău, *Cercetări de lingvistică*; *Daco-România*; *Etudes romanes de la Société roumaine*; *Glasul Bucovinei*; *Limba română (de la București și Chișinău)*; *Revista de etnografie și folclor*; *Revista de lingvistică și științe ale literaturii*; *Probleme de lingvistică generală*; *Revue roumaine de linguistique*; *Romano-slavica*; *Studia Universitatis „Babeș Bolyai”*; *Studii și cercetări lingvistice*; *Studii și cercetări*; *Viața românească*; *Transylvanian Review*.

Periodicele internaționale sunt și ele foarte bine reprezentate: *Acta linguistica*, *Acta psychologica*; *Acta philosophica et theologica*; *Acta semiotica et linguistica*; *Anuario bibliografico colombiano*; *Archiv-orientalni*; *Bibliographisches Handbuch*; *Boletín de la Academia Argentina de letras*; *Boletín de la Academia Chilena de la Lengua*; *Boletín de la Real Academia Española*; *Bollettino della società di linguistica italiana*; *Bulletin d'analyses de la littérature scientifique bulgare*; *Bulletin de la Société polonaise de linguistique*; *Confluência. Revista do Instituto de lingua portuguesa*; *Cuadernos sobre Vico*; *Institut für Deutsche Sprache*; *International Journal of American Linguistics*; *International House of Japan Bulletin*; *Kratylos*; *Yahrbuch der Heidelberg Akademie*; *Norwegian Journal of Linguistics*; *Sophia Linguistica*; *The Prague Bulletin of mathematical linguistic etc.*

Biblioteca unui mare savant al lumii, așa cum este Eugeniu Coșeriu, exprimă fidel sfera sa de preocupări. Opera acestui adevărat *uomo universale* cuprinde lucrări fundamentale în aproape toate științele limbajului. Iar biblioteca sa oglindește întocmai acest lucru.

TERMINOLOGIA NEOLOGICĂ DE STILISTICĂ ȘI POETICĂ FIXATĂ ÎN DICȚIONARELE EXPLICATIVE ENGLEZE APĂRUTE ÎN PRIMELE DOUĂ DECENII ALE SECOLULUI XXI

Natalia AZMANOVA

Universitatea Liberă Internațională din Molodva
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *The purpose of this article is to persuade the high school teachers, the university academic staff dealing with the exegesis of the text according to the curriculum, that it is practically impossible to decode a modern text without having detailed information about the neologisms, without identifying the current evolution of traditional terms. Nowadays, the terms new weird, flash fiction, fanfic (fantastic fiction) have long passed beyond their semantic boundaries and are placed in other contexts. It is not yet known for what reasons, a significant number of terms, has not been identified by current terminology dictionaries. The contemporary lexicographers face dilemmas which are not easy at all: either s/he identifies and defines them (terms), or ignores them. Our view is that the lexicographer is bound to constantly update his strategies and the corpus: he must identify new terminology and define it within the reasonable limits of modern lexicography.*

Keywords: *stylistic terminology, meta-language, denotative neologism, new weird, weird fiction, flash fiction, roman-puzzle, terminological lexicography, stylistic meta-language, absolut poetic language, traditional term, neological term.*

Lui Eugeniu Coșeriu îi datorăm delimitarea clară și constructivă între stilistica lingvistică și stilistica literară, între limbaj ca atare și limbajul artistic (belles-lettres) care își instituie în mod autonom calitatea de limbaj absolut. În concepția coșeriană ambele stilistici utilizează aproape același metalimbaj, numai că stilistica literară diferă de cea lingvistică, stabilește o relație nu doar cu limba, ci și cu selecția rigidă, care dă cuvântului în text o semnificație actualizantă nouă. De aici apare decalajul între definițiile multor termeni tradiționali, cum ar fi metafora, epitetul, sinecdoca, oximoronul, fixate și definite într-un glosar special de termeni stilistici, pe de o parte, și într-un dicționar de termeni literari, pe de altă parte. Definițiile termenilor nu numai că nu coincid, ele sunt de obicei diferite atât prin conținut, cât și prin exemplificare.

Ne propunem în comunicarea noastră să analizăm o serie de termeni noi, care n-au fost fixați de dicționarele mai vechi și care au apărut în ultimele decenii, actualizate în ambele stilistici, cum ar fi *anadiplosa (anadiplosis)*, *anageonul (anageon)*, *antanaclaza (antanaclasis)*, *antanagoga*, limitându-ne doar la exemple pentru compartimentul "A". Considerăm că este un lucru lexicografic necesar: re-introducerea, re-definirea, și re-explicarea acestor termeni, care sunt strict necesari pentru decodarea limbajului artistic/poetic. Acesta din urmă este cunoscut și definit esențialmente după Coșeriu ca un limbaj absolut. Funcția majoră a limbajului poetic este cea de a crea "lumile posibile" (M. Cimpoi) și fără un metalimbaj obiectiv nu poate fi decodat la justa sa valoare. Cuvântul poetic dintr-o operă integră este un "cosmoid" care valorizează posibilitățile realului de a fi - prin metaforă nu cea tradițională, ci mai mult prin cea individuală.

Fiecare ramură științifică pretinde a avea acest statut, fie ea de ordin umanistic ori real, și are în mod obligatoriu corpul său terminologic, ori, cum se mai zice, în ultimul timp – metalimbajul său. Acesta este într-o permanentă evoluție, iar dinamica lui mai depinde și de faptul cum se dezvoltă și cât de vertiginos apar noi curente, tendințe, școli de ramură etc. În terminologia stilistico-literară această dinamică depindea mult de perioadele istorico-literare, de dinamismul și difuziunea acestora. Lexicografii sunt cei care fixează, definesc și stabilesc locul fiecărui termen recent apărut. Din păcate lexicografia „rămâne cu un pas în urmă”, căci ea își face misiunea cu o prudență de invidiat, care nu întotdeauna este acceptată de toți. Mulți termeni, care sunt actualizați în cercetările științifice, dovedesc adeseori să-și piardă din caracterul neologic pe care

l-au avut, chiar dacă n-au „reuşit” de a fi fixați și definiți. Așa se întâmplă cu foarte mulți termeni inventați în critica stilistico-literară de Roland Barthes cum ar fi *brouillage syntaxique* (*bruijaj syntactic*), *écho-rythmique* (*ecoul-ritmic*), *izoléxisme* n.m. (*izolexism*). DEXI fixează cu sens strict lingvistic adjectivul *izolex,ă*, care se referă la semnele identice existente într-o limbă sau în altă. Am întâlnit și formele pluralului – *izolexii, izolexe* (DEXI, p. 944).

În aceasta ordine de idei găsim judecăți de valoare la criticul scriitorul și criticul literar Mircea V. Ciobanu, care într-un articol de al său consacrat terminologiei lexicografice scrie: „citorul are o altă percepție a literaturii decât cea fixată în dicționarele clasice (care se alimentează unele din altele, în loc să se inspire din literatura vie). Căutând diverse interpretări ale vreunui termen literar în mai multe dicționare, descoperi că termenii noi doar le compilează pe cele vechi, chiar dacă literatura și teoria literară sunt – de multă vreme! – altele. Simplu spus, dicționarele academice vorbesc despre lucruri consumate”. (*Contrafort*, an. XXVI, № 11-12 (291-292), nov.-dec. 2019, p. 4). Este o observație foarte bine documentată, obiectivă și „la zi”, căci articolul consacrat, de exemplu, metaforei, mai ales mecanismului literar al acesteia, nu poate nici într-un caz să coincidă cu cel al metaforei dintr-un dicționar de termeni lingvistici. Cea mai bună sursă științifică care poate să clarifice dinamica „lucrurilor” văzute ieri, dar revăzute azi, este cea a lui Matei Călinescu *Cinci fețe ale modernității* (2005). Teoria literaturii (nu doar istoria ei) e despre paradigmele depășite ale acesteia și e construită pe modele „clasice” consacrate, pe când textele remarcabile, textele noi sunt întotdeauna anti-clasice, anti-normativiste. Dificultățile pe care le întâmpină cercetarea stilistică provin și din faptul că aceasta din urmă nu are concept strict delimitat, iar terminologia stilistică aparține/aparține mai multor ramuri care și acestea tind spre unificarea strictă a frontierelor sale, cum ar fi retorica veche și cea modernă, lexicologia, frazeologia, lexicografia. Este bine cunoscut faptul că în ultimul timp fiecare ramură tinde să-și delimiteze cu strictețe frontierele sale, dar și aparatul terminologic *stricto modo*. La ora actuală în cadrul studiilor terminologice se evidențiază tranșant mai cu seamă două probleme, care sunt eminamente importante și complexe, și anume: *descrierea sistemică* (sincronică/diacronică) a lexicului unui domeniu referențial concret; în cazul nostru e vorba despre metalimbajul stilistico-lingvistic și stilistico-literar al limbii engleze; *formarea și dezvoltarea terminologiei pentru fiecare domeniu referențial*.

Cu alte cuvinte, actualitatea cercetărilor terminologice contemporane cadrează cu abordarea saussuriană despre caracterul dihotomic al semnului lingvistic și al valorilor sale, despre limbă ca sistem și în special despre dihotomia *diacronie/sincronie* (Graur, Saussure 1968, 1974, 2002; Wald 1965 : 107-109, 113). Metalimbajul stilisticii contemporane e format din mai multe ramuri terminologice, care au aparținut și mai aparțin altor științe care nu și-au pierdut nici statutul și nici actualitatea. Până în prezent în lexicografia engleză contemporană nu avem o sursă academică aparte în care am găsi adunați toți terminii pe care stilistica (lingvistică, literară, individuală etc.) îi actualizează și cu ajutorul cărora cercetătorii pot să realizeze noi investigații stilistico-literare de amploare. Cercetătorii decenii întregi se folosesc de sursele tradiționale ale autorilor CUDDON John Anthony, Claire PRESTON. *A dictionary of literary terms and literary theory*. (Malden: Ed. Blackwell Publishers Ltd., 1998); Gibbons Thomas. *Rhetoric; or view of its principal tropes and figures, in their origin and powers*. (London: Ed. Bartholomew Close, 1767); GRAMBS David. *Literary companion dictionary: words about words*. (Cornwall: Ed. Hartnoll Print, 1984). În lexicografia romanică avem surse mai vechi, dar și mai noi, cu mar fi dicționarele lui Henri Morier, Georges Mounin, Ion Manoli, cu ajutorul cărora putem urmări evoluția metalimbajului stylistic francez. În lexicografia românească sunt cunoscute lucrările lui Gh.N. Dragomirescu, Adrian Marino, Gh. Ghița și C. Fierescu, Mihaela Popescu. În lexicografia rusă din ultimul timp este mai des consultată sursa lui A. Квятковский, *Поэтический словарь*, care a cunoscut mai multe revizuri și reeditări (1966, 1990, 2001, 2018). În acest sens noi avem exemple de lexicografieri a termenilor tradiționali, care au o istorie bogată și diversificată și care au venit din retorica Antichității cu un palmares de definiții și argumentări cum ar fi *metafora* și *metonimia*, *comparația* și *personificarea*, *litota* și *hiperbola*, *epitetul* și *calificativul*, *metabazisul* și *metastaza* (*translatio*).

Termenul *stilistică* la ora actuală este unul polisemantic și este plenar actualizat, atât de adepții stilisticii lingvistice, cât și de cei ai stilisticii literare. Mai avem și termenul *stilistica individuală* (stilistica autorului), *индивидуальная стилистика* ori *стилистика от автора*, care sincronizează cu ambele stilistici.

Stilistica belles-lettres (în terminologia rusă *стилистика художественной речи*) pretinde și ea a avea metalimbajul său, care valorifică plenar termenii din primele două stilistici. În cazul cercetării aspectului lexicografic al metalimbajului stilistic, noi încercăm să abordăm subiectul în toată amploarea sa, fără a face precizări în care micro-domeniu este actualizat cutare ori cutare termen.

În acest articol vom supune analizei apariția în ultima perioadă a unor termeni care cunosc o evoluție mai ales în literatura de ficțiune. Cum ar fi, curentul *new weird* (în română: – *nou ciudat*), care se bucură la ora actuală de o popularitate imensă. Deși cuvântul este considerat ca un neologism cu uz terminologic, el nu este fixat nici de lexicografiile ”mari” (Longman Dictionary, Oxford Dictionary) și nici de cele „mici” – adică de dicționarele strict specializate. Ficțiunea *new weird* integrează o diversitate largă de subgenuri, precum proza fantastică, *science-fiction*, *fantasy*, *horror*, proza absurdistă, suprarealistă și chiar basmul cult (Stilistica literară). Acest gen se revendică de la proza weird publicată în revistele pulp, în special într-o publicație americană, cea numită *Weird Tales*, care a lansat autori influenți precum H.P. Lovecraft (1890-1937), Clark Ashton Smith (1893-1961), și Robert E. Howard (1906-1936). Pentru o eventuală sursă lexicografică în care va fi inclus și termenul *new weird* propunem următorul termen definit lexicografic *stricto modo*:

New Weird – unitate compusă din NEW: „nou” și WEIRD „ciudat”:

1. Gen de ficțiune, dar și de stocare literară. Originea sa se regăsește în corespondența întreținută în anii ”20” și ”30” ai sec. XX de scriitorul H. P. Lovecraft cu foarte mulți colegi de breaslă.

Reluat mai târziu de englezi și inclus în structura *WEIRD FICTION* se traduce prin *fiction savage* (în franceză), *ficțiune ciudată* (în română) și este aplicat unei creații literare care își propune să-l uimească pe cititor, să-i provoace imaginația și, poate, parțial să creadă în ea.

2. Termenul integrează uneori subiecte și teme specifice, precum cele ale poveștilor cu momente interesante care ne aduc într-un teritoriu exotic, neexplorat, practice necunoscut și se lansează într-un periplu în căutarea adevărului.

Romanul lui Robert Bloch *Psycho*, ecranizat de regizorul Alfred Hitchcock, se înscrie perfect în acest tip de scriitură (*écriture* – în viziunea lui R. Barthes) cu identități și realități pline de meandre și fluidități. De altfel, în adolescență, atunci când făcea primii pași în arta scrisului, Robert Bloch a corespondat cu H. P. Lovecraft și a anticipat ”secretul” scriiturii.

Termenii-curenți *weird* și *new weird* includ în ei în modul cel mai direct poveștile cu accederi supraomenești spre realități superioare, experiențele mistice transcendente, contactul cu spiritele sacre ale universului, fuziunile cu infinitul, accederi la memoria ancestrală și la o cunoaștere supranaturală, ficțiunile cu șamanii moderni și călătorii spre alte realități. Este un caz explicit când comentariile la nivel de stilistică literară în ajutorul pe lingvist să pătrundă în epicentrul semantic al termenului ca mai apoi acesta să fie definit cu strictețe.

Nuvela lui H. P. Lovecraft *Through the Gates of the Silver Key* (*Prin Porțile cheii de argint*), care face parte din ciclul celor dedicate personajului Randolph Carter, este un exemplu în acest sens. Textul descrie contactul protagonistului cu zeul suprem Yog-Sothoth, care-i oferă o revelație asupra esenței lumii și existenței umane, o formă de filosofie monistă similar doctrinei indiene Advaita Veclanta.

Scriitorul Philip K. Dick (1928-1982), considerat cel mai talentat autor *science-fiction* și un ”Jonathan Swift modern”, a practicat un model de proză ce se înscrie și în cel al genului și curentului *new weird*. Romanele sale au avut ca temă incapacitatea, dar și imposibilitatea omului modern de a descifra adevărul asupra realității ca sursa unuia dintre conflicte fundamentale ale lumii contemporane. Estetica acestor romane se identifică cu grotescul ludic al serialului polițist *Starsky and Hutch* decât cu imaginile hiperrealiste din filmul *Blade Runner*. Cei mai importanți reprezentanți ai curentului *new weird* azi sunt prozatorii Brian Evenson și Michael Cisco. Romanul lui Brian Evenson *The Deaths of Henry King* (Morțile lui Henry King), apărut în 2018, înfățișează destinul

unui personaj căruia îi este dat să moară de câteva zeci de ori consecutiv. Iar în romanul *Animal Money* (Bancnotele-animale) (2015), Michael Cisco prezintă o lume fantasmagorică în care banii sunt înlocuiți printr-o formă ciudată de monedă vie. Unul dintre cele mai interesante cicluri de romane *new weird* apărute în ultimii ani este trilogia lui Jeff Vandermeer *Southern Reach* (Limita Sudului). Astăzi dezvoltarea rețelei Internet a facilitat o ascensiune a literaturii independente și în special a prozei scurte pe net. În acest mod, așa-numita *flash fiction*, o formă nouă de ficțiune foarte scurtă, a ajuns să prolifereze în mediile virtuale. De obicei, o proză *flash fiction* se rezumă la un volum de sub o mie de semne tipografice și se distinge printr-o scriitură cu caracter experimental, similară celei din poezia contemporană. Această ficțiune se distanțează de limbajul direct al prozei tradiționale și solicită din partea autorului un nivel superior de stăpânire a limbajului literar. Scriitorul Ovidiu Bufnilă este unul dintre cei care practică genul *flash fiction* în literatura română. Un exemplu este schița sa *Cozonacul venusian*, care se remarcă prin umorul ei și prin avalanșa de imagini grotești concentrate într-un spațiu extrem de compact.

La ora actuală cel mai cunoscut „producător” de termeni literari este considerat Roland Barthes (1915-1980). Metaforic el este numit de criticii literari francezi „*un ébéniste*” în crearea termenilor neologici, care au fost pe larg „exploatate” și actualizați mai întâi în operele sale de cercetare și apoi preluați de criticii literari și chiar de lingviști francezi și de traducători. Anume lui îi datorăm *biographème, écrivant (s); pluralité des écritures* (*pluralitatea scriiturilor*- în română; *спокойная совесть литературы* – în rusă); *le degre zéro de l'écriture*- *gradul zero al scriiturii*- în română; *нулевая степень письма*- în rusă). *L'écriture blanche* este un termen din viața teatrală *voix blanche* (*voce ștearsă, voce neutră*), care desemnează o voce ștearsă, lipsită de timbru și care nu este mai mult decât semitonală. Toți acești termeni sunt folosiți și în textele în limba engleză. De obicei, sunt dați în original, iar la subsolul textului găsim explicațiile de rigoare.

În 2005 în Statele Unite a apărut curentul literar *bizarro*, o formă de proză absurdă, care aplică metode inspirate din literatura de avangardă, cu un accent pe elementul grotesc și fantastic. Genul *bizarro* ar putea fi considerat un echivalent în variantă lungă de roman și nuvelă al ficțiunii *flash*, urmând o formulă scriitoricească similară. Un exemplu de proză *bizarro* este cartea *Berzerkoids*, semnată de MP Johnson și câștigătoare a Premiului *Wonderland* pentru anul 2016, un trofeu acordat de comunitatea *bizarro*. *Berzerkoids* este o colecție de povestiri cu personaje care se pomenesc în situații neverosimile și o sfârșesc rău, precum un artist de muzică *hardcore* care călătorește în viitor pentru a-și salva fiul nenăscut sau o femeie care ajunge la autodistrugere după ce din pieptul ei începe să răsună muzică *punk rock*.

În explicarea și lexicografierea termenilor *new weird, weird fiction, flash fiction, fan fiction, bizarre* au fost folosite plenar datele din sursa criticului literar Marcel Gherman.

Un alt fenomen literar recent este așa-numita *fanfic*, prescurtat de la *fan fiction*, o proză scrisă de fani și inspirată de produse mediatice de mare popularitate, de seriale de animație japoneze, jocuri de computer, filme hollywoodiene sau romane SF și *fantasy* de succes. De cele mai multe ori, prozele *fan fiction* sunt distribuite gratuit pe Internet, iar autorii lor își păstrează anonimatul. În pofida faptului că genul *fan fiction* este practicat în mare parte de amatori, se întâmplă ca anumite texte *fanfic* să se înscrie în criteriile de exigență literară acceptabile. Am putea exemplifica această formă de ficțiune printr-o nuvelă inspirată de seria de animație *Cyber City Oedo 808*, lansată la începutul anilor '90 în Japonia. Acest text plonjează în trecutul unuia dintre cei trei protagoniști, boxerul cyborg Gogul, și prezintă un episod în care acesta se răfuieste bărbătește cu membrii unei bande, însoțit de partenera lui. Noi avem reticențe în a crede că în viitorul apropiat lexicografia engleză, ținând cont de tradiționalismul încorsetat în istorism lexicografic, va fixa și va defini acești termeni neologici. Vor trece ani, vor apărea studii noi la acest capitol, desigur vor apărea și argumente incontestabile în favoarea termenilor și doar atunci ne putem aștepta la acceptarea lexicografiei lor. Până atunci, fiecare exeget, în funcție de pregătirea personală, de universul filologic pe care îl are, va actualiza acești termeni, bineînțeles, cu sensuri și nuanțe noi.

Un parametru important pentru integritatea unui articol lexicografic dedicat unui termen stilistico-poetic îi revine *sinonimiei*. La început ar părea un pic paradoxal ca un termen care tinde a fi mo-

nosemantic (*La loi d'or di un terme est celle d'être monosémantique*) să abunde în sinonime. Majoritatea lingviștilor este de acord că fenomenele complexe de manifestare a sistemului limbii nu pot să se reducă la înțelegerea simplistă a sinonimiei ca echivalare a semnificațiilor unor lexeme diferite ca formă (Marouzeau 1965; Guțu 2017, p. 84). Lucrul cu textele belles-lettres și dicționarele terminologice ce acoperă diverse domenii referențiale ne demonstrează că, în pofida eforturilor normalizatorilor-terminologi, cerința de a exclude sinonimia este mereu încălcată în practica funcționării termenilor în limba engleză. Un fapt este cert: sinonimia termenului ne ajută în profunzime să stabilim mai cu precizie plenitudinea sensului. Termenul arhicunoscut *analiza textului* cu toate variantele sale (analiza lingvistico-stilistică a textului; analiza literară a textului; analiza complexă a textului etc.) are un șir de sinonime: *commentaire du texte*; *interpretation du texte*; *explication*; *décodage*; *exégèse textuelle*; *herméneutique textuelle*, care fiecare în parte ne ajută să descoperim cu claritate esență proceselor semiotice dinamice, care are loc în interiorul unui sau altui sistem terminologic. Sinonimia în sfera lexicografiei termenilor de stilistică și poetică este mai cu seamă reprezentată în domeniile referențiale ale științelor umanistice, asupra cărora eforturile comitetelor și organismelor de standardizare a terminologiilor nu se extind. Drept exemplu pot servi discrepanțele sinonimice în terminologia lingvistică nu numai franceză (Guțu, 2017: 84), dar și cea engleză.

N.B. Nu vom confunda sinonimele unui termen cu variantele termenului/termenilor, care apar în urma schimbării doar a formei termenului cu păstrarea intensionalului și extensionalului unității terminologice inițiale. Drept exemplu pot servi abrevierile de tipul: *compa- comparison*; *SF – science fiction*, etc. Tot aici se referă și construcțiile eliptice, care apar în rezultatul compresiunii îmbinării de lexeme inițiale *dzl – degré zéro de l'écriture* (R. Barthes), în rusă *HCII – нулевая степень письма*; în română: *GZS – gradul zero al scriiturii*. Variantele de dublete pot fi ușor tratate ca sinonime absolute. În procesul de descifrare al acestui subiect n-am putut să nu consultăm cartea lui Matei Călinescu *Cinci fețe ale modernității*, (traducere din engleză de Tatiana Pătrulescu și Radu Țurcanu. Ediția a II-a, revăzută și adăugată. Această informație o găsim și la p.3-4 din acest articol, care tratează substanțial cinci termeni fundamentali din teoria literaturii și știința despre literatură și care în ansamblu este și un dicționar anticanonic pentru cei mai utilizați termeni la ora actuală. Acești termeni aparțin modernității: *modernism*, *avangardă*, *decadență*, *kitsch* și *postmodernism*. După o lectură atentă și critică a monografiei date îți dai seama cu cât lexicografia este mai rezervată chiar și la ora actuală, din simplul motiv că aceasta înregistrează numai date „verificate de timp” și de ocurența termenilor la zi. Se mai explică această reticență și prin faptul că „modernitatea însăși nu e modern, dar cu siguranță că disputele în jurul modernității sânt mai proeminente în unele civilizații decât în altele și nicidecum n-au fost mai acute ca în vremurile noastre” (Kulakowski, *Modernity of Endless Trial*. Chicago University of Chicago Press, 1990, t.III, p.5.), M. Călinescu definește modernitatea ca un concept temporal/istoric prin care ne referim la felul cum înțelegem *prezentul în calitatea sa unică de prezent*, luând istoricește conștiința de sine, cu alte cuvinte, luând în conștiință de sine în ceea ce-l distinge de trecut, de diversele relicve sau supraviețuiri ale trecutului, precum și în ceea ce promite el pentru viitor... ” (Matei Călinescu, 2005, p. 333). Ne dăm bine seama că un lexicograf cât de experimentat nu ar fi el în lexicografierea termenilor nu poate include într-un singur articol de dicționar toate studiile care vizează termenul - cheie. Termenul *modernitate*, de exemplu cunoaște multiple definiții de ordin literar, filosofic, lingvistic. Cât costă și cât valorează numai definiția baudelairiană a modernității, care nici nu este măcar concepută în acest plan complex. Pe urmă este cunoscut faptul că mulți critici se referă la diverse modernisme – inclusive și cazul interesant al crizei moderniste de la începutul secolului XX. În acest sens ar fi de bun augur ca lexicograful să-și trimită cititorul la cele mai actuale surse, care abordează termenii – cheie și care conțin viziuni neologice asupra conceptelor. Dacă am ține cont de studiile fundamentale din domeniu, știința lexicografică ar avea numai de câștigat, căci *volens nolens* ar trebui să remarcăm totuși că acest concept de modernitate, de la Baudelaire la Benjamin și dincolo de el, a demonstrat capacitatea de a accepta un mare număr de interpretări filosofice ale prezentului și ale înțelesului, în termeni estetici, morali, științifici, tehnologici sau într-o perspectivă mai amplă istorico-socială, fie pozitiv, fie negativ (M. Călinescu, 2005: 337-338).

Din cele expuse mai sus, supunând analizei doar câțiva din termenii neologici, cum ar fi *new weird*, *flash fiction*, *bizarre*, vedem că asistăm la o infiltrare de termeni din SF, observăm o migrație de concepte și noțiuni conceptuale din diferite domenii, infiltrându-se în sferile stilisticilor și poeticilor. Pentru aceste științe, care în ultimii 50-60 de ani s-au modernizat și și-au lărgit vădit ariile de investigație, sarcina de bază e perfecționarea obiectului de studii, îmbogățirea și aprofundarea parametrilor de bază și, bineînțeles, re-corectarea, re-construirea și re-sistematizarea aparatului terminologic. În ultimul timp, remarcăm un exces de termeni și pseudotermini în aceste două științe „împrumutați” din sfera teoriei sistemelor, din semiotică și din teoria modelării. Vom remarca aici că toți termenii care au migrat/migrează din alte terminosisteme și ajung în sfera poeticului, își pierd sensul lor de bază – fapt care nu știrbește valoarea acestuia, chiar dacă în noul context el se manifestă doar parțial. Un dicționar de termeni stilistici, poetici, literari nu poate, practic niciodată, pretinde de a fi integral, mai ales atunci când vorbim de glosare de termeni ai stilisticii moderne. În procesul scrierii acestui articol am descoperit un dicționar cu un titlu neobișnuit de nelexicografic *Dictionnaire égoïste de la littérature mondiale* (*Dicționar egoist al literaturii universale/mondiale*), autor Charles Dantzig, romancier francez, poet, eseist, traducător, care concepe chiar termenul de bază *literatura* din metalimbajul supus analizei ca pe un termen care se cere fundamental redefinit, revăzut și renovat. Diapazonul informațional al dicționarului de termeni stilistici și literari este dictat de numărul de parametri de ordin lexicografic pe care intenționăm să-i reflectăm în fiecare articol din dicționar. Este bine-cunoscut faptul că din multiplele caracteristici pe care le are un dicționar al unui metalimbaj cea mai importantă caracteristică este cea a **definiției** termenului. Aceasta nu poate lipsi nici într-un caz. Celelalte, caracteristici cum ar fi: etimologia, sinonimia, antonimia, paronimia, datele gramaticale, ocurența, etc. pot avea un caracter selectiv. Cunoaștem termeni cu o istorie lexicografică foarte bogată „dobândită” pe parcursul secolelor, așa cu mar fi cea a *metaforei*, *personificării*, *alegoriei*, *comparației*, *exclamației*, *întrebării retorice*, *ironiei*, *invocației* etc., avem figuri și tropi cunoscuți și definiți „ceva mai târziu” ca *antimetateza* (*antimetathesis*), *antonomasia* (*pronomination*), *antifraza* (*antiphrasis*), dar care se consideră cunoscuți, ușor de descifrat și care nu creează probleme în procesul de interpretare. Însă în final avem și termeni neologici, fie că sunt forme lexicale noi, fie că lexeme semantizate ori chiar resemantizate devin termeni.

Nu există o privire imparțială (așa cum o cer dicționarele metalimbajelor tradiționale) asupra termenului *literatură/literatură universală*. De aici și „egoismul” în terminologie, care nu poate fi acceptat, ci doar descifrat. Este adevărat că cititorul avizat are o altă percepție a *literaturii* decât cea fixată în dicționarele clasice. Însă lexicografia terminologică tinde mereu a fi „clasică”, chiar dacă se inspiră din literatura vie. Noi nu ne dorim să avem un dicționar anticanonic în exclusivitate neologic, de tipul celui pe care l-a scris Ch. Dantzig în care găsim intrări „egoiste”, în mare parte subiectiviste; noi simțim o altă necesitate cu caracter strict pragmatic: un glosar în care putem ușor găsi explicații, viziuni și interpretări noi ale termenilor cu o istorie veche și bogată, dar și termenii mai noi, care sunt deja exploatați în studii și monografii, dar care au întârziat să fie lexicografiați. Cititorul de azi se grăbește, el prețuiește timpul său și dorește să aibă la îndemână un dicționar modern de termeni stilistici și poetici care i-ar facilita decodarea în profunzime a celor citite.

Bibliografie:

- CĂLINESCU, Matei, 2005, *Cinci fețe ale modernității: Modernism, avangardă, decadență, Kitsch, postmodernism*.- Iași: Polirom.
- CIMPOI, Mihai, 2013, *Eugeniu Coșeriu: limbajul poetic ca limbaj absolut*. În: Metaliteratură, nr. 2, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, pp. 3-7. ISSN 1857-1905.
- CIOBANU, Mircea V. *Un dicționar anticanonic*. – Contrafort, anul XXVI, № 11-12 (291-292), noiembrie-decembrie 2019, p.4.
- COȘERIU, Eugeniu, 2012, Problema terminologiei în concepția lingvistică a lui Eugeniu Coșeriu. În: Munteanu Cristinel. *Lingvistica integrală coșeriană: Teorie, aplicații și interviuri*. Iași: Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, pp. 51-70.

- COTEANU, Ion, 2009, *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*. (DEXI). Univers: Enciclopedic Gold, 2240 p. ISBN 978 9975 908 04 7
- DANTZING, Charles, 2019, *Dictionnaire égoïste de la littérature mondiale*. Paris: Editions Grasset.
- Dicționar de termeni literari* (coordonator Al. Săndulescu), 1976, București: Ed. Academiei Rep. Socialiste România.
- DRAGOMIRESCU, Gheorghe, 1975, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*. București: Ed. Științifică și enciclopedică.
- GENETTE Gerard. *Figuri*, 1978, București: Univers, 310 p.
- GHERMAN, Marcel. *Noi formule literare: new weird, flash fiction, bizarro*. In: Contrafort, ianuarie-iunie 2019, anul XXVI, № 1-6, p. 22-23.
- GHIȚA, Gheorghe, 1975, *Dicționar de terminologie literară*. București: Ion Creangă.
- GIBBONS, Thomas, 1767, *Rhetoric; or a view of its principls tropes and figures in their origin and powers*. London: Ed. Bartholomew Close.
- GRAMBS, David, 1984, *Literary Companion Dictionary: Words about words*. Cornwall: ed. Hartnoll Print.
- GOJGAR Mihai, 2017, *Stilul literar religios*. București: Editura Mica Valahie, 430 p. ISBN 978-606-738-065-1.
- GUȚU, Ana, 2017, *Complexitatea sistemică și funcțională a terminologiei tehnico-științifice franceze*. Chișinău: ULIM.
- MANOLI, Ion, 2012, *Dictionnaire des termes stylistiques et poetiques Etymologie. Définition. Exemplification. Théorie*. Chișinău: Epigraf.
- MANOLI, Ion, 2017, *Dictionnaire des termes littéraires*. Chișinău: Print Caro.
- MARINO, Adrian, 1973, *Dicționar de idei literare*. București: Editura Eminescu.
- MOLINIÉ, Georges, 1992, *Dictionnaire de rhétorique*. Paris: Le Livre de Poche.
- MORIER, Henri, 1989, *Dictionnaire de poétique et de rhétorique*. Paris: P.U.F., 1961; IV-ème éd. 1320 p.
- MUNTEANU Cristinel, 2012, *Lingvistica integrală coșeriană: Teorie, aplicații și interviuri*. Iași: Editura Universității «Alexandru Ioan Cuza», 398p. ISBN 978-973-703-802-9.
- MUNTEANU, Ștefan, 1972, *Stil și expresivitate poetică*. București: Ed. Științifică.
- Popescu, Mihaela, 2007, *Dicționar de stilistică. Ed.a II-a*. București: Ed. All Educational.
- КВЯТКОВСКИЙ, Александр, 1966, *Поэтический словарь*. Москва: Советская Энциклопедия; ed. Mai nouă 2014.
- Новое в зарубежной лингвистике: 1983, *Проблемы и методы лексикографии*. Москва: Прогресс, вып. XIV- 400 с.
- МАНОЛИИ, Ион, 1983, *Лексикографическое описание терминов стилистики и поэтики французского языка*. Кишинёв: Штиинца, 143 p.

CONCEPTUL DE FUNCȚIE SEMNIFICATIVĂ DIN TEORIA LUI EUGENIU COȘERIU - IMPLICAȚII ȘI DESCHIDERI

Oana BOC
Universitatea Babeș-Bolyai,
Cluj-Napoca, România

Abstract: *The aim of our paper is to present and examine some of the relevant aspects of Eugeniu Coșeriu's theorie that define the specific nature of language and also the essential function of language, which is the signifying function. This important concept involves the emergence of signifieds, of linguistic contents.*

Keywords: *language, signifying function, signified, symbolic activity, creativity.*

1. Considerații preliminare

Eugeniu Coșeriu a oferit o refundamentare a domeniilor și a principiilor esențiale ale lingvisticii, pe care o definește ca știință a culturii, valorificând dintr-o nouă perspectivă cele mai importante reflecții asupra limbajului. Astfel, Coșeriu a tratat și a dezvoltat numeroase domenii ale lingvisticii, începând chiar cu baza epistemologică, mai exact, cu răspunsul la întrebarea fundamentală, pe care se axează, de fapt, tot edificiul teoretic coșerian: ce este limbajul și care este funcția sa esențială.

Într-o amplă analiză a celor mai importante dintre definițiile oferite limbajului de-a lungul timpului, pe care o realizează în studiul „Creația metaforică în limbaj” (1956/2009), Eugeniu Coșeriu consideră că aceste definiții nu se exclud reciproc, ci sunt complementare, interdependente. În același timp, Coșeriu propune o clasificare a acestor definiții, în funcție de perspectiva exterioară sau intrinsecă din care este privit limbajul, mai precis, în funcție de întrebarea fundamentală căreia aceste definiții îi oferă un răspuns. Astfel, pe de o parte, unele definiții răspund la întrebarea „*cum apare? În ce condiții?*”, relevând circumstanțele în care se produce limbajul, acesta fiind, astfel, definit ca „fenomen social” cu rol instrumental, „fenomen acustic”, „instituție socială” etc.). Alte definiții răspund la întrebarea „*cum se prezintă limbajul*”, relevând caracteristica sa de a fi un „sistem de semne”. Aceste tipuri de definiții instanțiază perspectiva exterioară din care este abordat limbajul. Pe de altă parte, alte definiții relevă o perspectivă intrinsecă și esențială, aceea a limbajului ca „activitate”, „facultate”, „creație umană”, urmărind răspunsul la întrebarea „*ce este limbajul?*”. Autorul relevă faptul că doar aceste definiții care „adoptă punctul de vedere al esenței, încercând să răspundă la întrebarea fundamentală ce este limbajul?” (Coșeriu, 1956/2009: 170) reușesc să surprindă diferența specifică a limbajului uman, și anume aceea de a fi „activitate simbolică”, mai exact „activitate de cunoaștere care se realizează prin simboluri”, așa cum considera și Ernst Cassirer (Coșeriu, 1956/2009: 172).

Astfel, adoptând această perspectivă intrinsecă și esențială a definirii limbajului și asumând explicit paradigma humboldtiană a înțelegerii limbajului ca *energéia*, Coșeriu definește limbajul drept „activitate creatoare”, deoarece „nu este simplă luare de contact pasivă, nu este acceptare inertă a realității, ci este creație continuă a limbii, a formelor de cunoaștere în care se manifestă” (Coșeriu, 1956/2009: 174). Întreaga sa operă stă, de fapt, sub semnul acestei înțelegeri a limbajului ca activitate simbolică liberă și creatoare, potențial infinită. Iar în acord cu această definire a limbajului, funcția (sau finalitatea) sa primară și esențială este *funcția semnificativă*. Acest concept de funcție semnificativă propus de E. Coșeriu mi se pare de importanță centrală, întrucât aduce numeroase clarificări referitoare la aspecte esențiale ale manifestării activității lingvistice și, de asemenea, oferă deschideri spre diverse zone de cercetare, precum aspecte privind individualitatea limbilor, importanța plurilingvismului, creația de sens, înțelegerea textualității literare etc.

Cu toate că Eugeniu Coșeriu nu a dedicat un studiu propriu-zis conceptului de funcție semnificativă, am identificat în câteva studii coșeriene pasaje care conțineau referințe importante la acest concept. De aceea, considerând că este necesară, pe de o parte, o sinteză care să vizeze reconstituirea acestui concept din ansamblul operei coșeriene, dar și interpretarea lui și, pe de altă parte, o investigare a noilor căi de cercetare deschise de acest concept operațional de importanță majoră, m-am ocupat de aceste aspecte în studiul „De la funcția semnificativă la finalitatea poetică” (Boc, 2016). În articolul de față, voi prezenta succint câteva aspecte referitoare la importanța conceptului de funcție semnificativă, la deschiderile pe care le oferă, valorificând și câteva dintre rezultatele obținute în studiul nostru din 2016, dar și alte aspecte noi pe care le-am identificat.

2. Importanța conceptului de funcție semnificativă

E. Coșeriu a remarcat faptul că Wilhelm von Humboldt este cel care a afirmat și a impus în cercetarea lingvistică concepția referitoare la istoricitatea semnificatului¹, adică la specificitatea semnifi-

¹ „În lingvistică, afirmarea cea mai categorică a faptului că nu doar formele cuvintelor, ci și conținuturile acestora au un caracter specific fiecărei limbi în parte o găsim la Wilhelm von Humboldt, care afirmă cu obstinție că limbile se deosebesc între ele nu doar sub aspectul «formei externe», ci și sub cel al «formei interne» (...)” (Coșeriu, 2011: 139).

catelor în fiecare limbă. De fapt, consider că tocmai prin această profundă viziune teoretică, Humboldt a deschis orizontul înțelegerii unicității, a individualității fiecărei limbi la un nivel mai profund, mai exact, la nivel semantic, considerând că fiecare limbă creează comunității care o vorbește o proprie „viziune despre lume”¹. De asemenea, constatăm că Humboldt distinge finalitatea internă, motivația primară, esențială a limbajului (ca „necesitate internă” a ființei umane) de întrebuintarea sa externă, adică de instrumentalitatea sau posibilitățile de folosire a limbajului, care relevă o „necesitate externă”, utilitară, pragmatică, de ordin secundar: „Crearea limbii este o necesitate internă a omului, nu numai una externă pentru întreținerea relațiilor în comun, ci una existentă în însăși natura omului, indispensabilă pentru dezvoltarea forțelor ei spirituale și pentru dobândirea unei concepții despre lume la care omul nu poate ajunge decât dacă aduce claritate și precizie în gândirea sa prin gândirea în comun cu alții”. (Humboldt, 1935/1984:25). Așadar, pentru Humboldt „crearea limbii” nu este motivată în mod primar de scopul pragmatic al nevoii de interacțiune practică a omului, ci se relevă ca necesitate primordial-spirituală, intern-cognitivă a ființei umane, indispensabilă devenirii sale intelectuale.

Consider că acest concept de funcție semnificativă propus de E. Coșeriu se situează în orizontul viziunii teoretice humboldtiane, întrucât vizează tocmai finalitatea internă, primordială a limbajului, despre care vorbea Humboldt, finalitate pe care o distinge net de întrebuintarea sa externă. Însă, constatăm că Humboldt nu propune un concept specific pentru a surprinde această finalitate/„necesitate” internă. Așa cum am mai arătat², meritul lingvisticii coșeriene este acela de a fi propus și de a fi teoretizat acest important concept de funcție semnificativă, prin care oferă o importanță cheie conceptuală, operațională, pentru înțelegerea limbii ca „viziune despre lume” din teoria humboldtiană. Astfel, acest concept sintetizează tocmai rațiunea intrinsecă de a fi a limbajului, ca necesitate spirituală, internă a ființei umane. De asemenea, în raport cu viziunea humboldtiană, teoria coșeriană aduce clarificări importante referitoare la finalitățile limbajului, pe care le situează la paliere semantice diferite.

Astfel, în teoria coșeriană finalitatea semnificativă, ca finalitate internă, spirituală, se realizează în mod primordial la nivelul semnificatelor³, al conținuturilor idiomatice instituite și se distinge net de finalitățile ulterioare (externe), realizate la nivel discursiv, în actele lingvistice concrete (finalitatea pragmatică, finalitatea apofantică și finalitatea poetică), instanțiate așadar la nivelul sensului textual⁴ creat în și prin aceste semnificate, dar dincolo de ele. Acesta este, de fapt, temeiul pentru care E. Coșeriu respinge „reducerea limbajului la determinările sale ulterioare și la utilizările sale extrinseci” (Coșeriu, 1968/ 2009: 46), afirmând prin conceptul de funcție semnificativă tocmai dimensiunea autonomă a limbajului. De asemenea, Coșeriu introduce, astfel, și o ordine rațională (primar vs. derivat, secundar; esențial vs. accesoriu) în cercetarea finalităților limbajului⁵: limbajul este în mod primordial, „creație de semnificate”, nu „întrebuintare”, deoarece, ca să fie întrebuintat, un semnificat (ca partea de conținut a cuvântului) trebuie să fie mai întâi creat, întrebuintarea unui cuvânt fiind un moment ulterior instituirii sale.

3. Ce este funcția semnificativă?

Unul dintre puținele (dar importante) pasaje în care E. Coșeriu face referiri explicite la conceptul de *funcție semnificativă* se regăsește în studiul „Omul și limbajul său” (1968/1977; 2009): „Funcția semnificativă trebuie înțeleasă din punctul de vedere al limbajului ca enérgeia, altfel spus, ca activitate creatoare. De fapt, limbajul nu este, în primul rând, întrebuintare, ci creație de semnificate, și, de aceea, nu este nici o simplă producere de semne materiale pentru semnificații deja date, ci este creație de conținut și expresie în același timp. Dar creația de semnificate este cunoaștere și unirea lor cu un semnificant sau altul (...) este un mod de a le fixa și de a le face obiective” (Coșeriu, 1968/ 2009: 47).

¹ Pentru o perspectivă mai amplă asupra acestui subiect, vezi Boc, 2020.

² Vezi Boc, 2016.

³ Semnificatul reprezintă, în teoria coșeriană, conținutul specific planului istoric (al limbii).

⁴ Sensul este conținutul lingvistic specific planului individual (textelor și actelor lingvistice particulare).

⁵ Am constatat și am argumentat acest aspect în Boc, 2016.

Observăm că această definiție sintetizează aspecte referitoare la chintesența înțelegerii limbajului în specificitatea lui ireductibilă și în dimensiunea finalității sale intrinseci, mai exact, ca activitate creatoare (enérgeia) și nu ca instrument de comunicare („întrebuințare”). Astfel, funcția semnificativă este înțeleasă drept funcția primordială, anterioară funcției comunicative care reprezintă, de fapt, o finalitate exterioară, ulterioară și accesorie, vizând aspecte pragmatice ale întrebuințării limbajului.

Pentru E. Coșeriu, solidaritatea dintre semnificat și semnificant, afirmată și canonizată de F. de Saussure, este incontestabilă, deoarece în limbaj creativitatea lingvistică presupune „creație de conținut și expresie în același timp” (Coșeriu, 1968/ 2009: 47). Totuși, așa cum am demonstrat (Boc, 2016), spre deosebire de Saussure care nu ierarhizează importanța acestor două componente ale semnului lingvistic, Coșeriu susține, în cadrul acestei solidarități, prevalența semnificatului față de semnificant: „în limbaj semnificatul și nu expresia este determinantul și, prin urmare, expresia există prin semnificat și nu invers; sau, altfel spus, semnificatul este finalitate sau funcție a limbajului, în timp ce expresia servește doar ca instrument al acestei funcții. De aici faptul că, în principiu, instrumentul poate fi unul oarecare. Prin urmare, ar fi mai potrivit să se spună că limbajul este semnificat exprimat, semnificat cu expresie, și nu invers” (Coșeriu, 1967/2009: 138). Tocmai de aceea, pentru Coșeriu, funcția semnificativă reprezintă „creație de semnificate”, și nu creație de cuvinte, această înțelegere derivând din relevarea importanței majore a semnificatului față de semnificant (adică, din subordonarea semnificantului față de semnificat) din perspectiva funcționalității lingvistice, care își subordonează materialitatea.

„Creația de semnificate” se referă, așadar la instituirea de conținuturi semnificative într-o limbă și relevă modalitatea specifică prin care ființa umană clasifică și exprimă realitatea prin cuvintele limbii. În acest sens, am selectat câteva exemple pentru a ilustra această sintagmă coșeriană („creație de semnificate”) care este extrem de relevantă în înțelegerea conceptului de funcție semnificativă. Astfel, deși nu se referă direct la explicarea acestei sintagme, în mai multe lucrări Coșeriu oferă exemple referitoare la faptul că „limbile se deosebesc (...) prin elementele diferențiale (...) pe care le utilizează, deoarece un element care e diferențial într-o limbă, poate să nu fie în alta și invers” (Coșeriu 1973/2000: 184), acest fapt ilustrând principiul funcționalității lingvistice, care reprezintă, de fapt, o dezvoltare a conceptului saussurian de ‘valoare’.

De exemplu, arată autorul, în limba latină există distincția *candidus* („alb strălucitor”) / *albus* („alb opac”). Așadar, constatăm prin acest exemplu oferit de Coșeriu faptul că trăsătura referitoare la strălucire vs. opacitate (sesizabilă în realitatea extralingvistică de către orice vorbitor al oricărei limbi) este conceptualizată, surprinsă în conținuturi lingvistice diferite în limba latină. De asemenea, arată Coșeriu, în realitatea extralingvistică oricine, indiferent de limba pe care o vorbește va diferenția între „bunica maternă” și „bunica paternă”. Însă nu toate limbile diferențiază/surprind în conținuturi lingvistice aceste realități. Astfel, în unele limbi există un singur cuvânt care desemnează ambele realități (*bunică*, în limba română), în timp ce în alte limbi există cuvinte diferite pentru a le diferenția: în limba suedeză există distincția *mormor* (bunica maternă) / *farmor* (bunica paternă). (Coșeriu 1973/2000:184-185).

Un alt exemplu pe care îl putem interpreta ca relevant pentru faptul că limbajul este în primul rând „creație de semnificate”¹ l-am identificat în ampla lucrare a lui Ernst Cassirer, *Filosofia formelor simbolice* (2008). Autorul amintește faptul că într-o limbă vorbită în Arhipelagul Indonezian, se găsesc zece cuvinte diferite pentru a desemna „statul în picioare” și douăzeci de cuvinte diferite pentru a desemna acțiunea de a „sta jos”. Cassirer remarca faptul că în această limbă (dar și în alte limbi vorbite în acest spațiu) pozițiile diferite ale corpului omenesc sunt atât de minuțios diferențiate prin cuvinte ale limbii, încât un pictor sau un sculptor ar beneficia de indicații detaliate (Cassirer 2008:163). Așadar, verbul *a sta* din limba română este foarte ambiguu, din perspectiva acestei limbi care distinge, prin cuvinte diferite, nu doar „statul în picioare” de „statul jos”, ci și modalități diferite ale acestor tipuri de acțiuni. Cu siguranță orice om, indiferent de limba pe care o vorbește, remarcă în realitatea extralingvistică diferite modalități de „a sta”, însă le desemnează prin

¹ Pentru mai multe exemple, dar și pentru un comentariu mai amplu al acestui exemplu, vezi Boc, 2016.

raportare la cuvintele limbii sale, care surprind sau nu surprind în conținutul lor o anumită trăsătură distinctivă.

Iar exemplele pot fi extrem de numeroase, deoarece acestea nu constituie excepții, ci reprezintă chiar principiul ontologic al creativității lingvistice, care relevă tocmai finalitatea internă și esențială a limbajului, funcția sa primordială, aceea de a crea semnificate. Instituirea de conținuturi semnificative într-o limbă nu este impusă de realitatea extralingvistică, ci limbajul are rolul dinamic de a organiza (și reorganiza) lumea prin conținuturile semnificative create în planul istoric al limbilor. Lumea este astfel conceptualizată, ordonată prin cuvintele limbii, iar conceptul de funcție semnificativă propus de E. Coșeriu exprimă tocmai această conceptualizare a lumii prin cuvintele limbii, mai exact, prin semnificate.

4. Concluzii

Importanța conceptului de funcție semnificativă, a faptului că limbajul este în primul rând „creație de semnificate” se relevă mai ales în recunoașterea individualității limbilor la acest nivel al clasificării lumii în esențe. Așa cum remarca Humboldt, între om și lumea extralingvistică se instituie și se reinstituie permanent această „lume” mediatoare semnificativă a limbii. Astfel, putem să considerăm că limba reprezintă un ochi spiritual prin care vedem și simțim lumea formată din obiectele particulare, concrete sau abstracte, perceptibile sau imperceptibile, tot ceea ce ni se dezvăluie din exterior, dar și tot ceea ce ne locuiește din interior. Așadar, creativitatea lingvistică, întrupată în cuvintele limbii, determină această individualitate idiomatică, recognoscibilă în primul rând la nivel semantic, iar acest concept coșerian de funcție semnificativă poate explica și susține teoretic această unicitate a fiecărei limbi și, implicit, importanța diversității lingvistice.

Bibliografie:

- BOC, Oana, 2016, „De la funcția semnificativă la finalitatea poetică”, în Dumitru-Cornel Vilcu, Eugenia Bojoga, Oana Boc, (eds.), *Școala integralistă clujeană. Contribuții. Volumul 1*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, p. 129-148.
- BOC, Oana, 2020, „The language and national identity - a current research from the perspective of the Humboldtian theory” in vol. *Identities in globalisation. Intercultural perspectives*, ed.: Iulian Boldea, Cornel Sigmirean - Tîrgu-Mureș : Arhipelag XXI Press, p. 90-96. online: <https://old.upm.ro/gidni/GIDNI-07/GIDNI-07%20Language.pdf>
- CASSIRER, Ernst, 1994, *Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane*, Editura Humanitas, București, traducere în limba română de Constantin Coșman.
- CASSIRER, Ernst, 2008, *Filosofia formelor simbolice*, Editura Paralela 45, Pitești, traducere în limba română de Adriana Cîntă.
- COȘERIU, Eugeniu, 1956/2009, „Creația metaforică în limbaj”, în Coșeriu 2009, p. 167-197.
- COȘERIU, Eugeniu, 1967/2009, „Limbajul și înțelegerea existențială a omului actual”, în Coșeriu 2009, p. 135-160.
- COȘERIU, Eugeniu, 1968/2009, „Omul și limbajul său”, în Coșeriu 2009, p. 36-53.
- COȘERIU, Eugeniu, 1973/2000, *Leții de lingvistică generală*, Editura ARC, Chișinău, traducere în limba română de Eugenia Bojoga.
- COȘERIU, Eugenio, 1981/2013, *Lingvistica textului. O introducere în hermeneutica sensului*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, traducere în limba română de Eugen Munteanu și Ana-Maria Prisacaru.
- COȘERIU, Eugen, 1994, *Prelegeri și conferințe*, supliment al „Anuarului de lingvistică și teorie literară” al Institutului de Filologie Română „Al. Philippide”, Iași, tom XXXIII, 1992-1993.
- COȘERIU, Eugeniu, 2009, *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*. Antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Fînar, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

- COȘERIU, Eugeniu, 2011, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*, traducere de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, Editura Humanitas, București.
- HUMBOLDT, Wilhelm von, 1935/1984, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts*, Berlin, 1935, fragmente traduse în limba română în *Teorie și metodă în lingvistica din secolul al XIX-lea și de la începutul secolului al XX-lea. Texte comentate*, Universitatea din București.
- HUMBOLDT, Wilhelm von, 2008, *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, Editura Humanitas, București, traducere în limba română de Eugen Munteanu.

DE LA O MOLDOVĂ SOCIALISTĂ LA O MOLDOVĂ SUVERANĂ

Liliana BOTNARI
Institutul de Filologie Română „B. P. Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *In this article, based on the information from the archives and the mass-media sources of that time, it is examined the functioning of the Romanian language in the conditions of the transition from the communist postwar politics and socialist regime to a new period – of the „national renaissance”.*

Keywords: *language functioning, Romanian language, Moldovan language, wooden language, ideology*

În condițiile politice și geopolitice existente imediat după 1944, programul comunist postbelic avea trasate obiective fixe: de a reconstrui societatea, de a o educa conform propriilor doctrine și lozinci, de a asigura pacea, de a substitui „capitalismul libertin” prin o restructurare social-economică sovietică mai eficientă, aptă să urmeze crezul comunist și să renunțe la convingerile anterioare, înregimentând astfel teritoriul basarabean în noua societate.

Injoncțiunea sovietică și-a lăsat amprenta, bineînțeles, asupra culturii, limbii și conștiinței identitare a poporului român din Basarabia, „limba moldovenească”, limba noastră sau limba națională fiind încă niște substituenți ai glotonimului „limbă română”.

Ilustrul lingvist Eugeniu Coșeriu menționează în acest sens: „Există două tipuri de moldovenism. Mai întâi, un moldovenism în cadrul românismului, un moldovenism care nu se opune românismului, ci este o formă a românismului. Și există un alt tip de moldovenism, un moldovenism opus românismului, cel care se afirmă pe o identitate arbitrară, moldovenească, la același nivel cu identitatea românească și opune identitatea moldovenească acestei identități românești” (Coșeriu, 2013). Lingvistul susține că cel din urmă moldovenism este, la rândul lui, de două tipuri: un moldovenism „naiv și nevinovat al celor care, orbiți de o propagandă îndelungată, orbiți de tot ce li s-a opus și de tot ceea ce li s-a ascuns timp de șaiszeci de ani, cred că nu sunt români, cred că vorbesc altă limbă și îți spun cu foarte multă inocență, vorbindu-ți așa cum vorbesc eu acum, că ei nu știu românește, că vorbesc numai pe moldovenește” și un alt tip – cel „vinovat și mincinos”, care „în mod conștient cultivă dezbinarea, ura împotriva a tot ceea ce e românesc și care încearcă, cu argumentele cele mai absurde, să afirme o identitate moldovenească opusă identității românești” (ibidem). Crearea unei „limbi moldovenești”, cu noi reguli gramaticale și cu un lexic axat pe graiul popular, s-a produs în scopul delimitării identității moldovenești de cea română, insistându-se pe teoria că acestea sunt distincte și au evoluții separate.

„Limba moldovenească” constituia, de fapt, o expresie a pretențiilor teritoriale sovietice față de România, o încercare de a îndreptăți viitoarea ocupație a Basarabiei, autoritățile sovietice promovând ideea deosebiri fundamentale dintre băștinașii de la est de Prut și românii din România, urmărind să înlocuiască identitatea românească cu așa-zisa identitate moldovenească. Referindu-se la motivele reale ale apariției glotonimului „limbă moldovenească”, I. Vintilă-Rădulescu constată:

„Argumentele au fost însă în primul rând nu de ordin lingvistic intern – cum ar fi fost necesar din punct de vedere științific, dar nu era posibil, deoarece realitatea nu o permitea –, ci de ordin extralingvistic: evoluția în condiții specifice, de izolare față de restul comunității românești” (Vintilă-Rădulescu, 2003: 114). Așadar, glotopolitica adoptată a cauzat bifurcarea limbii române, și aici avem în vedere divizarea nu în două limbi diferite și de sine stătătoare: limba română și „limba moldovenească”, ci în două evoluții diferite, or, limba română din România și-a urmat cursul firesc, dezvoltându-se, cizelându-se și fixându-și normele literare reglementate pe parcursul anilor, pe când în Republica Moldova, limba română, varianta literară, trece într-o etapă de stagnare. Însă această stagnare, considera E. Coșeriu (2007, p. 28), a fost una mai mult cantitativă – privind numărul vorbitorilor care o cunoșteau și o cultivau – decât „calitativă” ori structurală, căci două limbi sunt diferite atunci când normele literare, gramaticile sunt diferite.

În alte rânduri (Botnari, 2019) am cercetat particularitățile fonetice, morfosintactice și lexicale ale limbii de lemn din perioada regimului comunist, identificând indicii de variație ai acesteia în funcție de dimensiunile variaționale și determinând gradul de alterare a limbii de pe teritoriul R.S.S.M., presiunile la care a fost supusă limba română pentru a fi „moldovenizată”. Corpusul de referință pe baza căruia s-a constituit cercetarea a cuprins unele manuale de gramatică elaborate pe teritoriul basarabean în perioada 1944-1989, precum și cotidienele mai populare din aceeași perioadă – *Moldova socialistă*, *Scânteia leninistă*, *Tineretul Moldovei* ș. a. Drept rezultat al cercetărilor întreprinse, am identificat o limbă de lemn, clișeizată, supusă cenzurii și „cosmetizată” cu inovații lexicale create în baza limbii ruse, care erau infiltrate conștient pentru a motiva glotonimul „moldovenească” și pentru a o diferenția de româna de peste Prut.

Analiza lexico-semantică a titlurilor și a subtitlurilor din presa sovietică ne-a permis să identificăm un vocabular care cuprinde un inventar considerabil de arhaisme, de împrumuturi din rusă, de calchieri lexicale, gramaticale sau semantice, în diverse construcții tautologice și pleonastice, în comparații și metafore, în hiperbolizări și formațiuni antitetice etc. Varietatea lexicală a presei cotidienele *Moldova socialistă* și *Tineretul Moldovei* numără termeni care corespund unor concepte social-politice ale vremii, un lexic specific perioadei sovietice, care în uzul actual al limbii au fost înlocuite corespunzător cu echivalentele românești. Prin urmare, am enumerat drept **indici ai diacroniei și ai diatopiei** presei periodice din 1946-1965: prezența abuzivă a cuvintelor învechite, a arhaismelor sau a rusismelor: *peatilecă*, *voczal*, *temp*, *oloi*, *remont*, *prezident*, *norodnic*, *tovarăș*, *totunional*, *colhoz*, *slobozâre*, *trudozî*, *călcare*, *zablă*, *zvenie*, *pud* ș. a. Unitățile lexicale, precum: *soviet*, *colhoz*, *pionier*, *ocrug*, *comsomol* etc., termeni ce se refereau la realități cu specific istorico-politic, la administrația de stat sau la cea economică a uniunii sovietice, au căpătat funcții evocative, devenind, de asemenea, **indici diacronici** sau **diatopici**, care ne permit să identificăm un text sau un context semantic aparținând limbii române din perioada socialismului sovietic sau graiului moldovenesc de pe teritoriul Republicii Moldova. Evident, unitățile lexicale livrești sau savante, dar și cuvintele neologice aproape lipsesc în presa periodică din 1946, iar în cotidienele din 1965-1976 sunt atestate cu o frecvență extrem de redusă: *principialitate*, *cincinal*, *mobilizator*, *multinațional*. Analizând inventarul de termeni arhaici sau al celor împrumutați din rusă, depistați în cotidianul din 1965, observăm că acesta este mult mai redus decât cel din 1946, fapt ce denotă că „limba moldovenească” cunoștea totuși o evoluție, o dezvoltare infimă.

Din perspectiva **varietății diastratice**, atestăm utilizarea în exces și repetată a termenilor tehnico-științifici, ceea ce constituie o consecință a insistării asupra etapei de „evoluție și progres”, a unităților care se referă la diverse domenii din viața cotidiană și materială a omului sovietic, dar și la activitățile partidului și puterii sovietice. Efectuând o clasificare tematică, substantivele din discursurile analizate, care, de cele mai multe ori, sunt substantive abstracte, se referă la: relații și acțiuni umane, realități sociale și ideologice, ocupații umane și de partid, planuri și realizări etc.: *plan*, *restabilire*, *dizvoltare*, *sarcini*, *peatilecă*, *industrie*, *transport*, *orânduială*, *norod*, *muncă*, *năzuință* ș. a. Cuvinte ca *dezvoltare*, *progres*, *zidire*, *creștere* formează o paradigmă lexicală, termenii respectivi repetându-se periodic în text, în aceleași circumstanțe semantice, redând aceeași idee, cu o variație lexicală ușoară și redundantă.

Analizând limba presei cotidianului *Moldova socialistă*, prin prisma titlurilor și a articolelor de pe primele pagini, după 1989, am reușit să observăm conturându-se două realități lingvistice diametral opuse: limba regimului socialist și limba „renașterii naționale”.

O primă și cea mai vizibilă diferență o distingem în denumirea propriu-zisă a ziarului, astfel, din 1990 *Moldova socialistă*, organ de presă al Partidului Comunist, instrumentul de promovare a doctrinelor politice, devine *Moldova suverană*, cotidianul trecând printr-o suită de transformări, printr-o tranziție lentă la noile realități sociale și politice. Prin metamorfoze similare au trecut și cotidienele *Scânteia leninistă*, redenumit în *Noi*, și *Tineretul Moldovei* – în *Florile Dalbe*, schimbare realizată pentru a marca ruptura totală de trecut.

Dacă până acum presa se afla sub patentul doctrinar al regimului sovieto-comunist, din 1990, aceasta ia un nou vector, clișeele comuniste și sovietice dispar treptat, fiind substituie cu alte expresii lexicale, inovații pe atunci, care, în timp, se clișeizează: *Numai de pe pozițiile adevărului. În numărul de azi oferim cuvântul cititorului (Moldova Suverană, 5 mai 1990, Nr. 104); Să urmăm adevărul și marele legi pe care le-a întocmit prin veacuri omenirea (Moldova Suverană, 24 octombrie 1992, Nr. 155); Conștiința națională: căutări și tentații (Moldova Suverană, 16 iunie 1990, Nr. 138); Demoldovenizare sau... mancurtizare? (Moldova Suverană, 13 octombrie 1992, Nr. 148); „În zona rublei nu vom fi stat suveran” (Moldova Suverană, 10 noiembrie 1992, Nr. 164); Din zona copeicii – în zona... leului (Moldova Suverană, 3 decembrie 1992, Nr. 178); Prin pauperizare spre privatizare (Moldova Suverană, 21 noiembrie 1992, Nr. 171); Programul privatizării (Moldova Suverană, 3 decembrie 1992, Nr. 178).*

Astfel, problemele și conceptele care până acum erau tabuizate se descătușează de restricțiile impuse, invadând presa și ilustrând preocupările esențiale ale noii perioade, prin transformări și restructurări diametral opuse celor de până acum, prin termeni care devin uzuali odată cu evoluția economică și progresul tehnologic, prin alte binoame antitetice: *zona rublei/zona copeicii versus stat suveran/zona leului*, prin redarea altei realități sociale, ce se axa pe *adevăr, renaștere a conștiinței, independență*.

Totuși, la începutul anilor 1990, chiar și în 1992, unele structuri-clieșu ale perioadei sovietice încă mai persistă – operatorul modal *trebuie* se mai regăsește în titlurile și articolele ziarelor: *Datoriile trebuie achitate mai ales că au fost făcute în detrimentul unui sat întreg (Moldova Suverană, 24 octombrie 1992, Nr. 155);* structurile impersonale: *Prin fapte concrete se asigură belșugul (Moldova Suverană, 24 iunie 1990, Nr. 145); Se impune perfecționarea legislației (Moldova Suverană, 1 octombrie 1992, Nr. 142);* pronumele colectiv „noi”, prin care autorul se identifică cu masele: *Să fim ascultați și noi; Epicentrul restructurării e-n rațiunea noastră (Moldova Suverană, 15 mai 1990, Nr. 113); Ce ne doare, ce ne frământă. Tricolorului – loc de cinste (Moldova Suverană, 12 iunie 1990, Nr. 135); Să trăim mai demn, mai bine. Prin fapte concrete se asigură belșugul (Moldova Suverană, 24 iunie 1990, Nr. 145);* utilizarea superlativului: *Mai multă bunătate sufletească (Moldova Suverană, 8 mai 1990, Nr. 106).*

Spre deosebire de **limba de lemn** a anilor '44-'89, în care societatea comunistă și socialistă era ideală, reprezentând autoritatea superioară, exemplară, demagogică, în care discursurile ideologice erau publicate fără a fi semnate de vreun autor, în textele din 1992, autorii își scriu numele sub propriile texte, pun la îndoială corectitudinea unor decizii de stat și capătă curaj în a-și exprima ideile reformatoare, o mare parte a articolelor fiind adresate mai mult organelor de conducere, decât maselor, șocând prin prezentarea realității dure, prin adresarea unor întrebări „incomode”, printr-o catenă de titluri satirice sau eufemisme utilizate intenționat, conștient pentru a reliefa semnificația urmărită: *Vremuri care ne mai dor. Pâine multă tuturor! (Moldova Suverană, 24 iunie 1990, Nr. 145) – autorul se referă exact la acele titluri care îndemneau spre „mai mult”, spre muncă asiduă și continuă, spre împlinirea planului de cinci ani etc.; Destinul cărei broaște ni-l alegem? Apa noastră cea de toate zilele (Moldova Suverană, 4 iunie 1992, Nr. 75); „Îngeri” cu colții de fiară (Moldova Suverană, 25 iunie 1992, Nr. 88); În fruntea cozii (Moldova Suverană, 20 mai 1992, Nr. 66); Moravuri vechi, năravuri noi... (Moldova Suverană, 14 ianuarie 1992, Nr. 6), Programe noi pentru... atitudini vechi (Moldova Suverană, 12 noiembrie 1992, Nr. 166), prin care se evocă trecutul sovietic*

și opoziția dintre cea „lume nouă” versus „lumea veche”; *Sărbătoarea dogmelor răsuflăte* (*Moldova Suverană*, 30 iunie 1990, Nr. 150) – prin adjectivul „răsuflat”, ce apare în DEX cu mențiunea stilistică *fam.*, autorul Ion Sofronie se referă la un miting ce a avut loc în data de 28 februarie 1992 la Tighina, unde „s-a repetat dogma stalinistă”, adică s-a sărbătorit „jubileul de 50 ani din ziua reunirii Basarabiei... cu Patria Sovietică”; jurnalistul, prin intermediul unui lexic variat, prin comparații – „adevăr ca un os în gît”, prin unele elemente de factură populară sau prin utilizarea ghilimelelor, mărci suprasedimentale ale ironiei, prin care se face aluzie la inversul termenului: *au vorbit în limba „oficială” a uniunii R.S.S., aviz calificat ca o „comandă socială” a F.P.M., „Internaționaliștii” nu pot să nu ponegrească pe vreunul din liderii poporului nostru, scopul final al „eliberatorilor” blamează crimele comise de fostul regim și anume: „omoruri în masă, deportări, foamete organizată”, spunând lucrurilor pe nume și renunțând la cenzură.*

Din perspectiva celor menționate mai sus, remarcăm că „limba moldovenească” se descătușează de limitele impuse până acum, nivelul lexical cuprinzând un spectru larg de cuvinte atât marcate stilistic: cuvinte populare, arhaice, argotisme sau familiare, cât și unele neologisme pentru acea perioadă, mai ales substantive abstracte și adjective: **epicentru** – *Epicentrul restructurării e-n rațiunea noastră* (*Moldova Suverană*, 15 mai 1990, Nr. 113), **deficit** – *Deficitul e la cota critică* (*Moldova Suverană*, 3 octombrie 1992, Nr. 143), **invincibil** – *Forța invincibilă a națiunii* (*Moldova Suverană*, 10 octombrie 1992, Nr. 147), **mancurtizare** – *Demoldovenizare sau... mancurtizare?* (*Moldova Suverană*, 13 octombrie 1992, Nr. 148), **panaceu** – *Atestarea: panaceu sau tentativă de supunere a cadrelor didactice?* (*Moldova Suverană*, 14 octombrie 1992, Nr. 149), **detriment** – *Datoriile trebuie achitate mai ales că au fost făcute în detrimentul unui sat întreg* (*Moldova Suverană*, 24 octombrie 1992, Nr. 155), **criobiologie** – *Criobiologia – o nouă direcție în știință* (*Moldova Suverană*, 27 octombrie 1992, Nr. 156), **pauperizare** – *Prin pauperizare spre privatizare* (*Moldova Suverană*, 21 noiembrie 1992, Nr. 171), **monopolism** – *Monopolismul ecologic este inadmisibil* (*Moldova Suverană*, 4 iunie 1992, Nr. 75). Astfel, autorii *Moldovei suverane* renunță la o bună parte a construcțiilor lexicale-stereotip și la ideologia partidului, ce reprezenta „crezul” societății sau le utilizează doar cu intenția de evocare, de ironizare a acelor principii.

În concluzie, voiajând printre titlurile cotidianelor presei de după '90, am remarcat caracterul permeabil al limbajului acestora: accesul facil al unor termeni din diverse registre ale limbii – vocabularul familiar sau popular poate împrumuta unele lexeme limbajului presei sau unele elemente de jargon pot să se manifeste cu ușurință în varianta scrisă a mass-mediei. Acest fenomen poate fi explicat prin tendința spre deschidere a autorilor articolelor și materialelor tipărite, spre debarasarea de „ce a fost”, de interdicțiile impuse și de compromisurile acceptate și implementarea „noului”, a inovațiilor lexicale, utilizate în funcție de sferile de interes specifice perioadei. Considerăm că, în lumina celor expuse, „limba moldovenească” este o varietate a limbii române, care pe parcursul îndelungatei perioade de dominație rusească, sovietică, a suferit anumite alterații (aici ne referim la vorbirea populară) în lexic și sintaxă, numeroase calchieri din limba rusă, din cauza degradării voite și bine gestionate, din cauza diminuării importanței limbii române. Totuși, așa-zisa „limbă moldovenească” rămâne a fi aceeași limbă română, care, după perioada de tranziție, și-a reluat vectorul român, racordându-se la normele limbii române de peste Prut. Or, o limbă, pe lângă variabilitatea sa în timp (în diacronie), prin intermediul normelor, dă dovadă și de un caracter fix, fiind însoțită și de un atribut al invariabilității, care îi asigură continuitatea și posibilitatea de a rămâne mereu aceeași limbă, de a fi înțeleasă peste secole, de a-și conserva caracterul unitar.

Bibliografie:

- COȘERIU, Eugeniu, 2007, „Limba română este patria mea. Studii. Comunicări. Documente. Ediția a II-a”. Selecț. și pref.: Al. BANTOȘ, in: *Limba Română*. Chișinău, p. 28.
- COȘERIU, Eugeniu, 2013, „... Moldovenismul... nu se opune românismului, ci este o formă a lui...”, in: *Limba română*, anul XXIII, nr. 5-6, Chișinău. Disponibil: <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=2277> [citat 20.09.2020].

- VINTILĂ-RĂDULESCU, Ioana, 2003, „Limba moldovenească și limba română”, in: *Limba Română*, anul XIII, nr. 6-10, p. 113-118. [citat 19.09.2020]. Disponibil: <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A20901/pdf>
- BOTNARI, Liliana, 2019, „Limba presei comuniste a anilor 1944-1980. Particularități morfo-sintactice”, in: *Filologia Modernă: realizări și perspective în context european. Spiritus loci: interferențe, confluență, rezistență*. 10-11 octombrie 2019, ediția a XIII-a, Chișinău, Pro Libra, p. 25-33.

ENANTIOSEMIA UNITĂȚILOR FRAZEOLOGICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Claudia CEMÂRTAN
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The article is devoted to the phenomenon of enantiosemy and its reflection in phraseology of modern Romanian. The author has come to the conclusion that phraseological enantiosemy is a complex and significant phenomenon. Classification of structural types of phraseological units is considered in the article as well as the linguistic peculiarities of phraseological units with contrary meanings.*

Keywords: *enantiosemy, phraseological units, contrary meanings, denominative, emotional-appreciative.*

Interacțiunea și lupta contrariilor constituie sursa și forța motrice a evoluției tuturor lucrurilor și fenomenelor din lumea reală. În acest sens, enantiosemy se prezintă ca o manifestare particulară a acestui principiu dialectic în limbă, fiind definită în mod diferit și contradictoriu în literatura lingvistică. Unii cercetători consideră enantiosemy o antonimie intralexicală, a cărei expresie formală constă în diferențele de combinabilitate sintactică sau lexematică (L.A.Novikov, R.A.Budagov, A.K.Gankin), alții o tratează ca pe o varietate a omonimiei (N.M.Șanskii, V.V.Vinogradov, E.V.Terentieva) sau ca pe o manifestare specifică a polisemiei (F.S.Bațevici, L.E.Bessonova, T.A.Kosmeda, O.I.Smirnova). În lucrările mai recente se opinează că enantiosemy reprezintă un fenomen contiguu cu polisemia și antonimia, deoarece unitățile glotice enantiosemice se caracterizează printr-un singur plan al expresiei, două planuri ale conținutului, aflate în raport de antonimie (Кравцова, 2006: 8) sau că ea, având unele trăsături comune cu omonimia, antonimia și polisemia, diferă semnificativ de acestea, întrucât niciuna din categoriile lexico-semantice enumerate nu are setul complet de trăsături care formează enantiosemy (Литвинова, 2012: 90). Cu toate acestea, dacă luăm în considerare relațiile de sinonimie, omonimie, antonimie din punctul de vedere al structurii binare (planul expresiei și planul conținutului) al unui cuvânt, atunci enantiosemy se încadrează, pe bună dreptate, în aceste relații: unitățile sinonimice sunt diferite ca formă, apropiate ca sens; unitățile antonimice – diferite ca expresie, opuse ca semnificație; unitățile omonimice – identice ca formă, diferite ca sens; unitățile enantiosemice – identice ca expresie, opuse ca semnificație. Reieșind din aceste considerente, ni se pare posibilă interpretarea enantiosemiei drept o categorie distinctă a semanticii lexicale.

Multe enantiolexeme conțin seme apreciative, care se realizează în următoarele opoziții: „bine – rău”, „corect – greșit”, „înainte – înapoi”, „în trecut” – „în viitor” etc. De exemplu, *miros* - „emanație plăcută” (*Un miros plăcut de câmp și pădure udă îl izbi în față – A.Vlahuță*) și „emanație neplăcută” (*În toată împrejurimea, un miros greu de oaie, de ceapă și de rachiu – A.Odobescu*); *fălos* - „mândru de cineva sau ceva” (*Mama poate fi făloasă,/ Că mă are – G.Coșbuc*) și „trufaș, semeț” (*Flotele puternice ș-armatele făloase... – M.Eminescu*); *mândrie* - „sentiment de satisfacție, de încredere în calitățile proprii” (*I se umplea inima de mândrie, când o privea – P.Ispirescu*) și „îngâmfare, orgoliu” (*Mândria este păcatul preamăririi de sine*) etc.

Cercetătorii disting enantiosema denominativă, care se constituie în baza polarizării semantice a sensurilor denotative (hohot cu semnificația „izbucnire zgomotoasă de răs” (Slobozi un **hohot** de răs, azvârlind arma – C.Negruzzi) și „izbucnire zgomotoasă de plâns” (Plângea cu **hohote** – S.Dumitriu), și *emoțional-apreciativă*, unde importanță prioritară au semele conotative, expresiv-apreciative, actualizate ca urmare a funcționării cuvintelor în vorbire. Ea este utilizată în mod activ în diferite stiluri și forme de vorbire, cel mai adesea atestându-se în forma orală a vorbirii dialogice, unde se manifestă ca un mijloc eficient de explicare a intențiilor vorbitorului (*-Bravo lui! Face o treabă bună!* [apreciere +] și *-Bravo lui! Muncește pentru amenzi* [apreciere –]).

O particularitate inerentă a unităților lingvistice enantiosemeice este că identificarea ambelor variante lexico-semantice ale cuvântului sau frazeologismului este posibilă doar în context. În această ordine de idei, influența factorilor extralingvistici asupra funcționării unităților enantiosemeice revendică o atenție sporită față de dimensiunile acestuia: el poate fi redus (minimal), în cazul enantiosemeiei denominative, sau extins, în cazul celei emoțional-apreciative, și, totodată, presupune o analiză nu doar a conexiunilor contextuale, dar și a perfectării lor intonaționale: pentru enantiosema nominativă este îndeajuns contextul lingvistic, pentru cea emoțional-apreciativă asemenea conexiuni nu sunt suficiente, ele necesitând și o organizare prosodică specială. În acest sens, utilizarea enantiosemeiei, mai ales în scopul exprimării ironiei, este, practic, nelimitată, deci se poate afirma că enantiosema este un fenomen foarte frecvent:

- *Extraordinar! Iar m-ai lăsat baltă!*

- *Mintiosule, de unde vii?/O vulpe pe măgar văzând l-a întrebat* (A.Donici).

Utilizarea ironică a acestor replici le schimbă sensul în opus, iar referința situațională și intonația exclud posibilitatea unei interpretări greșite a sensului.

În cazul enantiosemeiei emoțional-apreciative, opoziția variantelor semantice contrare nu este obiectivă, conceptuală, ci conotativă, adică utilizările se bazează pe polarizarea emoțiilor, sentimentelor, aprecierilor. De exemplu, *mintios* - „deștept, inteligent, înțelept” (+) și „bleg, tont, prostănac” (-); *extraordinar* - „despre o faptă bună” (+) și „despre o faptă proastă” (-) etc. Astfel, diferența în apreciere devine baza opoziției enantiolexemelor de tip emoțional-apreciativ.

Cercetătorii observă că majoritatea cuvintelor cu semantică apreciativă pozitivă au și o evaluare implicită cu semnul opus, care poate fi actualizată în vorbire, respectându-se intențiile semantice ale vorbitorului [...]. Asemenea enantiolexeme sunt întotdeauna figurative, expresive, prin urmare, sunt adesea folosite în literatura artistică, în publicistică, în vorbirea colocvială și contribuie la creșterea potențialului pragmatic al unităților lingvistice, acționând ca un mijloc important de influențare a interlocutorului (Литвинова, 2012: 88).

Dacă enantiosema unităților lexicale a beneficiat de numeroase explorări științifice asupra particularităților sale în diferite limbi, la nivelul frazeologismelor, acest fenomen a fost abordat mai puțin. Frazeologia însă este o parte organică și indispensabilă a sistemului lingvistic și unitățile frazeologice – la fel ca și cele lexicale – reflectă modificările din limbă, determinate de factori atât lingvistici, cât și extralingvistici. „Trecerea” unităților frazeologice din categoria celor polisemantice, acceptate unanim, în a celor enantiosemeice este recunoscută și în lingvistica autohtonă, iar mecanismul ei este descris de cercetătorul Gh.Colțun, care observă: „Nuanțele semantice ale frazeologismelor polisemantice se pot îndepărta între ele atât de mult, încât ajung să devină diametral opuse. E vorba de polarizarea semantică sau de *enantiosema frazeologică*. Asemenea situații se întâlnesc foarte rar în tezaurul frazeologic al oricărei limbi” (Colțun, 2014:112).

În general, enantiosema frazeologică este reprezentată în limbă prin aceleași tipuri ca și cea lexicală, fiind vorba, în cazul nostru, de enantiosema *denominativă* și *emoțional-apreciativă* (expresiv-evaluativă), însă diferența între trăsăturile lor structurale, semantice și funcționale, precum și încărcătura pragmatică deosebită a semanticii unităților frazeologice determină existența unor trăsături distinctive ale enantiosemeiei frazeologice în raport cu cea lexicală: în primul rând, polaritatea sensurilor frazeologice are caracter sincretic, deoarece în raport de contrarietate intră, simultan, atât componentele denotative, cât și cele conotative ale structurii unității respective, care, de regulă, le predomină pe cele denotative, în al doilea rând, enantiosema unităților frazeologice este într-o conexiune

mai intimă cu aspectul pragmatic al limbii și, în al treilea rând, cazurile de enantiosemie frazeologică sunt mai puțin numeroase decât cele ale unităților lexicale.

Apariția sensurilor contrare în structura aceluiași frazeologism este determinată de interpretarea diferită a situației (indiciile, cauzele, efectele acesteia etc.) ce stă la baza formei lui interne. Astfel, expresia *a suci mințile (cuiva)* poate invoca diferite circumstanțe care determină starea respectivă – asemănată metaforic cu „încetarea capacității de a gândi rațional/adekvat în urma unei boli psihice” – fie ceva foarte neplăcut, iritant, fie, dimpotrivă, ceva plăcut, agreabil, expresia în cauză exteriorizând sensuri contrare – 1) „a prosti tare pe cineva” (*Cine v-a învățat și v-a sucit mințile rău a făcut* – L.Rebreanu) și 2) „a încânta tare pe cineva” (*O moldoveancă a sucit mințile italienilor* – titlul unui articol). Modificarea aprecierii poate fi realizată prin introducerea frazeologismului într-un context opus, ceea ce contribuie la crearea unei intensități psihologice suplimentare, orientate asupra vorbitorului sau ascultătorului. Enantiosemia expresiei *a avea în minte* poate reflecta o polarizare vectorială – 1) „a avea în amintiri ceva din trecut” (*Spune-mi, tinere, pe cine fata are acum în minte?* – M.Eminescu) și 2) „a avea în intenție” (*Nici nu are în minte să vă înșele* – P.Țichindeal).

Enantiosemia nominativă se bazează pe o corelare diferită a semnificației referențiale a frazeologismului, acesta fiind mai „adaptat” pentru dezvoltarea enantiosemiei în virtutea naturii specifice a funcției lui de semn lingvistic: fiind rezultatul unei denominări secundare, bazate pe reconfigurarea semantică a formei lui interne, el se actualizează într-un context al vorbirii ce include „toată realitatea care înconjoară un semn, un act verbal sau un discurs, ca prezență fizică, ca bagaj de cunoștințe al interlocutorilor și ca activitate” (Coseriu, 2004:319). Spre deosebire de enantiosemia denominativă lexicală, polarizarea sensurilor în frazeologie, de cele mai multe ori, este însoțită de modificarea aprecierii sensului denotativ.

De exemplu, unitatea frazeologică *a da din cap* include componentele „în semn de aprobare” și „în semn de dezaprobare”. Astfel, variantele lexical-semantice ale acestei unități frazeologice, pe lângă sensurile denotative polare, conțin și semele diferențiale opuse: „acord” (apreciere [+]) ↔ „dezacord” (apreciere [-]). Un exemplu analogic îl reprezintă unitatea frazeologică *nici vorbă*, care poate reda sensuri opuse: „nici pomeneală, în niciun caz” (apreciere [-]) ↔ „bineînțeles, fără îndoială” (apreciere [+]).

După cum menționează E.A.Litvinova (Литвинова, 2012:87), în cazul în care unitățile frazeologice cu enantiosemie nominativă dețin câteva seme conotative expresive, ele se apropie de enantiosemia emoțional-apreciativă, care se manifestă prin sensurile ei emotive. În cazul enantiosemiei emoțional-apreciative, se constată, de regulă, o polarizare conotativă, întemeiată pe polarizarea emoțiilor, a aprecierilor, determinate de atitudinea diferită față de realitate. În calitate de exemplu, putem lua expresia *sac fără fund*, care poate fi utilizată cu sensuri opuse: a) „om lacom, nesățios” (apreciere [-]) (*Pesemne, c-aista-i Flămânzilă, foametea, sac fără fund...*, de nu-l mai poate sătura nici pământul – I.Creangă); b) „om care știe și povestește multe snoave, bancuri etc.” (apreciere [+]) (*Crâșmarul cânta locuri vesele, era un fel de izvor neseecat, sac fără fund* – M.Sadoveanu).

Una din sursele enantiosemiei, reprezentate pe larg în frazeologie, este *antifraza*, înțelesă ca o figură de stil, prin care o locuțiune, o frază etc. este folosită cu sens contrar celui obișnuit. Ironia generează enantiosemia unor astfel de unități frazeologice, cum ar fi *bună treabă*, *mare lucru*, *mare treabă*, *cale bătută ș.a.*, ce reflectă „o expresie a aprobării” și „o expresie a dezaprobării, indignării”, unde primul sens „pozitiv” (cf. 1a) este direct motivat prin forma internă de expresie, iar al doilea reprezintă reconfigurarea sa semantică ironică (1b): (1a) *Trebuie să iasă zece mii de lei ca popa... Cini sute pe lună... Ehei... bună treabă!* (E. Gârleanu); (1b) *Voi [...] să huzuriți de căldură, iară eu să crap de frig. Buună treabă!* (I.Creangă). Aceeași reconfigurare semantică ironică stă la baza apariției sensului enantiosemantic în unitatea frazeologică *de joi până mai apoi*. Primul este „la nesfârșit, mereu” (2a) și al doilea, bazat pe negarea ironică, „niciodată, nicicând” (2b): (2a) *Amâna din zi în zi, de joi până mai apoi* (I.Creangă); (2b) *Prietenia lui cu popa... ținu de joi până mai apoi* (I.Slavici). În cazul acestui tip de enantiosemie, o frază (sau propoziție) folosită în sens opus, atunci când se rostește, este însoțită în mod obligatoriu de o intonație specială, expresiv-ironică. În versiunea scrisă, este necesar un context suficient de larg pentru a determina semnificația enantiosemantică.

Sursa, care duce la apariția unor semnificații diferite, uneori opuse, în unitățile frazeologice, poate fi și o modificare în timp a situației (semnele, cauzele, efectele acesteia etc.), care stă la baza formei interne a idiomului. Astfel, frazeologismul *traî pe vătrai* este un exemplu elocvent de asemenea transformare radicală: în trecut, această formulă caracteriza o viață grea, un trai chinuit, pe când în limba actuală, expresia indică un superlativ al bunăstării și al confortului, exprimat, de obicei prin exclamații ironice (Zafiu, 2020). R.Zafiu semnaleză atestări ale acestei expresii încă la I.Goleșcu având definiția „cel mai urât trai”: vătraiul desemnând și „o lopată cu care se lua jarul și cenușa”, utilizarea lui în cadrul acestui frazeologism sugerează o altă metaforă a traiului pe vătrai: pe lopata cu cenușă sau cărbuni aprinși, deci nu tocmai confortabilă. Cercetătoarea presupune că schimbarea de sens ar fi putut apărea în vorbirea celor cărora vătraiile tradiționale nu le mai erau familiare, cel puțin nu în toate utilizările lor, primele atestări ale sensului pozitiv atestându-se pe la jumătatea secolului al XX-lea (Zafiu, 2020). Astăzi, atestăm utilizări ale acestei expresii, în special, în textele publicistice, ca în exemplele: *Dimpotrivă, ei (marii bogătași) cred că descendenții trebuie să învețe singuri cum să gândească, să investească, să inventeze. Cu așa ceva însă nu-ți bați capul, atunci când te-ai pomenit din senin cu o avere de basm, care-ți permite un **traî pe vătrai** toată viața, fără niciun efort* (independent.md). sau în titlurile din unele periodice: ***Traî pe vătrai** la primăria Tarnaveni! Pana si politistul local castiga peste 1.000 de euro pe luna!* (ardealnews.ro) sau „**Traî pe vătrai**”, *la Primăria Municipiului Sebeș. Unii angajați încasează sporuri de până la 50 la sută din salariul de bază* (sebesinfo.ro).

Apariția semnificațiilor enantiosemice într-o unitate frazeologică poate fi generată și de o reconfigurare semantică a formei sale interne, bazată pe înțelegerea sa literală. Așa se întâmplă, spre exemplu, cu expresia biblică *sărac cu duhul*, care astăzi explicitează sensul „lipsit de inteligență, de spirit; prost”, semnificație contrară celei pe care o avea la origini. Există multe explicații ale semnificației inițiale a acestei expresii, care își are originea în Evanghelia după Matei (Matei 5, 3). Exegeții textului biblic presupun că „cheia” acestei îmbinări este în sensul cuvântului „sărac”. Astfel, S.Averințev opinează că „în textele Vechiului Testament, cuvântul „sărac” desemnează pe cel pentru care nu există alt sprijin, ajutor, decât cel care vine de la Dumnezeu, dar care – tocmai din acest motiv – se află sub ocrotirea nemijlocită a lui Dumnezeu mai mult decât oricare altul (V. Deuter. 24:14). În condițiile „acestui veac”, orice drept care a renunțat la avantajele nedrepte și a preferat să fie victimă decât sursă a agresiunii, poate fi numit cu acest cuvânt” (Аверинцев, 2004:198). Aceeași referință la textul Vechiului Testament o face și B.Tătaru Cazaban, precizând că aici „accentul nu cade pe sărăcie ca stare materială, ca efect al nedreptății care a pătruns în lume odată cu păcatul originar: ea nu reprezintă o garanție pentru mântuire, ci o condiție pe care Dumnezeu este chemat să o dezlege” (Tătaru-Cazaban, 2021). Așadar, în *Predica de pe munte*, Iisus Hristos se referă la faptul că prima virtute a omului, necesară pentru a intra în împărăția cerurilor, este aceea de a fi smerit de bunăvoie, recunoscând că nu poate înfăptui nimic fără harul lui Dumnezeu, acceptând că răsplata deplină va fi în împărăția cerurilor în fericirea veșnică.

În ciuda acestor interpretări, este clar că sensul „biblic” (orice ar însemna - fie oameni smeriți, lipsiți de mândrie, fie oameni care au renunțat în mod deliberat la bogăție) este opus noului sens al acestei expresii, denotând oameni lipsiți de interese spirituale, ca în următorul context: *Un discurs al lui George Copos a făcut furori în anii 90: „Am început afacerile cu 100 de dolari și vânzând plăcinte”. Dincolo de o ipocrizie notorie, nesesizabilă pentru cei **săraci cu duhul**, individul a făcut apel la legi fundamentale ale unei societăți: munca neabătută și cinstea. Așa, cică, s-ar făuri averile* (O.D.Cichindean).

Enantiosemia frazeologică se poate baza și pe polaritatea semantică a cuvintelor-componente ale unei expresii frazeologice. Astfel, în idiomul *a i se duce vestea*, semnificațiile enantiosemice sunt legate de sensurile opuse ale lexemului *veste*, care poate fi „bună” sau „rea” (Comp.: (a) *Mi s-a dus vestea în sat./Că-s cel mai jucat bărbat* (Folclor) și (b) *La iad ai tras un guleai, de ți s-a dus vestea ca de popă tuns* (I.Creangă). Pe de altă parte, enantiosemia expresiilor frazeologice poate duce la dezvoltarea enantiosemiei în cuvintele-componente. Astfel, se vorbește despre „germenii enantiosemiei” (Шмелев, 2009:188) pentru cuvântul *merit*, influențat de idiomul *a primi după me-*

rite, care poate însemna atât „a recompensa pe cineva pentru realizările sale”, cât și „a pedepsi pe cineva pentru acțiunile sale reprobabile”.

Așadar, enantiosema asociată cu specificul unui semn frazeologic este prezentă în toate etapele „vieții” unităților frazeologice – însoțește apariția lor (reconfigurarea semantică ironică a sensului literal al frazelor ducând la frazeologizarea lor), participă la formarea semnificației opuse într-un singur idiom (cu interpretări diferite ale situației care stă la baza imaginii frazeologice), caracterizează relația dintre expresiile frazeologice legate genetic (proverbe și zicători).

Enantiosema emoțional-apreciativă a unităților frazeologice reprezintă un proces lingvistic complex, a cărui severitate este determinată de o serie de motive intra- și extralingvistice. Reflecând tendințele generale ale dezvoltării lingvistice, enantiosema unităților frazeologice își dezvăluie propriile caracteristici asociate cu specificul structural și semantic al frazeologismelor ca unități lingvistice. În primul rând, astfel de trăsături ale semnificației frazeologice precum productivitatea, creativitatea, o emotivitate și expresivitate pronunțate, condiționarea predicativă a îmbinării fixe generează dezvoltarea unor valori emoționale și apreciative antonimice. În al doilea rând, acest proces este limitat de o serie de motive de ordin semantic și structural. Variația potențială a vorbirii după semnul evaluării pentru majoritatea unităților frazeologice este asociată cu orientarea axiologică în interpretarea lor. O schimbare a evaluării poate fi efectuată atunci când logica frazeologică este inclusă în contextul opus, ceea ce contribuie la crearea unui stres psihologic suplimentar, care sporește impactul asupra vorbitorului sau ascultătorului.

În general, enantiosema frazeologică reprezintă un fenomen destul de interesant și complex, ale cărui particularități sunt determinate de faptul că frazeologismele au o structură formală și semantică mai specifică. Rolul pe care îl au factorii expresivi, emoțional-apreciativi și pragmatici în configurarea sensului unității frazeologice marchează caracteristicile suplimentare ale enantiosemieii la nivel frazeologic, unde în raport de polarizare intră, înainte de toate, semele conotative (constituite pe baza emoțiilor, sentimentelor, aprecierilor), de aceea enantiosema frazeologică are un caracter preponderent emoțional-apreciativ.

Bibliografie:

- COLȚUN, Gheorghe, 2014, *Frazeologia limbii române*. Chișinău: Arc, 288 p.
- COSERIU, Eugeniu, 2004, Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii, în Coseriu, E., *Teoria limbajului și lingvistică generală*, trad.rom.de N.Saramandu, București, Editura enciclopedică, p.287-329.
- TĂȚARU-CAZABAN, Bogdan. Săracii cu duhul. În: *Dilema veche*, nr. 882, 4-10 martie 2021. [accesat 12.09.2021]. Disponibil <https://dilemaveche.ro/sectiune/din-polul-plus/articol/saracii-cu-duhul>
- ZAFIU, Rodica. Trai pe vătrai. În: *Dilema veche*, nr.836, 27 februarie – 4 martie 2020. [accesat 12.09.2021]. Disponibil: <https://dilemaveche.ro/sectiune/pe-ce-lume-traim/articol/trai-pe-vatrai>
- АВЕРИНЦЕВ, С., 2004, *Собрание сочинений / Под ред. Н.П. Аверинцевой и К.Б.Сигова / Переводы: Евангелия. Книга Иова. Псалмы*. Киев: ДУХ І ЛІТЕРА, 496 с. [accesat 20.09.2021]. Disponibil: <https://imwerden.de/publ-9467.html>
- КРАВЦОВА В.Ю., 2006, *Энантioseмия лексических и фразеологических единиц: Язык и речь*. Автореф. ...дисс. канд. филол. наук, Ростов-на-Дону, 26 p. [accesat 03.03.2020]. Disponibil: <https://www.dissercat.com/content/enantiosemya-leksicheskikh-i-frazeologicheskikh-edinits-yazyk-i-rech>
- ЛИТВИНОВА Е.А., 2012, Эмоционально-оценочная энантioseмия. В: *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, № 2 (13). С. 86-90. [accesat 09.08.2021]. Disponibil: <https://www.gramota.net/materials/2/2012/2/28.html>
- ШМЕЛЕВ, А.Д., 2009, «Незначачее» и «невыраженное» отрицание (Когнитивные и коммуникативные источники энантioseмии). В: *Логический анализ языка. Асерция и негация*, с.173-202.

CONCEPTUALIZAREA LA BAZA TIPOLOGIILOR COGNITIVE

Cornelia CINCILEI,
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *The persistent idea of languages being similar in their diversity is guiding the linguists' search for universals and language taxonomies. It reappears with regularity across research paradigms and approaches, despite the periodical dissatisfaction of scholars with their results and with the ever illuding language universality and universals, at which point the linguists' focus would rather turn towards the description of languages in their own terms. Eugeniu Coseriu considered these tendencies as contrary, but not contradictory, since the universals are different with different researchers. From his integrative approach to language, an approach that is gaining momentum in the cognitive semiotics, Coseriu distinguishes three types of universals, corresponding to the three kinds of meaning. These are instrumental distinguishing between what is comparable across languages based on translatability and what is universal based on the idiomatic meaning. The issue of universality and diversity is discussed with regard to the concept of possession. The paper argues that the autonomy of possession compared to location and existence is defined by its anthropocentric nature, by the specific sub-categorical meanings covered by this concept and the specific recurrent patterns of its formal encoding, at least in most (Indo-) European languages. Two types of encoding are focuses on, conventionally called BE- and HA-VE-language types, although in full awareness of the non-existence of such a thing as a pure type. The paper discusses examples of variation in possession formal encoding along the lines of such categorial meanings as aspectuality, alienability et al.*

Cuvinte-cheie: *universalii, variabilitate lingvistică, Eugen Coșeriu, tipologie, conceptul de posesie.*

Ideea latentă și persistentă, care ține de unitatea limbilor în diversitatea lor și care face posibilă însăși comunicarea între limbi, a alimentat de mai mult timp încercările cercetătorilor de a identifica, pe de o parte, universalii lingvistice la baza acestei unități, iar pe de altă parte, tipurile lingvistice relevante, care să reflecte variabilitatea limbilor pe criterii pertinente. Drept ilustrare poate servi revista germană *STUF – Language Typology and Universals*, publicată din 1948 până în prezent.

În plan mare, însă, interesul pentru universalii lingvistice și tipologie a avut, în oarecare sens, urcușuri și coborâșuri, acestea revenind în atenția lingviștilor în funcție de schimbarea paradigmelor sau a abordărilor în cercetare. În plină dominanță a structuralismului, după o perioadă de atenție exagerată asupra diferențelor dintre limbi, în anii 60 Joseph Greenberg a comparat structurile morfo-sintactice a 30 de limbi din familii diferite pentru a formula 45 de universalii, exprimate prin corelații de felul ”dacă o limbă are categoria genului, ea întotdeauna are și categoria numărului” și tipuri de limbi după ordinea cuvintelor semnificative în propoziție sau universalii (Greenberg, 1963). Criticile aduse ulterior acestei cercetări țineau, în primul rând, de criteriile puse la bază, de extrapolarea aparatului analitic morfo-sintactic, moștenit din tradiția greco-latină (”verb”, ”caz” etc.), la limbi cu structuri foarte diverse. Pe parcursul anilor, au fost formulate mai multe universalii de natură constatativă sau relațională, relative sau absolute, la diferite paliere ale limbii, ca de exemplu, la nivel fonetic, cu afirmații de tipul că ”toate limbile au consoane și vocale”, universalitatea fiind interpretată drept una predeterminată de specificul și posibilitățile aparatului articulator al omului. Printre cercetările tipologice mai semnificative la nivel sintactic au fost cele care au rezultat în diferențierea a doua tipuri relevante de limbi – nominative și ergative. Totuși, abordarea structuralistă nu aducea, după părerea multor cercetători, la stabilirea universalii drept caracteristici fundamentale comune pentru limbi din cauza relevanței insuficiente a criteriilor propuse, deseori având ca reper structurile din limba cercetătorului, în timp ce limbile tot mai numeroase, incluse în studii, furnizau structuri tot mai diverse.

Abordările funcționale în cercetare au readus în atenția lingviștilor problemele legate de universalii și tipologiile lingvistice. În 1990, de exemplu, William Croft face o încercare de a reevalua aportul studiilor contrastiv-tipologice descriptive pe parcursul a câtorva decenii, cu referire la gramaticile diferitor limbi, în intenția de a descoperi paterne sistematic recurente și a formula con-

strângeri universale care le definesc (Croft, 1990). În multe cazuri comparațiile între limbi au pus în continuare la bază categoriile tradiționale (clase funcționale/părți de vorbire, categorii gramaticale etc.). Universalismul categorial a fost de asemenea îmbrățișat de la bun început de tipologia generativă. Însă dissatisfacția multor lingviști cu ceea ce considerau incapacitatea studiilor structuralist-descriptive de a genera universalii și tipologii pertinente, de a soluționa paradoxul comparabilității unor sisteme incomensurabile, conducea deseori la tendințe etnocentrice, în consonanță cu ideile ilustrului savant german Wilhelm von Humboldt și, mai târziu ale lui Franz Boas (expuse în contextul studierii limbilor indigenilor americani), precum că limbile sunt cel mai bine descrise în termenii lor proprii decât în termenii unui set prestabilit de categorii presupus universale.

De menționat că aceste tendințe - de la particularism lingvistic la universalism - Eugen Coseriu le-a caracterizat, încă în 1987, ca fiind contrarii dar nu contradictorii (Coșeriu, 2003: 15; textul este tradus din Coseriu, 1987), atenționând că universalii constatate sau propuse nu sunt aceleași la diferiți cercetători. Pentru a sublinia natura diferită a universaliiilor, inclusiv ca fenomene semiotice și ale limbajului *omului*, pe de o parte, și drept concepte artificiale și obiect al cercetărilor lingvistice, pe de altă parte, Eugen Coșeriu propune trei tipuri de universalitate primară (conceptuală, esențială și ca generalitate istorică, respectiv cu universalii posibile, esențiale și empirice) și două tipuri de universalitate secundară cu tipuri derivate de universalii (selective și implicative). Majoritatea universaliiilor esențiale, cu caracter generic, reflectă caracteristicile semiotice ale limbii în evoluție ("limbajul se prezintă în mod necesar sub forma limbilor; orice limbă trebuie să aibă expresie și conținut; orice limbă implică o organizare gramaticală; orice limbă se schimbă de-a lungul istoriei sale etc."), caracteristicile de rang mai înalt decât cel la care se opera, de obicei, cu noțiuni de lexeme și categorii morfologice specifice ca bază a variabilității la nivel de structurare gramaticală ("Nu este necesar să fie deosebită „calitatea” de „proces” și, în consecință, adjectivul nu este o universalie esențială"), precum și caracteristicile comunicativ-discursive ale limbajului ("Este [...] necesar ca în orice limbă să se poată spune ceva cu privire la ceva, prin urmare, ca orice limbă să aibă procedee pentru a distinge „rema” și „tema” („comentariul” și „topicul”). Nu este raționalmente necesar ca pronumele personale să existe pretutindeni ca o categorie autonomă, dar este necesar ca orice limbă să poată distinge într-un anumit fel persoanele dialogului și nonpersoana.") (Coseriu, 2003, 20-21).

Prin abordarea multidimensională, multiaspectuală și comprehensivă a limbajului s-a manifestat gândirea vizionară a lui Eugen Coseriu. Schimbările metodologice majore produse în cercetările lingvistice începând cu ultimele decenii ale secolului trecut – așa-zisa cotitură semantică și pragmatică, paradigma antropocentrică, constructivist-cognitivă, care au adus în prim-plan atât interfața dintre limbă și cogniție ca fenomen general de conceptualizare a lumii de către om, cât și atenția asupra limbajului ca limbă în acțiune, ca fenomen socio-cultural, caracterizat prin dinamism și potențial creativ au generat noi abordări complexe la intersecția diverselor domenii tradiționale de cercetare.

Indiferent de schimbările metodologice și de paradigmă, discuțiile în controversă privitor la universalitatea și diversitatea lingvistică persistă. De exemplu, unii cercetători cognitiști văd universalitatea lingvistică drept iluzorie, afirmând că percepția larg răspândită, precum că limbile sunt în esență similare, nu rezistă în fața datelor empirice din peste 6000 de limbi, conceptul universalității lingvistice restrângându-se până la limita dispariției. În consecință, atenția cognitiștilor ar merita-o diversitatea manifestată de limbi la nivel fonetic, de sens și structuri sintactice, care reprezintă unicitatea sistemului nostru comunicativ ca specie, drept unul fundamental variabil la toate nivelurile (Evans and Levinson, 2009: 429). Este interesantă, în acest sens, remarca lui E. Coseriu cu mai mult de două decenii: "Ni se pare, în consecință, că a sosit momentul să ne întrebăm care este sensul, care sunt posibilitățile și limitele cercetării universaliiilor și dacă aceasta nu este cumva, sub diferite aspecte, o căutare a Sf. Graal: tocmai a unui graal ce nu va fi găsit niciodată, deoarece fie că nu există, fie că nu poate fi găsit acolo unde este căutat." (Coseriu, 2003: 16; evidențierea ne aparține), remarcă făcută în preambulul propriei teorii edificatoare a universaliiilor. Un alt aspect conex, unde se intersectează viziunile cognitiștilor tradiționali și cele coșerieni și unde, după părerea cercetătorilor, abordarea integrală coșeriană contribuie la reconstrucția studiilor cognitiviste, cel puțin (nord-)europene, este legat de soluționarea unor probleme critice la interfața limbii și cogniției,

legate de universalitatea pre-lingvistică a schemelor imagistice propuse în teoria embodimentului/ al corporalității și a rolului secundar al limbii în cunoaștere (Faur, 2009, Faur, 2019). Astfel, Jordan Zlatev, reprezentant al semioticii cognitive, constată că lingvistica nu ar fi ajuns la o stare atât de fragmentată, dacă aproximativ o jumătate de secol în urmă ar fi urmat direcția propusă de Coșeriu și nu de Chomsky (Zlatev 2011: 132). Însă, după cum menționează E.Faur, nici semiotica cognitivă nu a ajuns încă la o definire a semnificațiilor lingvistice prin prisma conceptului coșerian central de creativitate lingvistică (Faur, 2019: 56).

Semnificațiile lingvistice au un rol deosebit în raport cu universalile. Conform lui E.Coșeriu, universalile lingvistice ”trebuie examinate în limbajul însuși și nu în afara lui. Nu e cazul să le căutăm în lingvistică, dat fiind că aceasta poate fi, în mod artificial, universalistă; și nu trebuie să le căutăm nici în realitatea desemnată, dat fiind că această identitate a realității este admisă de la bun început. Cu atât mai puțin trebuie să le căutăm într-o gândire concepută apriori ca fiind „universală”. (Coșeriu, 2003: 43). Analizând problema universalității din perspectiva coșeriană, Klaas Willems consideră că cele două serii de distincții – trei niveluri de conținut și trei tipuri de universalii – sunt instrumentale în discuțiile din cadrul tipologiei funcționale pentru argumentarea că aspectul semantic servește drept bază pentru comparația limbilor, în timp ce categoriile lingvistice sunt caracteristici ale limbilor concrete. Respingând argumentul traductibilității la baza universalității, susținut de unii lingviști (a se vedea Haspelmath, 2007), K.Willems constată că distincția coșeriană dintre cele trei tipuri conținutale (denumite în engl. *knowledge* și în traducerea română *competențe*¹) - elocutional, idiomatic, expresiv – ajută să se facă diferența dintre ce este comun (universal) la nivel elocutiv (realității extralingvistice) și expresiv (conținutul discursiv, situațional) din perspectiva traductibilității, pe de o parte. și universalile lingvistice, care sunt în afara problemei traductibilității, limbile fiind comensurabile în baza semnificației idiomatice, pe de altă parte (Willems, 2016: 6).

Recunoașterea semanticului la baza comparabilității limbilor stă și la baza teoriei influente elaborate de Anna Wierzbicka. Cercetătoarea consideră limba/limbajul un fenomen socio-cultural, instrument pentru producerea semnificațiilor specifice fiecărei limbi, care reflectă prin sine un anume ”tablou al lumii”. Metalimbajul semantic natural (cunoscuta teorie NSM), în special primitivele semantice elaborate de A. Wierzbicka și discipolii săi, servesc pentru a descoperi universalismul unor concepte, care stau la baza variabilității lingvistice (Wierzbicka , 1999; Goddar, 1999). Lucrările cercetătoarei au impulsionat multe studii contrastive, bazate pe universalii semantice propuse.

Deși abordată de pe platforme teoretice diferite, conceptualizarea a devenit obiectul multor studii care urmăresc cum un concept, presupus universal, se realizează în limbi concrete, reflectând modul specific prin care diferite comunități percep realitatea, atât sub aspect cultural, cât și psihologic.

Pentru a ilustra noțiunea de universalitate, deseori cercetătorii fac referință la relația de posesie. Aplicând abordarea coșeriană, K.Willems constată că acest concept este unul elocutiv, întrucât poate fi conceptualizat de toți vorbitorii, iar diferența între limbi constă în faptul dacă el poate ajunge să fie codificat formal în limbi sau nu. În cazul doi, relația de posesie are desemnare, dar nu și semnificat. În cazul codificării formale (lexicale sau gramaticale), poate fi analizat conținutul idiomatic al acestui concept în limba respectivă (Willems, 2016).

În propriile noastre cercetări funcțional-tipologice de asemenea am considerat POSESIA drept categorie conceptuală universală, modul de codificare formală a căreia prezintă paterne (tipuri)

¹ Menționăm aici diferențele la traducerea în diferite limbi a termenilor utilizați pentru descrierea a ceea ce stă în spatele distincției dintre desemnare, semnificat și sens. După Cristinel Munteanu, acestea sunt trei tipuri de **conținut** lingvistic: ”desemnarea (referința la realitatea extralingvistică), *semnificatul* (conținutul din limbă, dat exclusiv de aceasta) și *sensul* (conținutul unui act lingvistic, al unui discurs / text)” (Munteanu, 2010, 117). În engleză aceasta e **cunoaștere** (knowledge) la baza celor trei tipuri de cunoaștere semantică (după Willems, 2016), denumite în engleză, respectiv, pe niveluri, *designation* (elocutional knowledge), *meaning* or *signifie*” (idiomatic knowledge) și *sense* (expressive knowledge), așa cum apar ele în varianta engleză a lucrării lui E.Coșeriu *Lecții de lingvistică generală*. În traducerea română a acestei publicații, acestea sunt **competențe** (Coșeriu,147). Utilizarea acestui termen este determinată, în special, de distincția făcută anterior între diferitele perspective asupra limbii: ca *activitate* (creatoare), ”o cunoaștere dobândită ca atare (”învățată””, ”tehnică (”potentă”, *competență*) și ca produs (ibid, 146).

recurente, cel puțin în limbile indo-europene pe care le-am studiat mai aprofundat (Cincilei, 1990). Datele analizate ne-au permis să presupunem că această categorie pare să aibă și care are ca bază conceptuală experiențială stăpânirea unui obiect fizic (*casa mea, mașina mea*) și care, prin extindere metaforică, include atât lucruri din universul exterior mai apropiat sau mai îndepărtat al omului (*școala mea, țara mea*), cât și cele din universul lui interior (relație partitivă drept subcategorie conceptuală - *mâna mea, inima mea*)

Deseori considerată în corelație cu existențialitatea și locația cu care are tangențe formale și un spațiu operațional ca o rețea onomasiologică semantic (în termenii lui Koch, 2012), POESIA este o categorie autonomă, care reprezintă relația fundamentală a omului cu lumea. Ambele categorii conceptuale – existențial-locativă și cea de posesie – demonstrează posibilități proprii de selectare a perspectivei din care este actualizată relația dintre cele două entități și posibilități specifice de lexicalizare a acestor perspective (Cincilei 1990, 1996, 2018):

(i) comunicarea despre existența unui obiect (topic) într-un spațiu fizic explicit sau implicit (comentariu) (în engleză semnalat de construcția *there is*) vs. localizarea într-un spațiu (topic) a unui obiect (comentariu); limbile analizate, indiferent de tip, utilizează aici verbul *a fi*, precum și verbe mai specifice ca *a exista, a se afla, a se găsi, a se întâlni*,

(ii) codificarea posesiei din perspectiva posesorului X (topic), care stăpânește un obiect (în sens larg) Y (comentariu) vs. perspectiva obiectului posedat Y, care aparține posesorului Y; pentru cele două sensuri posesive sub-categoriale; verbul *a posedea*, care permite inversarea perspectivei relației prin mijloace pur gramaticale, diatezale, este simptomatică în acest sens, din care motiv unii cercetători asociază schimbarea de perspectivă în relația de posesie (posedare vs. apartenență) cu o alternanță diatezală.

Caracterul antropocentric prin excelență al acestei categorii se manifestă prin faptul că: (a) în foarte multe limbi există unități posesive specializate, care determină obiectul posedat Y în raport cu posesorul X (de exemplu, pronume posesive, unități pronominale proclitice/enclitice etc.) și (b) această relație poate fi prezentată, la nivel sintactic, atât prin unități atributive, ca parte a informației presupus cunoscute sau ușor de inferat (presumpție pragmatică), cât și prin unități predicative, când relația de posesie constituie aserțiunea propoziției. În cazul doi, cel puțin în limbile indo-europene, au fost identificate două tipuri de paterne lexico-sintactice distincte – HABEO vs. MIHI EST (în termeni latini) și două tipuri de limbi, respectiv. Ca și în cazul construcțiilor atributive, cele două tipuri de paterne predicative permit extensiunea conceptuală de la stăpânire fizică spre alte relații antropocentrice, quasi-posesive, fiecare limbă utilizând tipul predicativ dominant, fără a exclude posibilitatea unor manifestări ale tipului opus, ca și în cazul altor tipologii cunoscute (de exemplu, tipologia paternelor lexicale de conceptualizare a mișcării și integrare a evenimentelor a lui L. Talmy).

Variabilitatea codificării posesiei la nivel de conținut idiomatic este determinată de ceea ce limbile preferă să codifice formal pe mai multe dimensiuni. De exemplu, aspectualitatea asociată cu posesia poate produce verbe cu componenta incoativă sau terminativă – de exemplu, *a cumpăra/a vinde*. Opoziția alienabil/inalienabil se poate manifesta cu diferit grad de obligativitate în diferite limbi și selectiv, cu categorii diferite de referenți. De exemplu, în engleză, cu somatismele este utilizat pronumele posesiv – *She raised her eyes* - și nu articolul hotărât, care ar semnală o înstrăinare. În română, în cazul relației partitive, de asemenea pot fi observate diferențe structurale, ca de exemplu *Mi s-a rupt un nasture la palton*, dar *Acesta e un nasture de la/*la palton*. În unele limbi mai "exotice", distincția alienabil/inalienabil este una obligatorie, de ordin morfo-sintactic.

În contextul reprezentării relației posesive subcategoriale partitive, cu X-persoană și Y-somatism, putem observa că predicatele *a avea* sau *a fi* (în funcție de tipul limbii) se utilizează atunci, când Y este însoțit de un element rematic cantitativ sau calitativ, sau când se comunică despre prezența unei stări fiziologice patologice, inclusiv localizate într-un organ – engl. *X has fever/a headache*, rom. *X are febră/dureri de cap* vs. *y X лихорадка/головные боли*. Când însă accentul comunicativ se deplasează de pe constatarea relației posesive pe aspectul procesual, sunt utilizate predicate specifice, cu deplasarea elementului Y în poziția de temă actualizată (exprimată prin N_{om}) și a elementului X ca temă de fundal, generală (accentuată prin poziția sintactică inițială, chiar

dacă exprimată prin A_{cc} sau atributiv) – rom. *Mă doare capul*, engl. *My head aches*, în rusă statutul morfo-sintactic al elementelor X și Y rămânând neschimbat. Este interesant de remarcat cum variază conceptualizarea situațiilor, în care persoana este afectată de o durere/un disconfort sau o stare patologică localizată într-o parte a corpului, atât între limbi – dacă în română putem spune *mă doare gâtul*, dar și *mă doare în gât*, am înghețat *la mâni/la picioare*, în rusă doar putem spune *у меня болит горло*, *у меня замерзли руки / ноги*. În general, conceptul de DURERE prezintă un de interes sporit din perspectiva codificării relației posesive partitive, de rând cu alte concepte legate de universul intern al omului.

Bibliografie:

- CINCILEI, Cornelia, 1990, "Типология категории посессивности", Chișinău, Știința.
- CINCILEI, Cornelia, 1996, "Поле посессивности и посессивные ситуации" în *Теория функциональной грамматики* (ред. А.В.Бондарко) Глава: Посессивность. Санкт-Петербург, p.100-117.
- CINCILEI, Cornelia, 2018, "Conceptualizarea relației de posesie din perspectiva tipologiei cognitive", în *Actele Conferinței științifice cu participare internațională consacrată dr. hab., prof. univ. Ion Dumbrăveanu cu ocazia aniversării a 80-a de la naștere "Probleme de romanistică și comunicare interculturală"*, Tomul II, Chisinau, p.172-176.
- COȘERIU, Eugeniu, 1995, *Introducere în lingvistică*. Traducere din limba spaniolă de E. Ardeleanu și E. Bojoga, Cluj.
- COȘERIU, Eugen, 1987, "Universalii limbajului (și celelalte)", in.: *DACOROMANIA*, seria nouă, VII-VIII, 2002-2003, Cluj-Napoca, p. 15-45. Text preluat din Eugeniu Coseriu. *Gramatica, senantica, universals. Estudios de linguistica funcional*. Madrid, Gredis, p.148-205.
- CROFT, Williams, 1990, *Typology and Universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- EVANS, Nicholas, LEVINSON, Stephen C., 2009, "The Myth of Language Universals: Language Diversity and its Importance for Cognitive Science", in *Behavioral and Brain Sciences* 32 (5), p. 429–448.
- GODDARD, Cliff, 1999, "Building a Universal Semantic Metalanguage: The Semantic Theory of Anna Wierzbicka", in *RASK*, 9-10, p. 3-35.
- FAUR, Elena, 2009, "Integral Semantics and Conceptual Metaphor: Rethinking Conceptual Metaphor Within an Integral Semantics Framework", in *Journal of Cognitive Semiotics*, V(1-2), p. 108-139.
- FAUR, Elena, 2019, "Eugeniu Coșeriu și noua direcție în studiile cognitive", in *Limba română*, nr. 3(253), p. 51-63.
- GREENBERG, Joseph, 1963, "Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements", in *Universals of Language*. J. Greenberg ed., London: MIT Press, p. 73-113.
- HASPELMATH, Martin, 2010, "Comparative Concepts and Descriptive Categories, in "Crosslinguistic Studies." *Language* 86 (3), p. 663–687.
- KOCH, Peter, 2012, "Location, existence, and possession: A constructional-typological exploration". *Linguistics* 50(3), p. 533–603.
- MUNTEANU, Cristinel, 2010, "Lingvistica integrală ca Organon pentru cercetările privind limba-jul", in *Limba română*, nr. 11-12(185-186), p.110-123.
- WIERZBICKA, Anna, 1999, "Emotional Universals", in *Language Design*, vol. 2, 1999, p.23-69.
- WILLEMS, Klaas, 2016, "The Universality of categories and meaning: a Coserian perspective", in *Acta Linguistica Hafniensia, International Journal of Linguistics*, Volume 48, 2016 - Issue 1: *Substance and Structure in Linguistics*, p. 110-133.
- ZLATEV, Jordan, 2001, "From Cognitive to Integral Linguistics. Learning from Coseriu's Matrix", in *Intellectica: Cognitive Linguistics: a Critical Exploration*, nr. 56, p. 125-147.

RESURSE ALE CREATIVITĂȚII LEXICO-STILISTICE ÎN OPERA LUI PAUL GOMA

Iraida CONDREA
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *Paul Goma's style is distinguished by numerous lexical creations and stylistic effects. The techniques for forming lexemes such as "word-suitcase", included in his famous "Alphabet", as well as the use of regionalisms and barbarisms in the novel "Din calidor" are examined.*

Keywords: *lexical creations, suitcase-words, regionalisms, orality, stylistic effects*

Limbajul operei literare reprezintă o trăsătură specifică a stilului pe care îl adoptă scriitorul cu scopul de a prezenta realitatea, de a crea o anumită atmosferă, de a individualiza personajele. Lexicul, cuvântul este principalul element prin care autorul își materializează ideile și descrie lumea înconjurătoare.

Pentru scriitorul Paul Goma cuvântul a fost nu doar **un semn lingvistic**, cum formula F. de Saussure acest produs al creației umane, ci un material, care, printr-o modelare ingenioasă, poate dezvălui numeroase semnificații și artificii cognitiv-estetice. Mănuirea abilă a posibilităților de exprimare seamănă de multe ori, chiar și în romanele sale, cu o luptă permanentă pentru „decojirea” slovei de crusta de șablon care o acoperă neîncetat. Sensuri inedite, conotații noi, aluzii și persiflări se desprind din lexemele pe care scriitorul le creează, combinând cu ingeniozitate părți ale diferitor cuvinte. Asemenea componente eterogene sunt atât de măiestrit combinate, încât nu pot lăsa indiferent cititorul, care este antrenat în acest joc de restabilire a „originii” lor, și surprizele sunt cu adevărat impresionante: *debilingv, culturta, mitropolitruk, obscenzura, dactilograva, Fasole mio!, Freaca-mearga!*

Practica de combinare a diferitor părți de vocabule are drept rezultat niște lexeme hibride, numite de specialiști **cuvinte-valiză**, care sunt definite astfel: „Mot constitué par l'amalgame de la partie initiale d'un mot et de la partie finale d'un autre (ex. : hydrolienne de hydr[aulique] et [é] olienne) – Définition du Petit Larousse illustré, 2012.

Specialiștii remarcă în prezent utilizarea tot mai frecventă a unor asemenea creații lexicale în textele de publicitate, în diverse jocuri de cuvinte utilizate cu scopul de a persifla, de a ironiza, de ex., : „*humanimalité* (Etiemble, in Grésillon, 1984) *Teatonic* (Publicité Ice Tea) *nonchalégance*, fondé sur l'amalgame de deux lexèmes-sources dans une occurrence donnée : *nonchalance* et *élégance* (a se vedea: Bonhomme, M.).

Paul Goma a adunat creațiile sale lexicale într-un dicționar cu titlul **Alfabecedar** (denumire formată din *alfabet* și *abecedar*), pe care l-a definitivat în 1994. Conform autorului, acesta conține 33 000 de cuvinte noi, derivate din 896 de cuvinte vechi. În compartimentul „Proziceri” sunt incluse lexeme de tipul: *dădaco-română, evreinstein, vecina cea de taină* ș.a. Este evident că niciun vorbitor/cunoscător al limbii române nu va rămâne indiferent față de conotațiile și sensurile subtile sugerate de aceste mostre.

De exemplu, la cuvântul „alandala” sunt date 88 de lexeme noi, de tipul *alandalaltăieri, alandalianță, alandalocuțiune*, al căror sens reflectă anumite conotații, derivate de la semnificația inițială. Exact așa se procedează și cu celelalte cuvinte-sursă, a căror semnificație se regăsește în derivatele formate. Prezentăm aici doar o foarte scurtă listă, care demonstrează cum exploatează Paul Goma semnificațiile prin crearea de sensuri adiacente: *berbecisnic* (de la berbec), *diabecisnic, diabețiv* (diabet), *fandospitalitate* (fandosire), *genialomițean* (geniu), *haimanager* (haimana), *halatitudine* (halat), *handicapacitate* (handicap), *idealuros, idealbină* (ideal), *ilustruit* (ilustru), *importmoneu* (important), *integrațioasă* (integru), *îmbătământ* (a îmbăta), *jeliberal, jelinge* (a jeli), *jurnalmanah* (jurnal), *leneică, lenevastă* (lene), *limbabsurditate, limbălărie* (limbă), *madambla, madambasadoare* (madam), *manechinuator* (manechin), *melancoolică* (melancolie), *mistericale*

(mister), *mitocanalie* (mitocan), *mîndrăgostit* (mândru), *nadolescentă* (nadă), *nasolemnitate* (nasol), *nudiversitate* (nud), *obezmetic* (obez), *papagalanton* (papagal), *parfumegos* (parfum), *perfidelitate* (perfid), *povesteuropéan* (poveste), *radicalizativ* (radical), *sacrilegiuitor* (sacrilegiu), *tenderutant* (tender), *urbișniță* (urbe), *vitregai* (vitreg), *vorbicultură* (vorbă), *zadaravelă* (zadar).

Pentru a exprima cât mai pregnant ironia, satira usturătoare, Paul Goma concentrează adesea semnificațiile în asemenea cuvinte-valiză, obținând evidente efecte stilistice, fapt dovedit și de o mostră din cartea „Altina – grădina scufundată”: „În acea Românie prea strâmtă pentru un „rusoi” ca el, în *bălăcăniada trăisticoloră*, în *Cacania formei fără fond*, a *burdufului făr-de-brânză*, nici *măcar... de câine*, până și un anarhist, un revoluționar, un socialist, un „bolșevic” ca Basarabeanu incomod, stricător de datini, putea să se exprime liber”.

Citit cu mai multă atenție, „Alfabecedarul” poate oferi ziaristilor, scriitorilor, tuturor celor interesați de expresivitatea limbajului, multe sugestii interesante, cu atât mai mult, cu cât ironia, umorul, gluma, sarcasmul, persiflarea necesită noi și noi surse de îmbogățire.

În operele sale Paul Goma folosește din plin toate *stilurile* și straturile stilistice ale limbii române la nivel fonetic, lexical, grammatical (Irimia, 1999, p. 121) – de la cel literar/academic, până la cel regional, demonstrând mereu posibilitățile expresive ale limbajului. Este de menționat faptul că scriitorul este unul dintre puținii autori care valorifică în prezent limbajul regional, vorbirea populară, diverse aspecte ale lexicului conservate în formele, să zicem, periferice ale graiurilor (A se vedea Bușmachi, 2012)

Aceste resurse sunt utilizate în prezent mai mult de jurnaliști sau actori în emisiuni TV de tipul „Ora de ras”, „Dora schow”, dar lucrări scrise în această cheie – povestiri, nuvele – nu sunt prea multe, de aceea abordarea unui limbaj „periferic” la un autor de talia lui Paul Goma prezintă interes.

Diverse forme ale oralității, ca abatere de la normele limbajului standard, în prezent se manifestă pe larg, mai ales în presa scrisă, în emisiuni de divertisment. Cercetătorii evidențiază trăsăturile de bază, ce marchează oralitatea: „Stilul colocvial, conform studiilor, cuprinde toată gama de limbaje populare și se manifestă prin trăsăturile de bază ale oralității, cum ar fi: familiaritatea, afectivitatea, spontaneitatea, caracterizându-se prin funcțiile fatică, expresivă, emotivă, referențială”. (Molea, 2019, 1)

Anume registrul popular are ca particularități utilizarea regionalismelor, o sintaxă mai simplă, diverse forme de adresare la persoana a doua, locuțiuni și expresii specifice vorbirii. În varianta scrisă, în texte, aceste particularități sunt bine monitorizate de autori. Rodica Zafiu menționează că „Oralitatea, cum se știe, se manifestă în scris prin artificii cu efecte bine controlate, bazate pe selecție, pe eliminarea redundanței, pe substituția unor mijloace de reliefare și de organizare cu altele. Regula unui text bine scris e de a crea impresia oralității, adaptând-o însă la alte condiții de comunicare, prin decontextualizare (absența mimicii, a intonației, a corecției imediate) – și recontextualizare: e deci sugereare, și nu simplă înregistrare, reproducere fidelă” (Zafiu, 2001, p. 138).

În acest sens, în romanul „Din caloridor”, Paul Goma scoate la iveală forme inedite de expresivitate, bazate pe fapte de limbă specifice, din registrul popular, cu multiple forme regionale, care dau un colorit inegalabil textului.

Dat fiind faptul că acțiunea romanului se desfășoară într-un sat provincial din Basarabia interbelică, vorbitorii folosesc multe regionalisme, au o pronunție specifică și demonstrează un mod de exprimare țărănească, tipic rustică, destul de încifrată pentru un cititor care nu este la curent cu particularitățile regionalismelor moldovenești, sau, mai concret, basarabene.

În roman sunt prezente două registre de exprimare: unul literar – cel al învățătorului, dar și cel propriu-zis al autorului, iar pe de altă parte, cel al localnicilor din Mana, țărani simpli, care nu folosesc decât formele regionale de exprimare, redată în dialoguri, dar mai ales, în „expunerile de opinii” la persoana întâi. Autorul utilizează din plin toate mijloacele caracteristice vorbirii regionale, moldovenești, din zona Orheiului. Printre particularitățile definitorii ale regionalismelor, un loc aparte îl ocupă pronunția specifică, cea care marchează „dulcele grai moldovenesc”. În romanul său, Paul Goma utilizează foarte des aceste fonetisme specifice, care individualizează vorbirea personajelor și se manifestă în dialoguri, în secvențele în care sunt adresări, întrebări, schimburi de replici.

1) **Lexicul** romanului conține numeroase cuvinte populare și regionalisme, incluse cu măiestrie de autor în canavaua narațiunii și care sunt firești în comunicarea vorbitorilor din această zonă: *prepeleac, harbuz, curechi, oleacă, chicuș, chipăruș, poamă (struguri), a tropoti, ogradă, perje* ș.a. Funcția regionalismelor în scrierile literare este bine determinată, deoarece „regionalismele devin instrumente de realizare a diverselor procedee estetice, precum redarea cadrului spațial, caracterizarea personajelor literare sau de reliefare, de pregnanță verbală, de sugerare a unor conotații evocatoare” (Molea, 2019, 4)

2) **Fonetismele** specifice pronunției moldovenești/basarabene sunt foarte bine reprezentate în toată diversitatea lor :

- Forma de persoana a doua plural a verbelor în care **dispare -i final**: *luaț, veniț, căraț, spuneț, aț fost, daț, șideț* (dar și *șăz*) sau substantive cum ar fi *ruș’, harbuj, urș* etc. La fel de specifică și omniprezentă în exprimarea regională este transformarea terminației -e în -i la mai multe categorii de cuvinte: fimej (femeie), băietii, tigai, verdi,

- Un fenomen cunoscut și foarte generalizat în această zonă este **palatalizarea consoanelor**, redată cu măiestrie de autor. Găsim în vorbirea personajelor formele cu **ghinișoru, vorghești, să se diosăghească, zgheară, chiatră, chic, schic, jie, jiu, jițal, sărășie, șerbe Fierbe**). Sunt, de asemenea, prezente multe forme regionale ale unor cuvinte, cum ar fi *copchil, mănunțal, păpșoi* etc.

3) **Sincopale** merită o analiză aparte, deoarece sunt omniprezente în exprimarea populară. Acest fenomen fonetic, ce constă în suprimarea, „înghițirea” vocalelor sau chiar a mai multor sunete, este mereu în vizorul autorului. Printre mostrele reprezentative se află „faimosul”, am putea spune, *domțător* – pentru domnule învățător: „nu lasă El, Dumnezeu, *dom’țător’*; „eu ca băiat al *domțătorilor*”; „*tre’* să știi cum să-l iei”; „Mnezău, Nezău” (Dumnezeu). Efectele stilistice ale acestor pronunții sunt evidente: „dacă dă *mnezău on chic di ploai; ș nu dă Mnezău cu chiatră*, ca mai anțărț, *d-apăi* crește panaa lui *Nezău, domțători*, ha-ha-ha, de-ți dă cu *schicu-n* barbă!”

În fragmentul despre pescuit – e o întregă filosofie prinsul peștilor – mai găsim o mostră concludentă în acest sens: Cităm:

- ... *om* (literar: vom) merge la pești cu căruța!
- Nu, că eu *mă-c călare* – hai ș tu călare!

Acest *măc* înseamnă „mă duc”. Fenomenul este încă unul viguros și prezent în spațiul nostru, fapt demonstrat de binecunoscuta „zicere” în stil basarabean *măc-casă* – pentru „mă duc acasă”. La fel este și cu *un-ti-ci* – unde te duci. La Paul Goma apare „Măi fimei! Domnică, *un- e eș!*” - unde ești?

Sincopa „îi trădează” ușor și pe vorbitorii basarabeni actuali, atunci când vorbesc în alt mediu românesc, de exemplu, în cel bucureștean.

4) **Creații lexicale**. Și în romanul „Din calidor” Paul Goma rămâne fidel îndrăgitudinii sale procedee de creare a noilor cuvinte, care se dovedesc a fi mai puțin banale decât cele știute de toată lșumea. Găsim în paginile romanului numeroase exemple, cum ar fi: „O văd pe mama cum scoate din casă în curte valize, baloturi, pachete lucruri neîmpachetate, *neînvalizte, neîn’, nimic*”; „soldați străini, vorbind *străinește*”; „- La care ce răspunde *Ivan-Pravoslovan?*- Cum, *pravoslovan? Minciunovan!*”; „te-au ridicat și pe tine *rusovieticii*”; „Rușii *spasibesc*, cuțigările aprinse...” Una dintre formele cu un evident subînțeles persiflant este *grăjdian*. În limba română ea trimite la lexemul *grajd*, prin urmare, *grăjdian* ar fi un *grăjdar*, om de prin grajduriile de vite. Or, Paul Goma formează acest *grăjdian* de la rusescul *grajdanin* adică „cetățean”. Astfel că *grăjdianul* este și el un cetățean, doar că de altă „factură”. Personajul lui Paul Goma explică astfel situația: „Nici n-ați apucat să vă udați picioarele în Iordanul Prutului, că ați fost botezați: *săviețki grăjdian!*! Măcar eu și cu baba nu ne-am trudit cu drumul: *grăjdianu’* ne-o chicat în cap...” Moș Iacob, **premarele** – poate fi descifrat și ca „prea marele”, funcția fiind chiar „prea mare” pentru un simplu țăran.

5) **Rime și asonanțe**, de tipul celor întâlnite în textele folclorice. Conform dicționarelor, asonanța este „Rimă imperfectă care constă de obicei în identitatea vocalelor accentuate și asemănarea mai îndepărtată a consoanelor de după ele. Asonanța e des întâlnită în poezia noastră populară. În versurile «Să pui plugul să brăzdezi Unde-o fi cîmpul mai des», «brăzdezi» și «des» formează o asonanță”

De exemplu, vorbirea meșteșugită lui moș Iacob demonstrează nu doar intenția acestuia de a-l impresiona pe interlocutor, dar, mai ales, propria satisfacție de a savura cuvintele și de a ticlui niște semnificații ingenioase, chiar pentru propria plăcere de a vorbi, de a comunica, de a urmări efectul celor spuse. Astfel, în multe cazuri sintagme și fragmente de text capătă un aspect RIMAT: „Măne-a fi mane, acuma-i noapte neagră și mi s-o făcut și mie de-un *crăpcean la tigai*; ș de-o *știuculiță pi jăriță*; de-on *lin*, c-on *pahar di gin*; și dacă dă Domnul din ceri, să prind pi pământ ș-olecă de chișcari, din ceia mari ș-alunecari... Ia dă tu fimei *ciorpacu*, *să-l prindem și pe dracu...*”

Prin aceste rime – *știuculiță-jăriță*, *lin-gin*, *chișcari-alunecari*, *ciorpacu-dracu* partea informativă a mesajului trece pe un loc secund, iar forma primează în mod evident.

„Plăcerea vorbei” – poate fi o caracteristică a lui Moș Iacob, care nu scapă nici cel mai mic prilej de a cuvânta: el își întâmpină vecinul – pe care îl vede în toată ziua de multe ori – cu slove frumoase ca pe cel mai scump oaspete. Adresarea ceremonioasă și retorica meșteșugită este aproape ca o orăție de de sărbătoare:

„- He-hei, băițalu moș-lui, bine-ai venit în ospetie pe la noi – da ia șáz, să ne șadă norocu... – și-mi arată scăunelul cu trei picioare, al meu, numai eu ședeam pe el! – Mai întâi ș mai întâi, a să ne deie Domnica borșuleanu di crăpceanu cu leușteanu ș cu chimirgeanu (de data asta „chimirgelele” erau cee ce erau: pătlăgele roșii sălbatică, ieșite fără răsad, mai cât cireșele, dar muuult mai gustoase decât cele răsădite). Ș cu măliga-măliguța, de să-ț lingi, hm,hm, degetuța... Câte două străchini cu vârș, de căciulă, cu repetir, ca la tractor! Mai întâi ș mai al doilea, o plachie cum numai baba me știe s-o facă – pi negustate, aista-i secretu! Ș dacă mai rămâne loc la burdihoc, mai întâi ș mai al treilea, niște chișcari în spuză, știi cole, cu mojdei din cel...”

Reflecțiile autorului despre acest discurs retoric sunt următoarele: „Moș Iacob își zicea poezia – poezie, fiindcă mătușa Domnica nu ne dădea chiar ce zicea el că are să ne deie...”

În concluzie vom remarca faptul că stilul lui Paul Goma este inconfundabil, anume datorită îndrăznelii și imaginației, cu care autorul abordează resursele limbii. Problema ar fi dacă cititorul de astăzi, „omul obișnuit”, cum se mai spune, are toate „cheile” de lectură, pentru a recepta în totalitate textul, dar, mai ales, **subtextul**, incorporat cu măiestrie de către autor în paginile cărților sale.

Bibliografie:

- BUȘMACHIU, Victoria, 2012, „Stratificarea functional-stilistică a lexicului limbii române”, în *Philologia*, mai-august.
- BONHOMME, Marc, 2009, *Mot-valise et remodelage des frontières lexicales*, în *Cahiers de praxématique*, 53, p. 99-120. [http://journals.openedition.org/praxématique](http://journals.openedition.org/praxematique)
- IRIMIA, Dumitru, 1999, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iași.
- MOLEA, Viorica, 2019, „Delimitări ale oralității în limba română actuală”, în *Limba Română* (Chișinău), nr. 1, p. 61-77.
- MOLEA, Viorica, 2019, „Regionalismele – variantă diatopică a limbii române”, în *Limba Română*, nr 4, p.
- ZAFIU, Rodica, 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București.

LEXICUL CREȘTIN-ORTODOX ÎN CULTURILE FRANCEZĂ ȘI ROMÂNĂ

Felicia DUMAS

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”,
Iași, România

Abstract. *The present article proposes a contrastive approach to the lexicon of Orthodox Christianity in French and Romanian, consisting of comparative semantics on the one hand and lexicological analysis as such on the other. Our semiotic reflection upon the two cultures aims at highlighting the way in which they have influenced the conception and structuring of the two specialized lexicons.*

Keywords. *Ortodoxie, cultura franceză, cultura română, lexic creștin-ortodox, perspectivă contrastivă.*

Introducere

Ne propunem o analiză contrastivă a lexicului creștin-ortodox individualizat în limbile franceză și română, pe baza a două corpusuri de texte specializate, comparabile și monolingve (Williams, 2005), scrise și orale, pe care le-am constituit în cele două limbi (franceză și română), în sincronie, cu scopul elaborării unui dicționar bilingv, specializat, de termeni religioși, creștin-ortodocși. Analiza cuprinde o componentă de semantică comparată a mai multor intrări lexicale din acest dicționar, inventariate în prima și cea de a doua ediție (revizuită și îmbogățită) ale dicționarului, publicate la zece ani distanță una de cealaltă în diacronie (Dumas, 2020; Dumas, 2010a; Dumas, 2010b). Această componentă este completată de o alta, de analiză lexicologică propriu-zisă (Dumas, 2008), tot din perspectivă contrastivă, care urmărește prezența și funcția de individualizare confesională a numeroase împrumuturi grecești ce caracterizează lexicul creștin-ortodox din limba franceză, constituit ca o terminologie specializată de tip cultural (Dumas, 2010a), mult mai recent decât echivalentul lui din limba română. Întreaga analiză semantico-lexicală este întemeiată pe o reflecție de semiotică a culturilor (Rastier, 2001, 2009), care încearcă să pună în evidență particularitățile acestora și modul în care au influențat ele constituirea celor două lexici specializate. Diferența fundamentală este surprinsă la două nivele: cel al tipurilor de manifestare discursivă și respectiv, cel al reprezentărilor colective și al imaginarului lingvistic (Houdebine, 1998): cultura română este reprezentată ca una tradițional ortodoxă, profund impregnată de elementul religios și de spiritualitatea creștină, majoritar ortodoxă, în vreme ce cultura franceză este reprezentată ca una profund secularizată, deși caracterizată de un trecut de viață creștină ferventă, majoritar catolică (până la Revoluția Franceză), deschisă spre primirea Ortodoxiei și exprimarea lingvistică și ritualică a conținuturilor ei referențiale abia la începutul veacului trecut (Dumas, 2009).

Lexicul creștin-ortodox în culturile franceză și română: proiectul dicționarului bilingv specializat.

Dacă lexicul creștin-ortodox este foarte vechi și foarte studiat în cultura română, impregnată în mod tradițional și istoric de o Ortodoxie majoritară, cel corespunzător limbii și culturii franceze este încă puțin cunoscut, chiar și în prezent și aproape necercetat. Confruntându-ne cu o serie de dificultăți lexicale de traducere a textelor cu specific creștin-ortodox, din și mai ales în limba franceză (din română), am luat inițiativa publicării în 2010 a unui dicționar bilingv, de termeni religioși ortodocși, român-francez și francez-român, la editura Doxologia a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, republicat în 2020, într-o a doua ediție, revizuită și îmbogățită. Obiectivul principal al acestui demers lexicografic a fost acela al indentificării și inventarierii cuvintelor ce aparțin lexicului creștin-ortodox din limba franceză, pe care l-am definit ca pe o terminologie specializată, de tip cultural-cultural (Dumas, 2010a). Precizam atunci, și nu am încetat să o demonstrăm în lucrările

noastre publicate în ultimii unsprezece ani, că această terminologie cuprinde termeni simpli și complecși ce definesc în mod univoc noțiuni specifice Ortodoxiei. Acești termeni sunt împărțiți în mai multe câmpuri semantice, lexicalizate în franceză în mod diferit, în funcție de câmpurile noționale care le caracterizează: termeni liturgici, teologici, termeni ce țin de viața de zi cu zi a credincioșilor și alții. Fiecare dintre aceste categorii își subsumează altele, termenii liturgici clasificându-se, spre exemplu, în termeni ce desemnează cărți, obiecte, veșminte, slujbe, imne, rugăciuni etc. (Dumas, 2010a). În lucrarea de față dorim să ne referim însă la lexicul creștin-ortodox, preluând distincția clasică dintre lexic, vocabular și terminologie (Picoche, 1992; Charaudeau et Maingueneau, 2002), din dorința de a ne raporta atât la prezența cuvintelor în dicționarul specializat pe care l-am redactat, cât și la utilizarea lor discursivă în cele două limbi și culturi, și mai ales în cultura franceză. Împreună cu Jacqueline Picoche înțelegem așadar prin lexic ansamblul cuvintelor pe care o limbă le pune la dispoziția vorbitorilor (Picoche, 1992), pentru a fi folosite în situații precise de comunicare, și care sunt inventariate de dicționarele tezaur ale limbii respective.

În redactarea dicționarului bilingv de termeni creștin-ortodocși, am dorit să identificăm, prin inventariere și descriere lexicografică, cuvintele ce aparțin acestui lexic care îmbracă forme diferite în cele două culturi, de terminologie specializată în limba și cultura franceză și de vocabular specializat în limba și cultura română. Cele două operațiuni, de inventariere și descriere lexicografică, au fost realizate pe baza exploatării și valorificării corpusurilor de texte specializate, comparabile și monolingve (Williams, 2005), scrise și orale, pe care le-am constituit în cele două limbi (franceză și română), din perspectivă sincronică. Alcătuirea lor, pe baza lecturilor documentare (Plassard, 2007) și a observației participante (Maisonneuve, 1988), a reprezentat, de fapt, dimensiunea fundamentală a construirii proiectului nostru lexicografic. Prin menționarea contextelor largi de utilizare a termenilor creștin-ortodocși din limba franceză, identificați ca atare și/sau ca echivalențe semantico-discursive pentru cuvintele românești cu specific ortodox, am urmărit definirea lexicală și validarea discursivă a terminologiei ortodoxe din limba franceză ; din perspectivă sociolingvistică, această tehnică lexicografică s-a transformat într-o strategie semiotică de subliniere și evidențiere a componentei religioase, creștin-ortodoxe, tot mai vizibile, a culturii franceze din ultimele decenii (Dumas, 2009 ; 2014 ; 2018). Numărul mare de texte de teologie și spiritualitate creștin-ortodoxă redactate sau traduse în limba franceză, menționate în lista de sigle cu referire la sursele alcătuitoare ale corpusurilor specializate aflate la baza proiectului lexicografic al dicționarului bilingv (pe baza criteriilor autorității teologico-spirituale și reprezentativității confesionale și de uz lingvistic) ilustrează o modificare evidentă a reprezentărilor cu privire la cultura franceză. Aceasta nu mai poate fi percepută în continuare ca una eminentemente nereligioasă, ci ca o cultură apuseană care se lasă impregnată de conținuturile religioase ale Ortodoxiei, grefate pe fondul unui creștinism originar, primar, păstrat latent, chiar și după laicizarea profundă a societății provocată de Revoluția Franceză.

Analiza lexico-semantică comparată

În semn de omagiu adus lingvistului Eugeniu Coșeriu, începem analiza lexico-semantică comparată a lexicului creștin-ortodox din cele două culturi cu cuvântul *rugăciune*, comun tuturor confesiunilor creștine, căruia Coșeriu i-a consacrat mai multe interpretări. O amintim aici pe cea din textul intitulat « *Orationis fundamenta. Rugăciunea ca text* » (Coșeriu, 2010).

În ambele limbi, română și franceză, acest lexem este de origine latină ; structurile cuvintelor-titlu *rugăciune* și *prière* din *Dicționarul bilingv de termeni creștin-ortodocși* sunt de tip arborescent, incluzând o tipologie a formelor de rugăciune și câteva exemple discursive precise de rugăciuni specifice Ortodoxiei, cu denumiri echivalente în ambele limbi:

rugăciune f. Actul fundamental al vieții religioase a creștinului, de a se ruga la Dumnezeu, numit de Sfinții Părinți ai Bisericii convorbirea, vorbirea cu Dumnezeu (Sfântul Grigorie de Nyssa, Sfântul Ioan Hrisostomul): **prière** (f.). *Il répétait toujours que Dieu est tout et il nous disait avec insistance que sans prière à Dieu rien ne se fait. [...] || ~ de cerere* (s.n.). Tip de rugăciune, prin care credinciosul se roagă la Dumnezeu să-i asculte cererile pentru diferite trebuințe; ea poate fi

personală sau publică: **prière de supplication** (s.n.). [...] || ~ **de laudă** (s.n.). Tip de rugăciune prin care se aduce slavă și laudă lui Dumnezeu în Treime, mai ales la biserică, dar poate fi și personală: **doxologie** (f.). *Petite doxologie: variante de la grande doxologie, lue aux complies et aux matines ordinaires.* SNS. [...] || ~ **de mijlocire** (s.n.). 1. Tip de rugăciune prin care Maica Domnului sau un sfânt sunt rugați să se roage lui Dumnezeu pentru credincioși, mijlocind rugăciunile lor de cerere: **prière d'intercession** (s.n.). *Quelquefois, l'ecténie, appelée alors petite ecténie, est abrégée et limitée à cette même demande d'intercession.* [...] || ~ **de mulțumire** (s.n.). Rugăciunea prin care se aduce mulțumire lui Dumnezeu pentru binefacerile primite de la El; ea poate fi personală sau publică: **prière d'action de grâces** (s.n.). *Le canon eucharistique ou anaphore est la prière pure et sainte d'action de grâces et offrande que le prêtre dit devant l'autel.* DLCO. || ~ **a domnească** (s.n.). Numele rugăciunii „Tatăl nostru”, prototip al rugăciunii creștine, spusă de Hristos ucenicilor Săi, la cererea acestora de a-i învăța cum să se roage: **prière du Seigneur** (s.n.). *Prière du Seigneur: nom donné au Notre Père.* [...] || ~ **a Postului** (s.n.). Denumire pentru rugăciunea Sfântului Efreem Sirul rostită în postul Paștelui: **prière de saint Ephrem le Syrien** (s.n.). [...] (Dumas, 2020: 272-275)

prière f. Elévation de l'esprit et de l'âme vers Dieu pour le louer, lui rendre grâce, lui demander de l'aide et du secours, lui demander pardon pour les péchés commis: **rugăciune** (f.). [...] || ~ **du Seigneur** (s.n.). La prière dominicale, le Notre Père, prototype de toute prière chrétienne, proposée par le Christ-même à ses disciples: **rugăciunea domnească** (s.n.). [...] || ~ **d'intercession** (s.n.). Prière par laquelle on demande à la Mère de Dieu ou à des saints d'intercéder auprès de Dieu pour les chrétiens: **rugăciune de mijlocire** (s.n.). [...] || ~ **d'action de grâces** (s.n.). Prière par laquelle on remercie Dieu pour Ses bienfaits: **rugăciune de mulțumire** (s.n.). *Creștinul este dator să facă și rugăciuni de mulțumire către Dumnezeu.* COB. || ~ **de supplication** (s.n.). Prière par laquelle les fidèles demandent à Dieu de leur accorder certaines choses, de les secourir: **rugăciune de cerere** (s.n.). [...] || ~ **de l'ambon** (s.n.). C'est le nom de la prière que le prêtre dit avant la fin de la Liturgie Eucharistique, dans la nef, orienté vers l'iconostase: **rugăciunea amvonului** (s.n.). [...] (Dumas, 2020: 544-546).

Există însă, în lexicul creștin-ortodox din limba română și numeroase cuvinte de origine slavonă, al căror echivalent semantic în franceză este un lexem sau o structură lexematică (Coseriu, 1967) de origine latină: menționăm aici, spre exemplificare, cuvintele *odovanie* și *prohod*, ce denumesc aspecte ale practicii liturgice, cărora le corespund în franceză substantivul *clôture* (Dumas, 2020: 210) și, respectiv sintagma *office de la mise au tombeau*. (Dumas, 2020 : 256-257).

Altora cuvinte românești de origine slavonă le corespund în limba franceză împrumuturi de origine neogreacă, sau cuvinte de origine latină, preluate din lexicul religios, catolic: este cazul substantivului *stareț*, spre exemplu, al cărui echivalent franțuzesc specializat este împumutul grecesc *higoumène*, dar care poate fi echivalat, în anumite traduceri, și prin *supérieur* (Dumas, 2020: 301).

Sunt și câteva cuvinte slavonești (nu foarte numeroase) care nu au deloc echivalent în limba franceză, datorită referirii lor la particularități locale, românești, ale evlaviei și practicii ortodoxe, și pe care le-am aproximat lexical sau frazeologic în *Dicționarul bilingv de termeni creștin-ortodocși*. Exemplul cel mai elocvent este reprezentat de interjecția *bogdaproste*, echivalată în urma unor anchete lexicale de teren sub forma expresiei *Dieu soit loué!* (Dumas, 2020: 60).

Lexicul creștin-ortodox din limba română cuprinde și o serie de calcuri de origine greacă sau slavonă, păstrate sub formă de locuțiuni, care au drept echivalent semantic și lexical în franceză, de cele mai multe ori, structuri identice și cu aceeași etimologie: este cazul sintagmei *întocmai cu apostolii*, al cărei echivalent în limba franceză este structura *égal(e)-aux-apôtres* (Dumas, 2020 : 157-158).

Particularitățile Ortodoxiei din Franța și lexicul creștin-ortodox din limba franceză

Am arătat deja, încă din prefața primei ediții a *Dicționarului bilingv de termeni religioși ortodocși* (Dumas, 2010a), că după înrădăcinarea Ortodoxiei în Franța prin intermediul diferitelor grupuri de emigranți din țări (și culturi) tradițional ortodoxe, a început să se formeze o terminologie care s-o individualizeze lingvistic și confesional față de Catholicism, majoritar în această țară apuseană. O terminologie specializată, care a luat naștere printr-un proces deosebit de complex și laborios de traducere în limba franceză, din greacă, a tuturor cărților de cult și a slujbelor ortodoxe,

în vederea oficerii lor în comunitățile ortodoxe din Franța, devenite cu timpul majoritar francofone. Așa se explică faptul că una dintre particularitățile lexicale ale acestei terminologii este reprezentată de prezența a numeroase împrumuturi grecești, ce desemnează imne, slujbe, cărți de cult, veșminte etc., și îndeplinesc o funcție (lexico-discursivă) de individualizare confesională (Dumas, 2008). Forma grecească a semnificantului lor, rareori complet adaptată fonetic în limba franceză (multe dintre aceste cuvinte sunt împrumutate cu anumite particularități morfologice din limba greacă, cum ar fi pluralul substantivelor, spre exemplu, care este păstrat ca atare: *kondakion* - *kondakia*) face referire la o limbă asociată prin excelență cu practica liturgică a Ortodoxiei (Houdebine, 1998) și contribuie fundamental la individualizarea confesională a lexicului creștin-ortodox în franceză. În unele cazuri, aceste împrumuturi sunt utilizate în paralel cu cuvinte franțuzești de origine latină, echivalente semantic, ce aparțin lexicului catolic. Menționăm spre exemplificare cuvintele *Orthros* (sau *Matines*) și *Horologion* (sau *Livre des Heures*), ce denumesc o slujbă și, respectiv, o carte liturgică, *Utrenia* și *Ceaslovul*, ambele de origine slavonă în limba română. (Dumas, 2020: 516; 471).

De altminteri, majoritatea împrumuturilor grecești din lexicul creștin-ortodox francez au echivalențe de origine slavonă în limba română: mai cităm aici, spre exemplificare, cuvintele *Typikon* – *Tipic* sau *rânduială* și *kondakion* – *condac*. Sunt însă și excepții, reprezentate de corespondente latinești (în limba română), ale unor asemenea împrumuturi grecești din franceză: menționăm doar exemplul substantivului *agrypnie*, al cărui corespondent românesc, *priveghere* („de toată noaptea”), este de origine latină (de fapt, un derivat de la verbul *a priveghea*, provenit din latinescul *pervigilare*). (Dumas, 2020: 387).

Concluzii

Cuvintele care fac parte, în cele două limbi, română și franceză, din lexicul creștin-ortodox, nu rămân doar inventariate lexicografic, ci sunt utilizate atât la nivelul interacțiunilor interpersonale cât și la nivelul discursiv, al textelor de teologie și spiritualitate ortodoxă. Altfel spus, terminologia religioasă creștin-ortodoxă individualizată în limba franceză nu este doar una livrescă sau teoretică și ultraspecializată, cu existență strict lexicografică, ci una vie și funcțională la nivel de actualizare discursivă sub formă lexicală, ceea ce-i conferă vizibilitate. Desigur că datorită numărului mult mai mic de credincioși ortodocși din Franța (circa 600 000: Samuel, 2017), prin comparație cu România, ea este mai puțin cunoscută în limba franceză decât lexicul echivalent din limba și cultura română. Dar, din punct de vedere al vizibilității și viabilității discursive, cele două lexici sunt la fel de funcționale. Prin publicarea ediției a doua, revizuite și îmbogățite, a *Dicționarului bilingv de termeni creștin-ortodocși, român-francez și francez-român*, care cuprinde contexte largi de utilizare a cuvintelor franțuzești ce fac parte din acest lexic, extrase din surse cu autoritate teologică și ecleziastică normativă apărute în ultimii zece ani, am încercat să dovedim tocmai această funcționalitate discursivă, ce asigură o reală vizibilitate Ortodoxiei din Franța.

Totodată, caracteristicile celor două culturi în care au fost create lexiciurile creștin-ortodoxe la care ne-am referit aici le-au impregnat acestora anumite particularități, precum prezența masivă a împrumuturilor grecești cu rol de individualizare confesională (față de Catholicismul majoritar și legitimat istoric) din terminologia franceză, și a cuvintelor de origine slavonă, cu rol de atestare a unei istorii ecleziastice cu contribuție majoră la construirea sa în diacronie, din vocabularul religios românesc. La rândul lor, manifestările discursive tot mai numeroase ale acestor lexiciuri imprimă celor două culturi o amprentă evidentă, a unei practici religioase bine individualizată, creștin-ortodoxă, ce-și confirmă apartenența legitimă la identitatea lor.

Bibliografie:

- CHARAUDEAU, Patrick, MAINGUENEAU, Dominique, 2002, *Dictionnaire d'analyse du discours*, Seuil, Paris.
- COSERIU, Eugenio, 2010, « *Orationis fundamenta*. Rugăciunea ca text », traducere de Andreea Grinea, în *Transilvania*, nr. 7-8.

- COSERIU, E., 1967, « Structures lexicales et enseignement du vocabulaire », dans *Les Théories linguistiques et leurs applications*, Conseil de l'Europe, Strasbourg, p. 9-51.
- DUMAS, Felicia, 2020, *Dicționar bilingv de termeni creștin-ortodocși român-francez, francez-român*, ediția a doua revizuită și îmbogățită, editura Doxologia, Iași.
- DUMAS, Felicia, 2018, *Le Discours religieux orthodoxe en langue française. Approches linguistique, traductologique et anthropologique*, Editura Pro Universitaria, București.
- DUMAS, Felicia, 2014, *Le religieux : aspects traductologiques*, Editura Universitaria, Craiova.
- DUMAS, Felicia, 2010a, *Dicționar bilingv de termeni religioși ortodocși: român-francez*, Mitropolia Moldovei și Bucovinei, editura Doxologia, Iași.
- Dumas, Felicia, 2010b, *Dictionnaire bilingue de termes religieux orthodoxes : français-roumain*, éditions Doxologia, Iași.
- DUMAS, F., 2009, *L'Orthodoxie en langue française – perspectives linguistiques et spirituelles*, avec une Introduction de Mgr Marc, Casa editorială Demiurg, Iași.
- DUMAS, Felicia, 2008, *Lexicologie française*, Casa editorială Demiurg, Iași.
- HOUDEBINE, A-M., 1998, « L'imaginaire linguistique : questions au modèle et applications actuelles », dans *Limba și comunicare*, III, *Expresie și sens*, Editura Junimea, Iași, p. 9-33.
- MAISONNEUVE, Jean, 1988, *Les Rituels*, P.U.F., Paris.
- PICOCHÉ, Jacqueline, 1992, *Précis de lexicologie française*, Nathan, Paris.
- PLASSARD, Freddie, 2007, *Lire pour traduire*, Presses Sorbonne Nouvelle, Paris.
- RASTIER, François, 2009, « Sémiotique des cultures », dans *Vocabulaire des études sémiotiques et sémiologiques*, sous la direction de Driss Ablali et Dominique Ducard, Honoré Champion, Paris.
- RASTIER, François, 2001, *Arts et sciences du texte*, P.U.F., Paris.
- SAMUEL, hiéromoine, 2017, *Annuaire de l'Eglise Orthodoxe de France*, Monastère de Cantauque.
- WILLIAMS, G. (éd.), 2005, *La linguistique de corpus*, PUR, Rennes.

IDENTITÉ MOURIDE ET PAROLES DE JEUNES AU SÉNÉGAL

Abdou FALL
Université Assane SECK,
Ziguinchor, Sénégal

Abstract. *This article examines the language practices of young Senegalese belonging to a religious community known as Mouridism. Thus, we are interested in the identity questions of this category of the population during language uses. In this article, we discuss the identity basis of the Mouride community, the claim of identity as well as the specificity of the communication of the Mourides by referring to the words of young people.*

Keywords: *identity, mouride, lyrics, young, Senegal*

Introduction

La question identitaire reste essentielle dans l'étude des usages langagiers. Au Sénégal, comme partout en Afrique, les pratiques langagières sont marquées par le marquage identitaire. Cette identité se manifeste de façons différentes impliquant ainsi plusieurs facteurs et variables. Dans le cadre de cette recherche, nous mettons l'accent sur l'identité d'une communauté religieuse au Sénégal qui connaît une évolution fulgurante pour comprendre comment cette identité se manifeste au sein de cette catégorie sociale qui est la jeunesse. Ainsi, nous allons aborder la problématique des parlers des jeunes en mettant en relief l'importance de l'identité culturelle de la communauté mouride¹. Au

¹ Nom d'une communauté religieuse fondée en 1883 par Cheikh Ahmadou Bamba, il renvoie aussi au disciple de ladite communauté.

terme de cette étude, nous apporterons une contribution pour une meilleure prise en charge la question des pratiques langagières en rapport avec l'identité dans les communautés culturelles comme religieuses au Sénégal.

1. Fondement identitaire de la communauté mouride

Les disciples mourides sont connus pour leur attachement à la culture et à leur sens de vivre en commun. Parler de la confrérie mouride c'est faire mention en quelque sorte des éléments culturels qui existaient avant la fondation de la confrérie mais conservés, ou tout simplement des pratiques apparentées au Cheikh ou aux dignitaires mourides. En effet, le comportement comme le langage sont des identités culturelles comme nous l'avions dit antérieurement. Le code vestimentaire, par exemple, est symbolique à plus d'un titre et renvoie à la culture du pays. Rappelons à cet effet que la confrérie mouride ne vient pas de l'étranger et en conséquence elle est fondée au Sénégal.

En Afrique noire, l'islamisation des peuples n'a pas pu éliminer le particularisme ethnique et culturel. En outre, la confrérie mouride n'a pas fait exception à cela. C'est ce qui explique en partie le rapport entre le langage et la culture mouride. Il est très fréquent de voir un disciple mouride imiter un marabout dans sa façon de parler ou d'employer les termes et expressions tirés des poèmes de grands poètes de la confrérie qui ont écrits en wolof. Par ailleurs, d'autres phénomènes sociaux comme les castes sont bousculés car « La confrérie mouride a été largement influencée par son substrat wolof du Cayor¹ et du Baol² (royaumes précoloniaux du Sénégal) dont la singularité est d'être hiérarchisée en castes et en ordres » (Gueye, 2003, p. 16). C'est-à-dire qu'il ne peut avoir de distinction basée sur ce fait social que connaît le pays. Ainsi la doctrine du travail instaurée par Cheik Ahmadou Bamba va changer le paradigme qui permettra à tous les disciples de gagner leur dignité et d'assurer leur ascension sociale.

Nous pouvons dire ainsi que tout est culturel chez le mouride car tout remonte à la fondation de cette communauté. La sacralité des éléments culturels mourides se justifient à plus d'un titre. D'abord, la spiritualité occupe une place de choix. C'est ce qui explique, chez le mouride, un comportement langagier qui reflète à plus d'un titre l'aspect culturel du langage. Ensuite, il existe des valeurs qui sont considérées comme cardinales pour un mouride. Il s'agit entre autres des règles de bienséance sur tous les plans intralinguistiques comme extralinguistiques, de l'attachement au terroir d'origine. Enfin, l'autre élément qui nous semble important c'est le sens de vivre en communauté des mourides partout où ils se trouvent. Ils créent des conditions sociales pour vivre ensemble et cela leur permet de perpétuer leur culture.

De fait, le fondement identitaire des mourides s'apparente à la spiritualité, à la culture wolof car rappelons que c'est dans une géographie habitée par des wolofs où est né le mouridisme. Le fait de manifester son origine géographique est un indicateur déterminant dans la façon de marquer son identité (Fall, 2019). Cependant, nous notons que ce type de marquage identitaire ne renvoie pas obligatoirement aux locuteurs venants de ces zones considérées comme fiefs de la communauté. En effet, même pour ceux qui sont originaires d'autres zones, ils s'identifient aux différents terroirs qui abritent la communauté. C'est pour dire que l'attachement à la zone géographique peut connaître à ce niveau un paradoxe car dans certaines circonstances c'est l'attachement à la communauté et à la zone où elle évolue qui prime sur toutes les autres considérations sociales ou sociologiques.

2. Langage et revendication identitaire

Le langage est par essence un élément culture dans la mesure où la langue est un fait social. « Les phénomènes qui touchent à la langue et au langage peuvent être causés par des facteurs qui peuvent être d'ordre historique, économique, administratif ou migratoire. » (Fall, 2019, p.22). Ainsi, parler de langage renvoie inéluctablement à des facteurs extralinguistiques comme intralinguistiques. Dans le cadre de cette recherche, le langage comme moyen de revendication identitaire

¹ Non d'un ancien royaume qui englobe actuellement une bonne partie des régions de Thies et de Louga.

² Ancien royaume qui correspond à la région administrative de Diourbel.

est actuel. À travers les pratiques langagières, les locuteurs mourides, particulièrement les jeunes, s'identifient par le biais du langage. Il existe des façons particulières à cette catégorie d'utiliser la langue. De plus, il faut tenir compte de l'influence d'autres facteurs liés aux variables comme l'âge, le sexe, le niveau d'étude, l'environnement social du locuteur entre autres.

La revendication identitaire à travers le langage est parfois évidente lors des pratiques langagières. En effet, pour ce qui est de notre cadre d'étude, nous constatons la nécessité pour le locuteur de décliner son identité pour communier avec son condisciple et installer par la même occasion un climat de convivialité. Pour mieux comprendre le rapport entre le langage et la revendication identitaire, il est important de mettre en contribution la sociologie du langage car celle-ci étudie l'interaction entre ces aspects du comportement humain : usage du langage et l'organisation sociale du comportement. Bref la sociologie du langage met l'accent sur toute la gamme de thèmes reliés à l'organisation sociale du comportement humain, incluant non seulement l'usage du langage, mais également les attitudes linguistiques, le comportement observable envers le langage et envers les usages du langage (Fishman, 1989, p.89).

À la suite de cet extrait, nous pouvons retenir l'importance des éléments sociologiques dans la prise en charge des questions relatives à la revendication identitaire par le truchement du langage. La question identitaire ainsi que celle de l'altérité intéressent beaucoup les chercheurs. Le dynamisme des langues va de pair avec le positionnement identitaire des locuteurs appartenant aux différents groupes linguistiques, sociaux, culturels, religieux entre autres. L'autre aspect que nous retenons ici, c'est aussi la capacité d'appropriation des zones géographiques par les jeunes locuteurs mourides.

3. Paroles de jeunes, identité et spécificité des usages chez les jeunes mourides

L'usage des langues en faisant fi des règles et normes établies est le propre des jeunes. C'est pour cette raison que des chercheurs comme Léglise et Leroy (2008) emploient le concept de parlers jeunes. Ce type d'usage des langues crée une identité pour cette catégorie de la population qui s'y retrouve. À cet égard, nous assistons à des faits de langues comme la construction du plurilinguisme dans un langage argotique, à une variabilité sémantique des termes employés et d'un certain relativisme (Fall & Sow, 2021).

Les parlers des jeunes reflètent l'identité à travers plusieurs aspects. La façon de parler des jeunes poussent certains chercheurs à parler d'écart social dans les usages des langues. En effet, c'est cette marginalisation, qui est relative d'ailleurs, qui constitue un marquage identitaire dans la mesure où elle met en exergue les différences qui existent les usages courants des langues et ceux des jeunes. Parlers des jeunes est un concept sociolinguistique qui renvoie systématiquement à l'usages des langues en ville d'où l'urbanité (Fall, 2019, p. 65).

La spécificité de l'usage du langage chez les jeunes mourides réside dans plusieurs aspects. Nous notons une certaine façon de conservation du langage chez de jeunes mourides. En effet, la dimension culturelle du langage est déterminante dans les pratiques langagières. Elle se manifeste chez cette frange de la population par un détournement de sens des concepts de la langue wolof employés de façon positive ou négative. Ce détournement de sens peut être conçu comme une évolution du langage en ce sens qu'il intègre de nouvelles significations de concepts déjà existants.

Les paroles des jeunes impactent sur l'usage des langues au sein des sociétés. Pour ce qui est de notre cadre d'étude, les pratiques langagières de cette catégorie apportent une touche toute particulière à la manière dont les langues sont employées. Bien des phénomènes sociolangagiers subissent des déformations de sens, d'une réadaptation selon la réalité sociologique des pratiques ou tout simplement le néologisme entre autres.

Conclusion

En somme, nous retenons l'importance et la pertinence des rapports qu'entretiennent le marquage identitaire et les paroles de jeunes. L'influence de l'urbanité sur les pratiques langagières des jeunes participe activement au dynamisme de l'usage des langues en communauté. Les jeunes

sénégalais, comme tous les jeunes d'ailleurs, ont une façon de parler qui est due à plusieurs facteurs intralinguistiques et extralinguistiques. Ainsi, les jeunes de la communauté mouride ne font pas exception à cette règle. Seulement, les aspects identitaires dans ces pratiques s'apparentent plutôt à la sacralité et à la spiritualité. Cependant, une certaine variabilité est notée ainsi qu'un comportement paradoxale lié au style et à la culture mouride.

Sources :

- FALL, Abdou, 2019, "Analyse des pratiques langagières chez les étudiants de l'Université de Ziguinchor", mémoire de Master Université Assane Seck.
- FALL, Abdou, et SOW, Ndiémé, « Déviance sociale, déviance langagière », à paraître dans Mohamed Lamine Manga.
- GUEYE, Cheikh, 2003, Enjeux et rôle des nouvelles technologies de l'information et de la communication dans les mutations urbaines *Le cas de Touba (Sénégal)* Technologie entreprise te société document du programme no. 8, Institut des Nations Unies pour le Développement Social.
- LÉGLISE, Isabelle et LEROY, Martine, 2008, Insultes et joutes verbales chez les «jeunes» : le regard des médiateurs urbains. In Aline Tazuin (ed.), *Insultes, injures et vannes en France et au Maghreb* 155-174. Paris, Karthala.

CONSEMĂRI ROMĂNEȘTI ÎN SCRIERI PE SCOARȚE DE MESTEACĂN NOVGORODENE (SEC. XI-XV)

Vlad D. GHIMPU
Muzeul Național de Istorie a Moldovei,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *As the result of the studying of the letters written on the Novgorodean barks of the birch, we extracted Romanian proper names and appellatives. On the basis on of this documentary sources relating to the history of the Novgorod Pricipality, the autor reveals a lot of facts, including some specific linguistic data, wich point on the prezence of Romanians in these areas since the early Middle Ages.*

Keywords: *Novgorod, writing on the birch barks, Romanian names, early Middle Ages.*

Preocupat de cercetarea istoriei relațiilor româno-slave externe în evul mediu timpuriu, autorul acestor rânduri a publicat mai multe aspecte din realitățile strămoșilor noștri plecați pe alte meleaguri, niște abordări novatoare în istoriografia românească, care nici n-au fost bănuite, decât numai în limita de la hotarele de contact (cf., Ghimpu, 2009: 79-92; Ghimpu, 2010: 99-108; Ghimpu, 2011, 151p.; Ghimpu, 2012: 237-264; Ghimpu, 2015: 55-80; Ghimpu, 2016: 176-187; Ghimpu, 2017, 249p.; Ghimpu, 2021: 94-104). În ce privește istoriografia rusă, ca și cercetarea internațională, ele rămân încă tributare concepției lingvistului german Max Vasmer, care nu recunoștea nici măcar existența unei vecinătăți dintre români și rușii kieveni, analizând cadrul relațiilor interlingvistice (Фасмер I, 1986: 205). Atestările extrase de noi le prezentăm în continuare.

1). Scoarța nr. 14¹, secolul XV. Mențiune – a) "Сава"² (Sava) (Арциховский, 1954: 14); b) "Савина чадъ" (nr. 69, sec. XII, p. 72), copiii lui Sava; c) "om Саве..." (nr. 261, a II jum. a sec. XIV, p. 88); d) "Сава ведуно" (nr. 378, a II-a jum. a sec. XIII, p. 77-78), Sava vrăjitor; e) "... Сава, Новиць, у Ньжьька ..." (nr. 724, sec. XII, p. 21); Sava, adus de coloniști români,

¹ Numerotarea internă corespunde sistemului continuu unic publicat de descoperitorii scoarțelor de mestecăan scrise.

² Prenumele Sava are prioritatea românească, deoarece acest sfânt a fost martirizat pe teritoriul românilor în sec. IV, cât și faptul că românii au venit la nord deja creștini, iar rușii vor avea specific numele înrudit Savelii.

întâlnite și în alte acte scrise, inclusiv Savel (Савел), sau și articulat în toponimul *Savulino*¹, de la Savul. În ultimul exemplu mai avem – “Noviț” și “Nejca”, al doilea citit de autori ca Novici, deși poate fi interpretat ca atare, Noviță, pentru forma mai timpurie romanică a lui Noiță.

2). Nr. 28, sf. sec. XIV – încep. sec. XV, mențiune - “Фетиния” (Арциховский, 1954: 20), nume românesc vechi Fetinia.

3). Nr. 42. “Бобжа Михаль”, sec. XIV (Арциховский, 1954: 20), Bobja, poreclă, probabil același cu Borșa².

4). Nr. 54, sec. XIII-XIV. a) “... а у Микулицы сокол ...” (Арциховский, 1954: 58), Miculiță; b) “Микула Куцеев” (nr. 93, sec. XIV, p. 19), Cuței sau Cucei; c) “Микоула” (nr. 109, a II jum. a sec. XII, p. 38-41); d) “Микулинъ человек” (nr. 249, sec. XIV-XV, p. 73-76); e) “въ Микулин(о)” (nr. 568, mijl. sec. XV, p. 36-38); f) “Микула” (nr. 594, mijl. sec. XIV, p. 57); din Старая Руса, nr. 5, “У Микуле 5-ъ куне”, sec. XII (Арциховский, Янин, 1983: 146), Micula de la Micul.

5). Nr. 61, sec. XIII. “... а Ное сам ведаете...” (Арциховский, 1954: 62), este atestat prenumele Noe, - în consens cu autorul publicației: “Слово Ное означает, вероятно, собственное имя Ной”. Astfel, și noi subscriem, Noe – românesc.

6). Nr. 69, secolul XII. a) “...с Григоремъ” (Арциховский, 1954: 71-73), Grigore; b) “Приказо от Григорие ко Домоне...”, nr. 134, sec. XIV (Арциховский, Борковский, 1958: 73). Grigorie, nume românesc, chiar dacă cazurile în limba română și în limba rusă nu coincid, între populație amestecată pare destul de plauzibil ca terminația *-ie* să constituie o influență tipic românească. Următorul este apreciat să fie numele *Домна*, românesc, întâlnit mai des, corespondent al bărbătescului *Domn*, provenit din *dominus*, care, însă, a dispărut după ce a fost asociat titlurilor de putere, desi nu e exclus “ко Домоне” să se refere la numele *Doman*; c) “на Григорь” (nr. 162, încep. sec. XV, p. 48), Grigore; d) “Григорица” (nr. 256, a II jum. a sec. XIV, p. 82-83), Grigoriță; e) “Грегорье” (nr. 315, sf. sec. XIV, p. 150), *Gregor’ e*; f) “от Григори” (nr. 395, a II jum. a sec. XIII, p. 97); g) „Поклоно от Гаврили... ко Григорию” (nr. 497, mijl. sec. XIV, p. 90); h) „Григори” (nr. 553, sec. XII-XIII, p. 26). Deoarece românii au venit la nord creștinați, de asemenea, dacă privim toate formele lui Grigore, putem concluziona, că numele rusesc s-a format de la cele românești – Grigore, Grigori, Grigorie, evoluând în varianta finală Григорий-Grigorii.

7). Nr. 94, sec. XIV-XV. a) “... о ключнике Зандо” (Арциховский, Борковский, 1958: 20), un administrator de moșie, cu porecla *Zand*, leaț de gard³, *Zando*, cu terminația romanică în „o”. Următorii, b) „... (к)ъ Ванну, Мелицю..., не давай Заньдо оузяти то...ною”. Al doilea, probabil un alt *Zando*, a fost subînțeles greșit aici însă de autori drept conjuncția „потому что”.

8). Nr. 118, secolul XII. Прокша просит Нестера: „не ходь ко Шедьре...” (Арциховский, Борковский, 1958: 51). Autorii credeau că e vorba de un nume propriu. *Ședere*, însă este o formă de gospodărire și de proprietate, cunoscută în rusă mai târziu și numită Посиденье, ori Сидение⁴.

9). Nr. 127, sec. XIV – XV. „Исако” (Арциховский, Борковский, 1958: 62), numele Isac, creștin, scris nespecific în rusă, cu terminația romanică în “o”.

10). Nr. 391, sec. XIII-XIV, a) „От Олфоромея к Доманцу ...” (Арциховский, 1963: 94-95), *Domanet*, *Doman* diminutivat. Următorul, b) “У Домана в..., У Болде...” (nr. 568, mijl. sec. XV, p. 36-38). Încă un *Doman* și *Bolde*, sau un *Boldea* actual. *Doman* de la *domenica*⁵, corespondent al lui *Duman* de mai târziu, care a fost în timp marginalizat de biserica ortodoxă

¹ Ghimpu, 2011: 93.

² MDA I, 2001: 287.

³ MDA IV, 2003: 1334.

⁴ Ghimpu, 2011: 37.

⁵ Născut în ziua de duminică.

și se dă astăzi la vite¹. c) „Дъманег”, nr. 685, a II-a jum a sec. XII (Янин, Зализняк 1993: 69-70) – Доманег, nume compus din Doman+Neg.

11). Nr. 265, a II jum. a sec. XIV, „... слушате Домни и ты...” (Арциховский, Борковский, 1963: 91-93). Domna, nume feminin adus de românce, întâlnit și în alte documente².

12). Nr. 138, a II jum. a sec. XIII. „Селивѣстро, оу Захаръи, Оу Кирика оу Тюлпина... И оу Петряица, Оу Григоръи оу Роготина...” (Арциховский, Борковский, 1958: 11-15), Selivestro - Silvestru, cu terminație romanică în „o”, Chirică Tulpină, Petrea-Petreaița-Petriță și Grigor’i.

13). Nr. 153, a II jum. a sec. XII, mențione, „Крипило”³ (Арциховский, Борковский, 1958: 30-31). Rădăcina este din “crin”, inexistent în slavă, era un nume romanic cu “o”, probabil precreștin, întâlnit în evul mediu la noi și la femei – Crina și Crincoaea⁴, soția unui Crin, astăzi Crinu și Crina la bărbați și femei (Jordan 1981:137). Din unele recensăminte mai evedențiem – localități – Кринь Малый, Кринкино, Криновье, Кринушкина⁵.

14). Nr. 168, sec. XII. a) „Оу Дъмитра...” (Арциховский, Борковский, 1963: 53-55), Domitr cu “ъ”, citit ca o; b) „На Домитре возяти доложзие” (nr. 202, sec. XIII, p. 23-24), acelaș nume “Domitr”, asemănător cu Dumitru; c) „Домитре Милославове” (nr. 343, încerp. sec. XIV, p. 30); d); „У Домитра” (nr. 410, sec. XIII-XIV, p. 14-16), Domitr; e) „От Домитрако ко Феларю и ко...” (nr. 443, sec. XII-XIII, p. 46). Primul nume aici e “Domitraco”, adică Dumitrache actual. Inscriptie pe gresie – f) “Домитр”, mijl. sec. XIII (Янин, Зализняк 1993: 34,119); g) “Домитровъ день”, nr. 7, sf. sec. XI (vol. XI, I, p.125), Ziua Sf. Dumitru. Un nume creștin foarte răspândit. Înregistrat din cele mai vechi scrieri cu români ca “Дъмитръ”, l-am și apreciat ca o formă apropiată, precursoră, a numelui românesc Dumitru⁶. Forma Domitraco reflectă faza veche cu “o” în prima silabă și la terminația tipică romanică, asemenea în evul mediu cu Dumitrache (Gonța 1995: 183), până astăzi.

15). Nr. 222, sec. XII-XIII. a) “От Матъя къ Гюргю ..., бѣжяли Колобягъ ...” (Арциховский, Борковский, 1963: 44-45), Matei, Colbeag, Culbec? ; b) „... ко Спирку. Если Матейка...”, (nr. 439, sec. XII-XIII, p. 42-43), Matei; c) “...Матъеви еси молвил...” (nr. 550, a II jum. a sec. XII, p.23), prenumele Matei, deosebit de Матвей (Matvei).

16). Nr. 288, I jum. a sec. XIV. a) „... хамоу 2 локти ...” (Арциховский, Борковский, 1963:117), ham, hamuri. b) Хамече (хамец), „полотнишко”, nr. 644, I jum. a sec. XII (Янин, Зализняк 1993: 42), ham, hamece, de la hamuri.

17). Nr. 310, sec. XV. “...от Вавулы...” (Арциховский, Борковский, 1963: 142-143), poreclă, după Vavul, vav⁷.

18). Nr. 343, încerp. sec. XIV. a) „... Петре Сомолянине, Домитре Милославове ...” (Арциховский, Борковский, 1963: 30), Petre, Domitr (Dumitru). b) Listă de persoane: “Петре, Евяна, Маримияна, Яна, Георгегия, Федоръ, Прокопия, Оводокия, Евана...”, nr. 506, sec. XII-XIII (Арциховский, Янин, 1978:101-102). La a doua scrisoare autorul adaugă: “Обращает на себя внимание парность имен и то, что в каждой паре имя стоящее в именительном падеже, сопровождается именем в родительском падеже”. Adică, primul nume Petre este scris la nominativ, românește, dar nu Piotr, cum trebuia să fie în rusă.

¹ În realitate Doman-Duman, provenind de la latinul Domenica-Duminică, reprezenta un nume creștin, Domenica însemnând ziua Domnului.

² Акты 1572-1584 (indice); Домна проскурница, în НПК, 1915(indice); Ghimpu 2016: 29.

³ Nume romanic asemenea cu Petrilo, Chirilo, Gavriilo ș.a.

⁴ Gonța, 1995: 141.

⁵ НПК, 1915 (indice).

⁶ НПЛ, 1950: anii 6569, 6626, 6634, 6702; Ghimpu 2010: 104 -105.

⁷ MDA IV, 2003: 1182, 1165, vav –vagă, pârghie...

19). Nr. 348, a II jum. a sec. XIII. „У Илее, у Тудора, У Страхона¹, У Хоцу, У Вонега, У Несула, У Тешиле, У Иелее” (Арциховский, 1963, p. 35-37), Plei din Ilie, Zdrahon, Ноџу, Voneg, Nesul-Neşul, Teşile, asemănător cu Teşilă², și un alt Ieleie-Ilie. b) “... оу Тешена возяле ...” (nr. 392, sec. XIII – XIV, p. 95-96). Teşen, Teşilă, de la *a teşi*³. c) “... Оу Тешаде 5”, nr. 905, sf. sec. XI (Янин, Зализняк, Гиппиус 2004: 97). Тешата, Теşat, Теşit?

20). Nr. 348, a II jum. a sec. XIII. a) “...у Тудора...”, (Арциховский, 1963: 35-37). Scri-soarea nr. 632, vol. IX, I jum. a sec. XII. Atestat b) “Тоудор” (Янин, Зализняк 1993: 33-34), Тудор, Tudor, întâlnit de timpuriu în Rusia Kieveană. Pe care noi l-am apreciat ca numele românesc Tudor⁴, evoluat mai timpuriu în mediul romanic din Teodor⁵. În exemplul actual am găsit și confirmarea în baza exemplurilor rusești, cum avem prilejul de a considera, după ce autorii publicației, menționând răspândirea lui din cele mai vechi timpuri, venit în părțile Novgorodului din sud, îi fac o pararelă după o ștampilă de plumb din I-a jum. a sec. XII, care avea pe o parte chipul și inscripția Sf. Fiodor, iar pe cealaltă imprimat numele Tudor, trăgând astfel concluzia: numele Tudor era varianta lui Fiodor (Янин, Зализняк 1993: 34). Alte mențiuni - c) “Тодоръка” (vol. X, nr. 710, sec. XII, p.10-11), Todorka, Todor, Tudor; d) “Тудоръ” (vol. X, nr. 724, a II jum. a sec. XII, p. 24-25); e) “Тоудоръ”, Тудор (vol. XI, nr. 789, sec. XI, p.22); f) “Тоудорка”, Тудор (vol. XI, nr.825, a II-a jum a sec. XII, p. 46); g) Тудо(р) (vol. XI, nr.903, sec. XI – XII, p. 95), o variantă evoluată: “Dudor”⁶ – adică, tot Tudor.

21). Nr. 478, mijl. sec. XIV. “...оу Рашка...” (Арциховский, Янин, 1978: 73), Раşcă, unealtă de prins peşte. Inclusiv, Рашковъ Михаилъ și д. Рашки, д. Рашково⁷.

22). Nr. 503, a II jum. a sec. XII, “Домъника” (Арциховский, Янин, 1978: 99-100), Dom-nica.

23). a) “Оу Нежаткыны..., оу Стреина...” (nr. 13, sec. XI, p. 153), copiii unui Nejata, Nejca (Neg) și un alt personaj, Strein. b) “Отъ Нежате” (nr. 586, sec. XI-XII, p. 47-48), fiul unui Nejca; c) „Нежско” (nr. 630, I jum. a sec. XII, p. 31-32); d) “От Нежка ко Завиду...”, nr. 644, I jum. a sec. XII (Янин, Зализняк 1993: 42). În acest caz Nejca, se apreciază că este nume feminin, de la bărbătescul Nejko (Neg-Nej), ea e menționată și cu frații, Нежата-Nejata, avându-l toți, cum se vede, de la tatăl lor.

24). Nr. 19, vol. IX, I-a jum a sec. XII. Staraia Russa. a) “Оу Ильике ... гривне... Оу Неговита поло(вина)...” (Янин, Зализняк 1993: 106). Пică, diminutiv al lui Ilie. Negovit este compus din Nego+Vit⁸, partea a doua -Vit, de origine slavă, alt personaj b) Неговит (vol. X, nr. 761, sec. XIII – XIV, p.58-59), Negovit, Nego+Vit. Alt prenume compus - nr. 526, sec. XI. “... на лоуге на Негораде, на Хрипане ...” (Арциховский, Янин, 1978: 124-127), în lunca lui Него+рад, Nego și rad. Nego cu terminația “o” romanică, asimilat în rusa veche.

25). Nr. 713, vol. X, I jum. a sec. XIII. “Хотен Челна” (Янин, Зализняк 2000: 13), Селр-Сіолр, Селпан – Сіолпан, românesc, întâlnit, de asemenea, și ca toponim, “Челпаново”⁸ - Селпаново.

26). Nr. 715, vol. X, I jum. a sec. XIII. “Три девя(т)о анело, три девя ароханело, избави раба (Бо)жея Михея трасавиче молитвами святъя Богородичя”. Traducerea autorilor: „Тридевять ангелов, тридевять архангелов, избавте раба Божия Михея от лихорадки молитвами святой Богородицы.” (Янин, Зализняк 2000: 14-15). Rugăciune-descântec de

¹ Alt izvor: *Страхонъ*, două localități, în НПК: 19159 (indice).

² DRH,B, VII, 1988 (indice).

³ Vinereanu 2009: 834.

⁴ La noi e înregistrat din evul mediu până astăzi: Gonța 1995: 704-705; Ghimpu 2010: 101, 105; Ghimpu 2011: 23, 26, 39, 43; Ghimpu 2012: 246, 250.

⁵ Graur, 1965: 50.

⁶ Акты 1572- 1584 (indice); Ghimpu 2009: 86; Ghimpu 2011: 98; toponime, în НПК 1915 (indice).

⁷ НПК, 1915 (indice).

⁸ Ghimpu 2011: 97.

friguri, “трасавиче” - scutură (frigurile), ar putea fi traducere din română, împreună cu scrierea disimilată a lui *anelo* (<lat. *angelus*), an(*g*)elo, și *arohan(g)elo*, romanice, exprimate astfel probabil din lipsa literei *Ž* (g+e) în alfabetul slavon.

27). Nr. 725, sf. sec XII - început. sec. XIII. a) “*От Ръмше поклонянье...*” (Янин, Зализняк 2000: 26). Numele Рѣмша (Remşa), Rem+şa, cum susțin autorii publicației, care nu îl pot explica din slavă, și ar putea provine, cum considerăm noi, de la *Remus*? - nume roman antic, Rem, adus de români. Întâlnit și în alt act, nr. 36, mijl.sec XII, Старая Руса, b) “...*Оу Рьме куна...*”, datorie (vol.11, p.119). Cu încă un exemplu de localitate – Ремино¹.

28). Nr. 755, sec. XIV–XV. “*Осташка*” (Янин, Зализняк 2000: 52-53), Ostaşa, Ostaşco, Ostaş, nume precreştin românesc, larg răspândit în Rusia.

29). Nr. 821, mijl. sec. XII. a) “*От Негъла къ Петръкоу...*” (Янин, Зализняк, Гиппиус 2004: 42-43), Negol, Negul; b) Al doilea document de la acelaş personaj. “*От Негола и ото Говена къ...*” (vol. XI, nr. 867, I jum. a sec. XII, p. 75), Negol, Negul, Neagul. Neg cu articolul hotărât românesc *ol* - ul. În asemenea exemple de substantive din mediul slav, cu terminația *-ol*, de la sudul Dunării², unde erau și români, se apreciază să reprezinte viitorul articol românesc hotărât *-ul*.

30). Nr. 894, început. sec. XII. “... *Тетъне*” (Янин, Зализняк, Гиппиус 2004: 92), Тетъня, Тătânea, Тătunea. Autorii publicației credeau că este un nume propriu neidentificat, noi îl apreciem ca diminutiv pentru tata³, astăzi numit așa și bunicul în unele zone, ce provenea de fapt din latina populară⁴.

În concluzie, putem constata din cercetarea noastră, prezența unor nume românești și a cuvintelor comune, a elementelor romanice timpurii, cât și a unora medievale, porecle, nume creștine și precreștine, relevante și pentru matricea teritoriilor românești, necunoscute aici din cauza lipsei surselor documentare.

Bibliografie:

- DEX 1998, Dicționarul explicativ al limbii române, București.
DRH,B,VII,1988, Documenta Romaniae Historica, B. Țara Românească, vol.VII(1571-1575), București.
GHIMPU V, 2009, „Unele considerații privind românii și onomastica românească în Rusia de Vest”, în Destin Românesc, an IV (XV), nr.3 (61), Chișinău. P. 79 - 92.
GHIMPU V., 2010, „Prezența românilor și a limbii române în Cnezatul Novgorodean”, în Destin Românesc, an V(XVI), nr. 2 (66), Chișinău. P. 99-108.
GHIMPU V., 2011, Izvoare medievale românești din Rusia în Finlanda, Chișinău, 151 p.
GHIMPU V., 2012, „Mențiuni ale habitatului românesc în Cnezatul Novgorodean”, în Romanoslavica, vol. XLVIII, nr. 2, București. P. 237-264.
GHIMPU V., 2015, „Interferențe etnice la Marea Neagră și la Marea Baltică în evul mediu timpuriu (româno-slave și româno-finice)”, în Romanoslavica, LI, nr.1, București. P. 55-80.
GHIMPU, 2016, „Nume românești în scrieri pe scoarțe de mesteacăn novgorodene”, în Destin Românesc, Chișinău, an XII (XXIII), nr. 1-2 (99-100), p. 176-187.
GHIMPU V., 2017, Lăcașuri creștine și izvoare medievale necunoscute ale românilor, Chișinău, 249 p.
GHIMPU V., 2018, „Nume și apelative românești în scrieri pe scoarțe de mesteacăn novgorodene”, în Romanoslavica, vol. LIII, nr. 2, București, p. 49-60.
GHIMPU V., 2021, „Un alfabet prezumtiv românesc elaborat în secolele VI-VII”, în Lectura și

¹ НПК, 1915 (indice).

² Raevski, 1989: 65.

³ DEX, 1998 (tata).

⁴ Corlăteanu 1974: 166, tatani.

- scările/Biblioteca Națională a Republicii Moldova, culegere de articole, vol. II, Chișinău, p. 94-104.
- GONȚA A. I., 1995, Documente privind istoria României. A. Moldova, veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane, București.
- GRAUR A., 1965, Nume de persoane, București.
- IORDAN I., 1983, Dicționar al numelor de familie românești, București.
- MDA 2001, 2002, 2003, Micul Dicționar Academic, I, II, III, IV, București.
- RAEVSCHI N. D., 1988, Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice, Chișinău.
- VINEREANU M., 2009, Dicționar etimologic al limbii române pe baza cercetărilor de indoeuropeanistică, București.
- Акты XVI, 1990, Акты социально-экономической истории Севера России конца XV – XVI в. Акты Соловецкого монастыря, 1572 – 1584 гг., составитель И. З. Либерзон, Leningrad.
- АРЦИХОВСКИЙ А.В., ТИХОМИРОВ М.Н., 1953, Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1951 г.), Moscova (vol. 1).
- АРЦИХОВСКИЙ А.В., 1954, Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1952г.), Moscova (vol.2).
- АРЦИХОВСКИЙ А.В., 1963, Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1958-1961 гг.), Moscova (vol. 3) .
- АРЦИХОВСКИЙ А.В., БОРКОВСКИЙ В.А., 1958, Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1953-1954 гг.), Moscova (vol. 4).
- АРЦИХОВСКИЙ А.В., БОРКОВСКИЙ В.А., 1958, Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1955 г.), Moscova (vol. 5).
- АРЦИХОВСКИЙ А.В., БОРКОВСКИЙ В.А., 1963, Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1956-1957 гг.), Moscova (vol. 6).
- АРЦИХОВСКИЙ А.В., ЯНИН В.Л., 1978, Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1962-1976 гг.), Moscova (vol. 7).
- КОРЛЭТЯНУ Н., 1974, Исследование народной латыни и ее отношений с романскими языками, Moscova.
- НПЛ, 1950, Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов, Moscova – Leningrad.
- НПК, 1915, Новгородские писцовые книги. Указатель к первым шести томам (I-VI), Retrograd.
- ФАСМЕР М, 1986, Этимологический словарь русского языка, в четырех томах, т. I (А-Д), Moscova.
- ЯНИН В. Л, ЗАЛИЗНЯК А. А., 1986, Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1977-1983 гг.), Moscova (vol. 8)
- ЯНИН В. Л, ЗАЛИЗНЯК А. А., 1993, Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1984 - 1989 гг.), Moscova (vol. 9).
- ЯНИН В. Л, ЗАЛИЗНЯК А.А., 2000, Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1990 - 1996 гг.), Moscova (vol. 10).
- ЯНИН В. Л, ЗАЛИЗНЯК А. А., ГИППИУС А.А., 2004, Новгородские грамоты на бересте (из раскопок 1997 - 2000 гг.), Moscova (vol. 11).

LE POUVOIR POLITIQUE DE LA LANGUE : MOT – SENS – DISCOURS

Ana GUȚU
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The issue of the powers exercised by languages in societies is fascinating, because the impact of communication on the historical destinies of civilizations. This paper offers a semiotic perspective of the political speeches of candidates in the presidential elections in France 2017 Macron, Fillon and Marine Le Pen.*

Keywords: *speech, semiotics, classification, structure, power of language.*

La problématique des pouvoirs exercés par les langues dans les sociétés est tout autant passionnante, car l'impact de la communication sur les destins historiques des civilisations, des pays, des communautés est certainement déterminant. Comme nous l'avons mentionné, le pouvoir politique est exercé par la langue à travers les textes des lois, des documents normatifs, mais aussi, et surtout, par le biais des discours des politiciens. (Guțu, 2014).

La définition du discours. Le discours oral, aussi bien que le texte écrit, en tant que verbalisation de la langue dans la chaîne parlée ou écrite, représentent les deux voies de l'actualisation du système de la langue. La délimitation entre le discours oral et le texte écrit continue de faire dispute entre les herméneutes et les analystes du discours. Une chose est certaine – les textes écrits et les discours prononcés oralement, mais ayant à la base, le plus souvent, des textes écrits et pensés, constitue le patrimoine inéluctable de toute langue, qui lui permet de s'appeler « langue naturelle » et de survivre dans le temps. Il serait, bien sûr, d'un certain point de vue, un peu discourtois, de mettre aujourd'hui le signe d'égalité entre « texte » et « discours ». Discourtois par rapport aux théoriciens consacrés, car l'analyse de discours s'est déjà frayé une place au soleil des sciences du langage en essayant de bien cohabiter à côté de l'herméneutique. Tout de même, en respectant « la division des sphères d'influence », il faut rappeler que, par exemple, la traductologie selon la théorie de Seleskovitch et Lederer, considère aussi bien le texte que le discours, des entités parfaitement équivalentes quant à la soumission des deux aux règles de la traduction/interprétation de conférence. La naissance de l'analyse de discours en tant que théorie a parcouru le cheminement classique à partir du Cours de linguistique générale de Saussure, en suivant les recherches de Jean Dubois, pour ancrer durablement l'analyse de discours dans l'École Française de Paris-Nanterre. Il est tout de même difficile d'identifier une doctrine ponctuelle qui fasse l'autorité en matière de définition, typologie et argumentation des discours. Les recherches se multiplient et elles sont très différentes les unes des autres, car aujourd'hui toutes les hypothèses théoriques sont déduites à partir des corpus.

Je reviendrai, donc, aux « anciens », pour faire marche arrière et m'inspirer plutôt de la source, en essayant de proposer une interprétation axée sur l'aspect sociopolitique du discours – celui qui compte dans l'exercice du pouvoir de la langue dans les sociétés en mouvement.

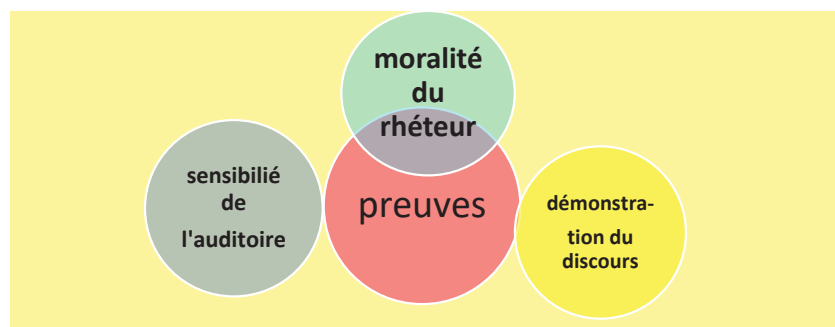
« La rhétorique » d'Aristote est un écrit philosophique programmateur, qui nous permet de définir et d'analyser le discours prononcé par un orateur. D'ailleurs, Aristote, opère avec le terme « discours », sans le confondre ou comparer avec le texte écrit. Notamment, cette clarté visant l'oralité du discours me semble bien précise et définitoire pour illustrer une analyse lexicale et sémantique d'une entité qui se veut aussi bien linguistique qu'extralinguistique.

Dans cet article j'envisage le discours en tant qu'unité fonctionnelle de la langue, conçue par un rhéteur, dans un certain endroit, à une certaine époque, adressée à un certain public, afin d'inciter les auditeurs à penser ou à agir d'une certaine manière.

Si simpliste que soit cette définition, elle me paraît très commode pour l'illustration du pouvoir de la langue exercé dans les sociétés à travers les discours. Car à part d'avoir la fonction de référer à

la réalité objective et d'assurer la communication entre les humains, la langue est l'instrument tout puissant qui modèle les mentalités sociales.

On peut oser affirmer qu'Aristote définit y compris la structure sémiotique du discours, nous induisant l'idée que le discours est une structure équivalant au signe, et donc, dépassant le cadre de la linguistique. Il nous propose une triade, sensée à s'acquitter de la mission persuasive du discours. Le *discours-persuasion* serait le résultat de la fusion des *preuves*, ayant trait à *la moralité du rhéteur*, de *la sensibilité de l'auditoire* et à *la démonstration du discours* comme tel : « *Les preuves inhérentes au discours sont de trois sortes : les unes résident dans le caractère moral de l'orateur ; d'autres dans la disposition de l'auditoire ; d'autres enfin dans le discours lui-même, lorsqu'il est démonstratif, ou qu'il paraît l'être.* » (Aristote, Rhétorique, Livre 1, Chapitre 2, art.III).

Graph 1. La structure sémiotique du discours persuasif.

Le matérialisme philosophique d'Aristote détermine sa vision de la persuasion en tant que mission fondamentale du discours. « *La rhétorique est la faculté de considérer, pour chaque question, ce qui peut être propre à persuader.* » (Aristote, Rhétorique, Livre, 1, Chapitre 2, art. I). En d'autres mots – si tu tiens un discours public et tu veux convaincre l'auditoire – tu dois apporter des preuves. Selon Aristote, les preuves tiennent aussi bien de la réalité extralinguistique, matérielle, que de l'imagination et de l'artistisme du rhéteur.

« *Parmi les preuves, les unes sont indépendantes de l'art, les autres en dépendent. Les premières sont toutes celles qui ne sont pas fournies par notre propre fonds, mais préexistent à notre action. Tels sont les témoins, la torture, les conventions écrites et les autres éléments de même nature. Les preuves dépendantes de l'art, c'est tout ce qu'il nous est possible de réunir au moyen de la méthode et par nous-mêmes. Nous avons donc, en fait de preuves, à tirer parti des premières et à trouver les secondes.* » (Aristote, Rhétorique, Livre, 1, Chapitre 2, art. II).

De ces trois constituantes de la triade discursive, deux sont extérieur à l'acte discursif, et la troisième représente la démonstration-discours.

La première constituante de la triade discursive – c'est *la moralité du rhéteur*, sa personnalité, car, selon Aristote, elle facilite la persuasion. Or, l'auditoire fait confiance à quelqu'un qui est bien, et donc, la probité de l'orateur apporte une plus-value à la persuasion. (Aristote, Rhétorique, Livre, 1, Chapitre 2, art. IV). La moralité du rhéteur est intérieure pour le rhéteur, mais extérieure pour l'auditoire.

La deuxième constituante de la triade discursive – *les passions de l'auditoire*. « *Nous portons autant de jugements différents, selon que nous anime un sentiment de tristesse ou de joie, d'amitié ou de haine.* » (Aristote, Rhétorique, Livre, 1, Chapitre 2, art. V). Le discours est reçu par les auditeurs différemment, compte tenu de leurs humeurs, de leurs dispositions. Nous considérons que les passions de l'auditoire sont extérieures aussi bien au rhéteur, qu'à son intention discursive et à la démonstration-discours. Les passions des auditeurs sont très individualisées et leur somme ne garantit pas une réception uniformisée du discours du rhéteur.

La troisième constituante de la triade discursive – *la démonstration*, est, en fait, le discours comme tel du rhéteur. Ce discours, selon Aristote, à son tour est composé des *enthymèmes* et des *exemples*. Les exemples forme la suite des preuves réelles, matérielles ou expérientielles, et constitue la démon-

stration par induction. Tandis que les enthymèmes sont des syllogismes que le rhéteur construit soit à la base des raisonnements correspondant et découlant des faits réels, soit en à la base des raisonnement déductifs (amalgame entre les faits et les expériences réelles et les opinions induites suite aux comparaisons logiques). (Aristote, Rhétorique, Livre, 1, Chapitre 2, art. VII, VIII, IX). Ainsi, la triade discursive, en tant que macrosigne de la communication, contient au moins, une composante d'ordre idéatique, dont l'auteur et le porte-parole est le rhéteur en personne.

La classification des discours. Penchons-nous sur la classification des discours, suivant l'expérience de *homo sapiens*. De manière ponctuelle les discours peuvent être classifiés selon le type d'auditoire, regroupant des individus d'un certain segment de la société, auxquels le rhéteur s'adressent. Ainsi, je propose une typologie « thématique » des discours : **le discours politique, le discours social, le discours académique, le discours professionnel, le discours artistique, le discours judiciaire, le discours religieux.**

Graph 2. Typologie « thématique » des discours.

Le discours religieux c'est le discours le plus ancien qui nous renvoie à la pratique de l'oracle, celle-ci ayant précédé la naissance de la philosophie. Le discours religieux avait comme mission la conviction d'accepter la croyance en la divinité de l'origine du monde, de l'homme et... de la langue.

Le discours académique vient diachroniquement après le discours religieux/philosophique, il apparaît avec les premières universités, il est prononcé par les professeurs dans les cours des cathédrales, des églises et des monastères. La fonction essentielle du discours académique est celle de semer le doute afin d'encourager la curiosité de la recherche, de la quête des connaissances, de la conquête de nouveaux savoirs.

Le discours artistique est aussi celui littéraire, conçu par les écrivains, mis dans la bouche de l'acteur, des gens de talent, en commençant par les acteurs des théâtres ambulants et en terminant par les grandes salles de spectacles – opéra, comédies, cinéma etc. Le discours artistique a la mission d'actualiser la fonction esthétique de la langue – le discours artistique émeut, fait pleurer ou rire, enchante ou nous accable de tristesse.

Le discours judiciaire à part d'actualiser la fonction persuasive de la langue, incarne diachroniquement l'histoire de la pensée juridique et la constitution du système de droit européen/continental. D'ailleurs, Aristote dans sa **Rhétorique** fait le plus souvent référence au discours judiciaire en tant que modèle rhétorique englobant la maîtrise de marier les enthymèmes et les exemples. La fonction persuasive de la langue trouve dans le discours judiciaire sa matérialisation la plus importante, car la maîtrise et le talent du rhéteur (avocat ou accusateur public) a influencé directement les décisions des juges, envoyant les inculpés sur l'échafaud ou en les condamnant à la perpétuité, ou en leur rendant la liberté.

Le discours professionnel est d'une création plutôt récente, moderne il apparaît avec le progrès technico-scientifique et représente les productions discursives liées aux activités humaines dans les sphères professionnelles – médecine, chimie, physique, écologie etc. Le discours professionnel actualise la fonction glossématique de la langue.

Le discours social est le produit du modelage des mentalités des travailleurs qui ont besoin de protection sociale contre « l'hégémonie des patrons », pour utiliser un syntagme marxiste. Les

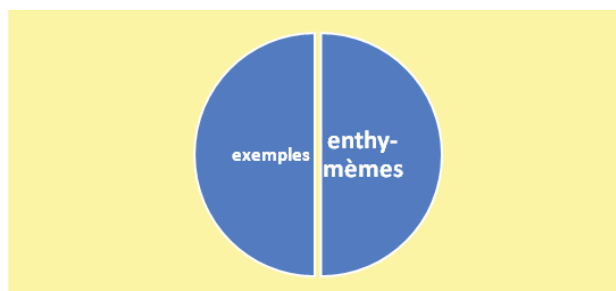
syndicats, les organisations non-gouvernementales marquent l'apparition de ce genre de discours qui actualisent la fonction phatique de la langue, mettant l'accent sur les liens de solidarité qui se tissent entre les rhéteurs et l'auditoire.

Le discours politique incarne le talent oratoire des hommes du pouvoir, de l'élite des sociétés et représente le produit le plus puissant qu'une langue peut fournir de sorte à influencer l'histoire des nations, des sociétés, des empires, des guerres et des révolutions. Le discours politique semble être le type de discours le plus transparent, le plus connu par le public large, le plus débattu, le plus critiqué ou le plus accepté (en fonction des options politiques de chaque membre d'une société).

Les rhéteurs-politiques – les hommes du pouvoir sont les membres d'une société, capables d'exploiter et de dompter les ressources linguistiques à leur bonne guise, ils génèrent des discours « tout puissants », sensés de se plier sur les fors intérieurs des quidams jusqu'à l'appropriation des idées et des phrases toute faites, enracinées dans le dire collectif d'une société à une période de temps donnée – une sorte de « prêt-à-parler » qui survivent dans l'histoire comme les philosophèmes des personnalités les plus marquantes. La maîtrise excellente de la langue, les jongleries sémantiques, les habiletés oratoires assurent aux hommes, aspirant aux brides d'une nation, la clé de la victoire – convaincre pour venir et se maintenir au pouvoir. Un politicien qui dompte le discours domptera sûrement les cerveaux des citoyens.

Aristote met un signe d'égalité entre **la rhétorique** et **la politique**, pratiquement superposant la langue/le discours au pouvoir politique : « *Il s'ensuit que la rhétorique est comme une branche de la dialectique et de l'étude morale qui mérite la dénomination de politique* » (Aristote, Rhétorique, Livre 1, Chapitre 2, art.VII).

Le discours-démonstration, selon Aristote, est fait d'exemples et d'enthymèmes (syllogismes). La question visant le pouvoir de la langue exercé par le discours politique, mis dans la bouche d'un politique, mène inmanquablement à celle de la proportion établie entre la partie « exemples » et la partie « enthymèmes » :

Graph 3. Équilibre idéal entre les exemples et les enthymèmes.

Le graphe, de manière idéale, nous suggère un équilibre entre les deux, c'est à nous de réfléchir quelles sont les proportions possibles dans le cas des discours politiques, en fonction de leurs typologies.

Ainsi, je propose une classification conventionnelle du discours politique, compte tenu de l'intention du rhéteur et selon le corpus des plus fameux discours prononcés à la longue de l'histoire.

Le discours politique, selon le but du rhéteur qui veut convaincre l'auditeur, peut être classifié de manière antinomique : **vainqueur - défaitiste, agressif - conciliant, offensif - défensif**. Le discours vainqueur est structuré autour des concepts *victoire, enthousiasme, gloire, courage, grandeur, guerre*. Le discours défaitiste est structuré autour des concepts *inopportunité, impossibilité, sacrifice, cession, incapacité*. Le discours agressif est axé sur les concepts *attaque, incrimination, offense, discrimination, moquerie*. Le discours conciliant se base sur les concepts *compromis, paix, équilibre, négociations, entente*. Le discours offensif est construit autour des concepts *initiative, avancement, combat, insistance, force*. Le discours défensif est bâti sur les concepts *mea culpa, contestation, négation, démission, regret*.

Graph 4. Typologie des discours politiques selon l'intentionnalité. .

Les binômes antinomiques *vainqueur – défaitiste*, *agressif-conciliant*, *offensif-défensif* sont facilement repérables dans l'histoire des discours les plus fameux. Chaque discours politique est lié à une situation communicationnelle et historique particulière. Le contexte change, mais l'intention du vouloir dire du rhéteur l'oblige de choisir des mots ayant certains sens. **Le choix des mots** s'avère être déterminant pour l'élaboration d'un discours politique.

Et, ce choix des mots est de plus en plus précautionneux, attentif, aboutissant à des nuances sémantiques subtiles, difficilement à comprendre par les auditeurs. Le phénomène est dû à l'intention de l'orateur à redire par des euphémismes la nature des choses. La tendance d'éviter la droiture de la parole adressée est appelée « langage politiquement correct » (Françoise Nore, Politiquement correct). Mais, en fait, ce langage est incorrect par rapport à la clarté du raisonnement.

Le langage politiquement correct est apparu aux Etats Unis dans les années -70 afin de combattre la discrimination linguistique par rapport à des minorités de tout genre. On dit ainsi IVG – interruption volontaire de la grossesse au lieu d'avortement, malvoyant au lieu d'aveugle, ou SDF – sans domicile fixe – au lieu de clochard. (Montserrat López Díaz, L'euphémisme, la langue de bois et le politiquement correct). La langue de bois est un autre type de « lâcheté » lexicale, pratiquée par les politiciens dans leurs discours défaitistes ou défensif, car cela leur permet d'atténuer ou de justifier les mesures contraignantes administratives ou à expliquer certains échecs de la politique publique menée. Il y a toute une série d'astuces qui permettent de diluer le côté négatif et désagréable de l'information contenue dans un discours politique – l'utilisation des pronoms impersonnels, des substantifs, des paraphrases etc.

Le discours politique est aussi fournisseur des phrases qui, une fois lancées par des politiciens célèbres, se « démocratisent » en obtenant le statut de « sagesse » et reste dans la mémoire collective nationale et, aussi celle internationale, par le biais de la traduction, bien sûr. Le pouvoir des mots assemblés dans ces phrases transgresse le temps et les espaces. « *Veni, vidi, vici* » - Caesar. « *Blood, toil, tears and sweat /Sang, larmes, transpiration et fatigue* » - Churchill, 1940 – dire la vérité c'est aussi un discours politique. « *Ask not what your country can do for you/Demande non pas ce que le pays a fait pour toi, mais ce que tu as fait pour ton pays.* », John F. Kennedy, 1961. « *Ich bin ein Berliner/Je suis berlinois* » John F. Kennedy, 1963. « *I have a dream /J'ai un rêve* » Martin Luther King, 1963. « *An ideal for which I am prepared to die/Un idéal pour lequel je suis prêt à mourir* » Nelson Mandela, 1964. « *Tear down this wall/Abattez ce mur* » - Ronald Reagan, 1987. « *Yes we can/Oui, nous pouvons* » Barack Obama, 2008.

Comme le pouvoir des discours politiques est exercé sur les sociétés à des périodes précises, j'ai décidé de réaliser une brève étude synchronique ayant pris l'exemple de la campagne présidentielle 2017 en France.

Cette campagne nous offre la possibilité d'analyser les discours des candidats afin de dégager le pouvoir des mots, des phrases-slogans, conçus par les écrivains des discours, mais aussi dégagées par les auditoires-récepteurs.

Je vais m'arrêter sur trois discours de trois candidats crédités de chances pour accéder au second tour des élections – **François Fillon, Marine Le Pen et Emmanuel Macron**. Sans oublier que « *L'activité de langage se déploie toujours dans des situations sociales qui impriment leurs marques à cette activité et à ses réalisations langagières.* » (Boutet, 2016, p.45), nous allons ob-

server cette empreinte qui, est unique dans son genre, à des étapes différentes de développement de la société. Pratiquement chaque discours politique est rapporté à une séquence sociétale marquée d'événements et actions irrépétibles, peut-être semblables, mais jamais identiques.

François Fillon s'est vu dans un vertige désagréable lié à l'affaire des emplois fictifs de sa femme et de ses enfants. En pleine campagne présidentielle Fillon est interpellé par la justice, est abandonné par certains de ses camarades de parti et certains de ses électeurs. Pourtant, il prononce le fameux „j'irai jusqu'au bout” qui a été critiqué par les médias, par ses électeurs, car Fillon avait promis de se retirer de la course le cas où il serait interpellé par la justice. Le discours tenu sur la place de Trocadéro à Paris le 5 mars 2017 lors d'un grand rassemblement d'environ 200 000 personnes semble être un des plus importants de sa campagne, car il était attendu aussi bien par la presse que par ses fans. Certains croyaient que Fillon allait quitter la course en faveur de Juppé. Dans les conditions d'une déception causée par son interpellation judiciaire, François Fillon devait faire preuve d'une habileté discursive particulière afin de repersuader les hésitants. Selon moi, il a réussi à le faire. Son discours de Trocadéro est un discours très complexe qui réunit à la fois des éléments de *mea culpa*, *d'offensive* – *d'attaque des opposants*, *de glorification*. Toutes ces lignes directrices sont dressées dans le discours grâce au choix des mots, qui, à leur tour, sont assemblés dans des figures de pensées.

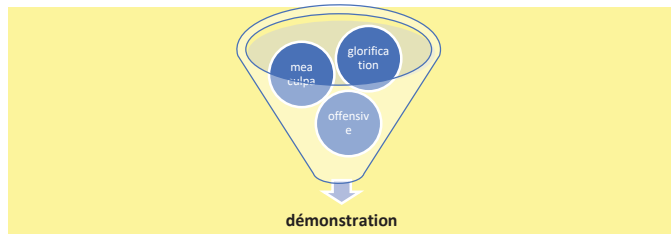
Pour ne pas s'axer trop sur la mea culpa, Fillon utilise tout un choix de phrases par lesquelles il s'adresse au public, en usant excessivement du pronom personnel *vous* : *Vous êtes une « certaine idée de la France »*, *vous vous battiez*, *Vous êtes la France*, *Vous êtes la République*, *Vous êtes la preuve vivante*, *Vous êtes les électeurs de la droite et du centre* etc. Fillon a très rarement prononcé le pronom *je*, même si ce pronom est le mot le plus important pour faire la mea culpa : *Je ne parle pas seulement pour moi, mais parce que la démocratie vous appartient, à vous ! je suis un homme pudique, Je n'ai jamais été dans le schéma de ceux qui sont animés par une ambition personnelle dévorante* etc. Et, bien sûr, la glorification de la France et de ses valeurs est très présente dans le discours, car, « *La volonté d'emprise sur les citoyens au moyen des mots et des discours atteste de la force potentielle du langage sur les citoyens : sur leurs actions, leurs comportements, mais aussi sur leur conscience.* » (Boutet, 2016 : 54). Et quel meilleur remède pour enflammer l'auditoire que celui de la fierté nationale : *La France des paysans, la France des cathédrales, des châteaux et des sans culottes, la France qui a brillé et qui continue de briller dans les arts, les sciences et les technologies, la France qui oppose aux terroristes et aux tyrans sa force morale et militaire ; La République est née de siècles de combat pour faire triompher l'intérêt général ; Elle se relève toujours et c'est la faute à Voltaire, à Rousseau, c'est aussi pour nous la faute à Victor Hugo, à Clémenceau, aux héros de 20 ans de la Résistance.* « *Vivre, c'est ne pas se résigner !*”, *écrivait Camus* etc. Bien sûr, attaquer les opposants politiques est dans la nature des choses dans une campagne électorale, Fillon le fait à l'adresse de François Hollande et Emmanuel Macron : *Notre pays n'a pas été gouverné, il a été géré par le premier secrétaire du parti socialiste ; Et qu'importe si par un tour de joueur de bonneteau, c'est son ancien porte-serviette, M. Macron, qui prend maintenant le relais, adoptant son programme pour le plus grand bonheur des marchands d'illusions.*

La droitisation des discours politiques est un phénomène inévitable, aussi bien à gauche qu'à droite. Le thème de l'islamisme fondamentaliste, surtout dans les conditions des attentats terroristes qui ont secoué la France et l'Europe en général, est devenu un thème-phare pour tous les politiciens, le sujet de la sécurité des citoyens et de la gestion de l'immigration faisant partie désormais des discours politiques de campagne. Fillon introduit un néologisme – celui de *l'islamofascisme*. Il affirme qu'il aborde le sujet de manière ouverte : *Moi j'en parle et j'en parle fort. Contrairement à ceux qui temporisent et qui hésitent, je suis d'une détermination totale.*

Le final du discours est de nouveau une mise en avant du public-récepteur, afin de donner de l'importance à la démocratie, aux électeurs : *Parce que ce choix est le vôtre, celui de vos suffrages et à travers eux de vos espérances.* Une suite de questions rhétoriques mettent en avant le public : *Laissez-vous les passions du moment l'emporter sur les nécessités nationales ? Laissez-vous les intérêts de factions et de carrière et les arrière-pensées de tous ordres l'emporter sur la gran-*

deur et la cohérence d'un projet adopté par plus de quatre millions d'électeurs ? Vous laisserez-vous dicter par l'écume des choses ce choix décisif qu'une part de notre peuple a remis entre vos mains, le désir profond d'un renouveau, d'une fierté nationale enfin retrouvée ?

Bien sûr, la réponse négative est supposée, est sous-entendue, car l'orateur a aussi la tâche d'induire une opinion, de la cultiver: « *L'argumentation se soutient cependant autant de ce qu'elle dit en toutes lettres que de ce qu'elle laisse entendre.* » (Amossy, 2016 :190).

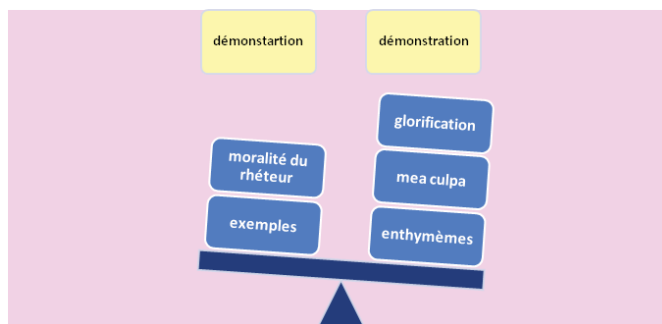

Graph 5. La matrice thématique du discours de Fillon à Trocadéro.

Il est à noter que le discours de Fillon est imprégné de figure de pensée, et, leur présence est d'une réelle utilité pour l'orateur. Il doit déployer des efforts discursifs considérables afin de sensibiliser le public – d'abord, pour les faire accepter sa mea culpa, pour se faire pardonner, et, ensuite, pour affiner la critique très fléchée de ses contre-candidats. La métaphore, les épithètes incitent à avoir pitié de l'orateur, mais aussi à glorifier la France et à rediriger le mécontentement envers les adversaires politiques de Fillon: *le dénigrement de ma personne sature l'information; cette charge contre moi est injuste, révoltante, instrumentalisée; héritiers d'un passé toujours présent; la France qui a brillé et qui continue de briller; la République est née de siècles de combat; j'en parle pour les courageux que le système décourage, les intrépides qu'il étouffe, les audacieux qu'il suspecte; je dois aussi m'interroger sur ceux qui doutent et fuient le navire; nous avons vu notre pays, petit à petit, descendre dans un long hiver historique; l'on continuait à dériver comme un bâton au fil de l'eau; le hollandisme a montré son vrai visage : ces synthèses impossibles, cette alternance d'attentisme et d'activisme poussif et brouillon, cette crainte constante d'affirmer clairement un cap, préférant caboter le long de l'actualité, etc.*

Au final de son discours Fillon s'inspire de Jacques Chirac, qui avait utilisé dans son discours de campagne présidentielle en 2002 le verbe « gagner » non seulement dans le sens « gagner l'élection », mais a étendu le sens du verbe jusqu'à « toute la France » (rappelons que c'était le duel Le Pen – Chirac au second tour) : « La France qui gagne ou perd ». Amossy remarque à ce propos : « *Plutôt que de redéfinir un terme, on peut jouer d'un mot en le transportant dans un autre domaine et en créant un jeu d'opposition.* » (Amossy, 2016 : 188). Fillon a joué du mot « choix », en étendant le sens jusqu'à la France : « *Parce que ce choix est le vôtre, celui de vos suffrages et à travers eux de vos espérances. Il sera, j'en suis sûr, celui de la France toute entière si nous nous ressaisissons tous ensemble dans un ultime effort* ».

Pour revenir à Aristote et la sémiotique du discours selon son schéma triadique **moralité du rhéteur/disposition de l'auditoire/démonstration du rhéteur par enthymèmes-exemples**, le discours de Fillon vêtirait la balance et les proportions suivantes :

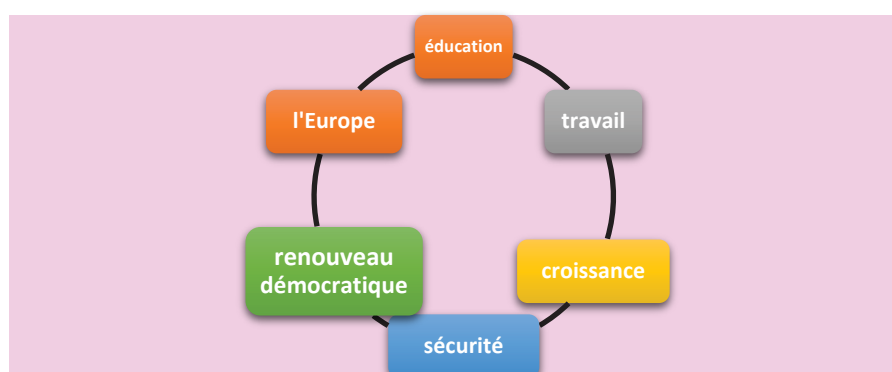
Graph 6. La balance aristotélicienne du discours de Fillon à Trocadéro.

Il faut mentionner que François Fillon a lu son discours, ce n'était pas un discours improvisé, c'était un discours élaboré d'avance, très bien pensé et pesé. Peser les mots d'un discours, bien mesurer les significations, équilibrer les sous-entendus, mettre en évidence les flèches ciblant les contre-candidats – c'est là une véritable clé du succès d'un politicien parlant aux électeurs. Parfois, on peut parler des syntagmes « préfabriqués » dans les laboratoires des écrivains des discours, des responsables de la communication des politiciens : « *Ces éléments préfabriqués d'une argumentation servent plusieurs objectifs. Ils contribuent en premier lieu à verrouiller la communication publique d'un parti et d'un mouvement. L'argumentation est contrôlée, les discours sont formatés, cadrés et encadrés* ». (Boutet, 2016 : 29).

La lecture du discours (bien sûr, avec des détachements des yeux de la feuille bien dosés) par un politicien devant la foule des électeurs présente des atouts, mais aussi des inconvénients. L'atout principal est que toutes les figures de pensées seront prononcées exactement telles qu'elles ont été conçues, sans failles de mémoires, atteignant ainsi les esprits de l'auditoire. En plus, la lecture permet de dominer mieux les émotions qui peuvent entraver « le fleuve » du discours. Pourtant, le grand inconvénient est la perception de l'auditoire, qui, toujours voudrait voir plutôt un politicien parler spontanément, librement, sans « aide-mémoire », regarder le public droit dans les yeux. Et c'est là, je crois, le secret de la popularité d'Emmanuel Macron – le candidat crédité avec le plus de chances pour accéder au second tour des élections présidentielles, selon les sondages. J'ai choisi son discours tenu à Caen, en Normandie, le 4 mars 2017. Il avait tenu son discours sur une scène illuminée, sans tribune, un micro fixé sur la nuque, déambulant sur cette scène, gesticulant et prononçant son discours sans aucun support papier.

D'abord, si on veut définir le discours de Macron selon les binômes proposés, on se rend compte qu'apparemment, il ne s'encadre pas de manière stricte dans aucun des trois binômes. Le discours de Macron se veut réconciliant (*Le fil rouge de ce projet, c'est de réconcilier l'efficacité et la justice*), excessivement équilibré, il ne contient pas d'attaques concrètes à ses adversaires politiques, plutôt des allusions à leurs programmes, dont on déduit les noms des contre-candidats (*qui prétendent dire que "moi, je vous défends, Françaises, Français, vous qui avez peur, parce que vous allons fermer les frontières, parce que nous allons dire : le problème, c'est l'autre, l'étranger, l'étranger du dedans comme celui du dehors"* – allusion claire à Marine Le Pen).

Le discours de Macron est structuré autour des « chantiers » de son programme politique. La particularité saillante de son discours est l'utilisation du pronom personnel « nous », dans tous les passages de son discours, en évitant le « je », s'identifiant ainsi à l'auditoire et en l'invitant à s'identifier avec son « projet » - un mot-phare de son discours politique. Aussi le discours de Macron serait-il structurable plutôt autour des mots-clés, des « chantiers » de son programme :

Graph 7. La matrice du programme „hexagonal” de Macron.

Le discours de Macron est complètement dépourvu de figures de pensée, il abonde en reprises des mots à l'intérieur de chaque « chantier ». La répétition excessive des mots qui circulent d'une phrase à la suivante semble relever d'une stratégie de communication qui n'est pas du tout aléatoire. Ce n'est pas une simple passion de l'orateur pour le désir d'inculquer à l'auditoire des mots précis,

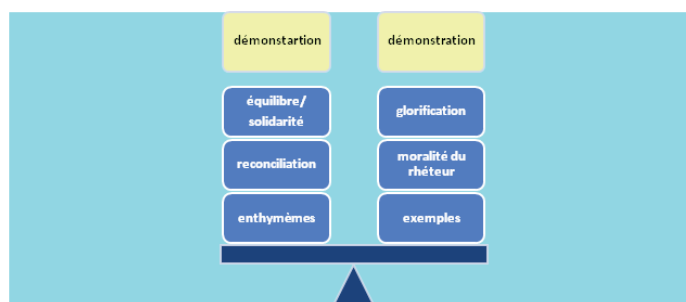
simples, mais c'est aussi la sûreté que l'orateur veut acquérir : une fois séparé du public récepteur, **la pédagogie discursive** de l'orateur laissera des traces sûres dans la mémoire des électeurs. En voilà quelques exemples om les mots remarquables sont repris de 2 à 10 fois dans les passages thématiques: le chantier *éducation – culture, éducation, identité, langue, jeunes, école* ; le chantier *travail – travail, entreprise, société, construire, bataille, réforme, entrepreneur, charges, créer, innover, chômage, formation* ; le chantier *croissance – économie, investir, transformer, infrastructure, numérique, efficace, modernisation, agriculture, tourisme, organisation* ; chantier *sécurité – sécurité, tolérance zéro, éloigner du territoire, laïcité, république* ; chantier *renouveau démocratique – renouveau démocratique* (6 fois utilisé); chantier *l'Europe - l'Europe* (13 fois utilisé).

Cette « pédagogie discursive » de Macron s'inscrit très bien dans le concept de l'auditoire universel, lancé par Amossy : « *La question de l'auditoire universel recoupe celle de la capacité d'un discours situé à transcender les limites du temps et de l'espèce, et à convaincre un public qui dépasse de loin l'auditoire immédiat du philosophe ou de l'écrivain* ». (Amossy, 2016 : 77).

Sur les trois discours analysés celui d'Emmanuel Macron semble exploiter le plus habilement l'implicite, car il fait du slalom verbal pourvu qu'il ne nomme pas le contre-candidat qu'il ose critiquer assez courtoisement. D'ailleurs, c'est une habileté discursive assez convoité à présent, juste pour reprendre le concept du langage « politiquement correct », à la française, critiqué par Françoise Nore.

« *Le problème général de l'implicite est de savoir comment on peut dire quelque chose sans accepter pour autant la responsabilité de l'avoir dit, ce qui revient à bénéficier à la fois de l'efficacité de la parole et de l'innocence du silence* » (Oswald Ducrot dans « *Dire et ne pas dire* », cité d'après Amossy, 2016, p.191).

La structure sémiotique du discours d'Emmanuel Macron selon la triade d'Aristote aurait l'image suivante :

Graph 8. La balance aristotélicienne du discours de Macron à Caen.

Le troisième discours que je vais analyser c'est celui de Marine Le Pen, candidate créditée avec la chance sûre d'accéder au second tour des élections présidentielles. Elle a tenu son discours le 26 février 2017 à Nantes.

Graph 9. Matrice du discours de Marine Le Pen à Nantes.

Le modèle du discours de Marine Le Pen représente une troisième matrice, différente des deux premières, car la candidate est elle aussi différentes des deux premiers candidats. Le disco-

urs de Marine Le Pen s'inscrit sans ambiguïté dans l'offensive pure et dure. Il n'y a aucune trace d'hésitation, de doute, de recul, de mea culpa dans tous ses propos, dans les inflexions de la voix ou dans le regard. Le discours a été lu par Marine Le Pen, donc, c'est un ouvrage appartenant à 100% à un écrivain de discours. Le mot principal, repris très intensément par l'oratrice c'est *l'Etat*, même plus souvent que les mot *nation*, peuple ou *patriote*. Tout son discours est construit autour du mot Etat, qu'elle critique et glorifie à tour de rôle : ...*nous nous avons la chance d'être un Etat-nation ; un véritable accaparement de l'Etat ; mettre l'Etat au pas ; Être Chef de l'Etat, c'est représenter l'Etat, avec sobriété et prestance ; l'Etat faiblit ; la disparition de l'Etat ; L'Etat s'est décomposé ; cette usurpation qui diminue l'Etat ; L'Etat que nous voulons sera patriote ; Un Etat patriote c'est un Etat stratège etc.*

Les sujets de son discours sont bâtis autour de l'antithèse – figure de pensée centrale chez Le Pen, tissée à l'aide des antonymes morphématiques, ayant comme formant le préfixe négatif. Elle part de sa position politique antisystème pour déboucher vers les sujets de son interpellation, en voici quelques mots-clés : *non candidature (en parlant de Hollande), disfonctionnement, insensible, irresponsable, décomposition, déposséder, dépréciation, illégitime, antidémocratique, incontrôlé, inefficacité, incompetent, insuffisance, irrésolution, découragement etc.*

Le discours est transi d'un choix de mots s'inscrivant dans le champ thématique du négativisme, du désespoir : *malheureux, rien, infatué, abîme, succomber, mépris, fatigue, amertume, calvaire, briser, intimider, cendre, colère etc.*

Les antithèses ont le soin d'opposer la personnalité de l'oratrice, autoproposée comme positive, au désastre des autres options électorales : *un homme d'Etat – une femme d'Etat ; Cinq ans c'est long quand le pays s'enfonçe chaque jour davantage. C'est court et peut-être trop court quand il faut le réformer en profondeur ; Je veux transformer votre colère tellement légitime en un acte d'amour ; là où vous vivez le désespoir, vous puissiez à nouveau trouver des raisons de croire, d'entreprendre et de réussir ; l'immigration massive, légale et illégale; la joue droite puis la joue gauche; etc.*

Les jeux de mots basés sur l'euphonie des morphèmes-suffixes ou la topique de la phrase sont appelés à „égayer” un peu le dramatisme discursif : *des mandats où dominant le clanisme et le clientélisme, le bricolage et le papillonnage, le pas grand-chose et parfois le rien ; Il existe des Etats sans nation, il existe des nations sans Etat etc.*

Comme les enthymèmes, très présents dans le discours de Le Pen, sont difficiles à imaginer sans métaphores et épithètes, celles-ci apparaissent au moment de la formulation des attaques à l'adresse des opposants et de leurs idées: *L'Union européenne est le cheval de Troie; ce traité funeste; se faire voler cette élection ; hurler avec les loups ; insensible aux sirènes de l'argent ; dégringolade de l'engagement public ; déposséder les Français de leur Etat pour le livrer aux appétits voraces du privé ; ce bras de fer entre l'Etat et les féodalités ; l'Union européenne a enchaîné notre pays etc.*

Bien sûr, pareillement aux deux candidats précédents, Le Pen réserve sa part à la glorification de la France : *Notre modèle est celui de la France, celui de Colbert ; La France est un pays d'ingénieurs et de chercheurs ; Les Français sont créatifs, inventifs ; L'attachement à la France et à ses valeurs, la connaissance de notre histoire nationale et de la culture française ;* même si ces phrases laudatives sont moins nombreuses que dans les discours des deux autres candidats.

Marine le Pen est directe, son discours n'a rien à voir avec le langage « politiquement correct » tel défini par Françoise Nore. Le Pen appelle les choses par les noms qu'elle croit appropriés. Elle critique directement Macron et Hollande (*Regardez d'ailleurs avec quel zèle les puissances d'argent prennent désormais ouvertement parti pour M. Macron ; Je lance un avertissement parce qu'ils doivent comprendre ce qu'implique la non candidature de François Hollande;*), sans pourtant prononcé le nom de Fillon, même si des allusions à son adresse sont faites très clairement (*Ce confèrencier grasement payé aurait-il quelque chose à cacher*). Quant aux preuves aristotéliennes, Marine Le Pen use des enthymèmes surtout, il n'y a qu'une courte partie de son discours imprégnée de chiffres - au sujet de la sécurité.

La balance aristotélienne du discours de marine Le Pen aurait la représentation suivante :

Grphe 10. Balance aristotélicienne du discours de Marine Le Pen à Nantes.

Les écrivains des discours sont les « héros » de l'ombre du pouvoir politique de la langue. Eux, ils sont de vrais intellectuels qui élaborent ces discours, sur commande, bien sûr, et qui choisissent les mots exacts, avec des significations parfois très claires ou expressément ambiguës, selon la vision des politiciens et leurs programmes. C'est aux récepteurs-électeurs de comprendre les implicites des orateurs, et là où ils ne peuvent pas déceler le vrai sens des mots, les intellectuels leur viennent en aide : « *Là est le devoir de l'intellectuel qui est en capacité de « lessiver, laver les mots » selon ses propres termes. C'est-à-dire, qu'il est capable, s'il en a le courage, de redonner leur sens réel aux mots, leur sens « vrai » et de défaire le sens « faux » que le pouvoir des dominants veut leur donner et l'imposer aux dominés.* » (Boutet, 2016 : 56).

Tout de même, l'exégèse des discours politiques, faite souvent en temps réel, surtout lors des campagnes électorales, pour atteindre un degré maximum d'objectivité, nécessite un recul dans le temps. Ce laps de temps passé permettra une véritable « lessive » des mots et de leurs sens, pour en déduire l'essence. Par exemple, « *le fascisme islamique* » du discours de Fillon et « *la mafia de l'islam politique* » de Le Pen, font-ils allusion à la même compréhension du phénomène de l'immigration qu'Eric Zémour : « *Le « sans-papier » était l'ancien colonisé à qui on devait éternelle réparation, qui ne manquait jamais de nous rappeler notre crime originel pour relativiser et excuser son délit anodin; qui expiait de notre invasion passée de son territoire pour absoudre et occulter son invasion présente de notre territoire.* » (Zémour, 2014 : 416). ? Difficile de dire.

En guise de conclusion je vais juste insister sur l'existence du pouvoir politique réel, exercé par la langue à travers des discours de grands leaders politiques dans les différentes sociétés de différents pays, et, surtout, de rappeler la pérennité des postulats aristotéliciens valables de nos jours aussi, que j'ai juste appliqués synchroniquement à trois discours politiques, porteurs de trois visions politiques.

Emmanuel Macron a gagné la course présidentielle de 2017, il se portera à nouveau candidat en 2022, dans une conjoncture qui a radicalement changée à cause de la pandémie Covid-19. Certainement, les discours politiques de tous les candidats seront marqués par ce fléau qui a frappé la civilisation mondiale, en changeant nos comportements sociaux, économiques, politiques, individuels.

Sources :

ARISTOTE, La rhétorique. Oeuvre numérisée par J. P. MURCIA //<http://remacle.org/bloodwolf/philosophes/Aristote/rheto1.htm> (consulté le 29.01.2017).

BOUTET, Josianne, 2016, *Le pouvoir des mots*, La disoute/Snédits, Paris.

AMOSSY, Ruth, 2016, *L'argumentation dans le discours*, Armand Collin, Paris.

ZEMMOUR, Eric, 2014, *Le suicide français*, Albin Miche, Paris.

GUȚU, Ana, 2014, *Les pouvoirs de la langue*, Sirius, Chisinau.

Les dix meilleurs discours de l'histoire, <<<http://www.levif.be/actualite/international/les-10-meilleurs-discours-de-l-histoire/article-normal-89739.html> / consulté le 14.02.2017

NORE, Françoise, *Politiquement correct*, //<http://www.francoisnore.com/articles/l-hotesse-de-casse-est-malentendante> (consulté le 27.02.2017).

LOPEZ DIAZ, Montserrat, L'euphémisme, la langue de bois et le politiquement correct. http://www.academia.edu/9823227/L_euph%C3%A9misme_la_langue_de_bois_et_le_politiquement_correct_changements_linguistiques_et_strat%C3%A9gies_%C3%A9nonciatives /consulté le 27.02.2017.

<https://en-marche.fr/article/meeting-macron-caen-discours> /consulté le 5 mars 2017

<https://www.fillon2017.fr/discours-trocadero/> /consulté le 5 mars 2017

<https://www.marine2017.fr/2017/02/26/meeting-de-nantes/> /consulté le 1 mars 2017

AFIXOIDELE ÎN FORMAREA TERMINOLOGIEI TRACTULUI DIGESTIV: DUBLETUL SAVANT < LAT. *STOMACHUS*, *I, M* < GR. *STHOMAKOS* = < GR. *GASTER*, *TRIS*, *F* „STOMAC”

Eugenia MINCU
Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu”,
Chişinău, Republica Moldova

Abstract. *In this article, we propose the analysis (diachronic, synchronic levels) of the Scholar doublet < lat. stomachus, i, m cf. sthomakos = <gr. gaster, tris, f cf. gr. gaster, tros “stomach”, present in the gnoseological process medical “things”. This is a part of the fundamental vocabulary of the Romanian language and its mass of vocabulary.*

Cuvinte-cheie: *Afixoide, elemente terminologice, terminologie, medicină, tract digestiv.*

Introducere

Terminologia medicală este constituită din unități terminologice care, la nivel de cunoaștere, sunt unități cognitive specializate; la nivel lingvistic, sunt unități lexicale specializate (autonome și neautonome/afixoide); la nivel funcțional, dispun de o arie funcțională specializată, exteriorizând „lucrurile” medicale.

La diverse niveluri de analiză, terminologia medicală comportă o serie de caracteristici: a) nivel morfologic: prezența elementelor terminologice, afixoide (unități lexicale de origine greco-latină, care inițial aveau un sens lexical plin, iar *in statu praesenti* sunt elemente de constituire a unui cuvânt compus), unități compozante în mecanismul de formare a termenilor medicali; b) nivel lexical: predominarea termenilor medicali compuși prin afixoidare, preluarea cuvintelor din limba latină etc.; c) nivel semantic: demersul semasiologic generează „reutilizarea” cuvintelor prin asocieri de noi concepte, produce „remodelarea” și formarea de noi termeni; d) nivel funcțional: dimensiunile național/internațional în formarea, stabilirea și în funcționarea terminologiei medicale în limba română.

1. Componenta latină a dubletului *stomachus*, *i, m* „stomac” are la bază grecescul *stomakhos* cu sens de „esofag” (< gr. *oesophage*) și, se presupune, că provine de la cuvântul *stoma* „orificiu, gură” (Dauzat, 1938: 685).

În limba latină, *stomachicus* (Dvoretzky, 1976: 956) manifestă două prezențe morfologice: a) adjectiv: *stomachicus*, *a, um* „stomacal”; b) substantiv: *stomachicus*, *i, m* „suferindul de dureri stomacale”.

Termenul *stomacal* este utilizat pentru prima dată în 1452 de către O. de la Haye; ulterior, este atestat termenul *stomachique* (secolul al XVI-lea, Parè), format în baza latinescului *stomachicus*, la rândul său preluat din greacă – *stomakhikos* (Dauzat, 1938: 685).

În *Terminologia medica polyglota* (Arnaudov, 1979: 440) sunt prezenți 3 termeni: *stomachus*, *i, m* din greacă *stomachos* „stomăcel”, echivalat cu *ventriculus*; adjectivul *stomachica* (*remedia*) „remediu care sporește pofta de mâncare și favorizează digestia”; adjectivul *stomachalis*, *e* „stomacal”, echivalat cu *gastricus*, *a, um*.

Accentuăm faptul că, explicând etimologia cuvântului *stomachus*, *i*, *m*, Arnaudov face trimitere la grecescul *stomachos* „stomăcel”, oferind în traducere forma diminutivală. Presupunem că această formă nu se referă la stomac, dar este o traducere *ad litteram* a lexemului *stomachos* din grecescul *stoma* „orificiu, estuar”; adică face trimitere la același etimon, la care s-a referit și lexicograful Dauzat.

Dimitrie Cantemir se referă la cuvântul *stomah*, preluând pronunția latină; grupul de litere *ch* se pronunță „h”: „... pâinea fără greutate stomahului” (Cantemir, 1986: 49).

În terminologia medicală, *stomacul*, segment anatomic, este definit drept pungă situată între esofag și intestin”, funcțiile principale fiind cele de depozitare a hranei, de mestecare și de asimilare etc. Definiția pe care o oferă savantul Dimitrie Cantemir este una empirică; *stomahul* este asociat cu „o oală” (forma anatomică de „sac”, „oală”); iar funcția de depozitare și de mestecare a alimentelor o explică prin: „... oala stomahului a-l fierbe...” (Cantemir, 1986: 190).

Savantul face legătură între *starea de spirit*, *stomac* și *cuvânt*, de altfel argumentând empiric influența stresului asupra bunei funcționări a stomacului:

„Această pasăre dară, cu mare mânie (= stare de stres), mai mult din *stomahul tulburat* decât prin rostul (= gură, cuvânt) fără sfat...” (*ibidem*: 65).

Cuvântul devine pricină a tulburărilor stomacale: „Puterea stomahului atâta îmi este de vârtoasă (Struțacămila), cât și pre fier, și pre fac a amistui poate” (*ibidem*: 68); „Toate dihaniile la răspunsul ei râsul cu hohot își clătiră, numai Corbul și Cucunozul *stomahul și-l tulburară*” (*ibidem*: 69).

Filosoful Dimitrie Cantemir pune bazele unui model de alimentație rațională, remarcând faptul că: „... precât greu bucatele vârtoase stomacului slab aduc (*ibidem*: 70) și „... peste măsură îndopându-se și înfundându-să...” (*ibidem*: 124), se provoacă „... scornirea greții plinului stomah...” (*ibidem*: 199). Astfel, pornind de la principiul *est modus in rebus/ există o măsură în toate*, se promovează *măsura în alimentație*, principiu devenit condiție a unui mod sănătos de viață.

Foamea este unul dintre reflexele necondiționate ale organismului. Senzațiile de foame și de sațietate, senzații care reglează întregul proces de ingerare a alimentelor, sunt prezente în romanul *Istoria Ieroglifică*: „... și vrăjmașa foame a avea, a o potoli să poată, și oricât de flămând stomahu, de biv (îndestulare, săț) (*ibidem*: 379) și de sățiu a-l sătura și a-l umplea destul să fie” (*ibidem*: 200); „Foamea dară începând... și stomahul tare îl chinuia” (*ibidem*: 239) etc.

Savantul corelează trupul fizic (reprezentat de stomac), sufletul și spiritul omului: „Că sătura-rea ochilor este ca și greața stomahului, că precum stomahul destul de încărcat, bucatele macar fie și cu arome” (*ibidem*: 72).

Starea de sațietate devine un pericol de afectare a sufletului, iar starea de nesațietate devine condiția majoră a stării de sănătate sufletească: „Că cu anevoie este cineva trupul în toate pre larg și de sațiu să-și hrănească și sufletul de poftele trupești nebetejit să-l păzească” (*ibidem*: 73); „Că precum în hrană slobodă trupul să îngroașă așa de post trupul vitonindu-să, sufletul să suptie și să în vârtoasă” (*ibidem*: 73) etc. Trupul fizic devine indicator al calității sufletului și al spiritului: „La Cămilă rămâne, că după mărimea trupului, micșorarea sufletului, și după arătarea trupului, prostimea duhului (= spirit) ce are...” (*ibidem*: 97).

A treia senzație care dirijează aportul de alimente este cea de sete, care, de asemenea, se regăsește în roman: „A treia este la dânsa de socotit mărimea trupului și puțină mâncarea și încărcarea stomahului și marea răbdarea carea de sete în vremea căldurii are” (*ibidem*: 96).

Așadar, „știința lucrurilor ființăști”, adică alimentația rațională, „cu socoteală” asigură existența umană multidimensională de calitate: corporală, sufletească, mentală, spirituală etc., căci: „Toată filosofia fizicească asupra trupului firesc și în știința lucrurilor ființăști să sprijinește” (*ibidem*: 78).

În *Lexiconul Slavo-Roman*, din 1649, autorul Mardarie, folosește îmbinarea „cu greutate la inimă” (*apud* Samarian, 1936: 298). Confuzia *inimă* versus *stomac* „din cauza ignoranței anatomiei, foarte ades inima este confundată în limbajul popular cu stomahul” (*ibidem*: 298) se regăsește și la Dimitrie Cantemir: „... sulemendrița carile cu nestinsă poftă spre izbândirea inimilor să hrănea...” (Cantemir, 1986: 243); „Cu cât mai cu dor carnea găinușilor am poftit (Lupul), nici cum poftii și izbândii inimii (=stomac) m-am învrednicit...” (Cantemir, 1986: 79).

Noul dicționar portativu (Protopopescu Pake, 1870: 372) explică doar un singur termen: „STOMACALI. Adj. – Med. Care dă putere stomacului”.

Termenul *stomac* are o utilizare modestă în terminologia medicală. Este utilizat în denumirea segmentelor anatomice. *Dicționarul medical rus-român* (Bejenaru, 1991: 210) definește 14 termeni sintagmatici: *stomac toracic*, *stomac dublu* etc. Sunt propuși și termeni sinonimici, formați prin metaforizare sau prin afixoidare: *stomac bilocular* = *stomac* „în ceas de nisip”, *stenoză mediogastrică* (adjectivul *mediogastric* nefiind atestat în alte dicționare etc.).

Dicționarul actualizat de neologisme explică doar termenii *stomacal* și *stomahic* „(medicament) – care favorizează digestia” (Marcu, 2013: 926).

2. Componenta greacă a dubletului *gaster*, *tris*, *f* s-a format în baza grecescului *gastrom*, *i*, *n* „vas cu burtă” (Dvoretsky, 1976: 451). În dicționarul lui Dauzat (*XXX Racines Greco-Latines*), se atestă elementul savant *gastero-*, *gastro-* de origine greacă din *gaster*, *gastros* „ventre”, „stomac”.

Tot aici se oferă următoarea explicație: a) elementul savant *gastero-* se utilizează în zoologie: *gasteropode*, termen folosit în 1795 de către Cuvier (Dauzat, 1938: 355); b) elementul *gastro-* este utilizat în medicină: *gastralgie* (an de atestare – 1835; Acad. *gaster*, *ventru* „stomac” + *algos* „durere”); *gastric* (1811, Mozin); *gastroenterită* (1823, Boisite); *gastronomie* (1800, Berchoux au grec *gastronomia* (*ibidem*: 356).

Noul dicționar portativu (Protopopescu-Pake, 1870: 204) definește termenii: „GASTRICU, adj. – Anat. și Med. Ce ține de stomac”; GASTRITĂ – Med. Inflamație a stomacului; GASTRALGIE – durere de stomac”.

Menționăm prezența modelului grec de compunere a termenilor în dicționarul lui Dauzat și în cel semnat de Protopopescu-Pake: *gastralgie* = < gr. *gaster* „stomac” + < gr. *algos* „durere”; dar și termenul *gastroenterită* = < gr. *gaster* „stomac” + < gr. *enteros* „intestin”, care, la rândul lui, presupune prezența afixoidală de formare a cuvântului.

Lexicograful Arnaudov prezintă 24 de termeni afixoidați: *gastrorrhagia* = < gr. *gaster* „stomac” + < gr. *rrhagia* „ruptură”; *gastrorrhaphia* = < gr. *gaster* „stomac” + < gr. *rrhaphia* „sutură” etc.

În limba română, grecescul *gaster*, *tris*, *f* are o utilizare autonomă doar în formele derivate (termeni-împrumuturi): *gastrină*, *gastrulă*, *gastrită* etc. Accidental, se atestă forma lexicalizată a elementului savant în beletristică: „Gastricul (= stomacul) îmi dă de veste”. Ne referim la conversiune; adjectivul *gastric* este supus substantivizării.

Componenta greacă a dubletului evoluează în element terminologic/afixoid ambipozițional sau, în definiția lui Constantin Maneca, „formațiune savantă” (Maneca, 1959: 32). Forțele motrice în această evoluție sunt „nevoile comunicării” și „compunerea (aici: prin afixoidare) care este un mijloc de creare a noi cuvinte analizabile și deci inteligibile” (Graur, 1972: 20).

Așadar, afixoidul ambipozițional *gastr(o)-/ -gastric*, *-gastru* / *gastero-* elem. „stomac” (< fr. *gastr(o)-, -gastric*, *-gastre*, *-gastero-*, cf. gr. *gaster*, *-tros*), prin conjuncție cu alte elemente savante, constituie termeni medicali, care se înscriu în terminologia internațională.

Remarcăm, o dată în plus, avantajele afixoidelor formate în baza unităților lexicale savante – termenii-împrumuturi afixoidați: reduc confuzia informației; asigură o precizie maximă a noțiunii; desemnează un concept delimitat și stabil; sunt descifrabili (aspect structural) și se conformează normelor gramaticale existente în limba de împrumut. Pentru ilustrare, vom explica adjectivul *mediogastric* („se referă la intervenția chirurgicală”), atestat doar în dicționarul lui Bejenaru, dicționar care nu oferă definiții: *mediogastric*, împrumut din engleză = < lat. *medius*, *a*, *um* „care se află în mijloc; de mijloc, mijlociu” + < gr. *gaster* „stomac”; sinonim cu adjectivul *cardioesofagian*, termen, de asemenea, format prin afixoidare (*cardi(o)-* < gr. *kardia* „orificiu de comunicare dintre esofag și stomac, aproape de inimă” + *esofagian*), utilizat în terminologia medicală (segment anatomic: unghiul ascuțit cardioesofagian (unghiul lui Hiss, localizat între esofag și cardia), dar neatestat în DEX.

Anterior, am menționat faptul că primii termeni afixoidați (în a căror componență este afixoidul sus-nominalizat) sunt atestați în 1795: *gasteropode* – termen folosit de către Cuvier etc. (Dauzat,

1938: 355); ulterior, sunt atestați numeroși termeni medicali afixoidați, care au la bază revitalizarea modelului grec de formare a cuvintelor.

Nicolae Andrei oferă următoarele delimitări în aria de utilizare a variantelor savante: *gastro-* „stomac, gastric, abdominal”, utilizat în botanică, zoologie: *gasteromicete*, *gasteropode gasterospori* (Andrei, 1987: 128); formele prefixoidale *gastr-/ gastro-*, folosite în medicină, pentru care oferă 5 termeni: *gastr-/ gastro-* + *-algie*, *-ectomie*, *-ectazie* etc.; formele sufixoidale *-gastric* și *-gastru* „stomac, abdomen, viscere”, pentru care nu a prezentat niciun termen.

Posibilitățile de combinare a afixoidului (poziție primă) sunt variate: combinarea afixoid + sufix: *gastrină* = < gr. *gaster*, *tris*, *f* + *in* (ă) „substanță secretată de mucoasa gastrică din regiunea pilorică”; *gasrula* = < gr. *gaster*, *tris*, *f* + *-ul(ă)* „stadiu în dezvoltarea embrionului după blastulă”; combinarea afixoid + afixoid (+ sufix): *gastroduodenită* = < gr. *gaster*, *tris*, *f* + < lat. *duodenum*, *i*, *n* + < gr. *itis* „inflamație a mucoasei stomacului și a duodenului”; combinarea afixoid + afixoid + afixoid etc.: *oftalmodinamometrie* = < gr. *gaster*, *tris*, *f* + < lat. *duodenum*, *i*, *n* + < gr. *plastis* „modelare” „refacere chirurgicală a stomacului diform sau defect și a duodenului”. Concomitent, susținem ideea egalității lexicale reciproce a afixoidelor; este cazul termenului *gastropiloroduodenojejunostomie*; afixoidele: *gastro-* < gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac”; *-duodeno-* < lat. *duodenum*, *i*, *n* „de 12 (degete)”; *-pilor-* < lat. *pylorus*, cf. gr. *pyloros* „ușă, poartă”; *-jejuno-* < lat. *jejunum*, *i*, *n* „jejun”; *-stomie* < gr. *stoma*, *atis* „gură, deschidere” = „creare operatorie a unei anastomoze între stomac, pilor și duoden, pe de o parte, și o ansă jejunală, pe de altă parte”, fiind disponibile pentru mai multe autocombinări: *gastrostomie*, *duodenostomie*, *gastroduodenostomie* etc., demonstrând convingerea enunțată de Aristotel că „a ști să te slujești de cuvinte e o mare calitate”; combinarea afixoid + lexem autonom: *gastrocameră* = *gastro-* < gr. *gaster*, *tris*, *f* + cameră „aparat de fotografiat introdus în stomac pentru investigare” (Rusu, 2010: 543) etc.

Sunt atestate și unele relații semantice, specifice termenilor formați prin afixoidare: a) relații de sinonimie: *gastrosplenic* < gr. *gaster*, *tris*, *f* + < gr. *spleen* = *gastrolial* < gr. *gaster*, *tris*, *f* + < lat. *lien* „care se referă la stomac și splină”. Sinonimia este asigurată de combinarea cu dubletul greco-latin < lat. *lien* și < gr. *spleen* „splină”; *gastrografie* (< gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac” + < gr. *rrhaphia* „sutură”) = *gastroplicatură* (< gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac” + *plicatură* (*a plica* de la *plică* = *cută*, *îndoitură*)); b) se atestă prezența dublă a prefixoidului *gastr(o)-* în formarea termenului medical: *gastrogastrostomie* < gr. *gaster*, *tris*, *f* „creare operatorie a unei anastomoze între cardia și pilor”, fenomen care devine o normă în terminologia medicală (ex., *viscerovisceral* etc.). Starea de lucruri se explică prin variabilitatea semantică a afixoidului, acesta fiind utilizat cu sensurile „cardia” și „pilor”.

Prefixoidul *gastro-* „stomac, pânțece; abdominal, ventral” formează următoarele eşantioane semantice (Marcu, 2013: 442-443 – 76 de termeni; Bejenaru, 1991: 135-136 – 129 de termeni; Andrei, 1987: 128-129 – 44 de termeni; Arnaudov, 1979: 159 – 27 de termeni; Rusu, 2013: 543 – 46 de termeni): eşantionul 1. Sens primar „stomac” – *gastroptoză* „deplasare patologică a stomacului”; *gastroplastie* „refacere chirurgicală a stomacului diform sau defect”; eşantionul 2. Sens înnobilat „abdomen, abdominal” – *gastrohisteroectomie* „ectomia uterului pe cale abdominală, *gastrohisteropexie* „fixare chirurgicală a uterului pe cale abdominală”; eşantionul 3. Sens înnobilat „pilor” – *gastromiotomie* „tomia pilorului”; eşantionul 4. Sens înnobilat „gastric” – *gastropareză* „atonie gastrică”; eşantionul 5. Sens înnobilat „suc gastric” – *gastromixoree* „secreție în exces a sucului gastric” etc.

Au fost delimitate 11 eşantioane semantice ale afixoidului (forme prefixoidale), condiționate de fenomenul de variabilitate inter-/intradisciplinară: „stomac” → „abdomen, abdominal” → „pilor” → „gastric” → „suc gastric” → „mucoasă gastrică” → „cavitate gastrică” → „gastrulă” → „aparat digestiv” → „alimente” etc

Concomitent, se atestă un număr modest de termeni formați cu ajutorul **formelor sufixoidale -gastru și -gastric**: a) sufixoidul *-gastru*: *epigastru* (< gr. *epi* „pe” + < gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac”), *hipogastru* (< gr. *hypo* „sub” + < gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac”), *mezogastru* (< gr. *mesos* „mijloc” + < gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac”) – 3 termeni. Menționăm combinarea afix (prefix) + afixoid; b) sufixoidul

-gastrie: *aerogastrie* (< lat. *aer*, -*eris* < gr. *aer*, *os* „aer” + < gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac”) „prezență de aer (gaze) în stomac, ce provoacă uneori distensia organului”, *agastrie* (< gr. *a-* „prefix de negație”, „lipsa” + < gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac”) „absența stoma-cului”; *microgastrie* (< gr. *mikros* „mic” + < gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac”) „dezvoltare insuficientă a stomacului”; *atretogastrie* (< gr. *atretos* „ne-găurit, nestrăpuns, nepătruns” + < gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac”) „malformație constând în imperforația orificiului piloric sau a cardiei” – 4 termeni, dintre care 2 sunt formați prin derivare (afix (prefix) + afixoid) și 2 prin afixoidare (afixoid + afixoid).

Spre deosebire de prefixoidul *gastro-*, nu sesizăm variații semantice; acestea referindu-se la *stomac*, segment anatomic, indicând localizarea.

Prezintă interes prezența termenului latin *gastrocardialis*, *e* (Arnaudov, 1979: 159) (< gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac” + gr. *kardia* „inimă” „care se referă la stomac și inimă”), un argument în plus că asocierea *inimă* /*stomac* nu este una întâmplătoare și nu e vorba de o confuzie.

Este de menționat relația de omonimie: *-cardie* < gr. *kardia* „inimă” și *cardie* < gr. *kardia* „orificiul superior al stomacului situat la locul de unire între esofag și stomac”. *Dicționarul etimologic* (Dauzat, 1938: 142) explică cuvântul ca fiind un împrumut din greacă: *kardie* „inimă”, cu sens medical „orificiu superior al stomacului („lângă inimă”)”, folosit pentru prima dată de către James în 1747. Un lucru este cert, *kardia* din greacă constituie originea comună a ambelor omonime. Discutabil este faptul dacă *kardia* „stomac” derivă de la *kardia* „inimă” sau *kardia* „cerc rotund, fix; sac”; ultimul sesizabil ca sens primar al lexemului grec.

În romanul lui Dimitrie Cantemir, atestăm aceeași stare de lucruri: „... cumplita durere nu numai cât trupul le beșica, ci până la inimă (stomac) pătrunzând la ficiți le străbătea” (Cantemir, 1986: 183). Explicația o găsim în traducerile textelor medicale antice, în care, pentru denumirea ambele organe anatomice, se folosea un singur termen *kardia*. Fiind tradus *inimă*, termenul în română a moștenit ambele semnificații „inimă” și „stomac”: „tot pe nemâncate trebuia să se administreze unele leacuri recomandate de Plinius și de Marcellius Empiricus. Și astăzi la mai toate popoarele persistă credința că leacurile trebuie luate pe inima goală” (Candrea, 1999: 73).

Concluzii. S-a realizat analiza dia-/sincronică a dubletului savant < lat. *stomāchus*, *i*, *m* cf. gr. *sthomakos* = < gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac”, reprezentativ în terminologia tractului digestiv. Componentele dubletului savant < lat. *stomāchus*, *i*, *m* cf. gr. *sthomakos* = < gr. *gaster*, *tris*, *f* „stomac” sunt prezente în ambele terminologii – națională și internațională. Componenta latină se înscrie în terminologia națională; componenta greacă, de la care derivă elementul terminologic/ afixoidul ambipozitional *gastro-*, *-gastrie*, *-găstru* / *gastero-* – în cea internațională. Dubletul desemnează un segment anatomic, dar este prezent și în terminologia clinică, în denumiri de boli. În structura termenilor clinici, dubletul indică, în special, localizarea afecțiunii. S-au demonstrat, o dată în plus, avantajele afixoidelor formate în baza unităților lexicale savante.

Bibliografie:

- ANDREI, Nicolae, 1987, *Dicționar etimologic de termeni științifici*, Editura științifică și enciclopedică, București.
- ARNAUDOV, George, 1979, *Terminologia medica polyglota en cinq langages. Latinum, pyckuy, français, deutsch, Editio Medicina et Physcultura*, Sofia, Bulgaria.
- BEJENARU, Vasile; BEJENARU, Galina, 1991, *Dicționar medical rus-român*, Editura enciclopedică „Gh. Asachi”, vol. I, vol. II, Chișinău.
- CANDREA, Aurel, 1999, *Folclorul medical român comparat: privire generală, medicină magică*, Editura Polirom, Iași.
- CANTEMIR, Dimitrie, 1986, *Istoria Ieroglifică, Știința*, Chișinău.
- DAUZAT, Albert, 1938, *Dictionnaire étymologique de la langue française*, Librairie Larousse, Paris.
- DVORETSKY, Iosif, 1976, *Latinsko-russkiy slovar*, Izdatel'stvo Russkiy yazyk, Moskva.

- GRAUR, Alexandru, 1952, *Lingvistica pe înțelesul tuturor*, Editura Enciclopedică Română, București.
- MANECA, Constantin, 1959, „Compusele și terminologia științifică”, în *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I, Editura Academiei Române, București, p. 32.
- MARCU, Florin, 2013, *Dicționar actualizat de neologisme*, Editura Saeculum I. O., București.
- PROTOPOPOSECU PAKE, Emanuel, 1870, *Nou dicționar portativu*, Librăria Editura G. Joa-nide & A. Spirescu, Bucuresci.
- RUSU, Valeriu, 2010, *Dicționar medical, ediția a IV-a revizuită și adăugită*, Editura medicală, București
- SAMARIAN, Gh. Pompei, 1936, *Medicina și farmacia în trecutul românesc*, vol. I, 1382-1775, Tipografia Culturală, București.

CONOTAȚIA CA ELEMENT AL CULTURII ȘI AL DIMENSIUNII COGNITIVE

Viorica MOLEA
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *In the context of current research, there is a predilection for linguists to explore topics relating to dimensions of cultural-cognitive significance, pragmalinguistics or language creativity. In this sense, the integral linguistics, proposed by Coșeriu, is precisely the starting point for investigations regarding the language as an element of culture. Thus, some older concepts in the language are re-evaluated from new points of view, one of them being the connotation, a deep ethnic-symbolic content, fo-rasmuch as the sources of connotation have their origin in the history and culture of the ethnic groups.*

Keywords: *connotation, culture, cognitive aspect, ethnicity, linguistic culturology*

În contextul cercetărilor actuale, relevăm o predilecție a lingviștilor pentru teme care explorează dimensiuni ale semnificației cultural-cognitive, ale pragmalingvisticii sau ale creativității limbajului. „Paradigma științifică a lingvisticii actuale, susține E.S. Kubreakova, poate fi caracterizată prin tendințe integrative în procesul de cunoaștere a lumii prin creativitate lingvistică, printr-o sinteză dintre comunicare și cogniție” [Кубрякова, 2004], adică o deviere de la studiile comparatiste sau structuraliste clasice, care au dominat mult timp spațiul cercetărilor lingvistice.

În acest sens, credem, lingvistica integrală, anunțată de Coșeriu, este tocmai pista de unde pornesc investigațiile referitoare la limba ca element al culturii, la studiul stratului de profunzime prin semantica cognitivă, cu toate aspectele ce derivă din aceasta: cultura națională, în strânsă corelație cu emoțiile și cu reflecția, gândirea umană.

Astfel, unele concepte mai vechi în limbă sunt reevaluate din puncte noi de vedere, obținând configurații interpretative conforme cu noile paradigme de cercetare. Unul dintre acestea este conceptul *conotație*, care ține nemijlocit de aspectul semantic, fapt care îl încadrează atât în preocupările lexicologiei, cât și în cele ale stilisticii, pragmaticii, semioticii.

Fiind definită drept o „valoare suplimentară – sugestivă, afectivă, de atmosferă etc., care însoțește un anumit cuvânt” [Condrea, 2008: 36] sau drept „al doilea nivel al semnificației ce apare atunci când sensul denotativ al termenului este înlocuit de valorile – culturale sau individuale – asociate unui mesaj” [Bart; Apud: Ștefănel A.], conotația stabilește o relație cultural-cognitivă, reflexivă cu mesajul și contextul în care apare. Sensul denotativ fiind substituit, în context, de unul secundar și figurativ, conotația dezvăluie note, sugestii care particularizează mesajul, conferindu-i un conținut etnico-simbolic profund, întrucât sursele conotației își au originea în istoria și cultura etniilor.

Referindu-ne la conceptul de cultură, stabilim că acesta, după Veronica N. Telia, presupune metode și tehnici de lucru, obiceiuri, moravuri, ritualuri, caracteristici de comunicare, moduri de a vedea, a înțelege și a transforma lumea.” [Телия, 1991: 312-313] Astfel, de exemplu, o floare face parte din natură atunci când crește pe un câmp și face parte din cultură când este dăruită unei persoane dragi; o scoică pe malul mării nu este cultură, dar adusă acasă cu scop de înfrumusețare a unui interior este deja cultură. Un obiect, o activitate, un fenomen natural pot obține însemnele culturii prin transferul semantic atribuit de vorbitori în anumite circumstanțe verbale. Este vorba, în acest caz, de generarea unor semnificații ce țin de cultură sau, în altă accepție, de conotații culturale. În acest context, V. N. Telia emite ideea că, „dacă o unitate lingvistică conține informații despre cultură, atunci trebuie să existe și o categorie care să coreleze două sisteme semiotice diferite (limbă și cultură) și să permită descrierea interacțiunii lor. Aceasta categorie și este conotația culturală”. [idem] În general, conotația culturală presupune „o funcție lingvistică a memoriei, ea determinând identificarea (codul cultural comun al prezentului) și evocarea (codul cultural comun al trecutului) a cuvintelor. Totodată, conotația culturală, ca factor care actualizează specificul lingvocultural al unei anumite comunități, apare ca urmare a interpretării asociativ-figurative prin corelarea acestuia cu standardele și stereotipurile culturale și naționale.” Conținutul conotației culturale este determinat de corelarea cu un anumit cod cultural. De asemenea, observă Ana I. Prihodiko, „conotația culturală este o notă complementară a sensului denotativ, care conține informații despre experiența națională și culturală, determinând particularitățile specifice ale limbii la toate nivelurile sale.” [Приходько, 2014]

Bunăoară, conotațiile generate de contexte frazeologice relevă elocvent acest fapt: cuvântul *bun*, neutru din punct de vedere stilistic, are diverse conotații în funcție de contextul utilizat, în special, în diverse combinații frazeologice: *brânză bună în burduf de câine*, *bun de gură*, *bună poamă!*, *bun rău* și multe altele, care, prin semnificațiile ce le conțin (calități ratate, om certăreț, om rău, foarte bun) decodifică realități specifice mediului nostru cultural-lingvistic, substraturi etnopsihologice adânc implantate în procesul de evoluție colectivă, cu profunde implicații cognitive.

Conceptul *conotație* reprezintă un termen-cheie pentru domeniul *culturologiei lingvistice*, care abordează multiple aspecte ce vizează „structurile frazeologice, clișeele, proverbele, aforismele, comparațiile, metaforele, simbolurile etc., care transpun stereotipuri culturale”, după cum relevă Elena Drăgan. [Dragan, 2010] De asemenea, este important să menționăm că „în culturologie, tabloul lingval este un tezaur de material lingvistic ilustrativ care confirmă unele trăsături de caracter atribuite acestui popor, pe de o parte, ca o sursă de informații despre mentalitatea națiunii, pe de altă parte. Tabloul lingval al națiunii este reflectarea lumii înconjurătoare de către conștiința națională în procesul dezvoltării istorice și a cunoașterii lumii înconjurătoare”, relevă cercetătoarea L. Raciula. [Raciula, 2015]

Așadar, lingvistica, fiind „interpretată ca o autentică știință a culturii, coerentă în toate aspectele sale” [Coșeriu, 2000: 80], transpune în forme și sensuri reflectă, tradiția, credința, într-un cuvânt, întreaga dimensiune existențială a unei etnii. În limba oricărui popor, însemnele culturale caracteristice sunt codificate, după cum spunem, în structuri, forme estetico-filozofice, cognitive, evocative, adică în tot ce ține de universul spiritual al acestuia. În proverbe precum *Când râde prostul, înțeleptul suspină* sau *Omul sfînțește locul, nu locul pe om* este concentrată o întreagă filozofie a trăirii umane din perspectiva românului, care a conștientizat, în timp, adevăruri imuabile.

Elementele de limbaj conotative, suprapuse unor denotate, sensibilizează și surprind conținuturi culturale, atribuind comunicării diferențe atitudinale și de comportament. De exemplu, verbul polisemantic „a face” în diverse contexte, obține conotații care denotă un spectru larg de activități, sentimente specifice cadrului etno-cultural românesc: *a face carte* (a studia), *a face casă* (a construi), *a face o gaură în cer* (a realiza ceva ne semnificativ), *a se face oale și ulcele* (a muri), *a face din fânțar armăsar* (a exagera), *a face capul calendar* (a buimăci) etc., etc. Dacă am compara aceste locuțiuni și expresii cu structuri echivalente ca sens în alte limbi, bunăoară, în rusă (Cf.: *учиться, строить дом, закрыть глаза, сделать из мухи слона* etc.), am observa că ele vor modifica anume perspectiva culturală a structurii în această limbă, întrucât, în special, conotațiile figurate

sugerează subtilități singulare ale spiritului etnic, inefabilul codificat în limbă. În contexte frazeologice, bunăoară, sesizăm diferențe pronunțate atât la nivel de structură, cât și la nivel de conținuturi culturale: de exemplu, în română, *a face din țânțar armăsar* presupune o percepție specifică habitatului românesc, cu elemente de faună din partea locului (*țânțar*; *armăsar*), o combinație în care rima, cu elemente de ludic, decodifică afinități cu creația populară orală, iar în rusă, relevante sunt nu ludicul, ci combinația dintre două reprezentări oximoronice, surprinzătoare. Pentru etnicul rus contează mai mult imaginea celor două vietăți puse în contrast, care trezesc în mintea receptorului asociații cognitive, pe când pentru cel român, expresia delectează auzul, îl sensibilizează, dar și îl contrariază. În alte limbi, aceeași expresie obține alte subtilități conotative și cognitive, de ex., franceză, *faire tout un plat*, care se traduce literal prin „a face tam-tam”; în germană, *machen aus einer Mücke einen Elefanten*, care înseamnă „faci dintr-un țânțar un elefant”, iar în engleză – *make a big deal out of this* („mare lucru ai mai făcut!”) sau, de asemenea, *magnifies slights way out of proportion* („mărește lucrurile simple în mod disproporționat”), ori *make this something it isn't*, ceea ce înseamnă „a face ceva ce nu există”. Observăm, din modelele frazeologice discutate, că sensurile conotative din română, spre exemplu, nu se vor regăsi în unele culturi, în schimb, în altele, precum rusa, germana, franceza, există echivalente ce redau aceleași nuanțe culturale și cognitive. Este, probabil, vorba de afinități relevate în culturi apropiate, precum sunt cele enunțate mai sus, care fac parte din civilizația creștină.

Astfel, așa cum bine observă unii cercetători, „conotația este, întâi de toate, un fenomen strâns legat de aspectul cognitiv” [Берестнев, 2008] sau, „în cadrul lingvisticii cognitive, conotația constituie unul din aspectele de bază ale vorbirii reflexive a omului.” [Пахомова, 2009]; ori „conotația și cogniția sunt corelate și interdependente în conștiința individului vorbitor” [Бурукина, 2009]

După cum au remarcat unii savanți, conotația culturală se manifestă diferit în cadrul semnului lingvistic. Vorbind despre diverse ipostaze ale componentei culturale în structura semantică a cuvintelor conotative, pot fi identificate câteva aspecte lexico-semantice (conform clasificării lui S.G. Vorkachev [Воркачев, 2000: 64]: 1) cuvinte, inclusiv nume proprii, a căror conotație se bazează pe asociații; 2) elemente lexico-semantice cu sens figurat pe larg acceptate de vorbitori; 3) cuvinte, a căror componentă culturală conotativă a sensului se manifestă ca un sens figurat-metaforic al unei anumite unități lexicale.

Conotația culturală, prin urmare, este strâns îmbinată cu elemente ale semanticii cognitive, întrucât sursele culturii și ale cunoașterii colaborează în mentalitatea umană, relevând esențe social-istorice, etno-psihologice sau spiritual-afective. Sensurile conotative vor avea neapărat un substrat cognitiv pronunțat, astfel încât nu poți să abordezi problema conotației fără a face referire la aspectul cognitiv. Multiplele fațete ale acestei abordări fac trimitere la contexte verbale și extra-verbale, în care sunt decodificate produse culturale naționale marcate de tradiție sau stereotipii de comportament și de percepție, specifice unei etnii, exprimate în limbaj. Aici poate fi enumerată o serie din aceste elemente, în care se suprapun sensurile conotativ și cognitiv: lexicul marcat stilistic sau cuvinte cu marcă expresiv-stilistică; proverbele, zicătorile, expresiile frazeologice, elementele folclorice sau figurile stilistice din creația populară sau din literatura artistică, formulele de salut sau de felicitare, formulele de adresare etc. Bunăoară, cuvântul de salut „noroc”, specific vorbitorilor de română, denotă o atitudine familiară, un sentiment de degajare și intimizare între indivizii vorbitori, revelând, în același timp, vechi și profunde semnificații etno-culturale. Proverbe mai vechi, precum *lauda de sine nu miroase a bine* sau *fuga e rușinoasă, dar sănătoasă*, relevă atât conotații culturale ce țin de un mod de educare și de comportament al poporului român, precum și implicații cognitive, care presupun experiențe de cunoaștere, observații și reflecții filozofice în anumite situații de viață. În același timp, descifrăm subtilități ale unor trăsături entice comune, ca decența, modestia, precauția, care s-au cristalizat în conștiința națională secole de-a rândul.

Putem vorbi de o evoluție și în crearea, apariția de noi conotații, dar și de dispariția altora, efemere și ineficiente, adică de dinamism și creativitate lingvistică. Există conotații ce reflectă cultura actuală comună a existenței umane, marcată de efectele globalizării, conturând o nouă etapă în edificarea culturii universale. Acestea se referă la unele elemente de limbaj de circulație internațională

(împrumuturi directe sau calcuri), în special ce țin de lexicul și frazeologia tehnologică: *maus, virus, a naviga, arhivă (a arhiva), rețea, semn iconic sau emoticon* etc. Uniformizarea activităților umane, a proceselor sociale omogenizează oarecum și aspecte ale culturii care, până odinioară, erau distincte. Astfel, apar tendințe, lucruri, sentimente, atitudini, percepții comune pentru spații culturale îndepărtate și variate sub aspect diacronic.

În linii mari, identificăm o relație directă între conotație, emoție și cogniție, reflectată în conștiința umană și receptată ca atare. Această relație creează, după I. Milică, așa-nimitele „modele cognitive” sau modele populare, culturale, „un ansamblu organizat de cunoștințe comune...” [Milică, 2013], constituite în concepte.

Așadar, conotația reprezintă expresia culturii naționale a unui popor, îmbinată organic cu procesele cognitive produse în conștiința acestuia.

Bibliografie:

- BART, Roland, Apud: ȘTEFĂNEL, Adriana, Denotație, conotație, mit. Online https://www.academia.edu/30311916/DENOTA%C8%9AIE_CONOTATIE_MIT accesat: 25.08.21
- CONDREA, Iraida, 2008, Curs de stilistică. CEP USM, Chișinău.
- COȘERIU, Eugeniu, 2000, Lecții de lingvistică generală. Editura Arc, Chișinău.
- DRAGAN, Elena, 2010, Culturologia lingvistică (curs de lecții). S.R.L. „Tipografia din Bălți”, Bălți.
- MILICĂ, Ioan, 2013, Lumi discursive. Studii de lingvistică aplicată. Editura Junimea, Iași.
- RACIULA, Ludmila, 2015, Aspectul lingvo-cultural al frazeologiei limbii române și engleze, Online <https://prezi.com/ktrwckhqfjhr/aspectul-lingvo-cultural-a-frazeologiei-limbii-romane-si-eng/?frame=bae7ec183a24e89adee54f556c3867b792c8c3f9> accesat: 08.09.21.
- БЕРЕСТНЕВ, Г.И., 2008, К философии слова (лингвокультурологический аспект) // Вопросы языкознания. № 1. С. 37–65.
- БУРУКИНА, О. А., Исследование коннотации с позиции когнитивной лингвистики, Вопросы когнитивной лингвистики, № 3 (024) 2010 г., УДК 81’371 Online, <https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-konnotatsii-s-pozitsiy-kognitivnoy-lingvistiki> accesat: 05.06.21.
- ВОРКАЧЕВ, С.Г., 2000, Лингвокультурология, языковая личность, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании, Вопросы языкознания, № 1., С. 64-72.
- КУБРЯКОВА, Е.С., 2004, Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Яз. слав. кул.-ры. Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках / отв. ред. В.Н. Телия. М.: Яз. слав. кул.-ры, М.
- ПАХОМОВА, И.Н., 2009, Коннотация и лексическая семантика слова: автореф. дис. канд. филол. наук. ТГУ им. Г.Р. Державина, Тамбов.
- ПРИХОДЬКО, А.И., 2014, Коннотация в лингвокультурологическом контексте, Science and Education a New Dimension: Philology, II(1), Issue, Online https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/prihodko_a.i._connotation_in_linguocultural_context.pdf accesat: 10.04.21.
- ТЕЛИЯ, В.Н., 1991, Механизмы экспрессивной окраски языковых единиц. Человеческий фактор в языке. Языковые механизмы экспрессивности. Отв. ред. В.Н. Телия. Наука, Москва.

VIZIUNEA COȘERIANĂ ASUPRA LIMBII ȘI LIMBAJULUI

Florentina- Roxana OCNAȘU (ROȘU)
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract. *In this study, we aim to present, in synchrony-diachrony, Eugeniu Coșeriu's conception about abstract language and concrete language, about innovation and adoption, and, last but not least, about the features and particularities of linguistic traditions. There are infallible links between language, language and history, the only ones capable of achieving a dynamic balance that conditions each other. Therefore, we intend to structure a theoretical collection of the main Kosherian theses regarding his vision of language.*

Keywords: *language, language, innovation, linguistic traditions*

Preliminarii

Originalitatea și valoarea deosebită a viziunii integraliste asupra limbajului sunt elementele cheie ale operei științifice a lui Eugeniu Coșeriu. Acestea au marcat un moment semnificativ în istoria lingvisticii, impunându-l astfel pe Eugeniu Coșeriu ca pe un nume inovator în științele limbajului.

În acest studiu, ne propunem să sintetizăm câteva aspecte importante ale operei sale, cum ar fi concepția lui Eugeniu Coșeriu despre limba abstractă și limba concretă, despre inovație și adoptare în limbă, și despre principalele trăsături ale tradițiilor lingvistice. Între limbaj și istorie există legături infailibile, singurele capabile să realizeze un echilibru dinamic de intercondiționare.

Prin urmare, intenționăm să structurăm contribuția noastră sub forma prezentării succinte a unor teze coșeriene asupra limbajului.

Această lucrare se prezintă astfel:

1. *Limba abstractă și limba concretă*
2. Despre inovație și adoptare în limbă
3. Trăsături și particularități ale tradițiilor lingvistice
4. Relația de interdependență dintre limbă și istorie

1. *Limba abstractă și limba concretă*

După Eugeniu Coșeriu, limba reprezintă proprietate a vorbirii, adică ceva cunoscut ca normă vorbitorilor și obiectiv în raport cu realitatea concretă, cunoscută tuturor indivizilor.

În general, Coșeriu susține că limba nu poate fi schimbată de individul vorbitor: „Ceea ce se constată – și e un fapt important – este că, în mod normal, vorbitorul nu obișnuiește să schimbe limba și nici nu își propune să o schimbe. Dacă, în ciuda acestei atitudini, limba se schimbă, faptul trebuie să aibă motive mai profunde decât simplul *hazard* saussurian și trebuie să-și găsească justificarea în însăși funcția limbii și în modul ei concret de a exista” (Coșeriu, 1997 :41). Cu alte cuvinte, schimbările apărute în limbă sunt provocate de schimbările funcțiilor limbii cauzate de puterea ei de adaptare în raport cu schimbările istorice. Pe urmele lui Aristotel și ale lui Humboldt, marele lingvist evidențiază faptul că „limbajul este *activitate* și nu *produs*. Mai mult decât atât : numai pentru că este activitate și se recunoaște ca atare, limbajul poate fi abstras și studiat ca *produs*.” (*Ibidem*)

Limba concretă este privită din plan istoric, „adică un mod particular de a vorbi al unei comunități, care se manifestă în activitatea verbală ca aspect esențial al ei.” (*Ibidem*: 42)

Limba în calitate de „avere lingvistică”, „produs istoric”, așa cum o definește Coșeriu, are capacitatea de a se conserva, reprezentând un model pentru actele ulterioare și tradiție pentru inovație. (*Ibidem*)

Comparând două forme fundamentale ale culturii umane, limbajul și arta, Coșeriu realizează o analogie între acestea: „Ca și activitatea artistică, vorbirea este activitate liberă, iar obiectul activității libere este în mod necesar infinit, nu este niciodată complet realizat.” (*Ibidem* :43) Limbajul se prezintă, pe de o parte, ca utilizator de semne realizate, iar, pe de altă parte, drept creator de semne noi.

În concepția coșeriană, limba înseamnă limba concretă „ca mod formal și semantic de a vorbi” (*Ibidem*:44), în antonimie cu limba abstractă și „din punct de vedere diacronic, limba este un ansamblu de modalități lingvistice tradiționale (*care se transmit*); iar, din punct de vedere sincron, ea este un ansamblu de modalități comune *actuale* (la momentul considerat), care, totuși, nu încetează prin aceasta să fie tradiționale (adică *transmise*); ba chiar mai mult, sunt comune tocmai pentru că sunt tradiționale”. (*Ibidem* :45) Această idee sugerează faptul că pentru vorbitor primează perceperea unui obiect înaintea istoriei sale.

Coșeriu consideră că „limba este o *abstracțiune* numai din punct de vedere tehnic, pentru lingvistul care o deduce din activitatea lingvistică ; și, dacă poate fi *abstrasă*, asta se întâmplă numai pentru că ea există (ca mod de a vorbi și ca *știință lingvistică*, și pentru că, atunci când începem să o studiem, avem deja *cunoștința prealabilă* a obiectivității sale.” (*Ibidem*). Cu alte cuvinte, este greșit să considerăm vorbirea ca aparținând individului, și limba aparținând societății, idee care aparține idealismului lingvistic și care se regăsește la Saussure.

Totodată, teoreticianul limbii definește modurile lingvistice ca exprimând „știința” lingvistică a vorbitorilor: „Pentru fiecare subiect vorbitor, limba este o *știință* de a vorbi, adică de a ști cum se vorbește într-o anumită comunitate și potrivit unei anume tradiții.” Vorbitorul reușește astfel să se integreze în limba manifestată în vorbire de ceilalți vorbitori, păstrându-și, totuși, specificul de „creator de limbă *pentru alții*.” (*Ibidem*: 52), deși achiziția provine continuu de la ceilalți vorbitori, fiind o activitate conștientă, „un sistem de tradiții lingvistice vechi și recente.” (*Ibidem*:55)

2. Despre inovație și adoptare în limbă

Limba este în continuă transformare, „limba se schimbă tocmai pentru că *nu este făcută*, ci se *face* continuu prin activitatea lingvistică.” (*Ibidem*:61)

Bazându-se pe propriul său limbaj istoric anterior, vorbitorul inovează și se exprimă liber, impunând un caracter individual limbajului său: „Vorbirea este o activitate creatoare, liberă și finalită și este totdeauna nouă, în măsura în care este determinată de o finalitate expresivă individuală, actuală și inedită.”. Așa cum observă Coșeriu, „istoricitatea omului coincide cu istoricitatea limbajului” (*Ibidem*: 62), vorbitorul păstrând tradiția limbajului folosit de toți vorbitorii acelei limbi.

Omul moștenește limba, o preia și apoi o folosește, păstrându-i istoricitatea sincronică. Vorbitorul conștientizează această istoricitate în raport cu limba folosită de a doua sau a treia generație din urmă : „Conștiința umană este întotdeauna conștiința istorică, și modul fundamental de manifestare în om a conștiinței istorice este *limba*, iar *esența limbajului* se manifestă în dialog”. (*Ibidem*: 63)

Vorbitorii se deosebesc nu doar prin ceea ce spun, ci și prin modul în care o spun. Stilul exprimării individuale îi deosebește, în mod autentic, pe toți vorbitorii aceleiași limbi. Uneori, temporar, stilul exprimării este preluat de novici: „Ascultătorul nu numai că înțelege ceea ce spune vorbitorul, dar înregistrează și cum o spune”. (*Ibidem*:64)

Limba oferă diverse posibilități de exprimare în funcție de locul în care e folosită, posibilități care nu sunt cunoscute subiecților monolingvi pentru care „limba este întotdeauna suficientă.” (*Ibidem*: 64) Folosită de un vorbitor plurilingv, limba oferă o paletă largă de posibilități, devenind „instrument al propriei depășiri.” (*Ibidem*: 65)

Posibilitățile de selecționare în funcție de context și interlocutor sunt diverse și se manifestă în vorbire prin modificarea deliberată a normei sau prin ignorarea acesteia: „În ceea ce privește determinările finaliste, trebuie să facem distincție între finalitatea expresivă [=de exprimare] și finalitatea comunicativă: între a spune ceva și a o spune cuiva.” (*Ibidem*:67).

Pentru Coșeriu, „Tot ceea ce, în spusele unui vorbitor, se îndepărtează – ca mod lingvistic – de modelele existente în limba în care se stabilește conversația poate fi numit inovație. Iar acceptarea de către auditor a unei inovații ca model pentru exprimări ulterioare, poate fi numită adoptare.” (*Ibidem*:70) Prin urmare, schimbul lingvistic inovație – adoptare este preluat și înțeles în raport cu interlocutorul, iar adoptarea poate fi și ea inovativă, dacă vine să atribuie un alt sens altui termen decât cel folosit de vorbitorul inițial.

Coșeriu consideră că o inovație poate fi: „a) o alterare a unui model tradițional; b) o selecție între variante și moduri isofuncționale existente în limbă; c) o creație sistematică (*invenție* de forme în concordanță cu posibilitățile sistemului); d) un împrumut din altă limbă (care poate fi total sau parțial și, față de modelul său, poate implica și o *alterare*); e) un fapt de economie funcțională (neglijarea distincțiilor superflue în discurs).” (*Ibidem*:70). Așadar, inovația este o nouă posibilitate de expresie, ceva existent ca virtual în sistemul limbii, dar nefolosit încă în vorbire, este un fapt de limbă, de vorbire, care ține de utilizarea ei, pe când adoptarea este o achiziție nouă, o altă variantă de exprimare care poate fi folosită în contexte viitoare, reprezentând un act de autodidactică culturală, de percepție și de inteligență intra și interpersonală practică.

3. Trăsături și particularități ale tradițiilor lingvistice

Privitor la tradiția lingvistică, s-a constatat că unele limbi se schimbă mai mult decât altele și tradițiile lor sunt păstrate mai puțin decât ale celorlalte. De aceea, este important să fie explicate schimbările. Coșeriu identifică „factorii *externi* și *interni*, *structurali* și *istorici*, cu condiția ca prin ei să se înțeleagă factori pasivi, circumstanțe ale vorbirii și determinări istorice ale libertății lingvistice, și nu factori activi, *cauze* determinante ale schimbării”, și menționează faptul că factorii *interni* reprezintă condiții ale vorbirii, iar factorii *externi*, dintre care amintește amestecul de populații, centrele culturale etc.) „sunt factori de gradul al doilea, care nu determină direct activitatea lingvistică, ei determinând configurația condiției vorbirii din punct de vedere lingvistic.” (*Ibidem*: 101)

Așadar, inovația ca determinare a libertății schimbării „trebuie să găsească într-o stare de limbă condițiile favorabile pentru acceptarea ei interindividuală.” (*Ibidem*: 103) Limba este, prin definiție, un sistem, un ansamblu de coduri, care au dreptul istoric de a evolua permanent, înnoindu-se sistematic, iar schimbările care apar între două limite de schimbare se realizează datorită faptului că acele schimbări „își găsesc în sistem locul necesar: că este justificată de o posibilitate sau de o *insuficiență* a stării anterioare față de noile necesități de expresie ale vorbitorilor.” (*Ibidem*: 104)

Coșeriu identifică condițiile favorabile schimbării ca fiind: varietatea regională sau socială a „științei” lingvistice în cadrul aceleiași limbi istorice, și „debilitatea acestei științe în epocile de decadență culturală sau în cadrul grupurilor sociale cu un grad redus de cultură”, și exemplifică, referindu-se la așa-numita „latină vulgară” ca rezultat al decăderii culturii latine în perioada în care Roma își pierde și o parte din prestigiul cultural. (*Ibidem*)

Scopul micilor colectivități lingvistice este de a apăra tradiția lingvistică precum și-ar apăra propria individualitate.

Schimburile de diversificare apar în perioadele de extindere a normelor culturale, pe când schimburile de unificare apar în calitate de conservatorism față de contactul cu alte limbi, deși, „orice sistem lingvistic se află tot timpul într-un echilibru precar.” (*Ibidem*: 107) Aceste schimbări nu se produc brusc. De obicei, formele vechi și cele noi conviețuiesc multă vreme în paralel până când se produce schimbarea propriu-zisă, adică „materializarea istorică a unei posibilități existente deja în sistem.” (*Ibidem*: 114)

O altă condiție de instabilitate a limbilor identificată de Coșeriu este „interdependența dinamică a elementelor constitutive ale oricărui sistem lingvistic.” (*Ibidem*: 116). Acest aspect demonstrează că orice schimbare poate produce altă schimbare analoagă sau corelativă.

Atunci când se realizează o ruptură între norma limbii și posibilitățile oferite de sistem, „Între condițiile generale ale schimbării trebuie considerată și non-coincidența culturală și funcțională între sistem și normă în limbă.” (*Ibidem*: 121)

În dezacordul dintre sistem și normă, Coșeriu prezintă două consecințe de ordin general: inovațiile de tip „creații sistematice” care apar în epocile de decădere culturală, și inovațiile datorate oportunităților culturale favorabile schimbărilor. „Ritmul evoluției lingvistice depinde de jocul lor dialectic: de coincidența sau non-coincidența între ceea ce este necesar pe plan funcțional și ceea ce este consimțit pe plan cultural, ca și de predominarea uneia sau alteia dintre cele două serii de *factori*.” (*Ibidem*: 124). Așadar, evoluția lingvistică este favorizată de funcționalitate ca necesitate, și de nivelul cultural acceptat.

4. Relația de interdependență dintre limbă și istorie

O altă problemă a schimbării lingvistice rezultă din imaginea limbii ca entitate istorică: „Cea de-a treia problemă a schimbării lingvistice (problema unei anumite schimbări sau a unei anumite serii de schimbări într-o limbă) este totdeauna o problemă istorică, a cărei rezolvare depinde de cunoașterea condițiilor istorice (sistemate și extrasistemate) ale limbii respective, precum și de momentul concret în care limba în cauză e luată în considerație.” (*Ibidem*:125)

Coșeriu se arată revoltat cu privire la explicațiile fonetico-fiziologice ale modificărilor fonice și le consideră eronate și absurde, deoarece au la bază confuzii între limba abstractă și vorbirea concretă care este individuală. Schimbările fonice au o explicație istorică și nicidecum una fiziologică. Explicația istorică trebuie realizată în termeni culturali și funcționali care să demonstreze seria de adoptări lingvistice. El nu acceptă „gradualitatea” fiziologică a schimbărilor fonice pe care o numește „iluzia schimbărilor *imperceptibile*”, care „confundă gradualitatea extensivă cu cea intensivă.” (*Ibidem*:128)

Coșeriu precizează că „Gradualitatea” aparține generalizării și nu apariției modului fonetic în discuție (ca inovație și adoptare). Și nici nu ar putea fi altfel, căci inovațiile și adoptările fonice, ca acte punctuale, nu pot avea gradualitate fiziologică.” (*Ibidem*)

Cauzele schimbării lingvistice nu sunt observabile și cunoscute de către vorbitorii obișnuiți, chiar dacă acestea aparțin experienței curente a fiecăruia dintre ei.

Coșeriu atrage atenția asupra unei alte confuzii, și anume aceea dintre schimbare și inovație. Așadar, inovația se produce „când ea a fost deja adoptată de către mai mulți indivizi și a devenit *schimbare*, așa încât – cu excepția anumitor cazuri lexicale și a câtorva cazuri demonstrate – se constată că nu este cu puțință să se ajungă până la individul inovator și la momentul însuși al inovației.” (*Ibidem*:129)

Concluzionând cu privire la faptele strict particulare ale istoriei lingvistice, „documentarea se dovedește a fi cu mult mai grea și mai incertă decât în alte domenii, iar în marea majoritate a cazurilor, ea ne lipsește cu totul.” (*Ibidem*:130) Este dificil de identificat primul individ și primul act lingvistic în care a apărut un anumit mod fonetic sau lexical din cauza numărului de vorbitori și a numărului actelor lingvistice care sunt neidentificabile și necuantificabile.

Pentru Coșeriu, importantă este tradiția ca mod de a stabili cum s-a constituit și cum a putut să se constituie un anumit mod lingvistic și în ce condiții culturale și funcționale s-a realizat inserarea în limbă.

Concluzii

În „Sincronie, diacronie și istorie”, Coșeriu afirmă că schimbarea lingvistică nu este un simplu accident, ci ține de esența limbajului.

Lingvistica integrală promovată de Coșeriu este una dintre cele mai complexe și mai corecte perspective asupra limbajului. Ea nu se referă la un aspect sau câteva aspecte ale limbajului, ci cuprinde și integrează toate aspectele privitoare la limbile particulare și la limbaj, în general, și la text/discurs. De aceea, teoria coșeriană asupra limbajului extrem de complexă ar trebui cunoscută și valorificată în întregul ei potențial. Opera lui, în bună parte nepublicată încă, este greu de studiat în totalitatea sa, deoarece a scris în română, italiană, spaniolă, germană, franceză, engleză și portugheză. Dar, avem obligația, ca prin mai multe traduceri, să îi facem cunoscută opera și să o valorificăm.

Bibliografie:

- COȘERIU, Eugeniu, 1995, *Introducere în lingvistică*, Traducere de Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga, Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Editura Echinox, Cluj.
- COȘERIU, Eugeniu, 1994, *Limba română în fața occidentului*, DE LA GENEBRARBUS LA HERVAS, Contribuții la istoria cunoașterii limbii române în Europa occidentală. În românește de Andrei A. Avram, Editura Dacia, Cluj-Napoca.

- COȘERIU, Eugeniu, 1997, *Sincronie, diacronie și istorie*, Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, Editura Enciclopedică, București.
- COȘERIU, Eugeniu, FÎNARU, Dorel, IRIMIA, Dumitru, 2016, *Mic tratat de teorie a limbii și lingvistică generală*, Editura: Casa Editorială Demiurg Plus, Iași.
- COȘERIU, Eugeniu, 1994, *Prelegeri și conferințe*, Iași.
- KABATEK, Johannes, 2015, *Tradiții discursive. Studii.*, Editori: Cristina Bleorțu, Adrian Turnuleț, Carlota de Benito Moreno, Miguel Cuevas- Alonso, Editura Academiei Române, București.

ȘTIINȚA – „FORMĂ DE ÎMPĂRTĂȘANIE”. PARAFRAZA ȘI METAFORA – CONSTRUCTORII AI LIMBAJULUI DE POPULARIZARE A ȘTIINȚEI

Delia PATRAUCEAN
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract. *Starting from the vision of Coșeriu in which science can be approached as a “form of communion” (Coșeriu 2004: 61), our research tackles the subject of scientific popularization, a type of knowledge outspread whose aim is reaching a non-specialized receiver. The research undertaken has an applicative role, aiming, through the method of content analysis, to highlight the specificity of two anchor procedures of scientific popularization and to validate the applicability of the theories developed by Coșeriu.*

Keywords: *science popularization, paraphrase, metalanguage, metaphor, semantic transfer*

Limbajul de popularizare a științei – act lingvistic social și cultural

Umanitatea manifestă o predispoziție naturală, intrinsecă, spre explicarea și transmiterea diverselor forme ale cunoașterii, fapte posibile doar prin intermediul actului lingvistic. În acest sens, actul lingvistic, înțeles ca act social, este o desfășurare orientată de tipul „a spune cuiva despre ceva” (Coșeriu, 1999: 24). Așadar, limbajul, „sistemul de semne care servește la intercomunicare” (Coșeriu, 1999: 19), este liantul care creează o principală cale de acces spre cunoaștere și culturalizare. O realizare individuală a unui astfel de limbaj este limbajul de popularizare a științei care este creat cu rolul de a propaga diverse cunoștințe, accentuând, astfel, strânsa legătură limbă – cunoaștere pusă, adesea, în discuție de Eugeniu Coșeriu (1994: 139).

Discursul de popularizare a științei este un discurs *orientat* către publicul-receptor nespécialist, așadar componenta socială devine definitorie în acest cadru. Popularizarea științifică este realizată de un mediator, numit și vulgarizator și se conturează doar în dialog constant cu realitatea extralingvistică. Înțeles ca un transfer semantic din limbajul specializat în limbajul comun, discursul de popularizare implică o formă de „traducere interlinguală” (Stadnik, 2017: 39), dar care, prin complexitatea pe care o prezintă, transgresează această barieră. Așadar, această variantă a limbajului științific apare, *mutatis mutandi*, ca explicare pentru *nivelul universal al limbii*, „când nu înțelegem ce se spune, nu înțelegem semnificatele lingvistice” (Coșeriu, 2000: 234).

Prin natura sa explicativă, limbajul de popularizare a cunoașterii activează funcția metalinguală, devenită funcție primară, iar limbajul este privit ca *res* „obiect de referință pentru alte semne”, după cum notează Munteanu (Munteanu, 1986-1987: 12). Așadar, metalimbajul este „limbajul (un uz lingvistic) al cărui rezultat este tot un limbaj” (Coșeriu, 2000: 254), dar un limbaj subsumat procesului explicativ. Funcția metalingvistică a limbajului este evidențiată și la nivel discursiv prin existența unor marcatori specifici, așa cum vom observa în cazul procedurii de parafrază.

Parafrăzarea

Acțiunea de a parafrăza sau de a reformula este un proces inerent legat de mecanismele gândirii umane, întrucât *depozitarea* cunoștințelor se face în mintea noastră ca urmare a constantei acțiuni de

transformare sau traducere mentală, prin actualizarea funcției metalingvistice a limbajului. Această acțiune de reinterpretare este cea care asigură comprehensiunea subiectului în cauză, căci, după cum opina A.-M. Löffler-Laurian, „avem doar ceea ce putem exprima cu propriile cuvinte” (1984: 111-112, tr. n.). Parafrazarea unei comunicări orale sau scrise, secvențiale sau de ansamblu/totale, desemnează fenomenul „transferului de sens” (Parpală, 2010: 86), acționând ca exprimarea cu alte cuvinte a unui text-bază cu scopul adecvării și adaptării acestuia.

Parafrazarea presupune o „sacrificare a literalității textului-bază”, întrucât procesul rezultat va fi sub semnul *echivalenței și adaptării* subiectului în cauză, rezultând un text nou care nu mai poate respecta în mod stringent toate articulațiile sintactice ale sursei (Parpală, 2010: 86), dar care, în mod cert, va menține aria tematică, ideile, miezul informatic.

Parafrazarea devine un *procedeu-ancoră* al discursului de popularizare, reprezentând, prin funcția sa de *re-scriere* a limbajului științific, însuși obiectul acestui tip textual. Așadar, fenomenul este prezent în fiecare text de popularizare, fiind ilustrat prin mărci care îi vor deveni specifice și care vor diferenția conceptele științifice, tehnice, specializate de cele comune (Calsamiglia, Van Dijk, 2004: 384, tr. n.). Parafraza rezultată va putea fi una „lingvistică”, creată „prin substituție, permutare, eliminare, substantivizare, epitetizare, topicizare” sau „pragmatică”, „intim legată de situația de comunicare la care concurează o mulțime de factori cum ar fi: componentele culturale, sociale, lingvistice, psihologice, profesionale ale producătorului și receptorului de discurs” (Predescu, 2003: 88-89).

Parafraza este marcată la nivel textual și sintactic, în textele studiate de noi, prin următoarele elemente:

Adică, „mărcă a opoziției de echivalență (apozem)” (Pană Dindelegan, 2020: 37), conector textual discursiv în secvențe metalingvistice, specific parafrizei, dar întâlnit și la nivelul limbii comune, marchează, în mod vizibil, transformarea conceptului științific în cunoaștere comună:

- „lentilă care reflectă, **adică aruncă lumina mai departe**” (*Gazeta Transilvaniei*, 1944, nr. 48, p. 4). Observăm din acest exemplu că se dezvoltă o *sinonimie sintactică* între natura specializată a acțiunii de *reflectare a lentilei* și adaptarea conceptului prin utilizarea unor lexeme la îndemâna publicului nespecialist: „aruncă lumina mai departe”.

- „Antisepticele [...] înseamnă acele doctorii care omoară microbii, **adică sămânța bolilor** [...] la rană năvălesc microbii nevăzuți, dar aflători oriunde.” (*Renașterea*, 1948, nr. 8, p. 11) - alt exemplu ce pune în evidență o practică des aplicată în **LPS**, aceea de a explica în multiple feluri conceptul științific, aspect motivat de dorința accesibilizării informației. Inițial, parafraza este realizată prin marcatorul *adică*, plasat între *termen* și *cuvânt*: *microbii, adică sămânța bolilor*, apoi, acesteia îi succedă o altă refrazare, ca o extindere a sensului, în care se explică specificitatea microbilor - sunt *nevăzuți, dar aflători oriunde* – și rolul lor – de a *năvăli* la rană.

- „Deosebirea dintre imunitatea activă și cea pasivă este că, pe când prima durează foarte multă vreme, a doua este de scurtă durată, **adică** anticorpii formați dispar destul de repede din organism.” (*Natura*, 1948, nr. 5-6, p. 113). Exemple cuprind parafraze detaliate dezvoltate sub forma opoziției, unde tranziția de la necunoscut la cunoscut este marcată atât textual, prin conectorul specific, cât și, în plan sintactic prin realizarea explicației sub forma propozițiilor apozitive.

Mai bine zis; zicem noi, cu alte cuvinte – sunt alți marcatori pe care i-am identificat în textele studiate și prin intermediul cărora prinde contur parafrizarea:

- „Să ne fixăm atenția asupra ce ne interesează mai mult, asupra soarelui nostru, **sau mai bine zis** asupra accidentului groaznic ce i s-a întâmplat” (*Natura*, 1932, nr 6, Iunie, p. 27) – conector utilizat pentru a face trecerea spre ceea ce înseamnă *explozii solare*. Așadar, parafrizarea aceasta este un de distanță, dar rămâne strâns legată de contextul comunicării.

- „[...] în soare încă se mai întâmplă adesea explozii uriașe care fac găuri așa de mari încât pământul nostru intră într-o gaură de aceasta, așa cum intră o pietricică într-o fântână. Despre aceste găuri **zicem noi** că sunt pete în soare.” (*Unirea poporului*, 1946, nr. 50, p. 3) – exemplul prezentat este unul atipic, întrucât marcatorul *zicem (noi)* introduce noțiunea științifică și nu parafraza.

Structurile apozitive și conectorii relativi, propozițiile introduse prin pronume relativ (adesea atributive) devin realizări ale parafrizei la nivel sintactic:

- „[...] se obține aluatul, o substanță azotoasă foarte importantă ce se găsește în grâu” (*Natura*, 1948, nr. 7-10, p. 181).
- „[puteți lua] corn acustic sau audiofon **care** constă într-o placă de cauciuc tare, care fiind foarte lungă, absoarbe o mare cantitate de unde sonore și le transmite la un os al craniului când instrumentul este ținut în gură sau sprijinit pe un umăr al obrazului” (*Răsăritul nostru*, 1948, nr. 189, p. 4).
- „Dincolo de ecran și tastatură, calculatorul este o mașină puternică și inteligentă, **care manipulează informația codificând-o în impulsuri electrice**, cu alte cuvinte în șiruri de zero și unu.” (*Știință și tehnică*, 1989, nr. 6, p. 34).
- „sommn greu (sommnul hibernal) **din care** nu se trezesc decât primăvara următoare” (*Natura*, 1948, nr 1, p. 9).

Prin urmare, înțelegem parafraza ca o altă cale de *intrare* în termenul științific, uneori superficială după cum nota Bidu-Vrănceanu (2007: 156), dar care menține aceeași direcție, prin faptul că instituie o explicație analogă. Pentru ca acest proces să fie eficace, o condiție imperativă este respectarea principiului *adecvării*, prin întrebuițarea unui sistem lexical lipsit de specializare. La aceasta se adaugă și condițiile următoare: subiectul tematic dezbătut și deschiderea acestuia față de public, capacitatea mediatorului de a alege cuvintele potrivite și abilitatea de interpretare a receptorului (Anghelina, 2015: 6-7).

După cum remarcăm, fiecare exemplu evidențiază capacitatea creatoare a limbajului, teoretizată de Coșeriu (Coșeriu, 2001: 16), întrucât realități care ar părea incongruente sunt puse împreună pentru a facilita accesul spre cunoaștere, creând, astfel, contexte noi și o „structurare nouă a reprezentărilor lingvistice” (Coșeriu 2001: 16). Toate acestea vor fi limpede evidențiate și prin intermediul metaforei care devine un element nodal în **LPS**.

Metafora – „cunoașterea metaforică, cunoașterea prin imagini” (Coșeriu, 2001: 20)

Născută printr-un efort intelectual considerabil și printr-o încălcare a regulilor semantice, metafora presupune un mecanism propriu de creare ce implică abolirea sensului denotativ și primatul sensului conotativ întru crearea unei exprimări latente. Nivelul structural și semantic relevă ideea că metafora pune în relație contrastantă doi termeni, „unități distincte în plan paradigmatic”, care în împrejurări speciale „se neutralizează” (Slave, 1991: 9). *Neutralizarea* se realizează atunci când intră în acest tip de relație termenul propriu și termenul figurat și se creează o tensiune între cei doi, tensiune ce are drept finalitate schimbarea semanticii comune (Slave, 1991: 9).

Din alt unghi, Șerban Tarciziu-Hristofor explică mecanismul metaforei prin identificarea a doi pași: „juxtapunerea enunțurilor” (care se referă la suprapunerea celor două enunțuri a celui *metaforizat* și a celui *metaforizant*) și „întretăierea izotopiilor” ce conține „focarul metaforei” (identificarea elementului comun al termenilor) care se finalizează cu un transfer semantic (Tarciziu-Hristofor, 2011: 48). Mai mult decât atât, pentru a marca teritoriul metaforei și pentru a evidenția funcționalitatea sa au fost propuși numeroși termeni: *tenor* (conținut) și *vehicle* (vehicul); *focus* (enunț metaforic) și *frame* (cadrul acestuia), *subiect principal* – *subiect secundar/subsidiar*, *termen de plecare (P)* – *termen de sosire (S)* (Slave, 1991:10); *domeniul țintă* – domeniul sursă; mapping – crearea metaforelor (Pânzaru, 2007:189-203).

În **LPS** metafora „își schimbă semnificatele, căutând mereu imagini expresive noi pentru a denumi ceea ce intuiția cunoaște” (Coșeriu, 2001: 32) și se manifestă ca figură *plasticizantă* (și nu *revelatorie*), fiind văzută ca „ingredient vital aș gândirii și comunicării despre lumea observabilă științific” (Brown, 2003: 188). Utilizarea acesteia are un caracter strict pedagogic (în astfel de texte), deci scopul ei va fi de a „reda carnația concretă a unui fapt pe care cuvintele pur descriptive nu-l pot cuprinde” (Blaga, 1994: 36), adică, de a reda o explicație a unui termen științific a cărei semnificație nu dorește să o modifice. În mod general, metaforele utilizate în **LPS** sunt de tip *transitiv*, iar, în funcție de finalitatea cu care a fost investită, putem observa: *metafore – descoperire* (cele utilizate în scop „euristic”), ori *metafore – explicație* (cele utilizate în scop „explicativ”) (Milică, 2013: 259-261). De asemenea, vom constata în exemplele de mai jos că există metafore care, prin frecvența utilizare au devenit „convenționale”, devenind parte a tradiției lingvistice, în timp ce altele sunt pur situaționale și cu o încărcătură metaforică nouă (Coșeriu, 2001: 20-21).

Totodată, am putea afirma că în LPS se aplică o perspectivă tradițională a funcționalității metaforei, ca transfer semantic, după cum constatăm în următoarele exemple:

- „gura este oglinda sănătății” (*Știință și tehnică*, 1966, August, p. 40), unde, pentru amplificarea necesității îngrijirii cavității bucale, se apelează la exprimarea metaforică: „oglină sănătății;
- „sistemul nostrum imunitar, apărătorul al organismului” (*Știință și tehnică* 1991, nr.1, p. 42);
- „pielea, haina coprului nostru” (*Știință și tehnică*, 1991, nr.3, p.3);
- „natura – farmacia verde” (*Din rețetele farmaciei verzi*, 1968, p. 25).

Despre dispariția corpurilor cerești se vorbește în termenii morții, dar nu a unei morți universale, ci a uneia firești, specifice evoluției, situație prezentată printr-o metaforă-descoperire:

- „evoluția de răcire și moarte a corpurilor cerești nu ajunge la o liniște a morții universului” (*Natura*, 1940, nr. 6, p. 282)

În analiza științifică a unei picături de apă în momentul căderii într-un pahar, elementul metaforizat, apa, este abordat într-un chip metaforic (cu accente hiperbolice) printr-o serie de elemente metaforizante „mărgeaua rotundă”, „craterul din vulcan”, „oceanul din pahar”, ori „substanță a vieții”:

- „mărgeaua rotundă se apropie de fața lichidului, care este încă răvășită de căderea picăturii dinainte. Din izbire, ia naștere un mic crater de vulcan ca într-o priveliște lunară [...] se amestecă oceanul din pahar” (*Natura*, 1940, nr. 5, p. 211).

- „apa este leagănul oricărei forme de viață” (*Știință și tehnică*, 1963, nr. 9, p. 44).

Așadar, metaforele întâlnite în LPS sunt create pentru a fi în sprijinul celor neinițiate în universul științei, căci, oricât de paradoxal ar putea părea, o figură atât de complexă care, adesea, ermetizează discursul, devine strategie de explicație, relevând, astfel, multiple deschideri spre pătrunderea în miezul tare, specializat.

În concluzie, lucrarea de față evidențiază, prin două fenomene individuale, parafrază și metaforă, funcționalitatea text-discursului de popularizare științifică și scoate în evidență creativitatea limbajului și frumusețea dualității acestuia, de a fi încifrare și descifrare, ermatizare și deschidere. Totodată, ideile coșeriene atinse, privitoare la funcția metalingvistică a limbajului, puterea sa creatoare manifestată prin metaforă, actul lingvistic – act social și cultural, conturează ceea ce savantul afirma într-un interviu, și anume că știința e „o formă de împărtășanie” (Coșeriu, 2004: 61). Așadar, opinăm că democratizarea cunoașterii este un act stringent care bineînțeles că trebuie să păstreze cunoașterea științifică și care trebuie făcut în mod asumat, responsabil, întrucât este o cale spre culturalizarea nespecialiștilor și, implicit, spre evoluția societății.

Bibliografie:

- ANGHELINA, Dan Alexandru, 2015, „Observații asupra terminologiei științifice în terminologia I.T”, în *Analele Universității din București. Limba și literatura română*, LXIV, București, p. 3-11.
- BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 2007, *Lexic specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, Editura Universității din București, București.
- BLAGA, Lucian, 1994, *Triologia culturii. Geneza metaforei și sensul culturii*, Humanitas, București.
- BROWN, Theodore L, 2003, *Making Truth: Metaphore in Science*, University of Illinois Press, Urbana.
- CALSAMIGLIA, Helena, VAN DIJK, A. Teun, 2004, „Popularization discourse and knowledge about the genome”, în *Discourse & Society*, vol 15, nr. 4, p. 369-389.
- COȘERIU, Eugeniu, 1992-1993, „Limbajul poetic”, în *Prelegeri și conferințe*, supliment – *Anuar de lingvistică și istorie literară*, XXXII, Seria A, Lingvistică, Iași, p. 145-162.
- COȘERIU, Eugen, 1994, *Lingvistica din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, prefață de Silviu Berejan, Editura Știința, Chișinău.

- Coșeriu, Eugenio, 1999, *Introducere în lingvistică*, trad. Elena Ardeleanu, Eugenia Bojoga, Echin-ox, Cluj.
- COȘERIU, Eugeniu, 2000, *Lecții de lingvistică generală*, ARC, Chișinău.
- COȘERIU, Eugeniu, 2001, „Creația metaforică în limbaj”, în *Dacoromânia*, serie nouă, V-VI, traducere Eugenia Bojoga, p.11-39.
- COȘERIU, Eugeniu, 2004, *Universul din scoică* [1998 și 2001], Interviu realizate de Gheorghe Popa, Maria Șleahțișchi și Nicolae Leahu, Editura Știința, Chișinău.
- JACOBI, Daniel, 1989, *Diffusion et vulgarisation: itinéraires du texte scientifique*, Editura Les Belles Lettres, Paris, online: https://books.google.ro/books/about/Diffusion_et_vulgarisation.html?id=Ez4PLzba6D8C&redir_esc=y.
- LOFFLER-LAURIAN, Anne-Maria, 1984, „Vulgarisation scientifique: formulation, reformulation, traduction”, în *Language française*, nr. 64, p. 109-125, online: https://www.persee.fr/doc/lfr0023-8368_1984_num_64_1_5208.
- MILICĂ, Ioan, 2013, „Metafora științifică” în *Lumi discursive*, Editura Junimea, Iași.
- MUNTEANU, Eugen, 1986-1987, „Asupra distincției limbaj-obiect-metalimbaj în lucrările lui Augustin De Dialectica și De magistro”, în *ANLL*, XXXI, A, Lingvistică, p. 9-21.
- PANĂ DINDELEGAN, Gabriela (coord), 2020, *Dicționar de interpretări gramaticale. Cuvinte mici, dificultăți mari*, Univers Enciclopedic Gold, București.
- PARPALĂ, Emilia, 2010, „Parafraza – o echivalență dinamică”, în *Studii de știință și cultură*, VI, nr. 1(20), p. 86-89.
- PÂNZARU, Rodica, 2010, „Interpretarea metaforelor extinse”, în *Studia Universitatis*, nr. 4, p.189-203.
- PREDESCU, Elena, 2003, *Vulgarizarea discursului științific economic. Puncte de vedere*, Ovidius University Press, Constanța.
- MUNTEANU, Cristinel, 2012, *Lingvistica integrală coșeriană*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- RICOEUR, Paul, 1984, *Metafora vie*, Univers, București.
- SLAVE, Elena, 1991, *Metafora în limba română*, Editura Științifică, București.
- TARCIZIU-HRISTOFOR, Șerban, 2011, *Metafora militară în Biblie, Aspecte lingvistice, teologice și etice*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

Corpus:

- Din rețetele farmaciei verzi*, colecția *Caleidoscop*, coord. F. Silvia, București: Ceres, 1968.
- Gazeta Transilvaniei*, dir. George Bariț, Brașov, 1944, nr. 48.
- Natura: revistă științifică de popularizare*, coord. G. Țițeica, G.G. Longinescu, București: Tipografia Gutenberg, 1940, nr. 5, nr. 6; 1948, nr. 1, nr.5-6; nr. 7-19
- Răsăritul nostru. Organ cultural, social și pedagogic*, dir. D.V. Leorda, Focșani, 1948, nr. 189.
- Renașterea, Adaos pentru foaia Eparhiei ortodoxe române a Vadului, Feleacului, Geoagiului și Clujului*, Cluj: Redacția și Administrația Cluj, 1948, nr. 8.
- Știință și tehnică*, București: Revistă editată de C. C. al U.T.C și Consiliul pentru Răspândirea cunoștințelor cultural-științifice, 1963, nr. 9; 1966, August; 1989, nr. 6; 1991, nr. 1.
- Unirea poporului*, dir. Iuliu Major, Blaj, 1946, nr. 50.
- *LPS = limbajul de popularizare a științei

CE NU SUNT STRUCTURILE ASOCIATIVE?

Ala SAINENCO
Memorialul Ipothești – Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu”,
România

Abstract: *We discuss about the issue with defining associative structures and its study method. It is argued that if the methods of structural semantics (semic analysis, distributional analysis) cannot be applied directly in establishing the fields of associations, the method of associative experiment, with respect to its conditions, can provide answers. It is also stated that the distinctions operated by Eugeniu Coșeriu in the field of meaning formation (frameworks and contexts) facilitate the understanding of the way in which associations are structured.*

Keywords: *associative structures, lexical fields, associative experiment, Saussure, Coșeriu*

Titlul comunicării reia una dintre afirmațiile lui Eugeniu Coșeriu cu privire la câmpurile lexicale, care rezumă caracteristicile acestora în delimitarea lor de câmpurile de asociații: „Câmpurile lexicale nu sunt câmpuri de asociații”. Pornind de la această modalitate de determinare negativă, aplicabilă pentru situațiile în care – o spun regulile definiției – „din faptul că știm ce nu este definitul, rezultă ce este acesta”, vom încerca să răspundem, printr-o negație sau afirmație – după cum o va permite extensiunea noțiunii, chiar dacă titlul conține o formulare negativă – ce sunt structurile asociative, pornind, în principal, de la delimitările coșerieniene din „Orientări în semantica structurală” (Coșeriu, 2016).

Perspectiva semantică din care abordează Eugeniu Coșeriu problema asociațiilor este cea a semanticii structurale, în care prin „structural” se înțelege „structură sau, mai bine, configurația asocierilor unui semn cu alte semne din vocabular” (Coșeriu, 2016: 31). Cu trimitere la Saussure și apoi la Ulmann, Coșeriu precizează: „Aceste asociații depind de similaritatea sau de contiguitatea dintre signifiants, ori dintre signifiés, ori dintre signifiants și signifiés. Asociațiile pot, totuși, să fie bazate, de asemenea, pe coprezența lucrurilor din realitatea extralingvistică” (Coșeriu, 2016: 31).

Fragmentul citat de Coșeriu este din capitolul V al „Cursului de lingvistică generală”, în care Saussure definește raporturile asociative în opoziție cu raporturile sintagmatice. În rezumat, afirmațiile lui Saussure se referă la următoarele:

- combinațiile sintagmatice se definesc drept „combinații, care au drept suport întinderea, numite *sintagme*”, pe când combinațiile asociative „nu au drept suport întinderea; sediul lor se află în creier” (Saussure, 1998: 134);

- „raportul sintagmatic este *in praesentia*”, pe când „raportul asociativ unește termeni *in absentia* într-o serie mnemonică virtuală” (Saussure, 1998: 136);

- seria mnemonică se bazează pe relații de formă și/sau conținut – Saussure exemplifică astfel: „*enseignement* va face să se ivească inconștient în mintea noastră o mulțime de alte cuvinte (*enseigner, renseigner* etc., sau *armement, changement* etc., sau *éducation, apprentissage*); într-un fel sau altul, toate au ceva comun între ele” (Saussure, 1998: 135).

O altă afirmație a lui Saussure permite, în principiu, extinderea sferei structurilor asociative și spre alte tipuri de relații: „Grupurile formate prin asociere mentală nu se mărginesc să apropie termenii ce au ceva în comun; mintea noastră surprinde și natura raporturilor care îi leagă în fiecare caz și creează tot atâtea serii asociative câte raporturi există” (Saussure, 1998: 137). Reținem, de asemenea, două trăsături, asupra cărora – de o altă manieră – va atenționa și Coșeriu: „termenii unei familii asociative nu se prezintă nici în număr definit și nici într-o ordine determinată” (Saussure, 1998: 138).

Raportând distincțiile operate de Saussure în zona asocierilor la structurile lexematice, deduse în urma unor distincții preliminare (obiecte – limbaj; metalimbaj – limbaj primar; diacronie – sincronie; discurs repetat – tehnica discursului; limbă istorică – limbă funcțională; tip – sistem – normă – discurs; desemnare – semnificație) de Eugeniu Coșeriu, putem evidenția zona de suprapunere a conceptelor saussuriene cu cele coșerieniene:

- *structurile asociative înscriu câmpurile lexicale*: la Saussure – „asocierea se poate baza de asemenea doar pe analogia semnificațiilor (*enseignement, instruction, apprentissage, éducation* etc.)” (Saussure, 1998: 137) // „un câmp lexical – după Coșeriu – este (...) o paradigmă lexicală, care constă în divizarea unei zone de conținut lexical continue în unități care se prezintă în cuvinte diferite în limbă și care se află în opoziție imediată unele față de altele prin trăsături semantice distinctive minimale” (Coșeriu, 2016: 94); analiza structurilor asociative înregistrate în „Dicționarul asociativ al limbii române” (în continuare, DA) confirmă relația de incluziune dintre structurile asociative și câmpurile lexicale – de exemplu: *ceas – timp, minut, zi, secundă, vreme*;

- *structurile asociative înscriu structurile paradigmatic secundare*: la Saussure – „în *enseignement, enseigner, enseignons* etc., există un element comun pentru toți termenii, radicalul” (Saussure, 1998:137); la Coșeriu – structurile secundare reprezintă domeniul formării cuvintelor, incluzând *modificarea, dezvoltarea și compunerea* (Coșeriu, 2016: 102-104); DA înregistrează la acest capitol, de exemplu: *coadă – codiță – la coadă – cu colaci în coadă*;

- *structurile asociative înscriu clasa lexicală*: la Saussure – „subiecții au conștiința că relația care unește *enseigner* cu *enseignement* sau *juger* cu *jugement* nu este aceeași cu cea pe care ei o constată între *enseignement* și *jugement*. Prin aceasta sistemul asociațiilor se leagă de cel gramatical” (Saussure, 1998: 147); la Coșeriu – „o clasă este ansamblul de lexeme care, indiferent de apartenența lor la structura unui câmp lexical, sunt corelate printr-o trăsătură semantică distinctivă comună” (Coșeriu, 2016: 98); spre exemplificare, din DA, la cuvinte-stimul substantive se răspunde cu substantive, la verbe – cu verbe, la adverbe – cu adverbe;

- *structurile asociative includ structurile sintagmatice*, în sensul larg în care le definește Saussure, dar și în sensul în care acestea sunt definite de Coșeriu – solidarități între lexeme motivate de valoarea lor în limbă: afinitate, selecție, implicație (Coșeriu, 2016: 104-105); deși Saussure opune structurile asociative structurilor sintagmatice, analiza în baza Dicționarelor asociative arată că inclusiv structura sintagmatică poate deveni și defini, respectiv, o structură asociativă; de exemplu: *arde – focul; sufletul*.

Pornind de la Saussure, Coșeriu analizează, din aceeași perspectivă, a semanticii structurale, înțeleasă ca structură, conceptele de câmp formulate de Bally, Guiraud, Matoré, Duchacek:

- considerat de Coșeriu continuator al conceptului saussurian de asociații, Ch. Bally definește câmpul asociativ drept „aură care înconjoară semnul și ale cărei margini exterioare se confundă cu mediul lor ambiental”, admitând, în felul acesta asocierea dintre cuvinte și lucruri și extinzând relația din domeniul lingvistic la cel extralingvistic. Bally precizează că „semnele care determină în mod particular valoarea semnului pe care ele îl înconjoară în memorie formează «câmpul asociativ» al acestuia”, precizare care însă nu clarifică tipul de relație care se stabilește între acești termeni și care ar permite identificarea asociațiilor; și după Bally, câmpul asociativ are o structură difuză, iar „noțiunea de câmp asociativ este destul de relativă, pentru că totul, în limbă, este, cel puțin indirect, asociat cu toate celelalte”. Din analiza exemplurilor aduse de Bally – e vorba, în particular, de câmpul asociativ al cuvântului *boeuf* –, reiese relația de incluziune dintre câmpul asociativ și câmpul lexical; însă câmpul asociativ poate înscrie și contiguități temporale sau spațiale sau determinări/valori socio-culturale;

- câmpurile morfo-semantice ale lui P. Guiraud sunt considerate de Coșeriu, de asemenea, configurații asociative, bazate un complex de relații dintre forme și conținuturi, pe care le au un ansamblu de cuvinte. Definite atât de general, câmpurile morfo-sintactice dezvoltă dimensiuni gigantice. Coșeriu exemplifică, în acest sens, prin câmpul „chat”, care conține, după P. Guiraud, „la o primă fază a analizei, aproximativ 2000 de cuvinte, iar după un proces de eliminare tot mai rămân circa 300”;

- G. Matoré fundamentează asocierile nu atât lingvistic, cât sociologic. Și acestea i se par lui Coșeriu „atât de extinse, încât pun problema situării cuvintelor în cadrul vocabularului total”;

- în fine câmpurile asociative, așa cum sunt ele definite de lingvistul ceh O Duchacek, se referă, după Coșeriu, de asemenea, și la câmpurile bazate pe asocieri fie în planul formei, fie în planul conținutului, fie prin combinarea celor două planuri (Coșeriu, 2016: 32-36).

Ce îl nemulțumește, în fond, pe Coșeriu în cazul câmpurilor asociative, încât afirmă că adevărata semantică analitică este cea care interpretează „structural” ca „structură dintr-un punct de vede-

re analitic, ca structurare a planului conținutului prin intermediul opozițiilor lexicale funcționale”? Și înseamnă oare aceasta că structurile sau câmpurile asociative exced interesul lingvistic?

Pentru Coșeriu este importantă definirea exactă a obiectului omogen al investigației (or, tocmai omogenitatea nu caracterizează câmpurile asociative) și aplicarea unei metode riguroase în studiul acestuia. Metoda identificată și indicată de Coșeriu pentru studiul câmpului lexical este cea a analizei semice, iar la „doritul obiect omogen al investigației” Coșeriu ajunge operând succesiv șapte distincții (pe care le-am mai amintit în context). În mod evident, delimitările operate de Coșeriu, nu se pretează pentru structurile asociative în direcția eliminativă, cum se întâmplă în cazul câmpurilor semantice, iar analiza semică operabilă, bineînțeles, pentru orice cuvânt intrat în câmpul asociativ nu oferă posibilitatea perimetrării acestuia. Delimitările coșeriene însă, corelate cu alte noțiuni, cum ar fi cea de context sau cadru, pot deveni elemente explicative pentru modul în care diverse cuvinte formează câmpul asociativ, la fel cum analiza semică explică anumite structurări asociative.

Validarea necesității studiului câmpurilor asociative ar trebui să implice o altă definiție, clară, a câmpurilor asociative, care reiese, evident, din identificarea exactă a obiectului de studiu, satisfăcând, astfel, exigența definirii obiectului de studiu, pe de o parte; pe de altă parte, identificarea unei metode aplicabile în cazul obiectului definit ar satisface exigența metodei.

Revenind la afirmațiile lui Saussure privind starea de latență a structurilor asociative, credem că definiția, poate doar aparent, difuză a acestora, poate direcționa, în primă fază, și spre identificarea unei metode de stabilire a acestora în paralel cu definirea tot mai exactă. Saussure afirmă despre structurile asociative că acestea sunt serii mnemonice virtuale. Prin urmare, generarea structurilor asociative e condiționată de un element declanșator, care este cuvântul-stimul. Așa cum memoria lingvistică individuală reflectă asociațiile individuale ale omului ca ființă vorbitoare, analiza unui număr relevant de asocieri ale unui cuvânt (altfel spus a ceea ce Saussure numește serii mnemonice virtuale), produse de vorbitori diferiți, poate reliefa schema lui asociativă în cadrul unei comunități lingvistice. Studiile au arătat – ne referim, de exemplu la studiul lui Kent-Rosanov, citat de Dinu Moscal – că tendințele de asociere normală redate procentual sunt 6,8% – reacții individuale, 1,5% – reacții îndoielnice și 91,7% – reacții comune (Moscal, 2018: 3). Metoda care uzitează cuvinte-stimul și cuvinte-reacții este, cu respectarea anumitor condiții și reguli de realizare, experimentul asociativ. Aplicată mai cu seamă de psiholingviștii ruși în elaborarea dicționarilor asociative, metoda a dat rezultate, verificabile în timp, care a permis definirea clară a acesteia, făcând-o credibilă și conferindu-le, în subsidiar, lucrărilor lingviștilor ruși statut de „linii directe ale cercetării structurii asociative a limbajului” (Moscal, 2018: 3). *Metoda experimentului asociativ* presupune realizarea, cel mai simplu în scris, a anchetelor cu respondenți trecuți de 18 ani. Condițiile experimentului cer ca fiecare respondent să noteze, timp de 10 minute, în dreptul fiecărui cuvânt-stimul, cuvântul-reacție care îi vine primul în memorie. Pentru fiecare stimul se recomandă realizarea a cel puțin 100 de anchete cu vorbitori din diferite arii lingvistice, de diferite vârste, sex și domenii de activitate. Stocarea acestor date într-o singură bază permite identificarea configurațiilor asociative ale cuvintelor-stimul.

Întrucât o asemenea bază de date există pentru limba română, reprezentând „Dicționarul asociativ al limbi române” cu 508 cuvinte-stimul, am putea, pornind de la acesta sau de la alte dicționare asociative existente, să facem ceea ce este esențial – așa cum arată și Saussure – și anume să distingem „natura raporturilor ce reglementează asociațiile” (Saussure, 1998: 147).

Dinu Moscal constată, într-o recenzie a acestui Dicționar (citată și mai sus), „asocieri bazate pe semnificație (...) (de exemplu, în cazul cuvântului, *codru*, din cele 812 răspunsuri, 230 sunt asocieri cu *pădure*), pe (obiectul) desemnat (*cal – căruță*, 796/49), pe o percepție individuală a realității desemnate (*părinte – torul, inger*, 825/3,2) sau **pe experiența generală legată de realitatea desemnată** prin cuvânt (*foame – mâncare, sete*, 799/263, 31; *ou – găină, pui, mâncare*, 860/296, 67, 45) (Moscal, 2018).

Generalizând tipurile de relații care pot apărea în interiorul configurației asociative, unul dintre elaboratorii Dicționarului asociativ, Viorica Popa, identifică relații în funcție de conținut, formă, conținut și formă, adică de sinonimie, omonimie, paronimie, antonimie (Popa, 2014: 115).

Relațiile în cazul configurațiilor asociative însă nu sunt relații între elementele din structura unui câmp asociativ, ci raporturi între cuvântul-stimul și reacții, iar raporturile dintre reacțiile care intră în același câmp semantic sunt irelevante sau puțin relevante. Presupunem doar că depinde de structura semicică a cuvântului-stimul și de capacitatea sa de semnificare de a genera raporturi și între elementele câmpului.

De aici, credem, reiese diferența esențială dintre câmpurile semantice și câmpurile asociative din perspectiva metodei lor de studiu: câmpurile semantice pot fi deduse de lingviști în baza analizei semice a cuvintelor existente într-o limbă și este apanajul strict al lingvistului, o activitate de laborator – am spune –, pe când în deducerea câmpurilor asociative, lingvistul are nevoie de vorbitor pentru a declanșa, de fapt, seria mnemonică. Lucrarea sa de mai departe reprezintă, în fond, comentarii pe marginea câmpurilor asociative.

Delimitările coșeriene la care ne-am referit mai sus (obiecte – limbaj; metalimbaj – limbaj primar; diacronie – sincronie; discurs repetat – tehnica discursului; limbă istorică – limbă funcțională; tip – sistem – normă – discurs; desemnare – semnificație) nu funcționează eliminativ, ci explicativ pentru câmpurile asociative și ar putea servi drept fundament în stabilirea relațiilor dintre cuvântul-stimul și reacții. La acestea, am putea adăuga cadrele și contextele coșeriene, care se pot dovedi, de asemenea, utile din această perspectivă explicativă.

Bibliografie:

- COȘERIU, Eugeniu, GECKELER, Horst, 2016, *Orientări în semantica structurală*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași.
- MOSCAL, Dinu, 2018, „Gheorghe Popa et al., Dicționarul asociativ al limbii române, I, Editura Junimea, Iași, 2016, 365 p.” în *Diacronia*, <https://www.diacronia.ro/ro/journal/authors/dinu%20moscal>; accesat – 15.10.2021
- POPA, Viorica, 2014, „Asociațiile în limbă”, în *Tradiție și inovare în cercetarea științifică*, Ediția a 3-a : Materialele Colloquia Professorum, 12 oct. 2012, Bălți, p. 111-117.
- SAUSSURE, Ferdinand de, 1998, *Curs de lingvistică generală*, Polirom, Iași.

PRINCIPIILE LINGVISTICII CONTRASTIVE ÎN VIZIUNEA LUI EUGENIU COȘERIU

Aliona SOBOL
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *E. Coseriu highlights the principles of contrastive linguistics: the synchronic character; the comparison of two or more languages, the unilateral and bilateral contrastive analysis (that accepts a tertium comparationis); 2 stages of analysis: separate description, comparison of languages.*

Keywords: *contrastive linguistics, unilateral and bilateral contrastive analysis, tertium comparationis.*

Lingvistica contrastivă este un compartiment relativ nou al lingvisticii particulare, al cărei obiect de investigare este o limbă aparte sau un grup de limbi înrudite. Disciplina a parcurs mai multe etape de dezvoltare, câștigându-și identitatea prin separarea de lingvistica comparativ-istorică. S-a format ca știință în secolul al XX-lea, dar, după cum observă cercetătorii, compararea limbilor a început cu mult mai devreme. În virtutea unor contacte mai intense dintre limbi, cauzate de diverși factori (economici, politici, culturali etc.), cercetările în plan contrastiv au luat amploare în Epoca Renașterii. Gramaticile din această perioadă erau scrise, de obicei, în comparație cu cele ale limbilor greacă sau latină.

Profesorul E. Coșeriu precizează că lingvistica contrastivă „se ocupă de deosebirile și analogiile dintre limbi, adică, în principiu, între sistemele de semnificații” (Coșeriu, 1998: 10). În literatura de specialitate, acest domeniu este numit și *lingvistică confruntativ-contrastivă*, reprezentând „o descriere a câtorva idiomuri (de regulă, două-trei), atât înrudite, cât și neînrudite, din perspectiva discrepanțelor și asemănarilor de ordin structural” (Oglindă, Păduraru, 2011: 5).

Lingvistica contrastivă presupune evidențierea unor trăsături diferențiale în baza unor particularități similare, dezvăluite deja. Așadar, cercetarea contrastivă (sau confruntativ-contrastivă) reflectă, întâi de toate, „gradul de omogenitate structurală și funcțională a fenomenelor din limbile comparate și doar în temeiul asemănării lor urmează a fi remarcată eterogenitatea structurală și funcțională” (Oglindă, Păduraru, 2011: 150). Astfel, ies în evidență unele particularități ale limbilor comparate, care au rămas neidentificate la studierea lor; sunt stabilite și tendințele caracteristice pentru aceste limbi; sunt determinate echivalențele, dar și lacunele/golurile.

În cadrul cercetărilor contrastive, este studiată și interacțiunea a două limbi în cazul contactului permanent, fenomenul de interferență a limbilor, sunt examinate cauzele similitudinilor și a deosebirilor dintre idiomuri; sunt comparate modelele atestate în două sau câteva limbi în baza aceleiași categorii funcționale. Compararea contrastivă se bazează pe conceptul de *echivalență*, care este unul dintre conceptele-cheie în lingvistica contrastivă, pe lângă *limbă-etalon*, *limbă-țintă*, *model* etc.

Profesorul Eugeniu Coșeriu accentuează caracterul sincron al lingvisticii contrastive, definind-o drept „o comparație lingvistică sincronă” (Coșeriu, 1998: 10), ceea ce denotă că obiectul de studiu al lingvisticii contrastive îl constituie compararea a două sau mai multe sisteme lingvistice doar în plan sincron. O condiție obligatorie, în acest caz, este ca „...dintre cele două limbi comparate să se aleagă stări de evoluție contemporane (de exemplu: limbile română și franceză în secolul al XIX-lea sau limba română și limba maghiară în secolul al XX-lea)” (Mihail, Osiac, 2006: 31).

În general, un fenomen lingvistic poate fi studiat din perspectivă sincronă sau descriptivă și diacronică (istorică sau evolutivă). În cadrul lingvisticii contrastive, este examinat tipul de comparare sincronă. Specialiștii în materie disociază câteva varietăți ale comparării sincronice: contrastivă, tipologică, caracterologică, areală. Obiectivul principal al comparării tipologice, de exemplu, este de a evidenția trăsăturile comune structurale, atestate în mai multe limbi ale lumii, cel al comparării caracterologice – de a reliefa trăsăturile diferențiale ale unui număr relativ redus de idiomuri, iar cel al comparării areale – de a dezvălui similitudinile structurale (ale unor limbi care pot să nu fie înrudite genetic, dar sunt învecinate teritorial), cauzate de convergența lingvistică în cadrul unui anumit areal geografic.

Perspectiva contrastivă implică fie o comparație între două limbi (analiză bicontrastivă), fie – între mai multe (analiză pluricontrastivă). Savantul E. Coșeriu reliefează două procedee de analiză contrastivă. Conform primului, una dintre limbile ce urmează a fi confruntate este considerată drept „un sistem de desemnare” (Coșeriu, 1998: 11), iar celelalte idiomuri sunt comparate cu acest sistem. În lingvistica contrastivă, este cunoscut ca procedeu de analiză contrastivă *unidirecțională/unilaterală*, ce reprezintă o abordare semasiologică a fenomenelor lingvistice, deoarece unitățile supuse confruntării sunt examinate în direcția dinspre formă către conținut (sau funcție).

În ceea ce privește al doilea procedeu, numit și analiză *bidirecțională/bilaterală*, E. Coșeriu susține că este acceptat un *tertium comparationis* (ce poate fi un sistem categorial universal sau unul constituit în acest scop), care să permită compararea limbilor la același nivel (Coșeriu, 1998: 11). Procedeu de analiză *bidirecțională*, în opoziție cu cel de analiză *unidirecțională*, presupune o abordare de tip onomasiologic a fenomenelor lingvistice, în care compararea se produce în direcția dinspre conținut către formele care exprimă acest conținut.

Termenul *tertium comparationis* a fost preluat și s-a aflat în atenția mai multor cercetători. R. Sârbu, de exemplu, referindu-se la analiza *bidirecțională*, precizează că „drept bază a confruntării este considerat cel de-al treilea termen «tertium comparationis» – o anumită noțiune extralingvistică – și se urmăresc mijloacele de exprimare a acestuia în limbile confruntate.” (Sârbu, 2010: 276).

Termenul *tertium comparationis* este cunoscut în lingvistica rusă și ca *limbă-etalon*, **definit drept** un metalimbaj sau invariantă, ce rezultă din compararea particularităților a două sau mai mul-

te limbi. În viziunea lui V.P. Neroznac, poate fi atât o strălimbă (în lingvistica diacronică), cât și un grup de limbi (în lingvistica tipologică), o uniune lingvistică (în lingvistica areală) sau limba maternă (în lingvistica contrastivă) (Нерознак, 1987: 18). *Limba-etalon* poate fi o limbă formată ipotetic sau inductiv în baza limbilor confruntate. Aceasta va conține toate fenomenele posibile sau formele realizate de, cel puțin, una dintre limbile cercetate.

În opinia lui E. Coșeriu, compararea limbilor devine posibilă, când se iau în considerare „două condiții formal-metodice”, care pot fi considerate etape de analiză contrastivă. Prima se referă la descrierea separată a fiecărui idiom „după exact aceleasi metode, cu exact aceeași tehnică și cu exact același aparat noțional” (Coșeriu, 1998: 11). Lingvistul consideră că descrierea fiecărei limbi, ce urmează a fi comparată, trebuie să fie sau funcțională, sau generativ-sintactică, accentuând însă că unica metodă potrivită este descrierea funcțională. A doua condiție prevede: compararea propriu-zisă să se efectueze după descriere, iar funcțiile și categoriile să fie stabilite pentru fiecare limbă în parte. Reliefează și faptul că analiza contrastivă unidirecțională, ce prevede că o limbă „este luată drept măsură pentru toate celelalte” (Coșeriu, 1998: 11) este cea mai ușor de realizat.

Lingvistica contrastivă, remarcă savantul, nu coincide cu gramatica contrastivă (deși a apărut ca gramatică contrastivă și deseori este categorisită așa), întrucât nu sunt comparate „doar paradigme și procedee gramaticale, ci și funcții și diferențe funcționale între limbi diferite” (Coșeriu, 1998: 11). Se poate afirma că cercetarea, în cadrul lingvisticii contrastive, este orientată spre „relevarea echivalenței unor astfel de funcții în diverse limbi”, iar „sistemul de reguli reciproc substituibile ce exprimă o anumită funcție categorială” constituie un model structural (Oglindă, Sobol, 2015: 20). Astfel, nu sunt comparate limbi în întregime, ci modele (modelul sistemului causal al substantivului sau al adjectivului, al timpurilor sau modurilor verbale, al obiectului direct sau indirect etc.).

Conform specialiștilor în domeniu, utilitatea analizei contrastive poate fi urmărită atât din perspectivă teoretică, cât și practică. Din punct de vedere teoretic, sunt reliefate mai clar particularitățile limbilor comparate, este scos în evidență specificul de sistem și de structură, iar rezultatele analizei contrastive stau la baza tipologiei lingvistice. Utilitatea practică a analizei contrastive rezidă și în aplicarea rezultatelor în traductologie și didactică.

Referindu-se la relația dintre lingvistica contrastivă și traducere, E. Coșeriu observă că aceste două domenii au în comun problematica desemnării, precizând că limbile sunt „sisteme de semnificație – configurații specifice ale sistemului de desemnare – ceea ce înseamnă că ele pot desemna cu ajutorul diferitelor semnificații, în principiu, același lucru” (Coșeriu, 1998: 11), deși egalitatea semnificațiilor în diverse limbi reprezintă, mai degrabă, o excepție decât o regulă.

Rezumând cele expuse, menționăm că, în articolul *Relația dintre lingvistica contrastivă și traducere*, E. Coșeriu definește obiectul de studiu al lingvisticii contrastive, care cercetează deosebirile și analogiile dintre limbi, adică, în principiu, între sistemele de semnificații, reliefează câteva principii ale domeniului în discuție:

- lingvistica contrastivă are caracter sincron;
- perspectiva poate fi bi- sau pluricontrastivă, în funcție de numărul de limbi comparate;
- sunt cunoscute două procedee de analiză contrastivă: *unidirecțională/unilaterală*, ce prevede examinarea unităților confruntate în direcția dinspre formă către conținut (sau funcție) și *bidirecțională/bilaterală*, în care compararea se produce în direcția dinspre conținut către formele care exprimă acest conținut, fiind acceptat un *tertium comparationis*;
- *tertium comparationis* poate fi un sistem categorial universal sau unul constituit în acest scop, care ar permite compararea limbilor la același nivel;
- analiza contrastivă se desfășoară în două etape: 1) descrierea separată, funcțională sau generativ-sintactică, a fiecărui idiom, fiind utilizate aceleasi metode, tehnică și aparat noțional și 2) compararea propriu-zisă, prin care se urmărește ca funcțiile și categoriile să fie stabilite pentru fiecare limbă în parte.

Bibliografie:

- COȘERIU, Eugeniu, 1998, „Relația dintre lingvistica contrastivă și traducere”, în *ASUI*, Secțiunea Limbi și literaturi străine, tomul 1, p. 5-20. Disponibil: <http://www.romling.uni-tuebingen.de/coseriu/publi/coseriu332.pdf>
- MIHAIL, Zamfira, OSIAC, Maria, 2006, *Lingvistică generală și aplicată*, ed. a II-a, Editura Fundației *România de Mâine*, București.
- OGLINDĂ, Emilia, PĂDURARU, Galina, 2011, *Introducere în lingvistică*, CEP USM, Chișinău.
- OGLINDĂ, Emilia, SOBOL, Aliona, 2015, *Lingvistică contrastiv-tipologică*, CEP USM, Chișinău.
- SÂRBU, Richard, 2010, „Repere ale analizei contrastive orientate uni- și bidirecționale”, în *Analele Universității de Vest din Timișoara*, seria *Științe Filologice*, XLVIII, p. 272-285.
- НЕРОЗНАК, Владимир Петрович, 1987, „О трёх подходах к изучению языков в рамках синхронного сравнения (типологический – характерологический – контрастивный)”, в *Сопоставительная лингвистика и обучение неродному языку* под ред. В.Н. Ярцевой, Наука, Москва, с. 5–26.

NUMELE PROPRII DE PERSOANĂ SIMBOLICE ÎN CULTURA POPULARĂ

Raluca Miruna SOISUN
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The study considers two aspects: the first name that has become popular and perennial due to the very high power of circulation and the anthroponyms from folklore. The paper identifies the differences between the use of symbolic anthroponyms in popular culture, motivates and exemplifies them, analyzing the meanings.*

Keywords: *first name, symbolic names, religion, folklore, meaning*

Analiza onomasticonului românesc actual arată diferențe între antroponimele nume proprii din cultura populară și cele din literatura cultă. Aceste diferențe privesc atât prenumele atribuite nou-născuților, cât și numele proprii de persoană din literatura folclorică.

Antroponimele vehiculate în cultura populară sunt majoritar nume calendaristice tradiționale, unui copil atribundu-i-se, de multe ori, numele tatălui, mamei, bunicilor, nașilor sau al unui sfânt venerat la o dată apropiată zilei de naștere: *Ioan/Ion, Constantin, Dumitru/Dimitrie, Grigore, Vasile sau Maria, Elena, Ecaterina* etc.

Gheorghe și *George* (gr. *Georgos*) „agricultor”, „țăran” are popularitate în lumea creștină datorită Sfântului Mare Mucenic Gheorghe „ Purtător de biruință”, reprezentat iconografic cu sulița, ucigând balaurul. În cultura populară este perceput ca protector al agriculturii și vitelor, conservând ceva din conținutul semantic inițial. Uneori, în spațiul urban „Ești un *Gheorghe*” semnifică „lipsit de maniere elegante”.

Ilie este, după datinile populare, înfricoșător, pentru că puterea lui spirituală s-a concretizat în iconografie prin carul de foc în care se ridică de la pământ la cer însoțit de tunete și fulgere. Dar, ploaia este binefăcătoare, iar numele acestui slujitor tainic al lui Dumnezeu este primit atât de băieți (*Ilie*), cât și de fete (*Ilinca*).

Multe femei se numesc *Maria* sau *Ana*, simbol al prețuirii părinților pentru Maica Domnului sau mama acesteia. Atașamentul românilor pentru ortodoxie explică (prin etimologie populară) situarea unor nume necalendaristice sub patronajul unui sfânt. De exemplu, *Marius* și *Marian* sunt asociate cu numele Fecioarei Maria.

Între sensurile cuvântului *patron* se numără „sfânt socotit protector al unei persoane, al unei corporații sau al unei comunități care-i poartă numele” și „zi calendaristică în care se prăznuiește un sfânt și pe care o serbează cei care îi poartă numele”: Sf. Ap. Andrei cel întâi chemat (30 noiembrie), ocrotitorul României, Sf. Dimitrie cel Nou (27 octombrie), ocrotitorul Bucureștilor, Sf. Parascheva (14 octombrie) ocrotitoare a Moldovei, Sf. Varvara (4 decembrie), ocrotitoarea minierilor. După *Enciclopedia Concisă Britanică*, Sf. Nicolae „A devenit sfântul protector al Rusiei și al Greciei, al frățiilor caritabile și al brokerilor, dar și al copiilor, marinarilor, fetelor necăsătorite, negustorilor și cămătarilor”. (Marinescu, 2009: 1605) În credința creștină, este simbol al milosteniei și generozității, deoarece a înzestrat trei fete sărace, salvându-le de la prostituție și a readus la viață trei copii maltratați. În onomastica contemporană, sunt preferate și iubite numele *Nicolae* și nume-roase derivate feminine ale numelui ca: *Niculina, Nicoleta, Nicole, Nico* etc.

În Noul Testament, Sfântul Pavel a folosit cuvântul *sfânt* pentru a desemna un membru al comunității creștine, dar termenul s-a lărgit, desemnând persoane celebreenerate pentru miracole săvârșite în timpul vieții sau după moarte. Ortodoxia și romano-catolicismul le-au canonizat sau le canonizează. Sfinții sunt considerați mediatori între Dumnezeu și credincioși, iar osemintele și unele obiecte personale suntenerate ca moaște. Numele părintelui Arsenie Boca a devenit cunoscut pentru puterea vindecătoare și capacitatea predicției, apărând ortodocșilor ca interpret al voinței lui Dumnezeu. Mormântul său de la Mănăstirea Prislop (reînființată de acesta în 1976) este loc de pelerinaj, unde se aduc mulțumiri și se adresează rugăminti pentru ajutor divin. Este socotit „Sfânt al Ardealului”, iar românii se închină și la icoana făcătoare de minuni, pictată de acesta, aflată la mănăstirea Izbug (Bihor).

Ștefan cel Mare, canonizat, a devenit Ștefan cel Sfânt și este patronul unui nume de copil (*Ștefan* sau *Ștefana/Ștefania*). O mamă care s-a rugat Sfântului Nectarie, dorindu-și un băiat, botează nou-născutul, *Nectarie*, iar o maică poate primi numele *Nectaria*.

Omul simplu, din vechime, nu cunoștea semnificația primară a unui nume pe care îl atribuia copilului, dar s-au impus modelele unor personalități exemplare. *Dragoș*, nume afectiv slavonesc, cu tradiție în cultura națională, pare nou, dar el evocă pe legendarul „descălecător” plecat din Maramureș, întemeietor al Moldovei și primul ei voievod (sec. XIV). La origine, *drag* (sl. *dragu*) apare frecvent în onomastica românească cu varianta de feminin *Draga* și cu numeroase variante devenite nume de familie: *Dragu, Drăgan, Drăghici, Drăgulescu, Drăgușin, Drăgușanu*. Este rădăcina substantivului *Dragobete* și folosit în formula de adresare generală pentru ambele genuri: *dragă Maria, dragă doamnă, doamnă dragă sau dragă Marian, dragă domnule, domnule dragă*.

Numele proprii de persoană sunt puține în toate speciile literaturii folclorice și au un caracter particular, care le deosebește de cele din literatura cultă, cu autor cunoscut.

Individualizarea contravine personajului arhetipal (model ancestral desăvârșit), iar textele sunt transmise de la o zonă la alta și de la o generație la altă generație de comunicatori neprofesioniști. În doină, fata se adresează flăcăului cu apelativul *bade* (et. nec.) oricare ar fi numele lui, iar flăcăul se adresează fetei cu apelativul *mândră* (sl. *mondru* „înțelept”), oricare ar fi numele ei. Ambele cuvinte implică pudoare și respect. Discreția este compensată de seriile bogate de sinonime diminutive, pentru ambele sexe. Balada are un protagonist cunoscut și utilizat, nepresupunând imaginație verbală: *Gruia, Jianu, Novac, Pinte*a. Personajul titular din balada *Toma Alimoș* poartă un nume simbolic, care face dovada unui sistem onomastic vechi, structura provenind prin aglutinare: *Toma a lui Moș > Toma Alimoș*.. Fixarea mitului pe un meșter zidar, *Manole*, și pe o mănăstire, cea de la *Curtea de Argeș*, se datorează funcției arhetipale a creației folclorice. Un alt personaj mitologic este *Dochia (Baba Dochia)*. Se pare că numele provine din calendarul bizantin, care pe 1 martie o celebrează pe Sfânta martiră *Evdokia*. În legendă, zilele babei Dochia sunt cele mai capricioase din an (babele, 1-9 martie), dovadă că populația rurală trăiește creștinismul cosmic, popular, adică o comuniune permanentă cu natura. Mentalitatea populară reține individul în măsura în care acesta este integrat unei categorii impersonale, când își pierde autenticitatea istorică și devine arhetip Majoritatea personajelor din basme nu poartă nume concrete, ci se numesc: *Făt-Frumos, împăratul-împărăteasa, fiul de împărat - fiica împă-*

ratului, sora-fratele, moșul-baba, zmeul-zmeoaica, balaurul, ghionoia, zâna, zgrițuroaica etc. În basmele românești apar ființe fabuloase, cu atitudini binevoitoare sau salvatoare (*Zâna, Sfânta Duminică*). *Strâmbă-Lemne sau Sfarmă Piatră*, eroi uriași cu puteri supranaturale, ajută pe Făt-Frumos sau pe voinici în lupta cu forțele răului. Alții sunt giganți cu forță fizică (*Greuceanu*) sau acuitate vizuală și precizie ca *Păsărilă-Hăis-Lungilă*. Două personaje care întruchipează lăcomia extremă sunt *Flămânzilă, Fomilă* sau *Foamea-Pământului* și *Setilă-Setosul* sau *Setea Pământului*. Despre ultimul se afirmă că este cunoscut din folclorul tracilor (Lăzărescu, 1992: 259) în folclorul românesc ființele malefice sunt puține.

În literatura populară, circulă nume simbolice cunoscute de majoritatea românilor. *Păcală* este numele unui personaj al snoavelor românești dotat cu ingeniozitate, inteligență și umor, precum și cu capacitatea de a ieși întotdeauna la suprafață în confruntări frecvente cu oameni răi, zgârciți, invidioși. Om poznaș, care se ține de farse, *Păcală* este păcălitorul sărbătorit de 1 aprilie „ziua păcălelii”. Numele este derivat regresiv de la verbul *a păcăli* „a induce în eroare prin viclenie sau minciună”. A fost comparat cu Till Buhog Lindă, personaj din folclorul german, țaran farsor sau un țaran nătâng, dar șiret, care își demonstrează superioritatea față de orășenii înguști la minte, necinstiți și încrezuți. Tovarășul lui *Păcală* este *Tândală*, un om care tândălește, adică își pierde vremea fără rost, lucrează încet și fără spor. *Păcală* și *Tândală* alcătuiesc un cuplu comic foarte cunoscut. În secolul al XIX-lea aceste personaje au intrat în literatura cultă de inspirație populară, iar numele lor s-au transformat în nume comune: *un păcală, un tândală*. Circulația în cultura tradițională a făcut posibilă integrarea lor în expresii idiomatice, folosite în limbajul colocvial: *Cine a auzit de Păcală, cunoaște și pe Tândală*, ceea ce semnifică „două persoane asemănătoare și nedespărțite”; *s-au găsit Păcală cu Tândală*, echivalent cu „s-au întâlnit doi care se potrivesc la glume și păcăleli”; *Păcală judecă pe Tândală*, corespunzător cu sensul „un prost judecă pe altul”. Alte nume proprii datorate operei lui V. Alecsandri sunt *Arvinte* și *Pepelea*, păstrate în expresiile *cuiul lui Pepelea* și *anteriul lui Arvinte*. (Stati, 1967: 129-131) DEX înregistrează derivatul *nastratinesc-ească* „ager, isteț și mucalit”, provenit de la Nastratin Hoge, personajul lui Anton Pann.

Cuplurile comice alcătuite din bărbat și femeie au apărut cu ocazia bălciurilor (iarmaroacelor) anuale din târgurile de provincie (la Bacău, de Sfântul Petru-29 iunie, iar la Roman, de Schimbarea la Față, 6 august) sau a Moșilor din București. Este celebră perechea *Mărioara și Vasilache* (hipocoristice pentru *Maria și Vasile*), apariții în scenetele de circ sau personaje în teatrul de păpuși.

În perioada comunistă (începutul anilor '70) a prins contur *Bulă*, varianta urbană a lui *Păcală* și succesorul lui *Gâgă* din interbelic. Apariția personajului este motivată de nevoia de a face haz de necaz într-o perioadă de interdicții, lipsuri, privațiuni și abuzuri. Ceea ce era interzis de cenzură și pedepsit de lege era scuzat lui *Bulă*, personaj fictiv, care avea curajul opiniilor și libertatea cuvântului. Este protagonist al bancurilor despre demnitari, viața de familie, aspecte etice și etnice privind pe români și conaționalii lor, moravuri și prejudecăți. Bancurile culese (mai ales de Toma Caragiu) sunt periodic reeditate, fiindcă acest personaj tragi-comic a dispărut odată cu lumea care l-a creat. Un răspuns la întrebarea „Dincolo de paronimie, cine este Bulă, idiotul genial, devenit erou național?” oferă etnologii și sociologii. (Postolache, 2018: 89-97) *Bulă* rămâne un memorabil personaj al comunității, decent în limbaj, atingând rar trivialul sau obscenitatea și o dovadă a artei supraviețuirii prin umor a românilor. Un adolescent de azi se gândește, probabil, „Cum s-ar fi descurcat Bulă la școala online?”

Un celebru cuplu comic, *Tanța și Costel*, a apărut în 1967 într-un serial tv intitulat „Iubirea e un lucru foarte mare”, alcătuit pe baza unor scheciuri de Ion Băieșu. Personajele au fost interpretate de doi mari actori în serial și de alți doi profesioniști ai umorului în filmul de lung metraj din 1972. Succesul textelor a determinat răspândirea numelor în vorbirea curentă ca emblemă a unor personaje negative. *Tanța* și *Costel* sunt simboluri ale mediocrității și cabotinismului „îndrăgostiților” care își mimează sentimentele. Comportamentul partenerilor de dialog este preponderent verbal, cu replici inspirate de mecanismele limbii de lemn. Locvacitatea penibilă, cu stereotipii lexicale și confuzii semantice, compromit personajele. Consecința este diminuarea până la dispariție a acestor nume proprii și transformarea lor în substantive comune: „M-am așezat mai bine în scaun și m-am

pregătit să ascult cu plăcerea nespusă a unui «voyeur» domestic, a unui trăgător cu urechea în locuri publice, a cronicarului de *tanțe și costei* [...] pe o oarecare în trenul acesta care ne ducea pe toți la București. (Iusuf, 2019)

În folclorul urban s-a ivit de 2-3 ani un alt bărbat notoriu, meseriașul neîndemânatic și ghinionist fără multă minte și abilități practice, *Dorel* din epoca digitală, ghidat de principiul „merge și așa”. Numele său a devenit etichetă pentru autorul lucrului făcut prost.

Multe nume proprii de persoană au intrat în limbajul popular prin integrarea în expresii idiomatice care sunt folosite în limbajul colocvial. Scriitorul Florin Iaru declară: „Sunt *Gică Contra*, bag bățul prin gard acolo unde se poate”. El se autopersiflează privind atitudinea față de teoriile conspiraționiste din timpul pandemiei apărute pe rețelele de socializare. (Iaru, 2002) *Afi Gică-Contra* înseamnă „a fi în dezacord cu cineva, a avea opinii contrare”. În circuitul comunicării se recunosc multe nume proprii care dau expresivitate: *satul (țara lui Cremene)* „sat fără pază, unde nu se respectă nicio regulă; *țara lui Papură-Vodă* „țară fără stăpân”; *de la Adam și Eva* „de foarte multă vreme”; *a fi în sânul lui Avram* „a trăi bine, fericit”; *a ține Andreiul* „a îndeplini în ajunul Sf. Andrei practici magice”; *neamul lui Hâncu* „care se opun legilor, protestatari”. Românii sunt obișnuiți să spună despre cel constrâns să facă ceva: *Vrei, nu vrei, bea, Grigore agheasmă; a fi Acarul Păun* „a fi persoana asupra căreia se aruncă vina altuia”; *a fi Stan păpușă* „a fi om lipsit de personalitate, o marionetă”; *a se face Tănase* „a se face că nu știe nimic, a face pe prostul”. Aluzia la *scleroză* și reproșul legat de uitare se face prin *tanti Roza*, cu sursa în registrul familiar-argotic, sintagmă devenită simbolică. (Zafiu, 2010: 79) *Tanti Roza* a sugerat internautilor, în pandemie, asocierea amuzanță cu alte boli ale bătrâneții: *ateroscleroză, artroză, coxartroză, gonartroză, nevroză, osteoporoză*. Alte nume exprimă echivalența: *Ce mi-i baba Rada, ce mi-i Rada baba sau Ce mi-i Tanda, ce mi-i Manda*, care ar putea trimite la tautologia „femeia, tot femeie”.

În cultura populară circulă nume de persoană simbolice, omologate de tradiție. Acestea ajung populare și perene prin puterea lor de circulație. Cele mai numeroase sunt calendaristice, explicabile prin credința creștină și practicile religioase (botez, cununie, înmormântare, comemorări). Etimologiile confirmă sensul primar însușit și conservat sau modificat, prin uz, în evoluția limbii. Frecvent, cuvintele reprezintă semne lingvistice motivate.

În creațiile folclorice numele religioase sau laice și apelativele (nume comune) sunt preluate și depind de posibilitatea de stoc a colportorilor și talentul acestora.

Bibliografie:

- DEX-Dicționarul explicativ al limbii române/Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Jordan-Al. Rosetti”, 2016. Univers Enciclopedic Gold, București.
- DUMISTRĂCEL, Stelian, 1997, *Expresii românești*, Institutul European, Iași.
- IARU, Florin, https://adevarul.ro/cultura/carti/interviu-florin-iaru-scriitor-sunt-gica-contra-bag-batul-gardacolo-poate-1_5f1bda725163ec4271564768/index.html
- IONIȚĂ-IANCU, Ileana, 2012, *Onomastica românească* Editura Paralela 45, Pitești.
- IUSUF, Selma, *Regina din tren*, <https://dilemaveche.ro/sectiune/tilc-show/articol/regina-din-tren>
- LĂZĂRESCU, George, 1992, *Dicționar de mitologie*, Casa Editorială Odeon, București, p. 259.
- MARINESCU, Camelia (coord.), 2009, *Enciclopedia Concisă Britanică*, Editura Litera, București, p. 1605.
- POSTOLACHE, Costel. (edit.), 2018, „În loc de prefață: dincolo de paronimie, cine este Bulă, idolul genial, devenit erou național?” in *Cele mai mișto bancuri și istorii haioase cu Bulă, eroul național al românilor*, Integral, București, p. 89-97.
- STATI, Sorin, 1967, „Arvinte și Pepelea”, in *Călătorie lingvistică în țara muzelor*, Editura Științifică, București, p. 129-131.
- ZAFIU, Rodica, 2010, „Calamburul”, in *101 cuvinte argotice*, Humanitas, București, p. 79.

INTEGRALISMUL COȘERIAN ÎN CADRUL UNUI ORIZONT FILOSOFIC. CAZUL PARTICULAR AL ȘTIINȚELOR UMANE

Floarea VÎRBAN
Accademia Europea Di Firenze,
Italia

Abstract: *Coseriu's integralism is the result of a double turn in language studies, historical and philosophical. Such a perspective is in direct continuity with the philosophical tradition of human sciences. This article aims at delimiting Coseriu's place within this tradition and his eventual contribution to it.*

Keywords: *human sciences, [integral] linguistics as exemplary science*

1. Contribuția lui Coșeriu la cunoașterea limbajului este un fapt incontestabil. A abordat sau cel puțin a intuit aproape toate problemele majore ale limbajului. A asumat critic multe dintre teoriile anterioare și a tematizat nevoia de a extinde cercetarea limbajului dincolo de limitele lingvisticii clasice. Este deja recunoscut că sistemul său teoretic a marcat o dublă cotitură în lingvistică: istorică și filosofică. *Dar, are integralismul coșerian o valoare teoretică mai amplă, dincolo de lingvistică?* Acest aspect a fost abia recent și puțin discutat (Zlatev 2011; Vîrban 2015[2013], 2021a,b; Pârnu 2015, López 2021). În cele ce urmează mă voi opri asupra tradiției filosofice a științelor umane, cu intenția de a delimita locul lui Coșeriu în cadrul ei.

2. Diferența dintre științele umane și alte tipuri de științe (în specie, științele naturale și cele matematice) a fost intuită încă din antichitate și reafirmată în timpuri moderne. Deja Platon și Aristotel reflectă asupra naturii umane și asupra a ceea ce putem chema sfera (*a*)*facerilor umane* (omul și civilizația umană). Recunoașterea specificității științelor umane și cercetarea ei sistematică este însă de dată mai recentă.

2.1. Inițiatorul acestei discuții poate fi considerat Giambattista Vico. În contrast cu scepticismul cartezian, potrivit căruia numai Dumnezeu are acces la adevărul obiectiv, Vico arată că există un domeniu, cel al științelor umane (al istoriei și civilizației, în general), în care omul poate avea acces la adevăr. Bazându-se pe principiul analogiei, Vico susține că așa cum Dumnezeu cunoaște adevărul lumii, fiindcă este creatorul ei, tot așa și omul, care este creatorul propriei sale istorii (civilizații), poate avea acces la cunoașterea acesteia. În alte cuvinte, *verum et factum convertuntur* (adevărul și faptul coincid): a ști și a face sunt una la Dumnezeu (1972[1744/'39/'25]: 218); la fel, a ști și a face sunt una în planul civilizației umane. Vico distinge între *verum* (adevărul obiectiv), *quod rerum ordini conformatum* (care este conform ordinii lucrurilor), și *certum* (adevărul subiectiv) (1936[1720-22], II, Libro I, *Prolog*, 7, [30]-[31]). În plus, observă că diverselor științe le corespund diverse *ordini di pensare* (moduri de gândire). Metoda carteziană, eventual adecvată științelor matematice, duce, în științele umaniste, doar la certitudinea interioară a lui *cogito*, adică la simpla probabilitate a adevărului. Științele filosofice, insistă Vico, trebuie să depășească nivelul probabilității (1914 [1711-12], I, 217-18 și II, 271). *Știința nouă* (1972[1744/'39/'25]), lucrarea cea mai importantă a lui Vico, este concepută tocmai pentru a răspunde acestui deziderat, adică acela de a oferi un model de știință obiectivă (cunoaștere întemeiată) a civilizației umane și, implicit, o metodă de cercetare adecvată (cf. și Vico, 1943[1709]).

2.2. Ceea ce începuse Vico va fi continuat de tradiția germană, reprezentată mai întâi de Paul și de Dilthey, iar apoi de neo-kantienii de la Baden (Windelband, Rickert) și de la Marburg (Cassirer).

2.2.1. Deja Hermann Paul (1970[1880: 1-22]) își propune să arate că științele umane nu cad total în sfera psihologiei și încearcă să pună la baza lor principii prime, ca în orice *știință*. Paul se ocupă de cazul particular al limbajului și a tot ceea ce ține de istoria limbajului. Deși consideră la fel de importante dimensiunea istorică și pe cea sistematică, sfârșește prin a o reduce pe ultima la cea dintâi.

2.2.2. Primul care își propune să delimiteze conceptul de științe umane este însă Dilthey (1973[1883]: 4-14), care distinge între *Geisteswissenschaften* (*științe ale spiritului*) și *Naturwis-*

senschaften (științe naturale). Acestor tipuri de științe nu le-ar corespunde, potrivit lui Dilthey (1974[1895-96]: 248), obiecte de tip diferit, ci doar două atitudini diferite față de obiect, ca rezultat a două experiențe diverse, trăirea nemijlocită și, respectiv percepția externă a obiectului.

2.2.3. Wilhelm Windelband preia termenul de *Geisteswissenschaften* de la Dilthey, dar îl înlocuiește apoi cu cel de *Kulturwissenschaften* (științe ale culturii)¹ (1894: 9; 1907: 199, 205). Introduce și distincția între *concepte nomothetice* și *idiografice*, bazate pe principiul universal al naturii și, respectiv, pe cel individual al istoriei. În viziunea sa, cunoașterea este un produs exclusiv al minții, complet separat de realitate (1894: 8-10, 12-14).

În continuitate cu Windelband, Heinrich Rickert menține distincția dintre universalul științelor naturii și individualul științelor istoriei, dar o concepe mai mult ca pe o diferențiere teoretică, dificil de operat în practică. La rândul său, distinge între *concepte de valoare* (din istorie și științele umane) și *concepte de existență* (din științele naturii) (1902: 255; cf. 1921).

2.2.3. Ernst Cassirer continuă, dezvoltă și revizuieste punctele de vedere ale predecesorilor săi. Spre deosebire de Dilthey, distinge obiectul științelor umane de cel al științelor naturale. Precizează totuși că primul nu poate fi identificat cu *ego*-ul izolat de lume: „No simple opposition of «I» and world determines matters in language, nor in art, nor indeed even in myth and religion. Here, too, the intuition of both (*ego* and world) is built up within one and the same process which leads to a continual *setting apart* of the two poles” (1961[1942]: 82). Potrivit lui Cassirer, distincția lui Windelband între *nomothetic* și *idiografic* este una pur conceptuală, iar sistemul valorilor universale definit de Rickert nu contemplă felul în care se face legătura între sistem și faptul istoric (1961[1942]: 89–91). Mai mult, crede că limbajul și arta nu au nimic de-a face cu valoarea, de aici și distincția sa între *concepte stilistice* și *axiologice*. *Conceptelor naturii*, nu li se opun cele de valoare, ci *conceptele culturii*. Pentru a distinge universul naturii de cel uman, Cassirer stabilește doi poli, *object-pole* (altul absolut, un lucru) și *ego-pole* (un alter-ego) (1961[1942]: 93). În plus, insistă asupra rolului intuiției (1961[1942]: 122-25), probabil și sub influența lui Husserl [vezi *infra* 2.4.], și subliniază importanța relației dintre teorie și datele care provin din experiență (1961[1942]: 132).

2.3. Deși puțin considerat astăzi, dacă nu de-a dreptul ignorat în dezbateră europeană cu privire la științele umane, gânditorul român A.-D. Xenopol era, la vremea sa, o voce importantă (Pârnu 2015: 5-6). Xenopol (1908) se ocupă de întemeierea istoriei ca știință și, mai mult, de importanța istoriei în întemeierea unei științe. Distinge între *faits de répétition* (fapte de repetiție) și *faits de succession* (fapte de succesiune); adică, între fapte care nu se transformă în mod semnificativ în timp și fapte care suferă acțiunea modificatoare a timpului². De aici și distincția între *sciences de lois* (științe de legi) and *sciences de séries* (științe de serii). Apoi, în cadrul celor din urmă, distinge între *sciences de faits historiques réelles* și *sciences de faits historiques idéales*, adică între științe de fapte istorice reale și, respectiv, ideale. Mai departe, în cadrul primului sub-tip, diferențiază dezvoltarea Universului de cea a omului, iar, în cadrul celui de-al doilea, cunoașterea cu privire la fenomene imuabile de cea cu privire la fenomene schimbătoare. Istoria limbajului este parte a științele faptelor istorice reale care țin de dezvoltarea omului, alături de Istoria Politică și Socială, Istoria Religiiilor, a Artei, a Obiceiurilor (Moravurilor), a Moralei, a Dreptului, a Literaturii, a Filosofiei (1908, 26). De reținut că limbajul este considerat un fapt uman istoric real. Prin includerea printre faptele de succesiune (care se modifică în timp) se afirmă, implicit, natura schimbătoare a limbajului (a limbilor).

2.4. Un moment important în tradiția științelor umane îl constituie fenomenologia lui Husserl. Ideile sale vor fi apoi dezvoltate de continuatorii săi, în particular de J. H. Pos și Maurice Merleau-Ponty – cel mai important continuator al lui Husserl.

2.4.1. În cadrul mai larg al discuției cu privire la (re-)întemeierea filosofiei ca știință riguroasă, Husserl observă mai întâi că nici filosofia naturalistă nici cea istoricizantă nu oferă un fundament pentru științele omului, ci doar teoria fenomenologică a esenței (1994a[1911]: 9-16; cf. 1994b[1931]: I, §7, 47). Introduce și distincția *cunoaștere pre-științifică – științifică* (1994a[1911]: 20). Ulterior

¹ Sub influența lui Windelband, acest termen va fi folosit și de Dilthey (1973b[1909]: 70), dar doar ca termen alternativ; termenul preferat de Dilthey rămâne cel de *Geisteswissenschaften*.

² Repetiția și succesiunea co-există în ambele tipuri de fapte, dar una este dominantă (Xenopol, 1908: 4)

(1913: cap. 1, §7, 8; cf. §9), diferențiază *științele naturii* (științe de fapte – *Tatsachenwissenschaften*) de *științele spiritului* (științe de esențe – *Wesenswissenschaften*) [științe umane]. Științele umane (ale spiritului) sunt prin definiție, științe eidetice, de esențe; se bazează pe intuiția eidetică, adică pe o cunoaștere *a priori*, originară. Mai târziu (1939: 220-21), Husserl distinge între un *a priori istoric universal* și unul *concret istoric*, adică între cadrul general în care se poate vorbi de întemeierea unei științe ca știință obiectivă (a unor adevăruri eterne) și posibilitatea de a dezvălui tradiția istorică a unei științe și a-i intui structura *a priori*.

2.4.2. J. H. Pos vede în fenomenologie un temei epistemologic pentru științe, în general, și pentru lingvistică, în particular. Preia de la Husserl [v. *infra* 2.4.1.] și distincția între *conștiință* [cunoaștere] *pre-științifică* și *științifică* [*pre-lingvistică* – *lingvistică*] (Pos, 1939: 254-55). Deși distinge, la rândul său, între un fel de ‘*a priori intern*’ (subiectiv), dat de capacitatea minții de a lucra cu unități de înțeles și unul ‘*extern*’ (obiectiv), dat de realitatea socială și structura lumii (1947: 288-289), Pos ajunge să se îndoiască de fundamentele conceptului de *a priori* la Husserl (Pos 11958[1952]: 273), ignorând însă poziția lui Husserl din *Ursprung der Geometrie* (1939).

2.4.3. Ca și Pos, Maurice Merleau-Ponty vede în fenomenologie un temei epistemologic pentru științele particulare, observând că intenția lui Husserl era tocmai „*élaboration d’une philosophie intégrale, compatible avec le développement de l’ensemble des recherches de sciences humaines*” și că „*Husserl lutte pour une science intégrale, sans sacrifice de la science, ni de la psychologie en particulier [...]. Le problème est donc celui-ci: comment découvrir un mode de connaissance qui ne se détache pas de l’expérience, et qui reste cependant philosophique. La solution du problème est cherchée dans l’intuition des essences, mode de connaissance ayant le caractère concret de la connaissance psychologique et la dignité de la connaissance philosophique*” (1951a 402-3).

În opinia sa, deja la Husserl exista o deschidere spre științele particulare (psihologie, istorie și lingvistică (404). Merleau-Ponty pune accentual pe psihologie, și încearcă o reîntemeiere a acesteia ca *psychologie rigoureuse, psychologie intégrante*¹ [integrală] (405). Observă totuși că limbajul, mai mult decât psihologia, pune la încercare metoda fenomenologică. Nu folosește însă explicit termenii de *lingvistică* sau *istorie integrantă* [integrală]. În alte două lucrări unde se ocupă explicit de limbaj (1951b) și aspecte sociale (1951c). Nici aici nu introduce termenii de *lingvistică* sau *sociologie integrantă* [integrală], dar merge în această direcție (detalii în Vîrban 2015[2013])².

3. Coșeriu se situează în interiorul tradiției științelor umane, așa cum a fost dezvoltată de predecesorii săi (Vîrban 2003; cf. López 2021). Reamintește că *științele umane* diferă atât de *cele naturale*, cât și de *cele matematice*. Pentru a da doar două exemple sugestive, Coșeriu observă că punerea întrebării cu privire la schimbarea în limbă în termeni cauzali se datorează confuziei între științele umane și cele naturale (1997[1958]: I, 1.3., II, 1.1., VI, 1.1.-1.3.), iar principalul neajuns al glosematicii derivă din tratarea limbajului ca pe un obiect matematic (1954: 1.5.5., 5.8.3; 1997[1958]: VII, 2.3.). Coșeriu se ocupă de cazul particular al științei cu privire la limbaj, adică de lingvistică și filosofia limbajului. Legătura cu tradiția științelor umane este însă permanentă; la ea trimit multe dintre ideile directoare ale sistemului coșerian: conceperea limbajului ca obiect cultural-istoric (1997[1958]: VII, 4.), depășirea dihotomiei *sincronie–diacronie* în și prin istorie (1997[1958]), importanța cunoașterii originare (1954: 2.3.5., 4.2.1.-4.2.4., 5.8.4.), raportul *esență – realitate istorică concretă* a limbii (1954: 6.3.2.), legătura indisolubilă dintre lingvistică și filosofie (1997[1958]: VI, 3.2.3.).

Coșeriu reușește să dezvolte o teorie [lingvistică] riguroasă, o lingvistică integrală. Mai mult, are o viziune mai amplă, deliniind rolul lingvisticii printre științele umane și legătura ei cu filosofia. Deși critică unele aspecte ale teoriei lui Hjelmslev, îi recunoaște acestuia capacitatea (pe care o avușese înainte doar Humboldt) de a fi înțeles esențialitatea limbajului pentru cunoaștere și de a fi aplicat postulatul unor filosofi precum Vico, Husserl și Cassirer, postulatul potrivit căruia teoria limbajului vine înainte de orice altă teorie, de unde și centralitatea lingvisticii printre științele umane (1954: 5.2.).

¹ Termenul *intégrante* este preluat de la Kurt Kofka (1935 – *Gestalt Psychology*), dar sensul este același din sintagmele precedente, *filosofie integrală, știință integrală* (Merleau-Ponty, 1988 [1951a]: 414).

² Pentru o discuție mai elaborată cu privire la pozițiile discutate mai sus (cu excepția celei a lui A.-D. Xenopol), vezi Vîrban, 2003: Introducere, 2.; cf. Partea I, secțiunile dedicate lui Husserl, Pos și Merleau-Ponty.

La Coșeriu, cotitura istorică și cotitura filosofică fac posibilă cotitura integrală, cea mai profundă și cea mai importantă. Integralismul poate servi pentru întemeierea cunoașterii din orice domeniu al lingvisticii în sens amplu (lingvistica cognitivă inclusă – Zlatev 2011). Mai mult, cum a fost deja sugerat (Vîrban 2015[2013]: 408), integralismul Coșerian poate fi un punct de plecare pentru alte științe, cele umane în particular. Ilie Pârnu, unul dintre cei mai importanți filosofi contemporani ai științei, crede că „it has an important epistemological potential for generalization” și, chiar mai mult, „can contribute essentially towards fulfilling the desideratum of a ‘theoretical contemporaneity’ of the human disciplines with the most developed classical sciences, dominated by the so-called abstract structural mode of theory-construction” (2015: 15-16).

4. Față de majoritatea gânditorilor menționați (Vico, Dilthey, Windelband, Rickert, Husserl, Cassirer), Coșeriu nu continuă în mod explicit discuția filosofică cu privire la științele umane. Demersul său se situează în planul (re-)întemeierii uneia dintre aceste științe – lingvistica.

Chiar dacă nu se ocupă de istorie, ca Xenopol, Coșeriu tematizează centralitatea dimensiunii istorice atât în planul limbajului și al cercetării acestuia (1997[1958]), cât și în general pentru științele umane (1979). Deși nu atât de explicit ca Merleau-Ponty, care își propune să aplice ideea lui Husserl de știință riguroasă în domeniul psihologiei (psihologia integrantă), fără a merge însă până la capăt, Coșeriu face un demers similar, al cărui rezultat este un model concret de știință umană riguroasă – *lingvistica integrală*.

Dat fiind rolul primar al lingvisticii, printre științele umane, relevanța integralismul coșerian transcende lingvistica, constituindu-se ca un model teoretic exemplar care poate fi observat în alte științe umane. Contribuția lui Coșeriu la dezvoltarea științelor umane este prin urmare dublă. Pe de o parte, oferă un model concret în planul unei științe particulare [lingvistica]. Pe de alta, nu pierde niciodată din vedere unitatea lingvisticii cu filosofia și unitatea științelor umane, adică exact ceea ce intuiuse Husserl și tentase să demonstreze Merleau-Ponty (pentru psihologie). Coșeriu pleacă de la filosofie și se ocupă de o știință particulară [lingvistica], dar concepția sa are o valoare teoretică dincolo de lingvistică și, tocmai prin asta, are și valoare filosofică [epistemologică].

Bibliografie:

- CASSIRER, Ernst, 1961[1942], *The Logic of Humanities [Zur Logik der Kulturwissenschaften]*, Yale University Press, New Haven.
- COȘERIU, Eugeniu, 1954, *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, Universidad de la República, Motevideo.
- COȘERIU, Eugeniu, 1997[1958], *Sincronie, diacronie și istorie [Sicronía, diacronía e historia]*, Editura Enciclopedică, București.
- COȘERIU, Eugeniu, 1979, „Humanwissenschaften und Geschichte. Der Gesichtspunkt eines Linguisten”, in *Det Norske Videnskaps-Akademi, Årbok 1978*, Oslo, 118-30.
- DILTHEY, Wilhelm, 1973a[1883], *Einleitung in die Geisteswissenschaften. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte*, Erstes Einleitendes Buch, II; in *id.*, *Gesammelte Schriften*, Bd. I, 1, Stuttgart-Göttingen, 4–14.
- DILTHEY, Wilhelm, 1974[1895–96], „[Über vergleichende Psychologie.] Beiträge zum Studium der Individualität”, I. Naturwissenschaften und Geisteswissenschaften, in *id.*, *Gesammelte Schriften*, Bd. 5, 242–58.
- DILTHEY, Wilhelm, 1973b[1909], „Studien zur Grundlegung der Geisteswissenschaften”, Dritte Studie; in *id.*, *Gesammelte Schriften*, Bd. 7, 69–75.
- HUSSERL, Edmund, 1994a[1911], *Filosofia ca știință riguroasă [Philosophie als strenge Wissenschaft]*, Editura Paideia, București.
- HUSSERL, Edmund, 1980[1913], *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, I, Niemeyer, Tübingen.
- HUSSERL, Edmund, 1994b[1931], *Meditații carteziene [Méditations cartésiennes. Introduction à la Phénoménologie]*, Editura Humanitas București.

- HUSSERL, Edmund, 1939, „Die Frage nach dem Ursprung der Geometrie als intentional-historisches Problem”, in *Revue internationale de Philosophie*, nr. 2, 203-25.
- LÓPEZ Serena Araceli, 2021, „La dimensión epistemológica de la lingüística coseriana. A propósito de ‘Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje’ ”, intervenție plenară la International Conference „Coseriu’s Linguistics – Origin and Actuality”, Zürich [online], 16-18 iunie.
- MERLEAU-PONTY, Maurice, 1988[1951a], „Les sciences de l’homme et la phénoménologie”, în *Merleau-Ponty à la Sorbonne. Résumé de cours 1949–1952*, Cynara, Grenoble, 397–464.
- MERLEAU-PONTY, Maurice, 1960[1951b], „Sur la phénoménologie du langage”, in *id.*, *Signes*, Gallimard, Paris, 105-22.
- MERLEAU-PONTY, Maurice, 1960[1951c], „Le philosophe et la sociologie”, in *id.*, *Signes*, Gallimard, Paris, 123-42.
- PAUL, Hermann, 1970[1880], *Prinzipien der Sprachgeschichte*, Niemayer, Tübingen.
- PÂRVU, Ilie, 2015, „The Tradition of Scientific Philosophy in Romania”, in *Romanian Studies in Philosophy of Science*, Ilie Pârvu, Gabriel Sandu, Iulian D. Toader (eds), Springer Intern., 3–24.
- POS, H. J., 1939, „Phénoménologie et Linguistique”, in *Revue Internationale de Philosophie*, I, 1938–39, no. 2, 354–65.
- POS, H. J., 1947, „The Foundation of Word-Meanings. Different Approaches”, in *Lingua*, I, no. 3, 281–92.
- POS, H. J., 1958[1952], „Valeur et limites de la phénoménologie”, in *Keur uit de verspreide geschriften van Dr. H. J. Pos*, J. Aler und K. Kuypers (ed.), Deel II, *Beginnelen en gestalten*, Arnhem, 265–80.
- RICKERT, Heinrich, 1902, *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffsbildung: Eine logische Einleitung in die historischen Wissenschaften*, J.C.B. Mohr, Tübingen–Leipzig.
- RICKERT, Heinrich, 1921, *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*, J. C. B. Mohr, Tübingen.
- VICO, Giambattista, 1914[1711–12], „Prima risposta” și „Seconda risposta”, in *id.*, *Opere*, I, Gius. Laterza & Figli, Bari, 203–21, 239–76.
- VICO, Giambattista, 1936[1720-22], *Il diritto universale*, in *id. Opere*, vol. II.
- VICO, Giambattista, 1943[1709], *Despre metoda de studiu din timpurile noastre [De nostri temporis studiorum ratione]*, București.
- VICO, Giambattista, 1972[1744/’39/’25], *Principiile unei științe noi cu privire la natura comună a națiunilor [Scienza nuova o’intorno alla comune natura delle nazioni]*, Editura Univers, București.
- VÎRBAN, Floarea, 2003, *O fenomenologie a spiritului în limbaj. Cu o aplicație pe baza operei lui Nichita Stănescu*, Teză de doctorat, Universitatea București.
- VÎRBAN, Floarea, 2015[2013], „Origini dell’integralismo coseriano: indagando su una possibile matrice fenomenologica”, in *Oltre Saussure. L’eredità scientifica di Eugenio Coseriu // Beyond Saussure. Eugenio Coseriu’s Scientific Legacy*, a cura di Vincenzo Orioles e Raffaella Bombi, Francesco Cesati Editore, Firenze, 397–410 [Coseriana IV].
- VÎRBAN, Floarea, 2021a, „Lingvistica [integrală] – știință eidetică?”, curs la Școala de vară „Actualitatea concepției lui Eugeniu Coșeriu”, Cluj, 30 aug.-4 sept.
- VÎRBAN, Floarea, 2021b, „Eugeniu Coșeriu – de la fenomenologie la lingvistică și dincolo de lingvistică”, intervenție plenară la Conferința Internațională „Filologia modernă”, Chișinău, 7-8 oct.
- WINDELBAND, Wilhelm, 1894, *Geschichte und Naturwissenschaft: Rede zum Antritt des Rectorats der Kaiser-Wilhelms-Universität Strassburg, geh. am 1. Mai 1894*, J. H. ED. Heitz, Strassburg.
- WINDELBAND, Wilhelm, 1907, „Logik”, in *Die Philosophie im Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts. Festschrift für Kuno Fischer*, Zweite verbesserte Auflage, Carl Winter’s Universitätsbuchhandlung, Heidelberg, 183–207.
- XENOPOL, A.-D. [Alexandru-Dimitrie], 1908[1899], *La Théorie de l’Histoire. De principes fondamentaux de l’histoire*. Deuxième édition, Ernest Leroux, éditeur, Paris.
- ZLATEV, Jordan, 2011, „From Cognitive to Integral Linguistics and Back Again”, in *Intellectica*, 56/2, 125–47

DESPRE VARIETATEA NEOLOGISMELOR

Ina VOLOȘCIUC
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *Every language is an instrument and a vehicle of thought that is blocked by words, the “center of the linguistic system” [Algeo]. The more changes occur in the society (war, technology, pandemic, etc.), the more bricks are laid in the formation of new words. The only real “reason” for language change is native speakers who use their language and, in this sense, respect or neglect their linguistic traditions [Coseriu], hence, when a speaker is looking for a suitable word to render an object, a activity, invention and cannot find it, he/she invents it.*

Keywords: *nonce word, occasionalism, neologism, term, newness*

Natura dinamică a limbilor permite să facă față provocărilor, evenimentelor și circumstanțelor neprevăzute în realitatea extralingvistică. Schimbarea limbii este o proprietate universală a unei limbi vii. Această schimbare este de obicei influențată de mai mulți factori care variază de la aspecte lingvistice formale ale fonologiei, morfologiei, sintaxei și semanticii până la factori ne-lingvistici ai aspectelor sociale și pragmatice. Așadar, izbucnirea pandemiei de COVID-19 a schimbat fără precedent lumea, modul de viață, dar și a influențat limbajul.

Fiecare limbaj este un instrument și un vehicul de gândire care este blocat de cuvinte, „centrul unui sistem lingvistic” [Algeo]. Cu cât apar mai multe schimbări (război, tehnologie, pandemie etc.) în societate, cu atât mai multe cărămizi sunt așezate în formarea cuvintelor noi. Singura „cauză” adevărată a schimbării într-o limbă sunt vorbitorii care își folosesc limba și, în acest sens, își respectă sau neglijează tradițiile lingvistice [Coseriu], așa că atunci când un vorbitor caută un cuvânt adecvat pentru a reda un obiect, o activitate, o invenție și nu poate găsi, el îl inventează. Astfel, Coseriu arată că limbajul se bazează pe două principii universale: creativitatea și alteritatea. Pe de o parte, limbajul este în esența sa activitate de creație, pe de altă parte, limbajul este și al altora. Orice activitate liberă conține propria sa deontologie, adică conform savantului „propriul său mod de a trebui să fie”, deoarece libertatea omului istoric este „o libertate ordonată prin propriile sale norme». Chiar dacă această activitate este realizată de către vorbitori în mod individual, ea se produce de fiecare dată după anumite norme, „de acord cu anumite tradiții ale comunităților stabilite în istorie (care sunt, întâi de toate, comunități lingvistice), adică de acord cu o anumită tehnică a limbajului”. [1]

Scopul acestui articol este de a determina starea neoplasmului, în identificarea etapelor procesului de dezvoltare a cuvântului nou format, în timpul căruia capacitățile potențiale ale sistemului lingvistic sunt realizate, pentru a desemna noi obiecte, concepte, procese. Descrierea semnelor schimbătoare de diferite tipuri neoplasme (cum ar fi relația cu factorul timp, gradul de noutate, disponibilitatea, dependența de context, prezența autorului). Așadar, se va determina tranziția neoplasmele de la un stadiu la altul.

Cursul de dezvoltare a unui cuvânt nou (cu transformarea acestuia din cuvântul potențial-ocazional în neologism) reprezintă etapele de dezvoltare și aprobare a unui cuvânt nou în vorbire, atunci când acest cuvânt nou este creat în baza unui model existent, realizând potențialul limbii, își păstrează noutatea de ceva timp.

În diferite stadii de dezvoltare, un cuvânt nou are un set de trăsături anumite (aparținând vorbirii, creativității, derivării productivitate, disponibilitate inițială, expresivitate, noutate a lexicalului semnificații, facultate nominativă, sincron-diacronic - difuzitate, apartenența la o dependență individuală și contextuală), le schimbă esența și rolul. Trecerea de la o etapă la alta se datorează pierderii apartenenței la vorbire, creativitate, disponibilitate, și apartenență individuală.

Înțelegerea și decodarea corectă a unui cuvânt nou din text se bazează pe utilizarea adecvată a parametrilor contextuali și direct este determinat de lungimea contextului, precum și de prezența anumitor cunoștințe de bază în destinatarul noului cuvânt.

Tradițional, se folosesc mai mulți termeni pentru a se referi la cuvinte noi - acesta este ocazionalism, un cuvânt potențial și un neologism.

Așadar, un CUVÂNT POTENȚIAL este un cuvânt care nu există cu adevărat, dar poate fi creat din nou în vorbirea unui individ și reflectând potențialul de dezvoltare și reprovizionare a existentului sistem lingvistic. Э. Ханпира subliniază: «Потенциальное слово — это слово, которое может быть образовано по языковой модели высокой продуктивности, а также слово, уже возникшее по такой модели, но еще не вошедшее в язык». Г.О. Винокур consideră că: «В каждом языке, наряду с употребляющимися в повседневной практике словами, существуют, кроме того, своего рода «потенциальные слова», т.е. слова, которых фактически нет, но которые могли бы быть, если бы того захотела историческая случайность (слониха/слон; китиха/кит). Spre exemplu Nancy N. Soja, Susan Carey, și Elizabeth Spelke au utilizat “blicket”, “stad”, “mell”, “coodle”, “doff”, “tannin”, “fitch”, pentru a testa cunoștințele copiilor cu privire la distincția dintre substanțele non-solide și obiectele solide.[2]

OCAZIONALISM, un alt termen pentru a numi un cuvânt nou, este un cuvânt nou creat în discursul unui individ pe nevoie de ocazie, care posedă o noutate absolută de formă, de unică folosință, dar și de natură duală (datorită faptului că există posibilitatea pătrunderii ocazionalismului în limbaj datorită cererii societății), dependent de context și atrăgând atenția cu neobișnuit și expresivitate exprimarea gândurilor. Potrivit E. Hanpîra (Э. Ханпира) «Окказиональное слово — это неизвестное языку слово, образованное по языковой малопродуктивной или непродуктивной модели либо по окказиональной (речевой) модели...» Ocazionalismul a fost menționat pentru prima dată în articol «Окказиональные слова и лексикография» de Н.И. Фельдман. La rândul său, formațiunea ocazională este, de asemenea, implementată în două ipostaze:

1. cuvântul nu este cerut de societate și este unic, rămâne în statutul potențial-ocazional;
2. cuvântul este solicitat, apoi capătă statutul de neologism

Dar, din moment ce cuvântul potențial codifică o posibilitate, atunci în stadiul său de implementare există o combinație a unui cuvânt potențial și apare ocazionalismul și o formație ocazional-potențială, adică cuvântul de fapt produs care există în vorbire, cu șanse de dezvoltare potențială în neologism. Spre exemplu din Harry Potter “Dementor”, “quidditch”, Expecto Patronum, Imperius, Levicorpus!, «It’s Amortentia! It’s the most powerful love potion in the world!» said Hermione», «Это – Амортентия! Это – самое мощное любовное зелье в мире!»—сказала Гермиона», “Тихо тянет сытый конь, Дремлет Богатырь. Бледной лунью плещет бронь в шелковую ширь” (И. Уткин), Маяковский В.В.: «...не летим, а молньимся» («150 миллионов»), «Обфренчились формы костюмы ладного» («Дачный случай»), «То розовым, то голубым акварелит небо хрусталик Арапатака» («Пятый Интернационал»), “I can name – Kung flu. I can name 19 different versions of names. Many call it a virus, which it is. Many call it a flu. What difference. I think we have 19 or 20 versions of the name,” a declarat D. Trump.

Dezvăluirea completă a dezvoltării unui nou cuvânt dă naștere la NEOLOGISM, un cuvânt, de fapt nou, împrumutat sau nou format de individ, creat pentru nevoia de timp și fixat dicționar, adică a devenit un fapt al limbii.

I. Busuioc în articolul “Despre neologisme și neologie” consideră necesar de deosibit ce exact se subînțelege sub ”nou”, menționând că ” Jean Prouvost și Jean-François Sablayrolles deosibește dificultăți pe două paliere: conceptul <neologism> este mult mai complex și nu poate fi cuprins, delimitat prin eticheta atât de simplă a „noului” iar dincolo de neologism cercetătorul care ar vrea să-l definească/descrie, este confruntat cu un proces, nu mai puțin complex, și anume acela de formare a acestor noi unități lexicale, pe care nu îl poate trece cu vederea și nici nu trebuie s-o facă. În ceea ce privește primul palier, intervin în primul rând dificultățile legate de datare; autorii menționați mai sus propun să se ia în considerare un „sentiment al noului” [3]

Intrând în profunzimea termenului neologism, care pare ușor a fi explicat, deoarece, civilizația noastră a făcut un salt enorm în ultimii decenii, și apar neclarități. Conceptul este mult mai complex decât o simplă etichetă a „noului”.

Mulți autori, inclusive Crystal, descriu neologismele ca fiind cuvinte „nonce” dintre numeroasele neologisme create, adaptate, mutilate, foarte puține supraviețuiesc. Un cuvânt nonce este „o formațiune lingvistică pe care un vorbitor o inventează în mod conștient sau o face accidental cu o singură ocazie [...] formațiunile Nonce au ajuns ocazional să fie adoptate de comunitate - caz în care încetează, de către definiție, a fi „nonce” (forme utilizate „pentru (n) odată”) și a deveni neologisme”(Crystal 1997). Cristal întărește o afirmație anterioară din Quirk și colab (1985) conform căreia „marea majoritate a unor astfel de noi formațiuni rămân încercări neinstituționalizate de lexicalizare”. [4]

Cea mai exactă definiție a fost dată de Alain Rey, renumit lingvist, lexicograf și terminolog francez. Alain Rey își definește termenul „noi unități într-un cod lingvistic specific”, pentru a satisface scopuri imediate și practice. În 1975, Alain Ray a creat un model teoretic, sugerând că „..., neologismul va fi perceput ca aparținând limbajului în general sau doar unuia dintre uzanțele sale speciale; sau ca aparținând unei utilizări specifice unui subiect care poate fi specializată sau generală.”[5]

Helge Niska în lucrarea sa *Explorations in Translational Creativity: Strategies for Interpreting Neologisms* (1998) susține că neologismele sunt semnele unui proces creativ, „un produs relațional nou, care crește din unicitatea individului, pe de o parte, și a materialelor, evenimentele, oamenii sau circumstanțele vieții sale pe de altă parte. “[6] O astfel de creativitate este evidentă mai ales în calcul, unde inventatorii neologismelor „nu sunt deosebit de conștienți de respectarea regulilor de formare a cuvintelor” [7]. Dar textul datelor solicită consistență, care este mai important decât creativitatea (Silvia, 2001). În timp ce Bauer recunoaște că atât „productivitatea, cât și creativitatea dau naștere unui număr mare de neologisme” (1983: 63)

Despre sentimentul neologic

Humboldt considera că un prim motiv de apariția neologismelor este „forța spiritual a națiunilor” care este vie și autonomă, fața de această forță limba se conformează. A.Adelstein, I. Kuguel și G. Resnik propun următoarele criterii pentru a determina caracterul neologic al cuvintelor precum cronologic, psiholingvistic și lexicografic. Parametrul cronologic vizează istoria unui cuvânt. Criteriul psiholingvistic identifică perceperea cuvântului ca fiind nou. Lexicografic presupune delimitarea trăsăturii neologice a unui cuvânt în funcție de includerea sa în dicționare, așadar, dacă cuvântul nu este înscris într-o lucrare lexicografică, este considerat drept un neologism.

Însă viața neologismului este fluctuantă [8](Pruvost-Sablayrolles, pp.36-37), și dacă în Germania, sec. 18, durata sentimentului neologic al unui termen tehnic era de 30, în anii 80 durata unui neologism se considera, în lingvistica franceză circa 10 ani, în secolul nostru durată „sentimentului de neologie” conform Pruvost-Sablayrolles se restrânge la jumătate, fiind circa 5 ani. Tendința este suficient de clară, existența neologismelor este generată de evoluția societății, dezvoltarea mijloacelor de comunicare, schimbările provocate de pandemia globală. EXEMPLE:

Deși, încă la sfârșitul secolului 20, în 1984, Th. Hristea susținea că toți termeni internaționali trebuie considerați neologisme, indiferent de vechimea lor în limba. Astfel el categoriza filozof și filozofie, atestate în sec.17, drept neologice. Însă, dacă comparăm abordarea lui A.Adelstein, I. Kuguel și G. Resnik și cea lui Th. Hristea, prima este mai relevantă.

„L'emprunt est un intrus” (Împrumutul este un intrus) sublinia L.Deroy, menționând despre căile de pătrundere ale neologismelor. (Deroy, p.215). Apar numeroase probleme de adaptare a unui neologism într-o limbă. Așadar, M.V. Basinskaya [9] oferă patru criterii propuse de M.T. Cabre pentru a determina noutatea unei unități lexicale:

1. Psihologic: un cuvânt este un neologism, a cărui noutate este resimțită de vorbitorii nativi.
2. Criteriul instabilității formale sau semantice sistematice, care se referă la neologismele cuvântului, caracterizat prin instabilitate semantică, morfologică, fonetică sau grafică.
3. Criteriul lexicografic, care implică faptul că un neologism este un cuvânt absent în dicționarele normative ale unei limbi date.
4. Criteriul diacronic definește neologismul ca un cuvânt care apare într-un text modern într-o limbă dată și care nu a mai făcut parte din acest limbaj.

N.V. Kuznetsova citează cinci factori care contribuie la intrarea unei unități lexicale în vocabularul limbii, care au fost selectați de omul de știință american Alan Metcalf: frecvența de utilizare; discreție; diversitate de utilizatori și situații; generarea altor forme și semnificații; rezistența conceptului.

Utilizarea neologismului în definiția dicționarului și utilizarea neologismului în unitatea frazeologică sunt considerate criterii suplimentare pentru stabilirea neologismului în limbă.

Parianou și Kelandrias au observat că neologismele trec prin alte trei etape:

- creație, neologismul instabil este încă nou, fiind propus sau fiind doar de un public limitat Epstein (2005) numește un astfel de neologism protologism (un alt neologism) „din protos grecesc, primul + logos grecesc, cuvânt, prin analogie cu prototipul și neologismul . ‘

- Proces, când este difuzat, dar nu este încă acceptat pe scară largă

- Înființare, în cele din urmă este stabilizată și identificabilă, după ce a obținut aprobarea pe scară largă; o astfel de „stabilitate” este indicată de apariția sa în glosare, dicționare și corpuri mari. Cu toate acestea, chiar și ultima etapă poate să nu fie ultima. (Parianou & Kelandrias, 2002: 756).

Criteriile menționate mai sus pentru filtrarea și acceptarea neologismului sunt diferite și au abordări diferite, dar aduc aceleași concluzii. De îndată ce un cuvânt inventat are calitatea de notate, originalitate, neobișnuință, prospețime și acceptare de către public, acesta deține statutul de neologism, deoarece neologismele ajută limba să crească, să schimbe și să reflecte succesul, schimbările societății și civilizației umane. Cuvintele care au fost inventate de dragul invenției au șanse mari să fie acceptate în limbajul lingvistic și mai departe în familia lexicografică de cuvinte.

Vasile Bahnaru propune ca termenul neologism „să fie rezervat numai pentru cuvintele împrumutate de curînd dintr-o limbă străină, cele formate pe teren românesc cu ajutorul resurselor interne de derivare sau calchiate după modele străine, iar celelalte unități lexicale, cele mai multe «fiind bătrîne ca iarna» în română, să fie repartizate la straturile lexicale corespunzătoare (vocabularul comun sau esențial, științific și tehnic, vocabularul livresc etc.)” [10] ”Suntem de părere că a sosit timpul să renunțăm la termenul neologism (cu semnificație atât de extinsă, cunoscută numai în lingvistica română), ...iar termenul neologism să-l limităm la denumirea cuvintelor intrate recent în limbă fie dintr-o limbă străină, fie formate în română, fie calchiate după unele modele străine.” (p.121)

În aceeași ordine de idei, Coseriu încă, în 1977, a menționat „Cuvintele se schimbă continuu, nu numai din punct de vedere fonetic, ci și din punct de vedere semantic, un cuvânt nu este niciodată același (...) în fiecare moment se manifestă ceva care deja a existat și ceva care niciodată n-a existat înainte; o inovație în forma cuvântului, în folosirea sa, în sistemul său de asociație” [11]

Totodată, suntem martori cu ce viteză cuvintele se schimbă pe timp de pandemie, spre exemplu:

- „Как только жесткие меры самоизоляции были отменены, мы стали наблюдать рост заболеваемости, потому что большинство людей перестали соблюдать меры безопасности.” [12]

- О том, как можно лечить коронавирус, читайте в журнале «Ъ Наука» «Вакцины от ближневосточного респираторного синдрома пока нет, но полегче можно». [13]

- “A strict or poorly designed Covid passport regime could unintentionally undermine the UK’s vaccination drive, MPs have been warned.”[14]

- Le télétravail est l’un des modes émergents de travail. (Valabil în 41 de limbi: Telemunca, Remote work, работа на удаленке)

- Scholars whose moral relativism, or fear of judging, amounted in my view to amoral intellectual solipsism, argued that instead of attributing anti-vaccination sentiment to fear, ignorance, and fatalism, I should have worked harder to understand the fundamental rationality of the vaccinophobes and their leaders. [15]

- Comme de la totalité du « parcours du vacciné » qui a été tracé par les employés municipaux en trois jours, après la décision de la maire (Europe Ecologie-Les Verts) du chef-lieu du Doubs – et présidente de la communauté urbaine –, Anne Vignot, de proposer ce « vaccinodrome à taille hu-

maine » à la population, en complément des deux sites d'inoculation déjà installés au CHRU et à la polyclinique de Franche-Comté. [16]

Credem că un cuvânt potențial poate fi realizat în două direcții: în prima, rămânând însă o potență cu adevărat inexistentă și, în a doua, o oportunitate cu adevărat realizată, care se întruchipează într-un ocazional educație. La rândul său, formațiunea ocazională este, de asemenea, implementată în două ipostaze: în prima, dacă cuvântul nu este cerut de societate și este unic, rămâne în statutul potențial-ocazional; în al doilea, dacă cuvântul este solicitat și fixat de dicționar electronic, capătă statutul de neologism și intră în categoria faptelor limba. Dar, din moment ce cuvântul potențial codifică o posibilitate, atunci în stadiul său implementare (întrupare) există o combinație a unui cuvânt potențial și apare ocazionalismul și o formație ocazional-potențială, adică cuvântul de fapt produs care există în vorbire, cu șanse de dezvoltare potențială în neologism. Neologismul este, într-un fel, implementarea semantic-expresiv posibilitățile cuvântului ocazional-potențial, datorită cărora există consolidarea cuvântului potențial în limbaj. Astfel, noul cuvânt acoperă toate ipostazele, începând cu apariția care realizează anumite potențe lingvistice și răspunde nevoilor specifice de vorbire, toate etapele generării unui cuvânt nou din vorbirea unui individ prin potența lingvistică în unitatea lexicală a sistemului lingvistic. Prin urmare, în orice caz, avem de-a face cu cuvinte noi, însă trei termeni 1) „ocazionalism”, 2) „cuvânt potențial”, 3) „neologism” ajută la dezvoltarea completă a dezvoltării unui nou cuvânt.

Pentru ocazionalisme, momentul apariției (diacronie) și momentul utilizării (sincronicitatea) coincid, dar pe măsură ce se repetă, punctul de referință este fix (adică, ca și cum istoria utilizării cuvântului este trasată) și în acest fel, din potențial-ocazional, cuvântul se poate transforma treptat într-un neologism, apoi în cuvânt canonic. Cu toate acestea, existența neologismelor și atribuirea lor faptelor lingvistice este condiționată, deoarece acestea sunt identificate într-un dicționar de neologisme ceea ce înseamnă că aceasta este o manifestare privată a unităților de limbaj (neologisme, în cazul în care nu sunt folosite, pot dispărea cu totul) sau unile surse electronice lexicografice le acceptă la fel, datorită dezvoltării rapide acestui domeniu. Numai la intrarea în dicționarul general un cuvânt nou poate deveni o unitate a limbii, adică un cuvânt. Aceasta este calea posibilă pentru dezvoltarea unui nou cuvânt.

Un semn al noutății este un indicator integral al unui cuvânt nou. El poate persista în realizări potențiale - în ocazionalisme care nu sunt reproduse în vorbire în continuare. Deci, fiecare cititor al textului care conține ocazionalismele autorului, descoperă în ele neobișnuiță și noutate. Cu toate acestea, dacă cuvinte noi se utilizează treptat, se pierde noutatea și unicitatea, devenind nominalizarea obișnuită a unui fenomen, a unui obiect, calitate etc.

Se pare că factorul timp este unul dintre cei mai importanți din tranziție cuvântului potențial de la o etapă la alta, deoarece nou poate fi ceea ce este capabil îmbătrânește, pierde noutatea în decursul timpului. Fiecare epocă îmbogățește limba noi unități lexicale, deci timpul apariției pentru neologisme este condiționat, pentru că neologismele, ca și cuvintele unei limbi, se repetă de multe ori în vorbire transportatorii săi, ei trăiesc și suferă diverse schimbări, inclusiv pierderea proprietății de noutate.

Bibliografie:

- COSERIU, Eugeniu, 1992-1993, Deontologia și etica limbajului, în E. Coșeriu, Prelegeri și conferințe (1992-1993). Anuar de lingvistică și istorie literară. T. XXXIII. 1992-1993. Seria A. Lingvistică. Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, p. 163-172.
- Ontological categories guide young children's inductions of word meaning: Object terms and substance terms. *Cognition*, 38(2), 179-211.
- BUSUIOC, Ileana. Despre neologisme și neologie. Disponibil: <http://docplayer.org/66311570-1-ce-este-un-neologism.html>
- CRYSTAL, David. (1997) *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (4th Edition). Oxford and Cambridge (Mass., USA): Blackwell Publishers Ltd.

- RAY, Alein, *Essays on Terminology*, Translated and edited by Juan C. Sager, Amsterdam: John Benjamins publishing Company, 199
- Helge NISKA *Explorations in Translational Creativity: Strategies for Interpreting Neologisms* (1998) Disponibil: <https://www.oocities.org/~talk/lic/kreeng2.htm>)
- Jacqueline, L.KAM-MEI (2001) 'A study of semi-technical vocabulary in computer science texts, with special reference to ESP teaching and lexicography.' Available from: <http://hdl.handle.net/1783.1/1056> (Jacqueline, 2001: 35)
- PROUVOST, J., SABLAYROLLES, J.-F., 2003, *Les néologismes*, Paris, PUF.
Available at: <https://elibrary.ru/item.asp?id=28092490>
- BAHNARU, Vasile, 2009, *Elemente de semasiologie română*. Chişinău: Editura Ştiinţa.
- COŞERIU, E., 1977, *El hombre e su lenguaje*, Madrid, Gredos.
- Медики Адыгеи призывают жителей региона не заниматься самолечением и своевременно обращаться за помощью к специалистам // «Советская Адыгея» (Майкоп), 2020.08.04.
- Роспотребнадзор усилит контроль за прибывающими из Европы из-за коронавируса // Коммерсант, 2015.10.21.
- STONE, Jon. *Strict Covid passport regime could undermine vaccination programme, experts warn*, Independent, 04 May 2021.
Disponibil: <https://www.independent.co.uk/news/uk/politics/covid-vaccine-passports-experts-b1841918.html>
- BLISS, Michael. *Writing History: A Professor's Life*, Toronto: Dundurn Press, 2011, page 302.
- Jean-Pierre TENOUX, quoting Anne Vignot, "Vaccination des plus de 75 ans contre le Covid-19 : au gymnase Rééal de Besançon, un « vaccinodrome à taille humaine »" 2021 January 19, in *Le Monde*.

LIMBĂ ȘI CULTURĂ: RECONFIGURĂRI DIDACTICE ȘI POLITICI EDUCAȚIONALE

CONCEPȚII INOVATOARE ALE ABORDĂRII LITERATURII LA ORA DE LIMBĂ STRĂINĂ ÎN CONTEXTUL POLITICILOR EDUCAȚIONALE

Natalia AVORNICESĂ
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *This article's aim is to identify the new visions on the approach of literature to the foreign language class according to the documents of the educational policies. The appearance of the complementary volume of CEFR in 2018 brings new perception on literature's elements in the language class in the context of the current paradigm of education.*

Keywords: *literature, literary elements, CEFR, cultural competence, Curriculum.*

Literatura a fost considerată o componentă-cheie în predarea limbilor străine pe parcursul mai multor decenii. Abordarea textului literar, a elementelor literare în general, a reprezentat la ora de limbă străină o provocare ce a stârnit discuții din partea didacticienilor, literatura fiind tratată diferit pe parcursul anilor în metodele de predare a unei limbi străine. Actualmente, didacticienii acceptă ideea că literatura/elementele literare reprezintă o sursă de texte autentice pentru cel ce învață o limbă străină.

Am dori ca la această etapă a reflecției să facem referință la didacticienii Jean-Pierre Cuq și Isabelle Gruca, care la începutul anilor 2000 identificau drept confuze importanța și rolul literaturii la ora de limbă străină. Analizând mai multe manuale de limbă franceză ca limbă străină, autorii afirmă că existau divergențe în ceea ce privește textul literar, prezența sau absența totală de la un manual la altul, fragmente scurte în general, explorarea literaturii prin abordarea globală a situației generale de comunicare, etc. (Cuq, 2002: 418-419). Aceeași opinie este împărtășită și de autoarea Laure Ripportella, care susține că interesul față de textul literar, statutul său, competențele și sarcinile care pot fi atribuite nu sunt încă clar identificate și definite (Ripportella, 2005: 29).

Deseori asociată cu competența culturală, termenul „literatură” cunoaște o nouă interpretare pe parcursul ultimilor ani, aceasta lărgindu-și orizontul de la text literar la alte elemente literare, cum ar fi: personalități literare, opinii referitoare la o operă literară, biografii de autor, emisiuni radio și televizate legate de lumea literară, coperti de cărți, etc. Multitudinea genurilor literare abordate constituie un principiu de bază în didactica limbilor străine; nuvelele, textele de ficțiune, romanele, piesele de teatru, poezia, povestirile, etc. sunt încadrate la ora de limbă străină în corespondență cu nivelul lingvistic și activitățile, sarcinile propuse de către cadrul didactic. Genurile literare menționate nu presupun neapărat o didactizare a operei integrale, demersurile literare fiind adaptate la interesele educaționale și nivelul lingvistic. Dificultățile ce apar în acest context pot fi depășite cu ajutorul cadrului didactic, ținând cont de demersurile specifice ale învățării.

Daca ar fi să analizăm din punct de vedere al abordării literaturii metodele de predare a limbii franceze ce au evoluat constant pe parcursul ultimelor decenii, cu regret constatăm că majoritatea dintre ele nu valorifică aspectul literar. Literatura fiind în centrul procesului de învățare pentru metoda tradițională, atunci când tehnicile principale erau lectura textului și traducerea. Conform acestei metode, textul literar ocupă spațiul din fața scenei, în măsura în care profesorul recurge la literatură pentru a preda gramatica și vocabularul prin analiza diferitor fragmente ale diferitor autori (Bacha, 547). Am putea menționa în acest context și metoda directă, care are drept principii absența

traducerii la ora de limbă străină și practici de conversație. Limba este prezentată sub formă de dialoguri, dar și sub formă de texte literare.

Apariția CECRL în 2001 pare să fi accentuat această inerție vis-a-vis de literatură la ora de limbă străină. Contactul acestui document impunător cu literatura este unul minor. Unicele viziuni literare sunt abordate în capitolul *Utilizarea estetică sau poetică a limbii*, unde autorii fac referință la producerea, receptarea și prezentarea unor texte literare ca: – a citi și a scrie texte (nuvele, romane, poeme, etc.); – a reprezenta și a privi sau asculta un recital, o operă muzicală, o piesă de teatru, etc. (Consiliul Europei, 2001: 52). În același context este menționat: „Literaturile naționale și străine aduc o contribuție majoră la patrimoniul cultural european pe care Consiliul Europei îl consideră drept “o resursă comună inestimabilă care trebuie ocrotită și dezvoltată”. Studiile literare au numeroase finalități educative, intelectuale, morale și afective, lingvistice și culturale și nu doar estetice.” (Consiliul Europei, 2001: 52).

La capitolul descriptori, literatura este abordată la un nivel avansat, iată câteva exemple în acest sens:

- „Pot să înțeleg texte factive și literare lungi și complexe, sesizând diferențele stilistice”, nivelul C1 (Consiliul Europei, 2001: 32);
- Pentru nivelul C2 – „Pot să citesc cu ușurință orice tip de text, chiar dacă este abstract sau complex din punct de vedere lingvistic sau al structurii, de exemplu, manuale, articole specializate și opere literare” (Consiliul Europei, 2001: 32);
- „Pot să redactez rezumate sau recenzii ale unor lucrări de specialitate sau opere literare”, nivelul C2 (Consiliul Europei, 2001: 32);
- „Poate produce rapoarte, articole sau eseuri complexe în care se tratează o anumită problemă; poate da, în mod clar și curgător, o apreciere critică a manuscrisului unei opere literare”, nivelul C2 (Consiliul Europei, 2001: 57);
- „Poate înțelege și interpreta în mod critic aproape orice formă de scris, inclusiv texte (literare sau nu) abstracte și complexe din punct de vedere structural sau foarte bogate în expresii familiare”, nivelul C2. (Consiliul Europei, 2001: 62).

Observăm, pe lângă cele enumerate mai sus, la capitolul 4.6. *Textul*, la categoria *Genurile și tipurile de texte scrise*, o mică referință la literatură: „cărțile, romanele și altele, inclusiv revistele literare”.

Apariția volumului complementar al CECRL din 2018 aduce noi viziuni asupra abordării literaturii la ora de limbă străină în contextul paradigmei actuale a educației. Printre elementele noi legate de literatură, putem menționa cele trei tipuri de descriptori ce abordează textul creativ și literar:

- lectura ca activitate în timpul liber;
- exprimarea/formularea unei reacții personale vis-a-vis de textele creative (nivel debutant);
- analiza și formularea criticilor literare (nivel superior).

Tabelul cu descriptori referitor la *Lectura ca activitate în timpul liber* se bazează în principal pe texte creative și mai mulți descriptori ce tratează literatura în acest tabel (Consiliul Europei, 2018 : 120). Literatura tinde să provoace reacții, o atitudine des încurajată în predarea limbilor străine. Această reacție poate fi exprimată în clasă sau în unul din cercurile literare pentru amatori ce sunt deseori asociate cu învățarea unei limbi străine. Volumul complementar prezintă 4 tipuri de reacții clasice:

- implicare: a avea o reacție personală asupra limbii, stilului și conținutului, a se simți atras de o trăsătură a operei, de un personaj sau una din caracteristicile sale;
- interpretare: a atribui un sens sau importanță aspectelor operei așa cum ar fi conținuturile, motivația personajelor, metaforele, etc.
- analiză: a studia anumite trăsături ale operei, cum ar fi limbajul, contextul, personajele, relațiile între acestea, etc.
- evaluare: a da o apreciere critică vis-a-vis de tehnica, structura, viziunea artistică, semnificația operei, etc.

Tabelul cu descriptori referitor la *Exprimarea unei reacții personale vis-a-vis de textele creative (inclusiv cele literare)* reflectă abordarea existentă în sistemele educaționale și cercurile de

lectură pentru adulți. Descriptorii pun accentul pe efectul produs de o operă literară asupra unui utilizator/asupra celui ce învață ca și individ. Noțiunile cheie ale acestui tip de descriptorii sunt următoarele (Consiliul Europei, 2018: 120):

- persoana poate să explice ce îi place, ce a interesat-o într-o anumită operă literară;
- persoana poate să descrie personaje, să spună cu cine se identifică;
- persoana este capabilă să stabilească raporturi între anumite trăsături ale operei și propria experiență;
- persoana poate să facă legătura între senzații și emoții;
- persoana poate să facă o interpretare personală a operei în ansamblu sau doar la unele aspecte.

Analiza și formularea criticilor ce țin de textele creative (inclusiv literare) – la acest capitol volumul suplimentar al CECRL consideră acest fapt drept o abordare curentă la nivel mai avansat al limbii – studii liceale sau nivel universitar. Ea ține de reacții mai formale sau intelectuale. Aspectele analizate includ: semnificația evenimentelor în roman, diferite abordări ale aceleiași teme în mai multe opere și diferite legături între aceste opere, măsura în care o operă se supune convențiilor, unei evaluări mai globale per ansamblu.

Noțiunile cheie concretizate aici sunt următoarele:

- a compara diferite opere;
- a prezenta o opinie argumentată asupra unei opere;
- a evalua în mod critic trăsăturile unei opere, inclusiv eficacitatea tehnicilor utilizate. (Consiliul Europei, 2018: 122).

Din această perspectivă, autorii de manuale și documente educaționale vin cu o viziune revalorificată de a introduce aspecte literare. Perspectiva acțională a CECRL include predarea limbii străine sub formă de sarcini și proiecte. Din acest punct de vedere, elevul/studentul trebuie să fie actorul principal în învățarea sa și să se bazeze pe competențele sale în vederea realizării diferitor obiective. Astfel, literatura se intercalează cu perspectiva acțională, iar această idee devine o provocare pentru autorii de manuale. Unii autori fac apel la termenul de „proiect literar” pentru integrarea literaturii cu cerințele existente ale științelor educației.

În ceea ce urmează, am dori să facem referință din punct de vedere al subiectului vizat la Curriculumul Național de predare a limbii străine din Republica Moldova, apărut în 2019. Găsim aici o abordare modernă a literaturii la ora de limbă străină. Literatura nu mai este reprezentată doar de textul literar, dar include alte versiuni, cum ar fi: personalități din domeniul literaturii, opinii asupra operei literare, biografii de autori, citate din opere, emisiuni radio, saloane literare, etc. Aceste elemente literare se găsesc preponderent la competența pluri/interculturală. Prezentarea genurilor literare are loc progresiv în corespondere cu nivelul lingvistic, putem menționa nuvelele, textele de ficțiune, romanele, povestirile, piesele de teatru, poeziile, etc. Toate aceste lucruri menționate ce țin de literatură se regăsesc pentru diferite deprinderi integratoare: receptarea mesajelor orale, scrise și on-line, producerea de mesaje orale, scrise și on-line, interacțiunea orală, scrisă și on-line.

În cadrul analizei expuse, putem concluziona faptul că abordarea literaturii la ora de limbă străină este în proces de transformare pe parcursul ultimului deceniu. Această schimbare este justificată de mai multe demersuri, printre care putem menționa: viziunea clasică a literaturii se axează pe receptarea textelor literare scrise; în viziunea modernă, literatura, elementele literare se regăsesc în diferite deprinderi integratoare. Literatura nu mai este reprezentată în manuale în preponderență de autori clasici din secolul XIX, dar și de personalități contemporane. Această idee se reflectă și în lexicul actual folosit de autorii contemporani, astfel este combătută ideea că lexicul nu este actual pe motiv că face parte din sec.XIX. Literatura la ora de limbă străină nu este reprezentată doar de textul literar, discutăm în acest context de aspectele/elementele literare menționate mai sus: nume de autori, formularea opiniilor referitoare la o operă literară, informații ce țin de viața unui autor, emisiuni radio și televizate legate de lumea literară, coperti de cărți, proiecte literare, saloane literare, etc. Cele expuse urmează să fie valorificate la nivel practic de către autorii de manuale și nemijlocit de către profesorii de limbă străină.

Bibliografie:

- CUQ, Jean-Pierre, GRUCA, Isabelle, 2002, *Cours de didactique du français langue étrangère et seconde*, PUG, Grenoble.
- Consiliul Europei, 2001, *Cadre european comun de referință pentru limbile : învăța, predă, evalua*. <https://rm.coe.int/16802fc3a8>
- Consiliul Europei, 2018, *Cadre european comun de referință pentru limbile : învăța, predă, evalua. Volum complementar cu noi descriptori*. <https://rm.coe.int/cecr-volume-complementaire-avec-de-nouveaux-descripteurs/16807875d5>
- FIÉVET, Martine, 2013, *La littérature en classe de FLE*, CLE international, Paris.
- Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, 2019, *Curriculum Național, Aria curriculară limbă și comunicare, disciplina limba străină, clasele X – XII*, Chișinău, disponibil on-line https://mecc.gov.md/sites/default/files/limba_straina_curriculum_liceu.pdf
- PUREN, Christian, « La littérature dans une perspective actionnelle : une approche intégrative des différentes logiques documentaires », in *Cahiers FoReLLIS - Formes et Représentations en Linguistique, Littérature et dans les arts de l'Image et de la Scène* [En ligne], Enjeux didactiques de la littérature en classe de FLE, Quelle littérature aujourd'hui en classe de FLE ?, Cahiers en ligne (depuis 2013), mis à jour le : 11/01/2021, URL : <https://cahiersforell.edel.univ-poitiers.fr:443/cahiersforell/index.php?id=780>.
- RIPORTELLA, Laure, 2005, « Texte littéraire et cadre européen commun de référence pour les langues », in : *Langues Modernes*, n°3, Association des Professeurs de Langues Vivantes, Paris, p. 22-30.
- SADOUNI, Rachida, BACHA, Youcef, 2021, « Littérature et didactique : entre évolution et révolution méthodologique », disponibil on-line https://www.researchgate.net/publication/352330178_Litterature_et_didactique_des_langues

REPERE EPISTEMOLOGICE PENTRU O POSIBILĂ METODOLOGIE DE DEZVOLTARE LITERAR-ARTISTICĂ A STUDENȚILOR

Oxana BASHIROV
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *In the present article, we will emphasise that the methodologies acting at the scientific level are the set of conceptual efforts aimed at finding responses to new assumptions. The reference line of this paper starts from a general approach of epistemological references for a possible methodology concerning the training and development of students' personality through the prism of reading literary works. Approaching the sources of knowledge is a specific action of the education epistemology by which we intend to analyse the historical evolution of these problems within the education sciences.*

Cuvinte-cheie: *didactică, metodologie, educație literar-artistică, epistemologie, strategie.*

Știința se transformă în bun comunitar, devine accesibilă ansamblului practicii sociale prin intermediul tehnologiilor. Termenul tehnologic tinde astăzi să-l substituie pe acela de metodologie, în toate compartimentele activității umane, în care se aplică legi și norme descoperite de știință. Schimbările de esență care au loc în societate (societate informațional-comunicațională), cererea crescândă de educație, de formare (formarea pe tot parcursul vieții), exigențele care stau în fața procesului de învățare, dezvoltarea științelor educației și în general a tuturor științelor impun necesitatea modernizării metodologiei didactice, una din direcțiile de bază fiind accentuarea caracterului euristic, de activism și de creativitate a metodelor de învățământ. Persistă, totuși, o anumită ambiguitate terminologică în ceea ce privește definirea componentelor aplicative ale științei. În pragul "civilizației industriale", tehnologia a fost definită ca domeniu metodologic al producției. Oamenii de știință contemporani disociază, însă, tot mai mult termenul tehnologic de acela de metodologie.

În această ordine de idei, subliniem că metodologiile moderne nu mai pun accentul pe normativele organizării și desfășurării unui anumit tip de activitate, nu sunt considerate soluții practice menite să asigure funcționalitatea unui domeniu productiv. Se apreciază că metodologiile acționează la nivelul științei, astfel, constituie ansamblul de eforturi concepționale și decizionale îndreptate spre descoperirea de răspunsuri la ipoteze noi.

Termenul *didactică* își are originea în verbul grecesc *didaskein*, adică *ai învăța pe alții*, cu corespondentul *enseigner* în limba franceză și respectiv *to teach* în engleză. Ca termen al limbajului pedagogic el apare abia în sec. al XVII-lea când învățatul Elias Bodinus îl includea în titlul lucrării *Didactica sive ars docendi* (1935), sau când Wolfgang Ratich scria ale sale *Aphorismi didactici* (1629). A fost definitiv consacrat de către Jan Amos Komensky în *Didactica Magna* (1657). Cum se constată din titlul dat de Bodinus și după definiția pe care i-o dădea Komensky, termenul a avut ca primă accepțiune pedagogică pe aceea de *artă*. Komensky o consideră «*arta de ai învăța pe toți toate*». (Comenius, 1970: 3) Observațiile și reflecția pedagogilor de mai târziu limitau domeniul didacticii la îndrumarea procesului de învățământ, deci ea să fie ghidul sau știința învățământului.

Dar nici ajunsă la acest punct, definirea didacticii nu a căpătat aceeași accepțiune pentru toți pedagogii. Acest fenomen se observă mai ales în lucrările elaborate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Autorii mai vechi vedeau distinct *didactica* față de pedagogia generală, în timp ce azi ea este văzută ca o parte a pedagogiei generale. La începutul acestui mileniu, tendințele și orientările în didactica modernă reprezintă un teren într-o perpetuă mișcare, care atrage atenția prin ameliorarea calității educației de bază, în așa fel încât fiecare educat să fie suficient de bine pregătit pentru a participa la realizarea unui învățământ românesc modern alineat la standardele europene. La debut de mileniul III, sunt bine conturate noi dimensiuni, tendințe și orientări în *didactica modernă*.

Didactica Magna, elaborată de J.A.Comenius (1592-1670), a inaugurat era didacticii clasice, a normării activității de instruire după criterii ce corespundeau nivelului de dezvoltare a cunoștințelor pedagogice din acea vreme. Din cele de mai sus deducem că, concepția didactică elaborată în decursul istoriei învățământului tradițional se menține aproape neschimbată și astăzi în cea mai mare parte din sistemele educaționale. Caracteristica esențială a învățământului tradițional constă în utilizarea cu precădere a metodelor verbale în comunicarea dintre educator și elev și a limbajului scris (manual) ca mijloc de completare și de perfecționare a cunoștințelor. Acest sistem didactic influențează unilateral formația intelectuală, punând accent pe memorare, chiar și în acele domenii în care interesul și alți factori psihici pot sprijini mai bine efortul cognitiv. Este frânată astfel dezvoltarea funcțiilor native de investigație și de descoperire a realității de către copilul însuși. Tehnicile didactice tradiționale oferă însă discipolilor posibilitatea să dobândească o categorie de cunoștințe și capacități a căror contribuție la progresul instruirii nu trebuie ignorată.

În acest sens, noile modele educaționale asumă dinamism, flexibilitate și adaptare la nevoile de pregătire individuale și comunitare. În evoluția sa, didactica se află în căutarea modelelor optime de integrare a pregătirii teoretice, pentru cunoștințe, și a pregătirii practice, pentru competențe. Sunt în analiză și reformă pedagogică, acum, natura și conținutul experiențelor de învățare, relația profesor-elev, relațiile profesor-profesor, relațiile elev-elev, mai ales conexiunile necesare între școală, educație și experiențele reale de viață.

Constantin Postelnicu în lucrarea sa "*Fundamente ale didacticii școlare*" susține că "noțiunea de strategie didactică circulă și este folosită cu două înțelesuri: într-o accepțiune cuprinzătoare, mai largă, ea desemnează un anumit mod de concepere, organizare și realizare a unei serii de acțiuni de predare-învățare prin parcurgerea cărora se realizează obiectivele activității instructiv educative". (Postelnicu, 2000: 155) În sens restrâns *strategia didactică* este echivalentă cu metoda de învățământ, fiind înțeleasă și defintă ca „un ansamblu de procedee prin care se realizează conlucrarea dintre profesor și elevi în vederea predării și învățării unui volum de informații, a formării unor priceperi și deprinderi, a dezvoltării personalității umane”. (Postelnicu, 2000: 156)

Mușata Bocoș numește sensul larg al conceptului de *strategie* "acela de modalitate de desfășurare și ameliorare a acțiunilor întreprinse în vederea atingerii unui anumit scop, bine precizat, definește, într-o primă aproximație, necesitatea și utilitatea introducerii conceptului în câmpul

educației”. (Bocoș, 2008: 199) Sensul general cu care conceptul *strategie* este utilizat în educație este acela de concepție generală, modalitatea de concepere, orientare și optimizare, în viziune sistematică și pe termen lung, mediu sau scurt a proceselor și fenomenelor educaționale.

Mușata Bogoș distinge “*strategii educaționale* la nivel **macro**, al sistemului și al procesului de învățământ (care sunt strategii pe termen îndepărtat/ lung și mediu), *strategii educaționale* la nivel **mezo**/ intermediar și *strategii educaționale* la nivel **micro**, al activităților instructiv-educative determinate și concrete (care sunt strategii pe termen scurt), toate categoriile de strategii fiind în relația de subordonare față de finalitățile educaționale care acționează la nivelul respectiv”. (Bocoș, 2008: 199) Astfel, în domeniul învățământului *strategia* se referă la ansamblul de concepții, decizii, tehnici de lucru, procedee de acțiuni și operații care vizează funcționalitatea, optimizarea și modernizarea componentelor structurale ale procesului de învățământ, în acord cu finalitățile generale ale învățământului și ale educației. Prin urmare, *strategiile didactice* au un caracter flexibil, ceea ce se înseamnă că se acceptă posibilitatea și eventualitatea modificării manierei de intervenție pedagogică proiectată, a tipului de operații, a ierarhizării/sucesiunii lor operaționale, a repartizării lor, în timp etc., în funcție de caracteristicile concrete ale situațiilor și contextelor educaționale; deci, structura multinivelară a strategiilor didactice nu este rigidă, ci, deopotrivă, elastică și flexibilă, permițând implicarea subiectivității profesorului, adoptarea de comportamente euristice, investiții de creativitate pedagogică și făcând posibile inovațiile pedagogice.

Didactica modernă de la începutul secolului XX considera acțiunea internă sau mentală drept sursă a cunoașterii, în care procesul de învățământ era centrat pe obiective. Astfel, se baza pe modelul psihocentrist sau sociocentrist, care pune accent pe activitatea de predare-învățare și pe dirijarea psihologică și socială a învățării. Vedea deci diferit elevul, ca un subiect al educației, coparticipant conștient al propriei formări.

Cât privește *didactica generală* este cea care oferă suportul pur teoretic de care beneficiază didactica specialității, în cazul nostru a literaturii române, care particularizează, concretizează problemele studiate de didactica generală la nivelul disciplinei de învățământ corespunzătoare. *Didactica specialității* a fost numită, multă vreme, tehnologia, metodică sau metodologia specialității, sintagme care, după cum observă Vistian Goia, “acoperă doar o parte a disciplinei: domeniul strategiilor de predare-învățare a fiecărui obiect în parte, dar încă vehiculate la scară largă”. (Goia, 2002: 13) Mai mult decât atât, didactica specialității se ocupă cu studierea conținutului procesului de învățământ, obiectivele, metodologia și formele de organizare a predării și învățării unei anumite discipline de învățământ, în funcție de specificul său și de particularitățile de vârstă ale elevilor. Este evident, așadar, raportul de interdependență dintre cele două didactici. Didactica specialității depinde, după cum se observă, de didactica generală, de la care își preia mare parte din conținutul de studiu, dar își aduce, la rândul ei, contribuția la dezvoltarea acesteia: participă, într-o oarecare măsură, prin studierea și generalizarea progreselor înregistrate de ea, la îmbogățirea conținutului didacticii generale. Prin urmare, didactica literaturii române, este tributară, atât domeniului științelor educației, cât și domeniului științelor limbii și literaturii: bazându-se pe studierea în universitate a unor fapte concrete de limbă literară, ea beneficiază de aportul istoriei și criticii literare, al teoriei literaturii etc.

Activitatea literar-artistică a studenților este un proces bilateral, compus din: activitatea pedagogului îndreptată spre familiarizarea discipolilor cu operele artei cuvântului și formarea celor mai elementare modalități (speciale și generalizate) de acțiune, care contribuie la percepere, reproducere și creație. Acești componenți sînt strâns legați între ei și se află într-o dependență sistematică unul de altul. Dezvoltarea literar-artistică a studenților va fi posibilă, numai în cazul în care ei vor fi învățați să realizeze în diferite situații anumite modalități speciale și generalizate de acțiune, pe baza cărora ei își vor însuși priceperile și deprinderile necesare. Modalitățile (formele) speciale sînt determinate de sarcinile concrete ale activității și de particularitățile conținutului textului literar. În ceea ce privește formarea modalităților generalizate de acțiune e necesar să se dezvolte următoarele:

- ✓ inițierea în fondul de idei al operei, în esența conținutului ei emoțional;
- ✓ analiza elementară a operei în ansamblu și a unor părți ale ei;
- ✓ căutarea independentă a procedeelor de reproducere expresivă;

✓ *realizarea unei creații literare elementare.*

Ordinea însușirii acestor forme de lucru (modalități) poate fi schimbată. Esențial este, că ele le ajută studenților să sesizeze opera literară în unitatea formei artistice și a conținutului de idei, să capete noțiuni elementare despre literatură, genuri și specii literare, despre compoziție, să poată compara și aprecia unele fenomene de artă, să recite expresiv, să manifeste ei înșiși spirit de creație artistică. Inițierea studenților în fondul de idei al operei literare, în esența ei emoțională începe cu perceperea operei, atrăgându-se atenția asupra conținutului și mijloacelor de redare a lui. Li se propune discipolilor să-și imagineze unele tablouri, adică să capete o reprezentare cât se poate mai reală despre situația în care se află eroul, s-o trăiască împreună cu dânsul, simțindu-se astfel coparticipanți la evenimentele descrise, să dea dovadă de înțelegere a expresivității unor cuvinte, care sugerează starea de spirit a eroului. În consecință elevul trebuie să manifeste dorința de a-și exterioriza propriile sentimente, de a-și spune părerea referitor la situațiile, la care a nimerit un personaj sau altul, de a desena personajele, tablourile imaginate. Formarea modalității generalizate de analiză a textului în ansamblu și pe părți necesită orientarea lor spre conținutul operei. În scopul acesta studenții vor fi obișnuiți să țină seama atât de conținutul, dar și de forma operei literare, pe care au audiat-o, să clasifice personajele, să-i scoată la evidență pe eroii principali, să-i caracterizeze și să-și motiveze atitudinea față de ei, să menționeze expresiile mai sugestive, să-și îmbogățească vocabularul și în general vorbirea pe baza operei respective, să-și sintetizeze reprezentările despre ea.

O atenție deosebită urmează să se acorde căutării independente de către studenți a procedurilor de reproducere expresivă a textului literar, ceea ce joacă un mare rol în actul de exprimare artistică a discipolilor. Munca aceasta începe în stadiul de percepere a operei literare prin ascultarea textului la întregime. Lectorul îi ajută pe elevi să sesizeze în timpul audierii particularitățile de gen și de specie ale operei literare, totodată ei rețin intonația, cu care a fost citită, încearcă să recite, să repovestească expresiv textul audiat. Răspunzând la întrebări elevii își exprimă prin intonație, atitudinea față de subiect și față de eroi.

Pâslaru Vlad susține că “opera literară reprezintă cel mai complet depozit al inteligenței omenești, înmagazinând în structura ei cunoștințe, sensibilitate, fapte, pe care le păstrează intacte un timp nedefinit. Ea trebuie înțeleasă ca un mecanism viu în educația literar-artistică. Întrucât aceasta se constituie drept obiect de cunoaștere al ei are menirea de a provoca subiectul educației literar-artistice spre o dezvoltare și în special, antrenează elevul într-o activitate de autoformare”. (Pâslaru, 2001: 61) Drept urmare, formarea cititorului de literatură prin textul literar constituie un proces important de devenire a ființei umane în calitatea sa de receptor al operelor și fenomenelor literare, prin activitatea de receptare înțelegându-se atât percepția propriu-zisă a textului literar, cât și activitățile de interpretare a acestuia, adică hermeneutică.

Cercetătorul Vlad Pâslaru consideră că scopul educației literar-artistice presupune “formarea elevului cititor ca subiect cititor, amplificator, valorizant și comunicant al fenomenelor, operelor și creațiilor literare; ca posesor valorizant al instrumentarului literar/ estetic/ lectoral și ca subiect al propriilor performanțe umaniste, culturale, literare și artistice.” (Pâslaru, 2001: 131) Dinamica strategiilor de dezvoltare literar-artistică față de opera literară prevede: analiza posibilităților reale de introducere în procesul de învățământ a unui mecanism de dezvoltare literar-artistic al liceenilor; realizarea treptată a dezvoltării atitudinilor față de opera literară; spontaneitatea adaptării unor tehnici de lucru care să corespundă nivelului de pregătire, intereselor, motivației clasei de elevi; flexibilitatea operării cu diverse tehnici în vederea realizării unui demers individualizat, diferențiat. În consecință, dezvoltarea literar-artistică a studenților necesită selectarea unor strategii și activități didactice pentru a fi aplicate la orele de literatură română. În continuare vom prezenta o varietate de strategii didactice care sunt realizate cu ajutorul metodelor de predare și învățare ce vizează dezvoltarea literar-artistică a studenților:

1) Lucrul cu manualul și alte cărți. Lectura.

Această metodă este utilizabilă pe toate treptele învățământului, indiferent de particularitățile de vârstă și intelectuale ale discipolilor, mai ales că prin lucrul cu manualul se pun bazele autoin-

struirii și educației permanente. Funcțiile și, implicit, avantajele multiple ale acestei metodei sînt indubitabile. Lectura reprezintă metoda de învățămînt care valorizează modalități de documentare, investigare și cercetare, cu scopul îmbogățirii cunoștințelor, formării și dezvoltării literar-artistice.

2) Povestirea și citirea artistică.

Scopul acestei metode este de a-i familiariza pe studenți cu cele mai frumoase opere literare incluse în programul de studii, de a-i face să simtă frumusețea operei. La această activitate un rol deosebit îi revine profesorului. De felul cum va prezenta el opera literară depinde în mare măsură gradul de percepere a conținutului de către discipoli. Pedagogul e acea persoană, care îi face pe studenți să simtă conținutul emotiv al textului literar.

3) Compunerea.

Dezvoltarea imaginației creatoare, a priceperii de a compune este una din sarcinile supreme ale activității literar-artistice. Pentru realizarea cu succes a acestei sarcini o importanță deosebită o au următorii factori; formarea unei atitudini corecte față de carte, îmbogățirea sistematică a volumului de cunoștințe despre viață, precum și a celei de cunoștințe despre literatură, scriitori și carte. Compunerea și crearea textelor este cea mai superioară formă de manifestare și de dezvoltare literar-artistică.

4) Problematizarea.

Problema este un cadru mental tensional în care un mănunchi de date, fapte și idei literare, structurate într-un anumit fel în jurul unei întrebări euristice, declanșează și susțin activitatea de cunoaștere a gândirii, în scopul descoperirii de noi cunoștințe, sub formă de răspuns la întrebare sau soluție la problemă. Problematizarea nu este o simplă tratare a subiectului pe probleme (teme), ci este modalitatea de a asigura însușirea cunoștințelor pe baze conflictuale. Problema oferă câteva date despre conținutul operei literare, despre un personaj sau element de stil, pe baza cărora se construiește întrebarea, urmînd ca răspunsul să constituie o achiziție de cunoștințe noi. Așadar, întrebarea pornește de la cunoscut și se adresează necunoscutului, pentru ca acesta să devină cunoscut.

5) Activitatea pe grupe.

Studiile de didactică și de psihologie a învățării accentuează valoarea educativă a activității pe grupe, pentru că stimulează spiritul de responsabilitate al fiecărui membru față de colectivul din care face parte, întrucît evaluarea muncii privește grupul în întregime.

Învățarea în grup antrenează și alți factori ai învățării, cum ar fi: curiozitatea, emulația provocată de un model, aspirația spre competență și stimularea spiritului competitiv. Între grupe se pot stabili relații competitive de tipul concursului, al jocului și al procesului literar: concurs de recitări de poezii cu temă identică; recunoașterea personajului dintr-o operă literară; participarea grupelor la anumite procese literare etc. Organizarea și desfășurarea activității în grup trebuie de așa manieră concepută, ca să nu fragmenteze lecția, să lucreze întreaga grupă, toți componenții ei fiind stimulați permanent de către profesor. Rolul profesorului în această formă de învățare, de activizare a elevilor este limitat, prezența sa fiind marcată, la începutul activității, prin repartizarea sarcinilor pentru fiecare grupă și apoi, la încheierea activității, când sunt sintetizate rezultatele tuturor grupelor.

În cele din urmă în învățămîntul modern, procesul instructiv - educativ urmărește realizarea dezvoltării literar-artistice prin îmbinarea între teoretic și practic, prin elaborarea și implementarea diferitor strategii didactice eficiente. În procesul de învățare a literaturii, modelul hermeneutic trebuie îmbinat cu cel interactiv, evitîndu-se astfel centrarea exagerată pe predare și dînd posibilitatea studentului să devină creator în activitatea desfășurată și nu doar simplu spectator. De aceea, pentru a transforma comportamentul studenților și a folosi posibilitățile dezvoltative ale metodelor de învățămînt prezentate anterior, acestea trebuie selecționate și adecvate scopurilor instrucției și educației.

În concluzie putem afirma că dezvoltarea literar-artistică în instituțiile superioare de învățămînt, realizată prin intermediul disciplinelor artistice, în special al literaturii, constituie un mod de transmitere, de comunicare către student a dimensiunilor frumosului, încorporat în imagini artistice.

Bibliografie:

- BOCOȘ, Mușata, 2008, *Didactica disciplinelor pedagogice: un cadru constructivist*, Editura Paralela 45, Pitești, 425 p.
- CERGHIT, Ioan, 1997, *Metodele de învățămînt*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- COMENIUS, Jan Amos, 1970, *Didactica Magna*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 199 p.
- GOIA, Vistian, 2002, *Didactica limbii și literaturii române pentru gimnaziu și liceu*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 288 p.
- PÂSLARU, Vlad, 2001, *Întroducere în teoria educației literar-artistice*, Editura Museum, Chișinău, 312 p.
- POSTELNICU, Constantin, 2000, *Fundamente ale didacticii școlare*, Editura Aramis, București, 368 p.
- STANCIU, Mihai, 2007, *Didactica postmodernă: fundamente teoretice*, Editura Universității Suceava, Suceava, 315 p.

LUCRUL CU TEXTUL - O METODĂ CU EFICACITATE SPORITĂ ÎN PROCESUL DE PREDARE A LIMBI ROMÂNE LA ALOLINGVI

Angela BOICENCO-ARSENI
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The development of didactic science in the field of learning the Romanian language by non-native speakers brings, in educational practice, a large number of concepts and reference ideas. In this sense, general and specific methodological guides were elaborated, having as authors the specialists in the field and some practitioners with relevant experience in applying the most efficient techniques for the educational capitalization of the curricular contents.*

Keywords: *text, method, non-native speakers, vocabulary, communication.*

Dezvoltarea științei didactice în domeniul învățării limbii române de către alolingvi aduce, în practica educațională, un număr mare de concepte și idei de referință. În acest sens au fost elaborate, ghiduri metodice generale și specifice, avându-i ca autori pe specialiștii în domeniu și pe unii practicieni cu experiență relevantă în aplicarea celor mai eficiente tehnici de valorificare educațională a conținuturilor curriculare.

În procesul însușirii unei limbi noi un rol decisiv îl are textul. El este un factor-reper în procesul de predare a limbii a doua, contribuind la antrenarea comunicării reale prin folosirea limbii în diferite situații comunicative, în însușirea ei prin modelarea procesului real de comunicare.

Textul este un factor de informare și modelare a comunicării aflate sub semnul valorii și un model de vorbire la care tindem să ajungă studenții alolingvi.

Este foarte important a ști să exploatezi lectura, adică să beneficiezi la maxim de acest mijloc specific care este textul tipărit.

Textul - este unitatea formată din anumite părți logice având un conținut și o formă. Ele pot fi: literare și nonliterare. În baza textului se formează competențe de comunicare. El stă la baza studierii oricărei discipline și este o sursă de cunoaștere care îndeplinește mai multe funcții:

Funcția cognitivă (de cunoaștere), din orice text aflăm o informație nouă;

Funcția formativ - educativă (orice text are o valoare educativă);

Funcție instrumentală - prin intermediul textului studiem ceea ce ne interesează.

Toate aceste funcții contribuie la formarea tehnicii de lucru cu textul. Activitatea de lucru cu textul este următoarea:

- Descifrarea textului;
- Decodarea textului;

- Receptarea textului;
- Exersarea actului comunicării.

Descifrarea textului

- Citirea fluentă, corectă, conștientă, rostind clar sunetele. Citirea se desfășoară în ritm propriu;
- Scrierea corectă după copiere, transcrierea, dictarea sau autodictarea fragmentelor din textele citite.

Pornind de la premisa că vorbim de grupe alolingve, înțelegerea sensului celor citite este cerința principală. De fapt, obiectivul de bază al citirii îl constituie înțelegerea mesajului unui text. De aceea, trebuie să ne convingem în permanență că studenții au înțeles mesajul textului. De regulă, citirea unui text nou începe printr-o activitate de pregătire a studenților în vederea lecturii, care are menirea de a-i introduce în atmosfera generală a textului, în problematica lui. Activitatea de pregătire pentru lectură ar putea fi o conversație adecvată, relatarea de către profesor a unor fapte necesare înțelegerii textului, a unor observații și impresii ale cursanților despre care ar afla prin citirea textului, audierea unei piese muzicale, examinarea imaginilor, etc.

Decodarea textului

- Identificarea cuvintelor și expresiilor noi;
- Explicarea lor prin folosirea de cuvinte cu înțeles asemănător sau deducerea sensului din context;

- Utilizarea cuvintelor și expresiilor în propoziții noi;
- Scrierea corectă a cuvintelor și expresiilor noi, alcătuirea propozițiilor cu ele.

Vocabularului i se atribuie un anumit sens în didactica obiectului și este absolut necesar să-i precizăm anumite limite în aria unei unități de învățare. Intenția este de a dezvălui care este rolul vocabularului în procesul de învățare a limbii a doua de către alolingvi și modul de funcționare a lui în sistemul complex al limbii.

Ordonarea lucrului cu vocabularul pe baza unor reguli este oportună în contextul celor menționate mai sus.

În primul rând, este importantă consecutivitatea prezentării cuvintelor noi, deoarece fiecare cuvânt din lexicul limbii române comportă un sens de bază și are o anumită semnificație în funcție de contextul în care este utilizat.

Cuvântul este deschis interpretării semantice, de aceea este rațional de a prezenta studenților cuvintele noi într-o anumită consecutivitate, care ar lua în considerație:

- asocierile fonologice (cuvântul are același fonetism cu lexemul rusesc sau absolut diferit);
- înțelegerea sensului ;
- axa intereselor (cuvântul desemnează un termen, fenomen cunoscut, din aria de preocupări și interese ale studenților).

Dezvăluirea sensului cuvântului, semantizarea, se poate realiza prin mai multe procedee, aplicarea cărora rămâne la discreția profesorului în funcție de lista concretă de cuvinte:

- utilizarea sinonimelor, antonimelor cunoscute deja ;
- determinarea sensului cuvântului pe baza contextului;
- explicarea cuvântului în limba română sau în limba rusă însoțită de repere (imagini, de exemplu);
- găsirea cuvântului în dicționarul bilingv;
- “găsirea” cuvântului pe baza literelor împrăștiate din traducerea lui;
- traducerea directă a cuvântului (se face în cazul noțiunilor abstracte, structurilor frazeologice, sensului figurat, îmbinării de cuvinte și al epuizării celorlalte procedee).

Limbajul activ se operaționalizează în situațiile cotidiene și are o frecvență relativ mare. Aceste cuvinte apar de nenumărate ori într-o exprimare cotidiană. Limbajul pasiv este utilizat numai în situații specifice, având o frecvență redusă. În asemenea cazuri nu e nevoie să se insiste prea mult asupra explicării acestor cuvinte. De cele mai multe ori ele pot fi, pur și simplu, traduse.

Receptarea textului

- Explicarea titlului textului;

- Citirea fragmentelor și povestirea lor cu cuvinte proprii;
- Participarea la elaborarea planului de idei;
- Povestirea textului conform planului de idei respectiv;
- Formularea întrebărilor;
- Exprimarea sentimentelor, atitudinilor față de cele relatate în textul respectiv.

Împărțirea textului în fragmente logico-semantică și intitularea lor, este una dintre modalitățile eficiente de lucru cu textul. Rolul acestui exercițiu constă în aprofundarea înțelegerii conținutului, dar și în conștientizarea legităților construcției exprimării coerente.

Formularea întrebărilor și a răspunsurilor au menirea de a solicita operații de gândire ale studenților, a-i stimula la activitatea de căutare, de descoperire, de exprimare a unor opinii personale, ceea ce va determina o atitudine critică față de fenomenele, procesele, obiectele, faptele, situațiile oglindite în texte sau întâlnite în viață.

Este oportun de a folosi cât mai multe întrebări care îi stimulează să elaboreze răspunsuri originale, să găsească mai multe soluții la o problemă pusă în discuție. Întrebările reprezintă și un mijloc fundamental pentru a verifica rezultatul procesului de învățare, ele au un caracter eficient, semnalând în orice moment progresele pe care le fac studenții, eventualele probleme neînțelese și, prin urmare, măsurile de corectare.

Formularea corectă a întrebărilor demonstrează capacitatea de sinteză, de selecție, de claritate a ideilor și de exprimare corectă.

Lecțiile vor avea un succes deosebit în cazul în care studenții înșiși pun întrebări prin care cer lămuriri cu privire la text, solicită informație suplimentară.

La formularea întrebărilor trebuie pornit, ca atare, de la răspunsurile ce se doresc sau care s-ar putea da și reține.

Întrebări prețioase vor fi acelea care încep cu cuvintele sau cu expresiile următoare: *comparați, spuneți, arătați motivele pentru..., explicați de ce..., spuneți, relatați ce s-ar întâmpla dacă...*

Alcătuirea planului de asemenea contribuie la dezvoltarea vorbirii, ajutând la reproducerea textului. Planul textului poate fi alcătuit din propoziții enunțiative, interrogative, simple ori dezvoltate. Ar mai putea fi constituit din cuvinte-cheie sau expresii.

Intitularea sau reintitularea textului este benefică în economia lucrului cu textul ca studenți să identifice corect componentele lui - *tema, ideea principală și titlul*.

Una dintre caracteristicile principale ale textului este *tema*. Tema este aceea *despre ce se vorbește în text* sau *acea întrebare*, care va fi discutată.

Concentrarea conținutului textului până la o singură propoziție care reflectă informația de bază este tema textului dat.

Ideea principală este atitudinea față de cele expuse în text, cu alte cuvinte, este ceea ce *se demonstrează* ori de ce îl convinge autorul pe acel căruia i se adresează.

Tema și ideea principală își găsesc o expresie concretă în titlul textului, care reprezintă conținutul concis al acestuia.

Intitularea unui text este o componentă obligatorie a acțiunilor de învățare pe baza textului. Acest exercițiu demonstrează perceperea conștientă a conținutului și capacitățile cursanților de a comprima conținutul de idei la nivelul titlului.

Exersarea actului comunicării

- Improvizarea dialogului în baza textului, cu sau fără repere;
- Diverse exerciții productiv-creative, pornind de la posibilitățile conținutiste ale textului;
- Manifestarea interesului pentru participarea la discuții;
- Emiterea părerilor personale referitoare la text.

Construirea discursului corect și complet, în baza textului studiat, în care să fie respectate regulile dialogului sau vorbirii indirecte este unul din procedee metodice care stimulează vorbirea productivă. Reperele indicate îi ajută pe studenți să-și ordoneze gândurile, le stimulează creativitatea etc. Dezvoltarea priceperilor și a deprinderilor de vorbire constă în crearea condițiilor

prielnice pentru stimularea vorbirii nepregătite. Astfel de procedee de lucru cu textul citit sunt: redarea unui fragment, discutarea ideilor textului, exprimarea atitudinii personale față de faptele, evenimentele expuse, toate aceste activități contribuie la introducerea în vorbire a elementelor de creație.

Atât în pregătirea studenților pentru citire, cât și în cazul analizei textului, improvizarea dialogului în baza textului, cu sau fără diferite repere, are o importanță deosebită.

Stăpânind limba, cursanții obțin deprinderi de vorbire dialogată atunci când comunică în limba a doua. Spre deosebire de monolog, dialogului îi este specifică promptitudinea, spontaneitatea, iar schimbul de replici decurge foarte dinamic. Astfel de comunicare nu poate fi planificată, «programată», dat fiind faptul că replicile se produc în raport cu comportamentul de vorbire al fiecărui participant la dialog.

Dificultățile întâlnite la dialogarea într-o limbă străină sunt legate de spontaneitate și emotivitate. De aceea, dezvoltarea vorbirii dialogate nu trebuie să anticipeze dezvoltarea vorbirii monologate (în viziunea unor specialiști în domeniu), dar să decurgă paralel, chiar cu o anumită depășire a vorbirii monologate.

Exercițiile productiv-creative, pornind de la posibilitățile conținutiste ale textului, stimulează imaginația creativă, le dezvoltă abilitățile de vorbire (gândire), contribuie la transferul de cunoștințe acumulate în urma lecturii.

Exercițiile creative prevăd redactarea unor eseuri prin analogie cu cele citite ori pe baza unor întâmplări văzute sau auzite.

Deosebit de util, eficient, incitant ar fi dacă studenților li s-ar cere să povestească despre fapte și întâmplări imaginare, pe care ei le-ar putea trăi în viitor, plasându-se ca personaje active ori ca simpli spectatori.

Intervențiile creative, în lucrul cu textul, ar putea fi și exprimarea opiniilor personale cu privire la personaje, fapte, evenimente, la ceea ce le-a plăcut mai mult, redactarea unei alte versiuni cu privire la finalul textului, răspunsul la întrebări de tipul: *ce s-ar întâmpla, dacă...*, *ce-ați fi făcut voi...*, *cum ați fi procedat...*, diferite modalități de lucru în perechi și pe echipe etc.

Metoda lucrului cu textul este deosebit de importantă în scopul dezvoltării competenței de comunicare.

Bibliografie:

- BERTRAND, Schwartz, 1976, Educația mâine, București.
CARROL, John B., 1979, Limbaj și gândire, București.
DUMITRU, Gh., 1998, Comunicare și învățare, București.
GRIGOROVIȚA, M., 1995, Predarea și învățarea limbilor străine, București.
IONESCU, M., CHIS, V., 1992, Strategii de predare și învățare, București.
PURICE, M., GUȚU, V., 1995, Limba română în școlile alolingve, Chișinău.
ȘERBAN, V., 1980, Metodica predării limbii române: curs intensiv pentru studenții străini, București.

FUNCȚIONAREA VERBULUI ÎN DISCURSUL MEDIATIC ȘI ÎN DISCURSUL SOCIAL ONLINE. CIRCUMSTANȚELE CERCETĂRII DISCURSULUI MEDIATIC ȘI ALE DISCURSULUI SOCIAL ONLINE

Dimitria CAMEN
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract: *This article is part of the doctoral project entitled: The functioning of the verb in Romanian between norm and deviation. Because the subject of our research is The functioning of the verb in different types of discourse between norm and deviation, we considered it important to analyze the way the verb works in Romanian media discourse, but also in online social discourse. The corpus consisted of a variety of written texts, and among the most common deviations we encountered, we can mention: - misuse of the verb to be in the conjunctive mood, present tense, second person, singular; misuse of the future tense itself; mistakes are encountered in writing the impersonal infinitive verb form of the lexical verb; misspelling at the perfect compound tense, indicative of multiple verbs due to not knowing how some verbs work, such as to be/ to live; disagreements between the Predicate expressed by the verb and the Grammatical Subject; the archaic/ regional use of verbs such of copy: to copy instead of to copy; the wrong use of time more than perfect.*

Keywords: *language, speech, verb, norm and deviation.*

Referindu-se la modul în care funcționează mecanismele limbii, Saussure afirmă că totul nu este decât o chestiune de solidaritate, de interdependență a elementelor care dau valoare întregului, iar „părțile, de asemenea, au valoare în virtutea locului lor în întreg” (Saussure, 1998: 139). Aceleași principii de funcționare pot fi extinse la nivelul oricărei societăți, în cadrul căreia specificitățile decurg din raporturile care se stabilesc între indivizi, fenomene și lucruri. Natura acestora determinând, de altfel, și rațiunea în temeiul căreia dimensiunea temporală este fragmentată și ierarhizată în epoci și decade, care, prin prisma evenimentelor care le-au marcat, au reușit să tranșeze timpul, constituindu-se în puncte de referință pentru viitoare investigații. În contextul acesta, limba, a cărei menire este restituirea tuturor sistemelor categorizante și a întregii experiențe socio-culturale, seamănă, după cum bine remarcă M. Foucault, „cu ceea ce comentează” (2008: 99).

În secolul al XXI-lea, viziunea panoramică a cadrului sociocultural românesc impresionează prin ritmul alternativ de negare și pozitivism, de continuu și discontinuu, în dialectica cărora comportamentul lingvistic al indivizilor oscilează frecvent între solidarizarea cu memoria colectivă tradițională și diversitatea modernă a lucrurilor. Fragmentarea gândirii în legătură cu fiecare dintre aceste posibilități fiind fără îndoială redată lingvistic în imagini, imaginarii și reprezentări, care își regăsesc firesc extensia în paginile presei (scrise și audiovizuale), înscrisă, la rândul ei, într-un proces de dezvoltare și conștientizare al rolului determinant pe care îl are în raport cu toate instituțiile și manifestările colectivității.

Greșeli de folosire a verbului în discursul mediatic și în discursul social online

Deoarece subiectul cercetării noastre este *Funcționarea verbului în diferite tipuri de discurs între normă și abatere*, iar până în acest moment am prezentat elementele teoretice constitutive, ne propunem ca în continuare, să argumentăm posibilitatea funcționării verbului în discursul mediatic românesc, dar și în discursul social online.

Prin urmare, vom analiza diverse texte scrise și și vom descoperi felul în care verbul este utilizat. Într-un articol care se regăsește pe facebook, intitulat: *Femeia independentă*, în 04. 01. 2021, apare următoarea afirmație:

„Să iubești sau *să fi iubit* nu înseamnă să ocupi un loc în inima cuiva, ci să creezi acolo un loc pe care nu-l poate ocupa nimeni!”

Observăm faptul că în articolul sus-menționat, verbul *a fi* la modul conjunctiv, timpul prezent este scris cu un i, de vreme ce, se scrie cu doi i. Corect ar fi fost: *să fii iubit*.

Pe youtube, am regăsit melodia intitulată: „*Să fi sărac, dar plin de bogăție*”, aparținând lui Dumitru Vasilescu. Apare aceeași greșeală de utilizare a verbului a fi la modul conjunctiv, timpul prezent, corect ar fi fost scris: „*Să fii sărac,...*”.

O altă problemă, o regăsim tot în cazul verbului a fi, utilizat la indicativ, timpul viitor propriu-zis. Pe pagina de facebook intitulată: *Damă de Treflă*, în 06.11.2019, a fost postat următorul mesaj:

„De ceva timp mă tot gândesc ca în fiecare dimineată să postez horoscopol. Credeți că *va fii util* pentru voi? Dimineța serviți cafeluța și vedeți ce ne pregătesc astrele.”

Cunoaștem faptul că, timpul viitor propriu-zis se construiește cu ajutorul formei specializate pentru funcția de auxiliar a verbului a vrea și forma verbală nepersonală de infinitiv a verbului cu sens lexical. Ar fi fost scris corect: Credeți că *va fi util?* (...)

Pe pagina de facebook a Mirabelei Dauer, în 09. 02. 2021, a apărut următoarea postare:

„Așa vă *voi primii* astăzi la MĂRUȚĂ! Ora 15...15,15 (exact nu știu când voi intra) o să vorbim și o să ne bucurăm de viață și muzică! Abia aștept! DOR DE VOI!”

În textul dat, eroarea apare la utilizarea greșită a formei de viitor propriu-zis, însă, în această situație este luat în discuție verbul a primi. Corect scris era: „Așa vă *voi primi*....”.

Într-o altă postare, intitulată- *Promovăm România*, (pe facebook), în 04.02.2021, apare verbul a *îngenunchea*, scris greșit la forma verbală nepersonală de infinitiv:

„Nici o forță ocultă din afară nu poate *îngenuchia* România mai mult decât forțele oculte din interiorul ei”.

În continuare, prezentăm un alt text preluat de pe pagina de facebook: *Florentina Ionela Iordache, Împreună pentru Sofia Maria*, în 02. februarie. 2021:

„Mă numesc Sofia Maria și am venit pe lume în urma multor rugăciuni ale părinților mei, să le umplu golurile din suflete, să le aduc alinare și mai ales să le fiu copil, copil dorit mulți ani, apărut după alte dureri și pierderi ale lor (8 sarcini oprite din evoluție la 2 luni, o sarcină pierdută la 6 luni din cauza unei infecții, o sarcină dusă la termen, toate analizele ok după naștere a *trăiat* o săptămână având probleme nedepistate pe timpul sarcinii. Mami a stat la pat cu risc crescut de avort și cerclaj cu frățiorii mei și cu mine. A luptat zi de zi cu durerile corpului dar nu a cedat...25 august 2020. În ziua când m-am născut pe mami au luat-o contractiile și în drum spre maternitate (București) nu am mai putut sta în căsuța mea și am rupt uterul ieșind în intestinele mamei...Dumnezeu a făcut minunea ca eu după 30 min. de resuscitare să respir însă am rămas cu aceste probleme de sănătate ce necesită un MIRACOL, multă putere și sprijin financiar. Mama a *foat* puternică și a suportat durerea imensă provocată de ruptura uterului. Cum spunea dl dr „ESTE O MINUNE CĂ MAI TRAIȚI!”. Un miracol și sprijinul financiar de la oamenii minunați ce îmi sunteți alături mă poate face un copil normal (normal încât să pot *zâmbii* mamei, să îi mulțumesc că îmi dă putere...Că luptă alături de mine deși nu doarme cu zilele. Durerea părinților mei i-a făcut să *aibe* încredere în Dumnezeu timp de 10 ani au luptat și nu s-au lăsat până nu am apărut eu. Vreau să trăiesc, vreau să le umplu sufletul de bucurie...Vreau să le înlocuiesc durerea cu binecuvânare. Vreau să le șterg lacrimile și să le dau fericirea iar pentru această fericire am mare nevoie de voi, oameni cu suflet bun. Vă rog să mă ajutați! Deși sunt prea mică să pot vorbi, eu mereu prin puterea mea îi promit mamei mele că *voi fii* bine. Ca să fiu bine am nevoie de medici buni (medici pe care îi am deja) dar și de suport financiar pentru tratamente și proceduri. Părinții mei sunt niște oameni modești ce nu reușesc să acopere costurile lor, așa că pentru o copilărie pe care mi-o doresc înainte de toate, sănătoasă, apelez la voi. (...)

În textul de mai sus, remarcăm utilizarea greșită a verbului a trăi la modul indicativ, timpul perfect compus, pers. a III-a, nr. singular: a *trăiat*- corect scris era: a *trăit*, apoi utilizarea greșită a verbului copulativ a fi la indicativ, timpul perfect compus, pers. a III-a, nr. singular: a *foat* (puternică) în loc de: a *fost* (puternică). În continuarea aceluiași text, apare verbul a *zâmbi* scris greșit la forma verbală nepersonală de infinitiv. Apoi, regăsim scrierea greșită a verbului a avea la modul conjunctiv, timpul prezent, pers. a III-a, nr. plural: *să aibe* în loc de *să aibă*, dar și utilizarea greșită a verbului a fi la modul indicativ, timpul viitor propriu-zis (*voi fii*...), situație în care verbul de conjugat se scrie la forma verbală nepersonală de infinitiv: „...*voi fi*...”.

Pe o altă pagină de facebook, intitulată: *Cimitirul Animalelor de Companie Rămas Bun*, în 26.09.2020, am găsit următorul citat:

„Prietenii te vor iubi cât timp *vei fi* cu ei. Un câine te va iubi chiar și atunci când nu mai ești...”

Identificăm aceeași greșeală analizată și în textele precedente, în ceea ce privește utilizarea verbului *a fi* la modul indicativ, timpul viitor propriu-zis, situație în care verbul de conjugat se utilizează cu forma verbală nepersonală de infinitiv: *vei fi*.

Aceeași eroare de scriere o regăsim și pe pagina de facebook a *Salonului Zen Studio*, în 13.02.2021: „Școala Zen Academy vă oferă posibilitatea de formare gratuit în meseria de Stilist-cofor. Îți dorești să faci curs de stilist dar nu poți plăti 2500 de euro? Păi te putem ajuta! Te școlarizăm gratuit, dacă accepți după să lucrezi la noi. Te școlarizăm 6 luni/ 8 ore pe zi...și *vei fi* colegul nostru! Pentru selectarea viitorilor noștri colegi vă așteptăm cu informațiile despre voi pe messenger.”

Corect scris era: „...vei fi...”.

Pe situl de vânzări OLX, în 20.01. 2021, a fost postat următorul anunț:

„Vilă Brestei, În apropiere de Facultatea de Sport, Craiova

Descriere: Agenția House vă *oferim* spre vânzare vilă construită în anul 2002 compusă din D+P+E+M. Demisol: dormitor, hol, baie. Parter: living, dormitor, bucătărie utilată, baie, terasă. Etaj: patru dormitoare, două băi, balcon. Mansardă: open-space 155 mp. Încălzirea se face cu centrală pe gaze. Curtea este amenajată cu pavele. Comisionul pentru cumpărător: 1%.

Pentru *a descoperii* potențialul proprietății nu ezitați să programați o vizionare. ”

În textul dat, se remarcă dezacordul între Predicatul exprimat prin verbul *a oferi* și Subiectul gramatical- *Agenția*. Subiectul gramatical îi impune predicatului, mai exact părții devorbire prin care se exprimă predicatul, acordul în persoană și număr. În cazul nostru, „Agenția...*oferă* spre vânzare...”. Observăm, de asemenea, că în textul dat lipsesc în mare parte verbele, iar în final, verbul *a descoperi* la forma verbală nepersonală de infinitiv este scris în mod greșit cu doi „i”.

Am constatat că, verbele *a voi* și *a vrea* sunt utilizate greșit de mulți locutori la modul indicativ, timpul imperfect în vorbire, dar și în scriere, după cum se relevă în primul discurs, unde este utilizat cu forma de *vroiam* în locul lui *voiam*. În DOOM 2005, sunt menționate verbele *a voi* și *a vrea*, în timp ce verbul *a vroi* nu este menționat. Forma de imperfect pentru persoana I singular și plural a verbului *a voi* este *voiam*, iar pentru verbul *a vrea*, forma de imperfect, persoana I singular și plural este *vream*.

Și verbul *a avea* la modul conjunctiv, timpul prezent, persoana a III-a, ridică o seamă de probleme atunci când este utilizat, deoarece unii vorbitori folosesc o variantă arhaică/ populară în vorbire (*să aibe*), variantă care își pune amprenta și asupra scrierii. Un exemplu pentru această situație, îl regăsim în al doilea discurs; corect scris era: „...ar trebui *să aibă* sau *să nu aibă*...”.

În textul preluat de pe site-ul *Impact.ro* (Anexa 1), observăm că este utilizat greșit verbul *a așeza* la modul indicativ, timpul prezent, persoana a III-a, nr. singular. La indicativ, prezent, verbul *a așeza* are în radical o alternanță fonetică *e-a*, nu *e- ea*. În timpul conjugării, *e-ul* se păstrează la indicativ prezent, la toate persoanele cu excepția persoanei a III-a, singular și plural: *eu așez/ tu așezi/ el așaza; noi așezăm/ voi așezați/ ei așază*. Vom scrie și vom pronunța corect la persoana a III-a: *așază*. În textul suport, corect spus era: „...Dumnezeu *așază* lucrurile...”.

În analiza textelor pe care le-am parcurs, o altă problemă pe care am constatat-o este cea referitoare la utilizarea greșită a *modului indicativ, timpul mai mult ca perfect* așa cum rezultă din textul aflat în Anexa 1. La persoana I, plural, verbul *a vedea* are forma: *văzuserăm*. Corect spus era: „...nu ne *văzuserăm*...”.

În concluzie, presa scrisă se prezintă ca spațiu strategic al perpetuării discuțiilor și criticilor în legătură cu uniformizarea și impunerea unor norme generale în legătură cu uzul lingvistic și practica scrisului. Mai mult decât atât, aceasta reprezintă unul dintre mijloacele de popularizare și propagare în spațiul public a deciziilor și aspectelor care vizează unificarea și dezvoltarea limbii române. Iar ca urmare a acestei realități, spațiul publicistic, dar și cel online reprezintă domeniile în raport cu care sunt reperabile o serie întreagă de comentarii, atitudini și judecăți în legătură cu limba.

Pe de altă parte, orientându-ne către funcționarea verbului în diferite tipuri de discurs, ca efect al alegerilor subiective în paradigma limbii, textele pe care le-am supus analizei ne-au atras atenția tocmai prin aspectele morfologice evidențiate, specifice perioadei actuale, aspecte care se reflectă în practica lingvistică a locutorilor limbii române.

Bibliografie:

- ANGENOT, Marc, 2002, *Interventions Critiques, Vol. I, Questions d'analyse du discours, de rhétorique et de théorie du discours social*, în *Discours social/ Social Discourse*, Vol. III.
- ARDELEANU, Sanda-Maria, COROI, Ioana- Crina, 2002, *Analyse du discours, Eléments de théorie et pratique sur la discursivité*, Suceava, Editura Universității din Suceava.
- ARDELEANU, Sanda- Maria et alli, 2007, *Le discours en action étude théorique et pratique sur la discursivité*, Chișinău, CEP USM.
- FAIRCLOUGH, Norman, 2001, *The dialectics of discourse*, în *Textus*, vol. XIV, No. 2, pp. 231-242.
- FOUCAULT, Michel, (1966), 2008, *Cuvintele și lucrurile*, Traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, București, Editura Rao.
- FOUCAULT, Michel, 2010, *Arheologia cunoașterii*, Traducere de Bogdan Ghiu, București, Editura Rao.
- JAKOBSON, Roman, 1963, *Essais de linguistique générale*, Les Editions de Minuit, Paris.
- MAINGUENEAU, Dominique, 2009, *Aborder la linguistique*, Seuil, Paris.
- NAGY, Rodica, 2002, *Sintaxa limbii române actuale*, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”.
- NGALASSO-MWATHA, Musanji, (dir.) 2010, *L'imaginaire linguistique dans le discours littéraire, politiques et médiatiques en Afrique*, Pessac, Presses universitaires de Bordeaux.
- OPREA, Ioan, 2008, *Comunicare culturală și comunicare lingvistică în spațiul European*, Iași, Institutul European.
- OPREA, Ioan, 2007, *Elemente de filozofie a limbii*, Iași, Institutul European.
- MAINGUENEAU, Dominique, 2009, *Aborder la linguistique*, Seuil, Paris.
- SAUSSURE de Ferdinand, 1998, *Curs de lingvistică generală*, Iași, Editura Polirom.

Dicționare

- Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”. (2009). *Dicționarul explicativ al limbii române*. București: Editura Univers Enciclopedic Gold. (DEX'09).
- BIDU-VRÂNCEANU, Angela, CĂLĂRAȘU, Cristina, IONESCU-RUXÂNDOIU, Liliana, MANCAȘ, Mihaela, PANĂ DINDELEGAN, Gabriela, 2001(1997), *Dicționar de Științe ale Limbii*, București, Editura Nemira.
- CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gheorghe, 1998, *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora.
- COTELNIC, Teodor,(coord.), 2000, *Gramatica limbii române*, Chișinău, Editura Litera.
- DUCROT, Oswald, SCHAEFFER, Jean-Marie, 1996, *Noul dicționar enciclopedic al Științelor Limbajului*, București, Editura Babel.
- FIERĂSCU, C., GHIȚĂ, Gh., (1979). *Mic dicționar îndrumător în terminologia literară*, București, Editura Ion Creangă.
- MARCU, Florin, 2000, *Marele dicționar de neologisme*, București, Editura Saeculum.
- NAGY, Rodica, 2015, *Dicționar de analiză a discursului*, Iași, Institutul European.
- STOIAN, Ion M., 1994, *Dicționar religios*, București, Editura Garamond.

STYLISTICS IN TEACHER TRAINING SETTING

Oxana CREANGĂ
Universitatea de Stat din Moldova,
Chişinău, Republica Moldova

Abstract: *The present article investigates the role of stylistics in the teacher training setting. Drawing on the concerns of pedagogical stylistics, the study aims to demine the overall implications of stylistics on the development of students' language awareness, text awareness, and cultural awareness. To evaluate student reactions to the practice of stylistic analysis conducted in the course of stylistics and text linguistics, a questionnaire was administered requiring respondents to choose one of the given alternatives. The items included in the survey are formulated based on the applied utility and relevance of stylistics to learning the English Language synthetized by G. Hall in the articles "Pedagogical Stylistics" and "Stylistics in Second Language Contexts: A Critical Perspective". The questions cover two main areas of learning situations – the impact stylistics has on the acquisition of the language and on the development of students' language awareness, i.e. gaining of knowledge and understanding of language use and language choice, and the contribution the study of stylistics exerts on the development of empirical research skills and transferable skills. Conclusions are formulated based on the overall findings from the questionnaire returns.*

Keywords: *pedagogical stylistics, representational language vs. referential language, language-based approach to literature, interpretation.*

Introduction

Stylistics in the educational system is regarded as a discipline that bridges the gap between literature and linguistics in different language degree programs. In the broader sense it is defined by G. Hall as "the close, systematic and linguistically informed study of language use and language choice" (Hall, 2014: 239). In this context, courses in stylistics are usually implemented to develop students' sensitivity to different features of language and the ways in which they are used in various types of texts with different effects. In addition to improving students' analytical skills at a linguistic level, stylistics is also employed with the aim of increasing students' own general linguistic performance or in specific courses on creative writing, for example. Pedagogical stylistics, a special branch of stylistics, is concerned with investigating the pedagogical implications of stylistics in the teaching of literature as well as in first and second language acquisition, *i.e.* the teaching of English through literature (Nørgaard *et al.*, 2010: 5).

The pedagogic value of stylistics is reflected in the teaching of *representational language*, contrasted to *referential language*, proffered by John McRae. The former type refers to the use of language which makes an appeal to the imagination or to the affective side of the interlocutors. Imagery, idioms, advertisements, modality, text worlds are all textual elements which are crucial to the processing of this linguistic material. The latter is purely transactional, with no requirement for processing and interpretation – the kind of language usually provided in most textbooks for the teaching and learning of English as a second or foreign language. Pedagogical stylistics introduces representational language from the initial stages of language learning, the discipline being intended to develop ongoing language awareness, text awareness, and wider cultural awareness, all of which had been largely overlooked in language teaching until the middle of 1990s (McRae, Clark, 2004: 335-336).

Pedagogical implications of stylistics in the teaching of English as a Foreign Language

According to Gillian Lazar, the two main objectives of stylistics are to enable students to make meaningful interpretations of the text and to expand students' knowledge and awareness of the language in general (Lazar, 1993: 31). Thus, although the aim of using stylistics is to help students to read and study literature more competently, it also provides them with excellent language practice through conscious attention to linguistic elements of a text made salient by means of 'deviance' of some kind, repetitions, parallelism or other prominent patterns aimed to contribute significantly to

meaning. As Geoff Hall states, “the metalinguistic reflection and discussion promoted by stylistic approaches in the second language classroom are held to contribute to deeper processing, understanding, memorability and development of the additional language in use” (Hall, 2007: 4). The statement, we claim, is valid for teaching English as a foreign language, too. Awareness raising stylistic activities lead to enhanced ability for learners to use the language for their own purposes.

For the language learner, stylistics has the advantage of illustrating how particular linguistic forms function to convey specific messages. It uses terminology and procedures familiar to students (those of grammatical description) to reach and justify literary interpretations. In this way, it not only helps students to use their existing knowledge of the language to understand and appreciate literary texts, it also deepens their knowledge of the language itself. Stylistic analysis can also provide a way of comparing different types of texts, whether literary or non-literary, in order to ascertain how they fulfill different social functions. For example, G. Lazar suggests asking students to compare the description of a character in a novel with the information about someone given in a letter of reference or on a medical form (Lazar, 1993: 32). The students will then be able to examine how these texts differ and the reason for this difference. Literature can thus be integrated more fully into the classroom, since literary texts can be studied alongside other types of texts.

The method of stylistic analysis is frequently adopted within the *language-based approach to literature* consisting in close integration of language and literature aimed at improving student’s knowledge of, and proficiency in, English. Students are guided to develop a response to literature through examining the linguistic evidence in the text. They are encouraged to draw on their knowledge of English, familiar grammatical, lexical or discursal categories to make aesthetic judgments of the text. So, this approach may provide useful exposure to, or revision of, grammar and vocabulary in interesting new contexts (*Ibidem*: 25-27). The advantages of using literary texts for language activities, in this approach, are: they offer a wide range of styles and registers; they are open to multiple interpretations and hence provide excellent opportunities for classroom discussion; they focus on genuinely interesting and motivating topics for classroom exploration.

Hence, literature in classroom represents motivating material due to complex themes and unexpected uses of language, interesting plot structures, features not found in the pseudo-narratives frequently employed in course books. It also offers access to cultural background of the people whose language they are studying, making them aware of the social, political, and historical events depicted in a particular literary text. In addition, literary texts contain meaningful and memorable contexts for processing and interpreting new language that encourage language acquisition and expand students’ language awareness. Asking students to explore the deviant linguistic occurrences characteristic of literary texts, such as breaches of usual rules of syntax, collocation and even cohesion encourages them to think about the norms of language use and be aware of their specific stylistic effects in the given literary work. Finally, literary texts develop students’ interpretative abilities, since literary texts are often rich in multiple levels of meaning and demand that the reader/learner be actively involved in eliciting the unstated implications and assumptions of the text, thus being a good source for developing students’ abilities to infer meaning and to make interpretations (*Ibidem*: 15-19).

Basic activities using stylistic analysis or stylistic method vary from the traditional practice of “close reading” to the technique of heuristic rewriting of texts as a pedagogic aid, rather than an end in itself. The first type involves directing student’s attention to conspicuous features of text language, such as unexpected or regular recurrence of certain lexical syntactic structures, deviances from the norm or other salient patterns and the consideration of the contribution of these elements to the interpretation and evaluation of the text. This type of activity correlates with the comparative method of pedagogical stylistics presented by G. Hall in “Pedagogical Stylistic” (Hall, 2014: 241). As Hall states, the main inquiry is “how are typically literary texts different yet the same as other uses of language?” (*Ibidem*). The second type of activities, within the transformative pedagogical stylistic approach (*Ibidem*), presupposes comparative analysis and re-writing texts from different perspectives, for instance the cross-genre “translation”/paraphrasing of a poetic text into the form of a prose note, followed by the formal analysis of every aspect of the adapted text as a basic part of

the teaching and learning process, before the text is rewritten back into poetic form and compared with the original (McRae, Clark, 2004: 340). These demand a different set of linguistic choices and knowledge of the linguistic features of a variety of genres and text types in order to transform, for example, a poem into a blog (Nørgaard *et al.*, 2010: 38). Such exercises enhance text awareness, helping learners into an understanding of how the text creates specific meanings. The same technique can be applied by removing words, phrases, lines, or whole paragraphs/stanzas from a text and analyzing what differences the changes would make (McRae, Clark, 2004: 340). These activities correlate with two methods of pedagogical stylistics – *comparative stylistics* and *transformative stylistics* presented by G. Hall in “Pedagogical Stylistics” (Hall, 2014: 241).

Student perceptions of the pedagogical value of stylistics

A questionnaire was administered to 16 third-year students in order to find out their overall reactions to the practice of stylistic analysis conducted in the course of stylistics the respondents took for one term and in the course of text linguistics they took for two consecutive terms within the degree program *English Language and French*, teacher training domain, at the Faculty of Languages and Literature of Moldova State University. The course in stylistics contains topics mainly related to style and stylistics, varieties of language, stylistic classification of the English vocabulary, phonetic, lexical, and syntactical expressive means and stylistic devices, and functional styles. The courses in text linguistics provides students with the foundations of textuality encompassing text-as-a-product and text-as-a-process approaches. In addition to introducing students to the principles of the textualization of the message and its reception and interpretation, the course is intended to develop students’ linguistic knowledge and encourage a critical and analytical engagement with the text. The latter aspect heavily draws on detailed linguistically informed analysis of language use in literary texts. Besides providing students with necessary information enabling them to form their own judgments of diverse aspects of textual organization and reception, such as cohesion, coherence, informativity, acceptability, intertextuality, etc., the course seeks to develop students’ analytical skills of identifying and evaluating the deeper implications underlying the formal organization of the literary text; to develop students’ critical and creative thinking competence in facing intricate literary texts; to solve the inconsistencies encountered in literary texts resulting from various linguistic deviations; to relate different aspects of the textual content, such as narrator, narrative situation, presentational modes, focalization, etc. to the textualization of the content. In attaining these objectives, the recourse to stylistics approach is of considerable importance as students analyze the author’s choice of language and the specific effects achieved in rendering point of view, characterization, and fictional space and time (tense). The emphasis is laid on cultivating an active element in the students’ approach to text, making them sensitive to language details and structure in the process of text comprehension and fostering their competences in conducting a critical linguistic analysis of the literary texts under study.

The devised questionnaire uses Likert scale and contains closed-ended items that require respondents to choose one of the given alternatives, i.e. to indicate the extent to which they agree or disagree with the statements by marking one of the options ranging from “strongly agree” to “strongly disagree”. The items included in the survey are formulated based on the applied utility and relevance of stylistics to learning the English Language synthesized by G. Hall in the articles “Pedagogical Stylistics” (Hall, 2014: 240) and “Stylistics in Second Language Contexts: A Critical Perspective” (Hall, 2007: 4-5). The questions broadly cover two main areas of learning situations – the impact stylistics is claimed to have on the acquisition of the language and on the development of students’ language awareness, i.e. gaining of knowledge and understanding of language use and language choice and the contribution this discipline exerts on the development of empirical research skills and transferable skills. Below, the overall findings from the questionnaire returns are discussed.

		Strongly Disagree %	Disagree %	Neither agree, nor disagree %	Agree %	Strongly agree %
1.	Stylistics facilitates the study of literature.		12,5	6,3	25	56,3
2.	Stylistics enables students to make meaningful interpretations of the texts addressed.		6,3	6,3	25	62,5
3.	Stylistics betters the understanding and uses of language of the texts addressed.	6,3		6,3	6,3	81,3
4.	Stylistics contributes to teaching language use, i.e. it enhances students' abilities to take expressions from the text and appropriate them for their own purposes.	6,3			12,5	81,3
5.	Stylistics provides useful exposure and revision of grammar and vocabulary in new contexts.		6,3	12,5	25	56,3
6.	Stylistics provides students with language practice through deliberate attention to linguistic features of foregrounding, different forms of language deviance or salient patternings, such as parallelism, repetitions, etc. seen to contribute significantly to meaning.				25	75
7.	Stylistics contributes to deeper processing, understanding, memorability and development of additional language in use.		6,3	6,3	25	62,5
8.	Stylistics is of value for foreign language learning programmes, as attention to language use facilitates language acquisition.	6,3		12,5	31,3	50
9.	Stylistics enhances language awareness, i.e. it encourages learners to think about the norms of language use and be aware of their specific stylistic effects in the given literary work by asking students to explore the deviant linguistic occurrences.		6,3	6,3	18,8	68,8
10.	Stylistics enhances cultural awareness.		6,3	18,8	31,3	43,8
11.	Stylistics improves students' creative writing skills.	6,3		6,3	6,3	81,3
12.	Stylistics helps to teach linguistics in an inductive way.			25	31,3	43,8
13.	Stylistics helps to teach empirical research skills – analytical and observation skills.	6,3		6,3	18,8	68,8
14.	Stylistics helps students develop transferable intellectual and social skills and rhetoric (evidence-based argument, careful and systematic description and presentation, argumentation).	6,3		6,3	18,8	68,8

Table 1. Overall Student Perceptions of the Role of Stylistics and Stylistic Approach

The results of the questionnaire aimed at eliciting students' reactions to the course of stylistics and stylistic approach in the context of foreign language teaching show that most of the students consider that stylistics improves the understanding and uses of language of the texts addressed; contributes to teaching language use, i.e. it enhances students' abilities to take expressions from the text and appropriate them for their own purposes and improves students' creative writing skills (13). A great number of students consider that stylistics provides them with language practice through deliberate attention to different linguistic features of foregrounding, language deviance or salient patternings (12); enhances language awareness (11); and provides useful exposure and revision of grammar and vocabulary in new contexts; contributes to more effective processing, understanding, memorability and development of additional language in use (10); teaches empirical research skills (11) and helps students develop transferable intellectual and social skills and rhetoric (11). Many of the respondents strongly agree that stylistics enables them to make meaningful interpretations of the texts under study (10) and consequently facilitates the study of literature (9). Only seven out of 16

respondents strongly agree with the statement that stylistics helps to teach linguistics in an inductive way and broadens cultural awareness.

Conclusions

In conclusion, it can be stated that the role of stylistics within the pedagogical framework is that of sensitizing students to language use, its complexity and capacity for creating meaning. An inevitable result of various stylistic activities in the context of foreign language learning and teaching is the improvement of students' linguistic competences. The main factors which contribute to language proficiency are: students' engagement in extensive reading, the metalinguistic consideration of linguistic and rhetorical choices conducted by stylistic approaches, and the development of language awareness.

References:

- HALL, Geoff, 2007, "Stylistics in Second Language Contexts: A Critical Perspective" in G. Watson and S. Zyngier (eds.) *Literature and Stylistics for Language Learners: Theory and Practice*. Palgrave Macmillan, p. 3-14.
- HALL, Geoff, 2014, "Pedagogical Stylistics" in M. Burke (ed.) *The Routledge Handbook of Stylistics*. London: Routledge, p. 239-252.
- LAZAR, Gillian, 1993, *Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MCRAE, John, CLARK, Urszula, 2004, "Stylistics" in A. Davies and C. Elder (eds.) *The Handbook of Applied Linguistics*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, p. 328-346.
- NØRGAARD, Nina, MONTORO, Rocio, BUSSE, Beatrix, 2010, *Key Terms in Stylistics*. London and New York: Continuum.

DISCURSUL DIPLOMATIC ÎN VIZIUNEA LINGVISTICII COȘERIENE: STILISTICĂ ȘI TERMINOLOGIE

Sorina DONȚU-SARÎTERZI
Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *Our aim in this article is to address a less studied topic - that of diplomatic language and discourse based on extensive German material. Based on the most important contributions of E. Coșeriu, according to which the faculty of language and, consequently, any language that embodies it, is based on two fundamental principles: creativity and otherness, as "the reason for being of language/ languages and their content in their evolution".*

Keywords: *diplomatic language, speech, diplomatic code, diplomatic normativism, diplomatic rhetoric.*

Studiul semantic, stilistic și pragmatic al limbajelor de specialitate, inclusiv și al limbajului diplomatic, determinarea trăsăturilor lor, a zonelor de interferență și a raportului cu limba, norma și actualitatea reprezintă aspecte dintre cele mai provocatoare pentru cercetarea lingvistică modernă în cheia lucrărilor fundamentale ale lui Eugeniu Coșeriu. Savantul ne-a lăsat reflecții vizând funcțiile diferitor limbaje și discursuri începând cu limbajul politic până la cel medical.

Ne-am pus ca scop în această articol să abordăm un subiect mai puțin cercetat - cel al limbajului și discursului diplomatic în baza unui amplu material german. Pornind de la contribuțiile esențiale ale lui E. Coșeriu, după care facultatea limbajului și, în consecință, orice limbă care-o întrupează, se întemeiază pe două principii fundamentale: *creativitatea* și *alteritatea*, ca „rațiunea de a fi a limbii/ limbilor și a conținutului acestora în evoluția lor”.

Discursul diplomatic este purtătorul unei dimensiuni complexe de ordin lingvistic, politologic, cultural care reflectă nu numai termenii și expresiile unui sistem diplomatic, ci și modalitățile de a le actualiza. Din studiile preliminare pe care le-am făcut în ultimii trei ani am constatat că acest domeniu de activitate are un vocabular specific și o stilistică lingvistică aparte.

Trăsăturile lingvistice, sociologice, politologice, culturale, etc. ale diplomatului organizează discursul diplomatic într-un cadru instituțional bine stabilit, care cuprinde tradițiile mereu în dinamică și evoluție. Discursul diplomatic, structura semiotică a acestuia încă n-au fost cercetate plenar. Dialectica formelor discursului diplomatic german, hiperbola negativă (eufemismul), cât și cea pozitivă (politețea), pe care noi vom încerca s-o descifrăm, sperăm să ne ducă spre intertextualitatea diplomatică care „ascunde” lucruri încă nedescifrate.

Opțiunea noastră pentru *discursul diplomatic* nu este una fortuită, dimpotrivă, ea este determinată de situația la zi a diplomației contemporane care cunoaște o dublă evoluție: diplomația *constructivă și reflexivă* (rediscutare și reanalizare a conceptelor și postulatelor fundamentale), *diplomația extensivă* (lărgirea domeniilor referențiale) și *intensivă* (aprofundarea sistematică a fiecărui spațiu diplomatic).

Or, aspectul reflexiv și autoreflexiv, inscripția subiectivității, transferul interlingvistic și intersemiotic într-un cadru discursiv integrator își găsesc cea mai adecvată concretizare în discursul diplomatic, cu rol structurant și constitutiv pentru descifrarea/cunoașterea universului diplomatic.

Termenul *discurs* presupune o ținută științifică, academică, diplomatică, oficială, foarte aproape de normă/normativism. El presupune „o înălțime”, un stil și o haină stilistică ce îl apropie de impecabil.

În ultimul timp stilurile funcționale aproape că sunt tot mai des abordate de cercetători în favoarea discursurilor. Tot mai des întâlnim studii ale *discursului politic, juridic, diplomatic, academic, științific* etc.

În discursul diplomatic lucrurile, faptele, ideile sunt atenuate, perifrăzate, implicite. Sub intenția unei exprimări codificate, se afirmă de obicei lucruri, fapte, idei subtile, pline de ambiguități, camuflate, scopul fiind de a intensifica expresivitatea comunicării și de a mări statutul conotativ al discursului.

Fiecare discurs are sistemul său de figuri stilistice. În discursul diplomatic toate figurile de stil „sunt la ele acasă”, făcând parte din terminologia diplomatică și au practic aceeași longevitate cu însăși istoria diplomatică. Figurile de stil au un rol și funcție aparte: pe de o parte ele dau un rafinament în materie de calitate, pe de altă parte deturneză sensul acestuia spre ambiguitate ori tabuizare.

Alegerea cuvântului, prin urmare a epitetului potrivit „epitet ajustat” în discursul diplomatic, care vizează un anumit context și un anumit scop, rămâne o chestiune de finețe căutată. Generos ca sursă nu numai de expresivitate, dar și de afectivitate și emotivitate, epitetul poartă cu sine pericolul stereotipei. În plus abuzul de epitete dă textelor și discursurilor un aspect greoi, încărcat în mod supărător.

Probabil că anume din aceste considerente în discursul diplomatic epitetele nu pot fi mai mult de două-trei. De multe ori acestea se găsesc în formă de antiteză: „*un conflict util și nedorit*”. Puterea de a frapa, de a atrage atenția auditorului, este una dintre rigorile fundamentale ale discursului diplomatic (acesta făcând și el parte din *scrisul aranjat frumos*), căci dincolo de un epitet față de care rămânem indiferenți, într-atât de mult ne-am obișnuit cu el, se așterne de fapt o perspectivă istorico-filosofică îndepărtată în timp, o acumulare de metafore, comparații și abstractizări, care fac discursul diplomatic greoi și ambiguu.

Menționăm că în discursul diplomatic a amalgama mai multe calificative la un singur obiect este considerat ca un neajuns, ca o carență stilistică care se cere a fi evitată.

Autorul unui discurs diplomatic obține prin epitetele alese de el „relieful obiectelor pe care el dorește să le actualizeze pertinent pentru auditoriul care-l ascultă și prin alegerea și accentuarea unora mai importante din câte ar fi fost posibile”.

Discursul diplomatic are sistemul său de conotații practic inconfundabil, micro-sistemul sau de figuri retorice și de tropi, prin care diplomații ori camuflează lucrurile, faptele, ori le ambiguizează. Se spune și se scrie că diplomații prin discursul lor ar fi niște profesioniștii ai „limbii de lemn” („*Holzsprache*”- în germană, „*wooden language*”- în engleză).

Cercetările noastre la nivelul utilizării doar a *epitetului* diplomatic ne convinge că lucrurile nu sunt chiar așa. Epitetul în discursul diplomatic face ca limbajul acestuia să fie dinamic, adoptiv, creator și în mare parte convingător pentru auditoriul care ascultă. În timp ce „limbajul de lemn” este vid, iar mesajul devine anost, figurile de stil, tropii mizează spre explicarea și „iluminarea” faptelor, problemelor de ordin internațional. Limbajul diplomatic nu este nici violent, spre deosebire de cel politic, ori cel juridic. Epitetul diplomatic are misiunea de a atenua lucrurile și de a depăși violența verbală cu orice preț.

Necesitatea unei *lexicografii diplomatice* aparte se face strict necesară căci ea constituie o parte integrantă din strategia generală a diplomaticului. Simțim replica specialiștilor, care pun accent mai mult nu pe partea lexicografică, ci pe manualul diplomatic, ori manualul de diplomație istorică și contemporană. Manualul este, însă, „altă operă”.

Aș putea aici aduce câteva exemple care reprezintă cartea de căpătâi a diplomaților în devenire. O să fac o trimetru aici la câteva surse în germană, așa cum obiectul meu de studiu este bazat strict pe un amplu material german, dar și ținând cont de rolul marelui lingvist Coșeriu pentru publicul german.

- Frank Nauman „*Die Kunst der Diplomatie: Zwanzig Gesetze für sanfte Sieger*“;
- Paul Widmer „*Diplomatie*“;
- Gerlinde Manz-Ghrist „*Die Kunst des sanften Siegens*“;
- Hans-Dieter Heumann „*Strategische Diplomatie*“;
- Rudolf Weber-Fas „*Das kleine Staatslexikon: Politik, Geschichte, Diplomatie, Recht*“;
- Alexander Bilgeri, Alexander Wolf „*Diplomatie digital. Neue Kommunikationswege der internationalen Politik*“;
- Bernhard Stahl „*Internationale Politik verstehen*“;
- Vamik D. Volkan „*Das Verstehen der Diplomatie*“

Toate conținând un set de capitole, paragrafe, compartimente de reguli tradiționale și moderne destinate celor tineri care intră în profesie, pentru a se familiariza cât mai rapid și cât mai ușor cu „capcanele”, arcele întinse în „marea politică diplomatică”. În așa fel manualul conține un cod de reguli „rare”, rar întâlnite din practica celor mai experimentați ambasadori, ori lucrători diplomatici.

Ghiduri, protocoale, documente normative și didactice sunt foarte utile pe teren, dar ele nu pot substitui lexicografia diplomatică, care formează limbajul diplomatic, adică *bazinul comunicării oficial-diplomatice*.

Unul din punctele strategice ale discursului diplomatic este cel al vocabularului acestuia, care are un statut aparte, dar nu are aparatul său lexicografic (în majoritatea cazurilor).

Stilistica discursului diplomatic nu este pur și simplu un ornament din tropi și figuri, din comparații și antiteze, din întrebări retorice și antonomasii camuflați. Această stilistică este mai întâi de toate o revalorificare semantică, o renovare și o complementare a faptelor, ideilor, fenomenelor ce țin și au raport cu diplomaticul.

Vorbind despre „sensul cuvintelor diplomatice”, la nivelul teoretic situația nu este la fel de simplă pe cât pare la nivel practic. Chiar și în vorbirea zilnică (ne diplomatică) ne confruntăm adesea cu probleme de comunicare, pentru că sensul cuvintelor, a unor expresii poate fi denaturat prin intonație, context, echivoci și jocuri de cuvinte

Ca orice alt stil, cel diplomatic, este specific unui grup profesional, în acest caz diplomaților de performanță, politologilor, dar poate depăși acest grup datorită implicațiilor politico-diplomatice foarte largi pe care le presupune diplomația în mod general.

Strategia unui discurs diplomatic are caracter complex: ea este impusă să țină cont în mod obligatoriu de câteva criterii lingvo-stilistice, lingvo-literare și discursive cum ar fi:

- Sistemul de conotații care este/va fi actualizat în discurs; acesta are un caracter complex și pleacă de la postulatul „a vorbi și a nu spune nimic” până la cel „a vorbi și a convinge”. Conotațiile diplomatice formează în ansamblul lor un mecanism relevant, care poate schimba lumea și ca s-o facă mai bună.

▪ Sistemul de tropi și figuri stilistice în discursul diplomatic evoluează și se schimbă de la o epocă la alta.

Aici voi menționa doar că unele figuri stilistice și unii tropi și-au menținut viabilitatea în discursul diplomatic de ieri și de azi așa cum sunt *metafora*, *metonimia*, *sinecoda*, *comparația*, *perifraza*, etc. Altele, cum sunt, *anabasisul*, *antanaclasa*, *oximoronul* și câte altele pe care le-am depistat în discursurile diplomatice moderne au o ocurență rarisimă.

Postulatul de bază pe care îl utilizăm plenar în cercetarea discursului diplomatic aparține în integritate savantului Eugeniu Coseriu, fără care, cu certitudine nu am fi putut face investigațiile de rigoare la acest subiect atât de complex în toți parametrii pe care îl are. Acest postulat este:

“Limbajul este, pe de o parte, baza culturii, a întregii culturi și, pe de altă parte, este o formă a culturii. Adică, numai limbajul are această posibilitate de a fi limbaj și realitate, în același timp, și de a vorbi și despre sine însuși. Muzica nu poate vorbi despre muzică, nici sculptura despre sculptură. Deci, limbajul are această proprietate că este, pe de o parte, baza culturii și, pe de altă parte, este și o formă a culturii.”

Sunt de necontestat meritele sale plauzibile în cercetarea limbajelor de specialitate, fapt pentru care este considerat “*Lingvistul secolului XX*”. Unii îi zic chiar și “*Regele lingvisticii contemporane*”.

Pe această cale și în acest context îmi exprim încă o dată atitudinea tinerilor cercetători pentru această personalitate din lumea lingvisticii contemporane, cercetările căruia ne sunt de bun augur pentru a continua investigații în profunzime și în secolul XXI.

Bibliografie:

COȘERIU, Eugeniu, 1996, *Limbaj și politică*, Revista de lingvistică și știință literară, Chișinău, Nr. 5, p.10-29.

COȘERIU, Eugeniu, 1997, *Sincronie, diaconie și istorie, Problema schimbării lingvistice*, Editura Enciclopedică, Chișinău, p 15-30.

CRUCERU, Monica, 2004, *Politețea în discursul diplomatic*, Gabriela Pană Dindelegan, p. 389-395.

IRINESCU, Teodora, 2007, *Semantica discursului juridic: normă și abatere*, Casa Editorială Demiurg, Iași p. 287.

MUNTEANU, Cristinel, 2012, *Lingvistica integrală coșeriană: teorie, aplicații și interviuri*, Editura Universității «Alexandru Ioan Cuza», Iași, p. 398.

VILLAR, Constanze, 2016, *Le discours diplomatique*, Editura L'Harmattan, Paris, p. 287.

ZAFIU, Rodica, 2007, *Limbaj și politică*, Editura Universității din București, București, p. 288.

POLITIQUES LINGUISTIQUES ET ÉDUCATIVES EUROPÉENNES ET NATIONALES : ENJEUX ET PERSPECTIVES AU DÉBUT DU MILLÉNAIRE

Ion GUȚU

**Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova**

Abstract. *The aim of this article is to explore the issues of European and National Language Policies, or, language is the primary condition for the existence of a nation (E. Coșeriu), having a socio-constructive function (V. Banaru). European Language Policies have been conceptualized and linked to the interests of European states in several documents, such as the Common European Framework of Reference for Languages (2001; 2018; 2020) and the Language Policy Program, that promotes the plurilingualism and linguistic diversity, the language policies and the language teaching (language(s) of schooling and foreign languages). The European Language Policies are also supported by the European*

Center for Modern Languages, whose mission is to encourage excellence and innovation in language teaching.

Since its Independence in 1991, the Republic of Moldova has always had problems both in terms of language and educational policies. These are related to the name of the official language, the status of other languages, especially of the Russian language, considered the “language of interethnic communication”, according to a document approved in the former MSSR (1989) and repealed only in 2021. Educational policy documents reflect these insecure state policies (language of curriculum development, teaching in the mother tongue or in Russian, called “language of instruction” instead of teaching in the official language that could ensure the minorities social integration). At the same time, the teaching of foreign languages (FL1, FL2, non-mother tongue, language on specific objectives) remains a priority and an asset of the education system in Moldova.

Keywords: language policy, educational policies, official language, schooling language, foreign language.

*“Il y a donc place dans nos sociétés pour une politique de la langue,
à côté d’une politique de la santé, d’une politique du travail,
d’une politique de l’environnement ou d’une politique culturelle”*
(J.M.Klinkenberg)

Préliminaires

Le langage est une activité humaine universelle qui se réalise dans chaque cas en accord avec des traditions historiques déterminées propres aux communautés linguistiques et dans chaque cas par des individus particuliers (et dans des “situations” déterminées) (Coşeriu, 1977 : 242). Pour cette raison, il est aussi admissible qu’une langue (forme historique du langage) soit définie comme un système d’activités « qui sert principalement à des fins de communication et de coordination d’activités entre les membres d’une communauté », celle-ci étant dépendante de la langue et délimitée par cette langue aussi (ibidem : 25). Selon E.Coşeriu, le langage humain a *du sens* (ou plutôt de la signification), il est *intentionnel* (on peut parler différemment, selon l’intention) et il apparaît aussi au “*pluriel*”, c’est-à-dire sous la forme des traditions historiques ou de “*langues*” (espagnol, allemand, anglais, français, etc.), ce qui subdivise l’humanité en communautés historiques spécifiques, précisément, en communautés idiomatiques (idem : 37). Une telle division présuppose, selon nous, pour des besoins de cohabitation linguistique au moins, des politiques linguistiques spécifiques autant à l’intérieur de la communauté si bien qu’à son extérieur, quand il s’agit des communautés plus complexes, tel le cas du Conseil de l’Europe ou de l’Union Européenne.

Etant donné que la pensée, la connaissance, l’expression et la communication avec toutes leurs attributions sont motivées socialement, les fonctions de la langue (formatrice, communicative, appellative, expressive, pragmatique, etc.) peuvent être réduites à sa fonction *socio-constructive* qui reflète l’aptitude de la langue à former des groupes sociaux petits et grands - couches sociales, ethnies, etc., jusqu’à l’État (Banaru, 2017 : 17). Cela oblige tout État à élaborer des politiques linguistiques capables à établir un équilibre sociolinguistique pour toutes les ethnies ou minorités cohabitantes.

En même temps, dans toute société moderne, la langue devient un outil d’enseignement / apprentissage / évaluation pour répondre à divers besoins – politiques, sociaux, économiques, culturels, surtout éducatifs, ce qui exige une politique linguistique éducative aussi.

Tout ceci entraîne une série de questions, parmi lesquelles :

- Quelles politiques linguistiques doit élaborer un État ou des communautés linguistiques pour des situations historiques déterminées afin d’assurer l’activité d’une ou plusieurs langues ?
- Comment s’actualise la fonction socio-constructive de la langue à travers la capacité de former des groupes sociaux petits et grands, jusqu’à l’État ?
- Quelles politiques éducatives s’imposent pour garantir le développement, le fonctionnement et l’apprentissage des langues dans le cadre d’une société déterminée ?

Autrement dit, un État contemporain se construit sur la base des politiques linguistiques aussi qui, à leur tour, doivent se refléter, directement ou indirectement, dans la politique éducative où l’enseignement des langues (officielle, maternelle, étrangère, non maternelle, secondaire, etc.) est

ab initio prioritaire, le cas de la République de Moldova représentant une référence. Essayons de nous positionner, tout en partant de ces considérations, face à ces politiques et à leur rôle dans la macro-société européenne et la (micro)société moldave.

1. Politiques linguistiques et politiques éducatives européennes du XXe - XXIe siècles

L'Europe a été préoccupée en permanence par la cohabitation harmonieuse de ses communautés linguistiques et culturelles. De ce fait, le Conseil de l'Europe mène des activités de promotion du plurilinguisme, de la diversité linguistique, y inclus de l'apprentissage des langues dans le domaine de l'éducation formulées dans le cadre de la *Convention culturelle européenne* (1954) ratifiée par 49 états. Comme affirme le texte de cette Convention, le but du Conseil de l'Europe est de réaliser une union plus étroite entre ses membres afin de sauvegarder et de promouvoir les idéaux et les principes qui sont leur patrimoine commun et de favoriser chez les ressortissants de tous les membres du Conseil, et de tels autres États européens qui adhèreraient à cette Convention, l'étude des langues, de l'histoire et de la civilisation des autres Parties contractantes, ainsi que de leur civilisation commune. Pour cela, chaque Partie contractante, dans la mesure du possible :

a) encouragera chez ses nationaux l'étude des langues, de l'histoire et de la civilisation des autres Parties contractantes, et offrira à ces dernières sur son territoire des facilités en vue de développer semblables études ; et

b) s'efforcera de développer l'étude de sa langue ou de ses langues, de son histoire et de sa civilisation sur le territoire des autres Parties contractantes et d'offrir aux nationaux de ces dernières la possibilité de poursuivre semblables études sur son territoire (Article 2).

Depuis, des actions du Conseil de l'Europe se développent au sujet de politique linguistique éducative qui concernent non seulement à promouvoir l'apprentissage des langues, mais aussi à garantir et renforcer les droits linguistiques, à approfondir la compréhension mutuelle, à consolider la citoyenneté démocratique et à contribuer à la cohésion sociale. Par conséquent, la sauvegarde et la valorisation du plurilinguisme et de l'interculturel sont des objectifs poursuivis, entre autres, par la *Charte européenne des langues régionales ou minoritaires* (1992). Un autre document, la *Convention cadre pour la protection des minorités nationales* (1995), considère qu'une société pluraliste et véritablement démocratique doit respecter l'identité ethnique, culturelle, linguistique et religieuse de toute personne appartenant à une minorité nationale. En même temps, le *Programme des Politiques linguistiques* du Conseil de l'Europe a comme principales responsabilités concernant tous les Etats membres :

- l'élaboration de politiques et d'orientations pour la promotion de la diversité linguistique et du plurilinguisme,
- le développement d'instruments de référence pour la planification politique et la définition de standards (<https://www.coe.int/fr/web/language-policy/overview>).

Vu l'augmentation du nombre des États membres depuis les années 1990, on constate des évolutions importantes dans les orientations de politique linguistique du Conseil de l'Europe, dictées par des facteurs tels :

- la sollicitation d'outils européens communs de référence pour les langues, y inclus pour la comparabilité des systèmes éducatifs quant à l'apprentissage, l'enseignement, l'évaluation des langues étrangères et aux certifications linguistiques ;
- l'intégration de la dynamique axée sur l'enseignement des langues étrangères à un projet éducatif plus vaste concernant la pluralité linguistique et culturelle ;
- l'intérêt porté au-delà des individus pour toucher aux groupes sociaux, tels les publics vulnérables ou l'intégration linguistique des adultes migrants ;
- l'extension des études et débats liés au multilinguisme sociétal et au plurilinguisme individuel dans des contextes nationaux et internationaux visés par des formes diverses de mobilité ;
- la reconnaissance de l'importance des dimensions linguistiques dans l'enseignement-apprentissage de toute discipline scolaire afin d'assurer l'accès à l'éducation pour tous ainsi que la qualité et l'équité des systèmes éducatifs.

Des programmes de coopération européenne dans un cadre intergouvernemental sont menés depuis plus de 65 ans qui portent sur les langues étrangères, mais aussi sur les langues de scolarisation et l'intégration des migrants. Le *Centre européen pour les langues vivantes* (CELV) est un Accord partiel élargi du Conseil de l'Europe créé en 1994 à Graz (Autriche). Ses activités sont complémentaires à celles menées à Strasbourg de par sa mission lui confiant "la mise en œuvre de politiques linguistiques et la promotion des innovations dans le domaine de l'apprentissage et de l'enseignement des langues vivantes" (Article 1).

Le *Cadre Européen Commun de Référence pour les Langues* (2001 ; 2018 ; 2020) est un exemple bien connu de coopération étroite et concrète entre le *Programme de Politiques linguistiques* et le *CELV*, à travers des projets de formation d'enseignants et de formateurs à l'utilisation du CECR, ou pour l'approfondissement de certains aspects de l'évaluation. Le *Portfolio européen des langues* (2014), autre domaine où la coopération s'est concrétisée par une section web commune qui a fait l'objet de nombreux projets organisés par le CELV pour une utilisation effective.

Ces politiques, structures et instruments proposent aux États européens des options pour une cohabitation harmonieuse de nature linguistique et culturelle afin d'éviter divers autres malentendus et qui servent d'exemple aux autres États non-européens.

Politiques linguistiques et éducatives moldaves au début du millénaire : quels enjeux et pour quand le consensus ?

L'évolution des politiques linguistiques en République de Moldova (1991 - 2021) et l'élaboration des curricula pour les langues, y inclus les langues étrangères (1998 ; 2006 ; 2010 ; 2018/2019) est une conséquence directe de l'évolution des politiques européennes à ce sujet et de l'impact du CECRL (éditions 2001 ; 2018 ; 2020) sur sa politique linguistique éducative. Néanmoins, des problèmes persistent, même encore au début du IIIe millénaire.

Ainsi, la République de Moldova, signataire des documents de politiques européennes, a connu des problèmes au niveau des politiques linguistiques, en commençant par la période précédant l'Indépendance (1989-91), causés par la *Loi des langues parlées sur le territoire de la République de Moldova* (1989), de nature encore soviétique, et des conséquences qui n'ont pas été prévues (ou si prévues alors de manière très consciente) par les législateurs ou leur majorité. Or, les répercussions de cette *Loi* sont perçues jusqu'à présent, et le seront encore pour longtemps, dans plusieurs domaines de l'activité du pays, comme :

- **la politique** – le maintien dans la Constitution (Loi Fondamentale) de la RSS Moldave, aujourd'hui République de Moldova, de la dénomination incorrecte de la langue d'État (plutôt de la langue officielle), considérée *langue moldave qui fonctionne sur la base de la graphie latine* (Titre I, article 1), pour éviter la variante correcte de *langue roumaine* qui nous rapprochera de nos confrères historiques les Roumains. Cette incohérence terminologique devrait être un sujet de traitement purement scientifique, mais qui est devenu sujet de longues " batailles " politiques, réactualisées chaque fois avant ou durant des élections parlementaires ou présidentielles. Le cas moldave est vraiment spécifique, car même les interventions pendant les années 90 d'E.Coșeriu, un des plus grands linguistes de la contemporanéité, dans le cadre du Parlement de la République de Moldova ou des forums de l'Académie des Sciences de Moldova, n'ont pas réussi à instaurer la vérité historique et scientifique. Plus que ça, le début de la période d'Indépendance a connu une guerre de séparatisme de la Transnistrie (1992), l'une des causes étant la réticence d'une partie de la population allophone d'apprendre la langue officielle, nouvellement proclamé après la chute de l'URSS, de même que le refus de reconnaître la dénomination correcte de langue roumaine pour la langue officielle et de changer le statut du russe, proclamé par cette *Loi* " langue interethnique " au sein de l'État, à côté du moldave, ça veut dire roumain. Cette politique maintenait l'ainsi dit "bilinguisme harmonieux soviétique" qui visait seulement la population non-russe de l'empire, les Russes étant partout des monolingues unilatéraux. Cette Loi a été approuvée dans un pays qui allait déjà vers son Indépendance, fait qui n'a pas été accepté par les républiques baltes,

par exemple, notamment l’Estonie où la partie de la communauté russophone est de 25 % de la population.

Les incohérences terminologiques (plutôt politiques) persistent et ont atteint même le Conseil de l’Europe, surtout au moment où l’administration communiste moldave a insisté sur le moldave comme dénomination de la langue du pays. La solution est venue de la part de la députée A.Guțu, linguiste francophone de formation, qui a présenté à la Cour Constitutionnelle de la République de Moldova l’initiative législative par laquelle le texte de la Déclaration d’Indépendance, où figure la dénomination correcte de la langue officielle comme langue roumaine, détient la suprématie sur le texte de la Constitution, initiative reprise de l’expérience législative française et validée en 2013. Cela n’empêche pas encore la présence des députés dans le Parlement moldave qui ignorent la langue officielle du pays et nécessitent des interprètes ou des traducteurs.

- **l’économie** – les compagnies qui fournissent du gaz et de l’électricité, les services de transport, le service postal, le petit et le moyen business continuent à promouvoir le russe comme “langue de communication interethnique”, même si la renommée *Loi* a été abrogée en 2021. Cela maintient au niveau sociétal l’ainsi dit “bilinguisme harmonieux” qui est en réalité un “monolinguisme unilatéral allophone” et qui évitent à parler la langue officielle, même s’ils soutiennent avec effervescence la dénomination incorrecte de cette langue au détriment du roumain.

- **les mass-média** – la grande majorité des télévisions proposent des films doublés en russe, des émissions télévisées avec des Roumains/Moldaves qui parlent russe, des journaux et des revues en russe qui prédominent, ceci ne contribuant pas à l’apprentissage de la langue officielle du pays.

- **la culture** – les cinématographes proposent des films doublés en russe au détriment du roumain ce qui n’améliore pas la situation linguistique et ne contribue d’aucune façon à l’apprentissage du roumain comme langue officielle.

- **l’enseignement** - les documents de politique éducative moldave reflètent exactement les politiques hésitantes de l’État à cet égard, en acceptant pour certaines ethnies, comme les Gagaouzes, l’enseignement en langue russe, dite “langue d’instruction” (le russe n’étant plus la langue de communication interethnique) et pas en langue maternelle ou roumain, ce qui finit pour une bonne partie des jeunes par l’émigration vers la Russie et non par une insertion sociale, économique et culturelle dans la société moldave. En plus, le programme scolaire prévoit que les Gagaouzes apprennent comme les autres groupes minoritaires la langue officielle (les succès étant encore modestes), le problème visant aussi les langues étrangères, car ils sollicitent, comme les autres minorités, deux langues étrangères, le russe étant considéré “langue d’instruction”, ce qui crée, en conséquence, une formation linguistique “abusive”. De même, l’élaboration de documents de politique linguistique éducative (même en 2020) dans les langues des minorités et non en langue officielle ne peut assurer au niveau de l’État une expertise de haute qualité des curricula ou des programmes de baccalauréat pour les langues des minorités nationales (bulgare, gagaouze, ukrainien, russe). Il serait plus convenable d’élaborer ces documents en langue officielle avec présentation des contenus linguistiques en langue originale des minorités, juste comme pour le cas des langues étrangères (nouveau de la dernière génération des curricula), et au niveau local d’assurer leur traduction.

Il est nécessaire de souligner, à part ces incongruités, que l’enseignement-apprentissage d’au moins deux langues étrangères (même non maternelles pour les classes bilingues), reflète l’esprit des politiques européennes du pluri/multilinguisme et devient un atout pour le système éducatif national et ses politiques spécifiques en la matière. Cela reflète la réalité éducative moldave et devient un argument en faveur des langues étrangères qui sont déjà placées en 2e ou 3e places après la langue maternelle et/ou les mathématiques parmi les matières préférées ou importantes dans les enquêtes menées auprès des élèves, d’autres arguments étant le désir d’étudier et/ou de travailler à l’étranger (Preotesei, Cace, Sali, 2015).

Conclusions et recommandations

L’évolution des politiques linguistiques en République de Moldova (1991-2021) et l’élaboration de nouveaux documents de politique éducative pour les langues, y compris les langues étrangères

(2018/2019), nécessiteraient des discussions, des révisions et des recommandations, notamment :

- l'élaboration de documents des politiques linguistiques capables de refléter la situation historique réelle dans un pays indépendant, visant le statut et le respect de toutes les langues cohabitantes;
- l'implication des mass-média dans la promotion du roumain comme langue officielle;
- la modification de l'article 13 de la Constitution du pays concernant la dénomination correcte de la langue officielle du pays – le roumain pas le moldave, fait expliqué par des savants illustres du pays comme E.Coșeriu, V.Banaru, I.Dumbrăveanu, A.Ciobanu, Gr. Cincilei, I.Melniciuc et d'autres;
- l'adaptation des documents de politique éducative aux nouvelles conditions socio-politiques;
- l'élaboration dans la langue officielle des curricula de toutes les langues du pays avec la seule présentation des contenus linguistiques en langue originale (avec traduction locale après);
- l'élaboration de manuels scolaires selon les niveaux/sous-niveaux du CERCL (2020) ;
- l'évaluation à l'oral en fin de chaque cycle scolaire pour le roumain comme discipline afin d'assurer l'apprentissage de la langue officielle et l'insertion multilatérale de tout citoyen moldave.

Bibliographie:

- COSERIU, Eugen, 1977, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística*, Gredos, Series : Biblioteca románica, Madrid.
- BANARU, Victor, 2017, „La langue comme instrument politique”, in *Du texte au contexte. Défis et perspectives d'une approche interdisciplinaire du texte littéraire / De la text la context. Provocări și perspective în abordarea interdisciplinară a textului literar*. CEP USM, Chișinău, p.17-22. (trad. H.Dupuy, D.Banaru).
- Convention culturelle européenne*, 1954 , Conseil de l'Europe, Paris.
- Charte européenne des langues régionales ou minoritaires*, 1992, Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- Convention cadre pour la protection des minorités nationales*, 1995, Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- Programme des politiques linguistiques*, Conseil de l'Europe, Strasbourg - <https://www.coe.int/fr/web/language-policy/overview> [consulté le 10.09.21].
- Centre européen pour les langues vivantes*, 1994, Conseil de l'Europe, Graz.
- Cadre Européen Commun de Référence pour les Langues : apprendre, enseigner, évaluer. Volume complémentaire avec de nouveaux descripteurs*, 2020, Conseil de l'Europe, Strasbourg.
- Portfolio européen des langues*, 2014, Conseil de l'Europe, Strasbourg - <https://www.coe.int/fr/web/portfolio/home1> [consulté le 20.09.21].
- LEGE Nr. LP3465/1989 din 01.09.1989 cu privire la funcționarea limbilor vorbite pe teritoriul RSS Moldovenești, in *VESTILE R.S.S.M*, Nr. 9 art. 217, Parlamentul Republicii Moldova, Chișinău.
- PREOTESEI, Mihnea, CACE, Sorin, SALI, Nicolae (coord.), CACE, Sorin, PREOTESEI, Mihnea, GUȚU, Ion et al., 2015, *Necesități, priorități și responsabilități în educația din Republica Moldova. Raport de cercetare (analiza integrată a datelor calitative colectate în etapele ex-ante și ex-post a cercetării)*. Bons Offices, Chișinău.
- Gagauz dili hem literatura : Curriculum disciplinar : Ghid de implementare, Clasele 10-12*, 2020, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Lyceum, Chișinău.
- Limba străină : Curriculum disciplinar : Ghid de implementare, Clasele 10-12*, 2020, Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, Lyceum, Chișinău.

LE DISCOURS GRAMMATICAL DANS L'ENSEIGNEMENT DU FLE AU NIVEAU UNIVERSITAIRE : TRANSPOSITION ET CONTEXTUALISATION DES SAVOIRS

Viorica MOLOȘNIUC
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract : *This study presents the specifics of grammar discourse in the context of university education in the Republic of Moldova as a product of balance between the process of didactic transposition and contextualization. The author examines the sources used in the initial training of French language teachers and their correlation to the objectives of university training, inscribed in a Romanian-speaking context.*

Keywords : *grammar discourse, transposition, contextualization, grammatisation, metalinguistic culture.*

Le discours grammatical fait partie du processus d'enseignement-apprentissage d'une langue étrangère dans le cadre des cours de grammaire à l'université, il résulte du processus de **transposition** didactique (inhérent à l'enseignement de toute matière) et de **contextualisation** (adaptation aux paramètres des situations d'apprentissage).

Le concept de **transposition** didactique a connu une évolution qui englobe un sens restreint « passage du savoir savant au savoir enseigné » (Chevallard : 6) et une vision plus large, qui s'encadre dans le modèle socioconstructiviste, se référant à la totalité des activités mises en place par l'enseignant à travers lesquelles les apprenants construisent des savoirs : « la transposition didactique n'est pas un pur parcours du savoir, mais passe par des situations et des pratiques qui ne contiennent pas les savoirs, mais en permettent la reconstruction par chaque apprenant. Il y a donc, [...] une médiation par des pratiques d'enseignement-apprentissage qui ne sont pas réductibles à la communication de savoirs » (Perrenoud, 1998 : 510-511).

Dans la vision d'Y. Chevallard, le système didactique (composé de trois éléments : un enseignant, des apprenants et un savoir) est un système ouvert, ce qui suppose une permanente adaptation à l'environnement sous forme de réponses aux objectifs du contexte social : « L'environnement proche d'un système didactique est d'abord constitué par le système d'enseignement, qui réunit l'ensemble des systèmes didactiques, et présente, à côté de cela, un ensemble diversifié de dispositifs structurels qui permettent le fonctionnement didactique en y intervenant à divers niveaux... » (Chevallard : 4, 8).

L'adaptation à l'environnement suppose, entre autres, la segmentation de la matière à enseigner en séquences compatibles avec la manière d'organiser les études universitaires en années, semestres, cours par semaine. Selon Ph. Perrenoud, « Il y a inévitablement adaptation aux temps et aux espaces disponibles, à la taille des groupes, au niveau et au projet des apprenants, à leur rapport au savoir, à la relation pédagogique, au contrat didactique en vigueur, aux impératifs de l'évaluation » (Perrenoud, 1998 : 490).

Dans la République de Moldavie, le discours grammatical universitaire en FLE varie en fonction du public visé : les étudiants inscrits dans les programmes de formation initiale des enseignants ou des traducteurs. Vu l'orientation vers la professionnalisation des études supérieures, les cours de grammaire sont de type pratique (sans conférences magistrales), ce qui permet de répondre à un double objectif : d'un côté, enseigner le système grammatical d'une langue étrangère et, d'un autre, réaliser une remise à niveau des étudiants.

Par la suite nous allons nous rapporter aux cours dispensés dans les formations de futurs enseignants. Le niveau des étudiants en Ire année est B1 pour la première langue étrangère et A1/2 pour la seconde langue étrangère. Les cours de grammaire doivent développer la compétence grammaticale des étudiants du niveau B2-C1 (de la première langue étrangère) pour leur permettre de suivre les cours magistraux en français en IIe année.

Dans la formation initiale de enseignants en langue, le discours grammatical vise à transmettre des connaissances, des orientations normatives et à assurer une conscientisation épistémologique des phénomènes grammaticaux (Beacco, 2014 : 2). Le discours grammatical, en particulier, et le processus de transposition didactique des savoirs grammaticaux (conçue comme une totalité d'activités de cours : exposé, exercices d'application, activités de production et de médiation), en général, doivent tenir compte des concepts grammaticaux introduits dans le *Curriculum national pour les langues étrangères* (2019), ce qui oblige les chargés de cours de respecter et d'utiliser les mêmes théories linguistiques et, en conséquence, le même système terminologique. Dans le *Curriculum national* nous retrouvons la division de la grammaire traditionnelle en morphologie et syntaxe, la classification des concepts par parties du discours, la présence des éléments discursifs – la cohérence et la cohésion des textes/discours (*Curriculum national*, 2019 : 79-84).

Le discours grammatical de l'enseignant universitaire représentera un équilibre original, souvent trouvé *ad hoc*, entre la nécessité d'une transposition didactique respectant le caractère scientifique et la pertinence pour les étudiants et les résultats de l'analyse de l'expérience d'enseignement (identification des difficultés courantes et/ou résistantes et application des techniques de remédiation). Le spécifique du discours universitaire en 1er année d'études conduit les enseignants à balancer entre le discours didactique scolaire que les étudiants connaissent (définitions, explications, exemples, descriptions, reformulations, traductions, décompositions) et une argumentation se rapprochant d'un discours scientifique. (Pollet, 2001 : 40). C'est pour cette raison que le discours grammatical utilisera « les facilitateurs reconnus : stabilité de la terminologie, brièveté du discours descriptif, saillance des exemples, procédés mnémotechniques, recours à des schémas ou à d'autres représentations sémiotiques » (Beacco, 2014 : 3).

Puisque la première année doit assurer le passage au niveau B2 pour la première langue étrangère, le discours grammatical de transmission des orientations normatives de l'enseignant universitaire sera axé, en partie, sur l'élimination des influences du système grammatical de la langue maternelle caractéristiques des niveaux précédents B1/A2. Dans ce cas, le discours contiendra des solutions spécifiques : l'utilisation d'autres codes sémiotiques (représentations graphiques, tableaux, cartes conceptuelles, etc.), des exemples révélateurs pour comprendre le fonctionnement d'un mécanisme grammatical, des explications supplémentaires au discours des grammaires de référence.

La **contextualisation** est déterminée par les facteurs de la situation d'apprentissage et de la culture métalinguistique incluant : les connaissances linguistiques antérieures des étudiants, leur niveau de compétence linguistique en langue étrangère, la culture d'apprentissage, le degré de parenté des systèmes grammaticaux en langue maternelle et étrangère, le niveau de « grammatisation première en langue maternelle/de scolarisation principale » (Beacco, 2014 : 2), dont les enseignants sont sensés tenir compte. La contextualisation vise à identifier les « zones spécifiques de fragilité dans l'acquisition du français langue étrangère (dites *zones potentielles de fossilisation*) et en mesure élaborer des réponses à ces difficultés... » (Beacco, 2014 : 4). Pour éliminer les erreurs persistantes les enseignants trouvent des solutions dans d'autres codes, des explications qui, parfois, s'écartent des savoirs savants.

Étant donné que le français et le roumain sont des langues romanes, leurs systèmes grammaticaux ont la même structure, présentant des formes grammaticales similaires dans les oppositions de valeurs des catégories grammaticales (présence des formes simples et composées de verbes, des formes des articles définis et indéfinis, les catégories de genre, de nombre et de détermination dans les groupes nominaux, celles de modes, de temps, de personne et de nombre dans les groupes verbaux, etc.) L'effort didactique particulier des enseignants sera dirigé vers les zones des dissimilarités : l'emploi des articles partitifs, emploi du subjonctif dans les subordonnées, choix de l'auxiliaire, emploi des formes verbales dans les contextes hypothétiques, l'ordre de mots normatif et affectif, etc.

Pour l'analyse du discours grammatical M.-E. Damar propose des critères de scientificité et de didacticité (Damar, 2009, 2010). Ceux de scientificité (la visée explicative, la cohérence, la validité, l'économie) sont applicables aux discours savants, les critères de didacticité peuvent expliquer la structure du discours grammatical :

- la globalité (expliquer « la manière dont s'organise le système en son entier » Damar, 2010 ; p.119-120) ;
- l'intégration du sens (l'enseignement des valeurs des formes grammaticales doit permettre de produire et de reconnaître le sens) ;
- la lisibilité (discours schématisé, présenté dans des tableaux, utilisant des mots et des phrases courts) ;
- l'intelligibilité qui suppose les aspects suivants : la progressivité (discours segmenté, présentation des séquences en ordre croissant de difficulté) ; l'économie terminologique (nombre réduit de termes, utilisation systématique du même appareil conceptuel) ; la concrétude (utilisation des concepts concrets, les concepts abstraits sont accompagnés des comparaisons faisant appel à la réalité).

Nous avons analysé le discours grammatical proposé dans trois supports didactiques rédigés pour le niveau universitaire dans la République de Moldavie : 1) M. Ionitsa, V. Banaru *L'article français. Significations et valeurs* ; 2) A. Lența *Essai de grammaire discursive du français* ; 3) M. Ionitsa et alii *Le verbe français. Grammaire et exercices de grammaire*.

Selon les critères de M.-E. Damar les trois sources proposent un discours systémique au niveau des sous-systèmes grammaticaux : *Essai de grammaire discursive du français* – le sous-système syntaxique ; *Le verbe français. Grammaire et exercices de grammaire* – le sous-système verbal ; *L'article français. Significations et valeurs* – le sous-système de l'article. Toutes les trois sources intègrent le sens en présentant des démarches de type onomasiologique (concept → formes) et sémasiologique (forme → valeurs →→ emplois). Quant à la lisibilité, il est à mentionner que ces discours, à destination public universitaire, contiennent des phrases longues (dépassant 20 mots), dans *L'article français. Significations et valeurs* sont présentées des schématisations. Mais nous pouvons remarquer une mise en page hiérarchisée : titres, sous-titres, signes typographiques de hiérarchisation, écart, énumérations, soulignement, caractères majuscules et italiques. Les discours sont marqués par une forte modalisation et intertextualité (références, citations, notes, etc.) Les auteurs mentionnés proposent une progression du simple au complexe et un discours grammatical universitaire supposant une intelligibilité au niveau universitaire : utilisation des phrases complexes contenant 2-3 subordonnées, des constructions infinitives et participiales, utilisation d'un appareil conceptuel riche, mais cohérent, utilisation des concepts abstraits sans souci de concrétude. Sous cet aspect, les supports analysés répondent à un objectif de pédagogie universitaire « amener les étudiants à dégager un élément nodal par lequel se rejoignent ou se séparent les diverses occurrences discursives qu'ils doivent gérer à l'université en situation de réception ou de production : les discours scientifiques (textes fondateurs à leur propre discours de recherche), les discours scientifiques de diffusion et les discours didactiques » (Pollet, 2001 : 32).

En conclusion, nous pouvons dire que le discours grammatical à l'université, comme tout acte de communication pédagogique, doit être transposé pour se prêter à une démarche didactique, adapté au public cible, inscrit dans les limites/contraintes du système d'enseignement, répondre aux objectifs d'une formation universitaire et des projets professionnels des étudiants.

Bibliographie :

- BEACCO, Jean-Claude, 2014 « Les circulations des savoirs grammaticaux dans l'enseignement/apprentissage du français comme langue étrangère », in *Recherches & Applications* 55, p. 18-29. Disponible sur https://www.academia.edu/36139139/Les_circulations_des_savoirs_grammaticaux_dans_lenseignement_apprentissage_du_fran%C3%A7ais_comme_langue_%C3%A9trang%C3%A8re (consulté le 21 juin 2021).
- CHEVALLARD, Yves. *Pourquoi la transposition didactique ?* Disponible sur http://yves.chevallard.free.fr/spip/spip/IMG/pdf/Pourquoi_la_transposition_didactique.pdf (consulté le 2 juillet 2021).

- Curriculumul național. Aria curriculară Limbă și comunicare. Disciplina Limba străină. Clasele V-IX*, 2019, Chișinău.
- DAMAR, Marie-Eve, 2009, « La valeur d'applicabilité d'une théorie linguistique, l'exemple des articles *un* et *le* en français », in *Les Cahiers de l'Acedle*, N° 02, p.101-128. Disponible sur https://acedle.org/old/IMG/pdf/Damar-M--E--La_valeur_d_applicabilite_d_une_theorie_linguistique.pdf (consulté le 21 juin 2021).
- DAMAR, Marie-Eve, 2010, « La valeur d'applicabilité d'une théorie linguistique ; une interface entre linguistique et didactique, l'exemple du subjonctif en FLE », in GALATANU O. (éd.) *Enseigner les structures langagières en FLE*, Bruxelles, Peter Lang, p.113-135.
- IONITSA, Mircea, BANAROU, Victor, 1985, *L'article français. Signification et valeurs*, Chtiintsa, Kichinev.
- IONITSA, Mircea, *et alii*, 1990, *Le verbe français. Grammaire et exercices de grammaire*, Chtiintsa, Kichinev.
- LENȚA, Anatol, *Essais de grammaire discursive du français*, Univ. de Stat din Moldova. Dep. Filologie Fr. « Grigore Cincilei », Chișinău, 2006.
- PERRENOUD, P. (1998) « La transposition didactique à partir des pratiques : des savoirs aux compétences », *Revue des sciences en éducation*, 24(3), 487-514. Disponible sur <https://doi.org/10.7202/031969ar> (consulté le 21 juin 2021).
- POLLET, Marie-Christine, 2001, *Pour une didactique des discours universitaires. Étudiants et systèmes de communication à l'université*, De Boeck Université, Bruxelles.

LA COMPÉTENCE SOCIOCULTURELLE DANS L'ENSEIGNEMENT/ APPRENTISSAGE du FLE

Lidia MORARU
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Résumé : *Dans le cadre de l'approche communicative qui est centrée sur la compétence de communication, la compétence socioculturelle devient une composante de cette dernière. Le présent article se propose les objectifs suivants : 1. identifier les éléments définitoires de la compétence socioculturelle ; 2. relever les spécificités socioculturelles du proverbe.*

Mots-clés : *compétence socioculturelle, contenus socioculturels, culture, civilisation, proverbe.*

Les dernières années on assiste au phénomène de la mondialisation en général et aux changements de la société en particulier.

Dans ce contexte de renouvellement des changements de perspective très intéressants se produisent : d'un côté, la didactique du FLE s'arrogue les principes et les concepts de l'analyse du discours dans une approche globale ; de l'autre côté, la didactique du FLE s'ouvre vers la communication. C'est notamment cette intervention qui souligne l'importance de la compétence socioculturelle pour l'enrichissement de l'approche communicative en langue étrangère.

Pour répondre à la question que pose le titre de cet article nous procéderons en deux étapes. Dans la première section, nous présenterons quelques éléments définitoires du concept de compétence socioculturelle. Dans la deuxième section nous exposerons certains arguments pour identifier les spécificités socioculturelles du proverbe.

I. La compétence socioculturelle - ses éléments définitoires

L'enseignement / l'apprentissage de la culture et de la civilisation en classe de FLE touche en premier lieu le noyau de la compétence culturelle pour viser, en définitive, les compétences langagières d'ordre sémantique, socio-pragmatique et discursif.

La culture et la civilisation recouvrent traditionnellement la même notion et sont abordées d'une façon monolithique. Le concept de culture est complexe. Nous allons citer la définition de la culture proposée par les linguistes J.M. Defays et S. Deltour : "c'est un ensemble – diffus ou cohérent, selon le cas- de connaissances, de valeurs, de jugements (...), de représentations, de sentiments, de mythes, mais aussi d'attitudes, de comportements, de faits et gestes, d'objets symboliques...que partagent – plus ou moins consciemment, unanimement, selon le cas - les membres d'une même communauté et qui les distinguent d'une autre communauté" (4, p.259) Cependant, la civilisation, au sens moderne du terme, représente "ensemble des phénomènes sociaux, religieux, intellectuels, artistiques, scientifiques et techniques propres à un peuple". (5, p. 102).

Il est évident que dans le cadre scolaire, la compétence culturelle devrait faire partie intégrante de l'apprentissage de la langue cible. La culture n'est pas seulement une compétence que l'on peut rajouter aux quatre premières (expression écrite et orale, compréhension écrite et orale). Un enseignant de langue devrait faire de la compétence culturelle un réel objectif d'apprentissage.

Vu que le français n'est pas la langue maternelle de l'apprenant, il devient pour lui un instrument de communication qui appartient à une communauté linguistique et culturelle différentes. Dans cette situation la barrière linguistique pourrait devenir parfois un obstacle sérieux dans le processus d'appréhension de la civilisation.

Selon l'approche communicative apprendre une langue ce n'est pas créer des habitudes, des réflexes, mais ça veut dire s'habituer à analyser d'une manière différente les sujets de la communication linguistique. Les étapes de l'apprentissage d'une langue étrangère nécessitent des références constantes à un contenu socioculturel.

Les données relevées des sources étudiées certifient le fait que les composantes de la compétence communicative sont :

- *la composante linguistique* qui comprend les quatre aptitudes linguistiques de compréhension et expression orales et écrites.

- *la composante sociolinguistique* de laquelle est née la notion de situation de communication : pour communiquer, connaître les règles, le vocabulaire et les structures grammaticales. Mais la forme linguistique doit être adaptée à la situation de communication. Il est très important de savoir les utiliser à bon escient, selon la situation de communication dans laquelle on se trouve. Il s'agit du travail sur la reconnaissance de la situation : statut, rôle, âge, rang social, sexe, lieu de l'échange, etc. : *Qui parle ? A qui ? Où ? Comment ? Pourquoi et Quand ?*

- *la composante discursive ou énonciative*. C'est elle qui répond au "Pourquoi" de la compétence sociolinguistique. Elle traite de la traduction en énoncés oraux ou écrits, de l'intention de communication qui anime un locuteur. L'intention peut être d'obtenir des renseignements, de donner un ordre, de donner des explications, de relater des faits... C'est pourquoi on sensibilise l'apprenant aux différents types de discours et à la notion d'acte de parole.

- *la composante stratégique*. Il s'agit des stratégies verbales et non verbales utilisées par le locuteur pour compenser une maîtrise imparfaite de la langue ou pour donner plus d'efficacité à son discours.

Remarquons que dans le cadre de la compétence communicative, centrée sur la compétence de communication, la compétence socioculturelle devient une composante de cette dernière.

Dans cette perspective nous présentons l'opinion du linguiste Henry Boyer qui fait la distinction entre deux types de compétences : *compétence ethnosocioculturelle* (réductrice et conservatrice) et *compétence référentielle* (les savoirs objectifs). (3, p. 33). Selon lui la compétence ethnosocioculturelle est conçue comme : «la maîtrise des connaissances, des opinions et des représentations collectives, en relation avec les diverses identités (sociales, ethniques, religieuses, politiques...) qui coexistent et s'affrontent sur le « marché culturel » . Cette compétence ethnosocioculturelle, qui permet de saisir et de faire fonctionner toutes sortes d'implicites plus ou moins codés, plus ou moins partagés, dans les échanges quotidiens et les « mises en scène », intègre non seulement ce qu'on peut appeler « l'air du temps » mais aussi des mythologies plus anciennes, plus ou moins stables, plus ou moins figées et un patrimoine historique et culture ». (3, p. 51). En analysant cette définition on po-

urrait relever deux faits : premièrement on remarque que la notion de culture est souvent abordée de manière implicite dans les classes de langue où l'apprentissage ressemble plutôt à une accumulation de connaissances qu'à un processus d'acquisition continu. Cette notion est une des plus difficile à enseigner. Deuxièmement c'est le dosage subtil entre « l'air du temps » et « la mythologie », (c'est-à-dire le rapport entre les aspects les plus récents et ses caractéristiques traditionnelles).

Quand même une question se pose : pourquoi cette dimension culturelle est-elle si délicate et si difficile à enseigner ? On pourrait citer plusieurs raisons. D'abord la notion de culture est extrêmement riche et complexe. Ce n'est pas facile de choisir un thème à la fois original, attrayant et instructif en gardant à l'esprit l'objectif principal de la leçon : enseigner la langue à travers la culture du pays. Une autre raison consiste en ce qu'on s'intéresse souvent dans les cours de langue à la simple transmission de faits culturels et historiques à dominante patrimoniale (les grandes dates et les lieux de mémoire) et on laisse en arrière plan la socioculture actuelle -phénomènes qui intéressent davantage les apprenants. Ensuite, le manque de temps, à cause d'un programme déjà bien chargé.

La recherche effectuée permet de conclure que la compétence socioculturelle implique l'interaction culturelle, l'habileté d'interpréter et de soutenir des cultures différentes, la capacité de se transporter dans la réalité d'autrui.

2. Les spécificités socioculturelles du proverbe

Dans la deuxième section de l'article nous présenterons un regard sur l'importance des proverbes dans un monde qui tend à se globaliser de plus en plus. Pour commencer, nous croyons nécessaire de préciser le contenu socioculturel en tant qu'objectif dans l'enseignement des langues vivantes. Les spécialistes estiment que ces objectifs comprennent trois aspects :

- un aspect pragmatique (usage de la langue étrangère, aptitudes) ;
- un aspect cognitif (importance des facteurs cognitifs et de l'acquisition des connaissances) ;
- un aspect affectif (attitudes).

Il est évident que ces trois aspects sont interdépendants et que le contenu socioculturel touche chacun d'eux.

Les données relevées des sources étudiées certifient le fait que la communication est la fierté de la fin du XXe – début du XXIe siècle. Valeurs et intérêts, idéaux et réalités, libertés et idéologies s'entremêlent dans la communication d'aujourd'hui. Les études parémiologiques récentes qui examinent en profondeur la question du proverbe constatent que l'intérêt pour son étude s'explique par le fait qu'il reflète un aspect de réflexion, un mode de vie produit par tous et consommé par tous. Le proverbe est nécessaire dans notre vie actuelle afin de réaliser une vraie communication.

Dans cette perspective, il est indispensable de remarquer que chaque peuple est capable de produire, de comprendre ses proverbes communautaires, locaux, régionaux, nationaux qui ont des points communs avec ceux d'un autre peuple. Ce fait confirme leur universalité tout en acceptant leur particularité.

Quand même, les éléments socioculturels du proverbe n'ont pas encore pris une place convenable dans les préoccupations des chercheurs du domaine respectif. Dans ces circonstances, il nous semble nécessaire de mettre en valeur certaines spécificités socioculturelles des proverbes.

Le linguiste Pierre Guiraud (7) parle des signes socioculturels (éléments socioculturels) qu'il divise en trois catégories : logiques, esthétiques et sociaux. Selon lui les deux premiers types reflètent les relations entre l'homme et la nature. Quant aux signes sociaux, alors ils relèvent des rapports entre les hommes et leurs cultures réciproques.

Il est indiscutable que chaque culture a son propre système de signes. La majorité des signes sociaux sont fortement connotés et se manifestent différemment: soit par métaphore, soit par métonymie ou soit par d'autres procédés stylistiques. Le même linguiste estime que si les signes logiques sont distribués au niveau de la langue, alors ceux sociaux se placent au niveau du discours. Dans le texte, c'est le contexte qui définit les signes sociaux. Ils sont métaphoriques et correspondent à une fonctionnalité de l'être. D'une part, on pourrait souligner leur contribution: peindre les personnages, décrire les aspects de la vie sociale. D'autre part, les signes socioculturels posent

le problème de la compréhension pour les récepteurs de cultures différentes. Ces signes rendent difficile la traduction et gênent la compréhension. Il faut remarquer le spécifique des expressions du système parémique qui consiste en ce que leur sens ne résulte pas de la totalité des mots qui les constituent. Dans ce contexte il est évident que chaque traducteur doit posséder des connaissances du domaine parémiologique de la langue, pour réussir reconnaître l'expression idiomatique dans la langue source et pour pouvoir trouver l'équivalent dans la langue cible.

Nous partageons l'avis du linguiste J.C. Anscombe qui affirme que la confrontation des deux langues n'est pas très facile. Il soutient que le problème de la traduction des parémies doit être abordé dans la perspective de la théorie interprétative de la traduction (2). Le même linguiste certifie que pour en cerner le sens, il faut examiner d'abord trois niveaux sémantiques du proverbe : le sens propositionnel, le sens référentiel et le sens fonctionnel et seulement ensuite le sens général inhérent au proverbe (1, p.164).

Il est important à mentionner que les parémiologues ont identifié plusieurs stratégies de traduction pour reproduire les formules du système parémique d'une langue dans une autre. Selon eux, ces stratégies devraient être appliquées sérieusement, car une traduction mécanique pourrait générer des confusions regrettables dans le texte de la langue cible. E.Dragan (6) dans son étude sur la traduction des signes socioculturels a analysé quelques stratégies de traduction des proverbes du français en roumain. Une de ces stratégies serait de trouver pour la structure parémique de la langue de départ un équivalent sémantique dans la langue cible. Mais cet équivalent doit être aussi une parémie ayant la même signification. Et dans ce cas le contexte est le facteur qui dicte l'utilisation de l'équivalent sémantique. Ex. *Il ne faut pas péter plus haut que son cul (R. Rolland, Colas Breugnon) / Nu trebuie sa ne intindem mai mult decat ne e plapuma.*

Les exemples qui suivent vont montrer que c'est notamment grâce au contexte qu'on réussit à mieux comprendre le sens des proverbes.

Il n'y a pas de petites économies : toutes les économies qu'on peut faire, même minimales formeront au final, une somme importante.

- Eteins la lumière quand tu n'es pas dans la pièce.
- Mais ça ne se consomme pas grand-chose.
- Il n'y a pas de petites économies.

On n'a rien sans rien : obtenir quelque chose exige parfois quelques sacrifices.

- J'ai eu une promotion mais je suis obligée de déménager à 500 km.
- On n'a rien sans rien.

Un homme averti en vaut deux : si on est averti des risques qu'on encourt, on est plus apte à y faire face car on aura pris les mesures nécessaires et on ne se laissera pas surprendre.

- Je dois aller dans le centre de Marseille ce soir.
- Fais attention, il y a un match de foot au stade, tu risques d'être coincé dans les embouteillages.

- Je préfère te prévenir, un homme averti en vaut deux.
- Tu as raison, je vais y aller en métro.

Le même auteur souligne que pour les langues apparentées on pourrait relever des cas dans lesquels, dans la traduction des proverbes d'une langue dans une autre, on identifie des équivalents non seulement sémantiques, mais aussi formels. Alors les proverbes sont construits presque avec les mêmes mots et ont la même structure. Ex. *Qui a bu, boira – qui a aimé, aimera. / Cine a baut va mai bea, cine a iubit va mai iubi ; Qui ne risque rien n'a rien/ Cine nu risca nu castiga.*

Ce sont des cas d'une équivalence totale. Ces traductions sont calquées. On recourt à ce type de traduction quand le sens de la parémie n'est pas trop codé. On constate que les traducteurs ne sont pas les seuls qui recourent au calque, il y a et d'autres personnes, surtout celles qui habitent dans un milieu bilingue.

En même temps il y a des personnes qui traduisent fidèlement, mot à mot. On ne se rend pas compte du fait que certains proverbes dont ils connaissent très bien la signification dans leur langue, ne sont pas aussi clairs et expressifs dans la langue d'arrivée. Dans de pareilles situations la fidélité

dans la traduction devient souvent un piège, surtout quand on parle des formules usuelles dans la communication.

Un fait est indiscutable et notamment, pour trouver de bons équivalents il est nécessaire que le traducteur connaisse très bien la culture et la civilisation de la langue de départ et de la langue cible dans laquelle il traduit.

Conclusion

L'enseignant devrait aider ses apprenants à mettre en évidence les repères culturels sans cesse véhiculés par la langue, les médias, la publicité, de sorte qu'ils puissent les interpréter et s'en servir pour mieux connaître le pays. Il faudra donner plus de sens à l'enseignement/apprentissage du français, offrir aux apprenants la possibilité de s'impliquer davantage dans la construction de leur savoir-faire linguistique, communicatif et culturel.

Nous concluons sur la remarque que le proverbe est l'incarnation de la parfaite communication interpersonnelle en termes de satisfaction et d'entente profondes. Il est exceptionnel parce qu'il est destiné à tout le monde malgré la diversité des particularités sociales. Son mérite est incontestable : il provoque un sentiment de satisfaction expliqué par sa capacité de convaincre. Il transmet des messages et il apporte aussi des éléments socioculturels sur la langue de départ. Mais en fournissant des « indices » socioculturels », les proverbes présentent, en même temps, des obstacles à la communication, à la traduction et à l'interprétation.

Bibliographie :

- ANSCOMBRE, J.-C., 1994. Paroles et formes proverbiales : valeur évidentielle et argumentative, in Langue française, N 159.
- ANSCOMBRE, J.-C., 2000. Parole proverbiale et structures métriques, in Langages.
- BOYER, H. 1995. De la compétence ethnosocioculturelle, in Le Français dans le Monde, Paris, Hachette.
- DEFAYS, J.-M., et DELTOUR, S. 2003. Le français langue étrangère et seconde. Enseignement et apprentissage, Liège, Mardaga.
- DICTIONNAIRE UNIVERSEL, 1993. Paris, Hachette.
- DRAGAN, E. 2006. Les effets des signes socioculturels dans la traduction du français en roumain, in La Francopolyphonie comme vecteur de la communication, Chisinau, ULIM.
- GUIRAUD, P. 1983, La sémiologie, Paris, Presses Universitaires de France.

EVOLUȚIA CONCEPTULUI DE COMPETENȚE DE COMUNICARE ÎN ASPECT CONSTRUCTIV

Lidia STRAH
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *The present paper focuses on studying a language the communicative method, a recently applied technique in learning Romanian. The communicative method involves the use of language in real communications. The present paper is based on the analysis of the results of the Romanian language in the constructivist aspect.*

Keywords: *Communicative method, foreign language, constructivist aspect.*

Orientarea procesului educational spre dezvoltarea unor competențe utile, durabile și mereu actuale continuă să fie obiectul reflecțiilor pedagogice în cadrul procesului de predare – învățare – evaluare a limbii române pentru studenții străini. Relația dintre noțiunea de competențe și asi-

milarea limbii române pune în evidență problema rolului mediator al competențelor de comunicare în organizarea și prezentarea procesului de cunoaștere a limbii române de către studenții străini. Iată de ce metoda de asimilare a limbii române în aspect constructivist ”susține modelele de informație structurală”, iar structura perceptivă și logică a enunțurilor este axată, cu bună credință, pe formarea **de competențe** care se transformă treptat în ”modul didactic” de asimilare a materiei. (Joița, El, 2008:-) În acest sens abordarea conceptului de **competență** determină generarea unor polemici în rândul didacticienilor în ceea ce privește definiția, caracteristicile și rolul acesteia în pregătirea și formarea ”vorbitorilor inteligenți” al unui învățământ de calitate, centrat pe aplicarea cunoștințelor proiectate strategic corect.

Dorim să oferim câteva abordări în ceea ce privește termenul de **competență și competență în aspect constructivist**.

Cercetătorul E. Noveanu afirmă că noțiunea de competență, de fapt, reprezintă ansamblul de comportamente potențiale (afective, cognitive și psihomotorii) de care dispune un individ pentru a realiza o activitate (Noveanu, E, 1983:7)

În altă viziune analitică, Dimitriu G., se referă la capacitatea profesorului (emițătorului) de a fi corect informat, la abilitatea de a comunica și a exprima modelele clar, coerent, accesibil și cu empatie destinatarilor (Dimitriu, Gh., 1998:4)

Plecând de la concepția cuprinzătoare a noțiunii de competență, cercetătorul Ph. Perrenoud, propune o analiză pertinentă a acestei noțiuni în cadrul de referință educațională definind-o ”drept capacitatea de a acționa operativ într-o anumită situație, capacitate, care se bazează pe cunoștințe (declarative, procedurale, condiționale), mobilizându-le pentru a face față situației. El consideră **competența** drept o potențialitate generică a spiritului uman de a comunica (Perrenoud, Ph., 1994:8). O abordare sistemică a noțiunii de competență i-a oferit cercetătorului francez Ph. Perrenoud posibilitatea de a pătrunde și a scoate în evidență unele aspecte ale funcționalității ei, demonstrând mecanismele ei lingvistice. Lingvistul francez ne oferă o definiție a **competenței** ca fiind o abilitate lingvistică care face să se înțeleagă mai rapid ceea ce vorbesc cei din jur. (Perrenoud, Ph., 2004:9)

Din perspectiva autorilor citați **competența** are ca elemente constitutive aptitudini și capacități suplimentare, incluzând în același timp și abilități de explorare în structura de cunoaștere a modelelor de comunicare. Într-un anumit domeniu **competența** are o anumită funcție și o situație bine determinate. Menționăm că o astfel de abordare a **competenței** ține de o concordanță specifică între abilități, structuri individuale, condiții de manifestare și finalitate.

Importanța **competenței** în procesul de predare – învățare – evaluare, în mersul formării competențelor de comunicare definite de cercetătorul Vl. Guțu, în viziunea căruia **competența** poate fi prezentată ca un ”set de capacități” necesare pentru a acționa în situații nedeterminate, **competențele** reprezintă, la rândul lor, finalități educaționale realizate, având o formulare standard pe termen lung (Guțu, Vl., 2008:3)

Am reactualizat aceste momente de abordare a competenței în aspectul noțiunii de concept, din perspectiva autorilor citați, dar e necesar să oferim și o clasificare a competențelor după criterii, cum sunt:

- *gradul de universalitate* – **competențe generale** (ce permit realizarea unor sarcini variate) și **competențe specifice** (ce țin de o anumită sarcină);
- *din perspectiva domeniilor de aplicare* – **competențe cognitive** (asimilarea de noi cunoștințe), **competențe practice** (asimilarea teoriei în activitățile practice), **competențe transferabile** (mijloace de comunicare, abilități transferabile de analiză, sinteză etc).

Probele de cercetare ale valorii competențelor clasificate după criterii trebuie privite sub aspectul multitudinii de comunicare a interlocutorului, imaginat de P. Popescu – Noveanu în continuare ca ”însușire sau sisteme de însușiri ale subiectului, mijlocind reușita într-o activitate, posibilitate de a acționa și obține performanțe, factor al persoanei ce facilitează cunoașterea, elaborările practice, tehnice, artistice și **comunicarea**” (Popescu – Noveanu, P., 1998:10)

Practica educațională ne propune să facem câteva distincții între **capacitatea de a comunica** și **competența de comunicare**, noțiuni ce definesc rolul important al propriu – zise. În acest caz vom apela la cercătătoarea Ezechil L. care ne propune să înțelegem noțiunea de **capacitate de comunicare** ca o posibilitate de a interacționa cu cei din jur, de a avea cu ei un schimb informational. (Ezechil, L., 2002:2)

Spectrul de semnificații ale acestui concept (comportament, cogniție și interacțiune dintre mediu și persoană) este elucidat în noțiunea de competență comunicativă, care, în viziunea lui G. Noiseaux, semnifică: capacitatea de a produce și a interpreta fraze gramaticale; stăpânirea materialului paraverbal și nonverbal; stăpânirea regulilor de abordare contextuală a enunțurilor produse; ansamblul regulilor conversaționale (Noiseaux, G., 1998:6) La rândul său S. Moirand desemnează reguli psihologice, sociale și culturale aplicate în activitatea de vorbire. Iată de ce cercetătoarea distinge patru componente ale competenței de comunicare: componenta lingvistică, componenta discursive, componenta socioculturală și componenta referențială (Moirand, S., 1990:5)

De fapt, demersul nostru pedagogic se înscrie într-un context mai larg, atunci când noțiunea de ”competență comunicativă” capătă o rezolvare efectivă, eficientă, de calitate, într-un context real, solicită mai mult competențe specifice, dublate de atitudinea responsabilă profesor – student, în cazul acesta aderăm la noțiunea de **competență de tip constructivist**. Practic, competențele de tip constructivist nu elimină cunoștințele de a **ști** și cunoștințele procedural de *a ști să faci*, dar se bazează pe ele, evidențiind utilitatea lor, iar profesorul are nevoie de maimult pentru a face față situațiilor de profesionalism real, aranjându-le pe categorii de activități. În cazul dat ne poate salva numai competența de tip constructivist care îi permite profesorului să determine cum să le folosească, cum să le combine, să le prelucreze, cum să le interpreteze, să formuleze noi reflecții și ipoteze.

Și devine reală atunci teza lui Perrenoud că, în definirea competențelor, trebuie să insistăm pe capacitatea de a mobiliza într-un ansamblu resursele cognitive asimilate (cunoștințe, capacități) (Perrenoud, Ph., 2004:9)

În practica educațională mondială se disting variate tipuri de predare – învățare cu elemente de constructivism:

- **constructivismul radical**, reprezentantul acestui tip E. von Glasersfeld susține schimbările radicale ce țin de înțelegerea realității, prin explorare directă;
- **constructivismul cognitiv**, J. Piaget și psihologia cognitivă menționează studiul dezvoltării intelectuale a individului;
- **constructivismul social**, V. S. Vîgotski afirmă că adevărata cunoaștere este în realitatea autentică, fiecare individ conștientizează care pot fi remediile și soluțiile pentru afirmarea competențelor;
- **construcționismul** privește modul de învățare constructivistă prin aplicații practice materializate.

Reieșind din principiile de tipizare a elementelor constructiviste în procesul de predare – învățare – evaluare a limbii române pentru studenții străini susținem clasificările ce țin de rolul competenței în aspect constructivist, devenind adepții experimentului de aplicare a competențelor constructiviste implicate în instruirea studenților străini. Acest experiment ne-a permis să demonstrăm perspectivele practice ale competenței de a prevedea un context adecvat comunicării, de a-l analiza și a-l utiliza; utilitatea competenței de a respecta rațional principiile constructiviste în proiectarea instruirii studentului străin.

Perspectiva competențelor comunicative în aspect constructivist depinde și de abordare corectă a curriculumului constructivist.

În maniera interpretativ – comprehensivă, cu accent pe dimensiunea praxiologică a competențelor comunicative cu aspect constructivist, definim și noțiunea de curriculum specificat ca un ansamblu coerent și unitar de principii, funcții, strategii, criterii integrate și contextualizate, încât să permită realizarea procesului de instruire a studenților străini.

Eficiente s-au dovedit a fi și efectele evaluării formative și cumulative constructiviste, iar implicarea studenților străini în procesul de evaluare și autoevaluare au contribuit la validarea unui sistem alternativ de evaluare: constatarea fidelității lui în aprecierea mecanismelor interne

(în cazul nostrum a competențelor comunicative), ale evoluției formării unui ”student constructivist” în orientarea lui într-un mediu lingvistic bine determinat.

Propunem spre exemplificare un model al procesului de concepere a competențelor comunicative, necesare unei instruirii constructiviste, în baza unui curriculum de tip constructivist:

1. Anticiparea pregătirii;
2. Stabilirea obiectivelor specifice unității de instruire;
3. Organizarea, adaptarea și practicarea conținutului curricular de tip constructivist;
4. Selectarea strategiilor, metodelor, formelor de instruire;
5. Elaborarea listei de criterii în efectuarea verificărilor;
6. Redactarea unităților de instruire și a criteriilor de apreciere;
7. Derularea efectivă a activității de instruire în aspect constructivist;
8. Analiza nivelului inițial al studenților străini.
9. Analiza unităților de instruire și alegerea celei mai specific.
10. Adaptarea metodologică în funcție de nivelul studenților în constituirea procesului de predare – învățare – evaluare.
11. Evaluarea continuă a rezultatelor (în cazul nostru: competența de a prevedea un context adecvat etc.
12. Autoevaluarea realizării obiectivelor ce țin de competențele comunicative.
13. Strategii de dezvoltare a competențelor comunicative.

Apreciind pozitiv ”efectele reale” ale curriculumului de tip constructivist, putem înțelege, în același timp, și importanța explorării întregului potențial al studenților străini.

Cercetarea specificului ”de posedarea a competențelor de comunicare cu ajutorul curriculumului de tip constructivist” permite să conchidem următoarele:

- Un component fundamental al strategiei de predare – învățare – evaluare a limbii române pentru studenții străini sunt noțiunea de competență în aspect constructivist, care favorizează valorificarea rațională a curriculumului de tip constructivist, în general, și a comunicării fluente, în special.
- Competența de comunicare a studentului strain în procesul de studiere a limbii române se formează prin diverse activități de receptare, producere, interpretare, interacțiune, care se realizează în baza curriculumului de tip constructivist.

Bibliografie:

- DUMITRIU, Gh. 1998, Comunicare și învățare, Editura Didactică și Pedagogică București, București.
- EZECHIL, L, 2002, Comunicarea educațională în context școlar, Editura Didactică și Pedagogică București, București.
- GUȚU, Vladimir, 2008, Schimbări de paradigmă în teoria și practica educațională, vol. I, II, III, Chișinău.
- JOIȚA, El., 2008, A deveni profesor constructivist Editura Didactică și Pedagogică București, București.
- MOIRAND, S., 1990, Enseigner a communiquer en langue etranger, Hachette, Paris.
- NOISEAUX, G., 1998, Les competences du mediateur comme expert de la cognition. M. S. T. Editeur.
- NOVEANU, E., 1983, Modele de instruire formativă la disciplinele fundamentale de învățământ. Editura Didactică și Pedagogică București.
- PERRENOUD, Ph., 1994, La formation des enseignants entre theorie et pratique, L’Harmattan, Paris.
- PERRENOUD, Ph., 2004, Evaluer des competences. Disponibil: http://www.unige.ch/fapse/SSE/teachers/perrenoud_main/2004-01.html
- POPESCU – NEVEANU, P., 1998, Arta de a comunica, Editura Economică, București.

LA COMPÉTENCE DE COMMUNICATION INTERCULTURELLE EN COURS DE FRANÇAIS LANGUE ÉTRANGÈRE

Mariana ȘOVEA
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract: *Our article aims to outline some theoretical benchmarks concerning notions linked to intercultural competence such as “culture”, “civilization”, “stereotype”, “pluri-multi-interculturality”, before tracing some concrete pedagogical methods, which teachers can use in French lessons in order to develop the intercultural communication type of skills.*

Keywords: *intercultural communication, culture, communication skills, FFL classes, communication tasks*

Dans un monde où nous sommes confrontés chaque jour à la diversité culturelle, la prise en compte de la culture en classe de langue devient une nécessité, un moyen de combattre les stéréotypes et de lutter contre l’ethnocentrisme et la xénophobie. Malgré cette évidence, les enseignants se trouvent parfois démunis quand il s’agit d’adapter leur méthode d’enseignement à la prise en compte de la culture afin d’initier les apprenants à la compétence interculturelle.

Notre article se propose d’esquisser quelques repères théoriques concernant des notions étroitement liés à la compétence interculturelle comme de celle de culture ou de civilisation, de stéréotype et de préjugé, de pluri-multi-interculturalité, avant de tracer quelques pistes pédagogiques concrètes, que les enseignants peuvent utiliser en classe de langue afin de développer ce type particulier de compétence.

1. Petite histoire de l’enseignement de la civilisation/culture en classe de langue

Si l’on veut tracer l’histoire de l’enseignement de la culture en classe de langue, nous devons remonter au XIXème siècle, où les méthodes traditionnelles ou grammaire-traduction introduisent l’étude de la littérature des grands classiques français et transmettent une image valorisée d’une France devenue puissance coloniale. Apprendre une langue étrangère signifie en apprendre la culture, la littérature, mais aussi les beaux-arts, à travers la langue littéraire des grands auteurs considérée comme supérieure à la langue parlée.

Les méthodes qui suivent – les méthodes directes et structuro-globales audio-visuelles accordent plus d’importance à la langue orale et négligent l’enseignement de la civilisation, qui sera de retour dans les années ’70, grâce à l’avènement des approches fonctionnelles-notionnelles et, par la suite, de l’approche communicative, « qui ne vont plus se focaliser sur le vocabulaire ou la grammaire, mais sur la dimension pragmatique de l’acte communicatif » (Louis, 2011 :44).

Les didacticiens des années ’80 s’intéressent, plus que jamais, à la relation entre langue et culture se rendant compte que la seule maîtrise de la langue ne conférait pas de véritable compétence de communication. De nombreux auteurs tels Jean-Claude Beacco (1980), Martine Abdallah-Preteille (1986, 1999) ou Henri Besse (1993) s’inspirent des théories de la pragmatique et de l’ethnographie de la communication et soulignent la nécessité de l’apprentissage des rites d’interaction et des normes langagières variables selon les cultures. D’autres théoriciens tels Maddalena de Carlo (1995) ou Robert Galisson (1987) analysent les relations langue-culture à la lumière de l’ethnologie structurale de Claude Lévi-Strauss. Quelle que soit la perspective adoptée, les théoriciens reconnaissent tous les liens intrinsèques qui unissent culture et langue et se posent la question de la didactisation de ces liens en classe de langue.

La compétence culturelle devient une composante parmi d’autres de la compétence communicative et plusieurs auteurs essaient d’identifier ses caractéristiques. Ainsi, Sophie Moirand (Moirand, 1982 : 20) la définit comme « la connaissance et l’appropriation des règles sociales et des normes d’interaction entre les individus et les institutions, la connaissance de l’histoire culturelle et des rela-

tions entre les objets sociaux » tandis que Henri Boyer (1995) considère que la compétence ethnosocioculturelle constitue le noyau dur de la compétence communicative et identifie plusieurs niveaux de connaissances (l'imaginaire patrimonial, les représentations du vécu communautaire, des imaginaires récents assez instables). À côté des savoirs, il apparaît la nécessité de former des savoir-faire chez les apprenants. L'acquisition de compétences et de tout apprentissage n'est pas possible sans soumettre l'apprenant à des situations authentiques, « qui lui permettent à la fois, d'intégrer ses connaissances et de les activer » (Louis, 2011 : 85). Ce sera d'ailleurs la clé de voute de l'approche communicative et, plus tard, de l'approche actionnelle, où apprendre signifie, avant tout, agir.

2. L'approche interculturelle – définition et caractéristiques

Chaque individu est un être pluriculturel, il appartient simultanément à plusieurs groupes liés à sa formation, à sa profession, à sa religion, à sa région et famille d'origine, etc. Au cours de sa vie, dans le contexte de la globalisation, il sera amené à entrer en contact avec des personnes appartenant à d'autres univers culturels, dans des situations en rapport avec sa vie privée (vacances, loisirs) ou avec sa vie professionnelle (mobilités pour le travail, etc.). Cependant, le fait de rencontrer des personnes appartenant à d'autres cultures ne garantit pas toujours le développement d'une attitude de tolérance envers l'étranger.

Les recherches sur les représentations et les stéréotypes menées par les chercheurs en psychologie sociale montrent que les membres d'un groupe évaluent toujours plus positivement leur groupe plutôt le groupe étranger et que, dès que deux cultures entrent en contact, la tendance générale sera de généraliser et de porter des jugements de valeur sur ce dernier. La rencontre avec l'étranger peut aider une personne à changer ses représentations, mais peut aussi renforcer certains stéréotypes et préjugés.

Il existe actuellement plusieurs approches de la diversité culturelle : le modèle multi (ou pluri) culturel et l'approche interculturelle. Le pluralisme et le multiculturalisme sont des modalités possibles de présentation de la diversité culturelle, qui mettent l'accent sur la reconnaissance et la co-existence d'entités culturelles distinctes tout en valorisant le groupe d'appartenance. Ils nous présentent les différences qui existent entre deux ou plusieurs cultures et nous offrent une conception mosaïque de la société actuelle. Cette démarche peut parfois accentuer des comportements de rejet et d'exclusion car le multiculturalisme, même s'il reconnaît les différences, propose une structure de cohabitation des groupes et des individus. D'autre part, la perspective interculturelle accorde une place de choix à l'individu en tant que sujet pluriculturel.

La démarche interculturelle suppose quelques principes de base comme : se décentrer, prendre ses distances par rapport à son système de références, se mettre à la place des autres pour développer ses capacités empathiques et admettre une autre perspective, dépasser les préjugés et essayer de comprendre les autres, ne pas généraliser, apprendre à décoder correctement les messages émis par des locuteurs appartenant à une autre culture.

Pour ce faire, il est important d'observer la manière dont l'interlocuteur se rapporte à la réalité environnante – sa relation avec les autres, son rapport avec le temps, l'espace et la nature, etc. et de déchiffrer correctement le contexte de communication, qui, lui aussi, peut être riche en indices implicites ou explicites. Ces éléments varient en fonction des caractéristiques propres à chaque individu, vu que chaque personne porte en elle une culture unique : la compétence interculturelle représenterait donc la capacité d'être ouvert à dialoguer avec l'Autre, d'essayer de l'accepter en tant qu'être unique.

3. Former les apprenants à l'interculturel

Le *Cadre européen commun de référence pour les langues* présente la compétence interculturelle comme l'une des compétences générales qu'un apprenant doit acquérir au cours de son processus d'apprentissage de la langue étrangère. La prise en compte de la culture dans l'enseignement des langues étrangères est indispensable pour communiquer efficacement, pour une bonne maîtrise

de la langue elle-même. L'affirmation de Cioran « On n'habite pas un pays, on habite une langue » montre justement le lien très fort qui existe entre l'individu, sa culture et sa langue et le fait que ces éléments ne peuvent être dissociés.

L'importance de l'élément culturel en cours de FLE est incontestable, et pourtant les enseignants roumains ont parfois du mal à adapter leur méthode d'enseignement à la prise en compte de la culture. La différence entre enseignement de la culture et formation à la compétence interculturelle n'est pas toujours facile à identifier, tout comme les activités à utiliser en classe pour travailler cette compétence ou les supports.

Tout d'abord, nous devons souligner le fait que le cours de langue est par excellence un lieu de relation interculturelle, qui permet à l'apprenant de découvrir d'autres valeurs et d'autres modes de vie. De plus, nous avons déjà mis en évidence le fait que la compétence communicative elle-même est une compétence interculturelle, car la seule compétence linguistique est nécessaire mais pas suffisante pour communiquer efficacement. Une langue n'est pas un simple outil qui fait passer des informations, elle constitue aussi un vecteur de communication de la culture dont elle est issue.

Maîtriser la compétence interculturelle a de nombreux bénéfices : elle permet à l'apprenant d'avoir une « expérience enrichissante de l'altérité en matière de langue et de culture », lui permet « de développer leur capacité à se préparer à des séjours dans des régions d'autres cultures et à en tirer profit ou d'accroître leur capacité à apprendre d'autres langues étrangères. » « Les compétences linguistiques et culturelles relatives à chaque langue sont modifiées par la connaissance de l'autre et contribuent à la prise de conscience, aux habiletés et aux savoir-faire interculturels. Elles permettent à l'individu de développer une personnalité plus riche et plus complexe et d'accroître sa capacité à apprendre d'autres langues étrangères et à s'ouvrir à des expériences culturelles nouvelles. » (CECR, Introduction)

4. Les principes d'interculturel et leur application en classe de FLE

L'approche interculturelle met l'accent sur les apprenants et sur l'acquisition de certains savoir-faire en situation de communication et s'intéressent moins aux thèmes et aux sujets abordés en classe de langue afin d'aider les apprenants à réfléchir sur le rôle de la culture dans les échanges et de développer les aptitudes et les savoir-faire nécessaires dans une interaction interculturelle. Dans une approche interculturelle, tout comme dans l'approche communicative, l'apprenant doit être *impliqué* dans le processus d'apprentissage, et cela dans une atmosphère propice à la découverte interpersonnelle, vu que les compétences à acquérir se rapportent à son image de soi, ses valeurs, ses croyances.

Le type d'approche recommandée est l'approche par l'expérience, qui ne se limite pas à des jeux de rôle ou à des simulations et qui permet à l'apprenant de valoriser son vécu, son expérience personnelle. C'est d'ailleurs le principe majeur de la perspective actionnelle selon laquelle les usagers de la langue sont considérés comme « des acteurs sociaux qui accomplissent des tâches, qui ne sont pas seulement langagières ». Ce changement de perspective correspond un changement de méthode et/ou de techniques : les apprenants ne jouent plus des rôles pour développer leur compétence communicative, mais réalisent des tâches réelles, qui les obligent à utiliser la langue étrangère d'une manière authentique.

Par conséquent, pour enseigner une langue, l'enseignant doit identifier des occasions où apprenant puisse interagir avec d'autres personnes, réaliser des projets collectifs. Vu que dans le contexte scolaire, les pratiques interculturelles sont souvent limitées, l'enseignant peut valoriser des expériences interculturelles que les apprenants ont en dehors de l'école : vacances à l'étranger, échanges scolaires, rencontres avec des stagiaires étrangers, etc. L'introduction de ces expériences en classe de langue nécessite un climat de confiance, un élément absolument nécessaire si l'on veut que les apprenants partagent leurs observations et révèlent leurs sentiments concernant leur vécu interculturel.

Il faut préciser que la compétence interculturelle comprend aussi bien des savoirs que des savoir-être, des savoir-faire et des savoir-apprendre. Parmi les savoirs que les apprenants doivent maîtriser

sont les connaissances relatives à la vie quotidienne, à la société, aux valeurs et croyances partagées par certains groupes (croyances religieuses ou les tabous, etc.), au patrimoine historique et culturel, etc. Quant aux savoir-être, l'apprenant doit cultiver des attitudes positives envers les personnes appartenant à d'autres cultures, il doit rester ouvert et curieux envers de nouvelles expériences et d'autres idées. D'autres savoir-être utiles pour une communication interculturelle réussie sont la capacité de relativiser son point de vue et son système de valeurs culturelles, la volonté et capacité de prendre ses distances par rapport aux représentations stéréotypées des autres cultures, le désir de communiquer avec une personne appartenant à une autre culture.

Les principaux savoir-faire à acquérir sont, selon le CECR, la capacité d'établir une relation entre la culture d'origine et la culture étrangère ainsi que la capacité de jouer le rôle de médiateur culturel entre sa propre culture et la culture étrangère et de gérer efficacement des situations de malentendus et de conflits culturels.

5. Pistes pédagogiques pour travailler la compétence interculturelle

Dans le cadre d'un cours d'enseignement/apprentissage d'une langue étrangère, amener les apprenants à une prise de conscience interculturelle constitue un processus complexe, qui suppose plusieurs étapes, et dont l'objectif final est celui de mieux connaître les deux cultures afin de mieux communiquer en langue étrangère.

Une première étape à réaliser en classe est celle de sensibiliser les apprenants, les rendre conscients de leur propre grille interprétative, des normes culturelles en jeu dans les interactions qu'ils ont avec la culture étrangère. Cette prise de distance par rapport à la culture maternelle est absolument nécessaire pour la prise en compte d'autres perspectives sur la réalité environnante. Dans cette étape, les enseignants peuvent aborder en classe des sujets et des documents qui se rapportent à la vie quotidienne, aux conditions de vie, aux relations interpersonnelles, aux valeurs, croyances et comportements spécifiques, mais aussi au langage du corps, au savoir-vivre et certains comportements rituels. On doit attirer l'attention sur le fait que le travail sur la culture francophone ne devrait pas se réduire à la culture française et que les enseignants devraient aborder en classe des éléments culturels spécifiques à d'autres pays francophones d'Afrique, d'Amérique ou d'Europe.

Une deuxième étape de la prise de conscience interculturelle consiste à observer et analyser des attitudes et des comportements qui peuvent paraître étranges lorsqu'ils sont analysés en dehors de leur contexte socioculturel. Les documents authentiques (chansons, menus de restaurant, tracts, modes d'emploi, cartes, brochures publicitaires, affiches, etc.) peuvent être très utiles, à condition d'éviter une approche purement descriptive. Les textes littéraires constituent également une ressource très riche, qui offre plusieurs perspectives sur la même réalité. Le travail sur les stéréotypes est absolument nécessaire pour rendre les apprenants conscients de leurs représentations toutes faites et de leurs préjugés. Dans cette étape, l'apprenant sera amené, encore une fois, à prendre conscience de la pluralité et donc de la relativité des points de vue. Il se rendra compte de l'importance du contexte pour la compréhension d'un fait culturel, il commencera à intérioriser la culture de l'autre et à s'impliquer dans la découverte plus approfondie des différents aspects de la culture étrangère.

Le matériel pédagogique à utiliser pour l'acquisition de la compétence interculturelle est très riche et divers : travail sur les gestes (mais aussi des postures, des mimiques, du regard) à partir de publicités, d'extraits de films, discussion sur l'actualité étrangère à partir des articles et dessins de presse, identification des représentations et des stéréotypes sur les cultures étrangères à partir des guides de voyages ou des publicités véhiculées par les agences de tourisme, etc.

L'Internet constitue une source très riche de documents dont l'enseignant peut profiter pour travailler en classe différents aspects de la culture étrangère car beaucoup de sites (comme Le point du FLE <https://www.lepointdufle.net/>, par exemple) se proposent de fournir une présentation globale de la culture francophone, à l'aide de photos et d'extraits audio et vidéo, de chansons à écouter, etc., parfois accompagnés de fiches d'activités pour faciliter l'enseignement/apprentissage des éléments culturels.

Pour aider les apprenants à découvrir la diversité culturelle des pays francophones du monde

(Afrique, Europe ou Amérique) et à s'éloigner de la simple représentation touristique des cultures étrangères, les enseignants peuvent utiliser aussi le site de TV5 (<https://enseigner.tv5monde.com/>), qui propose des documents écrits et vidéo divers ainsi que des fiches pédagogiques adaptées au niveau des apprenants.

Internet met à disposition de tous les enseignants un grand nombre de documents authentiques (journaux télévisés, chansons, publicités, photos, enregistrements audio et vidéo) qui pourront servir de point de départ pour des activités interculturelles, à condition de ne pas rester dans une approche simpliste, descriptive, mais d'amener les apprenants à réfléchir et à formuler eux-mêmes des hypothèses sur les raisons de certaines habitudes ou comportements observés dans la culture étrangère.

Enfin, la méthode la plus efficace pour initier les apprenants à la communication interculturelle est de les faire entrer directement en contact avec des étrangers à travers différents types d'échanges et de projets coopératifs réalisés en partenariat avec des établissements étrangers. Ces échanges peuvent donner lieu à des rencontres dans les pays partenaires ou à des échanges en ligne, les deux étant autant d'occasions de parler avec des personnes appartenant à d'autres cultures, donc des occasions à mettre en pratique des stratégies de communication interculturelle.

Conclusion

Enseigner la compétence de communication interculturelle signifie, avant tout, aider les apprenants à se décentrer, à s'éloigner des normes imposées par la culture maternelle afin de se donner la chance de découvrir d'autres manières de voir le monde. Cette compétence s'acquiert le plus souvent à travers des échanges authentiques, avec des natifs étrangers, ou à travers l'exploitation de documents authentiques, mais une exploitation qui dépasse la simple approche descriptive et aide les apprenants à réfléchir aux ressorts intimes de la culture étrangère.

Bibliographie :

- ABDALALLAH-PRETCEILLE, Martine, 1986, *Vers une pédagogie interculturelle*, INRP et Publications de la Sorbonne, Paris.
- ABDALALLAH-PRETCEILLE, Martine, 1999, *Diagonales de la communication interculturelle*, Anthropos, Paris.
- BEACCO, Jean-Claude, 1980, « Compétence de communication : des objectifs d'enseignement aux pratiques de classe : pratiques de la communication », in *Le français dans le monde* no.153, mai-juin, pp.35-40.
- BESSE, Henri, 1993, « Cultiver une identité plurielle », in *Le français dans le monde*, no.272, pp.41-44.
- BOYER, Henri, 1995, « De la compétence ethno-socioculturelle », in *Le français dans le monde*, no.272, pp.41-44.
- CONSEIL DE L'EUROPE, 2001, *Cadre Européen Commun de Référence pour les Langues : apprendre, enseigner, évaluer*, Didier, Paris.
- DE CARLO, Maddalena, 1998, *L'Interculturel*, CLE International, Paris.
- DOSPINESCU, Vasile, 2002, *Didactique des langues (tradition et modernité) et... analyse critique et manuels*, Junimea, Iasi.
- GALISSON, Robert, 1987, « Accéder à la culture partagée par l'entremise des mots à charge culturelle partagée », in *Etudes de Linguistique Appliquée*, no.67, juillet-sept., pp.119-140.
- LOUIS, Vincent, 2011, *Interactions verbales et communication interculturelles*, EME & InterCommunications, Bruxelles.
- MOIRAND, Sophie, 1982, *Enseigner à communiquer en langue étrangère*, Hachette, Paris.
- ȘOVEA, Mariana, 2014, *La France et les Français dans la presse roumaine actuelle: représentations et stéréotypes*, Casa Cărții de Știință, Cluj.

AXIOLOGIA NAȚIONAL-UNIVERSALĂ ÎN FORMAREA LA STUDENȚI A COMPETENȚEI DE COMUNICARE PROFESIONALĂ ÎN LIMBA ENGLEZĂ

Angela TULEI

Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *Human history begins with the history of signs and values. Regarding the origin of values, Vl. Pâslaru states that they are born (given) and acquired. The given / granted / natural values are those that man did not create: nature, the cosmos, the universe, the divinity and everything related to them. Acquired values are those developed / produced / created by people and defined by the generic term culture. In this article we will refer to an acquired value, namely the competence of professional communication in English.*

Cuvinte-cheie: *axiologie, valoare, competență, comunicare, competență de comunicare, competență de comunicare profesională.*

Istoria omului începe odată cu istoria semnelor și a valorilor. Animalele, spre deosebire de om, fiind necuvântătoare, nu pot să-și transforme atracțiile și repulsiile în valori. Numai dialogul, mai întâi cu ceilalți și mai târziu cu sine însuși, permite distanțarea de fenomene și ivirea întrebărilor despre esența lor. Numai dialogul face posibilă elaborarea ideilor, singurul mijloc dialogal de comunicare fiind limbajul uman.

Inițial, la începuturile evoluției sale istorice, omul și-a elaborat două abordări cu privire la valori. Lucrurile materiale: pietrele, crengile, apa, focul, iarba, fructele, pomușoarele, rădăcinile comestibile, insectele, păsările și animalele, au obținut valoare pentru om prin faptul că acesta le-a descoperit utilitatea lor vitală. Omul a înțeles că fără aceste lucruri viața lui nu poate fi. Față de aceste lucruri, precum și față de fenomenele naturii, față de fenomenele proprii vieții/visele, emoțiile, sexualitatea, etc., omul a creat o atitudine care depășea cadrul strict utilitar, considerându-le valori contextuale existenței sale. Acestea erau *valorile existenței umane (valori date)*, care au devenit ca atare importante datorită raportului omului la lucrurile și fenomenele din anturajul său.

Ulterior, omul a început să *creeze activ valori (valori create)*. Au apărut astfel lucruri, obiecte, chiar plante și animale inexistente în natură. Unele aveau utilitate practică și valoare estetică, altele aveau doar valoare estetică, juridică, morală, etc.

În variate epoci, în timpuri diferite, oamenii au acordat prioritate și/sau au creat sisteme de valori diferite. Fiecare tip de societate fiind marcat de anumite tipuri de valori.

Cu privire la originea valorilor, Vl. Pâslaru precizează, că acestea sunt înăscute (date) și dobândite. Valorile date/acordate/naturale sunt acelea pe care omul nu le-a creat: natura, cosmosul, universul, divinitatea și tot ceea ce este legat de acestea. Valorile dobândite sunt cele elaborate/produse/crete de oameni și definite prin termenul generic *cultură*¹.

Știința apreciază ca valori nu doar lucrurile semnificative pentru om, ci și pentru întreaga comunitate umană, problema valorilor fiind una dintre cele mai dezbătute și abordate de diferite științe: filosofie, culturologie, sociologie, psihologie, pedagogie etc.

Valorile sunt *naționale și universale*. În ceea ce privește *naționalul și universalul*, acestea sunt două fenomene-principii definitorii ale culturii universale și celei naționale, precum și ale tipurilor și componentelor acestora (*cultură spirituală; literatură*); ele sunt reciproc determinate, deci nu se opun, ci se întregesc; *naționalul* nu se poate valorifica decât prin raportarea la *universalul*, după cum *universalul* nu este decât o sinteză a valorilor superioare ale *naționalului*, în afara cărora nu poate exista. *Naționalul* se definește ca totalitate a particularităților ce privesc/vorbesc despre *rasa, istoria, limba, religia, antropologia, sensibilitatea, manifestările temperamentale, moravurile, obiceiurile și tradițiile, instinctul național* ale unui popor – componente ale *identității* sale; sursele

¹ Pâslaru Vl. Valoare și educație axiologică: definiție și structurare. În: rev. Didactica Pro, 2006, nr.1, p 3-8

naționalului sunt *conștiința de origine, conștiința comunității de limbă, conștiința de destin*; naționalul este responsabil de identitatea unei comunități etnice și a indivizilor care îi aparțin; reprezintă dreptul la dănuire în istorie a unui popor. Dezvoltarea identității național-universale a subiecților educației este un proces conform cu: natura/esența culturii naționale/universale, științei, artei, literaturii; procesele de globalizare și europenizare economică, financiară, culturală, educațională; modul în care cunoaște/crează omul lumea și pe sine în lume, toate acestea reprezentând și universalitățile culturale, pe care le definim ca repere fundamentale în acțiunea educațională urmărită.

Toți oamenii, indiferent de apartenență etnică, au nevoia de a comunica. ”A trăi în societate înseamnă a comunica”, menționează Bernard Voyenne. Nevoia de a comunica, de a transmite sau afla de la semenii noștri idei, informații, sentimente este o trăsătură fundamentală a omului, devenind o necesitate vitală. Pe drept cuvânt, același teoretician francez afirmă că „schimbul de informații, de idei, intercomprehenșiunea sunt pentru societate tot așa de importante ca și respirația pentru organism”. Dacă B. Pascal îl definea pe om drept „trestie cugetătoare”, iar H.L. Bergson ca *homo faber*, ființa care fabrică unelte și inventează tehnici, și mai fundamental decât un constructor de mașini, omul este, pentru antropologul Claude Levi-Strauss, înainte de orice, un locutor, o ființă care vorbește. Cum bine știm de la Aristotel, natura nu creează nimic fără un anumit scop (telos), prin urmare, omului i-a fost dat graiul articulat (=semnul distinctiv al speciei noastre) ca să intre în legătură cu semenii săi, ca să comunice¹.

Este bine știut faptul că arta de a comunica nu este un proces natural ori o abilitate cu care ne naștem. Noi învățăm să comunicăm și trebuie să studiem ce învățăm ca să putem folosi cunoștințele noastre mai eficient.

Ontogenetic, temporal, *comunicarea* apare de la primele semne de viață ale individului. Primele mișcări ale copilului, strigăte, plânsete, gesturi, zgomote, mimică, iar mai apoi surâsul sunt modalități de comunicare cu ceilalți. Adultul le recepționează și, la rândul său, emite semnale prin gesturi, mimică, mișcări, sunete etc. pe care copilul le recepționează și circuitul comunicațional continuă.

Comunicarea lingvistică permite să se emită și să se recepționeze un număr considerabil de mesaje care depășesc distanțe mari și bariere temporale, cu un număr limitat de fenomene, iar în acest context este important că *limba* asigură un număr infinit de semnificații.

Atunci când abordăm subiectul cu privire la învățarea unei limbi străine și la comunicarea într-o limbă străină, ne referim la *educație*, iar știința care are drept obiect de cercetare educația este *pedagogia*. Michel de Montaigne consideră scopul educației acela de a forma omul, astfel ca: „Vorbirea lui să aibă lustrul cugetului și virtuții sale și să nu aibă decât mintea drept călăuză”².

Valoarea este cea care determină comportamentul la nivelul individului și al grupului. Cercetătorul Vlad Pâslaru menționează: ”axiomă a educației, căci cel ce este educat nu însușește doar valori create de omenire, ci, însușindu-le, își creează propriile cunoștințe, competențe, atitudini etc.”³.

A vorbi într-o limbă străină înseamnă a putea comunica în această limbă. Activitatea verbală este un proces de utilizare a cuvântului în comunicare. Limba, cuvântul reprezintă un mijloc sau un instrument al comunicării, iar activitatea verbală reprezintă nemijlocit procesul de comunicare. În activitatea de comunicare sunt implicați oamenii, conștiința lor, sistemul de motivare, sfera lor emoțională, orientările și valorile lor. Comunicarea este un mod de exprimare a unei anumite atitudini față de ceilalți oameni. Ea presupune transmiterea de informații, mijlocul principal de comunicare în societatea umană fiind limba, însă, paralel cu ea, în cadrul procesului de comunicare se folosesc în mare măsură și mijloacele nonverbale: înfățișarea, gesturile, mimica, poziția capului, poziția partenerilor unul față de altul.

Limbile străine pot fi comparate cu pașaportul unei persoane către alți oameni, alte civilizații, alte culturi. Ele facilitează comunicarea eficientă cu persoane de alte naționalități cu care contactăm, fie că ne aflăm la muncă ori suntem în vacanță. Limbile străine sunt folosite în toate sferile, ele apropie oamenii, continente, leagă țări, leagă culturi și civilizații.

¹ McDaniel E. R., Samovar L. A., Porter R. E. Using Intercultural Communication: The Building Blocks, in Intercultural Communication: A Reader, by Larry A. Samovar, Richard E. Porter, Edwin R. McDaniel, Wadsworth Cengage Learning, 13th Edition, 2012, 528p.

² Moscovici S., (ed.) Psychologie sociale, Paris, PUF, Collection: Quadrige, 2014, p.147

³ Planchard E., Introducere în pedagogie. București: EDP, 1976. 456p., p.6

Pentru ce avem nevoie de a cunoaște limbi străine? Pentru că trăim în era internetului unde totul circulă cu o viteză exagerat de mare, pentru că trăim în era globalizării și pentru că toate informațiile sunt transmise în limbi străine pentru a fi pe înțelesul tuturor¹.

Procesul comunicațional este deosebit de însemnat pentru tot ceea ce constituie lume vie. Fără mijloace eficiente de comunicare, animalele nu și-ar putea semnaliza unele altora sursele de hrană sau pericolele, florile n-ar putea atrage insectele care fac polenizarea și deci immortalizarea speciei. Cu atât mai mult, comunicarea – în special comunicarea prin intermediul simbolurilor – reprezintă în sine o trăsătură esențială a naturii umane.

Anume comunicarea a dat speciei umane șansa de a dezvolta gândirea, de a înainta în cunoaștere, de a crea civilizația și cultura. Oamenii sunt comunicatori fără abatere, ei transmițând și recepționând mesaje continuu, astfel că un lipsa comunicării este imposibil de imaginat, aceasta fiind același lucru ca și dispariția socială.

Definirea procesului comunicării a fost una din preocupările teoreticienilor încă din vremea Greciei antice. Deci ce este comunicarea? Este o întrebare la care au încercat să ofere răspuns toți autorii literaturii de specialitate. Definițiile sunt numeroase și diferite.

Comunicarea a fost înțeleasă ca componentă de bază a existenței umane încă din antichitate. În fapt, însăși etimologia termenului sugerează acest lucru; cuvântul *comunicare* provine din limba latină: *communis* înseamnă *a pune de acord, a fi în legătură cu sau a fi în relație*, deși termenul circula în vocabularul anticilor cu sensul de *a transmite și celorlalți, a împărtăși ceva celorlalți*².

Epoca modernă a reprezentat boom-ul dezvoltării comunicării sub toate aspectele ei. Progresul tehnico-științific a favorizat apariția telefonului, a trenului, a automobilului, intensificând comunicarea nu atât între indivizi, cât mai cu seamă între comunități; de asemenea, a determinat crearea de noi sisteme și modalități de comunicare³.

Exigența dezvoltării la studenți a competenței de comunicare crește odată cu ideea pe care o descoperim în cercetări pedagogice care arată că *personalitatea umană se formează profesional anume în procesul comunicării*.

Educația este privită ca o dezvoltare și modificare a personalității de-a lungul întregii vieți, învățăm deci mereu pentru o dezvoltare valabilă pe termen lung, deoarece progresul se desfășoară cu o viteză mult mai mare decât cea a succesiunii generațiilor. A. Petre menționează, că „prin intermediul comunicării indivizii își împărtășesc interese, atitudini, simțăminte și transmit cunoștințe și idei”⁴, iar J.-C. Abric apreciază în structura comunicării ”ansamblul proceselor prin care se realizează schimbul de informații și de semnificații între persoane aflate într-o situație socială concretă”⁵. Preocupat de problematica dezvoltării competenței de comunicare, A. Petre menționează că „comunicarea reprezintă un proces de interacțiune între persoane, grupuri, ca relație mijlocită prin cuvânt, imagine, gest, simbol sau semn”⁶.

Pentru prima dată conceptul de *competență* a fost folosit de Platon.

Conceptul de *competență de comunicare* a fost folosit pentru prima dată de D. Hymes (1972)⁷, pe care o atribuie la nivelul de învățare a unei limbi; aceasta permite transmiterea de enunțuri și înțelegerea mesajelor în situații contextuale specifice.

Necesitatea *dezvoltării la studenți a competenței de comunicare profesională într-o limbă străină*, în cazul nostru, în limba engleză, crește odată cu ideea pe care o descoperim în cercetări pedagogice, ce arată că personalitatea umană se formează profesional anume în procesul comunicării. Comunicarea permite omului să aprecieze faptele și atitudinile, să însușească normele sociale, să le controleze și să le aplice în practică, elaborându-și astfel principiile etice de conduită, potrivit cărora trăiește și acționează. Psihologul I. Negură menționează, că comunicarea este forța motrice

¹ <http://www.ele.ro/cariera/abilitati/de-ce-sa-inveti-o-limba-straina--7501> (vizitat pe 19.02.2017)

² http://www.isj-db.ro/static/files/Suport_de_curs_-_Modulul_3_Comunicare.pdf (vizitat pe 18.02.2017)

³ http://www.isj-db.ro/static/files/Suport_de_curs_-_Modulul_3_Comunicare.pdf (vizitat pe 18.02.2017)

⁴ Petre A., *Stiluri și metode de comunicare*. București: Aramis, 2003

⁵ Abric, J.-Cl. *Psihologia comunicării*. București: EDP, 1994, p.58

⁶ Petre A., *Stiluri și metode de comunicare*. București: Aramis, 2003

⁷ Gîncu I., *Dimensiunea valorică a competenței profesionale*. În: rev. Didactica Pro, 2014, nr.1 (83), p. 19-24

principală a dezvoltării personalității umane, calitatea personalității fiind în raport direct de calitatea comunicării¹.

Universul informațional și cultural în care se formează personalitatea contemporană este foarte stresant, având în vedere provocările sociale remise de mediul virtual. Aspirația studenților spre integrare socială optimă punctează nevoia dezvoltării competențelor de comunicare și a celor emoționale ce ar facilita valorizarea maximă a potențialului individual al studenților.

Procesul de comunicare are o triplă dimensiune: *comunicarea exteriorizată* (presupune acțiunile verbale și nonverbale, observabile de către interlocutori), *metacomunicarea* (ceea ce se înțelege dincolo de cuvinte) și *intracomunicarea* (comunicarea realizată de fiecare individ în forul său interior, la nivelul sinelui)².

Faptul că azi învățarea limbii străine nu reprezintă un scop în sine, ci devine o componentă a formării profesionale, cu determinații sociale și profesionale majore induce inserarea unor elemente de ordin non-lingvistic, de specialitate în procesul de predare-învățare a limbii străine. Stabilirea acestor elemente implică o documentare asupra specificului activităților, a cerințelor de limbaj specializat precum și asupra particularităților de gen și specie ale textelor provenite din sfera vieții profesionale.

Problematika formării competenței de comunicare într-o limbă străină este plasată la intersecția mai multor arii ale științei: lingvistică, pedagogică, semantică, pragmatică, sociologică, psihologică, analiza discursului sau teoria comunicării, domenii între care se stabilesc relații de complementaritate și interdisciplinaritate.

În instituțiile superioare din țara noastră, învățarea limbilor străine are loc sub egida comunicării. Planurile de învățământ la diversele programe de studiu conțin obligatoriu disciplina *Comunicare de specialitate în limba străină*. Aceasta subliniază importanța acordată educației multilinguale a studenților, la fel ca și obținerii competențelor de comunicare în limbi străine. Este vorba de competențe de înțelegere, exprimare, scriere și citire, de formarea la studenți a capacității de a gândi în limba străină și de a se exprima fluent, coerent, riguros din punct de vedere logic și corect din punct de vedere gramatical.

Dar nu este necesar să privim limbile străine nu doar ca pe niște instrumente de comunicare. Această abordare re riscul de a deveni limitativă. Există riscul, ca studenții să acorde limbilor străine un rol secundar, în ierarhia importanței, dominată de disciplinele de specialitate. Astfel, pentru studenții de la facultatea de drept, pe primul plan vor fi disciplinele juridice, pentru cei de la economie, cele economice, pentru cei de la medicină, cele medicale etc. În virtutea acestei optici, limbile străine pot fi privite ca discipline de importanță secundă, în ordinea priorităților. De aceea, limbile străine trebuie abordate și în calitatea lor de mijloc de cunoaștere. Prin intermediul limbii engleze, de exemplu, studenții, masteranzii, doctoranzi, cercetătorii, cadrele didactice au acces nelimitat la varia resurse științifice, precum și la surse bibliografice pe suport tipărit și virtual. În limba engleză există toată literatura științifică a lumii, din toate domeniile cunoașterii și ale cercetării de vârf. Relevarea acestei dimensiuni a limbilor străine exprimă o perspectivă pragmatică în receptarea și abordarea lor. Cunoașterea acestei dualități deschide în mod semnificativ orizontul studierii limbilor străine, subliniind importanța și miza cursurilor de specialitate.

Concluzionând, putem afirma cu certitudine că noi suntem cei care ne creăm propriile valori. Necesitatea dezvoltării la studenți a competenței de comunicare profesională într-o limbă străină, în cazul nostru, în limba engleză, crește odată cu ideea pe care o descoperim în cercetări pedagogice, ce arată că personalitatea umană se formează profesional anume în procesul comunicării. „Omul, scrie Al.Tănase, este acela care creează valorile și totodată se depășește, se creează pe sine prin valori”³.

¹ Palii A., *Cultura comunicării*. Chișinău: Epigraf, 2008. 280 p.

² Tran V., *Stănciugeanu I. Teoria comunicării*. București: SNSPA, 2001

³ Tănase Al. *Introducere în filozofia culturii*. București: Editura Științifică, 1968, p.117

Bibliografie:

- ABRIC, J.-Cl., 1994, *Psihologia comunicării*. București: EDP, p.58.
- GÎNCU, I., 2014, *Dimensiunea valorică a competenței profesionale*. În: rev. *Didactica Pro*, nr.1 (83), p. 19-24.
- McDANIEL, E.R., SAMOVAR, L.A., PORTER, R.E., 2012, *Using Intercultural Communication: The Building Blocks*, in *Intercultural Communication: A Reader*, by Larry A. Samovar, Richard E. Porter, Edwin R. McDaniel, Wadsworth Cengage Learning, 13th Edition, 528 p.
- MOSCOVICI, S., 2014, (ed.) *Psychologie sociale*, Paris, PUF, Collection: Quadrige.
- PALII, A., 2008, *Cultura comunicării*. Chișinău: Epigraf, 280 p.
- PÂSLARU, Vl., 2006, Valoare și educație axiologică: definiție și structurare. În: rev. *Didactica Pro*, nr.1, p 3-8.
- PETRE, A., 2003, *Stiluri și metode de comunicare*. București: Aramis.
- PLANCHARD, E., 1976, *Introducere în pedagogie*. București: EDP, 456 p.
- TĂNASE, Al., 1968, *Introducere în filozofia culturii*. București: Editura Științifică.
- TRAN, V., 2001, Stănciugeanu I. *Teoria comunicării*. București: SNSPA.
- <http://www.ele.ro/cariera/abilitati/de-ce-sa-inveti-o-limba-straina--7501>(vizitat pe 19.02.2017).
- http://www.isj-db.ro/static/files/Suport_de_curs_-_Modulul_3_Comunicare.pdf (vizitat pe 18.02.2017).

SISTEM, NORMĂ, VORBIRE ÎN TRADUCERE

REFORMULER, DE LA LANGUE-SOURCE À LA LANGUE-CIBLE, DANS LA TRADUCTION LITTÉRAIRE

Raluca-Nicoleta BALAȚCHI
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract: *In this paper we discuss the translation of rephrasing discourse markers, on the basis of a corpus of texts from children's literature translated from French into Romanian. Direct and indirect translation strategies are used to render rephrasing discourse markers, explicitation and neutralization showing the translator's tendency to adapt texts.*

Keywords: *discourse markers, norm, rephrasing, translator's subjectivity, literary translation*

Introduction

Dans le processus de la traduction, la norme est soumise à une réévaluation constante de la part du traducteur, qui, pour assurer la reverbération en langue cible, la reconfigure en fonction du type et/ou genre du texte, des coordonnées pragmatiques ou bien de sa propre subjectivité, celle-ci étant souvent une source d'enrichissement du texte traduit. Ainsi, le traduire et la traduction comme produit sont un miroir bien intéressant des rapports qui s'instituent entre le système et la norme, d'autant plus là où des traductions successives d'un même original dans une langue cible (ce qu'on appelle des *retraductions*) sont mises en jeu.

Le phénomène de la reformulation en traduction peut être analysé dans une double perspective. D'une part, il est intéressant de voir quelles sont les unités de traduction (dans le sens de Michel Ballard ou de Teodora Cristea) qui sont le plus souvent soumises à des reformulations (termes spécifiques à un certain domaine, que le traducteur considère difficile ou obscur pour le lecteur cible, surtout dans le cas de la littérature d'enfance, termes relevant d'un registre que le traducteur apprécie comme inapproprié, culturel, etc.) et quelle est la stratégie et/ou le procédé de traduction qui prédomine (transposition, modulation, équivalence, adaptation). La discussion de ces stratégies va prendre en ligne de compte également les effets, au niveau microtextuel ou global, de ces interventions, qui peuvent être vues, parfois, comme des déformations (nous nous rapportons ici à la théorie bermanienne des tendances déformantes). D'autre part, on peut suivre les stratégies de traduction appliquées par les traducteurs au niveau strict des unités métalinguistiques, des marqueurs discursifs qui montrent dans l'original même le besoin ou l'effort de l'auteur de reformuler, d'approximer, de réfléchir sur son dire et de se rapporter à son dire, par différents moyens (*c'est-à-dire, pour ainsi dire, comment dirais-je, je veux dire, si je puis dire, etc.*).

Reformuler, de l'intralinguistique à l'interlinguistique

Entendue comme une relation de paraphrase, assurant de nombreuses fonctions, le phénomène de la reformulation est une préoccupation constante dans la linguistique française: C. Fuchs, J. Authier, M. Riegel, C. Rossari, A. Rabatel, pour ne citer que quelques-unes des références les plus importantes proposées, à différents moments, des cadres théoriques pertinents pour sa compréhension.

En analyse du discours (P. Charaudeau, D. Maingueneau, 2002: 490-491), la reformulation „permet de suivre la constitution des „topics” discursifs et de deux types de paradigmes: désignationnels et définitionnels. Elle a en général une fonction explicative, participant ainsi à ce que l'on appelle la „didacticité” du discours. Pour ce qui est de la reformulation lors du passage d'un texte dans une autre langue, au niveau de l'interlinguistique les unités subissent, conformément aux traductologues, des

procédés tels la transposition, l'étoffement ou la dilution, ceci parce que, tel que le rappelle J. Henry, « la reformulation traductive demande que le texte produit soit adapté à la langue de son destinataire et à ses normes » (2016 : 21) ; nous allons voir sur nos exemples à quelle point cette affirmation se vérifie sur la traduction du français vers le roumain des marqueurs de reformulation.

Discipline récente, la traductologie a son mot à dire pour les *redires*, d'autant plus que ce qui définit la nature même de la traduction comme processus et comme produit est le fait de *reformuler*, non pas seulement par le biais d'une autre langue mais également par le biais d'une autre lecture. J. Henry montre, dans un article récemment paru, 2016, portant justement sur les nombreux termes en *re-* liés à la traduction (*reformulation*, *reverbération*, *réécriture*, *recréation*, *rénonciation*, auxquels nous pourrions en ajouter au moins trois, fréquemment rencontrés dans la littérature de spécialité : *reconfiguration*, *reconstruction*, *réorganisation*) que c'est probablement celui de *reverbération*, qui est spécifique au domaine traductologique, dénommant la phase de la réécriture en langue cible de l'unité textuelle de la langue source et suivant l'étape de la déverbalisation. Cependant, à notre avis, ce qui serait spécifique à la traduction littéraire vue comme processus global, c'est plutôt le terme de *recréation*.

Les marqueurs discursifs de reformulation en français et en roumain. C'est-à-dire et *adică*

Analysés dans le cadre d'une pragmatique de la reformulation en particulier par C. Fuchs, ce que l'on appelle actuellement les *marqueurs discursifs* (voir dans notre bibliographie les multiples études qui leur sont dédiées dernièrement, e.g. Rouanne et Anscombe, Dostie), sont des unités qui illustrent le phénomène de la pragmatization; les marqueurs construits à l'aide de *dire* sont particulièrement nombreux, une liste de 129 structures étant par exemple construite et partiellement analysée dans Rouanne et Anscombe (2016: 365-369), avec des unités aussi différentes syntaxiquement et pragmatiquement parlant que : *autrement dit*, *c'est à moi que tu dis ça?*, *dis donc*, *quand je vous le disais*, *si je puis dire*, etc.

Pour Fuchs, la reformulation est à associer à la paraphrase, avec une distinction nécessaire pour ce dernier terme entre *paraphrase linguistique*, où l'on a des marqueurs discursifs spécialisés pour la reformulation, et la *paraphrase pragmatique*, fondée sur l'équivalence de deux actes verbaux. Rossari va affiner cette relation en proposant de distinguer les connecteurs de reformulation paraphrastiques, du type *c'est-à-dire* des connecteurs non-paraphrastiques comme *en fait*, *enfin*. Au niveau des analyses conversationnelles, la reformulation est étudiée par rapport aux phénomènes spécifiques au discours oral spontané, visant l'hésitation, la tendance à s'auto-corriger.

Parmi les marqueurs de reformulation, *c'est-à-dire* occupe une place à part, étant considéré comme un gallicisme. Si ses équivalents en d'autres langues ont été déjà pris en ligne de compte dans les différentes études dédiées au terme français, les possibles équivalents roumains n'ont pas encore constitué l'objet d'une telle analyse contrastive, à notre connaissance, d'où l'intérêt pour une approche autant pragmatique que traductologique de ce marqueur.

En ce qui concerne le terme „correspondant” du roumain le plus fréquemment utilisé, *adică*, des controverses quant à son étymologie sont à signaler tout d'abord, tel que le montrent les recherches lexicographiques. Etiqueté comme un adverbe à étymologie inconnue dans la plupart des dictionnaires de référence du roumain, *adică* est cependant décrit comme ayant une étymologie incertaine par le dictionnaire étymologique de la langue roumaine, avec comme étymons possibles *adde quod*, *ad id quod*, *ad dicam*. Récemment analysé dans une approche de type pragmatique par Liliana Hoinărescu (2016) le marqueur est considéré comme ayant, dès le début de son usage (au XVIe), un „profil polyfonctionnel”, ayant autant une valeur déictique, équivalente à *voilà* qu'explicative. Les incursions de la linguiste dans des corpus conversationnels actuels sont intéressantes autant pour les différentes valeurs de ce marqueur que pour les conclusions quant à sa fréquence: avec une fonction pour la plupart métadiscursive, *adică* apparaît comme le connecteur de reformulation le plus souvent utilisé, avec une distribution uniforme dans tous les types d'interactions. Quant à ses valeurs, on a pu identifier dans ce corpus oral le plus des valeurs métalinguistiques et référentielles, qui servent à définir ou bien à contextualiser la séquence précédente. En même temps, il peut également servir à introduire une

justification, à exemplifier, à expliciter, à conclure et même à rectifier. Une autre valeur qui apparaît dans l'interaction verbale est celle de gloser l'information fournie par l'interlocuteur, en lui demandant également la validation. La plupart de ces valeurs se retrouvent dans notre corpus aussi.

Ce qui est intéressant pour ce marqueur roumain est que les différentes théories sur son origine le relient à l'idée d'une réexpression améliorée, d'une reprise qui force le locuteur à mieux peser son dire, donc exactement à l'idée de *reprise interprétative* et non pas seulement de *reformulation*, de travail sur le signifié autant que sur le signifiant. Il sert de terme de reprise autant que d'explication, s'associant à la'idée de *mot juste/ pour dire la vérité*; il invite à une évaluation des dires et non pas tout simplement à leur explication: *la drept vorbind, ca să spun drept*, ce qui justifie aussi les situations où le deuxième terme de la relation est exactement le contraire de ce qui a été dit; de ce point de vue, il serait l'équivalent de *à vrai dire*. Dans certaines situations, il peut également avoir une fonction conclusive, ce qui correspond aussi aux valeurs de *c'est-à-dire* identifiées dans Murat et Cartier-Bresson (1987).

Les stratégies de reformulation à l'épreuve de la traduction

Les différents corpus qui servent à l'étude des marqueurs discursifs sont souvent fondés sur des corpus bilingues, en vue d'une analyse contrastive; à notre avis, à ceci pourraient s'ajouter des corpus bilingues de traductions littéraires, comme celui que nous proposons, pour cette communication, dans le but d'éclaircir non pas seulement les particularités de fonctionnement des marqueurs de reformulation mais également la part de l'interprétation dans leur rendu d'une langue dans une autre. Surtout que ces unités discursives sont très souvent soumises à des stratégies de traduction indirectes, y compris à l'omission, étant fréquemment associées à la subjectivité auctoriale.

Pour étudier la fréquence et les stratégies de traduction de *c'est-à-dire*, nous nous sommes arrêtée sur un corpus de fragments extraits de textes de la littérature pour la jeunesse, avec leurs traductions roumaines de référence. La littérature de jeunesse nous a paru un excellent terrain d'exploration de ce terme, vu que, d'une part, l'original est lié à la notion de didacticité du discours, le narrateur étant dans la position d'expliquer ses dires, de les reprendre ou justifier, et que, d'autre part, en traduction de littérature de jeunesse le traducteur est censé beaucoup plus souvent que celui de la littérature générale d'expliciter.

Nous avons ainsi suivi les occurrences de *c'est-à-dire* dans trois textes français très connus de la littérature de jeunesse, et de leurs traductions roumaines, notamment: *Sans famille*, de Hector Malot (11 versions roumaines, entre 1922 et 2012), *Le Petit Prince*, d'Antoine de Saint-Exupéry (9 versions roumaines, entre 1962 et 2016) et *Chagrin d'école*, de Daniel Pennac (1 version roumaine, parue en 2016). Nous avons choisi ces trois oeuvres en raison du fait qu'elles peuvent illustrer également le l'état et les tendances de la langue à un certain moment (fin du XIXe, moitié du XXe, début du XXIe siècle).

Statistiquement, le taux le plus important de marqueurs de reformulation dans l'original est à trouver dans *Sans famille*, avec 41 occurrences de *c'est-à-dire*, et une présence importante d'autres structures, plus ou moins figées : *ce qui voulait dire, je veux dire, pour mieux dire, pour ainsi dire, cela ne voulait pas dire, pour ne pas dire, je peux dire*. Dans *Le Petit Prince*, il n'y a que trois occurrences de *c'est-à-dire*, mais le verbe *dire* est intéressant à étudier dans ce texte dans la locution *vouloir dire* qui intervient très souvent dans le dialogue des personnages: *Qu'est-ce que ça veut dire? Ça veut dire que...* et qui pose parfois le traducteur en position de jouer sur un registre oral et familier marqué. Dans *Chagrin d'école*, aux trois occurrences de *c'est-à-dire* s'ajoutent quelques autres de *autrement dit* et une série intéressante de marqueurs discursifs qui montrent l'hésitation du narrateur, son permanent effort de bien peser son dire, de moduler aussi, mais également de prendre ses distances par rapport à la norme; ceci est important dans un contexte où le sujet traité est bien sensible: la motivation des élèves, surtout de ceux qui sont faibles, l'impact émotionnel de l'école: *si je puis dire, comment dire, je dirais, à vrai dire, pour ainsi dire, on dirait*

En traduction, le correspondant qui prédomine est *adică*, avec seulement deux exceptions, où le traducteur préfère *mai bine zis* [*pour mieux dire*]. Cette superposition quasi-totale entre *c'est-*

à-dire et *adică* est à associer avec les observations des linguistes roumains sur la fréquence de la forme *adică* dans des situations de reformulation.

À côté des procédés de traduction directe, on doit remarquer la présence de trois autres phénomènes: l'omission, la modulation et l'équivalence. L'omission, avec effacement de la relation explicative pour un nombre d'exemples qui, tout en étant relativement réduit (nous avons trouvé cinq occurrences non traduites) oblige le critique des traductions à chercher des explications; à bien regarder le contexte de ces effacements, on observe qu'il s'agit d'une tendance du traducteur à une adaptation, ou à une simplification, c'est une omission voulue d'un fragment probablement jugé comme trop „technique”, où l'on décrit le relief de la région ou une maladie; une autre élimine des termes anglais dans l'original et a l'effet d'une neutralisation, d'un nivellement du caractère métalinguistique de l'original; de ce point de vue, les différentes traductions roumaines proposent des solutions personnelles, les retraductions contemporaines gardant certains de ces termes et la relation de reformulation, avec une tendance à la modernisation du lexique. Le renforcement ou l'intensification d'*adică*, qui est parfois doublé par *de fapt* [en fait] à côté de la modulation et la réorganisation des deux termes liés par le marqueur, affectent parfois le rapport logique. Des reprises sont considérées parfois nécessaires par le traducteur là où la phrase est bien longue et le premier terme de la relation de reformulation est éloigné du connecteur; or, l'inversion des deux termes résulte souvent dans des rapports logiques peu clairs. Pour ce qui est de l'équivalence, nous avons trouvé des exemples d'équivalences „dynamiques”, le marqueur étant interprété dans le contexte et associé non pas au correspondant littéral „*adică*”, mais à des structures correspondantes du point de vue pragmatiques; c'est le cas d'une occurrence utilisée dans le cadre d'un dialogue, et rendue en roumain par *Tu veux dire que...* qui, tout en étant une solution pertinente, reflète clairement le travail interprétatif du traducteur, qui essaie justement de *reverbaler* l'original en langue cible, en recréant les situations de communication. Un autre type d'équivalence est le remplacement du connecteur correspondant du roumain par une réorganisation de la phrase et de sa ponctuation, la fonction d'explicitation qu'aurait pu avoir *adică* étant reléguée aux deux points: on montre ainsi ce qui est expliqué, au lieu de le dire. Le marqueur *mai bine zis* apparaît à la place de *adică* dans le cas où le connecteur sert à rectifier une affirmation erronée; cependant, la valeur de reformulation dans le sens de corriger existe également pour le mot roumain *adică*, comme dans des contextes où l'on se ravise : *adică nu*.

En guise de conclusion

Malgré l'existence d'un correspondant direct en langue cible, le marqueur de reformulation *c'est-à-dire* demande, en traduction, une attention accrue de la part du traducteur, qui, souvent, a recours à des stratégies indirectes de traduction, pour renforcer, moduler l'idée de reprise interprétative. Ce sont surtout les situations de dialogue, où l'on met l'accent sur l'intercompréhension et la négociation du sens, qui permettent des équivalences dynamiques, ou, pour reprendre un syntagme de Culioli, des „ajustements subjectifs”. La stratégie inverse, de l'effacement de ce connecteur est appliquée là où le traducteur considère pertinent d'adapter le texte à l'âge de son destinataire, par des neutralisations ou des uniformisations ; si de telles interventions s'expliquent par le skopos du texte, on peut cependant se demander si, corroborées à d'autres du même type, elles ne déforment pas finalement l'original.

Bibliographie :

- BERMAN, Antoine, 1995, *Pour une critique des traductions : John Donne*, Gallimard, Paris.
CHARAUDEAU, Patrick, MAINGUENEAU, Dominique, 2002, *Dictionnaire d'analyse du discours*, Seuil, Paris.
CRISTEA, Teodora, 2007, *Stratégies de la traduction*, România de Mâine, București.
DOSTIE, Gaétane, PUSCH, Claus D, 2007, « Présentation. Les marqueurs discursifs. Sens et variation », in *Langue française*, 154, p. 3-12.

- FUCHS, Catherine, 1982, *La paraphrase*, PUF, Paris.
- HENRY, Jacqueline, 2016, « Reformuler, réécrire, recréer... : des concepts connexes à la verbalisation en traduction », in *TTR. Traduction, terminologie, rédaction*, p. 17-31.
- HOINARESCU, Liliana, 2015, « Pragmatica reformulării în limba română. Funcții discursive ale marcatorului “adică” », in *Studii și cercetări lingvistice*, LXVI, 1, p. 3-33.
- MURAT, Michel, CARTIER-BRESSON, Bernard, 1987, « C’EST-À-DIRE ou la reprise interprétative », in *Langue française*, 73, p. 5-15.
- ROSSARI, Corine, 1990, « Projet pour une typologie des opérations de reformulation », in *Cahiers de linguistique française*, 11, p. 345-359.
- ROUANNE, Laurence, ANSCOMBRE, Jean-Claude (eds), 2016, *Histoire de dire. Petit glossaire des marqueurs formés sur le verbe dire*, Peter Lang, Berne.

EXPLORING THE SPEED IN SIMULTANEOUS INTERPRETATION AND THE COPING STRATEGIES

Olesea BODEAN-VOZIAN
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *There are many factors that affect (facilitate or hinder) the interpreters' listening comprehension, such as the terminology, the accent and the speed of delivery (Shareef, 2018:43). The speed, i.e., fast speech is an enemy and a friend for interpreters, especially simultaneous interpreters. Prior preparation may address deficiencies in knowledge and terminology, and to some extent, alleviate the pressure of fast delivery. But if the speed is beyond a certain limit, no interpreter can transmit the message in full, even if the interpreter is an expert in the subject (Li, 2010:19). This is even more so when the source and target languages are typologically different languages and their structures differ substantially.*

To cope with speeches faster than optimal speeds, this article will suggest several strategies based on the author's personal experience as both a conference interpreter and as a university lecturer teaching MA students enrolled at the Master's Degree Programme in Conference Interpreting.

Keywords: *simultaneous interpretation, brains on speed, speech rate, speech repository portal*

Introduction

Simultaneous interpreting is often perceived as a complex cognitive task, during which the interpreter is working at the limits of their processing capacity (Pöchhacker, 2004: 127). D. Gile (2009: 200) stated that interpreters use several strategies in order to cope with the cognitive load, among which is the *stalling*, *varying the ear-voice span* and their *speech rate*, and *anticipating*. In the process, some of the professionals choose to interpret in a consistent, personal style, regardless of the speakers, while others adopt the style of the speaker, including their speed of delivery. We are fully aware that the interpreters must speak at a sustained, steady pace, but we must also bear in mind the need to be sufficiently clear for the audience. This means the speed may be varied (Jones, 2002: 35).

Although it is important to stress that “some speakers may speak very rapidly but provide little information” (Gile 1995: 173), the speed of delivery still plays a very important role in SI, especially at the novices' level. Consequently, a number of professional conference interpreters and a great part of the trainees, state that speed is one of most obvious challenges that they have to deal with and it was identified as the main stressor by professional interpreters. This challenge is intensified by the fact that some speeches are written to be read out, implying high density and low redundancy.

There are researchers (Pelle et. al., 2004) who have conducted fMRI imaging on listeners' “brains on speed” and found that higher rates of speed in speech forced listeners' brains to compensate by recruiting more areas to process speech, hence the stress for interpreters, who are also sort of

“brains on speed”, though, they listen to the speakers differently than the participants. Moreover, in case of fast delivery, the interpreter’s rate of speaking amounts to between 71-74% of the speaker’s rate, whereas in normal speed deliveries, the rate is close to or beyond 90%. When a speech is delivered too fast, „the ears” cannot catch up with „the mouth” and the listener has difficulty understanding the speaker (Li, 2010:19). When a speaker’s delivery is rapid, listening and analysis alone will consume almost all the interpreter’s energy. Little energy will be left for production, especially when production involves complicated language restructuring. The research conducted so far has shown that three factors affect the speech rate: the age, sex, and native status – the speed is higher among men and in particular, native speakers, however, it declines with age.

Overview of Speed in the Context of Simultaneous Interpretation

There is a plethora of SI parameters that are typically subject of research in translation, including speech delivery rates (the speed at which the persons speak). Speech rate has been investigated as the possible source of difficulty in interpretation. Gerver (1969) was the first to investigate high speed delivery of the ST.

In the past, different approaches were used for measuring the speech rate, beginning with the counting of words per time unit. Already in 1966, Carroll concluded that words vary in length and counting the speech rate based on words per minute should be discounted because it can lead to misleading results (Vancura, 2013:89). Therefore, many proposed the syllable as the unit in measuring the speech, considering that it is a much more reliable measure for the speech rate than the number of words, but that one should bear in mind that different languages have very different syllable structures and that we should compare languages speaking rate by measuring the number of sounds produced per second, rather than the number of syllables.

Speech rates vary from one type of discourse to another. When interpreters render prepared SL discourses spontaneously, their speech tends to be longer and more redundant than in spontaneous SL discourse. The following are the reference values proposed for SI interpreters: speeds of 100-120 wpm – easy pace; 120-140 wpm – moderate pace; 140-160 wpm – challenging pace; over 160 wpm – difficult pace. In the ‘60s, a speech rate between 100-120 wpm was allegedly considered to be comfortable (the rate of SI during the Nuremberg trials was 60 wpm), and the magical figure of around 100-120 wpm is quoted by scholars as being reasonably comfortable nowadays too.

Delivering fast speeches, in particular during international conferences, will certainly lead to a series of issues: difficulty in comprehension, mistranslation, loss of information, and reduced accuracy, because there is a maximum output that an interpreter can produce within a given time interval; the greater the input, the greater the chance of error and omission (Li, 2010:19). Moreover, with fast speeches, the public can struggle to understand the message even in the native language. And, as pointed out by Seleskovitch (1978), not being able to work at one’s own speed is the most difficult constraint imposed on simultaneous interpreters. Interpreters in this situation are left with only two choices: process the SL quickly or fail and omit portions in their interpretation. For Lederer (1981), improvised discourse at 150-170 wpm should be considered a threshold beyond which simultaneous interpreting cannot be performed, while Setton and Dawrant (2016) state that at 160 wpm, professional conference interpreters are able to provide a mostly complete, but compressed version, while at speeds over 160 wpm, even skilled professionals will drop content and resort to strategies to keep up.

How to speed up the reaction time?

In simultaneous interpretation, the last thing the interpreter should do is enter into a race with the speaker. The interpreter will get caught in a vicious circle: racing behind the speaker, they will have less time to analyse meaning and less time to decide how to express it. On the contrary, with a fast speaker, the interpreter should take some distance, analyze fully, and see how they can use every technique – the salami technique, simplifying, generalizing, general economy of expression, and where

necessary omission – to convey as much as possible of the speaker's meaning in as few syllables as possible (Jones, 2002:102).

To react quicker when the information delivered is dense and complex, one has to process and analyse the information faster and convey it faster in the target language. During various events, but also during the training of future interpreters, some of the following techniques are applied:

- a) Avoiding the repetition of information
- b) Choosing concise options in the target language
- c) Delivering faster
- d) Better management of the decalage
- e) Summary
- f) Omission

All interpreters have limited mental capacity. In simultaneous interpretation (SI), interpreters have to allocate attention among several tasks: listening and analysis, production, short term memory and coordination. Therefore, interpreters apply coping strategies to deal with speeches that are delivered faster than the optimal speed. These are the strategies that may be used in both novice and experienced interpreters: the interpreter may request the speaker to slow down by waving; communicating via the public, via the chairperson, or directly to the speaker. This can be efficient, at least for some time, until the speaker returns to their speaking habits. The interpreter can speed up by racing behind the speaker, though this could impact the cognitive load and subsequently, the voice. Another solution is to summarise by wrapping up the ideas, close synthesis or leaving out unimportant parts. And finally, termination of service by sending a polite message to the public and turning off the microphone and light, however, this is a last instance solution.

Prior preparation may address deficiencies in knowledge and terminology, and to some extent, alleviate the pressure of fast delivery. But if the speed is beyond a certain limit, no interpreter can transmit the message in full, even if the interpreter is an expert in the subject matter. This is even more so when the structures of the source and target languages differ substantially.

During SI classes, learners/future interpreters should be gradually exposed to varying factors of increasing complexity, speed being a factor that intensifies all other difficulties. Listening and experiments with slow/fast scripts/recordings are just two exercises applied by lecturers in this sense. Thus, it is absolutely important to regard the high speed of speaking in both native language and foreign languages as one of the skills that both the teaching staff and the trainees shall be focused on during the classes and this shall also be an integral part of the curriculum for training interpreters. For interpreters, rehearsals, access to manuscripts, provision of adequate working conditions can be a solution. Additionally, briefing speakers before and after the event helps as well. They need to be aware of need to control speed, especially when reading from written texts.

Further research

A future study will be conducted to analyse the speech rate of the source text speaker and its influence on the conveyance of the target text by master's programme graduate students who will perform simultaneous interpretation of original speeches from English into Romanian and Russian (their mother tongues) during the second semester, in 2022, after 8 months of training. The participants will be tested based on speeches from the Speech Repository Portal (<https://webgate.ec.europa.eu/sr/home>).

Bibliography:

- GERVER, David, 1969/2002, "The effects of source language presentation rate on the performance of simultaneous conference interpreters". In: *The Interpreting Studies Reader*. Pöchacker, Franz, Miriam Shlesinger, eds. London – New York: Routledge, p. 52–67.
- GILE, Daniel, 2009, *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Revised Edition. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, pp. 278.

- GILE, Daniel, 1995, *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*, Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, pp. 283.
- JONES, Roderick, 2002, *Conference Interpreting Explained*. Routledge. London, New York, 142 pp.
- LEDERER, Marianne, 1981. *La traduction simultanée. Experience et théorie*, Paris: Minard.
- LI Changshuan, 2010, “Coping strategies for fast delivery in simultaneous interpretation”. In: *The Journal of Specialized Translation*, issue 13, p. 19-25.
- PEELLE, E. Jonathan et. al. “Dissociable patterns of brain activity during comprehension of rapid and syntactically complex speech: evidence from fMRI”. In: *Brain and Language*, 91(3), 2004, p. 315-325.
- PÖCHHACKER, Franz, 2004, *Introducing Interpreting Studies*. London: Routledge.
- SHAREEF, Issa, 2018, *Challenges Facing Conference and Television Interpreters*. MA Thesis. Auckland University of Technology.
- SELESKOVITCH, Danica, 1978, *Interpreting for International Conferences. Problems of Language and Communication*. Preface by Maurice Gravier. Trans. Stephanie Daily and E. Norman McMillan. Washington: Pen and Booth, *Canadian Modern Language Review*, 36(2), p. 317–318.
- SETTON, Robin and DAWRANT, Andrew, 2016, *Conference Interpreting – A Trainer’s Guide*. Benjamins, pp. 470.
- SÎTNIC, Ina, BODEAN-VOZIAN, Olesea, 2020, *Introduction into Translation Studies*. CEP USM, Chisinau, pp.140.
- VANCURA, Alma, 2013, “The story of the tortoise and the hare – Speech rate in simultaneous interpretation and its influence on the quality of trainee-interpreters performance”. In: *Jeziikoslovlje*, 14.1, p. 85-89.

PRAGMASEMANTICA DUBLEI NEGAȚII ÎN TEXTUL FRAGMENTAT “PE CULMILE DISPERĂRII” DE CIORAN (TEHNICA OMISIUNILOR INTENȚIONATE ÎN TRADUCERE)

Oxana CĂPĂȚÎNĂ
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The double negation, in a written text, is not equivalent to that of logic. It supposes complicated and sometimes opaque forms for the translator. In classical logic, the double negation always refers to the whole sentence; at the same time, in a natural language it can refer to both the whole sentence and one of its component parts. And if the intention of the translator or of the publisher is to produce a «favorable» version of the translated text, from the pragmasemantic point of view, in the source language, then the negation is perceived more logically, resorting to suppressions and paraphrases, in the broadest sense. Or, in the first part of his life, Emil Cioran produces texts that descend from a vox clamantis in deserto, the mark of a rebellious and cynical spirit, follower of inconsolation and despair. The spiritual adventure of late modernity did not seem exactly ideal for him; he wanted “a country with the history of France and the population of China”. The French publishing houses, therefore, strived to cultivate a pragmasemantics of tolerance, creating, in the eyes of the French public, the image of a „wise” Cioran, as they perceived him in his essays written in Moliere’s language, in the second part of his life.*

Keywords: *pragmasemantics of double negation, technique of intentional omissions in translation, unity of meaning, double ontological negation, double gnoseological negation*

Pornim de la ideea că nu există un sens unic și universal al negației, iar traducătorul este cel care îl deduce, bazându-se pe mostre de expresii ale acesteia, în contexte diferite, dar și pe structurile de adâncime contextuale. Heidegger, în lucrările sale despre neantul Ființei și Timpului (Heidegger,

2008: 92), exploatează motivul pseudo-filologic al „*unei unități de sens*”, care ar fi esențială și ar constitui sursa unică a diverselor utilizări ale negației. Unitatea de sens heideggeriană se raportează la ideile concentrice, care transmit un concept, chiar și prin opusul lui, precum și prin variantele cuantificate ale acestuia, remodelate totalmente la nivel de formă.

Vom arăta cum procedează Emil Cioran atunci când neagă realități unanim recunoscute și vom stabili în ce măsură traducătorii textelor sale încearcă să perceapă și să transpună în limba-țintă multiplicitatea negațiilor sale, la nivel aspectual și simbolic, dar și cum se rearticulează, la nivel gramatical și semantic, subiectivitatea cioraniană, transpusă din română în franceză.

După cum știm, producția eseistică a lui Cioran, care va adopta limba franceză exclusiv ca limbă de scriere, după șapte lucrări publicate în limba română, se concentrează pe practica scripturală a fragmentului și este construită pe o separare lingvistică, existențială și metafizică de la matricea originală (Jaudeau, 1990: 27-28). Poziționându-se undeva între două limbi, ideologia cioraniană și textele ce decurg din ea îmbracă matrici stilistice unice : dubla negație, nihilismul existențial, contestarea adevărilor unanim recunoscute etc. Traducătorul, în acest caz, se poziționează, la rândul lui, la fel înre aceste două moduri de exprimare.

Ne referim, în contextul celor expuse anterior, la culegerea « Pe culmile disperării » (Traducere în franceză de André VORNIC, revăzută de Christiane FRÉMONT, Paris, Gallimard, 1990). Identificăm, în cazul dat, o tactică subtilă de transpunere a mesajului în franceză : se studiază straturile țesutului textual, iar apoi se adoptă *practica suprimării /omisiunii*, cu multitudinea ei de subcategorii. Acest mod de a transmite în limba-țintă unitățile de sens ale conceptului de negație dublă se transformă progresiv în însăși „figura” traducerii; rețeaua metaforică, densitatea epitetelor, superlativale, formulele hiperbolice și lirismul exacerbat, construcțiile cu tonalitate exaltată, vehementă, sunt supuse remodelării, de fiecare dată prin reducere/suprimare și prin selecția unui registru mai puțin marcat decât cel al textului-sursă.

Tehnica suprimării conduce, de obicei, în traducere, la modificarea aspectelor lexicale și stilistice ale corpusului din limba-sursă. Această transpunere a mesajului într-o altă limbă ar trebui să respecte principiul relevanței. Adică, traducătorul trebuie să se asigure că nicio informație pertinentă nu este omisă în textul din limba-țintă.

Revenim însă la *unitatea de sens* heideggeriană, pentru a vedea în ce măsură traducătorii editurii Gallimard au ținut cont de principiul relevanței, transpunând în franceză eseul filosofic « Pe culmile disperării » (*Sur les cimes du désespoir*) de Cioran, scris în 1932, publicat la București în 1934 și tradus la Gallimard în 1990, cu cinci ani înainte de moartea autorului. Dar, înainte de a trece la relatări despre corpus, ținem să menționăm că Emil Cioran, în ultimii ani de viață, nu a produs texte literare, mărturisind, în dialogul cu Gabriel Liiceanu (Liiceanu, 1990- interviu, minutul 24) că « ceva a diminuat în el și deci că nu-și mai dorește să scrie sau să citească din traduceri textelor sale ». Așadar, traducerea nu poate fi considerată una postumă, însă autorul nu o mai percepea drept un produs în contextul căruia ar fi putut emite raționamente analitice.

În logica propozițională, dubla negație presupune că „Dacă o afirmație este adevărată, atunci nu este cazul ca afirmația să nu fie adevărată, prin orice *unitate de sens* nu ar fi exprimată” (Bondarenko, 1983 : 74-88). Acest raționament justifică într-un mod sau altul tactica omisiunii, adoptată de editura Gallimard, pentru traducerea dublei negații cioraiene în franceză.

Or, în prima parte a vieții autorul produce texte ce descind dintr-o *vox clamantis in deserto*, amprenta unui spirit rebel și cinic, adept al neconsolării și disperării. Aventura spirituală a modernității târzii nu-i părea tocmai ideală, el dorindu-și o țară « cu istoria Franței și populația Chinei » (Vulcănescu, 2007: online). Editurile franceze deci, în acest context, se străduiesc să cultive o pragmasemantică a toleranței, creând, în ochii publicului francofon, imaginea unui Cioran înțelept și cuminte, așa precum îl percepe destinatarul operei scrise în limba lui Molière, în a doua parte a vieții sale.

În același timp, dubla negație, într-un text scris, nu este echivalentă cu cea din logică, prezentând forme complicate și pe alocuri opace pentru traducător. În logica clasică, dubla negație „se referă întotdeauna la toată propoziția; în același timp, într-o limbă naturală ea poate să se refere atât la întreaga propoziție, cât și la una din părțile ei componente” (Moeschler, 1997 :54-56). Și dacă

voința traducătorului sau a editurii este de a produce o variantă « favorabilă » din punct de vedere pragmasemantic a textului din limba-sursă, atunci negația e percepută mai mult în plan logic, recur-gându-se la suprimări, extensiuni, parafraze în sens larg.

Observăm deci că dublele sau chiar multiplele negații cioraniene, apar, în traducerea spre franceză, mai atenuate și mai inofensive : în varianta română a eseului atestăm : *absolut nimeni nu ar nega senzația de gol și dilatare înspre nimic, care nu lipsește în stările de melancolie*, p. 32, iar în varianta franceză identificăm pragmasemantica atenuării și omiterea primului element din negație (absolut nimeni nu ar nega), chiar dacă ulterior se recurge la extensiune : *la sensation du vide et de la proximité du rien – sensation présente dans la mélancolie- a une origine plus profonde encore : ce n'est pas du pessimisme, mais une fatigue caractéristique des états négatifs*. (p. 56). Iar fragmentul următor transmite o îndoială existențială, exprimată mult mai vehement în română decât în traducerea franceză : *N'avoir aucun espoir* (p. 37) *est un signe de l'état des choses -un dérivé de la vie, par le biais duquel celle-ci se défend contre elle-même*. Varianta română : *a se prăbuși în lipsa iremediabilă de speranță, a nu mai avea nicio șansă de supraviețuire- aceasta e o derivată a vieții, prin care destinul se apără de el însuși*. Omisiunea se produce în raport cu sintagma « a nu mai avea nicio șansă de supraviețuire », transpusă în franceză prin neutrul « un dérivé de la vie ». Și în acest caz nu mai e loc pentru dubla negație în textul tradus.

Un alt exemplu elocvent demonstrează intenția de a sublima mesajul cioranian : *...seuls sont heureux ceux qui ne pensent jamais, autrement dit, ceux qui ne pensent que le strict minimum nécessaire pour vivre* (p. 47- *Sur la tristesse*). În varianta română identificăm un mesaj categoric și tranșant : *...nu pot fi fericiți decât oamenii care nu gîndesc niciodată nimic, adică aceia care gîndesc numai cât trebuie vieții, nimic mai mult. (Asupra tristeții)*. Omisiunea intenționată a unor elemente din dubla negație “a nu gîndi niciodată nimic”, precum și excluderea totală din text a sintagmei “*nimic mai mult*” țin de pragmasemantica atenuării mesajului neoscilant.

Așadar, dubla negație ontologică, doctrină promovată de Platon (1989: 307-390), Hegel (1995: 12), Bradly și Wittgenstein (2009: 465) etc., și preluată de neostenitul Cioran, se regăsește oarecum „diluată” în traducerile franceze. Concepția unei realități diferite de cea dată este la fel atenuată, iar teoria bazată pe categoria inexistenței, care cumulează ideea privării, lipsei și excluderii, e transpusă prin mesaje incomplete și laconice. Cu toate acestea, sensul dublului enunț de contestare (vorbind în termeni de pragmatică) constă în transmiterea unei realități negative deosebite, după cum și-o dorea și autorul. Traducătorii însă au încercat să exprime una și aceeași stare de fapt atât printr-o propoziție negativă meliorativă, cât și prin una pozitivă.

Dacă e să revenim la unitatea de sens heideggeriană, am califica strategiile de traducere adoptate drept adecvate. Cioran însă alege, fără îndoială, nimicul. Acesta e mesajul dublelor și multiplelor sale negații și aceasta îi este strategia. El nu își pune în gând să îmbunătățească această lume cu aportul gândirii proprii, cum fac marii idealști; el își râde de iluziile oricărei utopii, oricât ar fi ea de ademenitoare. Nimic nu îl poate detașa de la scepticismul lui acid, sulfuros, care înveninează lumea cu reflecții ironic-amare... Singurele lucruri în care a crezut Cioran au fost durerea și suferința. Decât să creadă în vreo valoare a acestei lumi, Cioran a preferat o dezamăgire prematură, ocolind cu oroare febra oricărei iluzii; orgoliul lui uriaș era cel de a fi un deziluzionat din start, imun la orice entuziasm și credință. Un mesaj intraductibil pe alocuri...Și un autor pe departe integru, după cum îl prezintă editurile.

În această ipostază, redescoperim mai degrabă un Cioran aristotelic, cultivând o dublă negație gnoseologică (Aristotel, 1963: 67; 1966:321), (Hintikka, 1968: 37-51), (Hoffmann, 1987 :89). Delimităm deci în eseul analizat două strategii de negare: inexistența imaginarului – dubla negație nu este altceva decât expresia necorespunderii imaginarului cu realul -, precum și înlăturarea cunoașterii false – rolul special al dublelor negații fiind de a ne îndepărta de eroare (rătăcire).

Totuși, densitatea cuvintelor-cheie este masiv diluată în traduceri, tot prin omisiune, dar și, nu de puține ori, prin diseminarea în rețele sinonimice: astfel *cimes* (*culmi*) în sintagme cu dublă negație, cuvânt-cheie care se regăsește și în titlul eseului, se diseminează în versiunea franceză într-o întregă gamă de sinonime (*extrémités, sommets* etc.). În fragmentul intitulat *Esența gra-*

ției, de exemplu, găsim 8 ocurențe pentru *culmi (cimes)*: *nimic altceva decât culmile singurătății* (p. 15), *nicio purificare pe culmi nu completează ascensiunea definitivă* (p. 28), *a trăi pe culmi nu acoperă în niciun fel golul rădăcinilor ființei* (p. 44), *dar culmile nu se ridică niciodată și în niciun fel dincolo de echilibrul normal* (p.46). Iar în textul-țintă (*L'essence de la grâce*, p. 58), acestea au fost transpuse astfel: *sommets de la solitude* (p. 22) (e omisă sintagma « *nimic altceva decât* »), *la purification des cimes ne comble pas ... etc.* (p. 30)- (e omisă dubla negație « *nicio, nu* »), *vivre sur les cimes dévoile le gouffre des racines existentielles* (p. 45) (a fost omisă sintagma « *nu acoperă în niciun fel* »), *mais les cimes ne dépassent jamais l'équilibre normal* (e omis elementul « *în niciun fel* », din cadrul dublei negații din limba română) (p. 12) etc.

Regăsim și aici un substrat psihologic și pragmatic al dublelor negații cioraniene (în accepțiunea lui Russel (1905 :479) Rumfitt (2000 :56-88) și Helbig (1975 :78): accentuarea demersului negativ al autorului, dar și intenția traducătorului de a-l atenua. Sunt niște vectorialități care reprezintă un anumit „act de judecată”, psihic al ambelor părți, reflectând comportamentele critice în raport cu reprezentările hermeneutice (esența dublei negații constă în exprimarea dezaprobarii și neîncrederii accentuate din partea autorului asupra unor realități considerate pozitive de către traducător).

Concepția unei modalități specifice negative (Vinogradov, 1986 : 78, citat de A. Dîrul), poate fi adaptată acestei tehnici de traducere prin omisiune. Afirmatia și negația, în acest context, sunt formele de bază ale modalității, constituind esența exprimării realității și respectiv irealității, reflectarea în propoziție a legăturilor și fenomenelor din lumea obiectivă. Punctul de vedere transmis de savantul rus justifică tehnicile de traducere a dublei negații cioraniene din eseu *Pe culmile disperării*, mesajul din structurile de adâncime fiind transmis în franceză prin omisiuni de negații, care ar fi echivalate cu unitățile de sens heideggeriene din textul-sursă.

« A nu mai putea exista » - « Ne plus pouvoir vivre ». În fragmentul intitulat *Asupra morții* (p.34), cuplul apare de șapte ori față de cele patru ocurențe ale aceleiași variante din versiunea tradusă (*Sur la mort*, p. 51); În *Capitulation* (p. 99), fragment fără titlu din textul original, se vorbește despre procesul prin care omul devine pesimist: fragmentul este articulat în jurul a patru ocurențe ale expresiei *sans optimisme ni vigueur*, în timp ce versiunea franceză diluează considerabil densitatea lor, reducând-o la trei ocurențe ale termenului-cheie, care, în plus, se mai și diseminează în *désabusé* (2 ocurențe), *perdre les illusions*, *la négation* și în 3 omisiuni de negații.

În același context, negația dublă cioraniană poate fi considerată și o categorie funcțională, ce implică o atitudine de *respingere* a variantei din textul-sursă, menită a fi omisă sau parafrazată în textul-țintă. Acest demers pragmatic presupune că unele idei, considerate ca fiind confuze sau, „politic incorecte“, șocante, deplasate sau pur și simplu absurde și care ar fi putut eventual dăuna imaginii autorului integru, devenit moralist și filosof al existenței, au fost omise sau diluate.

S-ar fi presupus că mesajele date cauționau argumentele celor cărora li s-a întâmplat să-l acuze pe Cioran de o prea mare dezinvoltură și chiar de iresponsabilitate (Petreu, 2011:90) în mânăuirea unor categorii de ordin moral sau că nu i-ar fi păsat de posibilele consecințe ale unei fraze (Laignel-Lavastine, 2002: 56-76). Au fost deci eliminate, remodelate, raționalizate în versiunea franceză, expresiile cu duble negații, uneori acestea excluzându-se totalmente din text: asocierea între sport, vulgaritate, artă, sexualitate, de exemplu, era apreciată poate ca ușor „extremistă“ sau, mai simplu, ca incongruentă și a fost restrânsă la cuplul „moralmente“ antonimic vulgarité-art:

Nu mai este atunci de mirare de ce unii se servesc de sport, de vulgaritate, de artă și de sexualitate numai pentru a uita și a nu avea remuscări? (Fragment fără titlu, p. 94)

Quoi d'étonnant, dès lors, si certains recourent à n'importe quoi – de la vulgarité à l'art – à seule fin d'oublier ? (Le principe satanique de la souffrance, p.131) În acest caz, a fost omisă negația « *a nu mai avea remuscări* », iar sintagma « *de la vulgarité à l'art* » înglobează domeniile citate de autor în textul-sursă.

La fel, conotațiile disprețuitoare asociate cu starea de sănătate – în versiunea românească omul sănătos este gras, normal și mediocru – sunt la rândul lor îndulcite, tot prin sincretism (bien-portant), dublele negații fiind excluse: *Nu e o taină și nu e niciun dubiu că apologia spiritului o fac oamenii*

sănătoși și grași. (p. 88, *Fragment fără titlu*) *L'esprit, seuls les bien-portants en font l'apologie* (*L'irruption de l'esprit*, p. 25)

Așadar, dubla negație cioraniană, transpusă în franceză, scoate în evidență o strategie reticentă, adoptată de traducător (omisiuni generalizate), pentru a crea o impresie mai bună în fața cititorilor, dar și o strategie reticentă a editurii- dorința de a construi un Cioran român (Călinescu 1996 : 290-314), identic cu cel francez, pentru a nu perturba orizontul de așteptare al publicului-țintă. Traducerea dublei negații cioraniene devine în acest caz hipertext, pastişă, adaptare – o întreagă hermeneutică a *formei mentis* nihiliste, transpuse prin intermediul unităților de sens heideggeriene.

Bibliografie :

- ARISTOTLE, [Cat.] and [De Int.], 1963, *Categories and De Interpretatione*, ed. and trans. by J. Ackrill, Oxford: Clarendon, [Met.], *Metaphysics*, 1966, H. Apostle (ed.), Bloomington: Indiana University Press.
- BRADLEY, David, & WITTGENSTEIN, Ludwig, 2009, *Negation*, Cambridge University Press.
- CĂLINESCU, Matei, 1996, „How can One be what One is? Rereading the Romanian and the French Cioran“, In: *Salmagundi, Skidmore College, nr. 112*, New York, pp. 290-314.
- Entretiens avec Sylvie JAUDEAU, 1990, Paris, J. Corti.
- HEIDEGGER, Martin, 2008, *Ontology: The Hermeneutics of Facticity*, Indiana University Press
- HELBIG, Gerhard, 1975, *Die Negation*, Leipzig, VEB Verlag Enzyklopädie.
- HINTIKKA, Kaarlo Jaakko Juhani, 1968, “Epistemic Logic and the Methods of Philosophical Analysis”, *Australasian Journal of Philosophy*, 46: 37–51.
- HOFFMANN, Michael, 1987, *Negatio Contrarii: A Study of Latin Litotes*, Assen: Van Gorcum.
- JAUDEAU, Sylvie, 1990, *Cioran ou le dernier homme*, Paris, J. Corti.
- LAIGNEL- LAVASTINE, Alexandra, 2002, *Cioran, Eliade, Ionesco: L'oubli du fascisme*, Paris, PUF.
- PETREU, Marta, 2011, *Cioran sau un trecut deocheat*, București, Polirom.
- PLATON, „Sofistul”, in *Opere*, 1989, vol. VI, traducere în limba română de Constantin Noica, Editura Științifică și Enciclopedică, București, pp. 307-390.
- RUMFITT, Ian, 2000, “”Yes“ and ”no“”, *Mind*, 109: 781–823.
- RUSSELL, Bertrand Arthur William, 1905, “On denoting”, *Mind*, 14: 479–93.
- БОНДАРЕНКО, В.Н., 1983 *Отрицание как логико-грамматическая категория*, Москва, Наука.
- ДЫРУЛ, Александр М., 1986, *Негативно-афирмативные противопоставления*, Кишинёв, Издательство Академии Наук.

Surse online :

- LIICEANU, Gabriel, 1990 *Apocalipsa unei vieți*, ultimul interviu filmat, Paris, <https://www.youtube.com/watch?v=kM3Vqop0HU4>
- MOESCHLER, Jacques, 1997, *La négation comme expression procédurale*, <https://benjamins.com/catalog/cilt.155.12moe>
- <https://www.observatorcultural.ro/articol/textele-timpurii-ale-lui-cioran-in-limba-franceza-i-2/>
- The Thought that Counts, Paul Davies, New Scientist, May 6th, 1995, <https://www.newscientist.com/article/mg14619764-300-the-thought-that-counts/?ignored=irrelevant>.
- <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/identitatea-romaneasca-in-viziunile-lui-mircea-vulcanescu-emil-cioran-si-constantin-noica>

Corpus :

- CIORAN, *Pe culmile disperării*, 1934, București, Princeps
- CIORAN, *Œuvres*. Paris, Gallimard, 1990, *Sur les cimes du désespoir*, traducere de André VORNIC, revăzută de Christiane FRÉMONT

LES TRACES INTERTEXTUELLES DANS LA TRADUCTION POLYPHONIQUE DE L'ŒUVRE DE F. BEIGBEDER

Larisa CEBUC
Universitatea de Stat din Moldova,
Chişinău, Republica Moldova

Abstract. *The study is based on the observation of intertextual traces in a number of novels signed by Frédéric Beigbeder and their translation into Romanian. It turns out that their large amount makes the translator's job very difficult. He has to demonstrate several skills. First, the spirit of observation to detect their explicit and implicit presence. Secondly, the taming of the culture of the Other to decode them. Thirdly, the reconstruction of the patchwork of links to restore most of the intertextual traces of the original text. The perception of polyphonic intertextual weaving poses problems. This awareness on the part of the translator is followed by the application of certain techniques: borrowing, explicitation, adaptation, omission, etc. This research highlights them while pointing out their strengths and weaknesses.*

Keywords: *intertextuality, onomastic intertextuality, quote, polyphony, translation.*

Intertextualité et traduction

On pose que Marie-Jeanne Vasiloiu et Doru Mareş, les deux traducteurs de l'œuvre de Frédéric Beigbeder ont dû affronter, comprendre et traduire le phénomène d'intertextualité y largement répandu. Proche de la polyphonie bakhtinienne le concept d'intertextualité voit le jour sous la plume de Julia Kristeva lors de la description du texte comme un espace où apparaissent les influences d'autres textes, d'autres discours ou types de discours. Notre intérêt porte sur l'intertextualité au sens étroit décrite par Gérard Genette dans « Palimpsestes » telle une « présence effective d'un texte dans un autre » (Genette, 1982 : 8) et surtout sur la polyphonie intertextuelle de Marion Caryl telle « l'allusion, par un unique énoncé, à plusieurs contenus » (Caryl, 2011). Le concept d'intertextualité permet de dire que tout discours est attaché à d'autres discours. Il n'existe aucun discours ou texte singulier ou indépendant. Julia Kristeva affirme que : « Tout texte se construit comme mosaïque de citations, tout texte est absorption et transformation d'un autre texte » (Kristeva, 2017 : 85). Elle insiste que le texte soit un processus dynamique au lieu d'être une production close. Marc Eideldinger souligne à ce propos : « de ne pas limiter la notion d'intertextualité à la seule littérature, mais de l'étendre aux divers domaines de la culture. Elle peut être liée à l'émergence d'un autre langage à l'intérieur du langage littéraire ; par exemple celui des beaux-arts et de la musique, celui de la Bible ou de la mythologie, ainsi que celui de la philosophie » (Eideldinger, 1987 : 15). Notre étude s'appuie sur l'éclaircissement réalisé par Gérard Genette sur la typologie d'intertextualité qui nous permet de découvrir ses différentes formes dans les œuvres littéraires, en unifiant un texte à un ou à plusieurs textes. On distingue les relations explicites au niveau micro-propositionnel et les relations implicites au niveau macro-propositionnelle. Notre communication portera surtout sur l'intertextualité onomastique, l'intertextualité intralinguale, l'intertextualité interlinguale.

INTERTEXTUALITÉ ONOMASTIQUE

En matière d'onomastique, l'intertextualité peut se comprendre comme une simple mention ou reprise du nom propre, à visée communicative et informative. Elle peut aussi être envisagée comme une construction littéraire, délibérée autour du nom propre. Elle peut se limiter au contexte immédiat ou au celui historique en rejoignant des textes littéraires, poétiques, journalistiques, politiques, etc. Le jeu onomastique, cependant, est réservé aux initiés qui en connaissent les règles. Pour bien le saisir, le référent est essentiel, et il n'est pas facile à nous tous de le reconnaître. En insistant sur les allusions onomastiques, ce texte postmoderne subvertit la signification des noms propres qu'il contient.

On constate que l'intertextualité onomastique agit comme un révélateur de la notoriété historique, littéraire, économique, etc. des individus dénommés. Dans les ouvrages de Frédéric Beigbeder se manifestent un nombre impressionnant de noms propres que l'on a du mal à individua-

liser et à caractériser, parce qu'ils n'ont pas joué dans notre histoire politique et culturelle un rôle suffisamment important pour nous être familier. Par contre leur repérage dans le texte appelle le lecteur français, parfaitement au fait de l'actualité politique, économique, people, etc. et nourris par ailleurs à la même fameuse culture de la République française, à se livrer à un jeu de décodage dont ils deviennent complices. En recourant massivement à une onomastique qui affirme clairement son appartenance au patrimoine civilisationnel français ou mondial. Comprise dans son extension la plus large et ses manifestations les plus variées, l'intertextualité constitue un système complexe, qui repose sur divers types de transferts formels et thématiques, mais qui témoignent tous de l'unité socio-culturelles des citoyens français-européens.

Notre étude nous a permis de relever les stratégies appliquées par les deux traducteurs de l'œuvre beigbederienne. La majorité des occurrences présente l'emprunt, suivi par la note en bas de page. Il s'avère que l'intérêt pour la dernière n'est pas toujours fondé de la part de la traductrice Marie-Jeanne Vasiloiu. Quant au fameux stoïcisme héroïque de Doru Mareș (Cebuc, Zbanț, 2019 : 190), il cède du terrain dans ses derniers romans traduits. Les exemples de traduction dont nous disposons prouvent que de par le choix et la manière de les expliciter, de nouvelles trames intertextuelles se tissent et dévoilent une ingénierie dans la polyphonie des romans de Beigbeder. Observons la note du traducteur pour la traduction de l'exemple ci-dessous :

« La publication de plusieurs essais transhumanistes m'avaient donné l'idée d'organiser un plateau sur « La mort de la mort », avec Laurent Alexandre, Stylianos Antonarakis, Luc Ferry, Dimitri Istkov, Mathieu Terence et Serguei Brin de chez Google. » (Beigbeder, 2018 : 26)

¹ Laurent Alexandre – chirurgien français, né en 1960, auteur de la chronique hebdomadaire „Mâine va fi vertiginos“ în Huffington Post, Le Monde și L'Express;

Stylianos Antonarakis – généticien d'origine grecque, professeur de médecine génétique à la Faculté de Médecine de l'Université de Genève, né en 1951;

Luc Ferry – homme politique, philosophe et politologue français, né en 1951;

Dimitri Istkov – milliardaire russe, né en 1981, fondateur de New Media Stars;

Mathieu Terence - écrivain français né en 1971;

Serguei Brin – entrepreneur américain d'origine russe, né en 1973, cofondateur de Google. (Beigbeder, 2018 : 21)

Cette note du traducteur comporte des précisions des années de naissance, nationalités, activités professionnelles de toutes les six personnalités citées dont le choix évoque clairement la voix du traducteur Doru Mareș. À signaler que Frédéric Beigbeder n'a jugé utile pour son lecteur potentiel de proposer la note de l'auteur que cinq fois dans la totalité de ses treize romans. Un changement voulu de la configuration intertextuelle et de celle polyphonique s'amplifie surtout quand y interviennent les éditeurs et les rédacteurs des notes explicatives (Cebuc, Zbanț, 2019 : 187).

L'exemple qui suit de par l'emploi par le traducteur dans sa note explicative en bas de page de l'adjectif « probable » trahit sa coprésence dans les voix du texte déjà multiples et embrouillées.

« De notat prezența a două dintre principalele mele preocupări în propriul meu genom: CACA și CGT¹. »

¹Referire probabilă la Compania Generală de Televiziune, una dintre primele firme de televiziune, înființată în 1931 de inginerul și inventatorul Henri de France. (Beigbeder, 2018 : 217)

Nous nous permettons d'apporter notre réflexion là-dessus, tout en insistant sur l'image d'un narrateur-révolté véhiculée à travers l'intégralité de l'œuvre beigbederienne, et dans le contexte –même un homme qui refuse de mourir et cherche des moyens pour rendre plus long son séjour sur la terre, la sigle CGT serait celle du symbole de l'engagement révolutionnaire - la Confédération générale du travail, abrégé en CGT, un syndicat français de salariés et non pas la version « probable » proposée par notre traducteur qui reflète son « bagage cognitif » (Lederer, 1994 : 221).

Nous ne saurions pas expliquer l'utilité de ces interventions. Ainsi, nous nous demandons, si la note est une preuve d'érudition ou un aveu d'incapacité (Andrei, 2011 : 127) du traducteur. Ou pire, une intrusion conscientisée dans la trame intertextuelle de l'œuvre polyphonique.

Intertextualité intralinguale

Antoine Compagnon a fourni une vaste étude de la pratique intertextuelle de la citation, qui relève, d'après nous, du niveau micropropositionnel de l'intertextualité. La citation est l'intertexte *in praesentia* de par la reprise d'un discours dans un autre. La manière de laquelle Frédéric Beigbeder écrit ses livres à partir de ses lectures est presque évidente. Les emprunts aux autres, sont des points d'ancrage dans le texte du monde qui permettent à l'écriture visée d'y trouver son élément générateur. En fait, le fragment ou le mot cité est introduit dans un contexte nouvel. Alors le lecteur/le traducteur saisit la trace de l'autre texte auquel il est renvoyé et qui est inscrit dans le texte qu'il lit, pourtant il ne doit seulement repérer la trace, mais il doit aussi l'identifier et l'interpréter. Ses lectures très riches ont permis à Beigbeder- journaliste, écrivain, critique littéraire, animateur de télévision, réalisateur, ami des peuples et même ex-DJ, d'entrer dans le « réseau intertextuel » du patrimoine culturel d'où il puise continuellement des exemples pour son écriture. Notre corpus d'exemples comporte différents types de citation. Une majorité représente celles directes/explicites, c'est-à-dire des mots, des phrases, et même des alinéas entiers repris de diverses sources dont on déclare les auteurs. Un nombre de citations sont placées en épigraphe des parties ou paragraphes. Beigbeder en abuse (2-4) pour éclairer le contenu et ses intentions. Ce sont des citations en français et en anglais que les traducteurs reprennent en roumain fidèlement d'habitude. Ce sont des citations des ouvrages, correspondances, poèmes et chansons signés par Françoise Sagan, Francis Scott Fitzgerald, Alain Souchon, Kafka, Charles Bukowski, Aldous Huxley, Louis-Ferdinand Céline, Tom Wolf et même Oussama Ben Laden. Ainsi, à travers les textes de Beigbeder s'expriment des personnalités de diverses époques et activités professionnelles. Les citations des chansons et des poèmes peuvent être proposées en anglais et traduits en français par Frédéric Beigbeder dans le texte même. Les traducteurs gardent la version anglaise et traduisent celle française.

Du point de vue formel, l'écriture beigbederienne garde les traces de cette pratique citationnelle : guillemets, italiques, le décalage, la source. L'exemple suivant a suscité notre attention de par sa stratégie de traduction. Ainsi, dans ses textes Frédéric Beigbeder recourt à toute une multitude de citations des écrits célèbres en guise d'épigraphes pour chaque partie de ses romans et chapitres. Nous avons repéré une pratique assez rare dans la traduction de changer d'épigraphe de l'œuvre source. L'extrait de l'ouvrage « Premier amour » d'Ivan Tourgueniev, 1860, proposé en tête de la première partie « Hiver (Zima) » du roman « Au secours, Pardon » évoque l'intention du narrateur-témoin de relater sur la recherche d'une femme idéale :

« Donc, messieurs, nous sommes tous d'accord, dit-il en s'enfonçant dans son fauteuil et en allumant un cigare. Chacun de nous va raconter l'histoire de son premier amour. A vous de commencer, Serge Nicolaïvitch. » Ivan Tourgueniev, Premier amour, 1860 (Beigbeder, 2010 : 11)

« Nu am făcut altceva decât să spun, iar și iar, fără să obosesc, că aici nu există nici o ușă, dar că, la ușa aceasta care nu există, trebuie totuși de bătut. » Lev Șestov, după o cugetare a lui Gabriel Marcel. (Beigbeder, 2007 : 9)

Cette citation a été remplacée par la traduction d'une autre, prise de Léon Chestov, grand écrivain et philosophe russe. Le traducteur, en grand connaisseur, opte pour une citation philosophique qui reflète la pensée de l'existentialiste français Gabriel Marcel, explicitée plus tard dans la troisième partie du roman « Au secours, Pardon ». Il semble qu'il trouve juste de changer le choix intertextuel de Beigbeder et faire entendre en premier la voix du philosophe dès le début-même du livre. Cette décision du traducteur roumain agit en co-créateur de l'œuvre littéraire.

Intertextualité interlinguale

En dernier, notre intérêt portera sur l'intertextualité interlinguale exprimée à travers l'emploi fréquent de l'emprunt à l'anglais, le russe, etc. dans l'œuvre beigbederienne (Cebuc, 2020). Le traducteur Doru Mareș, au premier regard, ouvert à l'emprunt, s'avère en fin de compte, beaucoup plus audacieux et même agressif en adaptant certains emprunts. Cet exemple évoque l'immixtion flagrante du traducteur dans la trame polyphonique de l'œuvre beigbederienne :

« Il vaut mieux être fiancée de tycoon sur stilettos qu'un « Tchiornye », basané à cou de taureau, [...] » (Beigbeder, 2010 : 42)

« Este mai bine să fii logodnica unui tycoon cocoțat pe tocuri decât a unui „cioroi“, a unui armean cu gât de taur ori a unui georgian bronzat de la natură, [...] » (Beigbeder, 2007 : 26)

Nous observons que pour l'emprunt du russe «Tchiornye», dont la traduction littérale est «Noirs», il est employé l'équivalent roumain familier «cioroi», dont la traduction littérale est «corbeau». Et il prend l'initiative de préciser «a unui armean cu gât de taur ori a unui georgian bronzat de la natură» qui littéralement peut être traduite par «c'est un Arménien à cou de taureau ou un Géorgien à la peau naturellement bronzée». Cette explicitation introduite dans le texte d'arrivée n'est pas repérable sans avoir accès au texte source. Ainsi, le traducteur introduit sa vision stéréotypée de «Tchiornye à cou de taureau», un cliché russe partiellement fondé. En ignorant l'invitation lancée au lecteur par F. Beigbeder de participer à une lecture active qui offre le plaisir de découvrir par soi-même les recoins de son intertextualité polyphonique. Il est évident que son œuvre n'a pas besoin de scénarios intertextuels nouveaux. Notre soutien porte sur l'affirmation de Jean-Louis Dufays pour qui « apprendre à lire c'est d'abord apprendre à maîtriser des stéréotypes » (Dufays, 2010 :115).

Conclusions

L'étude des traces intertextuelles dans un nombre de romans signés par Frédéric Beigbeder et leur traduction en roumain révèle que leur abondance rend la tâche du lecteur et du traducteur très difficile. Ainsi, son lecteur français se retrouve facilement parmi ses innombrables noms propres et citations littéraires, politiques, de la presse people, etc. Par contre, lors et suite à la traduction la situation se complique énormément, vu que les compétences culturelles et civilisationnelles du lecteur roumain/ moldave diffèrent, la perception du tissage polyphonique intertextuel pose des problèmes. Le traducteur doit faire preuve de plusieurs compétences. Premièrement l'esprit d'observation pour déceler leur présence explicite et implicite. Deuxièmement l'appropriation de la culture de l'Autre pour les décoder. Troisièmement la reconstitution de la mosaïque des liens pour rendre le maximum de relations intertextuelles du texte du départ. Et quatrièmement, l'essentiel est la retenue ! Cette prise de conscience de la part du traducteur est suivie de l'application de certaines stratégies : l'emprunt, l'explicitation, l'adaptation, l'omission, etc. La présente recherche les met en évidence tout en signalant les tentations subies. La moindre faiblesse – orgueil, méconnaissance ou sous-estimation du lecteur - fait resurgir la présence du traducteur et inévitablement mène à l'altération ou à l'enrichissement du tissage intertextuel. Il est regrettable que dans le but de reconstituer les traces intertextuelles, le traducteur introduise brutalement sa voix dans la trame polyphonique du roman et par la suite modifie la perception de l'intertextualité. La réussite et la pérennité d'une traduction d'une œuvre littéraire d'une part c'est de trouver sa place juste dans le vaste réseau de liens intertextuels par le biais de la créativité et l'expérience professionnelle, d'autre part c'est respecter son lecteur et le laisser de découvrir par lui-même les liens intertextuels et les interpréter à son propre niveau de connaissances. Ne pas faire raisonner trop évidemment sa voix du traducteur, privant le lecteur cible de tout effort d'interprétation ou le déroutant par des commentaires qui valorisent plutôt l'érudition du traducteur.

Bibliografie :

- ANDREI, Carmen, 2011, „La note du traducteur - preuve d'érudition ou aveu d'incapacité ? ”, in : *Revue internationale d'Etudes en Langues Modernes Appliquées*, 4, Cluj-Napoca, p. 127-142.
- BEIGBEDER, Frédéric, 2010, *Au secours pardon*, Grasset, Paris.
- BEIGBEDER, Frédéric, 2007, *Iartă-mă!... Ajută-mă!...*, Pandora-M, Târgoviște.
- BEIGBEDER, Frédéric, 2018, *Une vie sans fin*, Grasset, Paris.
- BEIGBEDER, Frédéric, 2019, *O viață fără sfârșit*, Editura Trei, București.
- CAREL, Marion, 2011, „La polyphonie linguistique”, in : *Transposition*, 1, <http://journals.openedition.org/transposition/365>

- CEBUC, Larisa, 2020, „Effets polyphoniques de l'emprunt et leur transfert dans la version en roumain de l'œuvre de F. Beigbeder”, in : *Les littératures nationales en traduction*, <https://codfreurcor.iliauni.edu.ge/wp-content/uploads/2020/08/tezisebi-24.08.2020-saboloo-1.pdf>
- CEBUC, Larisa, ZBANTȚ, Ludmila, 2019, „La polyphonie et le paratextuel dans la traduction en roumain des romans de Frédéric Beigbeder”, in : *Qu'est-ce qu'une mauvaise traduction littéraire ? Sur la trahison et la trahison en traduction littéraire*, Acerenza, Gerardo dir., Trento, Università degli Studi di Trento, p.183-206.
- DUFAYS, Jean-Louis, 2010, *Stéréotype et lecture. Essai sur la réception littéraire*, Peter Lang, Bruxelles.
- EIGELDINGER, Marc, 1987, *Mythologie et intertextualité*, Slatkine, Genève.
- GENETTE, Gérard, 1982, *Palimpsestes (La littérature au second degré)*, Seuil, Paris.
- KRISTEVA, Julia, 2017 (1969), *Semeiotikè, recherches pour une sémanalyse*, Points, Paris.
- LEDERER, Marianne, 1994, *La traduction d'aujourd'hui*, Hachette, Paris.

DIFICULTĂȚI LEXICALE ÎN TRADUCEREA TEXTELOR DIN DOMENIUL INDUSTRIEI ALIMENTARE

Mariana CEREPANOVA
Universitatea Tehnică din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *The article presents an analytical approach to lexical difficulties in translating texts in food industry. There is increased attention paid to the specialized terminological lexicon, which manifests itself as a basic feature of the specialized text, whose translation guarantees success of the product.*

Keywords: *specialized text, lexical issues, specialized translation, translation difficulties, food industry.*

Textul specializat din domeniul industriei alimentare reprezintă o manifestare a limbajului de specialitate, a cărui apariție este datorată necesității stabilirii comunicării eficiente în domeniul profesional. Deși nu servește drept mijloc de comunicare zi de zi, totuși scopul textului specializat constă în transmiterea informațiilor specializate, funcția primordială a acestuia fiind considerată cea comunicativă. Remarcându-se printr-un conținut informativ, diversitate structurală și tematică, funcționalitate și normalizare, expresivitate și concizie, precum și neutralitate, acesta se evidențiază printr-o tendință de a cuprinde arii tot mai largi de răspândire atât în rândurile specialiștilor, cât și a publicului larg. Textul specializat se face remarcabil printr-o încărcătură semantică puternică, unde specialitatea e vehiculată atât prin aspecte lingvistice, cât și prin cele non lingvistice.

Una dintre caracteristicile esențiale ale acestui gen de text este utilizarea unei terminologii tehnico-științifice și a unui lexic specializat. Format în baza lexicului general, prin numeroase împrumuturi sau crearea termenilor noi din resursele proprii pentru a completa lacunele existente, lexicului specializat îi revine un rol determinant în discursul alimentar, și anume de stabilire a relațiilor profesionale și interpersonale de la producător la consumător. Terminologia permite abordarea cât mai exactă a subiectului, termenilor rezervându-se un loc privilegiat. Dacă pentru specialiști termenul este o unitate lexicală, susceptibilă să transmită cunoștințele aferente domeniului lor de expertiză, atunci traducătorii îl apreciază ca o unitate de traducere, cu un sens deseori neclar și cu un echivalent necunoscut, care poate crea dificultăți în timpul traducerii a unui document specializat. În afară de termeni într-un text specializat se regăsesc și alte elemente ale lexicului specializat. Acestea constau din cuvinte, expresii și locuțiuni, diferite de termeni prin faptul că nu denotă concepte, dar contribuie la determinarea relației dintre concept și obiect.

Traducerea unor astfel de texte face realizabilă atingerea unor obiective pragmatice prin intermediul lingvistic și impune inevitabil considerarea acestor aspectelor lexicale ca parte compo-

nență a transferului semantic al informației. Astfel, în articolul de față ne propunem să abordăm particularitățile lexicale a textului specializat (din domeniul industriei alimentare), să identificăm și să analizăm lexicul specializat din perspectiva traducerii, să observăm funcționalitatea lui în diferite texte din domeniul alimentar și să stabilim dificultățile ce pot apărea în procesul de traducere.

Domeniile de specialitate au apărut odată cu conștientizarea faptului că specializarea într-un anumit sector profesional duce la optimizarea muncii și la îmbunătățirea produselor. Astfel apare un vocabular specializat, caracteristic fiecărui sector profesional, posedarea căruia devine o obligațiune în condițiile îndeplinirii calitative a sarcinilor propuse în timpul muncii. Așa cum industria alimentară, în înțelesul contemporan apare doar în secolul XIX, în timpul revoluției industriale, originea acesteia este strâns legată de inovațiile tehnice, iar cuvintele folosite ca instrumente de stabilire a dialogului profesional devin termeni, contribuind la formarea și evoluția lexicului specializat. Acestuia îi revine un loc aparte atât în domeniul industriei alimentare, cât și în traducerea textelor specializate, lexicul manifestându-se ca element important în transmiterea cunoștințelor, tehnicilor și practicilor fundamentale.

Conceptul de lexic poate fi abordat sub diferite aspecte. Deseori acest termen apare ca un echivalent cu cel de vocabular. Totuși, unii lingviști ca R.L.Wagner stabilesc o diferență dintre cei doi termeni, susținând că lexicul desemnează ansamblul de cuvinte sau unități lexicale prin intermediul cărora membrii unei comunități lingvistice comunică între ei, iar vocabularul desemnează convențional un domeniu al lexicului, care se pretează unei descrieri. Lingvistul la fel precizează că lexicul este o noțiune teoretică imperceptibilă ca atare și că fiecare individ nu utilizează decât o parte din lexic, fapt ce o apropie de noțiunea de vocabular. (Wagner, 1967)

Se consideră că lexicul specializat constituie un ansamblu de termeni corespunzători domeniilor de activitate profesională, se întrebuintează în diferite tipuri de discurs și constituie o mare majoritate a cuvintelor ce aparțin unei limbi. Lexicul specializat se află într-o interdependență permanentă cu lexicul comun, interacțiunea acestora fiind inevitabilă, iar frontierele dintre cele două tipuri de lexic fiind deseori vag delimitate. De aceea caracterizarea conceptului oarecum este în corelație sau opoziție cu lexicul comun. Din această perspectivă este interesantă poziția lingvistului L. Guilbert, care stabilește relațiile dintre aceste două tipuri de lexic în plan lingvistic prin prisma unor opoziții.

- Printre primele se află cea a unicității lexicului general și a pluralității lexicului specializat. Potrivit acesteia lexicul comun se caracterizează prin omogenitate, unitățile lexicale având același referent, dar fiind utilizate în diferite situații. Pe când lexicul specializat este unul eterogen, ceea ce se explică prin existența multiplelor limbaje de specialitate, fiecare reprezentând un anumit domeniu profesional, iar referința la un obiect sau concept stabilită printr-un singur termen.

- Dacă semnele lexicului comun sunt purtătoare ale conotațiilor psihologice și sociale complexe, evidențiind personalitatea locutorului și specificul comunicării, atunci semnele lexicului specializat se vor caracteriza prin univocitate. Însă, odată cu depășirea ariei sale de specializare sau schimbarea situației de comunicare se modifică valoarea referinței. Astfel se justifică multitudinea împrumuturilor dintre lexicul comun și cel specializat.

- O altă opoziție prezentată de lingvist ar fi stabilitatea relativă a lexicului comun și evoluarea accelerată a lexicului specializat. Lexicul specializat se îmbogățește mai repede datorită progreselor tehnice, descoperirii noilor produse sau tehnici de producere, inovațiilor sau schimburilor de experiență. Pe măsura apariției unor termeni noi, se remarcă dispariția termenilor învechiți din motivul pierderii actualității. Lexicul comun, fiind mai stabil în acest sens, tinde spre multiplicarea întrebuintărilor aceluiași cuvânt, deci evidențierea fenomenului de polisemie.

- Încă o opoziție descinde din penetrarea împrumuturilor din limbi străine în lexicul specializat, pe când lexicul comun rămâne mai puțin receptiv la acest capitol. Împrumutul termenilor este justificat de necesitatea de a oferi semnificanțelor apărute odată cu noi descoperiri, invenții, tehnologii sau tehnici din domeniu, necunoscute anterior într-o limbă anumită și în spațiul de răspândire a acesteia.

- În sfârșit descrierea exhaustivă a lexicului completează șirul. Potrivit acesteia lexicul comun este expus polisemiei incontrollabile, care se manifestă prin abilitatea locutorului de a crea fără dificultate fraze noi prin combinarea termenilor noi, deseori lipsiți de valori semantice noi. Astfel

lexicul comun se pretează cu ușurință creațiilor lexicale sub aspect morfologic, unde cuvântul nou apare după un model prestabilit, fără a ști cu exactitate despre realizarea acestuia în discurs. Lexicul specializat însă este privilegiat prin circulația neologică a termenilor, datorându-se descoperirii de noi realități și concepte. Cu alte cuvinte termenii se prezintă mai des ca neologisme, dispunând de capacitatea de a lua mai ușor forme străine. (Guilbert, 1973 : 7-11).

Din punctul de vedere lexical una dintre caracteristicile de bază ale textului specializat este prezența abundentă a termenilor specifici, termenul fiind o unitate lexicală a cărei sens este definit de specialiști anume în texte de specialitate. (Kocourek 1982:77). Acesta denotă sau denuște, tinde spre monosemie, deseori se prezintă ca un neologism, preia cu ușurință forma străină și nu admite decât o sinonimie referențială, nu poate fi disociat de funcția sa socială, de personalitatea locutorului specialist și este perceput diferit de către un specialist și un non-specialist, consideră Louis Guilbert. Dacă un cuvânt ce aparține lexicului comun este desemnat printr-un semnificant și semnificat, atunci semnificația termenului inevitabil va fi determinată în raport cu triunghiul dintre semnificant – semnificat – referent, simbolizând corelația dintre elementele lexicului și realitatea exterioară, unde nu există legătură directă dintre semnificant și referent, susține lingvistul. (Guilbert, 1973:8). Așadar, pentru un traducător e important să stăpânească lexicul aferent domeniului și să utilizeze termeni pertinenti, căci o traducere care nu reflectă utilizarea curentă și evoluția limbajului de specialitate nu va capta atenția utilizatorului. Cu toate acestea traducerea lexicului terminologic este considerată una dintre cele mai importante dificultăți.

Traducerea unităților terminologice necesită în primul rând înțelegerea acestora, stabilirea corelației dintre semnificant și termenul-sursă, precum și găsirea unui echivalent potrivit în limba țintă. Semnificantul este parte componentă a structurii semantice a termenului, contribuind la înțelegerea termenului prin asociere cu termenul din limba maternă sau cu alți termeni deja cunoscuți. Stabilirea unui echivalent terminologic este un proces deseori dificil sau uneori chiar imposibil din lipsa acestuia în limba țintă. În traducerea textelor specializate orice cuvânt, chiar și cunoscut anterior se poate adevăra termen. Așa bunăoară cuvântul *Marguerite* ne este bine cunoscut ca o denumire de floare *Margaretă*. Însă în limbaj alimentar termenul capătă altă conotație desemnând ustensilă de bucătărie din plastic sau metal, ce permite coacerea rapidă a alimentelor la abur moale. Un alt termen este *guitare* cunoscut de toată lumea ca *chitară*, instrument muzical cu coarde. În industria alimentară acesta prezintă o ustensilă indispensabilă pentru bucătăria italiană, folosită pentru confecționarea pastelor. Încă o denumire a instrumentului muzical italian mandoline, a fost preluat în bucătărie pentru a deveni termen ce prezintă o ustensilă de bucătărie în special din inox, ce servește pentru tăierea legumelor în bucăți mai mult sau mai puțin groase (răzătoare pentru legume).

Deseori, în traducerea textelor specializate pot fi întâlniți atât termenii simpli, alcătuiți dintr-o singură unitate lexicală, cât și termenii compuși, ce se caracterizează prin diversitatea semantică atât a radicalului cât și a sufixului. Dificultatea apare datorită sufixului, care împiedică înțelegerea clară a termenului. Bunăoară sufixul –age în limbaj specializat deseori desemnează un proces de producere. Bazându-se pe aceasta, traducătorul se pomenește în fața unei incertitudini în ceea ce privește identificarea procesului. De exemplu în expresia *collage des vins* (coller+age), termenul *collage* desemnează acțiunea de a lipi, ceea ce împiedică înțelegerea procesului în sine, care de fapt presupune acțiunea de limpezire a vinului prin cleire. În exemplul următor, observăm că dificultatea apare deja din partea prefixului re- în verbul *recouper*, care nu arată acțiunea de a tăia din nou, dar de fapt amestecarea diferitor vinuri între ele.

Încă o dificultate de traducere poate interveni datorită termenilor compuși din câteva lexeme, ce se caracterizează prin relații semantice sau gramaticale, care de fapt își găsesc un echivalent terminologic simplu (format dintr-un singur lexem) sau a unor locuțiuni. Așa ca termenul *eau de vie* (cu formula subst.+prep.+subst.), care prin traducere se transformă într-un termen simplu de *țuică*, exprimat printr-un singur substantiv, iar traducerea separată a componentelor nu aduce nici o contribuție la descifrarea semnificației. Aceeași dificultate o întâlnim și în termenul *vin de goutte* care are echivalentul de *ravac* în limba română (adică vin curat fără nici un fel de adaos), unde observăm că și acesta este dotat cu o structură compusă indisociabilă. Pentru a-i înțelege semnificația

traducătorul recurge mai întâi de toate la determinarea bazei colocative care în exemplul nostru este vin, iar apoi determină semnificația întregii expresii. Interesant e să subliniem că echivalentul apare ca un lexem simplu, lipsit de necesitatea determinării semnificației în sintagmă. O problemă similară se poate întâlni într-o altă expresie *jus de goutte* cu echivalentul de *must* (sucul de struguri proaspăt extras) sau în exemplele următoare extrase cu baza vin: *vin généreux* – *vin tare (care îmbată)*; *vin corsé* – *vin tare(consistent)* ; *vin tanique* – *vin tanic (ce conține tanin)*; *vin étoffé* – *vin cu caracter pronunțat* ; *vin épice* – *vin puternic (consistent)*; *vin jeune* - *vin nou (recent sau tulburat)*. Observăm că unii termeni sunt mai ușor de înțeles determinând baza acestora, pe când baza altor termeni nu ne furnizează informații importante pentru stabilirea semnificației. Nu sunt ușor de tradus nici termenii compuși direct fără prepoziție (subst.+subst., subst.+verb, subst.+adj.), fapt ce complică determinarea însăși a bazei (ex: *œnologue-conseil* – oenolog, specialist în vinuri, *cocotte-minute* – oală sub presiune).

Dificultăți în traducere pot fi la fel cauzate de multiple abrevieri ce apar în textele alimentare. De exemplu *SOEC* – Station EOnotechnique de Champagne, *AOC* (appellation d'origine contrôlée) – denumire de origine controlată, *VAOC* (vin d'appellation d'origine contrôlée) – vin cu denumire de origine controlată, *VDQS* (vins délimités de qualité supérieur) – vin de calitate superioară. Problema majoră în traducerea acestor abrevieri este determinarea semnificației în primul rând, fapt realizabil prin recurgere la glosare specializate, pe de altă parte propunerea unei abrevieri echivalente deja existente sau crearea unei noi abrevieri.

O problemă în traducere o creează și neologismele. Neologismele sunt cuvintele și expresiile nou formate după niște formule prestabilite, care nu au existat și nu au fost folosite cu aceeași semnificație în perioada precedentă. De aici rezultă funcția lor denominativă. Aceste unități lexicale apar în rezultatul progresului tehnic, condițiilor noi pentru denumirea obiectului sau fenomenului necunoscut anterior sau pentru exprimarea unei noi idei. Astfel, se disting trei tipuri de neologisme: propriu-zise (termenii cu formă și conținut nou), redenumite (atunci când conținutul cunoscut capătă o formă nouă) și cele formate în rezultatul reconceptualizării (când forma existentă capătă un conținut nou). Dificultatea principală în traducerea neologismelor constă în faptul că aceste unități nu sunt înregistrate în dicționare și traducătorul trebuie să stabilească valoarea lor de sine stătător. Pentru aceasta e necesar de analizat structura neologismului, de determinat modalitatea prin care a fost format, de studiat atent contextul în care a apărut cuvântul și de găsit alte momente de utilizare a lui. Dacă analizăm neologismul *alicament*, care desemnează un aliment cu beneficii pentru sănătate, observăm că acesta este format prin fuziunea a doi termeni deja existenți aliment+médicament, baza constituind-o termenul aliment, această contribuind stabilirea valorii unității lexicale. Însă în neologismul *ingrédience* (ingrédiant +conscience), este și mai complicată stabilirea semnificației, deoarece termenul ingredient în situația de față nu deține funcția principală, *ingrédience* semnificând astfel choix conscient des aliment.

Și în sfârșit nu putem trece cu atenția fenomenul de împrumut, care este destul de pronunțat în limbajul industriei alimentare. Împrumutul reprezintă una dintre sursele esențiale a vocabularului alimentar, pe de o parte îmbogățindu-l și completând lacunele terminologice, iar pe de alta facilitând comunicarea între specialiști. Traducătorul recurge la acest procedeu fie din lipsa echivalentului în limba țintă, fie din considerentul păstrării expresivității textului cu care lucrează. Este un procedeu de traducere ce constă în utilizarea unui termen sau expresii din text sursă în textul țintă, fără a recurge la modificări. Analizând vocabularul de care suntem preocupați observăm că în limba română găsim multe împrumuturi din franceză ce țin de: tehnici de preparare și conservare (*conservation* - *conservarea*; *fermentation* - *fermentarea*; *maturation* - *maturarea* ; *décantation* - *decantarea*) ; denumirea unor componente (*levure* – *levuri* ; *vitamines* - *vitamine*; *additifs* - *aditivi*) ; numele unor specialiști (*sommelier* - *somelier*; *vinificateur* – *vinificator*; *œnologue* – *oenolog*; *technologue* – *tehnolog*; *viticulteur* – *viticultor*), precum și unele verbe specializate (*presser* – *a presa*; *transvaser* – *a transvaza*; *vinifier* – *a vinifica*). Printre termeni împrumutați se regăsesc atât substantive cât și verbe, împrumuturile fiind realizate atât la nivel de formă, cât și la nivel de conținut. Acest procedeu impune stabilirea necesității introducerii unui nou termen, fiind responsabil de circulația ulterioară

a lui în rândul specialiștilor (de exemplu termenul *décantation* poate fi tradus și prin limpezire, iar levure prin drojdie).

În concluzie, ținem să menționăm că problemele lexicale sunt cele ce pot fi depășite prin consultarea dicționarelor specializate, glosarelor, bazelor de date terminologice și a experților; sarcina principală a traducătorului este perceperea semnificației și stabilirea echivalențelor; cheia succesului depășirii majorității dificultăților este analiza termenului, a structurii acestuia și a contextului în care funcționează, iar actul de traducere nu se realizează doar la nivel lexical, dar presupune luarea în considerare a contextualizării minimale, poziționându-se la nivel sintagmatic.

Bibliografie:

- BIDU-VRĂNCEANU, Angela, 2002, *Lexic comun, lexic specializat*, Universitatea din București, p.65, <http://ebooks.unibuc.ro>
- TERESA, Cabré Maria, 1998, *La terminologie. Théorie, méthode et applications*, Ottawa, Presses Universitaires d'Ottawa.
- GUILBERT, Louis, 1973, *La spécificité du terme scientifique et technique*, Paris-X, Nanterre et Centre de Recherche sur la néologie lexicale, Percée, p.5-17, consulté le 25 mai 2021, https://www.persee.fr/doc/lfr_0023-8368_1973_num_17_1_5617
- KOCOUREK, Rastislav, 2001, *Essais de linguistique française et anglaise. Mots et termes, sens et textes*, Peeters Publishers, p.444.
- KOCOUREK, Rastislav, 1982, *La langue française de la technique et de la science*, Branstetter Verlag, Wiesbaden, diffusion La Documentation française, p. 259.
- MANGIANTE, Jean-Marc, 202, *Place et rôle du lexique spécialisé dans les discours de français commercial et économique*, Open Edition Journals, Recherche et Pratiques Pédagogiques en Langue de spécialité, Cahiers de l'APLIUT, Vol. XXI N 4, p. 27-39, consulté le 2 juin 2021, <https://journals.openedition.org/apliut/4109>
- MORTUREUX, Marie-Françoise, *Les vocabulaires scientifiques et techniques*, Open Edition Journals, Les Carnets du Cediscor, 1995, consulté le 10 juin 2021, p. 13-25. <https://journals.openedition.org/cediscor/463>
- SCARPA, Frederica, 2010, *La traduction spécialisée : une approche professionnelle à l'enseignement de la traduction*. Ottawa, Presses de l'Université d'Ottawa, 451 p, accesat pe 2.03.21, <https://doi.org/10.7202/1037127ar>
- WAGNER, Robert-Léon, 1967, *Les vocabulaires français*, French & European Pubns, 190 p.
- DEX '96 *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică, ed. A II-a, col. Sub coordonarea acad. Ion Coteanu, Lucreția Mareș, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- Le Grand Larousse du vin, 2018, Préface Olivier Poussier, Collection Larousse de cuisine, 656 p.

TEHNICI DE MEDIERE CULTURALĂ ÎN VERSIUNEA ROMÂNĂ A ROMANULUI LAUR DE EVGHENI VODOLAZKIN

Inga DRUȚĂ

**Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”,
Chișinău, Republica Moldova**

Abstract. *The issue of equivalence or that of correspondence and adequacy in translation can be discussed at different levels of language, given the semantic, stylistic, grammatical or phonetic component. The most important of them is, of course, the lexical component, because the word is the main carrier of denotative and connotative information in the process of interlinguistic transfer. Translation also means using the connotative resources of terms, because they are specific marks of a community's culture.*

The paper will follow the techniques and strategies of cultural mediation applied by the translator of the novel "Laur" by Evgheni Vodolazkin: transliteration of lexemes, annotation with footnotes, periphrasis, equivalence, generalization, in which the translator showed imagination and bicultural competence.

Keywords: *communication, literary translation, cultural mediation techniques, creativity, equivalence.*

În opinia lui Umberto Eco, pentru a fi echivalent, un text literar tradus trebuie să aibă nu numai același conținut informativ, ci și să funcționeze la fel cu originalul, să producă aceleași efecte asupra cititorului (Eco, 2008: 79). Misiunea traducătorului devine astfel nu numai o problemă de competență lingvistică, răbdare, imaginație, sensibilitate, ci și de competență biculturală.

În traducerea literară, nu se transpune doar limbajul, ci și elementele culturale. În acest sens, este foarte important orizontul cultural al traducătorului, preocupat de reducerea decalajelor dintre textul-sursă și textul-țintă. Traducătorul trebuie să fie fidel autorului, însă este vorba de o fidelitate literară, nu literală, pentru a permite auzirea vocii autorului, a sesiza intonațiile sale și, de asemenea, ambiguitățile textului. Acesta este idealul (Albertini-Guillevic et al., 2011). Totodată, traducătorul trebuie „să respire” și aerul care înconjoară textul, pentru a-i respecta cât mai mult registrul, să fie atent la timpul istoric în care este plasată narațiunea, iar, în consecință, să selecteze adecvat mijloacele lingvistice de exprimare a textului în limba-țintă.

Michel Ballard insistă pe interacțiunea dintre constrângeri, fidelitate, libertate, creativitate, pe demersul științific de observare și explorare a fenomenului, pe necesitatea „găselnițelor”, intuițiilor (Ballard, 1997: 106-107). Creativitatea traducătorului se vede în soluțiile punctuale și în elaborarea unui ansamblu coerent (aproape) nou și seducător, creativitate pe care cititorul nu o detectează, dar care trezește admirația când el sau un specialist al traducerii literare compară cele două texte. Ea se dezvoltă plecând de la sistematizare, într-un joc al compensării și al echilibrului, traducătorul fiind adesea comparat cu un acrobat pe sârmă (*ibidem*).

Experiența traducerii literare demonstrează că viziunile culturale ale lumii sunt incomensurabile și că a traduce înseamnă să te expui unor riscuri și unor incidente inevitabile, să ai curajul să răspunzi unor provocări intelectuale, așa cum a subliniat și Umberto Eco în *A spune cam același lucru* (Eco, 2003: 42).

Un bagaj cultural solid îi permite traducătorului să sesizeze imediat aluzia, „capcana”, să aibă intuiții pe care să le transforme în certitudini și soluții inspirate, creative, fler de polițist în detectarea citatelor scurte, expresiilor idiomatice deturnate (Carmen Andrei, 2018: 137).

Romanul *Laur* de Evgheni Vodolazkin, apărut în 2013, este considerat o capodoperă a literaturii ruse actuale, fiind tradus în peste treizeci de țări. Opera readuce la viață secolul al XV-lea, într-o intrigă ce străbate timpul și spațiul, cu un personaj complex, care este pe rând vraci, nebun sfânt, pelerin și călugăr. Cu o scriitură de o simplitate rafinată, trecând firesc de la real la fantastic și de la cele lumești la cele sfinte, cu un spirit liber în religiozitatea lui inteligentă, cu un umor subtil și o sensibilitate cuceritoare, autorul ne spune, profund și frumos, o poveste tulburătoare, pe care o numește „roman neistoric”. Protagonistul romanului se sacrifică de dragul iubitei sale, salvând o mulțime de oameni care îi apar în cale.

În cele ce urmează, vom analiza tehnicile și strategiile de mediere culturală aplicate de traducătoarea Adriana Liciu în versiunea românească a romanului *Laur* (Humanitas Fiction, 2017).

O problemă importantă în transpunerea unei opere literare este cea a numelor proprii: nume de persoane, denumiri de străzi și de locuri, denumiri de instituții. Traducătorul are două opțiuni: transliterarea (eventual, cu explicații în note de subsol) și traducerea.

Majoritatea numelor de persoane din romanul *Laur* au fost transliterate: *Арсений* – *Arseni*; *Христофор* – *Hristofor*; *Мелетий* – *Meleti*; *Устина* – *Ustina* ș.a. În cazul numelui *Гавриил*, traducătoarea a optat pentru *Gavril*, cu un singur *i*, deși în română este atestată și varianta antroponimică *Gavriil*, care, credem, ar fi fost mai potrivită în contextul istoric al operei (secolul al XV-lea).

Numele starețului *Никандр* figurează în roman ca *Nikandru*, o variantă bizară, deoarece, pe de o parte, este adaptat la sistemul onomastic românesc prin terminația *-u*, iar, pe de altă parte, conține

litera *k*, ce indică originea străină a numelui. *Никандр* urma să fie transliterat în forma *Nikandr*, fără adaptare (ca și *Aleksandr*). De asemenea, sunt nejustificate variantele adaptate la română *Vlas* pentru *Власий*, care urma să fie transliterat *Vlasi*, *Алипие* pentru *Алипий*, care trebuia transliterat *Alipi*, ca și *Silvestru* pentru *Сильвестр*, care urma să fie transliterat *Silvestr*. Numele negustorului *Афанасий Блоха* este transliterat, nemotivat, (*Afanasi*) *Blocha* în loc de *Bloha*.

Supranumele protagonistului romanului *Рукинец* are o dublă semnificație. Prima provine de la denumirea sloboziei *Rukina*: „У него было также два прозвища. Одно из них – *Рукинец* – отсылало к *Рукиной слободке*, месту, где он появился на свет.” – „А avut și două porecle. Una dintre ele, *Rukinețul*, se trăgea de la slobozia *Rukina*, locul unde venise pe lume” (p. 7). Traducătoarea a transliterat porecla, aceasta fiind explicată prin context. Semnificația a doua este opacă în română: „Он клал руку на лоб больного. Или касался ею раны. Многие верили, что прикосновение его руки исцеляет. Прозвище *Рукинец*, полученное им по месту рождения, получало таким образом дополнительное обоснование.” – „Își punea mâna pe fruntea bolnavului. Sau îi atingea rana. Mulți credeau că atingerea mâinii lui vindecă. Porecla de *Rukinețul*, primită după locul în care se născuse, căpătase astfel încă un înțeles” (p. 8), de aceea traducătoarea recurge la adnotare: *Ruka*, în limba rusă, înseamnă „mână”.

Și numele transliterat *Елеазар Ветродуи/Елеазар Ветроуди* este însoțit de o notă de subsol: *Fluieră-vânt* (p. 35). În alt caz, *Андрон Новгородец*, traducătoarea recurge la o altă tehnică, perifriza: *Андрон din Novgorod* (p. 29).

Secvența textuală „На ночь Христофор рассказывал ребенку о *Соломоне и Китоврасе*.” – „Noaptea, Hristofor îi povestea copilului despre *Solomon și Kitovras*” (p. 22) este adnotată: „Legendă biblică apocrifă, apărută în Rusia în Evul Mediu” pentru a facilita înțelegerea ei de către cititorul dintr-un alt spațiu cultural.

În cazul hidronimului *Белоозеро*, traducătoarea a ales să-l translitereze: *Beloozero* și să-l traducă printr-o notă de subsol: *Lacul alb*. Însă ulterior în text apare, inconsecvent, denumirea *Lacul Alb*.

Secvența „Через три дня причалили в *Могилеве*. Ни город, ни тем более его название не улучшили настроения корабельщиков.” – „După trei zile acostară la *Moghilev*. Nici orașul, și cu atât mai puțin numele lui, nu îmbunătăți dispoziția corăbierilor” (p. 196) a fost adnotată pentru explicitarea mesajului: *Moghila* – „mormânt”.

În cazul denumirii *Кирилло-Белозерский монастырь*, a fost aleasă soluția traducerii acesteia: *mânăstirea Sfântul Kiril de Belozersk*. O altă denumire de instituție, *уездная ЧК*, a fost redată în varianta *СЕКА districtuală*, însoțită de o notă de subsol: „Comisia extraordinară pe întreaga Rusie pentru combaterea contrarevoluției și a sabotajului, înființată în 1917 de Lenin”.

În textele literare există situații în care traducătorul se află în fața unui gol lexical. Cuvintele care trimit la *realia* din cultura-sursă și cărora le lipsește referentul în cultura-țintă îl obligă pe traducător să păstreze împrumutul. În asemenea cazuri, unii traducători explică cititorului ce înseamnă acesta (prin note de subsol), alții îl creditează cu oarecare cultură și curiozitate intelectuală de a se lămuri singur. Umberto Eco, de exemplu, consideră că o notă de subsol reprezintă un eșec al traducătorului, care ar trebui să caute alte soluții de echivalare. Și alți cercetători susțin că traducătorii ar trebui să apeleze la notele de subsol parcimonios, fără a face abuz de această strategie de traducere. Astfel, Carmen Andrei ia în discuție problema notelor de subsol în articolul «La note du traducteur – preuve d’érudition ou aveu d’incapacité?» (Andrei, 2011), afirmând: „Eu consider că acolo unde autorul contează pe efectele conivenței culturale cu cititorul lui, să recurg la o notă de subsol ca să «explic», «explicitiez» o aluzie, ar strica intenția auctorială și ar da dovadă de o falsă erudiție a traducătorului” (Andrei, 2018).

În această ordine de idei, fără a contesta utilitatea notelor de subsol, credem că Adriana Liciu a recurs prea frecvent și uneori nejustificat la această strategie de mediere culturală. De exemplu, în secvența „Когда паломники стали расспрашивать, где им найти воеводу, местные жители указали им на *Замок*.” – „Când pelerinii au început să întrebe unde îl pot găsi pe voievod, localnicii le-au arătat spre *Замок*.” (p. 199), traducătoarea a păstrat termenul *Замок* și l-a adnotat: *Замок* – „castel”. Pe de o parte, soluția ar putea fi motivată prin intenția de a contura spațiul cultural în

care se desfășoară acțiunea, un spațiu de limba rusă. Pe de altă parte, *Zamok* nu este un culturem, nu trimite la un element din cultura-sursă fără referent în cultura-țintă și putea fi redat adecvat prin lexemul *Castel*, fără pierderi semantice, stilistice sau culturale.

Aceeași strategie a fost aplicată și în alte trei situații, de asemenea, în opinia noastră, nejustificat: „По-стариковски отодвигая *рукопись* подальше от глаз, он читал о том, как Господь послал к Аврааму архангела Михаила.” – „Împingând bătrânește *rukopisul* mai departe de ochi, citea cum Domnul l-a trimis la Avraam pe Arhanghelul Mihail.” (p. 44; adnotare: Manuscrisul); „Что, страшно, *земляк*? (...) Вошедший подмигнул. Ты оттого *земляк*, что уже, считай, земле принадлежишь. (Из-за голенища сапога достал нож.) Я тебя туда и отправлю.” – „De ce-ai intrat în sperieți, *zemliakule*? (...) Cel ce intrase a făcut cu ochiul. Păi ești *zemliak*, că de-acu' să socoți că ești al pământului. (Din carâmbul cizmei scoase un cuțit.) Acolo o să te și trimit.” (p. 39; adnotare: Cuvântul, care înseamnă consătean, concetățean, vine de la *zemlia* – „pământ”); „Одна из них была иноземным *лечебником*...” – „Una dintre ele era un *lecebник* străin...” (p. 110; adnotare: Carte de medicină populară).

Nici *рукопись*, nici *земляк* și nici *лечебник* nu sunt cultureme, având echivalente în limba română: *manuscris*, *pământean* (înregistrat în MDA și cu sensul de „locuitor din aceeași regiune cu altcineva; concetățean, consătean”), *carte de medicină populară*.

Într-un articol antologic în traductologie, «Les stratégies de traduction des désignateurs de référents culturels», Michel Ballard propunea două strategii în traducerea culturemelor: 1. păstrarea integrității noțiunii de origine, deci a parfumului ei străin, exotic prin a) report (pe motiv de gol lexical sau din dorința de a păstra caracterul autentic al textului de plecare; b) standardizare sau chiar c) report însoțit de o explicitare a sensului; 2. favorizarea exprimării sensului chiar dacă se rupe legătura cu noțiunea de origine (Ballard, 2005: 130-137).

În versiunea românească a romanului *Laur* au fost utilizate ambele strategii.

Noțiunea de origine a fost păstrată integral și adnotată în mai multe cazuri: „Нет, сказал Христофор, зажигая *лучину*.” – „Nu, a răspuns Hristofor aprinzând o *lucină*.” (p. 38; adnotare: „Așchie de lemn pusă pe un suport”). Pentru a evita monotonia, în alt caz lexemul *лучина* a fost echivalat prin *așchie*: „Они (...) отражали разгоревшуюся *лучину*” – „reflectau *așchia* aprinsă” (p. 39). În același scop, traducătoarea a recurs și la termenul *opaiț* (p. 44) – o soluție neinspirată, deoarece *opaițul* este o „lampă mică, primitivă, care luminează cu ajutorul unui fitil introdus într-un recipient umplut cu seu, ulei sau untură”, și nu o simplă așchie de lemn pusă pe un suport.

Alte cazuri de preluare a noțiunilor de origine, explicate prin note de subsol: „Поверх рубахи она обернула полотно вокруг талии и бедер. Получилась *понева*.” – „Peste cămașă, ea și-a înfășurat pânza în jurul mijlocului și șoldurilor. A rezultat o *paniova*.” (p. 54; nota de subsol: „Element al costumului popular rus”; „Рты и носы прикрывали воротами *армяков*.” – „Gurile și nasurile le erau acoperite de gulerele *armiacurilor*.” (p. 80; adnotare: „Un fel de suman din postav gros”); „Стремление выжать все молоко без остатка в туго сплетенный *тукес*.” – „Pornirea de a stoarce tot laptele, până la ultima picătură, în *tuiesul* strâns împletit.” (p. 128; nota de subsol: „Vas cilindric din coajă de mesteacăn”); „...слава встречала его уже у первого дома. Прислонясь к резным наличникам, она стояла в облике деревенской бабы с *караваем*” – „...faima sa l-a întâmpinat încă de la prima casă. Rezemată de tocul încrustat al ușii, stătea întruchipată de o babă din sat cu un *caravai*” (p. 99; adnotare: „Pâine mare și rotundă”; remarcăm greșeala de traducere a lexemului *баба* prin *babă*, echivalentul corect fiind *femeie*); „В четверг седьмой недели по Пасхе из Кирилло-Белозерского монастыря приезжал иерей и заложных покойников отпевал. Этот день назывался *Семиком*.” – „În joia celei de a șaptea săptămâni a Paștelui, de la mânăstirea Sfântul Kiril din Belozersk venea un preot și îi prohodea pe gărosoații necurați. Ziua aceea se numea *Semik*.” (p. 81; nota de subsol: „De la *sem* – șapte); „(...) однажды к Арсению приехал псковский *посадник* Гавриил” – „(...) într-o zi veni la Arseni *posadnicul* Pskovului, Gavril” (p. 148; adnotare: „Șeful administrației locale în vechea Rusie”); „Арсений и Амброджо были размещены в одной *хате* с польским купцом Владиславом...” – „Arseni și Ambrogio au primit adăpost în aceeași *hată* cu negustorul polonez Władysław...” (p. 205; notă de subsol: „Casă țărănească în Ucraina”).

Uneori contextul îl obligă pe traducător să păstreze unii termeni din textul original. În secvența: „Сложив руки за спиной, он стоял у дома *калачника* Самсона.” – „Punându-și mâinile la spate, stătea în picioare lângă casa *calacinicului* Samson.” (p. 141; adnotare: „Cel care face colaci”) lexemul *калачник* putea fi echivalat prin *brutar* sau *jimblar*, însă jocul de cuvinte dintr-o secvență ulterioară putea fi compromis, de aceea traducătoarea a optat pentru report adnotat: „Отныне имя ти не *калачник*, но *кулачник*, крикнул Прохору Фома.” – „De-acu n-o să îți se mai zică *calacinic*, ci *culacinic*, strigă Foma la Prohor.” (p. 142; adnotare: „De la *kulak* – pumn”). Remarcăm că ambii termeni urmau să fie transliterați *kalacinik* și *kulacinik*.

În unele situații, culturile sunt păstrate fără adnotare, fiind explicate chiar în textul original: „Верхняя и нижняя части избы разделялись *половочниками* – широкими досками, на которые сыпалась сверху сажа.” – „Cele două părți ale izbei, de sus și de jos, erau despărțite prin *polavociniki* – niște scânduri late pe care cădea de sus funinginea.” (p. 27); „Он доставал их из *очелков*, особых печных ниш, где угли для растопки хранились под слоем золы.” – „Îi scotea din niște lăcașuri anume din vatra cuptorului, numite *ocelki*, în care tăciunii pentru aprins focul se păstrau sub un strat de cenușă.” (p. 27); „*Скудельница* была скорбным местом. (...) Скудельница, или *божедомка*, располагалась на холме (...). Там лежали погибшие от мора, странники, удушенные, некрещенные младенцы и самоубийцы.” – „*Scudelnița* era un loc trist. (...) *Scudelnița*, sau *bojedomka*, era pe un deal (...). Acolo zăceau cei morți de molimă, pelerinii, strangulații, pruncii și sinucigașii.” (p. 81).

În cazul expresiei *берестяные грамоты*, Adriana Liciu a apelat la o tehnică mixtă: report și traducere: „*Берестяные грамоты* были написаны крупным четким почерком.” – „*Gramotele de mesteacăn* erau scrise mare și clar.” (p. 32; nota de subsol: Aici, „cărțile”). De fapt, *грамоты* nu erau cărți, ci scrisori, mesaje scrise pe coaja de mesteacăn. Sintagma *берестяные грамоты* putea fi echivalată prin *scoarțe de mesteacăn*.

Alte elemente culturale specifice Rusiei medievale au fost traduse/echivalate, unele fiind adnotate: „*юродивый* Фома” – „*nebunul întru Hristos* Foma” (p. 133); „*скоморохи* играют” – „joacă *măscărici*” (p. 45); „На ужин он решил угостить Устину *кашей*.” – „Pentru cină s-a hotărât să o ospăteze pe Ustina cu *cașă*.” (p. 55); „*ланты*, сплетенные Арсением” – „*opinci* împletite de Arseni” (p. 63; adnotare: „Opinci din coajă de tei”); „Арсений вышел из *избы* и направился к *колодцу-журавлю*.” – „Arseni a ieșit din *izbă* și s-a dus la puț. Era un *puț cu cocor*.” (p. 92; nota de subsol: „Așa se numește în rusă puțul cu cumpănă”); „Существовало поверье, что те, чья жизнь оборвалась преждевременно, умирали не сразу. *Мать сыра земля* не принимала их и выталкивала из себя, заставляя искать себе применения на поверхности.” – „Există credința că aceia a căror viață se curmase înainte de vreme nu mureau dintr-odată. *Mama-glie umedă* nu îi primea și îi împingea din ea, punându-i să își caute rost la suprafață.” (p. 81; adnotare: „*Mat' sara zemlia* – personificare a pământului, cea mai veche zeitate în mitologia slavă”); „Прохора решили отвести в *земляную торьму*.” – „Pe Prohor au hotărât să îl ducă la *închisoarea de pământ*.” (p. 142; notă de subsol: „Groapă în care erau ținuți datornicii, ostaticii etc.”).

Unele echivalente sunt nepotrivite: „Он постелил Сильвестру в *сенях*.” – „Îi așternu lui Silvestru să doarmă în *săliță*.” (p. 105); „Оглобли да *коромысла*.” – „Hulube și *cumpene*.” (p. 129). Lexemul *сени* semnifică *tindă, pridvor*, iar *коромысло* – *cobiliță*.

Fiecare cuvânt are o aură de semnificații, conotații, amintiri, dar această aură nu va fi niciodată echivalentă cu semnificația cuvântului care înseamnă același lucru în altă limbă. Fenomenul este valabil pentru toate cuvintele, începând cu cel mai simplu, de exemplu, „pâine” (Albertini-Guillevic et al., 2011).

În acest sens, este demnă de admirație măiestria traducătorilor care știu să evite capcanele textului-sursă. De exemplu, în secvența „В говорившем угадывался *атаман*.” – „În cel ce vorbea se ghicea *căpetenia*.” (p. 224), un traducător mai puțin inițiat ar fi fost tentat să preia lexemul *атаман* și în română. Însă *ataman* în română are mai puține semnificații decât în limba rusă, însemnând fie „căpetenie de cazaci”, fie „șef al unei echipe de pescari”, iar în text era vorba despre o bandă de tâlhari italieni. De asemenea, în enunțul „Он шел вдоль стены *кремля* (крома) и удивлялся ее мощи.” – „Mergea în lungul zidului *cetății* și se minuna de soliditatea lui.” (p. 131), traducătoarea a evitat să

preia termenul *kremlin*, atestat și în limba română cu sensul „(În vechea arhitectură rusă) Cetate puternic întărită, cu incinte și turnuri din lemn, apoi din zid, care constituia centrul politico-administrativ și militar al orașelor medievale”, credem, din două motive. Primul este determinat de textul-sursă: „Он шел вдоль стены кремля (*крема*)...”. În dicționarul explicativ al lui V.I. Dal, *кром* este definit astfel: „кремль; но в Пскове был и *кром*, а внутри его *кремль*, за *кромом* же было застенье, слобода; внешнее городовое укрепление, в противоположность *детинцу* или *кремлю*” (în text este vorba despre Pskov). Prin urmare, *кром* înseamnă „zidul exterior al unei cetăți, cu un *kremlin* în interior”. Al doilea motiv este conotația politică puternică ce însoțește termenul *kremlin*, asociindu-se în mintea cititorului modern cu Kremlinul din Moscova. Astfel, lexemul *cetate*, deși are o semnificație mai vastă, este mai adecvat în acest context, chiar dacă se rupe legătura cu noțiunea de origine din limba-cultură sursă, traducătoarea apelând la tehnica generalizării.

Sintetizând, constatăm că în versiunea în limba română a romanului *Laur* de Evgheni Vodolazkin au fost aplicate mai multe strategii și tehnici de mediere culturală: reportul, adnotarea prin note de subsol, perifraza, echivalarea, generalizarea, adaptarea, în care traducătoarea a dat dovadă de imaginație și de competență biculturală.

Bibliografie:

- ALBERTINI-GUILLEVIC, Lucie et al., 2011, « Enjeux de la traduction: problèmes du traducteur pour rendre la littérarité d'une œuvre », in *Le Français et les langues d'Europe*, sous la direction de Française Argot-Dutard. Rennes, PUR, p. 359-394.
- ANDREI, Carmen, 2018, „Cultură și creativitate în *Cât vezi cu ochii* de Paul Emond. Studiu de caz și experiență de traducere”, in *Translation and Cultural Mediation. Inside and Outside Perspectives on Romanian Language, Culture and Literature* (Roxana Ciolăneanu & Paul Nanu eds.), University of Turku, Finland.
- ANDREI, Carmen, 2011, « La note du traducteur – preuve d'érudition ou aveu d'incapacité? », in *RIELMA*, nr. 4, Cluj-Napoca, p. 127-143.
- BALLARD, Michel, 2005, « Les stratégies de traduction des désignateurs de référents culturels », in M. Ballard (éd.), *La traduction, contact des langues et de cultures* (1), Arras, Presses Universitaires d'Artois, p. 125-153.
- BALLARD, Michel, 1997, « Créativité et traduction », in *Target*, vol. 9, Amsterdam-Philadelphia, p. 106-107.
- ECO, Umberto, 2008, *A spune cam același lucru*, Polirom, Iași.

Corpus:

- ВОДОЛАЗКИН, Евгений, *Лавр*, Издательство: Редакция Елены Шубиной, 2013.
- VODOLAZKIN, Evgheni, *Laur* (trad. și note de Adriana Liciu), Humanitas Fiction, București, 2017.

POETICA TRADUCERILOR LUI EUGÈNE IONESCO ÎN LIMBA ROMÂNĂ: NORME ȘI NORMATIVISM ÎN VIZIUNE COȘERIANĂ

Elena GRAUR
Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *The concrete reality of language is the linguistic act, i.e. the act of updating for communication one or more signs of articulated language: a word or phrase actually said are linguistic acts. Therefore, language is the set of common linguistic acts of a community of speaking individuals. The work of the great Eugène Ionesco, writer, protagonist of the theater of the absurd and member of the*

French Academy has been the subject of dozens of books and hundreds of studies, doctoral theses, international colloquia, symposia and festivals. Therefore, the author will make his characters speak and act as if they are free; they will have to think, to feel, to act first, to express their thoughts, feelings, plans, then, in other words, as in everyday life, the existence of their psyche will precede the phenomenon of its expression. In linguistic terms, the signified will precede the signifier. In Ionesco's world the signifier precedes the signified.

Keywords: *Author's stylistics, literary translation, norm, normativism, stylistic virtue, conotative competence.*

Este greu de sesizat funcționarea autonomă a limbii, dar și mai greu este de observat transformările la care duce aceasta într-o operă belles-lettres.

Evoluția limbii este sesizabilă prin abisul care se instituie între limbajul generației actuale și limbajul generației sau generațiilor precedente, reflecții ce au fost dezbătute de nenumărate ori, iar aceste controverse cu privire la limbă, au pus în lumina discuției o problemă fundamentală de analiză lingvistică: opoziția dintre perspectivă diacronică și sincronică pe care F. de Saussure o relevă astfel: „Fenomenul sincronic nu are nimic în comun cu cel diacronic; primul reprezintă raportul dintre elementele simultane, iar ultimul substituirea unui element cu altul în timp, un eveniment”. Astfel savantul elvețian a abordat două aspecte esențiale ale limbajului, numindu-le *parole* (vorbitură, act lingvistic) și *langue* (limbă). Abordarea făcută încă de Saussure își are pornirea în valorificarea actului lingvistic ca aspect fundamental al limbajului dezvoltat de Humboldt, cel care a deosebit pentru prima dată cele două aspecte fundamentale ale limbajului: pe de o parte limbajul ca *energeia*, adică drept crearea continuă de acte lingvistice individuale, ca ceva dinamic, care nu este făcut o dată pentru totdeauna, ci se realizează continuu și, pe de altă parte, limbajul ca *ergon*, astfel spus, ca „produs” sau „lucru făcut”, ca sistem realizat istoricește („limbă”). Aceste aspecte abordate în dependență de necesitățile de exprimare savantă au rădăcini în logica aristoteliană, cercetată și citată de marele lingvist Eugeniu Coșeriu, cel care a fost numit și „Aristotel al lingvisticii integrale” (Coșeriu, 1995:28).

Coerența remarcabilă a doctrinei lui Coșeriu ne permite să distingem două realități de bază: actul lingvistic și limba, de exemplu. Limbajul articulat este considerat ca sistem unic de semne numai la modul ideal, întrucât în realitate există enorm de multe sisteme de semne (limbi), cores-punzătoare diferitelor țări și comunități sociale sau altor grupuri de vorbitori. Realitatea concretă a limbajului este actul lingvistic, adică actul de a întrebuința pentru comunicare unul sau mai multe semne ale limbajului articulat: un cuvânt o frază efectiv spuse sânt acte lingvistice. Prin urmare, limba este ansamblul actelor lingvistice comune ale unei comunități de indivizi vorbitori. Astfel că în formă concretă, nu există limbi, ci numai acte lingvistice de expresie și comunicare, diferite de la un individ la altul în funcție de circumstanțe. În limbaj există identitate între intuiție și expresie, deoarece fiecare individ care vorbește exprimă integral, pentru sine însuși, conținuturile conștiinței sale, dar nu există identitate între expresie și comunicare, între expresie și receptare. Fiind întotdeauna expresie a unei intuiții inedite și unice, actul lingvistic este act de creație, act singular care nu reproduce exact nici un act lingvistic anterior și care, numai prin limitele pe care i le impune necesitatea intercomunicării sociale, „seamănă” cu acte lingvistice anterioare, aparținând experienței unei comunități.

Aristotel este cel care a teoretizat magistral deosebirea dintre *formă* (gr. *morphé*) și substanță (sau materie – gr. *hýle*), explicând întreaga devenire a realității prin conjugarea acestor două concepte limită. *Toate lucrurile din lume sunt alcătuite din formă și substanță. Substanța (sau materia) reprezintă posibilitatea pură, ce manifestă o atracție către formă (sau esență).* Devenirea realității constituie captarea universalului în individual. Trebuie precizat, totodată, că forma (*morphé*) nu este ceea ce înțelegem, de regulă, prin „formă”. De pildă, o mână sculptată reprezintă figura unei mâini, însă numai mâna reală conține întradevăr forma (esența) care-i dă funcția specifică, adică o face să funcționeze ca o mână. merită observat că *oposiția dintre substanță și formă este relativă*, fiindcă ceea ce este formă la un anumit nivel se consideră substanță la un alt nivel (și invers). Observația este foarte importantă, întrucât ea poate fi constatată la Coșeriu și în privința conținutului lingvistic

ca atare. Dacă la un prim nivel *semnificatul* de limbă este *formă* (de conștiință), la un alt nivel (cel textual) semnificatul, determinat de desemnare, devine *substanță* (adică *semnificant*) pentru *sens* (conținutul textului/discursului). Semnificatul (ca *analogon* lingvistic al *conceptului*) este intuirea unui mod universal de a fi (de exemplu, a modului-de-a-fi *arbore*), care permite recunoașterea și catalogarea unei infinități de obiecte/indivizi ca fiind acest „ceva” și nu „altceva”. O asemenea operație a gândirii, de captare a unitarului, este anterioară operațiilor de analiză și sinteză (Munteanu, 2012:25).

Urmează să încercăm o abordare coșeriană a operei marelui Eugène Ionesco, scriitor, protagonist al teatrului absurdului și membru al Academiei Franceze. S-a născut într-o familie din tată român și mamă franțuzoaică în România. La vârsta de patru ani familia Ionesco merge în Franța, rămânând aici până în anul 1924. Drama destrămării familiei, în care mama pierde custodia copiilor, iar tatăl îl readuce pe el și pe sora sa în România fiind suspuși abuzurilor fizice și verbale, i-a provocat o traumă profundă, care a marcat destinul artistic al scriitorului. Primele apariții ale lui Eugen Ionesco sunt în limba română, cu poezii publicate în revista *Bilete de papagal* (1928-1931) a lui Tudor Arghezi, articole de critică literară și o încercare de epică umoristică, *Hugoliada: Viața grotescă și tragică a lui Victor Hugo*. Volumul de debut e un volum de versuri și se numește *Elegii pentru ființe mici*. Cele mai de seamă scrieri în limba română rămân eseurile critice, reunite în volumul intitulat *Nu !*, premiat de un juriu prezidat de Tudor Vianu pentru „scriitori tineri needitați”. Desprindem deja o formulă a absurdului, cartea producând uimire, derută, comic irezistibil (Ion, 2012).

Prima lui piesă de teatru, *La Cantatrice Chauve* („Cântăreața cheală”) a fost reprezentată la 11 mai 1950 la Théâtre de la Huchette în regia lui Nicholas Bataille, pusă în scenă la sugestia doamnei Monica Lovinescu, cea care la București urmase cursurile Seminarului de regie și artă dramatică al lui Camil Petrescu, fiind primită cu răceală de public și de critică. Piesa relua o alta, scrisă în limba română, și intitulată *Englezește fără profesor*, publicată din nou în limba natală abia după 1990. Piesa se va impune treptat după ce o serie de mari oameni de cultură francezi scriu articole entuziaste despre ea și va deveni cea mai longevivă piesă a acestui mic teatru parizian, Théâtre de la Huchette, a cărui sală era comparabilă cu cea a Teatrului Mic de la noi. Urmează o perioadă foarte fecundă, în care autorul prezintă, an de an, câte o nouă piesă. Sălile de teatru rămân goale, dar treptat începe să se formeze un cerc de admiratori care salută acest comic ivit din absurd, unde insolitul face să explodeze cadrul cotidian.

Cel mai de seamă teatru al Franței, *La Comédie Française*, prezintă în 1966, pentru prima dată, o piesă de Ionesco, *La Soif et la Faim/Setea și Foamea* și apoi piesa *Le Roi se meurt/Regele moare*. Anul 1970 îi aduce o importantă recunoaștere: alegerea sa ca membru al Academiei Franceze, devenind prin aceasta primul scriitor de origine română cu o atât de înaltă distincție.

Opera lui Eugen Ionesco a constituit obiectul a zeci de cărți și sute de studii, teze de doctorat, colocvii internaționale, simpozioane și festivaluri. Criticii disting, în general, două perioade sau maniere ale teatrului ionescian. Prima cuprinde piese scurte, cu personaje elementare și mecanice, cu limbaj aberant și caracter comic predominant: *Cantatrice chauve/Cântăreața cheală*, *La Leçon/Lecția*, *Les Chaises/Scaunele* și altele. A doua încadrează piese ca *Tueur sans gages/Ucișor fără simbrie*, *Rhinocéros/Rinocerii*, *Le Roi se meurt/Regele moare* etc., în care apare un personaj principal, un mic funcționar modest sau rege visător și naiv, cu numele de *Berenger* sau *Jean*. În aceste piese acțiunea și decorul capătă importanță, limbajul este mai puțin derutant și comicul este înlocuit progresiv cu tragicul. Temele predominante sunt singurătatea și izolarea, falsitatea, vacuitatea. Obsesia morții este marea forță motrice a operei lui Eugen Ionesco, de la moartea gândirii și a limbajului la moartea neînțeleasă și neacceptabilă a individului. Nici didactic, nici moralizant, antisentimental și anticonvențional, teatrul lui Ionesco este un teatru-joc, un joc adevărat, deci liber și straniu, pur și sincer, provocator, un lanț pasionant, vertiginos și în toate direcțiile. De fapt, comedia și tragedia se împletesc neconținut: drumul luminos de comedie devine drumul spre întuneric, spre moarte.

Limbajul din teatrul lui Ionesco din alte unghiuri sau, mai exact, modul în care Ionesco a folosit conștient sau intuitiv limbajul în forme teratologice este unul din aspectele cercetării date.

Limba (sau actele lingvistice) este de fapt atât un sistem, o instituție, un set de funcții diferite, cât și o „ființă” a cărei existență participă, de asemenea, în esență. Multitudinea aspectelor sale apare imediat când ne gândim la numeroasele discipline care îl consideră în mod legitim ca fiind ale lor: lingvistică, sociologie, psihologie, fiziologie și filozofie, precum și discipline conexe (stilistică, etnologie, medicină patologică, logică printre altele).

Lingviștii consideră, după cum știm, limba ca un mijloc de comunicare între oameni din același grup lingvistic, bazat pe un sistem fonetic coerent de natură simbolică, dar al cărui simbolism este în întregime arbitrar. Comunicarea în cauză este cea a totalității experienței umane, fizică sau mentală, actuală sau virtuală, trecută, prezentă sau viitoare, realizată în memorie, faptă sau imaginație. Are loc datorită sensului vorbirii, un sens în sine făcut posibil de comunitatea experienței umane. Este greu de imaginat un dialog „uman” între un om și un animal sau între animale fără introducerea unui antropomorfism fantezist. Simbolismul limbajului a fost prezentat de De Saussure sub forma semnului constituit din cele două aspecte inerente naturii sale sau a celor două fețe ale sale, și anume semnificat sau concept, o noțiune de ordine strict psihică sau mentală și semnificant, imagine acustică, amprentă psihică a sunetului virtual al limbajului, dar actualizată în cuvânt și care, actualizată astfel, se prezintă ca un fenomen material, aparținând anatomiei și fiziologiei și implicând lumea fizică în care este inserat. Lingviștii, cu și de la Saussure, s-au concentrat asupra studiului limbii și al limbilor în funcția lor de a comunica sensul, deoarece în ochii lor acesta este cel mai important. Acesta este motivul pentru care de Saussure declară că cele două elemente ale semnului (semnificat și semnificant) sunt intim unite și se cheamă reciproc.

Se știe că prima piesă a lui Ionesco, *La Cantatrice chauve*, a fost inspirată de erori pe care autorul a le-a transpus. În piesa tradițională, autorul prezintă publicului o acțiune în care acesta din urmă se regăsește și se recunoaște, adică se reproduce realitatea, chiar dacă, făcând acest lucru, autorul colorează această realitate cu culorile viziunii sale asupra lumii. Prin urmare, autorul își va face personajele să vorbească și să acționeze ca și cum ar fi liberi. Prin urmare, vor trebui să gândească, să simtă, să acționeze mai întâi, să-și exprime gândurile, sentimentele, planurile, apoi, cu alte cuvinte, acolo, ca și în viața de zi cu zi, existența psihicului lor va preceda fenomenul exprimării sale. În termeni lingvistici, semnificatul va preceda semnificantul. Aceasta este cu siguranță o iluzie în măsura în care personajele sunt ființe fictive. Precedența stărilor lor psihice poate fi explicată doar prin existența absolută a autorului în raport cu personajele sale, prin care vrem să spunem că stările psihice ale acestora nu sunt decât proiecții obiectivate ale personalității autorului. Strict vorbind, acesta este actul creativ. Dar ce se va întâmpla dacă, în loc să ofere un dialog și un text coerent, adică care să mențină prioritatea semnificatului asupra semnificantului, autorul va utiliza permutații atipice? Semnificantul fals va impune publicului său falsul semnificat și, cu cât permutarea este mai violentă, cu atât situația va fi mai incongruentă. Rezultatul va fi o lume pe dos, la jumătatea distanței dintre nebunie și teroare; această lume este cea a lui Ionesco: semnificantul precedă semnificatul.

Pe lângă teoria saussuriană a semnului lingvistic care ajută la decriptarea formelor teratologice ale limbajului ionescian, se impune necesitatea și altor discipline pentru a descoperi și alte fenomene, cum ar fi psihologia, deoarece activitatea limbajului constă din operațiuni mentale și sociale complexe. Jocul mecanismelor cerebrale ține de exercitarea funcțiilor reflexie prin modalități de utilizare comună a limbajului, creând cu timpul automatisme. Dialogurile lui Ionesco descrie aspectele acestor automatisme de limbaj.

-Le cœur n'a pas d'âge.

-C'est vrai.

-On le dit.

-On dit aussi le contraire.

-La vérité est entre les deux.

-C'est juste.

Théâtre I, p. 31-2

-Inima nu îmbătrânește.

-E adevărat.

-Așa se zice.

-Sunt și din cei ce susțin contrariul.

-Adevărul e undeva la mijloc.

-E adevărat.

Aceste clișee sunt adevărate automatisme în măsura în care semnificatele lor nu se integrează într-un context care să justifice utilitatea lor. Ele constituie reacția la o liniște jenantă. Liniștea poate, fără îndoială să producă un efect dramatic dacă se integrează într-un context cerut, dar nu poate produce decât jenă când reflectă lipsa totală de idei ale personajelor și prin urmare se observă că limbajul funcționează în mod automat, fiind compus din scheme familiare, semne care nu implică intuiție. Aceste automatisme sunt observate încă de vârstă mică și persistă, chiar dacă se modifică, la vârsta adultă. Acest joc al automatismelor sunt adesea esența dialogurilor lui Ionesco, constituind astfel parodia de conduită condiționată, deoarece calamburul și paronomaza sunt destinate să facă să strălucească spiritul autorului sau a eroului, nu să arate golul intelectului. Cu alte cuvinte, la unii cuvântul se supune, la alții el domină.

Evoluția limbajelor, în special evoluția semantică, pare să demonstreze că gândirea umană face ca forme noi sau vechi integrate într-un nou semnificat să apară în mod constant, forme lingvistice care arată creația conceptelor originale, fără de care știința, tehnica și chiar și artele, ar fi rămas aceleași.

La Ionesco, combinația semnificațiilor au rolul de a descrie acțiuni umane, adesea neobservate, dar absurde, ei devenind prin urmare neologisme monosemantice.

Am depistat în opera lui Ionesco o serie de creații neologice (créations d'auteur ; néologismes individuels), o mică parte din ele au fost fixate și definite pentru prima dată de Maurice Rheims – un lexicograf remarcabil ale formelor neologice întâlnite în operele scriitorilor francezi din sec. XIX și XX. Dăm mai jos doar câteva exemple ionesciene care ni s-au părut extrem de individuale și ca formă și ca conținut.

Abra- cante	<i>Jacques ou la Soumission,</i> p. 102	<i>Jacques (désespéré, de l'air le plus navré) : « Montre-toi digne sœur d'un frère tel que moi. Jacqueline : « Je ne suis pas une abracante, il n'est pas une abracante, elle n'est pas une abracante, toi non plus tu n'es pas une abracante. »</i>	Selon les indications d'Ionesco, ce mot inventé, il va sans dire, signifierait « homme d'une qualité supérieure ; élite ». Contentons-nous du sens, car il est impossible de découvrir par quels procédés le mot a été formé
Aristo- crave	<i>Jacques ou la Soumission,</i> p. 99	<i>... élevé dans reproches, comme un aristocrave, dans une famille de véritables sangsues, de torpilles authentiques, avec tous les égards dus à ton rang, ...</i>	<i>Néologisme.</i> Il signifie « aristocrate dérisoire » selon Ionesco ; dérisoire du fait de la déformation du signifiant, qui rejaillit sur le signifié ; dérisoire aussi en raison d'un croisement possible avec l'argot <i>cave</i> .
Consum- brition	<i>Jacques ou la Soumission,</i> p. 101	<i>Jacqueline. – Oh ! mère, tous les chemins mènent à Rome. Jacques mère. – Laissons ton frère à sa consommation lente. Jacqueline. – Ou plutôt à sa consombrition !</i>	<i>Néologisme</i> que Ionesco glose par « longueur ». Il paraît formé d'un croisement de <i>consomption</i> avec <i>sombre</i> . Assombrissement consécutif à une consommation (par rapprochement avec <i>sombrer dans la tristesse, dans la mélancolie</i>).
Cordo- léance	<i>L'avenir est dans les œufs,</i> p. 214	<i>Jacques père. – Consolez-vous les uns les autres ! Robertte mère. – Va donc présenter tes cordoléances. Robert père. Allons-y nous aussi, puisque maintenant nous somme de la famille.</i>	<i>Néologisme.</i> Résultat du croisement de <i>condoléances</i> et de <i>cordial</i> . Témoignage que l'on compatit de tout son cœur.
Réproba- ble	<i>Notes et con-</i> <i>trenotes, p. 3</i>	<i>Je ne comprenais pas comment l'on pouvait être comédien, par exemple. Il me semblait que le comédien faisait une chose inadmissible, réprobable.</i>	<i>Néologisme.</i> Dérivé de réprover, sur le modèle de prouver/probable et par attraction de réprobation.
Tourlou- tonner	<i>Notes et con-</i> <i>trenotes, p. 150</i>	<i>Tandis que de très bas, de très haut, de très bon, tu déroutais, eux, et moi en vain. A l'ouest, au départ, le décor tourloutonnait.</i>	<i>Néologisme.</i> Selon Ionesco, ce verbe « indique des mouvements de nuages : bouger (à l'horizon) ». On y reconnaît tour (de tourner) et moutonner ; le mot tourlourou, soldat dans la langue populaire, a certainement eu une influence sur cette création.

(Rheims, 1969)

Simbioza semnificanților întru crearea unui semnificat pentru a descrie calități, aprecieri, momente care nu pot fi exprimate tradițional, oferă un spațiu aparte de existență a neologismelor lexicale auctoriale, iar în cazul neologizării la Ionesco Ionesco, îndrăznim a le denumi creații conotative individuale ionesciene.

Bibliografie:

- COȘERIU, Eugeniu, 1995, *Introducere în lingvistică*. Editura Echinox, Cluj-Napoca, p. 143.
ION, Angela, 2012, *Dicționar de scriitori francezi*, Polirom, Iași, p. 1139.
MANOLI, Ion, 2014, *Creativitate lexicală în poezia la zid: între necesitatea de a spune ceva interesant și kitsch*, in: *Manifest al creativității limbajului uman*/Coordonator Oana Magdalena Cenac, Casa Cărții de Știință, Cluj Napoca, p. 210-224.
MUNTEANU, Cristinel, 2012, *Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicație și interviuri*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, p. 398.
RHEIMS, Maurice, 1969, *Dictionnaire des mots sauvages (écrivains des XIXe et XXe siècles)*, Librairie Larousse, Paris, 604 p.

CONCEPTUL DE TRANSPUNERE ÎN VIZIUNEA LUI EUGENIU COȘERIU – O PERSPECTIVĂ TRADUCTOLOGICĂ ȘI TERMINOLOGICĂ

Cristina NICHITA
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The concept of linguistic transfer in the works of Eugenio Coseriu connects the notions of language, terminology, text and translation. The linguistic integralism that professor Eugenio Coseriu regards, allows for a wholistic perspective on translation, that reveals the functional operation of transfer at the level of texts as much as at the level of terminology. The aspects of language that Eugenio Coseriu highlights, represent a foundation for its theories of language, that explain and build the core of further theories and papers on language. With this perspective, the study on (linguistic) transfer and translation has its own explicitation among the subjects studied by the meritorious linguist and professor Eugenio Coseriu, bringing scientific argumentation and clarification to the process of translation.*

Keywords: *terminology, linguistic transfer, transcoding, transposition, translation*

Lingvistul și filosoful Eugeniu Coșeriu cuprinde în opera domniei sale o viziune vastă asupra aspectelor definitorii ale limbajului. Printre subiectele atinse în operele domniei sale regăsim tezele asupra terminologiei și transpunerii în traducere.

„Cuvintele se schimbă încontinuu, nu numai din punct de vedere fonetic, ci și din punct de vedere semantic, un cuvânt nu este niciodată același. În fiecare moment se manifestă ceva care a existat deja și ceva care nu a existat niciodată înainte: o inovație în forma cuvântului, în folosirea sa, în sistemul său de asociații. Această schimbare continuă, această năzuință neîntreruptă de creație și recreație, în care, ca pe niște pânze ondulate cu mii de nuanțe sau ca pe suprafața scânteietoare a mării în bătaia soarelui, în niciun moment nu se poate fixa un sistem static concret, deoarece în fiecare moment sistemul se frânge pentru a se reconstitui și pentru a se frânge din nou în momentele imediat succesive, această schimbare continuă este, tocmai, ceea ce numim realitatea limbajului”, conchide Eugeniu Coșeriu în lucrarea *Creația metaforică în limbaj* din 1977 (Coșeriu, 1999-2001:26).

Profesorul descrie limbajul, în primul rând, ca un fenomen social, care se produce în societate și este determinat dintr-o perspectivă socială – adică la producerea actului lingvistic se așteaptă să fie prezenți cel puțin doi indivizi (vorbitorul și ascultătorul) – și având în vedere că semnele folosite trebuie să fie, cel puțin până la un anumit punct, comprehensibile și acceptabile în cadrul unei anumite

comunități, și depind, în parte, de componența, starea și istoria comunității respective. De asemenea, Eugeniu Coșeriu propune punctul de vedere fizio-fiziologic, în care limbajul este văzut ca un fenomen acustic produs printr-o serie de mișcări articulatorii ale aparatului fonator care sunt captate de aparatul auditiv. Având în vedere operațiile psihice de dinaintea actului de fonație (la vorbitor) și ulterioare actului de audiere din punct de vedere fiziologic (la ascultător), limbajul este un fenomen psihic. Din perspectiva relațiilor, pe care, prin semnificație, vorbitorul și ascultătorul le stabilesc între expresia (produsă sau / și captată) și lucruri sau realitate (adică ceea ce se consideră a fi independent de gândirea lor), limbajul este sau implică și o operație logică. S-ar mai putea adăuga, așa cum ne învață psihologia behavioristă, că limbajul este un fenomen specific de comportament ființelor umane.

Conform tezelor domniei sale asupra limbajului, cuvintele sunt substitute ale lucrurilor, iar din acest raționament, semnificatul coincide cu desemnarea. O altă teză se referă la distincția fundamentală între desemnare (referința la realitățile extralingvistice), semnificație / semnificat (conținutul de limbă dat de semnificat) și sens (conținutul unui act lingvistic in vivo). Iar la nivelul lexicului, desemnarea nefiind faptul primar al limbajului, ci un fapt secundar, subordonat semnificației, prin faptul că raportează un lucru constatat la o semnificație deja dată. În terminologie, însă, raportul dintre semnificație și desemnare este inversat prin demersul terminologului, de la desemnare la semnificație, demers prin care sunt numite clase (de lucruri), obiecte anterior cunoscute, cu ajutorul termenilor. Astfel, în viziunea coșeriană, limbajul se transformă în nomenclatură. Referitor la diferența dintre lexicul comun și în lexicul specializat, deosebiri sunt fundamentale, consideră lingvistul român. Din perspectiva organizării, lexicul comun este structurat idiomatic, caracteristică dată de diferențele de semnificat care ajută la funcționarea cuvintelor. Limbajele specializate sunt nomenclaturi in vitro, impuse de exigențele științei, de relațiile pe care le stabilesc cu realitatea obiectelor, a lucrurilor. În cazul discursului specializat, unde terminologia este funcțională in vivo, se impune o abordare specifică.

În această privință, este bine cunoscut faptul că terminologia presupune delimitări cât mai precise, definite sau definibile prin criterii obiective, adică prin trăsături ce aparțin obiectelor reale. Prin referire la structurile lingvistice, adică la cuvinte, un termen poate deveni un cuvânt obișnuit, iar reciproca este și ea valabilă.

Majoritatea terminologiilor se încadrează în limbi mai degrabă prin semnificant, decât prin semnificat, iar semnificatele termenilor sunt, astfel, interidiomatice. Din aceste considerente devine clar că termenii pot fi traduși ușor în comunitățile care au un grad comparabil de dezvoltare a științelor și tehnicii. Făcând referire la exemplul traducerilor tehnice, domnia sa descrie că este posibilă o traducere a termenilor printr-o substituție a semnificațiilor dintr-o limbă în alta, iar transpunerea semnificatelor unei limbi către semnificatele altei limbi, în acest caz, fiind biunivocă. De aceea, pentru atribuirea și verificarea semnificatelor este necesară cunoașterea științelor și tehnicilor cărora le corespund, nu pur și simplu a limbilor concrete. Respectivele semnificate se definesc în raport cu universul de discurs în care se încadrează.

Lingvistul român, de asemenea, studiază ansamblul de operațiuni ce duc de la semnificate la designate, care cuprind, în primă instanță, determinarea și, apoi, actualizarea, aceasta fiind operația primară a acestui ansamblu. Astfel, operațiunile în limbaj, în cazul determinării, se îndeplinesc pentru a spune ceva despre ceva cu semnele limbii, pentru a actualiza și a direcționa către realitatea concretă un semn virtual, aparținând limbii, sau pentru a delimita, preciza și orienta referința unui semn.

Este de menționat faptul că obiectele cogniției lingvistice sunt obiectele ca semnificate, ca participiul verbului a semnifica, obiectele devenind vizibile prin intermediul ansamblului structurant cognitiv specific limbii istorice în care gândim. Astfel, designat reprezintă, în primul rând, un obiect existent în realitate și la care facem trimitere prin intermediul semnificatului sau un obiect proiectat ca real cu mijloacele limbajului prin intermediul semnificatului.

Referitor la funcționarea limbajului, profesorul Coșeriu implică că: pe de o parte, această lume însăși ne apare ca atare fiindcă o formalizare anterioară prin limbaj a constituit-o, iar, pe de altă parte, actul de vorbire însuși operează o deschidere, înființează o perspectivă, în lumina căreia, obiectele, chiar provenite din lume, suferă o resemnificare. Această operație, specifică limbajului, de resemnificare / redesignare constituie obiectele gândirii sau ale comunicării.

În acest sens, Eugeniu Coșeriu utilizează conceptul de sinonimie cognitivă în abordarea limbilor naturale și a semnificatelor, ce formează baza lingvistică a limbajelor specializate. Domnia sa privește limbajul ca expresie al cărei nucleu îl reprezintă semnificatul, trăsătura care nu îi permite să opereze cu opoziții decide dacă se respectă noțiunea de adevăr sau poeticitate. Aceste distincții (dezvoltate după tiparele științifice ale logicii) apar în cercetările consacrate științei limbajului, care deosebesc limbajele specializate de limbajul poetic și de uzul limbii sau aspectul pragmatic, în concepția profesorului român.

Gradul înalt de univocitate semantică din domeniul terminologiei obligă la restrângerea și evitarea sinonimiei, fenomen care oferă o atenție deosebită funcției referențiale (în discursul specializat).

În cercetarea terminologiilor se studiază planul lingvistic și extralingvistic, cel al realității; ceea ce este valabil și la nivel textual. Abordând subiectul transpunerii, în necesitatea de a pune în valoare raportul dintre limbaj și contextul social, Eugeniu Coșeriu consideră că nu există o transpunere directă de la semnificațiile limbii-sursă către semnificațiile limbii-țintă, punctul de referință fiind desemnatul extralingvistic. În acest raport, opinia profesorului prezintă două etape ale operației de traducere: o etapă semasiologică, prin care traducătorul identifică ceea ce se desemnează în textul original – în această primă fază se stabilesc semnificatele; și etapa onomasiologică, în care autorul identifică semnificate din limba țintă care au aceeași designație ca și cele din limba sursă. Astfel, operația de traducere constă în trecerea prin etapele semasiologice și onomasiologice și includerea sensului. În acest sens, transpunerea explicitează nu doar traducerea textelor, ci și funcționarea terminologiilor în traducere.

Referitor la transpunere și traducere, Eugeniu Coșeriu deosebește, pe lângă traducerea propriuzisă, transcodarea și transpoziția. Transcodarea se aplică traducerilor tehnice, în care se operează cu termeni tehnici și științifici, cu tipuri de desemnare univoce. O condiție de funcționare a termenilor este relația biunivocă dintre semnificare și desemnare, ceea ce permite trecerea directă de la semnificatul într-o limbă la semnificatul în altă limbă. Transpoziția presupune etapele semasiologică și onomasiologică și este folosită în situația când într-o anumită limbă lipsește conceptul corespunzător sau unitatea lingvistică respectivă, și, astfel, se recurge la împrumut sau la calc.

Marele beneficiu al teoriei traducerii elaborate de Coșeriu este faptul că aceasta are fundamente foarte solide, de ordin conceptual și terminologic, profesorul român relaționând conceptele traductologiei cu cele ale lingvisticii sale, într-un sistem numit integralism lingvistic. Obiectivul explicit al lui Coșeriu în studiile dedicate traducerii a fost prezentarea fundamentelor și caracteristicilor unei teorii realiste a traducerii pe care s-ar putea baza o lingvistică a traducerii.

Despre transpunere, în linii generale, savantul român explicitează că traducerea exactă a numeroase texte este imposibilă, și nu din punctul de vedere al diversității semantice a limbilor, ci din perspectiva empirică de a stabili echivalențele intertextuale, iar referitor la conotații, fiind o limită pentru traducerea ca transpunere; acestea nu se referă la semnele limbii, ci la lucrurile desemnate și rămân implicite, și, astfel, nu se poate cere ca ele să fie transpuse în textul tradus.

În acest sens, Coșeriu conchide cu faptul că traducerea este determinată atât de conținutul textual, de posibilitățile unei echivalențe semantice între limbile implicate, cât și prin situația istorică a traducătorului și finalitățile proprii activității de traducere.

O atare perspectivă propusă de Eugeniu Coșeriu țintește finalitatea traducerii, iar teza despre transpunere explică traducerea textelor, inclusiv a terminologiilor, ca o operațiune care funcționează după principiul efectului semantic comparabil la care se ajunge prin referințele la realități extralingvistice și prin utilizarea mijloacelor lingvistice ale altei limbi.

Bibliografie:

BITIURCA, Doina, 2018, *Equivalence / Analogy in Common Vocabulary, Absolute Cognitive Synonymy in Specialised Vocabulary* în *Journal of Romanian Literary Studies*, Arhipelag XXI Press, nr 14, Tîrgu-Mureș, p. 86-95.

COȘERIU, Eugeniu, 1999-2001, „Creația metaforică în limbaj” în *Revista de lingvistică și știință literară*, nr 4-6, Tipografia Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău, p. 8-26.

- MUNTEANU, Cristinel, 2010, *Teze despre problema terminologiei. Perspectiva lui Eugeniu Coșeriu*, în *Limba română*, vol. 175, nr 1-2, Chișinău, p. 115-119.
- OANCEA, Ileana, OBROCEA, Nadia, 2017, „*Mizeria și splendoarea traducerii. Modelul Coșeriu*” în *Studii de traductologie românească. I. Discurs traductiv, discurs metatraductiv. In honorem professoris Ileana Oancea*, Editura Universității de Vest, Timișoara, p. 11-36.
- VARGA, Cristina, 2013, *Eugeniu Coșeriu. Teoria traducerii*, în *Limba română*, anul XXIII, nr 5-6, Chișinău, p. 108-115.
- VÎLCU, Cornel, 2002-2003, *De la semnificat la designat. Excurs despre Logos Semantikos în DACOROMANIA*, seria nouă VII-VIII, Cluj-Napoca, p. 141-157.
- ZBANȚ, Ludmila, ZBANȚ, Cristina, 2011, *Abordarea textuală a traducerii în viziunea lui Eugeniu Coșeriu*, în *Anuar de istorie și lingvistică literară*, t.LI, București, p. 427-436.

REALITĂȚI LINGVISTICE ȘI EXTRALINGVISTICE ÎN TRADUCERE DIN PERSPECTIVĂ COȘERIANĂ. STUDIU DE CAZ ÎN INTERPRETAREA CONSECUTIVĂ ÎN CONTEXT UNIVERSITAR

Ina SÎTNIC

Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *According to one of the most important translation theories put forward by the distinguished linguist E. Coseriu, translation is an activity of transfer, a special type of oral communication by means of which some already known language content is communicated into another language. In Coseriu's opinion, a particular contribution to the translation approach from the linguistic and extralinguistic perspective is the triad designation – “signifié” – sense, a fundamental concept with a major impact in the process of explaining and understanding translation. The aim of this study is to assess the degree of manifestation of the linguistic and extralinguistic competences in the context of training and educating future consecutive interpreters in academic environment. The degree of manifestation of linguistic competence was assessed through students' abilities of appropriate transfer of morpho-syntactic, lexical information, semantic adequacy of the message issued by the speaker. The degree of manifestation of extralinguistic competence was assessed in the light of understanding the meaning of some concepts and realities and the ability of their interpretation and application beyond their linguistic meaning.*

Keywords: *consecutive interpreting, linguistic competence, extralinguistic competence, speech*

INTRODUCERE. Competența lingvistică și competența extralingvistică în interpretarea consecutivă

Potrivit marelui savant E. Coșeriu traducerea este o activitate de transfer – un tip particular de vorbire prin care se comunică un conținut lingvistic deja cunoscut, iar un aport substanțial la abordarea traductologică din perspectivă lingvistică și extralingvistică pe care îl are lingvistul este aducerea în discuție a unui concept fundamental – triada *desemnare – sens – semnificat* cu un puternic impact în explicarea traducerii. E. Coșeriu delimitează cele trei tipuri de conținut lingvistic implicat în procesul de traducere: *desemnarea* care reprezintă referința la realitate, fapte, lucruri extralingvistice, *semnificatul* care este conținutul exclusiv lingvistic și *sensul* – conținutul propriu unui discurs care, din punct de vedere lingvistic, reprezintă finalitatea discursului exprimat prin semnificat și prin desemnare, la constituirea căruia contribuie cunoașterea lucrurilor și a contextelor. În stabilirea relației dintre limbă și discurs, E. Coșeriu afirmă că limba prin care este creat discursul este cea utilizată într-o situație extralingvistică, iar finalitatea traducerii este de a reda aceeași referire la realitate și același sens cu mijloacele altei limbi. În raport cu conceptele discutate, savantul consideră că majoritatea greșelilor de traducere sunt cauzate de o deverbalizare incompletă sau de o reverbalizare greșită, aspecte care au fost cercetate și în lucrarea de față.

Elementele de bază pe care un traducător profesionist trebuie să le ia în considerare și să le aplice sunt utilizarea cunoștințelor lingvistice și cele extralingvistice (Cosieriu, 2009: 301) care formează baza competenței de traducere și presupun aplicarea metodelor, cercetarea, identificarea și soluționarea problemelor de traducere. Cunoștințele utilizate vor determina nivelul de comprehensiune care, în cele din urmă, afectează calitatea produsului interpretării. Studiile arată că traducătorul care poate conceptualiza sensul contextual în baza cunoștințelor lingvistice și extralingvistice, poate traduce mai bine și mai creativ. Abordarea lingvistică și textuală/discursivă pe de o parte și ignorarea cunoștințelor extralingvistice pe de altă parte, conduc la traducere literală și, prin urmare, la un discurs de o calitate îndoielnică. Cunoștințele extralingvistice, așadar, au un rol semnificativ în construirea comprehensiunii, întrucât acestea îi permit traducătorului să înțeleagă sensul textului/discursului la niveluri mai profunde.

Competența lingvistică: componenta lexicală și gramaticală. Un aspect important deseori menționat în literatura de specialitate referitor la instruirea viitorilor interpreți de consecutivă este necesitatea de a-și forma competențele lingvistice pe tot parcursul pregătirii universitare dar și după încheierea acesteia. În acest sens, se insistă pe importanța perfecționării continue nu doar a limbii străine ci și a limbii materne (Seleskovitch, Lederer, 1989: 74). Bineînțeles, competențele lingvistice ale interpreților trebuie să fie excelente, ceea ce înseamnă mai mult decât a fi fluent în limbile de lucru, iar nivelul la care acestea trebuie să fie stăpânite nu se rezumă doar la stilul general conversațional ci, de asemenea, la limbajele specializate.

Competența transferului semantico-pragmatic. Unele dintre principalele obiective ale procesului de interpretare consecutivă sunt: 1) analiza semantică a discursului-sursă prin procesarea cognitiv-analitică pentru identificarea unităților de sens și transferarea ulterioară a informației în LT și 2) analiza stilistico-pragmatică prin clarificarea sensului unităților lingvistice care, în funcție de contextul lingvistic și situația de comunicare, comportă conotații și nuanțe de sens diferite decât cele directe la care apelează, de cele mai multe ori, studenții aflați la etapa inițială în instruire. Evaluarea gradului de manifestare a competențelor de transfer semantico-pragmatic în contextul studiului de față este realizată prin determinarea nivelului de recepționare și transfer semantic al mesajului audiat și poate fi îndeplinită la etapa inițială a formării competențelor de interpretare consecutivă prin exerciții de ascultare activă și analiză discursivă pentru care studentul-interpret va recurge la informația stocată în memorie și la alte competențe de interpretare consecutivă achiziționate.

Competența extralingvistică. Elementele de bază pe care viitorul interpret de consecutivă trebuie să învețe să le aplice în procesul de interpretare sunt utilizarea cunoștințelor lingvistice și extralingvistice. Cunoștințele extralingvistice presupun accesarea informației despre subiectul discursului și situația de comunicare prin aplicarea metodelor și strategiilor de cercetare și documentare. De asemenea, competențele extralingvistice sunt orientate către identificarea și soluționarea problemelor de traducere. Pentru a evita capcanele traducerii literale studenții sunt încurajați să transcendă lingvisticul și să acceseze nivelul noțional și conceptual pentru a le permite și facilita comprehensiunea discursului în profunzime.

METODOLOGIA STUDIULUI. Scopul prezentului studiu este evaluarea gradului de manifestare a competenței lingvistice și a competenței extralingvistice în contextul pregătirii viitorilor interpreți de consecutivă în mediul academic.

Gradul de manifestare a competenței lingvistice a fost evaluat din perspectiva componentei lexicale și morfosintactice – adică a conținutului lingvistic, iar gradul de manifestare a competenței extralingvistice a fost evaluat în lumina *desemnării*, aici, a cunoștințelor generale ale studenților. Subiecții participanți la studiu au fost 10 studenți ai anului 2 din cadrul departamentului Traducere, Interpretare și Lingvistică Aplicată, ciclul licență, care au interpretat patru discursuri cu înregistrare pe suport audio pe care, ulterior, le-am analizat. Discursurile au fost selectate din baza de date cu discursuri Speech Repository a Comisiei Europene: „Soap operas - not just a form of entertainment” (care se pliază pe competența lingvistică: componenta lexicală), „School uniforms” (pentru evaluarea competenței lingvistice: componenta gramaticală), „Address at the Hiroshima Peace Memorial” (pentru evaluarea competenței semantico-pragmatice), „9/11 over 10 years on - the health

concerns for firefighters” (selectat pentru competența extralingvistică). Ele reprezintă discursuri autentice utilizate în contextul interpretării de conferință și sunt concepute ca material pedagogic în instruirea studenților

Subiecții au efectuat un exercițiu de pre-interpretare consecutivă din limba engleză în limba română a fiecărui discurs. Am adoptat această tactică pentru a accentua rolul exercițiilor de pre-interpretare ca parte componentă a strategiei didactice în formarea competențelor studenților. Calitatea produsului interpretării consecutive a fost analizată din perspectiva erorilor de interpretare consecutivă identificate: *erori lexicale, gramaticale, semantico-pragmatice și erori extralingvistice*.

Pentru evaluarea gradului de manifestare a competenței gramaticale am aplicat exercițiul „*Completarea spațiilor libere*” care presupune determinarea, la auz, a formelor verbale temporale corespunzătoare și a competențelor studenților de a transpune, contextual sensul exprimat de formele verbale respective în mod corect, din LS în LȚ. Pentru evaluarea gradului de manifestare a competenței lexicale am aplicat exercițiul „*Traducere la vedere*” scopul căruia este consolidarea cunoștințelor studenților prin confruntarea cu potențiale dificultăți: interferențe lingvistice, traducere literală, paronimie intralingvistică. Pentru consolidarea cunoștințelor semantice și pragmatice am utilizat exercițiul de pre-interpretare consecutivă „*Protocolul evocării informației*” care oferă date prețioase despre nivelul de comprehensiune a discursului și scoate în evidență potențiale dificultăți și probleme de interpretare individuale și/sau specifice. Pentru evaluarea cunoștințelor generale ale studenților în baza discursului propus, ținând cont de subiectul la care se raportează discursul am aplicat exercițiul „*Asocieri lexicale*”.

ANALIZA DATELOR

În rezultatul analizei cantitative a discursului interpretat de către studenți (Fig. 1) pentru evaluarea **competenței lingvistice: componenta gramaticală** am determinat că cele mai numeroase au fost erorile asociate sensului fals (48,83%) și erorile morfosintactice (25,58%).

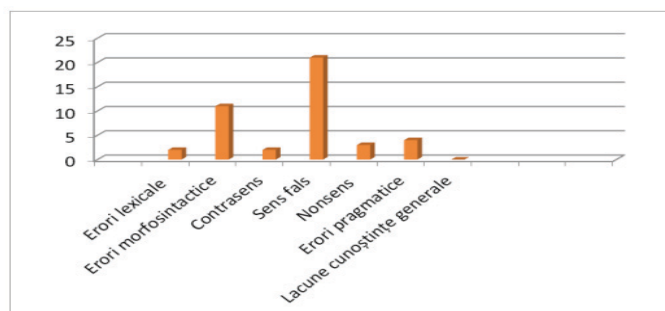

Fig. 1 Gradul de manifestare a competenței lingvistice: componenta gramaticală

Ilustrăm cu unele exemple.

- „*Dacă tu crești și trebuie să mergi la școală în Marea Britanie tu probabil trebuie să porți o uniformă la școală. Pentru fete asta înseamnă să poarte un sacou o bluză o bluză și o fustă un sacou și probabil o cravată. Pentru băieți asta înseamnă de a purta un sacou o cămașă și desigur o cravată.*” Presentul perfect al verbelor „*to grow up*” și „*to go*” ar fi trebuit traduse în română prin perfectul compus „*ai crescut*” și „*ai mers*”. Trecutul simplu al lui „*to have to*” trebuia redat prin „*a trebuit*” iar „*would have*” + *participiul trecut* al verbului „*to mean*” – prin condiționalul-optativ perfect „*ar fi însemnat*”.

- „*Haideți să observăm [...] de ce elevii se îmbracă la fel la școală.*” O variantă corectă a enunțului ar fi următoarea: „*Însă această temă a creat o divizare în societatea britanică mulți dintre oameni fiind împotriva purtării uniformelor alții susținând această idee. Haideți să vedem care sunt argumentele lor.*”

Analiza cantitativă a discursului interpretat de către studenți (Fig. 2) pentru evaluarea **competenței lingvistice: componenta lexicală** a demonstrat că cele mai numerice au fost erorile asociate sensului fals (36%) și cele lexicale (29,33%).

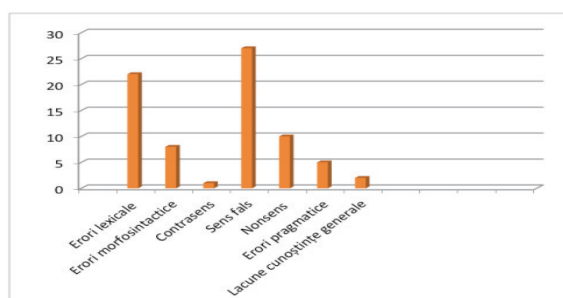

Fig. 2 Gradul de manifestare a competenței lingvistice: componenta lexicală

Prezentăm câteva unități de interpretare consecutivă extrase din discursurile studenților.

Lexeme asemănătoare sau identice ca formă, în română și engleză, dar diferite ca sens, în capcana cărora au căzut unii studenți sunt: „to appeal to” tradus în mod eronat în română prin „a apela”, „series” redat greșit prin „serie”, „character” cu sensul de „personaj” și nu „caracter”.

- „Telenovelele **apelează** la mulți oameni [...]”. O variantă acceptabilă propusă de către un student: „Telenovelele **le plac** multor persoane.”

- „Dacă un spectator [...] se poate identifica [...] cu actorul din această **serie** el poate să [...] se identifice cu el în același **caracter**.” În limba română „filmul care apare pe fragmente prezentate succesiv” este „serial” și nu „serie”, iar confuzia redată de traducerea cuvântului „character” se regăsește în omonimia interlingvistică parțială a cuvântului în raport cu unul dintre echivalentele sale.

- „Mesajele de exemplu [...] statutul femeii în **țările dezvoltate** [...]”. Traducerea corectă a sintagmei „developing countries” este „țări în curs de dezvoltare”.

În urma analizei cantitative a discursului interpretat (Fig. 3) pentru evaluarea **competenței semantico-pragmatice** am stabilit că cele mai numerice erori au fost asociate sensului fals (38,7%) și erorilor morfosintactice (19,35%). Erorile pragmatice au constituit 8,06%.

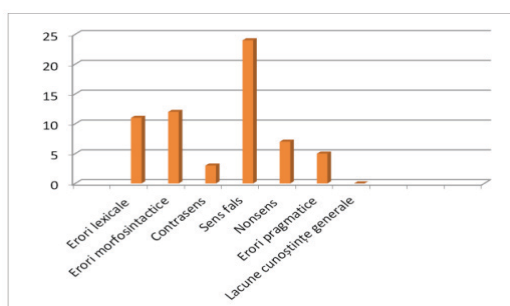

Fig. 3 Gradul de manifestare a competenței semantico-pragmatice

Prezentăm unele unități de interpretare consecutivă pentru ilustrare.

- „De ce **am venit** în **acel** loc la Hiroshima.” Verbul „a veni” trebuia tradus prin prezent iar adjectivul demonstrativ „acel” trebuia să indice apropierea.

- [...] „**Războaiele Mondiale** urmăresc– urmăresc **aceleași** **aceleași** motive de a cuceri [...]”. Utilizarea la plural a substantivului „Război Mondial” denaturează sensul. Originalul face referire la „al Doilea Război Mondial”.

- „În ultimii ani [...] **aproximativ de 60 de oameni** printre care femei și copii, bărbați au murit [...]”. În exemplul de mai sus eroarea se explică prin în utilizarea numeralului greșit. Originalul face referire la „60 de milioane de oameni”.

- Referindu-se la fluxul exploziei provocată de bomba atomică, autorul discursului a utilizat metafora „A flash of light and a wall of fire destroyed a city [...]”, tradusă literal și în afara contextului: **Luminile și focurile au distrus orașul** [...].

- Expresia „Their souls speak to us” este o personificare care, din cauza interpretării eronate în limba română, a alterat valoarea semantică și stilistică a discursului-țintă: „**Sufletele lor mai sunt și acum printre noi**.”

Analiza cantitativă a discursului interpretat (Fig. 4) pentru evaluarea **competenței extralingvistice** a demonstrat că cea mai mare pondere a avut-o sensul fals (41,93%) urmat de erorile morfo-sintactice (22,58%). Erorile asociate lacunelor de cunoștințe generale au reprezentat 6,45%.

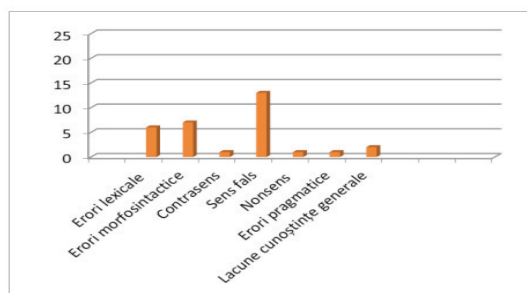

Fig. 4 Gradul de manifestare a competenței extralingvistice

Ilustrăm mai jos cu unități de interpretare consecutivă extrase din discursurile studenților.

- „*Acolo este un loc al Turnurilor Gemene numit Zona Zero[ăă] Acolo este un loc memorial unde este– a fost aniversată [...].*” „There” din structura „there is” nu are funcție de adverb de loc, ci posedă valoare introductivă. Traducerea „*acolo este un loc*” copiază sintaxa din limba engleză. Versiuni corecte în română ar fi fost „*există un loc*”, „*este un loc*”.

- „*Acum în locul blocurilor gemene este:: este desigur focarul este memoriul este memoriul care– construit peste zece ani după atac [...].*” Eroarea este asociată cu traducerea greșită a informației numerice.

- „*Sunt zece ani de la 19 septembrie când a avut loc atacul acelor două Blocuri Gemene din New York în Parcul Central.*” Eroarea din enunțul de mai sus este asociată traducerii „*World Trade Center*” prin „*Parcul Central*”, fapt ce rezultă în denaturarea realităților geografice.

- „*Mulți dintre ei au un procent mare de:: a:: a avea cancer de piele, cancer la glande tiroide [...].*” Substantivul la numărul plural „*glande tiroide*” trebuia tradus la singular.

Concluzii

Din perspectiva conținutului lingvistic și extralingvistic și al transpunerii acestuia din limba engleză în limba română am constatat următoarele:

1. Evaluarea gradului de manifestare a competenței lingvistice și extralingvistice ne-a permis să constatăm că sensul fals a înregistrat cea mai mare pondere în rândul erorilor de interpretare consecutivă identificate în toate discursurile.

2. Deși subiecții studiului au efectuat exerciții de pre-interpretare consecutivă orientate spre eludarea erorilor specifice competențelor evaluate, rezultatele au arătat că pentru competența lingvistică, componenta lexicală și componenta morfo-sintactică rata numerică a erorilor lexicale și, respectiv, morfosintactice, a fost la un nivel înalt, urmând erorile asociate sensului fals. Acești indicatori atenționează asupra necesității dezvoltării mai intensive a competențelor respective.

3. Pe de altă parte, analiza discursurilor interpretate consecutiv pentru evaluarea competenței semantico-pragmatice a indicat asupra sensului fals drept eroarea cu cea mai mare pondere, iar contrasensul, nonsensul și erorile pragmatice au prezentat cote procentuale mai mici comparativ cu celelalte variabile: erorile lexicale și morfosintactice.

4. În aceeași ordine de idei, în contextul evaluării competenței extralingvistice, rata numerică a erorilor asociate lipsei de cunoștințe generale a succedat-o pe cea a sensului fals, a erorilor lexicale și morfosintactice.

Bibliografie:

COȘERIU, Eugeniu, 2009, *Omul și limbajul său: studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”. pp.112-134.

- COȘERIU, Eugeniu, 1997, "Portée et limites de la traduction", in: *Parallèles: Cahiers de l'École de Traduction et d'Interprétation*, nr. 19, Université de Genève, pp. 19-34.
- HURTADO ALBIR, Amparo, 2015, "The Acquisition of Translation Competence. Competences, Tasks, and Assessment in Translator Training", in: *Meta*, vol. 60, nr. 2, pp. 256-280.
- KIRALY, Donald, 2001, "Towards a Constructivist Approach to Translator Education", in: *Quaerens: Revista de traducció*. nr. 6, pp. 50-53.
- SELESKOVITCH, Danica, LEDERER, Marianne, 1989, *Pédagogie raisonnée de l'interprétation*. Paris: Didier Erudition, 281 p.
- SELESKOVITCH, Danica, 1962, "L'Interprétation de Conférence", in: *Babel*. vol. 8, nr. 1, pp. 13-18.
- SÎTNIC, Ina, 2021, *Particularitățile traducerii orale din limba engleză în limba română în cadrul universitar din perspectiva competențelor de interpretare consecutivă*. Teză de doctorat. 245p.
- VARGA, Cristina, 2013, Eugeniu Coșeriu. "Teoria traducerii", in: *Limba ROMÂNĂ*, nr. 5-6, pp.108-115.
- Sursa discursurilor *Speech repository*. Disponibil online: <https://webgate.ec.europa.eu/sr/home>

STRATEGII DE TRADUCERE A BLOCURILOR SEMANTICO-SINTACTICE CU PREDICATE DISTANȚATE ÎN TEXTUL LITERAR (DIN LIMBA FRANCEZĂ ÎN ROMÂNĂ)

Ludmila ZBANȚ
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *In the present article we intend to approach a series of issues regarding translator's choices in the process of translating a literary text when the author resorts to rewording the linguistic elements in a structure containing a predicate. We touch upon grammatical problems related to possibilities of reordering elements within a predicate with a complex structure among whose mandatory elements can be inserted additional informative elements. The differences resulting from the grammatical norms of French and Romanian in what the organization and flexibility of the predicate elements are concerned, lay the foundations of the practical approach in the context of translation from French into Romanian.*

Keywords: *semantic universals, material universals, connective universals, translation, semantic-syntactic structures, predicates (grammar), discursive effects.*

De la bun început se cer elucidate câteva probleme de ordin funcțional, pragmatic, dar și subiectiv în abordarea problematicii anunțate. Din punct de vedere istoric, este vorba despre o limbă „vie”, despre nu un sistem static, ci despre unul dinamic (Coșeriu, 2009: 335). Această limbă funcționează și se dezvoltă într-un anumit context cultural, integrând istoria spirituală a unei comunități, în cadre, a căror funcționare și recunoaștere sunt importante pentru cercetări în diverse domenii, inclusiv în gramatică și, desigur, în traductologie, dar mai ales în procesul traducerii.

Eugeniu Coșeriu revine în mai multe rânduri în scrierile sale la diverse tipuri de universalii. Astfel, la nivel de limbaj distingem „nivelul universal al activității vorbirii, nivelul istoric al limbilor și nivelul particular al discursului (sau al textului)” (Coșeriu, 2009: p.85). Este evident că cercetările traductologice nu pot evita nivelul *universaliiilor limbajului*, adică „ceea ce se găsește în toate limbile”, dar nu mai puțin importantă este studierea *universaliiilor limbilor*, mai cu seamă a celor legate de activitatea vorbirii – în traducerea orală și *universaliiile textului* – în traducerea scrisă, comparație valabilă mai cu seamă în perechile de limbi atrase în procesul traducerii. Un alt lanț de universalii, pertinent pentru procesul traducerii, se constituie pe planul semiotic și le vizează pe cele *semantice*, sau referitoare la conținutul lexical și gramatical, acestea co-funcționând, pe de o parte,

cu universaliiile *materiale*, referitoare la procedeele de expresie, și, de altă parte, cu universaliiile *conective*, referitoare la relația dintre cele două planuri (Coșeriu, 2009: 88).

Eugeniu Coșeriu susține că, „între limbi există o eterogenitate a procedeele materiale referitoare la funcțiilor semantice și o eterogenitate a funcțiilor semantice referitoare la procedeele materiale”, ceea ce sporește interesul pentru universaliiile conective, „adică a eventualelor conexiuni constante între anumite funcții și anumite tipuri de procedee materiale (ibidem).

Pornind de la aceste afirmații, ne referim la o structură pe care o denumim bloc semantic sintactic al predicatului distanțat – BSSD (Ciobanu, 1987: 68-106 pentru noțiunea de bloc sintactic; ЗБАИИ, 1990: 10-12), analizat pe un corpus de exemple extrase din romanul scriitorului francez Michel Houellebecq „Soumission” și traducerea textului respectiv în limba română. Această structură semantică sintactică este o manifestare a posibilităților de organizare discursivă a tematicii elementelor într-un predicat gramatical constituit cel puțin din două elemente, de exemplu, în limbile franceză și română verbul auxiliar și participiul trecut (*a fait, a cru; a făcut, a crezut*), sau verbul auxiliar la forma perfectului compus și participiul trecut al verbului de bază în forma/diateza pasivă (*a été produit ; a fost produs*); un verb auxiliar și un nume sau un adjectiv într-un grup nominal (*est enseignant, est grand; este profesor, este mare*), sau un verb modal și unul sau mai multe verbe semiauxiliare la infinitiv (*a pu sauver, a du croire pouvoir faire; a putut salva, a crezut că poate face* etc.). Nu pot fi neglijate în acest demers regulile și normele de exprimare caracteristice limbilor concrete.

Totodată, este bine cunoscut că în gramaticile recente ale limbilor franceză și română se observă o evoluție importantă în interpretarea predicatului gramatical, cu accentul vădit pe proprietățile discursive ale acestuia, adică putem vorbi despre o reconfirmare a viziunilor profesorului Anatol Ciobanu despre sintaxa activă, centrată cu prisosință pe „comportarea elementelor constitutive ale propoziției (enunțului) în situații verbale concrete” (Ciobanu, 1987: 70). Universaliiile conective trebuie examinate în strânsă corelare cu situația pragmatică în care se produce transferul informației dintr-o limbă în alta în procesul traducerii, căci pe lângă dimensiunea pragmatică, se mai conectează condiția ce pune în valoare variatele competențe ale traducătorului unui text literar.

Corpusul de exemple constituit pentru prezenta cercetare permite să operăm cu ipoteza despre o flexibilitate sporită a limbii franceze și capacitatea de a exploata „jocul” cu ordinea componentelor predicatului distanțat, focalizând un element sau altul al enunțului și generând astfel mesaje ce transmit o gamă variată de efecte discursive. În limba română această varietate cu topica componentelor predicatului pare să dispună de o arie mai restrânsă și se datorează unui număr mai redus de forme analitice în exprimarea predicatelor gramaticale în comparație cu limba franceză. Aceste constatări ne direcționează spre un alt cuplu de universalii, care se sprijină pe gradul de generalitate a aspectelor limbajului la care se aplică: universaliiile *generice* și universaliiile *specifice* (Coșeriu, 2009: 86). Compararea strategiilor de traducere aplicate mai multor tipuri de predicate distanțate permite elaborarea unor modele structurale care pot fi utilizate în traducerea acestor structuri, cu o extindere spre alte cupluri de limbi, care admit o atare varietate a ordinii componentelor într-un predicat gramatical.

În contextul studiului comparat al BSSD este bine venită aplicarea cadrelor. Vorbind despre importanța cadrelor pentru gramatică, Coșeriu consideră că „În ceea ce privește *gramatica*, aici cadrele non-verbale intervin în mod necesar, deși în măsură diferită, în considerarea celor trei planuri ale ei: *teoretic, descriptiv și analitic*” (Coșeriu, 2009: 230).

Ne interesează recunoașterea și compararea funcționării cadrelor exprimate prin structuri ale predicatelor verbale cu elementele distanțate. Le analizăm pe plan comparat, în limbile franceză și română, în baza exemplurilor reunite în corpusul bilingv de referință. Pornim de la ideea expusă de Coșeriu că „aceleași scheme formale pot corespunde la funcții total diferite, în cadre diferite”, mai ales că „o lingvistică propriu-zis *funcțională* nu poate neglija cadrele, nici măcar pe cele ”extraverbale”, căci funcțiile reale nu apar în limba abstractă, ci în vorbirea concretă” (ibidem).

Profesorul Coșeriu afirmă că „limba scrisă” nu dispune deloc sau parțial de anumite cadre, cum ar fi mediul, situația nemediată, contextul fizic, cel empiric și cel practic. Găsim o anumită confir-

mare a acestei afirmații în gândurile expuse de B. Russell, care susține că, de fapt, „Cuvintele scrise diferă de cele rostite prin faptul că sunt alcătuite materiale”, „structurile materiale care constituie cuvintele scrise sunt capabile să dureze vreme îndelungată - uneori mii de ani”. (Russel, 2019: 13). Cuvintele scrise nu sunt mărginite nici de vecinătatea cuiva și „pot fi făcute să călătorească în toată lumea” (Russel, 2019: 14). Astfel, avem de a face cu argumente despre absența unui cadru legat de spațiu și timp pentru structurile materiale ce constituie cuvinte, ceea ce nu se înscrie în viziunile contemporane despre importanța contextului pragmatic în care se realizează procesul de traducere. Totuși, gramatica nu se limitează la cuvinte separate, ci operează cu înlănțuirea lor în dimensiunea sintagmatică, conturând diferite cadre, iar acestea sunt co-raportate la situația de comunicare, adică sunt dependente de cadrul pragmatic al timpului și spațiului concret. Totodată, funcționarea structurilor gramaticale se organizează respectând o anumită topică, iar aceasta poate varia simțitor de la o limbă la alta, ceea ce se observă mai evident în procesul traducerii. În cazul BSPD vorbim despre o ordonare discursivă, emotivă a elementelor, căci ideile sunt prezentate variind prin ponderea lor informativă conform alegerii emițătorului. Traducătorul, la rândul său, ar trebui să reușească o ordonare similară cât mai fidelă în textul tradus.

Ordinea cuvintelor și locul lor într-o propoziție implică noțiunea de topologie. Studiarea topologiei la nivelul mai multor limbi face posibilă valorificarea principiilor universale de producere a formelor gramaticale și a modului de combinare a lor (ИЦУП, 2021: 201). Abordarea enunțurilor din perspectivă topologică permite să observăm elementele comune și diferențele care se constituie între perechile de limbi atrase în procesul traducerii atât prin structurile utilizate, cât și prin substanța semantică vehiculată, toate marcate de factori extralingvistici, sociali. S-ar părea că între limbile din aceeași familie, cum sunt, de exemplu, franceza și româna, ar trebui să existe numeroase suprapuneri în modul de funcționare a topologiei, mai ales că, în cazul limbii române, se vorbește frecvent despre o ordine liberă în aranjarea constituenților frazei.

În general, se consideră că pozițiile de început și de sfârșit de rostire sunt predispușe să scoată în evidență cuvântul sau grupul de cuvinte plasat în aceste spații. Mai puțin se vorbește însă despre poziționarea elementelor în corpul predicatelor verbale cu structuri compuse și despre efectele informative și discursive care se produc în rezultatul acestei aranjări a elementelor.

Urmând ideile expuse de Eugeniu Coșeriu, credem că, din punct de vedere funcțional, este important să operăm cu noțiunile „*specificarea informativă*, sau *identificarea*, care trebuie considerată ca un tip autonom de determinare”, numite de profesor *identificatori*. (Coșeriu, 2009: 218). Din valorile atribuite de Coșeriu identificării, desprindem mai ales semnificația care îl orientează pe destinatar spre o valoare semantică, deoarece „Identificarea [...] este o operație care nu se realizează prin *semnificație*, ci prin *forme*, în vederea *atribuirii de semnificație* de către interlocutor” (Coșeriu, 2009: 219). Aname datorită acestei condiții, putem afirma cu siguranță că forma predicatului verbal exprimată printr-o structură ce înglobează elemente facultative contribuie la obținerea unor efecte discursive inedite.

Așadar, prin predicat distanțat înțelegem un bloc semantic sintactic care permite inserarea între constituenții săi $xyz(n)$ a unor elemente facultative d având un volum diferit, care generează distanțarea structurală și semantică a acestor constituenți (ЗБАИЦ, 1990: 11).

Cercetarea realizată asupra distanțării predicatului în limba franceză scoate la suprafață o tipologie a fenomenului analizat. Astfel, vom opera cu noțiunea de distanțare obligatorie și distanțare facultativă (ЗБАИЦ, 1990: 18-23). Primul tip de distanțare este produsul funcționării norme gramaticale în limba franceză, care prevede plasarea între constituenții predicatului gramatical a unor pronume personale neaccentuate și a pronumelui impersonal *on*, de exemplu, în situații cu fraze interogative: *Jusqu'à présent qu'avait-il eu de bon dans son existence ?* (Flaubert, *Madame Bovary*, p.72).

Distanțarea facultativă rezultă din inserarea diferitor unități lexicale, a sintagmelor cu un diferit grad de complexitate și chiar a unor propoziții: *Vous avez, non sans quelque déplaisir et certaines privations, acquis les connaissances solides.* (H. de Balzac, *La peau de chagrin*, p.114).

Am încercat să urmărim modul în care răspunde limba română la traducerea din limba fran-

ceză a unor structuri cu atare modele și am depistat diferite opțiuni rezultate atât din tendința de a respecta normele gramaticale valabile pentru română, cât și din alegerea subiectivă a traducătorului în tendința de a fi cât mai aproape de original. Să analizăm câteva perechi de exemple:

1. Il avait **entretemps** trouvé un moyen d'écrire différents livres qui *m'avaient fait, à plus d'un siècle de distance, le considéré comme un ami.* (Houellebecq, p.12)

1a. **In acest interval**, găsisse răgaz să scrie diferite cărți care *m-au făcut, la o distanță de un secol, să-l privesc* ca pe un prieten. (Houellebecq, p.10-11)

Predicatul verbal în limba franceză înglobează în cadrul său un adverb Il avait **entretemps** trouvé, al cărui poziționare între verbul auxiliar și participiu nu este una obligatorie, ci depinde de accentul logic sau afectiv pe care dorește să-l pună autorul în acest context. Din punct de vedere pragmatic și discursiv, se observă o diferență ușoară în interpretarea enunțului între Il avait **entretemps** trouvé, când este pus accentul pe faptul de a găsi ceva, și forma Il avait trouvé **entretemps**, când se insistă pe temporalitate, sens transmis de adverb. În limba română, însă, traducătorul a optat pentru secvența **In acest interval**, *găsisse*, plasând secvența cu funcția de adverb de timp în debutul frazei, astfel respectiva structură aplică o caracteristică a ansamblului informativ vehiculat în fraza dată, deci se obține un efect discursiv diferit de cel din limba franceză, mai ales că și verbul la forma de mai mult ca perfectul este exprimat printr-o unitate sintetică și deci nu creează condiții de alegere a amplasării elementelor de distanțare.

Un efect și o strategie de traducere asemănătoare rezultă și din analiza exemplului ce urmează 2, 2a, în care predicatul verbal în limba franceză înregistrează o distanțare mai extinsă în corpul predicatului, iar în traducerea în limba română înregistrăm o economie informativă și de formă:

2. [...] je n'avais **jamais, en mois, rien** ressenti de semblable. (Houellebecq, p.19)

2a. [...] *nu simțisem niciodată* așa ceva. (Houellebecq, p.17)

Concentrarea elementelor care exprimă negația *jamais, rien* amplifică efectul discursiv al fragmentului, intensificându-l, inclusiv prin plasarea acestora, împreună cu pronumele accentuat *en moi*, într-o poziție mai rar abordată în cercetările topologice – în interiorul predicatului verbal : je n'avais **jamais, en mois, rien** ressenti. În traducerea în limba română nu avem același efect de intensificare și doar postpoziția adverbului *niciodată* contribuie la o „recuperare” parțială a efectului de intensificare a acțiunii exprimate prin verbul *a simți* la mai mult ca perfectul: *nu simțisem niciodată*.

3. Avec le recul, ces explications factuelles me paraissent insuffisantes : elles **avaient effectivement, je ne le nie pas, rencontré** quelqu'un [...] ; (Houellebecq, p.20)

3a. Pe măsură ce trecea timpul, aceste explicații faptice mi se păreau insuficiente : **cu siguranță, întâlneră** pe cineva ; [...] ; (Houellebecq, p.18-19)

Și în exemplele 3, 3a există o discrepanță importantă la nivelul limbilor franceză și română în ce privește organizarea topicii predicatului și a elementelor imediat alăturate. În limba franceză predicatul gramatical funcționează ca un bloc semantic sintactic complex, cu interferențe discursive extinse: elles **avaient effectivement, je ne le nie pas, rencontré** quelqu'un. Asistăm la o „încălcare” a topicii logice obișnuite, de la cunoscut la necunoscut, temă-remă, ele fiind imbricate (GLR II, 2005: 772) într-un anumit fel și producând un efect discursiv neașteptat cu focusul direcționat pe elementele intercalate în corpul predicatului gramatical. Elementele respective reflectă opinia autorului, emoțiile trăite, privitor la acțiunea exprimată prin BSSD **elles avaient effectivement, je ne le nie pas, rencontré**. În traducerea în limba română acest efect de focalizare lipsește.

O situație diferită de cele descrise supra se conturează în cazul predicatului verbal compus, ceea ce se explică prin forma sa complexă în ambele limbi de referință. Astfel se deschid niște „ferestre” capabile să accepte elemente destul de voluminoase ca structură, care, în mod obișnuit, ar ocupa un spațiu în exteriorul predicatului. În exemplele 4, 4a descoperim o altă topică a elementelor frazei, o bună parte din ele fiind concentrate în interiorul predicatului verbal compus, generând astfel un BSSD. O atare structurare este utilizată în original și în traducerea în limba română.

4. Pendant plusieurs années, les ultimes résidus d'une social-démocratie agonisante *m'avaient permis (à travers une bourse d'études, un système de réductions et d'avantages sociaux étendu, des repas médiocres mais bon marché au restaurant universitaire) de consacrer* l'ensemble de

mes journées à une activité que j'avais choisie : la libre fréquentation intellectuelle d'un ami. (Houellebecq, p.15)

4a. Vreme de mai mulți ani, ultimele rămășițe ale unei social-democrații muribunde *îmi îngăduiseră (grație unei burse de studiu, unui sistem extins de reduceri și avantaje sociale, unor mese mediocre, dar ieftine la cantina universitară) să-mi dedic* tot timpul activității pe care o alesesem: frecventarea neîngrădită a unui prieten. (Houellebecq, p.13)

Este vorba despre o amalgamare facultativă a două secvențe ale frazei, ea rezultând din alegerea subiectivă a autorului textului literar în tendința de a accentua unele informații prin faptul de a le plasa între constituenții predicatului gramatical.

Concluzie

De cele mai multe ori, întâlnim o topică de genul celei analizate anterior în dialoguri reale sau simulate (monologuri), când autorul sau personajul își expune părerea asupra unor fapte sau evenimente, încercând să scoată în evidență elementele importante ale mesajului și direcționând astfel atenția destinatarului său real sau virtual (interlocutorul sau cititorul) asupra anumitor idei. Este o modelare subiectivă a frazei, cu intenții de focalizare, de intensificare a structurilor evidențiate, mai ales că această focalizare se produce în cadrul predicatului, unul din elementele centrale ale frazei, prin definiție.

Nu putem exclude din formula de interpretare a sensului generat de BSSD dimensiunea cognitivă și pragmatică. Cunoștințele de care dispune traducătorul atât la nivelul interpretării sensurilor vehiculate în original, cât și al formelor de aranjare a elementelor frazei sau textului, vor determina alegerea echivalențelor de sens și de formă, contribuind la calitatea textului tradus, în general. Desigur, normele de funcționare a diferitor limbi își vor lăsa amprenta vizibilă și vor condiționa marja de alegere, inclusiv cea structurală, formală. Totodată, studierea problemelor legate de topica elementelor într-un predicat se înscrie într-un câmp mai larg de cercetări, axate pe universalitățile structurale, iar existența asemănarilor de ordin topologic între diferite limbi contribuie la soluționarea unor posibile probleme de ordin gramatical care ar putea surveni în procesul traducerii.

Bibliografie:

- COȘERIU, Eugeniu, 2009, *Omul și limbajul său*. Editura Universității „A. I. Cuza”, Iași.
- CIOBANU, Anatol, 1987, *Sintaxa și semantica*. Chișinău, Știința.
- Gramatica limbii române. II. Enunțul. Editura Academiei Române, București, 2005. GLR II
- RIÉGEL Martin, PELLAT Jean-Christophe, RIOUL René, 1994, *Grammaire méthodique du français*. PUF.
- RUSSELL, Bertrand, 2019, *Teoria cunoașterii*. București, Editura Vellant.
- ЩУР Г.С., 2021, *Теория поля в лингвистике*. Москва, ЛЕНАНД.
- ЗБАНЦ Людмила, 1989, *Сказуемое с дистантными элементами во французском языке*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук. Кишинев.

LIMBĂ ȘI COMUNICARE INTERCULTURALĂ: LIMBAJ UNIVERSAL, ISTORIC ȘI INDIVIDUAL

INOVAREA ȘI CREAREA LIMBILOR LITERARE PRIN INTERMEDIUL OPERELOR POETICE DE FACTURĂ CANONICĂ

Vladimir BADRAJAN

Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The canonicity of the poetic work is determined by a set of interdependent, systemic factors. One of the conditions of the system of canonical poetic work is the musical and innovative language lyrics. Although in another context, Ernst Cassirer approaches the phenomenon, noting that the Greek, French and English languages became different with the entry into the canon of Homer, Charles Baudelaire and William Shakespeare. This article examines how 15 canonical poets innovated the language: Homer, Publius Ovidius Naso, Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Omar Khayyām, William Shakespeare, Pierre Corneille, Jean de la Fontaine, Johann Wolfgang Goethe, George Gordon Byron, Aleksandr Sergeevici Pușkin, Victor Hugo, Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud and Pablo Neruda.*

Keywords : *literary languages, language innovation, canonicity, connotations.*

Limbile sunt în permanentă schimbare datorită mijloacelor externe de îmbogățire a vocabularului (barbarismele și neologismele) și celor interne (derivarea, compunerea, conversiunea și conotațiile). Pe de altă parte, limbile sărăcesc, prin arhaismele ce dispar din uz. La etapa actuală, abordând limba scrisă și vorbită, între care Eugeniu Coșeriu insistă să se facă o delimitare clară, acestea sunt îmbogățite, mai ales, datorită lumii tehnicii și activității mass-media.

Articolul dat prezintă rezultatele cercetării modului în care limbile naționale sunt inovate prin intermediul poeziei. Perspectiva este una istorică, iar poezia analizată - universală și canonică. A fost supusă cercetării, din perspectiva inovației limbii, opera a 15 poeți canonici : Homer, Publius Ovidius Naso, Dante Alighieri, Francesco Petrarca, Omar Khayyām, William Shakespeare, Pierre Corneille, Jean de la Fontaine, Johann Wolfgang Goethe, George Gordon Byron, Aleksandr Sergeevici Pușkin, Victor Hugo, Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud și Pablo Neruda. Necâtând la segmentul antichitate – contemporaneitate, pe care din punct de vedere al timpului, dar nu și conceptual, sunt plasați poeții cercetați, metodele lor de inovație a limbii sunt și azi actuale și cu succes pot fi utilizate nu doar în poezie, dar și în vorbirea cotidiană.

Problema inovației limbii nu este una nouă, însă în mare parte, ea este privită din perspectiva rezultatului final, din perspectiva cuvintelor, care pătrund în limbă, devenind parte a ei, dar nu și din perspectiva poeziei.

Fenomenul modificării limbii datorită literaturii este unul foarte cunoscut. De exemplu Ernst Cassirer spune, cercetând sursele de informație calde și reci, că limbile au devenit altele odată cu Homer, Dante și Shakespeare.

Nina Stratan și Violeta Matineț-Paraschiv în articolul „Inovația – factor important al dinamicii limbii” observă că inovația este un fenomen lent, de ordinul sutelor de ani, care cunoaște patru etape ciclice: formare, dezvoltare, stabilizare, dispariție (transformare). Cercetătoarele văd știința și evoluția tehnologică drept principalele mijloace de inovare a limbilor, iar viața limbii ca pe viața unui organism biologic. Pentru ca organismul să rămână mereu viu, el are nevoie să își îmbogățească permanent vocabularul. Însăși omul este o ființă, care în permanență caută noul, ineditul. Așa apar cuvintele noi în limbă, concluzionează autoarele. Cercetătoarele observă inovația limbii din perspectiva hedonismului utilizatorului limbii și a necesității umplerii golurilor terminologice, dar nu și din perspectiva intențiilor estetice ale creatorului de limbă.

Theodor Hristea în „Inovații negative în limba română contemporană” împarte inovațiile lingvistice în două categorii: pozitive și negative, ultimele având drept consecință degradarea sistemului lingvistic. Autorul, la fel, neglijează latura estetică, privind inovațiile ca pe un instrument de simplificare a limbii.

Eugenia Golomoz în articolul „Deconstrucția limbajului original în poezia contemporană – însemn al atemporalului ființial” observă că: „...poetii crează o realitate care există prin toate mijloacele lingvistice existente. Materialul folosit pentru construcția discursului poetic este oferit de compartimentele limbii: fonetic, lexical, morfologic și sintactic.” (Golomoz, 2017: 267) Cercetătoarea se referă la frazeologisme, remarcând că poeții le preiau din limbajul cotidian, făcându-le parte a lumii poeticii lor prin sinonimizarea sau antonimizarea unor părți. E de menționat că obiectul de studiu al Eugeniei Golomez a fost poezia contemporană de la noi, care fiind de factură post-modernistă, operează cu clișee. Totuși, în poezia universală, procesul este invers și anume, versurile poeților devin expresii frazeologice, iar nu frazeologismele versuri ale poeților. Același procedeu de intertextualitate cu creația populară ca procedeu de reînnoire lingvistică îl studiază și Olga Galamaga în articolul „Poetica discursului repetat în lirica lui Vasile Romaniuc”.

Roman Jakobson în „Lingvistică și poetică” observă că între limbă și poezie există o legătură mult mai strânsă decât ar crede criticii literari că ar exista între fenomenele lingvistice și răspândirea în timp și spațiu a operei poeților, care stă câteodată la baza formării limbii literare a unui popor, precum este poetica lui Cyprian Norwid, care a pus bazele limbii literare cehe. Cercetorul concluzionează că opera poetică poate pune bazele unei limbi, dacă generațiile următoare revin la modelul lingvistic vechi și dacă modelul propus de poet corespunde necesităților generației respective.

Totodată, funcția poetică a limbajului este pusă în sinonimie cu mesajul transmis, specificând că „Funcțiunea poetică proiectează principiul echivalenței de pe axa selecției, pe axa combinării” (Jakobson, 1964). Cu alte cuvinte, potrivit lui Roman Jakobson, elementul indispensabil oricărei poezii este stabilirea de echivalente inedite, originale, nemiintâlnite între obiecte și caracteristicile lor. Referindu-se la echivalență autorul vorbește nu doar de sensul cuvintelor, dar și de unități mai mici, precum silabele, gradarea, simetria lor și lungimea cuvintelor, procedee ce adaugă limbajului expresivitate.

Principiul echivalenței este utilizat cu succes de Homer în „Iliada” și „Odiseea”, în care, practic pe fiecare pagină, avem echivalențe dintre faptele, chipul, comportamentul, sentimentele oamenilor și fenomenele naturii. Totodată, cu unele mici excepții, după cum observă Horațiu în „Ars poetica”, Homer respectă în poezie un ritm și o lungime constantă pe tot parcursul versurilor, ceea ce corespunde principiului echivalenței expus de Jakobson. E de menționat că, într-adevăr, rima și ritmul contribuie enorm la modificarea limbii de către poet, deoarece ceea ce rimează și este melodios se memorizează mai ușor și, respectiv, are șanse mai mari de a intra în uzul cotidian. Totuși, oamenii vorbesc nu doar în versuri, deci rima și ritmul oferă șanse mai mari poeziei de a realiza inovațiile lingvistice, dar nu sunt elemente indispensabile inovației, limba de multe ori fiind creată și de romane. De faptul că nu doar poezia, dar și proza modifică limba vorbește și Jakobson în lucrarea sa.

Dacă principalele mijloace utilizate de Homer în crearea limbii literare sunt echivalențele, ritmul, gradarea și simetria (atât a silabei cât și versului), în cazul lui Ovidiu limbii i se oferă un caracter epistolar, ceea ce o face mult mai apropiată pentru vorbitorul din cotidian. La fel, la echivalențe recurge și Ovidiu, cea mai frecventă echivalență fiind stabilită între tristețea sa și numărul peștilor și frunzelor. Ovidiu se îngrijește și de ritmul poeziei, mărturisind în epistole unor prieteni că numele lor e dificil pentru includerea în versuri și sfătuind poeții mai tineri să manifeste grijă specială față de ritm. Totodată, anume prin „Lirica exilului” introduce în latină cuvinte noi din „limba barbarilor”, după cum o numește însuși poetul.

Omar Khayyām, experimentează asupra topicii versului: „De ce să trăiești, atunci, fără vin și să te de iubire lipsești?” (Khayyām, 2015: 37). Poetul persan oferă vinului conotații noi, investindu-l cu sensuri inedite, acesta fiind sângele Domnului, sensul vieții, leacul tristeților, izvorul înțelepciunii și elixirul ce leagă lumile între ele.

Dante Alighieri și **Francesco Petrarca** sunt poeții, care renunțând la moda timpului de a scrie în latină, prin operele lor au pus baza limbii literare italiene. Este un caz similar cu cel al lui Cyprian Norwid, amintit de Jakobson.

La Fontaine este creator de limbă, prin personajele fabulelor, care au devenit simboluri, investit cuvintele cu sensuri noi. Grație fabulelor sale, vulpea capătă sensul de șireată, ursul este greoi, ursuz și manipulabil, corbul semnifică lauda deșartă. Nu există ființă mai harnică decât furnica și mai leneșă decât greierul. Precum rătăcesc broaștele în baltă, așa și poporul needucat rătăcește în țara sa. Taurii înseamnă puterea, lupta, mânia și războiul.

O modalitate similară de investire a cuvintelor cu sensuri noi identificăm și la **Pablo Neruda**, în volumul „Douăzeci de cântece de dragoste și un cântec de disperare”, unde cuvântul pește și pământ, capătă sensul de iubită, oceanul este investit cu sensul de ochi ai iubitei. Spunând primăvară, poetul chilian, se referă la naștere.

William Shakespeare utilizează un vocabular variat în piesele sale de teatru, împrumută cuvinte din alte limbi și găsește echivalențe neobișnuite, lucru pe care îl observă și Titu Maiorescu, oferindu-l drept exemplu poezilor din a doua direcție a literaturii timpului.

William Shakespeare, scriind în perioada, în care limba engleză literară era una inexistentă, substantivizează și adjectivizează cuvintele, obținând prin conversiune cuvinte noi. Obține cuvinte noi prin compunere: *eye-drop*, *to after-eye* și prin adăugarea prefixelor “en”, “un” și “out”.

La fel ca și **Pușkin**, împrumută cuvinte și fraze din latină, franceză, germană și spaniolă. În piesa „Furtuna”, prin intermediul personajului care cunoaște la un nivel scăzut limba engleză, Shakespeare scurtează și stâlcește o mulțime de cuvinte.

Multe dintre versurile lui William Shakespeare au căpătat valoare frazeologică: „A fi sau a nu fi, iată întrebarea...”, „Iubirea este oarbă”, „Lumea este un teatru” etc.

Acțiunea în *Cidul* se desfășoară la prezent, dialogul fiind fundamentul și puterea discursului, în cazul lui **Corneille**. Logica care răstoarnă situațiile este o încercare de a da sensuri noi limbii:

„Nu fără de pricină; eu însămi am silit-o
Să sufere săgeata ce-n suflet a rănit-o;
Rodrig i-e drag și însămi eu i l-am dăruit;
Disprețul ei prin mine Rodrig l-a biruit,
Și cum iubirea-aceasta de mine-a fost legată,
Aș vrea să se sfrîșească și chinul lor odată.” (Corneille, *Cidul*)

Goethe utilizează versuri muzicale, inovatoare de limbă, care apelează la diateza activă. Muzicalitatea versurilor este asigurată de respectarea rimei și ritmului, conform canonului clasicist. În scenele din *Faust* sunt utilizate măsuri ale versurilor diferite, ceea ce evită monotonia discursului, îi adaugă dinamism, dar și reverie. Goethe este și inventator de cuvinte, proctofantasmistul (Goethe, 2016: 235), fiind un cuvânt inventat de poet. Și desigur, diateza activă, adaugă versurilor o notă de veridicitate, de respirație, putere și de prezență acum.

Inovează limba și Byron, introducând cuvinte în engleză din alte limbi: „Zwh mou, saV agapo!”, „Caetera desunt”. Procedeu respectiv în întâlnim și la „părintele simbolismului”, Baudelaire: „Ars longa vita brevis est.”, „Sed non satiata”, „De profundis clamavi”.

Pentru completarea lapsusului terminologic și **Pușkin** recurge la împrumutul cuvintelor din alte limbi: „*Но панталоны, фрак, жилет, / Всех этих слов на русском нет,*” (Pușkin, *Evgheonii Oneghin*). Întregul roman în versuri „Evgheonii Oneghin” abundă de cuvinte, care pe atunci nu existau în limba rusă, dar astăzi au devenit parte din cotidianul ei. Pușkin observă că până la el nu s-au scris poezii de dragoste în rusă, aceasta fiind o limbă rigidă. Poetul rus își propune să adauge romantism limbii. Lucuri mărturisite direct în Cap. 3 al romanului „Evgheonii Oneghin”.

Jocurile de cuvinte, utilizarea verbelor la prezentul simplu, sunt dovada încercărilor lui **Hugo** de a inova limba franceză, de a-i spori melodicitatea și a-i oferi noi conotații.

Rimbaud introduce în poezie cuvinte, care denumesc procesele fiziologice, glasuri de păsări, sunete ale picioarelor, o reclamă, „experimentează” cu vocalele, mărturisind că scopul principal este de a face ca oamenii să vadă poezia cu toate simțurile.

Concluzii:

1. Fiecare poet major inovează limba în care scrie sau, în unele cazuri, îi pune bazele;
2. Limbile sunt inovate prin mai multe metode:
 - schimbarea topicii;
 - găsirea de echivalențe inedite, care la rândul lor oferă cuvintelor noi conotații;
 - sporirea expresivității frazelor prin simetria, gradarea versurilor și prezența rimei sau crearea unei melodicități interioare a versurilor (în cazul simboलिष्टilor);
 - Compunere, conversiune și derivare;
 - Împrumutul de cuvinte, proverbe și fraze din alte limbi;
 - Scurtarea sau stâlcirea unor cuvintelor;
 - Antonimizarea și sinonimizarea cuvintelor din expresiile arhicunoscute.
 - Apropierea limbajului poetic de limbaje uzuale: al poveștii (Homer), Epistolei (Ovidiu), dialogului și meditației interioare (Pierre Corneille).
3. Cauzele din care poezia modifică limba sunt diferite (inexistența unui cuvânt potrivit în limbă, cuvinte prea încărcate și disonante, gustul estetic înalt al poetului etc.), cert este că fiecare poet face modificările respective conștient.
4. Fiecare poet canonic (cunoscut la nivel universal) a inovat limba națională prin opera sa.

Bibliografie:

- BAUDELAIRE, Charles, 1991, *Florile răului*, Editura Hyperion, Chișinău.
- CORNEILLE, Pierre, *Cidul*. <https://ro.wikisource.org/wiki/Cidul> (accesat pe 25.04.2020).
- DANTE, Alighieri, 1965, *Divina comedie*, Editura pentru literatură universală, București.
- GALAMAGA, Olga, „Poetica discursului repetat în lirica lui Vasile Romanciuc” în *Norma limbii literare între tradiție și inovație (Materialele simpoziomului științific cu participare internațională)*, Chișinău, 19 mai 2017, p. 285 – 292.
- GOETHE J. W., 2016, *Faust*, Cartex, București.
- GOLOMOZ, Eugenia, „Deconstrucția limbajului original în poezia contemporană – însemn al atemporalului ființial”, în *Norma limbii literare între tradiție și inovație (Materialele simpoziomului științific cu participare internațională)*, Chișinău, 19 mai 2017, p. 267 – 275.
- HOMER, 1965, *Iliada*, Editura de stat pentru literatură și artă, București.
- HOMER, 1956, *Odiseea*, Editura de stat pentru literatură și artă, București.
- HRISTEA, Theodor, 2002, „Inovații negative în limba română contemporană”, în: *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, Editura Universității din București, 2002, p. 185 – 205.
- HUGO Victor, 2002, *Ballades. Balade*, Editura Pandora-M, Târgoviște.
- JAKOBSON, Roman, „Lingvistică și poetică”, În: *Probleme de stilistică. Culegere de articole*, București, Editura Științifică, 1964.
- KHAYYĀM, Omar, 2015, *Rubaiate*, Paralela 45, Pitești.
- LA FONTAINE Jean, *Fabule*, <https://bibliotecapemobil.ro/content/scoala/pdf/Fabule%20-%20La%20Fontaine.pdf> (accesat pe 15.12.2020)
- PETRARCA, Francesco, 2009, *Canțonierul*, Paralela 45, Pitești.
- SHAKESPEARE, William, 2004, *Furtuna*, Pandora-M, Târgoviște.
- SHAKESPEARE, William, 1956, *Romeo și Julieta*, Editura Tineretului, București.
- SHAKESPEARE, William, 2009, *Sonete: Sonets*, Pandora, București.
- NERUDA Pablo, 2011, *Douăzeci de poeme de iubire și un cântec de disperare*, Vellant, București.
- ПУШКИН А. С., *Евгений Онегин*, <http://www.kharkivosvita.net.ua/files/evgenij-onegin.pdf> (accesat pe 12.10.2020)
- РЕМБО А., 1982, *Стихи*. Издательства «Наука», Москва.

RETORICA DISCURSURILOR PREZIDENTIALE DE INAUGURARE (Studiu comparat)

Vitalina BAHNEANU
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The present study aims at making a comparative analysis of several inaugural speeches: Donal Trump, Barack Obama, Emmanuel Macron, Claus Iohannis, Igor Dodon, Maia Sandu. The previous studies on the subject under discussion allow us to deduce that the inaugural speeches follow the rule of the three “Ss”: “Simplicity”; “Show; “Substance”.*

Keywords: *inaugural speech, Macron, Trump, Obama, Iohannis, Sandu, Dodon.*

Comunicarea prezidențială face parte din mozaicul comunicării politice și reprezintă cel mai ritualizat model de discursivitate politică. Jacques Gerstlé definește comunicarea prezidențială ca pe «un ansamblu de eforturi ale președintelui, canalizate în direcția unui control - prin cuvânt, tăcere, acțiune - al definirii situației politice oferite de mijloacele media și de alți actanți politici, sprijinindu-se pe resursele oferite de poziția instituțională».¹ (Gerstlé, 2008 :96)

Camelia Beciu definește *comunicarea prezidențială* ca cea care desemnează ansamblul practicilor și tehnicilor de comunicare prin intermediul cărora instituția prezidențială și/sau președintele diseminează informația de interes public și național. Ca *lider simbolic*, președintele se adresează națiunii-colectivitate, încarnând valori, caractere și idealuri colective. În calitate de *lider politic*, președintele comunică în numele unui stat. Iar în calitate de *cetățean*, președintele se adresează în numele opiniei publice². (Beciu, 2002 :70).

Jacques Seguela, însă, opinează că comunicarea prezidențială trebuie să urmeze regula celor trei “S”: “*Simplitate*” – pentru ca cetățenii să poată înțelege ceea ce politicienii vor să transmită ; “*Spectacol*” – pentru a atrage atenția și interesul oamenilor și a da o formă plăcută ; “*Substanță*” – mesajele trebuie să aibă o încărcătură de idei despre problemele importante, să nu fie simple vorbe fără conținut³. (Seguela, 1996:5)

Jacques Gerstlé în *Comunicarea politica* scrie, referindu-se la comunicarea prezidențială: „Sufragiul universal, dar mai ales separarea puterilor, a determinat un proces de administrare zilnică a comunicării prezidențiale, pentru că instituțiile media au dobândit o importanță strategică în jocul puterii. Președintele duce o campanie fără oprire, iar în care comunicarea sa se bazează pe popularitate”⁴. (Gerstlé, 2008:92)

O dominantă în comunicarea prezidențială, dar și în discursivitatea politică în ansamblu, o constituie *discursurile prezidențiale de inaugurare*. Acestea sunt construite în baza strategiilor și argumentației persuasive utilizate, de fapt, de către întreaga clasă politică pentru a obține admirația electoratului. Studiile anterioare efectuate pe marginea subiectului în cauză ne permit să deducem că discursurile de inaugurare se construiesc după o politică de comunicare, care poate include :

- Retorica valorilor tradiționale
- Retorica argumentativ/persuasivă
- Retorica promisiunii
- Retorica pledoariei /prin repetiție
- Limbaj de lemn
- Metafore
- Apelul la implicit

¹ Gerstlé, Jacques, 2008, p.96

² Beciu, Camelia, 2002, p.70

³ Seguela, Jacques, 1996, p.5

⁴ Gerstlé, Jacques, 2008, p.92

Unul dintre primele studii consacrate analizei discursurilor politice a fost efectuat de Edward Steele și W.Charles Redding (1962). Aceștia au analizat câteva discursuri din campaniile electorale și au încercat să extragă valorile esențiale și secundare ale discursului. Această metodă fiind preluată de către succesori. Astfel, o prezență obligatorie în discursul prezidențial de inaugurare o va reprezenta sistemul de valori acceptat de societatea dată. De regulă, formele imaginare ale valorilor împărtășite de o națiune sunt reprezentate prin miturile culturale, care pot deveni și mituri politice.

Ne propunem în studiul ce urmează să efectuăm o analiză comparată a câtorva discursuri de inaugurare: Donal Trump, Barack Obama, Emmanuel Mocron, Claus Iohannis, Igor Dodon, Maia Sandu.

Omul din popor

Unul din miturile politice, aplicate și în campaniile politice naționale ține de „Înțelepciunea omului din popor”. Se consideră că atunci când ne alegem liderii, avem încredere mai mare în persoanele modeste, care se identifică cu „omul simplu”. În decursul istoriei americane, de exemplu, politicienii au pus un accent pronunțat pe originile lor modeste. Ronald Reagan a făcut caz de originea sa umilă în Dixon, Illionis, iar Bil Clinton a ținut să facă cunoscut faptul că a văzut lumina zilei într-o căsuță simplă din Hope, Arcansas.

Richard Hofstadter (1963) scria despre antiintellectualism și cum funcționează acest aspect al sistemului axiologic: omul simplu din popor are aproape întotdeauna câștig de cauză în fața intelectualului. ¹(Larson, 2003 : 504)

Constatăm, așadar, prezența mitului omului din popor și în discursul inaugural al președintelui Barack Obama, 2009:

„Stau astazi în fața voastră umil și onorat de încrederea pe care mi-ați acordat-o. /Toate țările, de la cele mai mari capitale, la cele mai mici sate, cum este cel în care s-a născut tatăl meu, să știe că America este prietenul fiecărei națiuni”, a spus Obama.

Maia Sandu, Președintele Republicii Moldova, de asemenea, aplică tehnica discursivă a „omului din popor” în cadrul evenimentului de inaugurare :

„Vin astăzi în fața dumneavoastră, cu respect, responsabilitate și încredere, pentru a porni împreună pe un drum nou. / Sunt una dintre voi, un om simplu, o fiică a acestei țări, care a intrat în politică supărată de nedreptatea din jur și de corupția care sufocă întreaga țară”².

Valoarea provocării și posibilitatea succesului

Mitul „Valoarea provocării” prezintă momentul alegerii unui nou lider ca pe unul capabil să aducă schimbări radicale în societate. Lincoln, de exemplu, spunea despre alegerea sa că va decide dacă națiunea americană putea continua să existe „pe jumătate sclavă și pe jumătate liberă”. Franklin Roosevelt afirma că „națiunea are o întâlnire cu destinul.” Clinton a declarat că pe parcursul administrației sale se va realiza un nou acord între cetățeni și guvernanți³. (Larson, 2003 :249)

Mitul posibilității încorporează valorile muncii asidue, sincerității, cinstei, legii și ordinii. De regulă, posibilitatea succesului se combină în discursivitate cu mitul despre valoare provocării.

Descoperim valorile provocării și în discursul de inaugurare al Președintelui României Klaus Iohannis, (2014):

„România nu poate să rămână țara așteptărilor mari și rezultatelor mici, țara timpului irosit și oportunităților ratate. Și nu va rămâne. Vreau ca la sfârșitul mandatului meu oamenii să vadă că în România proiectele se duc la bun sfârșit, că am construit instituții solide, că am făcut legi și

¹ Larson, Charles, 2003, p.504

² <https://moldova.europalibera.org/a/maia-sandu-voi-fi-un-pre%C8%99edinte-al-integr%C4%83rii-europene-care-va-scoate-%C8%9B-ara-din-izolare-/31017348.html>, accesat 11.05.21

³ Larson, 2003, p.249

reguli durabile. Vreau ca la sfârșitul mandatului meu să avem satisfacția de a fi valorificat fiecare șansă și de a fi lăsat în urmă o Românie mai puternică și mai unită”.

Donald Trump, Președintele SUA, 2016 : „De astăzi o nouă misiune guvernează țara noastră. Din acest moment America va fi pe primul loc !”

„Astăzi nu doar transferăm puterea de la o Administrație la alta sau de la un partid la altul – ci transferăm puterea din Washington ca să o dăm înapoi vouă, Poporul American. Pentru prea mult timp un grup mic din Capitala țării noastre a cules roadele guvernării, în timp ce cetățenii au suportat costurile. ...Guvernării s-au protejat pe ei înșiși, dar nu și pe cetățenii țării noastre. Toate acestea se schimbă începând de aici și de acum, pentru că acest moment este momentul vostru : vă aparține”.

Barack Obama, Președintele SUA, 2009: Moment istoric : „În aceasta zi declarăm că vom pune capăt micilor răutăți care au făcut parte din politica noastră. / America este mai mare decât suma ambițiilor noastre. E timpul să ne ridicăm și să încercăm sa refacem America”.

Vladimir Zelensky, Președintele Ucrainei : „, Alegerea mea demonstrează că cetățenii au obosit de politicieni îngâmfați. Eu tare vreau ca în cabinetele voastre să nu fie portrete cu mine. Președintele nu e o icoană. Cer demisia procurorului general, demisia ministrului apărării. Faceți asta și puneți-vă medalii. După asta vor veni și alegeri parlamentare anticipate. Eu voi dizolva Rada Supremă”.

Emmanuel Macron, Președintele Franței : Francezii au ales viitorul, păstrând spiritul de a învinge. Astăzi la 7 mai francezii am îmbrățișat viitorul, Lumea întreagă și Europa au nevoie de o Franță puternică care să ia drumul libertății și solidarității ei au nevoie de o Franță care să știe să-și facă viitorul... Eu voi demonstra că țara noastră deține toate sursele pentru a ocupa locul de frunte între națiuni...”

Retorica pledoariei /prin repetiție

Obama, 2012:

„*Vrem* ca copiii noștri să trăiască în America care nu este îngropată în datorii, care nu este slăbită de inegalitate, care nu este amenințată de forța distructivă a încălzirii globale. *Vrem* să transmitem generațiilor următoare o țară sigură, respectată și admirată în toată lumea, o țară apărată de cele mai puternice, dar și cele mai moderne forțe armate din lume.

Descoperim momentul de retorică a pledoariei /prin repetiție și în discursul *M. Sandu* :

„*Vreau* educație de calitate pentru fiecare copil și oportunități pentru fiecare tânăr. *Vreau* ca toți pensionarii să aibă o bătrânețe asigurată, fără să le fie frică de ziua de mâine. Vreau să refacem încrederea cetățenilor în propria țară. *Vreau* ca orice copil, născut într-un sat din Fălești sau Ocnița sau Taraclia să știe că poate deveni orice, prin muncă, bun-simț și susținere din partea societății...”.

(Dacă ar fi să abordăm stilul personal, remarcăm că Obama vorbește de la persoana a treia, Sandu - de la persoana întâia.)

Emmanuel Macron: „*Lumea are nevoie* de o Franță puternică, lumea are nevoie de o franță care să știe să intenteze viitorul, *lumea are nevoie de o Franță* care să-î învețe egalitatea, disponibilitatea, fraternitatea”.

Retorica promisiunii, una dintre cele mai omniprezente în textele discursurilor de inaugurare

Emmanuel Macron: „Voi apăra Franța, interesele sale vitale, imaginea sa, mesajul său. Voi apăra Europa !” (7 mai 2017).

Igor Dodon, Președintele Republicii Moldova, 2016:

Voi munci pentru a oferi poporului Moldovei un prezent și un viitor mai bun. /Voi strădui zi și noapte pentru a readuce poporului Moldovei încrederea în ziua de mâine!”

Maia Sandu : „Voi fi un președinte transparent și deschis. Voi fi un președinte corect, care va spune lucrurilor pe nume... Voi fi un președinte care unește, care respectă toți cetățenii Republicii

Moldova. Voi fi un președinte modest... Voi fi un președinte care prețuiește competența și care va promova și susține oamenii în bază de merite. Voi respinge compromisurile care compromit. Voi fi președintele integrării europene a țării, care va scoate țara din izolare internațională.

Cel mai mult, însă, se memorează de către public, purtând, deseori, o încărcătură simbolică profundă așa-zisul „Epilog” al discursului de inaugurare.

Trump oferă un model de epilog inedit prin repetiție și includerea „cuvintelor pozitive” (*puternică, bogată, măreață, sigură*): „Împreună vom face America puternică din nou. Împreună vom face America bogată din nou. Împreună vom face America mândră din nou. Împreună vom face America sigură din nou. Și, da, împreună, vom face America măreață din nou.”¹

Iohannis preferă să construească tabloul unei României la finalul mandatului său prezidențial: „Îmi pun întreaga putere și pricepere la dispoziția poporului român. Ca peste 5 ani să putem spune că România este țara care a uimit lumea, prin transformarea și reconstrucția ei. Vă mulțumesc!”²

Volodimir Zelensky, de exemplu, face un transfer de la imagine de actor spre cea de președinte: „Drag popor, de-a lungul activității mele eu am încercat să-i fac pe ucraineni să râdă. Eu așa am simțit. Nu era doar jobul meu, era misiunea mea. În următorii cinci ani, voi face tot posibilul ca ucrainenii să nu plângă”.³

Sandu reamintește cuvintele-cheie din sloganul electoral: „Moldova este țara *oamenilor buni*, iar în țara oamenilor buni fiecare reușește ! Acesta este crezul pentru care vom lucra împreună în următorii patru ani ! Acesta este angajamentul meu față de voi, pe care îl iau cu inima deschisă și cu coloana dreaptă”.

Dodon finalizează discursul cu o înțelepciune antică: „Ea spune că un conducător trebuie să țină minte trei lucruri. Mai întâi, că el conduce oameni. Al doilea, că el îi conduce după legi. Și al treilea, că nu conduce totdeauna. Eu voi ține cont mereu de acest principiu. Și voi avea grijă ca după conducerea mea, eu să am cât mai puține regrete, iar cetățenii țării să aibă cât mai multe păreri de bine. Cu Doamne ajută !”.

Concluzii

Un discurs de inaugurare poate fi alarmist, să avertizeze națiunea vizai de anumite dificultăți, o criză. Sau, acesta poate fi unul optimist, care lasă să se întrevadă posibilitatea și oportunitatea pentru rezolvarea problemelor țării.

De asemenea, sunt importante și *stilurile personale* ale politicianilor: concis sau prolix, rațional sau emoțional, precis sau vag, simplu sau pretențios, arhaizant sau modern, tensionat sau monoton etc. Acesta, însă, trebuie să nu vină în contradicție cu stilul adoptat pe parcursul campaniei electorale. În general, discursul inaugural este cel care poate și trebuie să asigure creșterea credibilității președintelui nou-ales. Acesta se produce prin prisma celor trei criterii: competență, caracter și charismă. În vederea susținerii discursului de inaugurare, emițătorul trebuie să adopte o atitudine fermă, decisivă, în consens cu tonalitatea și specificul mesajului și cu funcția de șef al statului pe care și-o asumă în contextul situației politico-economice în care preia mandatul.

Bibliografie:

SEGUELA, Jacques, apud TROVENON, Gabriel, 1996, *Comunicarea politică azi*, Antet, București.

GESTLE, Jacques, 2008, *La communication politique* (2nd edition). Armand Colin, Paris.

Constituția Republicii Moldova, art .96 pe http://lex.justice.md/document_rom.php?id=44B9F30E:7AC17731

¹ http://www.stiripesurse.ro/video-discursul-integral-al-lui-donald-trump-de-la-investire_1175100.html

² <http://www.criterii.ro/index.php/en/national/11827-poate-cel-mai-frumos-discurs-politic-din-istoria-romaniei-text-integral-cititi-si-dati-mai-departe>

³ <https://agora.md/stiri/57280/zelenski--primul-discurs-de-presedinte-a-cerut-anularea-imunitatii-deputatilor--mai-multe-demisii-si-alegeri-parlamentare-anticipate>

BECIU, Camelia, *Comunicare politica*, 2002, editura comunicare.ro, Bucuresti.

LARSON, Charles U., 2003, *Persuasiunea*. Receptare si responsabilitate, Polirom, Iași.

Surse Web:

<https://moldova.europalibera.org/a/maia-sandu-voi-fi-un-pre%C8%99edinte-al-integr%C4%83rii-europene-care-va-scoate-%C8%9BBara-din-izolare-/31017348.html>, accesat 11.05.21

http://www.stiripesurse.ro/video-discursul-integral-al-lui-donald-trump-de-la-investire_1175100.html

<http://www.criterii.ro/index.php/en/national/11827-poate-cel-mai-frumos-discurs-politic-din-istoria-romaniei-text-integral-cititi-si-dati-mai-departe>

<https://agora.md/stiri/57280/zelenski--primul-discurs-de-presedinte-a-cerut-anularea-imunitatii-deputatilor--mai-multe-demisii-si-alegeri-parlamentare-anticipate>

TERMINOLOGIA PORTULUI POPULAR ROMÂNESC DIN REGIUNEA CERNĂUȚI, UCRAINA

Diana CHIBAC

Universitatea Națională „Iurii Fedkovič”,
Cernăuți, Ucraina

Abstract: *The use of different objects of folk artistic creation froms the best character traits: optimism and boldness, honesty and humanism, devotion of national traditions. We research terminology of folk clothes in naturally uttered language (using dialectology texts). We present terminalogy of folk clothes, which were found in Storozhitnekiy district of the Romanian villages.*

Keywords: *ethymology, terminology of folk, dialectology, tradition.*

Costumul popular românesc reprezintă unul dintre cele mai vaste și, în același timp, mai complexe domenii ale artei. Prezentându-se ca un element existențial, ca o componentă a culturii materiale și spirituale, el oferă referințe directe despre modul de viață, de gândire și de activitate dezvoltat de purtătorii lui de-a lungul timpului – dar, mai ales, despre creativitatea acestora în domeniul bunurilor utile nu numai din punct de vedere material, ci și spiritual. Și din punct de vedere estetic, costumul popular a devenit o emblemă a identității noastre, fiind singurul care se poartă, în aceeași componentă, indiferent de vârstă.

Terminologia portului popular de pe Valea Siretului nu poate fi tratată decât din perspectiva vitalității sale, întrucât până în prezent nu au fost alcătuite dicționare și glosare care să ofere posibilitatea realizării unui studiu pornind de la materiale deja disponibile. Prin urmare, termenii dialectali pe care i-am descoperit nu numai că se încadrează într-una din cele patru situații ale vitalității lingvistice, ba, mai mult, unii dintre ei au o vitalitate locală, cunoscând o circulație restrânsă și fiind utilizați doar în anumite sate. În schimb, majoritatea se bucură de o vitalitate reală, fiind prezenți în graiul strămoșesc al zonelor românești de pretutindeni și chiar în limbajul standard – fapt deosebit de important pentru definirea romanității zonei geografice care face obiectul cercetării noastre.

Având o veche tradiție, terminologia portului popular de pe Valea Siretului se aseamănă, prin structura sa morfologică și dincolo de unele particularități, cu cea a portului popular din celelalte zone românești.

Termeni pentru piesele de îmbrăcăminte de la brâu în jos

La bărbați.

În Valea Siretului, Raionul Storojineț, ca și în întreaga Bucovină, piesele principale ale costumului bărbătesc tradițional sunt cămașa și pantalonul, sinonim altădată cu izmenele, ȳarii, bernevecii etc. În vechime, până a fi luați la oaste, feciorii nici nu purtau izmene, ci doar o cămașă lungă

peste care se încingeau cu o chingă sau cu un brâu de lână. Bărbații mai înstăriți purtau chimire, brâie late din piele, ornamentate cu broderii sau cu ținte metalice și prevăzute cu mici buzunare.

Clasificarea pantalonilor țărănești românești se face în felul următor:

- **după materia primă:**
 - stofă de casă (bernevecii, cioarecii, nădragii)
 - pânză, cu piele sau fără (izmene)
- **după croială:**
 - drepti sus și largi jos (bernevecii)
 - strâmți (cioarecii, țăarii)
- **după culoare:**
 - de culoare albă (cioarecii, bernevecii, țăarii)
 - de culoare închisă (bernevecii, nădragii)

Pantalonii (< neogr. *pantalóni*, fr. *pantalon*) (ucr. штани) reprezintă îmbrăcămintea exterioară tipic bărbătească realizată din țesătură sau tricot, care acoperă partea de la brâu în jos a corpului, îmbrăcând fiecare picior în parte. Cuvântul este folosit și la țară, însă nu ca termen generic, ci ca denumire a pantalonilor „orășenești”.

Iată și o listă a termenilor care pot fi considerați sinonimi cu cel de mai sus:

Berneveci (< bulg. *vernevici*) (ucr. широкі штани з товстого полотна) – definiți în *Dicționarul explicativ al limbii române* ca „pantoloni țărănești largi, făcuți din stofă groasă”, cu variantele: „*bernivici*”, „*birnivici*”, „*bernevigi*”, „*birnivigi*”. Cele mai vechi atestări provin din secolul al XIX-lea și se presupune că termenul a fost introdus de negustorii și de meseriașii străini. Alecu Russo vorbea despre „feciorii de bacal” care voiau să-și „schimbe bernevecii pe un pantalon”¹ – ceea ce ar însemna că obiectul nu a făcut nicicând parte din portul orășenesc. Și în Valea Siretului se folosește, pentru pantalonii confecționați din stofă țesută în casă, de culoare închisă sau albă, de obicei cu croială largă, termenul „berneveci”. Bernevecii se caracterizează prin următoarele detalii: sunt confecționați din lână pisată, au același croi ca țăarii și își păstrează culoarea naturală (alb, negru, sau gri).

Bufanți sau *bufați* (< fr. *bouffant*) – sunt pantalonii care au croiala umflată, cu bufă. Se mai numesc și *balonați*. Sunt confecționați din material de casă sau de cumpărat, fiind specifici pentru satele Budineț și Ropcea.

Cioareci (et. nec., probabil autohtonă) (ucr. вузькі штани прикрашені візерунком) – pantoloni țărănești strânși pe picior, făcuți din pănură,² adesea împodobiți cu găitane,³ specifici localității Ciudei. În alte zone ale României, cuvântul „cioareci” se referă la ciorapii de dimie subțiri și colorați, purtați de țărani.

Țari (< lat. *licia* + suf. *-ar*) (ucr. іцар) – pantoloni țărănești lungi, strâmți și încrețiți pe picior, confecționați dintr-o țesătură de bumbac, lână, în sau cânepă. Sunt făcuți în casă, din stofă țesută în patru ițe, au culoare albă, iar la mijloc se strâng cu un șnur numit „brăcinar” (sau: „brașinar”). Atât țăarii de iarnă, cât și cei de vară aveau crețuri transversale, o caracteristică a acestui tip de pantoloni. Cercetătoarea Emilia Pavel vorbește despre 101 creți, „ce se făceau de la gleznă până deasupra genunchiului”,⁴ tocmai datorită faptului că țăarii erau strâmți. Cei de vară erau cusuți din pânză de bumbac amestecat cu in, iar cei de iarnă, din bumbac amestecat cu lână. Deoarece se purtau la cizme sau la opinci, decorațiunile erau foarte rare.

Atestările arată că acest termen a rămas, până la sfârșit, cel mai răspândit în Bucovina și în Moldova. În zona Văii Siretului el este cunoscut încă, dar nu se mai utilizează în mod curent, ci a devenit, din momentul în care respectiva piesă vestimentară nu s-a mai purtat, un arhaism.

Izmene (< bulg. *izmeni*) (ucr. поркіниці) – se confecționau din pânză de in, cânepă sau bumbac și se purtau în toate satele din nordul Bucovinei. Izmenele se deosebesc de țăarii prin croiul mai larg și prin banda decorativă de pe margine, lată de 4-5 cm, care relua modelul de pe cămașă. Se purtau

¹ Alecu Russo, cit. în: Zamfira Mihail, *Terminologia*, p. 76.

² Pănura (dimia) este un postav gros de casă, din care se fac haine țărănești. Cf. *NDULR*, p. 995.

³ Găitanul este un fir de metal (prețios) sau un șiret împletit ori răsucit folosit ca ornament la îmbrăcăminte sau un șnur gros care servește ca cingătoare, ca șiret de legat etc. Cf. *NDULR*, p. 571.

⁴ Emilia Pavel, *Portul popular*, p. 83.

la pantofi sau la opinci, ale căror șnururi se legau peste ciorapi, fiind acoperite de izmene. Izmenele se purtau atât la lucru, cât și de sărbători, un informator din satul Crasna declarându-ne că „izmenili erau purtați vara când îi cald, cî erau din pânzi [...] se purtau în zăle di lucru și di sărbători”.¹ De aceea, termenul și-a extins sensul, devenind termen generic pentru „pantaloni”, dar având în ultimul timp, cel mai adesea, sensul de „indispensabili”.

Nădragi (< sl. *nadragy*, magh. *nadrág*) – pantaloni de culoare închisă, purtați de țărani în toate zilele. Nădragii se purtau frecvent în satele de pe Valea Siretului, dar nu în toate, ci numai în Crasna, Budineț, Cireș, Ropcea, Pătrăuții de Jos și Pătrăuții de Sus. Acest tip de pantaloni se diferențiază de celelalte prin croi și prin culoarea mai întunecată. De altfel, prima atestare în limba română, într-un document de la 1580, se referă la niște „nădragi verzi de șocârlat”.² Ei se confecționau din postav și din diferite stoffe mai groase.

Strâmțari (< lat. *strictus* + suf. *-ar*) (ucr. вузькі штани) – pantaloni țărănești strâmți.

Șalvari (< turc. *şalvar*) (ucr. шаравари) – pantaloni lungi, foarte largi, cu răscoiala mică, strânși la gleznă, purtați în Orientul Mijlociu atât de bărbați, cât și de femei. Ei sunt purtați și de țărani ucraineni, care îi numesc „șaravari”. De obicei, șalvarii ucrainenilor sunt de culoare roșie sau albastră, fiind o piesă nelipsită a portului căzăcesc. În ceea ce privește limba română vorbită în Bucovina de Nord, cuvântul „șaravari” reprezintă un regionalism specific localităților Crasna și Ropcea.

În general, termenii de origine turcă sunt folosiți astăzi pe arii restrânse, fiind pe cale de a fi complet uitați. În limba ucraineană, termenul „шаравари” este actual, literar și circulă pretutindeni.

Acești termeni ne demonstrează clar că terminologia portului popular românesc, ca parte componentă, își păstrează viabilitatea și stabilitatea în comunitățile românești din Valea Siretului. Ea constituie o expresie a bogăției limbii române vorbite într-un teritoriu izolat de patria-mamă, dar care, din punct de vedere lingvistic și spiritual, a rămas profund românesc.

Cu toate că zona Văii Siretului din nordul Moldovei lui Ștefan cel Mare se află acum în Ucraina și, ca atare, a suferit și suferă influențe slave, putem spune că acestea nu sunt semnificative, întrucât specificul ei românesc a rămas neștirbit. Românii de aici, separați prin frontieră de patria-mamă, dar uniți cu frații lor prin limba maternă, prin tradițiile culturale românești, prin obiceiurile de suflet pe care le cultivă neîncetat și prin portul lor popular moștenit din moși-strămoși, rămân ceea ce au fost dintotdeauna: români.

Bibliografie:

- BĂNĂȚEANU, Tancred, Focșa, Gh., IONESCU, Em., 1957, *Arta populară în R.P.R. Port. Țesături-cusături*, E.S.P.L.A., București.
- BÎRLEANU, Ion-Horia, 1999, *Graiurile din Valea Șomuzului Mare. Vol. I. Formarea numelor de sate*, Editura Sedcom Libris, Iași.
- COSTINEAN, Victoria și Ștefan, 2007, *Valea Siretului – repere etnografice din zona Storojineț*, Editura Artpress, Timișoara.
- GRIGOROVITZA, Emanuil, 1908, *Dicționarul geografic al Bucovinei*, Societatea Geografică Română, București.
- MOTRESCU, Nicolae, 2006, *Crasna Bucovinei. Vol. I, Folclor*, Editura Bukovyna, Storojineț.
- MIHAIL, Zamfira, 1978, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.
- Noul dicționar universal al limbii române, 2011.
- PAVEL, Emilia, 1975, *Portul popular din zona Iași*, Editura Meridiane, București.
- TOCHIȚĂ, Dragoș, 2006, *Folclor bucovinean de pe Valea Siretului Mic. Partea I, Poezia obiceiurilor de iarnă de la Cireș până la Oprișeni, Partea II, Orații de nuntă, colocării, cântări și strigături de nuntă de pe Valea Siretului Mic*, Editura Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, Suceava.

¹ Cf. informatorul Voloșciuc Vasile din Crasna-Huta.

² Cf. Documente privind istoria României, B. Țara Românească, Veacul XVI, vol. IV, cit. în: Zamfira Mihail, *Terminologia*, p. 74.

PRINCIPIUL POLITEȚII ÎN COMUNICAREA PERSUASIVĂ

Inesa FOLTEA,
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *Most of the documents of human communication have a persuasive potential. That is why, it is very important how much a communication persuasive is, it is not about if it is persuasive or not persuasive. The persuasive discourse is characterized by clarity, vivacity, targeting, power, expression, rhythm, intensity, purity, adjustability and interactivity. In order to be persuasive we need to take into consideration four key-elements: setting the credibility, establishing a join space, giving some evidences credible and creation of some emotional connections, but also the principle of politeness, that set of social norms from which we have practical rules of behavior, including linguistic one.*

Keywords: *communication, principle, persuasion, politeness, linguistic strategy.*

Omul este înainte de toate limbaj, afirma Karl R. Popper. De aceea, din cele mai vechi timpuri s-a pus problema importanței comunicării în existența societății. În antichitate, oamenii cetății, cetățenii, care stăpâneau arta comunicării convingătoare și își apărau interesele, reușeau să se impună în societate, deveneau lideri și obțineau privilegiu. Treptat arta de a stăpâni cuvintele s-a transformat în disciplina retoricii, vizând inițial discursurile politic și juridic. Se fondau chiar școli unde tinerii deprindeau arta de a comunica și se organizau întâlniri în agora pentru a se adresa cetățenilor și a face dovada talentului oratoric. Teoria comunicării umane a evoluat ulterior și a devenit preocupare pentru multe categorii de gânditori de la filosofi la moderatori și negociatori contemporani. Astăzi discutăm despre o știință a comunicării umane.

Comunicarea ține în primul rând de limbaj, acesta reprezentând o legătură decisivă între membrii unei societăți. În general, procesele de interacțiune sunt procese de comunicare, actorii sociali acționând unul asupra altuia prin transferul de informații. Ch. R. Berger și M. Burgoon consideră că un act comunicativ, verbal sau nonverbal, odată receptat de celălalt, îi va afecta percepțiile, atitudinile, credințele și motivațiile: „Este axiomatic faptul că procesele influenței sociale și comunicarea sunt strâns legate” (apud MILCU, 2008: 74).

În cazul comunicării lingvistice, cunoașterea mecanismelor interacționale și a codurilor de expresie prin care se actualizează este fundamentală pentru o corectă și eficientă integrare a indivizilor în viața socială. Deoarece comunicarea interumană implică cel puțin potențialul de a influența, de a crea, modifica, intensifica sau elimina opinii, atitudini, intenții, motivații și comportamente. Majoritatea actelor de comunicare umană au un potențial persuasiv. De aceea important este cât de persuasivă este o comunicare, nu dacă acea comunicare este sau nu persuasivă.

După Robert Gaas și John Seiter, persuasiunea presupune una sau mai multe persoane implicate în activitatea de creare, intensificare, modificare sau suprimare a părerilor, atitudinilor, intențiilor, motivațiilor și/sau comportamentelor în cadrul restricțiilor unui anumit context de comunicare (GAAS: 2009). În linii generale, discursul persuasiv se caracterizează prin claritate, vivacitate, adresabilitate, forță, expresivitate, ritm, intensitate, puritate, reglabilitate și interactivitate (BOCOȘ, 2008: 71-73). Mai jos vom explica fiecare dintre caracteristicile enumerate. Astfel, prin claritate înțelegem abilitatea de a folosi termeni și expresii scurte, familiare; vivacitatea solicită utilizarea unor verbe active, imagistice și figuri de stil; adecvarea este capacitatea de a îmbina aspectele formale cu cele informale, evitarea termenilor excesiv de ermetici sau a expresiilor ofensive; adresabilitatea presupune folosirea pronumelor personale și personalizarea discursului; forța cere a căuta în permanență elemente de atractivitate și interes; expresivitatea impune adaptarea și reglarea volumului vocii în funcție de ambianță și necesitatea sublinierii unei idei; ritmul solicită evitarea unei vorbiri prea rapide, care ar împiedica receptarea adecvată a ideilor, sau prea monotone, care ar distra atenția ascultătorului și ar favoriza căderea în capcana gândurilor proprii; intensitatea presupune utilizarea intonației ca pe un adevărat comutator de sens, fapt ce permite nuanțarea vorbirii, conferindu-i acesteia farmec și stil; puritate solicită evitarea nazalizării excesive a vocii, a

răgușelii și a bâlbelor care opresc atenția asupra caracteristicilor vocii și sustrag atenția pentru ceea ce se comunică; reglabilitate presupune ca, atunci când e nevoie și posibil, să se creeze pauze între părțile discursului pentru a lăsa auditoriului timp de gândire sau pentru formularea opiniilor proprii; interactivitatea înseamnă menținerea unui contact vizual viu cu auditoriul, folosirea unor expresii faciale care să releve deschis sentimentele, adoptarea unei conduite mimico-gestuale naturale.

Oricare ar fi tipologia strategiilor de persuadare, alegerea și eficiența lor depinde de o serie de factori precum caracteristicile mesajului ce trebuie transmis, ale sursei, ale receptorului, ale canalului de comunicare utilizat, dar și cele ale contextului social. Influența contextuală facilitează un anumit tip de comunicare, determină construirea unui anumit tip de discurs, delimitează marja de reflecție, oferă repere și consemne pentru decizii. Discursul este totdeauna situat în timp și spațiu, presupune raporturi concrete, interacțiuni. Semnificațiile transmise prin discurs îi apropie pe indivizi, le oferă semne de recunoaștere. Astfel, ei stabilesc legături, își amintesc, construiesc imagini, spun și fac să se spună, rezumă în câteva cuvinte sau propoziții un clișeu, o etichetă etc. (NECULAU, 2013: 311-326).

Robert Cialdini propune șase principii ale persuasiunii: al reciprocității, al angajamentului, cel al validării sociale, cel al atractivității, al autorității și, nu în ultimul rând, cel al rarității. Mecanismele comportamentale puse în mișcare de aceste principii permit declanșarea actului de complezență fără exercitarea de presiuni și, de multe ori, fără ca manipularea să devină evidentă [GHERASIM, 2011: 50-59]. În orice comunicare, vorbitorii urmăresc, concomitent, scopuri primare precum obținerea unor informații, crearea unui feedback, emiterea unei solicitări, și scopuri secundare: dorința de a face impresie, menținerea unei relații pozitive cu receptorul/ascultătorul, dovedirea sprijinului față de cel din urmă.

Capacitatea de a elabora mesaje care să urmărească multiple scopuri e o parte importantă a competenței sociale. Astfel că, pentru a fi persuasivi, trebuie să ținem cont de patru elemente-cheie: setarea credibilității, stabilirea unui teren comun, oferirea unor dovezi verosimile și crearea unei conexiuni emoționale. În primul caz, devenim mai convingători, dacă avem cunoștințe în domeniu și demonstrăm competență în subiectele la care ne referim, dacă avem reputația unei persoane de încredere care se preocupă de binele celorlalți. În cazul stabilirii unui teren comun, trebuie să prezentăm beneficiile, să argumentăm că ceea ce vrem să spunem este limpede și coerent, să descoperim lucruri de care cei vizați sunt cointeresați, să fim deschiși la dialog, să ascultăm alte idei, opinii și preocupări, să arătăm că ne interesează cei cărora ne adresăm, că opiniile și acțiunile lor sunt importante pentru noi. Oferirea dovezilor verosimile se face prin argumente solide, exprimare explicită, inteligibilă și pe înțelesul tuturor, făcându-se uz mai mult la fapte și întâmplări și mai puțin de cifre sau informații, prin demonstrarea sincerității și asumării punctului de vedere susținut, iar ideile vehiculate să fie fundamentate și structurate, chiar tangibile. Conexiunile emoționale se creează prin manifestarea entuziasmului, pasiunii, bucurie, prin rezonanță cu emoțiile celorlalți. Eficacitatea comunicării persuasive depinde deci atât de mecanismele psihologice interne ale persuasiunii, cât și de mecanismele externe ale comunicării. Iar gradul de persuasiune, în viziunea cercetătorilor avizați, depinde mai puțin de sexul persoanei și mai mult de obiectivele, planurile, resursele și credințele sale (GAAS, SEITER, 2009).

Aproape toate formele de comunicare umană au un potențial persuasiv. Comunicarea persuasivă nu este o problemă de moment. Ea poate avea loc în timp. Cercetările arată că copiii sunt mai vulnerabili la trucurile persuasive, deoarece le lipsește capacitatea de a înțelege natura și intenția tentativelor de convingere. Dar pe măsură ce înaintează în vârstă, oamenii devin mai sofisticăți din punct de vedere cognitiv și sunt astfel mai capabili să vadă lumea din perspectiva persoanei pe care încearcă să o convingă.

Politețea este un set de norme sociale (variabil de la o comunitate la alta), din care decurg reguli practice de comportament, inclusiv cel lingvistic. Iar principiul politeții este considerat drept unul dintre universalitățile comportamentului comunicativ al individului. Ca și constantă a comportamentului comunicativ, politețea este determinată de caracterul interacționat al proceselor de comunicare. Este o premisă a dialogului și desemnează „ansamblul strategiilor lingvistice care servesc la instituirea, menținerea sau dezvoltarea relațiilor interpersonale” (LE BRETON, 2001: 79). Principiul politeții

pornește de la caracterul rațional al comunicării orientate spre atingerea unor scopuri (uneori diferite sau divergente) și presupune o atitudine altruistă a interlocutorilor, manifestată prin raportarea și adaptarea la celălalt. Primele tentative de modelare a comunicării persuasive i-au interesat pe psihosociologi, inițiatorii studiului sistematic al persuasiunii (Școala de la Yale au inițiat în anii '50 ai secolului anterior „Yale Communication and Attitude Change Program”). De la ei, studiile asupra persuasiunii și principiului politeții au suportat completări. La rândul său, principiul politeții este interpretat prin prisma diverselor teorii științifice la nivel sociocultural, pragmatic, lingvistic sau psihosocial. De unde, prin politețe înțelegem „permanentă atenție acordată celor din jur”, „arta de a fi plăcut celor din jur”, „respectarea demnității tuturor, începând și terminând cu a ta însuși” (MAXWELL, DORMAN, 1998: 12) sau ansamblu de strategii lingvistice care servesc la instituirea, menținerea sau dezvoltarea relațiilor interpersonale dintre participanții unui act de comunicare.

În pragmatica lingvistică se menționează că principiul cooperativ este legat de asigurarea coerenței comunicative, iar principiul politeții, de asigurarea coerenței sociale. Astfel politețea pragmatică este ansamblu de strategii lingvistice care servesc la instituirea, menținerea sau dezvoltarea relațiilor interpersonale dintre participanții la un schimb verbal, iar acești participanți pot face parte din societăți culturale diferite și au, la rândul lor, pregătiri socioculturale diferite. Principiul politeții pornește de la caracterul rațional al comunicării, care este orientată spre atingerea unor scopuri (uneori diferite sau divergente) și presupune o atitudine altruistă a interlocutorilor, manifestată prin raportarea și adaptarea la celălalt. Perspectiva pragmatică asupra politeții are ca punct de dezvoltare conceptul de imagine publică a eului individual introdus de sociologul Goffman, care, consideră că interacțiunea dintre comunicatori trebuie să decurgă astfel încât aceasta să nu sufere prejudecii.

Prin urmare, politețea este în mare parte, dar nu exclusiv, un comportament lingvistic, corelată caracterului unei persoane dar mai ales acțiunilor sale extrinsecare și constând în abilitatea acesteia de a se face agreată de către ceilalți prin aceste acțiuni. Astfel, politețea include atât comportamente verbale cât și pe cele nonverbale. Considerată atributul natural al unui caracter „bun”, conform *Dicționarului de științe ale limbii*, politețea este definită ca o stare de spirit dobândită social, modelată în conformitate cu un set de forme de comportament acceptate de societate.

Politețea implică permanentă atenție acordată interlocutorului, partenerului în comunicare și sentimentul de responsabilitate față de colocutor exprimate printr-o serie de strategii comunicative. Scopul acestui tip de comportament este menținerea relațiilor sociale armonioase. În relațiile sociale individul încearcă permanent să controleze impresiile pe care le face, să-și menajeze propria imagine, dar și pe cea a interlocutorului apelând la diferite strategii preventive, de protecție sau de reparare cu scopul de a menține sau de a restabili echilibrul interacțional.

Una din teoriile politeții este modelul de politețe al lui Brown și Levinson, care identifică două tipuri fundamentale de politețe: politețe negativă (a menținerii distanțelor, care frânează relațiile sociale) și politețe pozitivă (integrativă, care accelerează aceste relații). Politețea negativă ține de teritoriul propriu, iar politețea pozitivă se caracterizează prin apreciere și aprobare.

În politețea negativă se apelează la un limbaj formal, oficial individul păstrează o anumită distanță față de interlocutor, cu intenția de a nu limita libertatea de acțiune a acestuia și de a asigura o bună funcționare a comunicării. Dintre strategiile acestui tip de politețe, care pot fi utilizate în comunicarea persuasivă menționăm: exprimarea indirectă convențională a actelor de limbaj prin folosirea interogației în locul imperativului sau al negației; diminuarea forței ilocuționare a enunțurilor prin care emițătorul își exprimă propriile păreri; minimalizarea solicitărilor, cu scopul de nu te impune; formule reparatoare care exprimă scuze, ezitări, autocritică și justificări; impersonalizarea emițătorului sau a receptorului (evitarea pronomelor de persoana I și a II-a sg.); admiterea faptului că te îndatorezi față de receptor sau că receptorul nu îți este obligat în niciun fel. (Exemple: promisiuni, cereri, complimente).

În cazul politeții pozitive, care este productivă și urmărește apropierea între colocutori, accelerarea relațiilor dintre aceștia se face prin intermediul unui limbaj familiar. Strategiile politeții pozitive urmăresc afirmarea (sau chiar exagerarea) simpatiei, admirației față de interlocutor, acceptarea acestuia ca membru al grupului din care face parte și emițătorul și căutarea permanentă a unui acord între cei doi.

Strategii ale politeții pozitive sunt considerate: exprimarea atenției, a interesului și empatiei față de receptor; exagerarea interesului, aprobării, simpatiei față de receptor; folosirea unor forme familiare de adresare (persoana a II-a sg. a pronumelor, termeni generici, familiari, prenume etc.), păstrând un ton glumeț; satisfacerea dorinței interlocutorului de a avea dreptate prin apelul la subiecte „sigure” de conversație; evitarea dezacordului, prin ocolirea răspunsurilor negative la replica partenerului; folosirea glumelor, pentru a-l face pe receptor să se simtă în largul lui; presupunerea sau afirmarea dorințelor receptorului; promisiunea; adoptarea unei atitudini optimiste; includerea ambilor parteneri în activitatea avută în vedere, prin folosirea pluralului inclusiv în locul persoanei I sau a II-a sg.; formularea unor motivări ale dorințelor emițătorului care să le prezinte receptorului drept rezonabile; satisfacerea eului pozitiv al receptorului prin oferirea continuă de „cadouri”; satisfacerea dorinței acestuia de a fi înțeles, ascultat, admirat etc. (Exemple: scuze, autocritică, critici).

Prin urmare, cele „șase arme” ale persuasiunii definite de Robert Gialdini (simpatie, reciprocitate, dovadă socială, consecvență, autoritate, individualitate) nu pot fi realizate într-o comunicare persuasivă fără principiul politeții și aplicarea strategiilor acestui principiu, care asigură, pe bună dreptate, o comunicare interpersonală eficientă și atractivă. Aplicarea acestei strategii asigură reducerea tensiunilor și a eventualelor conflicte ce pot apărea în interacțiune datorită coliziunii „fețelor”, instaurându-se un echilibru între participanții actului comunicativ.

Bibliografie:

- BOCOȘ, Mușata ș. a., 2008, *Comunicarea și managementul conflictului*, Editura Paralela 45. Pitești.
- LE BRETON, David, 2001, *Despre tăcere*, ALL Educational, București.
- Dicționar de științe ale limbii*, 2005, Editura Nemira, București.
- GAAS, Robert, H., SEITER, John, S., 2009, *Manual de persuasiune*. Polirom, Iași.
- GHERASIM, Loredana, ZAHARIA D. V., RUSU D., „Diferențe de gen în utilizarea strategiilor de persuadare”, în *Revista Psihologia socială*, nr. 27 (1), 2011.
- MAXWELL, John, DORMAN, Jim, 1998, *Cum să devii o persoană cu influență*, Amaltea, București.
- MILCU, Marius, 2008, *Psihologia relațiilor interpersonale*, Polirom, Iași.
- NECULAU, Adrian, 2013, „Contextul social controlat și răspunsurile actorilor sociali”, în *Revista de sociologie*, nr. 3-4, p. 311-326., București.
- https://www.rebe.rau.ro/RePEc/rau/cbccsr/2010-2/1.2_2010_Duduta_I.pdf
- <https://www.librarie.net/p/354846/strategii-semio-discursive-in-publicitatea-din-domeniul-turismului>

MANAGEMENTUL COMUNICĂRII RISCULUI DE DEZASTRE ÎN MINISTERUL AFACERILOR INTERNE

Alin GĂLEATĂ
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Summary: *The article follows a series of discursive strategies aimed at how institutional communication, in particular communication specific to the field of emergency situations, has an impact on public information discourse.*

Keywords: *communication, discourse, linguistics, language dynamics*

1. Strategia Națională de Comunicare și Informare Publică pentru Situații de Urgență

Conform descrierii din actul legislativ de consfințire, Sistemul Național de Management al Situațiilor de Urgență (SNMSU) este o structură instituțională compusă din autoritățile administrației publice și organizată sub forma unei rețele de organisme, organe și structuri abilitate în manage-

mentul situațiilor de urgență, constituite pe niveluri sau domenii de competență, care dispune de infrastructură și de resursele necesare pentru îndeplinirea atribuțiilor în domeniu. Aceste structuri componente sunt defalcate în funcție de tipul de activitate, permanentă sau temporară. Activitatea permanentă revine Inspectoratului General pentru Situații de Urgență (IGSU) și structurilor subordonate, în timp ce structurile cu activitate temporară revin unor comitete, astfel: Comitetul Național pentru Situații de Urgență (CNSU)¹, Comitetul Municipiului București pentru Situații de Urgență (CMBSU), Comitetele Județene pentru Situații de Urgență (CJSU) și Comitetele Locale pentru Situații de Urgență (CLSU).

În ceea ce privește Strategia Națională de Comunicare și Informare Publică pentru Situații de Urgență (SNCIPSU), scopul analizei instituționale a fost acela de a identifica nevoile de comunicare a autorităților publice implicate, nevoi care au generat aspecte de strictă necesitate, precum abordarea instituțională a comunicării în timpul situațiilor de urgență și informarea populației. Pe de o parte, comunicarea instituțională s-a axat pe implementarea în cadrul SNCIPSU a unui ghid de comunicare care să fie aplicat unitar structurilor abilitate, iar, pe de altă parte, pe comunicarea cu populația printr-o informare publică pentru situații de urgență. Informarea populației este necesară, în contextul în care România este o țară expusă permanent la hazardurile naturale, iar schimbările climatice din ultimul timp ne arată că an de an apar noi amenințări și fenomene cu care românii nu s-au mai întâlnit până acum (*i.e.* tornade). Astfel, prin informarea populației se urmărește ca publicul țintă să fie pregătit și să se adapteze la aceste schimbări, să adopte un comportament specific atât înainte de producerea situației de urgență, dar mai ales pe timpul desfășurării acesteia, cât și după încetarea manifestării hazardului respectiv.

Chiar dacă este vizată, în principal, comunicarea riscului la dezastre, aceasta nu poate fi realizată decât în contextul promovării și asigurării unei comunicări instituționale performante. În acest sens, Strategia Națională de Comunicare și Informare Publică pentru Situații de Urgență vizează, încă din anul 2004, o serie de măsuri precum: (1) implementarea unui sistem de comunicare integrat, mai ales pe timpul situațiilor de urgență, care să asigure fluxul comunicațional atât între instituțiile cu funcții specifice din SNMSU (comunicare internă/interorganizațională), dar mai ales cu reprezentanții instituțiilor de presă (comunicare mediatică) și cu populația afectată (comunicare directă); (2) atragerea de personal de specialitate sau prin instruirea personalului propriu în domeniul relațiilor publice, managementului companiei, managementului general și de proiecte; (3) măsuri de transparență decizională, prin promovarea activității instituționale; (4) măsuri de promovare a fiecărui inspectorat, prin crearea identităților proprii, a unei mărci de referință și dezvoltarea imaginii.

În ceea ce privește informarea publicului cu privire la riscurile reprezentate de dezastre, SNCIPSU are în vedere o abordare proactivă, care să vină în întâmpinarea populației. Astfel, sunt anticipate o serie de hazarde, care sunt specifice zonei de interes, și se urmărește creșterea gradului de receptivitate și de înțelegere a mesajelor preventive transmise. Apoi, în funcție de nevoile publicului țintă, sunt construite mesaje specifice fiecărui segment de populație vizat. De asemenea, trebuie ca transmiterea mesajelor să fie optimă și să ajungă la cât mai mulți receptori, prin acoperirea mai multor canale de transmitere, acest lucru fiind susținut și de activitatea structurilor de informare preventivă prin campanii specifice, dar și de structurile operative prin exerciții demonstrative și aplicații de cooperare. Totodată, un accent deosebit se pune pe dezvoltarea parteneriatului cu societatea civilă, un rol important în acest sens având campaniile de recrutare a voluntarilor, în cadrul programului național „Voluntar din pasiune”.

Începând cu anul 2008, instituțiile responsabile cu informarea publică au avut la dispoziție doi ani pentru îndeplinirea activităților stipulate prin Planul de implementare pentru a include informarea populației în permanență la nivelul autorităților centrale și locale. Ghidul de comunicare a fost adaptat la nevoile specifice fiecărui inspectorat pentru situații de urgență din țară, în funcție de zona de competență, de tipurile de risc existente ș.a. Metodologia de aplicare a ghidului prevede ca

¹ În anul 2014, prin Ordonanța de Urgență nr. 1 din 29 ianuarie 2014, atribuțiile CNSU sunt atribuite/preluate de către Comitetul Național pentru Situații Speciale de Urgență (CNSSU). Tot în același act legislativ, are loc și înființarea Departamentului pentru Situații de Urgență (DSU).

particularitățile legate de comunicarea și informarea populației din zona de competență să fie prevăzute în Planul de Analiză și Acoperire a Riscurilor (PAAR). Activarea ghidului este condiționată de convocarea Comitetului pentru situații de urgență, indiferent de nivel, local sau național. Obiectivele ghidului, după cum sunt stipulate în actul legislative, prevăd: (1) îmbunătățirea capacității autorităților publice de a comunica cu publicul și mass-media; (2) stabilirea unor reguli și proceduri, cu scopul de a eficientiza comunicarea și de a preveni difuzarea unor informații contradictorii; (3) furnizarea cadrului pentru dezvoltarea parteneriatelor și pentru asigurarea resurselor necesare comunicării eficiente; (3) delimitarea responsabilităților atât la nivel central, cât și local; (4) transmiterea în timp util către public și către reprezentanții mass-media a informațiilor necesare luării celor mai adecvate măsuri de protecție; (5) oferirea de răspunsuri complete la întrebările adresate de reprezentanții mass-media sau de alte categorii de public; (6) „O singură voce” - principiul vocii unice, asigurând unitatea mesajului.

2. Abordări discursive în comunicarea instituțională

Pe plan central, responsabilitatea comunicării riscului de dezastre revine fiecărui minister responsabil pentru asigurarea managementului tipului de risc¹. La nivelul autorităților locale, comunicarea este asigurată de persoana desemnată în acest scop de către instituția prefectului sau primărie, care, la rândul ei, este sprijinită de specialiști din structurile competente.

Activarea Ghidului de comunicare și informare publică are loc în momentul operaționalizării Comitetelor pentru situații de urgență. Sub conducerea comitetelor pentru situații de urgență sunt înființate Centrele de Comunicare și Informare Publică (CCIP), a căror structură se regăsește în Centrele Operaționale (CO), din rândul cărora provin ofițerii de informare publică. Aceștia, la rândul lor, dispun și au responsabilitatea activării și funcționării ghidului.

Funcțiile CCIP constau în: (1) informarea jurnaliștilor (informări, buletine, comunicate de presă), darși sprijinirea acestora în activitatea de acreditare și documentare (ex: însoțire până în zona limită pentru preluarea de imagini, acces la echipa de management ș.a.); (2) operaționalizarea unor linii terverde pentru asigurarea comunicării directe cu publicul și soluționarea solicitărilor acestuia; (3) urmărirea aparițiilor în mass-media și monitorizarea atentă a informațiilor, pentru o analiză corectă și un răspuns eficient; (4) asigurarea comunicării interne prin schimburile de informații cu echipa de management al situației de urgență, precum și organizarea unor conferințe de presă periodice, pentru asigurarea legăturii dintre comitetul pentru situații de urgență și mass-media; (5) nu în ultimul rând, diseminarea informațiilor, în dinamică, pe paginile de internet și prin intermediul rețelelor de socializare, pentru o informare optimă a publicului.

În figura de mai jos, este reprezentată schema de organizare a Centrului de comunicare și informare publică, unde conducătorul este președintele Comitetului pentru situații de urgență, iar structura de comunicare este coordonată de ofițerul de informare publică. Acesta are în subordinea sa personal de sprijin, selectat în funcție de natura și de gravitatea situației de urgență.

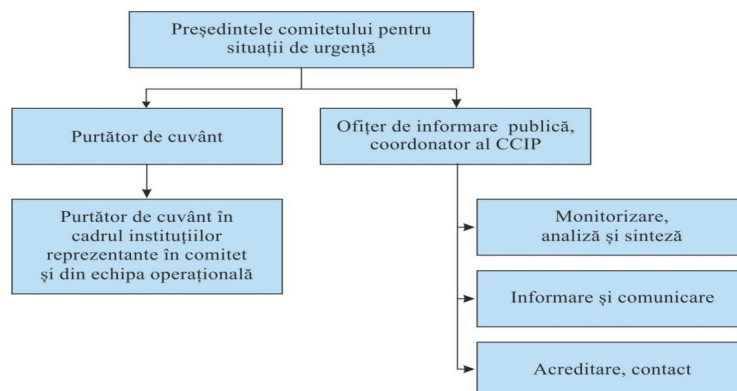

Fig.1 - Schema de organizare a CCIP, conform Ordinului nr. 632 din 7 octombrie 2008

¹Conform precizărilor Hotărârii de Guvern nr. 557 din 3 august 2016.

După cum se observă și în schemă, CCIP este compus din trei compartimente, fiecare membru din componența acestora îndeplinind atribuții specifice. **Structura de monitorizare, analiză și sinteză** este o structură care nu are atribuții pe linie operațională, însă are o contribuție importantă la reușita activității de comunicare în situații de criză, prin furnizarea la timp a datelor în baza cărora conducerea structurii poate lua decizii. Astfel, în urma analizei atente se pot identifica posibilele evoluții și efectele acestora asupra managementului consecințelor, astfel încât conducerea să se plieze pe specificul situației unice. **Structura de informare și comunicare** este și cea mai complexă, asigurând, în primul rând, legătura dintre public și autorități, ținând la curent receptorii cu informații privind gestionarea riscului, preluând întrebările pentru echipa de management și răspunzând la posibilele întrebări ale publicului. Pentru o gestionare eficientă a activității, structura de informare și comunicare publică trebuie să asigure coordonarea fluxului de informație la nivel intern. De asemenea, în atribuțiile acestei structuri intră și conceperea materialelor informative, atât pentru jurnaliști, prin diseminarea buletinelor și a comunicatelor de presă, precum și prin organizarea unor conferințe sau declarații de presă, cât și pentru populație (afișe, bannere, pliante, flyere etc., care cuprind măsuri de prevenire specifice). **Structura de acreditare și contact**, după cum sugerează și titulatura, se ocupă în primul rând de acreditarea reprezentanților mass-media. De asemenea, asigură accesul jurnaliștilor, dar și a altor persoane solicitante, în zonele afectate, pentru observare și preluare de imagini.

Purtătorul de cuvânt, ales în cadrul primei ședințe a comitetului pentru situații de urgență pentru a reprezenta organizația, este direct responsabil de calitatea și de conținutul informațiilor diseminate în spațiul public. Tot el răspunde de consecvența intervențiilor în mass-media, fie prin intermediul declarațiilor punctuale, fie prin susținerea unor conferințe de presă. Conform Ordinului 632 din 7 octombrie 2008, purtătorii de cuvânt nu doar transmit mesajul; ei sunt mesajul. Purtătorul de cuvânt asigură principiul „vocii unice” și se subordonează direct președintelui comitetului. De asemenea, purtătorul de cuvânt colaborează permanent cu ofițerul de informare publică, fiind component al echipei de comunicare. Recomandările purtătorului de cuvânt, în calitate de „voce unică”, trebuie respectate de către toate instituțiile cu funcții de sprijin în gestionarea situației de urgență, cu scopul de a transmite un mesaj unitar la toate nivelurile.

În echipa de comunicare, mai pot fi cooptați și purtători de mesaj, fie din cadrul instituțiilor cu funcții de sprijin, fie din rândul fostelor cadre (rezerviști), ca persoane neutre, acreditate să vorbească despre anumite particularități ale situației de criză, în limita expertizei. O regulă de bază care trebuie respectată în ieșirile publice, de către toate instituțiile implicate în gestionarea situației de urgență, este de a nu arunca vina pe o altă instituție, chiar și atunci când acest lucru este adevărat.

3. Instrumente și tehnici de discurs utilizate pentru materializarea campaniilor de relații publice

Scopul campaniilor de relații publice pentru situații de urgență vizează schimbările de comportament ale unui public larg, care este afectat an de an și, în general, de același tip de risc. Formele (suportul) prin care sunt transmise mesajele de informare publică sunt diferite, de la afișe, pliante, flyere, la spoturi publicitare video și audio, fiind transmise prin toate canalele de comunicare, pentru o acoperire cât mai largă a publicului țintă (mass-media, mediul online, poștă, curierat ș.a.). Fiind una dintre direcțiile de acțiune asumate prin Strategia de comunicare și informare publică pentru situații de urgență (Hotărârea de guvern nr. 548 din 21 mai 2008), Departamentul pentru Situații de Urgență (DSU) și Inspectoratul General pentru Situații de Urgență (IGSU), inclusiv unitățile subordonate, au organizat mai multe campanii de informare și educare, atât la nivel național, cât și la nivel local. Dintre acestea, enumerăm Campania „Nu tremur la cutremur”, Campania „FOC - Flăcările Omoară Copii”, Campania „RISC”, care a fost promovată în trei variante distincte, respectiv „Renunță! Improvizările sunt catastrofale”, „Siguranța nu e un joc de noroc!” și „Mai bine previi, decât să nu fii!” Modalitățile de diseminare a materialelor editate în cadrul campaniilor sunt diverse. Dacă se urmărește o promovare locală a autorităților, atunci aceste materiale pot fi diseminate cu ocazia diferitelor acțiuni cu rol preventiv, de exemplu cu ocazia Zilei Porților Deschise (care se poate produce de mai multe ori pe an, la Ziua Informării

Preventive - Marți 13, Ziua Protecției Civile - 28 februarie, Ziua Pompierilor din România - 13 septembrie ș.a.) Prin aceste acțiuni, structura locală își poate promova imaginea cu mesaje semio-discursive, prin afișarea elementelor de identitate proprii.

O altă modalitate prin care pot fi diseminate materialele din cadrul campaniilor de prevenire o constituie unitățile de învățământ. Prin intermediul managerilor sau în baza protocoalelor existente între inspectoratul școlar general și inspectoratul pentru situații de urgență județean, acestea pot solicita prezența unor echipaje specializate la sediul instituției de învățământ, pentru efectuarea de exerciții de alarmare, evacuare, stingere sau acordare a primului ajutor medical, sau pot efectua vizite la sediul unităților militare, în cadrul programului național „Școala Altfel”¹.

Odată cu utilizarea noilor tehnologii, au apărut și platformele de pregătire din mediul online. Astfel, DSU și IGSU s-au raliat acestui tip de tehnologie care permite o accesibilitate ușoară și încărcarea materialelor explicative. În anul 2017 a fost lansată Platforma Națională de Pregătire pentru Situații de Urgență - *fipregătit.ro*, prin care publicul are acces la informații privind descrierea și gestionarea diferitelor tipuri de risc: *prim ajutor, furtună, incendiu, inundații, cutremur, ger/viscol, tornadă, alunecare de teren, electricitate, caniculă, accident nuclear, antiterorism, violență domestică, violență copii, furt din mașină, furt din locuință, furt din buzunare* și chiar *Covid-19*, pentru care este rezervat un spațiu generos cu informații diverse, inclusiv cu furnizori, de cumpărături diverse, la domiciliu. Anterior acestei platforme, în anul 2016 a fost lansată aplicația mobilă DSU², iar ulterior, în anul 2018, a fost pus în funcțiune sistemul RO-ALERT (alertă de urgență extremă).

În concluzie, pentru activitatea educațională sunt folosite atât metodele clasice, tradiționale, reprezentate de exercițiile specifice și organizarea porților deschise, cât și metodele moderne, prin folosirea tehnologiilor (pagini web, rețele de socializare, aplicații mobile ș.a.)

Lista de acronime

CCIP	Centrul de Comunicare și Informare Publică
CJSU	Comitetul Județean pentru Situații de Urgență
CLSU	Comitetul Local pentru Situații de Urgență
CNSU	Comitetul Național pentru Situații de Urgență
CNSSU	Comitetul Național pentru Situații Speciale de Urgență
DSU	Departamentul pentru Situații de Urgență
IGSU	Inspectoratul General pentru Situații de Urgență
ISU	Inspectoratul pentru Situații de Urgență
ISUJ	Inspectoratul pentru Situații de Urgență Județean
MAI	Ministerul Afacerilor Interne
PAAR	Planul de Analiză și Acoperire a Riscurilor
RO-RISK	Evaluarea riscurilor de dezastru la nivel național
SNCIPSU	Strategia Națională de Comunicare și Informare Publică pentru Situații de Urgență
SNMSU	Sistemul Național de Management al Situațiilor de Urgență

Bibliografie:

- ARDELEANU, Sanda-Maria, 1995, *Repere în dinamica studiilor pe text - de la o gramatică Narativă către un model de Investigație Textuală*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- BORȚUN, Dumitru, 2005, *Relațiile publice și noua societate*, Editura Tritonic, București.
- BRETTON, Philippe, 2006, *Manipularea cuvântului*, Editura Institutul European, Iași.
- CABIN, Philippe; DORTIER, Jean-François, 2010, *Comunicarea, perespective actuale*, Editura Polirom, Iași.

¹Vezi <https://www.edu.ro/sites/default/files/Metodologie%20Scoala%20Altfel.pdf>.

²Aplicația permite primirea instant a mesajelor în cazul unei avertizări de risc iminent; conține materiale de informare preventivă; permite, atât comunicatorilor, cât și oricărui martor aflat în teren, să publice cu text și imagini informații despre un eveniment în dinamică sau recent desfășurat (accident rutier, incendiu ș.a.). În anul 2020, la trei ani de la lansare, aplicația era descărcată de peste 500.000 de utilizatori - <https://play.google.com/store/apps/details?id=ro.iconsult.dsu&hl=ro>.

CHARAUDEAU, Patrick, 1995, *Ce que communiquer veut dire*, în *Revue des Sciences humaines*, no. 51, disponibil la <http://www.patrick-charaudeau.com/Ce-que-communiquer-veut-dire.html>, (consultat pe 07.01.2021, la ora 10:30).

COMAN, Cristina, 2004, *Relațiile publice și mass-media*, Editura Polirom, Iași.

RĂDULESCU, Corina, 2015, *Imaginea instituției publice*, Editura Universitară, București.

SĂLĂVĂSTRU, Constantin, *Discursul puterii*, Editura Tritonic, București.

Surse online:

<https://www.igsu.ro/Resources/biblioteca/Organizare/OUG-21-2004.pdf>

<https://gis.ro-risk.ro/site/livrabile.html>

<https://ro-alert.ro/despre-ro-alert/>

<https://www.edu.ro/sites/default/files/Methodologie%20Scoala%20Altfel.pdf>

ABECEDARUL MOLDOVENESC AL MITROPOLITULUI GURIE: VALENȚE IDENTITARE

Silvia GROSSU

**Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova**

Abstract: *The study focuses on the didactic component of the identity discourse of Metropolitan Gurie Grosu. In 1917, he elaborated the first ABC book with Latin characters in Bessarabia - "Moldovan ABC book for the first school year", which had eight editions and was essential for the school reform.*

Keywords: *ABC book, Latin alphabet, didactic activity, identity valences.*

Argument. Pe parcursul a mai multe secole, reperele identitare ale românilor au fost legate ineluctabil de biserica ortodoxă. În anumite perioade de dezvoltare, acestea i-a revenit rolul magistral de liant și de focar de spiritualitate și cultură – prin carte (tipărire și conservare), (Mihailovici, 1941) prin pictură, arhitectură, prin serviciul divin în limba maternă, prin ritual, prin tradiție. (Un veac..., 1996). Din această perspectivă, a evaluării și reconsiderării demersului identitar promovat de Biserica Ortodoxă din Basarabia, vom analiza nemijlocit contribuția pe dimensiunea didactică a Mitropolitului Gurie, înaintestătătorul Mitropolei Basarabiei (1920-1937). Ponderea contribuției Ierarhului Gurie la înfăptuirea Unirii de și la consolidarea învățământului românesc în această parte de țară încă nu este conștientizată pe deplin. Din această imperioasă necesitate de evaluare nepărtinitoare și de reconsiderare valorică a rolului acestui cărturar în revirimentul național din Basarabia de la începutul secolului al XX-lea decurge preocuparea pentru investigarea întregii sale activități, inclusiv a reperelor de legitimare identitară și din opera sa didactică. Deoarece am constatat și am menționat de mai multe ori (Grossu, 2007-2018), însemnătatea și complexitatea activității ilustrului arhipăstor al neamului, la o simplă parcurgere a listei de lucrări, semnate de Mitropolitul Gurie, se dezvăluie diversitatea intereselor de cunoaștere și cercetare ale autorului, axate preponderent pe revirimentul cultural național și confesional:

- lucrări de istorie: *Istoria mănăstirii Noul Neamț* (1911), *Câteva extrase din arhive despre școlile bisericesti din Basarabia, înaintea anexării ei de către Rusia* (1921), *Starea clerului în Basarabia în timpul Mitropolitului Bănulescu-Bodoni* (1922) ș. a.

- lucrări de teologie și de morală creștină: *Cugetări despre călugărie* (1902); *Sfântul Ioan Boțezătorul* (1908), *Învățătură la ziua sfântului Nicolae făcătorul de minuni...* (1909), *Rugăciunile și lămurirea lor* (1920), *Despre cinstirea sfintelor icoane* (1920), *Cartea pastorală* (1923) ș. a.

- lucrări didactice: *Carte de învățătură despre legea lui Dumnezeu* (1908,) *Bucoavna* (1909) și *Cartea de citire cu științe din gramatica moldovenească* (1910) și cele de după 1917.

Din această enumerare, bogată dar nici pe departe completă, devine evidentă preocuparea lui Gurie Grosu pentru păstrarea valorilor identitare și pentru cultivarea demnității naționale a românilor din Basarabia în perioade dure pentru unitatea lor spirituală și culturală.

Recurs la istorie, elemente de context. Perioada dominației țariste a adus o abordare discriminatorie a demersului identitar în Basarabia, afectând și biserica locală. În anii șaizeci ai sec. al XIX-lea se intensifică procesul de înstrăinare de la biserică a populației autohtone din Basarabia, ceea ce a condus la prejudicii morale greu de evaluat, care au afectat populația pe durata a mai multe decenii. (Grossu, p. 334-337). Cauzele acestui proces derivă din politica imperială de deznaționalizare, pe care autoritățile țariste o promovau cu tot mai mare îndrăzneală, mai ales după moartea țarului Alexandru I (1777-1826), care prin *Așezământul obrazovaniei oblastiei Basarabia*, emis la 29 aprilie, 1818 (Poștarencu, 1998, p. 8), oferise un regim administrativ special provinciei Basarabia. (Mihail, 1993, p. 27-144). Personalul de decizie din administrația rusă cere ca documentele să fie întocmite nu doar în română, ci și în rusă sau doar în limba oficială. „Sistemul de învățământ românesc din Basarabia, după 1812, a fost treptat marginalizat și substituit cu cel rusec. Administrația rusească avea nevoie de funcționari, clerici cunoscători de limba rusă, devotați puterii țariste.” (Moraru, 1993, p. 19). Boierii moldoveni sunt marginalizați și înlăturați de la posturile de conducere, colonizarea Basarabiei ia proporții și ritmuri îngrijorătoare, biserică intră sub jurisdicția Patriarhiei ruse (Ciobanu, 1923). Cercetătorul Paul Mihail consideră că în această avalanșă de măsuri administrative rusificatoare a rezistat și s-a opus deznaționalizării, „... prin efectuarea misiunii sale în limba română și prin tipărituri, cea mai statornică instituție – Biserica Ortodoxă. Preoții din Basarabia, dintre care cei mai mulți învățaseră în Seminarul de la Socola, din Iași, constituiau, în prima jumătate a sec. al XIX-lea, pătura intelectuală.” (Mihail, 1995, p. 153). Limba rusă, total neînțeleasă de băștinași, dar care treptat și stăruitor era impusă serviciului divin, îi ținea pe oameni într-o amorțeală obositoare, iar pentru că le era străină și inaccesibilă, cei mai mulți enoriași abandonau biserica. (Grossu, 2000, p. 334-337).

Astfel apare un fenomen deosebit de dăunător ortodoxiei – *indiferentismul confesional*, care a alimentat ulterior mai multe încercări de erodare a ortodoxiei: *ateismul*, promovat insistent de social-democrați, *prozelitismul sectar*, care își extinsese arealul de influență, fiind susținut din afară. Evenimentele iau o întorsătură dramatică ortodoxie, atunci când la mănăstirea de la Balta își începe activitatea ieromonahul Inochentie,^{*1} care prin predicile sale ademenitoare, rostite în frumoasa limbă maternă, atrage spre mănăstire mii de credincioși, fenomenul luând proporții înspăimântătoare (Popovschi, 1926). Evaluând primejdia ce venea din partea inochentismului, ateismului și a sectarismului, organele ecleziastice superioare au reacționat prompt, operând măsuri de redresare a situației critice. O asemenea conștientizare a pericolului a atras după sine o suită de activități de remaniere confesională: în primul rând, obligarea slujitorii bisericii să țină slujbe și în limba băștinașilor, organizarea în 1890 a Secției misionare pe lângă Eparhia Chișinăului, înființarea „Frăției Nașterii lui Hristos” (4, 1996), preocupată de traducerea și editarea în limba română a cărților de rugăciuni, a vieților sfinților, a broșurilor explicative, a foiletoarelor duminicale etc., permiterea etitării la Chișinău a primei reviste religioase în limba română – „Luminătorul”

Activitatea didactică și iluminist-culturalizatoare a lui Gurie Grosu până la 1917. În acest context al revenirii relative pe orbita firească, se înscria de minune pregătirea temeinică, pe care o demonstrează proaspătul absolvent al Academiei duhovnicești din Kiev, magistrul în teologie Gheorghe Grosu. În 1902 este tuns în monahism la mănăstirea Noul-Neamț. Călugărit cu numele Gurie,

* Călugărul Inochentie, cu numele lumesc Ion Levizor născut (24 februarie 1875, Cosăuți, jud. Soroca) într-o familie de țărani cu 12 copii, la o vârstă fragedă, după școala primară din sat, a mers la mănăstirea Dobrușa, a peregrinat prin mai multe locașuri sfinte din Rusia. Revine la Chițcani, se stabilește apoi la Mănăstirea de la Balta, unde este călugărit cu numele de Inochentie, iar ceva mai târziu (1909-1910) diaconit și preotit. Aici s-a familiarizat cu concepțiile religioase ale lui Teodosie Levițchi, care au alimentat pornirile eretice și vanitoase ale călugărului Inochentie. Deși nu avea cunoștințe profunde în teologie, el a reușit, grație elocvenței innăscute, neordinarelor capacități persuasive, mesajului direct în limba română (curaj enorm pe acele timpuri), să cucerească încrederea oarbă a mii de creștini, care erau gata să sacrifice (și sacrificau, de fapt) orice în numele „adevăratei credințe”, propovăduite de prorocul de la Balta. (Mihail Ciachir, *op. cit.*)

este numit misionar și în această calitate desfășoară o prodigioasă activitate de decenii pe tărâmul promovării și consolidării credinței creștin-ortodoxe în Basarabia și al lichidării neștiinței de carte. Impactul acestei activități s-a resimțit ulterior prin învierea slujirii liturgice, prin intensificarea activității iluminist-culturalizatoare a „Frățiiimii Nașterii lui Hristos”, prin redeschiderea în octombrie 1906 a Tipografiei eparhiale, prin repunerea în funcțiune a catedrei de limbă română la Seminarul Teologic din Chișinău; prin fondarea, în 1906, a Obștii (Asociației) Bisericești de Istorie și Arheologie, sub președinția ieromonahului Gurie, prin inaugurarea Muzeului bisericesc; prin editarea la inițiativa și cu concursul nemijlocit al aceluiași preot-misionar Gurie Grosu a primei reviste bisericești în limba maternă – „Luminătorul” (1908-1944) ș.a.m.d.

În 1909 apare „Bucoavna moldovenească”, scrisă ireproșabil din punct de vedere științific și metodic. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, membru de onoare al Academiei Române și un neobosit cercetător al imaginii de cărturar a ierarhului Gurie îi oferă o înaltă apreciere: „Cartea aceasta nu este o bucoavnă obișnuită, care cuprinde rugăciuni și slujbe bisericești, ci un abecedar modern, alcătuit după principii pedagogice.” (19, 1999). Prefața, scrisă în limbile română și rusă, menționa rostul cărții, în viziunea autorului: „ (...) noi am aflat de nevoi și unit cu legile pedagogiei, să alcătuim cartea care se pune înainte, pentru învățarea la cetire și scriere rusească pe cuvinte moldovenești (...) Cartincurile (*pozele – n.n.*) puse în carte vor ajuta unora din moldoveni a deprinde sunetul buchelor și cetirea (...), fără ajutorul învățătorului.” (Grossu, Anghel, 2016, p. 142). Bucoavna e ilustrată și alcătuită după modelul abecedarilor românești, însă în conformitate cu cerințele programei rusești. Abecedarul a cunoscut două ediții, ambele editate din banii proprii ai arhimandritului Gurie și până la 1917 a fost nu doar singurul manual „moldovenesc” din Basarabia, ci și un model pentru autorii de abecedar. Deși fusese aprobat de Comitetul școlar din Chișinău în calitate de manual școlar pentru Basarabia, autoritățile rusești l-au interzis „fiindcă învățarea limbii moldovenești în școlile primare din Basarabia nu e satorită (stabilită – *n.n.*) prin lege.” (Grossu, Anghel, 2016, p. 142). În 1910, în continuarea abecedarului, este editată „Carte de cetire cu științe din gramatica moldovenească”. Cele mai multe texte introduse de arhimandritul Gurie sunt traduceri din cărțile rusești, dar apar și fragmente din cărțile de citire românești. Istoricul Ion Țurcanu aprecia acest manual ca fiind „o scriere și o călăuză pentru însușirea cunoștințelor elementare, la fel de bună ca și Bucoavna”. (Țurcanu, 1998, p. 7) „Cartea de citire...” a avut soarta celorlalte manuale, arhiepiscopul Ciceagov interzicând răspândirea ei în școli și utilizarea ei, în general. De altfel, cărțile lui Gurie Grosu au fost unicele manuale școlare în limba maternă pentru basarabeni până la 1917.

Revirimentul național din Basarabia în 1917. În primăvara anului 1917, în noul context social din Imperiul Rus, printre primele pături sociale, care se implică în soluționarea cardinală a diverselor probleme sociale, economice, culturale este și clerul basarabean. Prima revistă bisericească din Basarabia, „Luminătorul”, pe lângă funcția de bază – de cronicar al vieții bisericii și clerului basarabean, își asumă și rolul de generator al evenimentelor, devenind o adevărată tribună națională. În luna mai 1917 este publicată adresarea „Către cliroșenii Basarabiei” cu îndemnul: *...noi toți trebuie să primim parte la zidirea vieții bisericești din nou.* Apelul solicita implicarea plenară a slujitorilor bisericii în tumultul evenimentelor, implicare preconizată ca o acțiune de însumare și fortificare a potențialului edificator al slujitorilor Bisericii Ortodoxe pentru promovarea obiectivelor naționale. Întruniți într-un Congres extraordinar, care și-a ținut lucrările la Chișinău între 19-24 aprilie 1917, slujitorii bisericii au cerut *în mod hotărât* dreptul la autonomie pentru Biserica din Basarabia: „...să se înființeze o Mitropolie românească basarabeană, cu mitropolit și episcop aleși de către congresele eparhiale ale acestei eparhii, din sânul și rândurile românilor basarabeni, iar *graiul slujbelor și în școli să fie cel românesc (s.n.)*.” (Luminătorul”, p. 7).

În 1917, grație eforturilor cumulate ale fruntașilor basarabeni, care s-au implicat plenar în procesul de revigorare națională, vede lumina tiparului primul abecedar românesc din Basarabia, tipărit cu caractere latine – „Abecedar Moldovenesc pentru anul întâi de școală” (Abecedar..., 1917). Pe copertă era indicat ca autor *Arhimandritul Gurie, cu ajutorul mai multor iubitori de luminarea norodului.* În virtutea unor necesități imperioase de carte didactică pentru a se da start reformei școlii,

vechea Bucovină, perfecționată substanțial cu ajutorul lui Onisifor Ghibu, magistrul în pedagogie a Universității din Buda, devine firește abecedar, primul abecedar românesc cu grafie latină. Onisifor Ghibu afirma cu mândrie: „În locul unei cărți de limbă moldovenească, a ieșit o carte de educație națională moldovenească, de suflet moldovenesc, de suflet românesc” (Ghibu, 1992, p. 369). Până la sfârșitul anului 1917 arhimandritul Gurie tipărește și partea a doua a abecedarului, cartea de citire. Ambele părți erau axate pe elemente de deșteptare națională, conținând texte cu titluri sugestive sau de context: „Dacii au fost un popor viteaz”, „Zimbrul e stema Moldovei”, „Basarabia e țară frumoasă”, „Unirea e dorul nostru” etc. În ediția II, din 1918, după Unire, autorul intervine cu unele substituirii de nume cu cele românești: Tomușor, Tincuța, Florica, Radu, Catrina, Horia, Marița, Zamfir, Ruxanda ș.a. (Abecedarul..., 1918); abordări geografico-topografice adecvate: bunăoară ostașii nu mai vin de la *Odesa*, ci din *Oradea*, textele capătă noi conotații patriotice: „Zici moldovan sau român – tot una”, „Deșteaptă-te, române!”

Când a avut ocazia să examineze acest abecedar, secretarul general al Ministerului de Instrucție de la Iași, profesorul universitar Ioan Simionescu, devenit ulterior președintele Academiei Române, a rămas profund impresionat, mărturisind că o asemenea carte românească n-a apărut din 1828: „(...) Abecedarul moldovenesc, scris pentru luminarea norodului, (...) îmi stă dinaintea și nu mă pot sătura (...) să-l deschid și să citesc din el, ca și din cine știe ce carte de înțelepciune, frazele lapidare în simplitatea lor, menite să umple inima copilului de un simțământ nou, acel al dragostei de țară și neam (...) ni se arată azi, în plin veac de prefacere, o comoară neatinsă, arhaică, neinfluențată de civilizația străină, comoara de înțelepciune bătrânească, de graiu curat, de vigoare neistovită a vechilor plăieși (...) Și așa, deodată, după un veac de închistare, poporul moldovenesc deschide ochii și cată spre lumină.” (Grossu, Anghel, 2016, p. 144). Abecedarul a cunoscut opt ediții și a fost de un real folos școlii, nu doar în Basarabia, nu doar în perioada interbelică, dar și în satele din partea transnistreană a Ținutului Nistru, în anii celui de-Al Doilea Război Mondial.

Intrată după 1918 în spațiul metamorfozelor cardinale, Basarabia, reticentă pe unele segmente ale unificării și sincronizării cu spațiul românesc, rămâne în urma altor provincii revenite la matcă. Reforma ecleziastică se regăsea și ea în acest registru, de rând cu cea agrară și judiciară. Probleme la capitolul implementării legilor românești existau și în legislația civilă, unde se întrebuinta un sistem legislativ mixt. Reforma școlii, însă, cea începută de basarabeni încă în 1917, cu forțe proprii, a dat roade frumoase.

Concluzie: Prin prezentul studiu, revenim pe un alt făgaș onorabil, asupra ideii de reconsiderare a locului înaltului prelat în galeria de personalități marcante pentru istoria noastră. Pe lângă greaua misiune ce i-a revenit – de a-i readuce pe românii din Basarabia la matcă prin intermediul Bisericii, Gurie Grosu a fost cel care a trudit din tinerețe până la sfârșitul vieții asupra consolidării reperelor de legitimare identitară a basarabenilor, preponderent la scoaterea lor din cercul vicios al ignoranței prin instruire în limba maternă, prin educație de calitate, prin formarea de comportamente corecte, prin valorificarea filonului popular al culturii naționale. Tot el a coordonat unirea administrativă a Bisericii basarabene cu Biserica Română, contribuind în mod esențial la sincronizarea altor procese reformatoare de după Unirea politică de la 1918. Devenit mitropolit, Gurie Grosu nu abandonează activitățile didactice, canalizându-le spre organizarea învățământului superior în Basarabia, prin înființarea și susținerea Facultății de Teologie. Nu uită nici de activitățile misionare, urmându-și vocația de propovăduitor și ostenitor al ortodoxiei, reușind să contribuie la revigorarea misionarismului în întreaga Românie, prin organizarea și participarea, după 1918, la congresele misionarilor, dar și prin fondarea și susținerea revistei „Misionarul”, cea mai solidă publicație periodică de acest profil din România interbelică.

Discursul identitar al activităților didactice și iluminist-culturalizatoare a Mitropolitului Gurie constituie o valoare încă greu de estimat pentru istoria noastră și necesită concentrare de forțe investigative noi. Cunoașterea fără eclipse a trecutului nostru, prin cercetarea și revalorificarea obiectivă a perioadelor insuficient cunoscute și includerea în circuitul informațional a unui inedit material documentar, va consolida dimensiunile recuperatorii ale procesului educativ-formativ actual.

Bibliografie:

- Abecedar Moldovenesc pentru anul întâi de școală*, 1917, Chișinău, Tipografia Românească; ediția a II, 1918.
- „Așezământul obrazovaniei oblastei Bessarabiei și Așezământul pentru ocîrmuirea oblastei Bessarabiei”, 1993, în MIHAIL PAUL, MIHAIL ZAMFIRA. *Acte în limba română tipărite în Basarabia*, București: Editura Academiei Române, vol.I., p. 27-144.
- Biblia sau Sfânta Scriptură*, 1988, București: Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, p. 6.
- BUZILĂ BORIS. 1996, *Din istoria vieții bisericești din Basarabia*, Chișinău-București.
- CIACHIR NICOLAE, 1992, *Basarabia sub stăpînire țaristă (1812-1917)*, București: Editura didactică și pedagogică, p. 67.
- CIOBANU ȘTEFAN. 1923, *Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă*. Chișinău, p. 5.
- GHIBU ONISIFOR, 1992, *Pe baricadele vieții*, Chișinău: Universitas, p. 368-372.
- GROSSU SILVIA, coord., 2018, trilogia *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*: vol. I, *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*, 2007, Chișinău, Editura Epigraf, 300 p.; vol. II, *Mitropolitul Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei*. 2016, Chișinău, Editura Epigraf, 320 p.; vol. III, *Mitropolitul Gurie: Procesul și apărarea mea*. 2018, Chișinău, Editura Epigraf, 400 p.;
- GROSSU SILVIA, LILIANA ANGHEL, 2016, *Valențele didactice ale primului abecedar cu grafie latină din Basarabia*. În: *Mitropolitul Gurie – operă zidită în destinul Basarabiei*. Vol. II, trilogia *Mitropolitul Gurie – misiunea de credință și cultură*, Chișinău, Editura Epigraf.
- GROSSU SILVIA, 2000, „Limba română – dezideratul major al tuturor publicațiilor naționale”. În: *Analele științifice ale USM. științe socio-umane*, Chișinău, 2000, p. 334-337.
- Luminătorul*, 1917, nr. 5, p. 6-7.
- MIHAIL PAUL, 1993, „*Rolul național al bisericii ortodoxe din Basarabia*”, în *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chișinău: Știința, p.153.
- MORARU ANTON, 1995. *Istoria Românilor. Basarabia și Transnistria. 1812-1993*, Chișinău, p.19.
- POPOVSCHI NICOLAE, 1926, *Mișcarea de la Balta sau inochentismul în Basarabia. Contribuții la istoria vieții religioase a românilor din Basarabia*, Chișinău.
- POȘTARENCO DINU, 1998, *O istorie a Basarabiei în date și documente. 1812-1940*, Chișinău: Cartier, p 8.
- ȚURCANU ION, 1998, „*Un părinte spiritual al Basarabiei: Mitropolitul Gurie Grosu*” în ziarul *Literatura și arta*, Chișinău, nr.50, p.7.
- VORNICESCU NESTOR, 1999, „*Iubirea de limbă și credință străbună*” în revista *Magazin istoric*, București, nr.3, p.10.
- Un veac de aur în Moldova (1643-1743)*, 1996, Chișinău: Știința – București: Editura Fundației Culturale Române.

THE ROMANIAN WORLD PICTURE EXPRESSED BY MUSIC IDIOMS (REPEATED SPEECH)

Viorica LIFARI
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *Our research is concentrated on the study of music idioms used in the Romanian language that render the cultural specific mentality of the Romanian people by the existent proverbs and idioms and their usage in the context. The music terminology includes the popular music instruments as parts of idioms (repeated speech) alongside the verb a cânta (En. to sing/to play) and the examples are taken from the dictionary written by V. Sclifos (Sclifos, 2005) and V. Ilincan (Ilincan, 2019). In this paper we try to prove*

the idea of **Eugen Coseriu** that **repeated speech** is not always used as a quotation but also as an adaptation, technique which supposes the modification of the initial speech and its adaptation to the context.

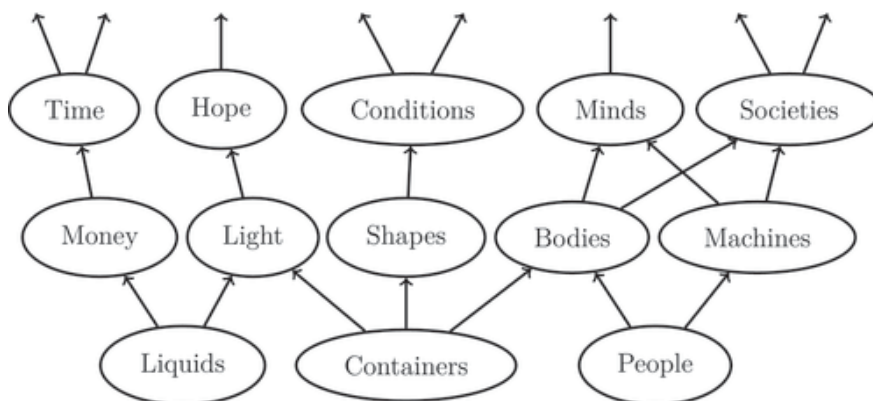
Keywords: abstract concepts, cognitive metaphor theory, music idioms, repeated speech, world picture.

Idioms are linguistic means peculiar to each language that most often aim at reflecting the mentality of the people who speak the given language. Evidently there are idioms or similar expressions across languages of the same origin, belonging to the same family of languages that reflect the common way of people perceiving the surrounding world. The branch of linguistics that deals with studying the linguistic means characteristic to a certain people is called ethno-linguistics. Thus ethno-linguists try to study the mentality of a given culture by researching the linguistic means which can render the cultural specificity these being proverbs and saying, idioms, collocations and repeated discourse. Through the image created by the idioms the researcher unveils the way a human belonging to a certain culture perceives especially abstract concepts and notions. These are expressed metaphorically by means of concrete objects, animals or insects or by their behaviour.

Music vocabulary or terminology is not an exception in this sense. Very often, especially in speech communication, people avoiding to be rude/direct or trying to specify what they exactly mean put into application idioms containing lexemes denoting music instruments or common words that stand for the act of singing or playing a musical instrument. Initially these linguistic means can have a literal meaning which is quite evident but at the same time there are contexts in which they are used metaphorically or metonymically to refer to the activity of the humans. In the last mentioned context we encounter lexemes that stand for most primitive music instruments, many of which can be found in other cultures as well. This fact is dictated by the way idioms are created and used, as most often idioms are found on the tongues of the common speakers, in speech communication, in informal style. Thus idioms are not created by professional musicians who use music terminology daily but by common users of the language. Moreover the lexemes denoting music instruments that are part of idiomatic expressions may belong to the given culture only and from the beginning render the ethnic character and the way of thinking.

The purpose of the given paper is to identify the variety of expressions including music terms in Romanian and to establish the situations or images connected with them. According to the Cognitive Metaphor Theory (CMT) suggested by G. Lakoff et.al. some images of abstract concepts expressed by metaphors are represented as a Container while others as a liquid in a Container. The size of the image with which the abstract concept is compared is another criterion in CMT: the size and the height of the object on which the metaphorical meaning is mapped is expressed by the idea Small is Bad, while Big is Good, also Up is good and Down is Bad.

According to Mathias W. Madsen “the “conceptual system” postulated by the mentioned above theory could be seen as a large, ordered structure (Lakoff & Johnson, 1980b). Its roots would be immediate, sensory experiences, and its leaves would be abstract concepts. Fig. 1 shows one way of sketching such a conceptual system, with nodes representing concepts, and the connections representing cognitive analogies.

This image, in turn, suggests that careful analysis might trace back any particular piece of abstract knowledge—about, say, mathematics, politics, or poetry—to its roots in bodily experience (Madsen, 2016: 881-908).

To identify and collect the linguistic data for this short research we have done some preparatory work. At first we consulted a glossary of music terms and picked out the Romanian national music instruments in order to be able identify the terms that stand for them (Glosar de muzică), (Scrifos, 2005). The next step of our investigation referred to the study of Vasile Ilinca's dictionary of Romanian expressions (Ilinca, 2016) from which we selected idioms containing a musical lexeme; at this stage being able to identify a typology of music instruments that is different from the classification of music instruments in musicology.

The first and most common is *toba* (the drum), a universal percussion instrument used since ancient times in various cultures, for various occasions, to attract the attention of the audience (in the Globe theatre at the beginning of the performance, in the army, etc.). The lexeme denoting this instrument can be encountered in the following idioms:

(1) *De regulă nu zicea nimica; dar așa uneori, cam în glumă se-ntâmplă să-i scape și lui câte o vorbă, bunăoară:*

- *Numai de nu ne-ar bate odată toba cu atâtea cacialmale! (I.L. Caragiale) (Ilinca, 2016: 123).*

(2) *Bunica bate doba,*

Bunica bate tare

Bunica bate doba cu maciuca'n casa mare. (Zdob și Zdub).

The literal meaning of the Romanian expression “a bate toba” is *to beat the drum* and its metaphorical meaning is to hang about gossiping about something or somebody, telling the “news”, “a secret” or refers to the act of *coughing at night* when sick. “A bate toba” means to announce something, to talk too much about something – referring to a traditional system of announcing the news” (Zafiu, 2010). In example (1) the word “cacialmale” serves as additional context to understand the exact meaning of the idiom *bate toba*. As they “cheat in playing cards” they have the chance to be considered as dishonest and get a bad reputation among other people about their manner of playing cards. The news will be delivered in a nosy and unpleasant way, similar to the *beat of the drum*: the harder the beat the worse the news.

Example (2) contains some more realia words from the Romanian culture, i.e. *casa mare*, which stands for the *guest room*, a room where only important events like weddings or funeral ceremonies begin. Rumours/gossip are normally spread by old people, mostly women, thus lexeme “bunica” (grandma) is a suitable one for the context and reveals the metaphorical meaning of the idioms “bunica bate doba”. At the same time, the meaning of the idiom can be literal as the adverb *tare* and the instrument with which she *beats the drum* is mentioned (*măciuca*). Moreover, the literary form of the word “toba” is adapted to the Bessarabian way of using it as “doba”.

Lexeme “toba” is part of other idioms such as: *a-și face burta tobă*.

(3) *După două linguri de colivă bei apă cu cana până ți se face burta tobă. (Zaharia Stancu) (Ilinca, 2016: 168)*

The image expressed in example (3) is the full human belly which has the size of a drum and the skin is spread tight as the skin of the drum. In Romanian specialists in linguistics would say this is not about the image as mentioned above but “a belly as hard as a drum”.

Another example worth discussing is “a fi tobă de carte”. For instance:

(4) *La școală să mergem dacă voim să ieșim tobă de carte. (I. Creangă) (Ilinca, 2016: 189)*

(5) *În care se vede cum oamenii tobă de carte pot fi la fel de bine puși în încurcătură ca și cei ignoranți. (Matei Vișniec) (Ilinca, 2016: 189).*

Rodica Zafiu claims that “the word “tobă” started to be used as part of many idioms and proverbs that suggest various associations beginning with its basic meaning. At times the gap between the scenarios and the images this word renders can serve as a single explication of some non-motivated expressions. If taken separately each scenario is transparent. The lexeme itself is used by folks in another form as “dobă” (as we could notice above) and is very close to the Hungarian old word

“dob”. Most of the expressions and sayings include in their meaning the function of the object and its historical contexts of usage.” (Zafiu, 2010), [Translated by V.L.]. The CMT helps in deciphering the meaning of some apparent similar constructions on the surface level: ““tobă de bătaie” is based on other images than “tobă de carte”. If in the first case we concentrate onto the action, the gesture of *beating the drum*, in the second expression the form of the instrument is decisive. In the expression “tobă de carte”, tobă is “a large and short tube made of wood the rims of which are covered with a tight skin. In other words “tobă de carte” (or de învățătură, de cultură etc.) is just a variant of the expression which often is used in the form “burduf de carte”. Iorgu Iordan explains this etymology in *Stylistics of the Romanian Language*. The Recipient, being depicted as full of content is a metaphor found in other lexical contexts as well: “tobă de bani” and nowadays “tobă de fotbal”. (Ibidem: Zafiu, 2010) [Translated by V.L.]. In this case we can refer to a leaned person as a Container full of knowledge similar to the form of the drum.

Alongside “toba”, the Romanian language is rich in idioms including a lexeme denoting such an instrument as “fluiorul” (the pipe). Very often the verb with the same root is used in expressions with negative meaning, for example:

(6) *Flueră-n vânt* (literal: to whistle in the wind) – about a person who wastes time or does nothing;

(7) *Flueră-n biserică* (literal: to whistle in the church) – about a person who is good for nothing;

(8) *Flueră-n bute* (literal: to whistle in the bottle) – about a drunk person.

Thus, from the above examples, we notice that the action of whistling in the Romanian culture is associated with emptiness. Similar to “blowing” that produces nothing unless there is an obstacle, whistling means Nothing.

Alongside “toba” and “fluior” the Romanian idioms put into application the term “cobză” which stands for another national instrument (the lute). This way we notice such expressions as: *a fi răcit cobză* (to have a bad cold), *a-i face pântecele cobză* (to beat), *a se face cobză* (to get drunk). In what follows we come with some sentences containing these idioms:

(9) *Într-adevăr Lidia era răcită cobză. Andreea Ibacka face tot posibilul pentru a îi trece cât mai repede. (Căncanrd))*

(10) *Să-i faci chica topor, spinarea dobă și pântecele cobză. (I. Creangă), (Ilincan, 2016:255)*

(11) *În seara aceea, bărbatul s-a făcut cobză și abia a ajuns acasă. (Ilincan, 2016:255)*

From the above contexts we notice the association of a sick person with the sound of the string of a musical instrument (example 9). The comparison of a person who has got flu with the string instrument is not accidental. The thick strings of “cobza” are tuned an octave lower than the thin ones. They produce awful, strong sounds when are touched by the whole hand. In a similar way the voice of a sick person is associated to the sound of the thick string of “cobza” (libertatea.ro) in this case the music property of the instrument or its functionality is used as motivation for the meaning of the idiom.

In the following two examples the created metaphor puts into application the shape of “cobza”, curved on the outside. So the image of a drunk person or the one that has been beaten heavily is a curved one, which means that Straight is Good and Curved is Bad.

Often the Romanian language makes use of expressions that include lexeme “cântec” (song) or its verb “a cânta” (to sing) in their structure. They are: *a cânta cuiva în strună* (to agree with smb.), *a-i cânta sticleții în cap* (to be mad), *a-i cânta prohodul* (to be against smb.), *a cânta cocoșul* (to be the leader), *a cânta la altă masă* (to refuse somebody), *a-i scoate cuiva cântec* (to invent a story about somebody), *a o duce într-un cântec* (to be on the same wave), etc. By using them in context we can confirm their dictionary meaning or identify another one. For example:

(12) *Dacă s-ar da o lege să se confişte toate celularele ar fi ca și cum ne-ar rade câte o sprânceană și ne-ar astupa câte-o nară. Am fi o specie dubioasă de buimaci și ne-ar cânta sticleții în cap. (libertatea.ro)*

(13) *De o lună și mai bine, cei doi îi cântau prohodul individului, dar nu reușeau să-l prindă cu ceva. (Ilincan, 2016:212)*

(14) *Eu te voi lua dacă tu mă alegi, răspunse Făt-Frumos; dară să știi că în casa noastră voi ca să cânte cocoșul iar nu găina. (P. Ispirescu) (Ilincan, 2016:212)*

(15) *Justiția îl trimite pe Bahmu și Prigoană să cânte la altă masă. (enational.ro)*

(16) *În sat lumea i-a scos cântec fetei, dar ea nu se mai sinchisea. (B.P. Hașdeu) (Ilincan, 2016:213)*

(17) *Eu cu Dumitru însă o duceam într-un cântec strângând viorele și toporași de pe lângă plai și mergeam tot zburdând și hârjonindu-ne. (I.Creangă)*

Trying to make a connection between the target meaning with the source one we identify a scenario depicted by idiom from example (12). In this case we understand the intrusion of a bird into a human's head to denote his inadequate state of mind. Physical disorder stands for psychological disorder. Thus we identify the metaphor: Order is Good and Disorder is Bad. But why is this a bird? I think this way to perceive a mental illness is common in other languages as well, for instance in Russian. In Russian the bird is a coo-coo. This image is also associated with the mental state when the Patient hears another voice in his head this being probably "a bird".

Example (13) is associated with the pre-burial ceremony in orthodox Christianity when the priest sings the last song for the dead (this is called "prohodul"), the transition of the human from one state (life) into another (death).

In sentence (14) we encounter a case of metonymy associated with the scenario from the life of domestic birds, where the rooster has the first voice.

The examples that include the noun "cântec" describe both scenarios and images. "Cântec" stands for both positive and negative phenomena: in (16) it means "bad things", while in (17) it denotes "the same (good) mood" which can be identified by the simultaneous actions done by the actors.

After having conducted this short study of music idioms in Romanian we tried to classify them according to the CMT suggested by G. Lakoff, who claims that metaphor is a creative unit of thought which reveals the ways an individual belonging to a certain ethnic group expresses abstract concepts.

We managed to analyse expressions including three national music instruments and noticed that in using music terms in idioms their physical image is emphasized and not their functionality most of all. Thus the concrete object image is mapped on the abstract concept to give it a shape of the former. The closed or open rims of the Container are also important for rendering a usefulness of uselessness of the discussed concept. Also, Curved is Bad and Straight is Good; Order is Good and Disorder is Bad metaphors were identified. The noise/music of a string as part of a whole music instrument is often associated with mental health states of a human being.

The other groups of metaphors base their meaning on actions or scenarios and are mostly associated with the process of singing or producing various sounds. In this case actors that are animate nouns such as humans and birds and their actions are employed.

Moreover we have encountered no deformation in the meaning or the structure of the studied idioms given in the dictionary when used in contexts, idea suggested by Eugen Coșeriu.

Bibliography:

- LAKOFF, George, 1992. The Contemporary Theory of Metaphor. Disponibil: terpconnect.umd.edu/~israel/lakoff-con TeorMetaphor.pdf (vizitat la 02.02.2016).
- MADSEN, W., Mathias, 2016, Cognitive metaphor Theory and the Metaphysics of Immediacy. In: Cognitive Science. Volume 40. Issue 4. P. 881-908. Disponibil: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/cogs.12320> (vizitat la 11.10.2021).
- MUNTEANU, Cristinel, 2012, Lingvistica integrală coșeriană. Teorie, aplicații și interviuri. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”.

ZAFIU, Rodica, 2010, Cuvinte nepotrivite. Tobă de bătaie, tobă de carte. Disponibil <https://dilema-veche.ro/sectiune/tilc-show/articol/toba-de-bataie-toba-de-carte> (vizitat la: 11.10.2021)

CUDDON, J., 1999 The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory [fourth edition], Penguin Books.

GLOSAR DE MUZICĂ. Disponibil: https://ro.wikipedia.org/wiki/Glosar_de_muzic%C4%83 (vizitat la: 11.10.2021)

SCLIFOS, Valeriu, 2005, 1200 de frazeologisme ale limbii române. Chișinău. 88 p. Disponibil :, <http://ru.scribd.com/doc/148803655/Frazeologisme> (vizitat la 23.10.2016).

ILINCAN, Vasile, 2016, Dicționar de expresii românești în contexte. <http://www.editura.ubbcluj.ro/bd/ebooks/pdf/1797.pdf> (vizitat la 17.06.2021).

https://www.versuri.ro/versuri/zdob-si-zdub-boonika-bate-doba-_076.html# (vizitat la 11.10.2021).

www.cancanrd (vizitat la 12.10.2021)

<https://www.libertatea.ro/stiri/de-unde-vin-cele-mai-populare-expresii-unele-au-origini-la-care-nu-te-ai-fi-gandit-in-veci-1205705> (vizitat la 12.10.2021).

<http://www.enational.ro/>(vizitat la 12.10.2021).

DE LA VIZUAL LA VERBAL: UNELE ASPECTE ALE COMUNICĂRII NARATIVE ÎN ROMANUL ISABELEI ALLENDE “LA CASA DE LOS ESPÍRITUS”

Laura MÎRZAC
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *This article addresses a very complex topic, due to its position at the confluence of several areas of scientific interest. The exploration of verbal resources, through which the visual perception is concretized within a literary text, creates a favorable ground for the fusion of elements that belong not only to the scope of the language and literature, but also to such research areas as exact sciences, reception psychology and, of course, painting. The reality, which, in fact, is singular, is shown to be multiple, taking into account the fact that each person looks at the world from his/her own point of view, i.e. from a specific perspective. In turn, visual perception is a complex process, as it consists not only in receiving an external stimulus, but also in interpreting it, or the latter differs from one individual to another. The novel “La casa de los espíritus” and the unmistakable way of the author Isabel Allende to create a world “impregnated” with magical realism illustrate this circular relationship as well as possible and exemplify it through an imposing succession of verbal means that reflect the visual perception in its entire complexity.*

Keywords: *Narration, narrative communication, point of view, narrative perspective, visual image, verbal means, style.*

Prezentul articol abordează un subiect deosebit de complex, în virtutea situației acestuia la confluența mai multor domenii de interes științific. Actualitatea și importanța problemei abordate sunt determinate de situarea subiectului investigat la intersecția naratologiei și lingvisticii, acestea bazându-se, la rândul lor, pe rezultatele numeroaselor cercetări efectuate de-a lungul secolelor în domeniul filozofiei, psihologiei, științelor exacte și, bineînțeles, al artelor vizuale.

Explorarea resurselor verbale, prin intermediul cărora se concretizează percepția vizuală în cadrul unui text literar, creează un teren favorabil pentru fuzionarea unor elemente ce aparțin nu doar segmentului lingvo-literar. De exemplu, din punctul de vedere al filozofiei, realitatea, care, de fapt, este singulară, se arată a fi multiplă, ținând cont de faptul că fiecare persoană privește lumea din propriul său punct de observație, adică dintr-o perspectivă specifică. În felul acesta, percepția și cunoașterea realității variază în funcție de perspectiva adoptată în fiecare caz concret, ultima prezentându-se ca o componentă inseparabilă a realității. Prin urmare, fiecare posedă un punct de

vedere sau o viziune proprie asupra realității, iar adevărul nu este altceva decât abordarea lumii din perspective diferite. Suma acestor puncte de vedere divergente facilitează apropierea maximă de adevărul absolut, precum și de omnisciență. La rândul său, percepția vizuală reprezintă un proces complex, întrucât constă nu doar în receptarea unui stimul din exterior, ci și în interpretarea acestuia, or ultima diferă de la un individ la altul.

Dacă extrapolăm cele expuse anterior asupra naratologiei, reușim să identificăm o legătură evidentă între percepția vizuală și conceptul denumit *punct de vedere*, controversat în virtutea eterogenității criteriilor puse la baza elaborării tipologiilor naratorului, a confundării *punctului de vedere* cu tipul de narator, precum și a diversității terminologice care, indubitabil, creează multiple obstacole pentru o interpretare univocă a acestuia. În pofida unei aparente referiri la percepția vizuală, *punctul de vedere* nu se limitează doar la aceasta, ci se manifestă ca un concept deosebit de complex care se prezintă într-o structură ierarhică reflectată în următoarea formulă: autorul empiric optează pentru un subiect-perceptor/locutor (narator diegetic/nondiegetic sau personaj), îl dotează cu o identitate, îl situează într-un cadru spațio-temporal, îl transformă în exponent al unei ideologii și îi atribuie un discurs corespunzător factorilor enunțați anterior. Această formulă se sprijină pe teoria formulată de naratologul german Wolf Schmid, potrivit căreia punctul de vedere reprezintă „o confluență de condiții generate de factori externi și interni, care influențează asupra percepției și transmiterii evenimentelor”. (Schmid, 2003: 67) De aici rezultă necesitatea cercetării punctului de vedere nu doar într-un cadru limitat al percepției vizuale, ci în aspect perceptiv, spațial, temporal, ideologic și, bineînțeles, verbal. Totodată, este evidentă și necesitatea elucidării structurilor externă și internă ale comunicării narative, în urma căreia putem constata că predilecția autorului pentru un anumit tip de narator (subiect-perceptor / subiect-locutor) îi permite să focalizeze și să surprindă vizual doar acel segment al realității înconjurătoare, care este compatibil cu intențiile sale narative, cu sistemul său de valori etc..

Evident, numărul istoriilor care pot fi povestite este infinit. Istoriile care merită a fi scrise nu sunt aceleași pentru toți. O istorie interesantă pentru un autor nu va fi neapărat potrivită pentru altul. Fiecare dintre ei va trebui să opteze pentru cea care prezintă mai multe puncte de tangență cu lumea sa interioară. În afară de aceasta, este nevoie de o deosebită sensibilitate și experiență tehnică pentru a putea traduce această lume imaterială într-o succesiune de cuvinte care, în cele din urmă, va alcătui textul istoriei. Procesul scrierii se va transforma într-un punct tranzitoriu, intermediar între realitatea tangibilă și lumea impalpabilă în care se situează creația literară. În felul acesta, rezultatul final va purta, inevitabil, amprenta personalității creatorului său. La rândul său, naratorul nu trebuie confundat și/sau identificat, sub nicio formă, cu autorul, acesta reprezentând, mai curând, un *alter ego*, „o dublură” sau „un substitut literar” al autorului care va fi întotdeauna diferit de persoana empirică. Totodată, se va ține cont de faptul că naratorului îi revine responsabilitatea de a convinge lectorul de faptul că cele relatate de el corespund adevărului, acesta urmând să creeze o aparență de verosimilitate sau o proiecție verosimilă a unui univers diferit de cel real. Astfel, ținem să subliniem o dată în plus că niciunul dintre elementele elucidate nu urmează a fi neglijat, întrucât, în absența a cel puțin unuia dintre acestea, întreaga rețea de relații sistemice va înceta să mai funcționeze.

Ulterior, acești factori se reflectă fie în (im)parțialitatea percepției și transmiterea ulterioară a faptelor percepute, fie în dreptul la „selectivitate”, deoarece, din infinitatea elementelor care integrează realitatea înconjurătoare, subiectul-perceptor/locutor admite doar un număr redus, ignorând sau trecând cu vederea o succesiune impunătoare de fapte și „adevăruri”, care nu reușesc să producă o rezonanță asupra lumii sale interioare. Anume din acest motiv, foarte frecvent se insistă asupra meticulozității cu care urmează a fi selectat subiectul-exponent al punctului de vedere, dat fiind faptul că accesul acestuia la realitatea înconjurătoare devine posibil doar datorită virtuților sau restricțiilor pe care i le dictează inteligența, sensibilitatea, vârsta, nivelul de cultură etc. Viziunea subiectului perceptor/locutor este, prin definiție, subiectivă și include o porțiune „limitată” a experienței sale, întrucât autorul îi interzice accesul la cunoașterea absolută.

Diferența de receptare a evenimentelor urmărite va depinde, în primul rând, de poziția spațială, pe care o va adopta naratorul în raport cu acestea. Anume acest fapt îl va determina pe subiectul-

observator să-și centreze atenția asupra detaliilor unor fapte și să treacă cu vederea altele, pentru a-și „construi istoria” în strictă conformitate cu poziția adoptată. Semnificația sintagmei *punct de vedere spațial* trebuie înțeleasă literalmente, acesta diferențiindu-se net de celelalte planuri, în care termenul *punct de vedere* capătă o semnificație metaforică. La rândul său, punctul de vedere temporal, desemnează distanța dintre receptarea primară și ulterioară a evenimentelor. „Receptarea” presupune, în acest context, nu doar impresia inițială, ci, de asemenea, procesarea și conștientizarea acesteia, odată cu deplasarea punctului de vedere pe axă temporală, în urma căreia se vor produce schimbări care vor afecta gradul de cunoaștere și esența aprecierii. Astfel, în funcție de creșterea sau descreșterea distanței temporale, se va putea amplifica sau restrânge aria de cunoaștere și, în consecință, va fi posibilă o revalorificare a evenimentelor receptate.

Romanul „La casa de los espíritus” (1982) și maniera inconfundabilă a autoarei Isabel Allende de a crea o lume „impregnată” de realism magic, ilustrează cât se poate de bine această relație circulară și o exemplifică printr-o succesiune impunătoare de mijloace verbale care reflectă percepția vizuală în toată complexitatea ei. În aceeași ordine de idei, urmează să menționăm că specificul resurselor verbale identificate necesită o elucidare aparte, întrucât nu este nici exhaustiv, nici normativ, exclude posibilitatea aplicării metodei statistice sau formularea unor concluzii cu caracter general care ar presupune implicit standartizarea literaturii, or standartizarea este contrară esenței acesteia.

Astfel, atunci când ne-am propus să analizăm tranziția de la vizual la verbal pe baza romanului Isabellei Allende „Casa spiritelor”, am ținut cont și de faptul că ne aflăm, cu preponderență, într-un cadru al discursului narativizat sau al vorbirii indirecte în care autorul optează pentru un narator nondiegetic care își subordonează toate procedeele narrative și a cărui misiune nu se reduce la transpunerea unei comunicări în propoziții subordonate, ci constă în a o comprima, a o integra în propriul discurs și, prin urmare, a o interpreta recurgând la propriul stil. Deși este vorba, despre un narator nondiegetic care narează istoria recurgând la mărcile gramaticale ale persoanei a treia, adesea putem observa prezența abundentă a verbelor de percepție vizuală, prin medierea cărora acest narator deleghează misiunea percepției unui focalizator. Or, grație focalizatorului, competența sa cognitivă este întregită, aparent, de o viziune complementară și, în consecință, se reușește a evita o eventuală manifestare a superficialității din partea acestuia. Ceea ce reușește, de fapt, este diminuarea propriei responsabilități pentru cele afirmate și obținerea unui plus de fiabilitate.

Clara estaba sentada al lado de su madre y esta le apretaba la mano con impaciencia cuando el discurso del sacerdote se extendía demasiado en los pecados de la carne, porque sabía que eso inducía a la pequeña a visualizar aberraciones que iban más allá de la realidad, como era evidente por las preguntas que hacía y que nadie sabía contestar. Clara era muy precoz y tenía la desbordante imaginación que heredaron todas las mujeres de su familia por vía materna.

Miró a sus hijos, los menores estaban cansados, rígidos en su ropa de domingo, y los mayores comenzaban a distraerse. Posó la vista en Rosa, la mayor de sus hijas vivas, y, como siempre, se sorprendió. Su extraña belleza tenía una cualidad perturbadora de la cual ni ella escapaba, parecía fabricada de un material diferente al de la raza humana. (...) Al nacer, Rosa era blanca, lisa, sin arrugas, como una muñeca de loza, con el cabello verde y los ojos amarillos, la criatura más hermosa que había nacido en la tierra desde los tiempos del pecado original, como dijo la comadrona santiguándose. (Allende, 2014: 4)

La rândul lor, verbele de percepție vizuală, care, în cazul nostru, activează în calitate de actualizatori ai planului perceptiv, ne deschid accesul la o altă serie de detalii care prezintă interes pentru intențiile narrative reușind să le încorporeze prin intermediul unui fond lexical variat, marcat din punct de vedere afectiv, precum și a unei succesiuni de unități lexicale neutre, care capătă valori stilistice datorită interacțiunii pe care o efectuează în cadrul contextului și datorită materializării lor în cadrul mai multor figuri de stil, așa cum sunt epitetul, metafora, hiperbola, antiteza, enumerația. În aspect gramatical, prezintă interes adverbele dubitative care activează, din nou, în calitate de actualizatori ai planului perceptiv și denotă inaccesibilitatea naratorului la o percepție absolută. Însă nu este exclus că aceleși adverbe dubitative ar putea activa în calitate de actualizatori ai planului temporal, care vizează distanța dintre percepția primară și ulterioară a evenimentelor.

Atunci când ne propunem să analizăm mijloacele verbale din cadrul planului ideologic, observăm că, și de această dată, căile de acces converg spre planurile perceptiv, spațial și temporal, deoarece ne aflăm într-un cadru temporal care servește drept fundal pentru succedarea a patru generații ale unei familii cu circumstanțele istorice, sociale și culturale asociate acestui cadru și, în felul acesta, suntem conștienți de faptul că în cazul unei potențiale substituiri a acestuia sau a subiectului perceptor, aceeași realitate va fi percepută de pe alte poziții, nu neapărat prin prisma stărilor pesimiste, demotivante și demoralizatoare.

Por momentos la tristeza me invadía, era más fuerte que el enojo que había estado incubando durante tanto tiempo, más fuerte que el odio que sentía por Pedro Tercero García. Deben haber pasado un par de horas antes de divisar los chatos galpones del aserradero, ubicados en semicírculo en un claro del bosque. (Allende, 2014: 155)

Sintetizând, se poate conchide că autoarea nu realizează o proiecție a realității obiective, ci creează o realitate subiectivă, în conformitate cu propria sa viziune asupra acesteia. Exemplele analizate ne-au permis să identificăm o serie întreagă de mijloace verbale (gramaticale, lexicale și stilistice), care au revelat imposibilitatea explorării punctului de vedere într-un cadru limitat al percepției vizuale și să conchidem, de asemenea, că impactul pe care îl exercită acestea asupra configurării punctului de vedere nu este determinat de extensia cantitativă, de gradul de neutralitate sau expresivitate stilistică etc., ci doar de stilul individual și irepetabil al autoarei, de capacitatea acesteia de a selecta și a combina resursele verbale într-un mod care să asigure producerea efectului scontat sau, inclusiv, să provoace instanța receptoare la o decodificare inedită a materialului lecturat.

Bibliografie:

- CIPLIJAUSKAITĖ, Biruté, 2001, *La novela femenina contemporánea: hacia una tipología de la narración en primera persona*, Anthropos, Barcelona.
- CONTURSI, María Eugenia, FERRO Fabiola, 2006, *La narración. Usos y teorías*, Grupo Editorial Norma, Barcelona.
- GARRIDO DOMÍNGUEZ, Antonio, 1996, *El texto narrativo*, Síntesis, Madrid.
- MALDONADO, Concepción, 1991, *Discurso directo y discurso indirecto*, Taurus Universitaria, Madrid.
- SANTIESTEBAN NARANJO, Ernan. 2014, *Introducción a la estilística*, Editorial Académica Universitaria.
- VERDÍN DÍAZ, Guillermo, 1970, *Introducción al estilo indirecto libre en español*, Editorial Revista de Filología Española Anejo XCI, Madrid.
- ШМИД, Вольф, 2003, *Нарратология, Языки славянской культуры*, Москва.

Corpus:

ALLENDE, Isabel, 2014, *La casa de los espíritus*, Plaza Janés, Barcelona.

ÎMPRUMUTURILE DIN LIMBILE GERMANICE ÎN SPAȚIUL LINGVISTIC AL PENINSULEI ITALICE: ANALIZĂ DIACRONICĂ, DIATOPICĂ ȘI LINGVISTICĂ

Tatiana PORUMB
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The study of Germanisms in the linguistic space of the Italian peninsula is part of the research on intercultural phenomena related to space and migration, combining the main domains of interest of Romance philology and Germanic philology.*

The purpose of this work is to describe the phenomenon of Italo-Germanic isomorphism from a historical, geographical, socio-cultural and linguistic perspective, following the dynamics of relations, the ways of asserting and imposing Germanic identity and its transposition into collective social practices and the language of Italic peoples and later into dialects and / or into Italian. To achieve this goal, a series of sequential objectives are proposed to determine the origin and periodization of Germanisms, their geographical distribution area, areas of influence and lexical areas concerned, linguistic criteria for recognizing Germanisms in standard Italian, frequency of use of Germanisms in Italian at the present stage, Germanisms as an element of differentiation from other Romance languages and as object of diachronic and socio-linguistic study.

Cuvinte-cheie: *germanism, antroponim, toponim, criteriu grafico-fonetic, metodă comparativ-istorică*

Reflecțiile asupra fenomenelor interculturale referitoare la spațiu și migrație au o relevanță deosebită astăzi. Într-o lume din ce în ce mai globalizată, în care au loc mari mișcări de oameni, care, împreună cu mass-media, favorizează răspândirea produselor culturale lingvistice ale diferitelor popoare cu mult dincolo de granițele naționale, crește interesul de a analiza modurile și impacturile acestui tip de schimburi. Studiarea fenomenelor izomorfe ne permit să analizăm transformările din prezent și să facem presupuneri pentru viitor, dar totodată ne ajută să conturăm o viziune mai clară și fațetată a unui trecut pe care, în multe cazuri prin generalizare, am putea să-l percepem ca fiind monolitic.

Studiul germanismelor în spațiul lingvistic al peninsulei italiice reprezintă o parte din această amplă direcție de studii, combinând domeniile de interes ale filologiei romanice și filologiei germanice, care intră într-o sinergie fructuoasă. Analiza acestui superstrat, produs de migrația germanilor pe teritoriul peninsulei italiice, este inerent interdisciplinar și reprezintă obiectul de studiu în plan diacronic, diatopic, dialectologic și lingvistic.

Prin urmare, intenția acestei lucrări este de a descrie fenomenul izomorfiei italo-germanice din perspectiva istorică, geografică, socio-culturală și lingvistică, urmărind dinamica relațiilor, modalitățile de afirmare și impunere a identității germanice și transpunere a acesteia în practicile sociale colective și respectiv în limba popoarelor italiice, numite dialecte și ulterior în limba italiană. Ipoteza de lucru se axează pe ideea că cunoașterea mai multor limbi romanice și germanice sporește eficiența determinării germanismelor în limba italiană standard prin aplicarea și sensibilizarea intuiției lingvistice, bazată pe mecanisme cognitive complexe de cunoaștere, asociere, comparație, inducție și deducție.

Originea comună a tuturor limbilor germanice este cunoscută sub numele de proto-germanică, strămoșul comun ipotetic al tuturor limbilor germanice, ipotetic pentru că nu este confirmat în mod direct prin intermediul unui text, această limbă fiind construită cu ajutorul metodelor lingvisticii comparative. Din perioada în care au fost atestate, varietățile de limbi germanice au fost împărțite în trei grupe: limbi germanice de vest, de est și de nord. Relația exactă dintre ele este greu de reprodus, dar se știe că ele au rămas mutual inteligibile în timpul perioadei de migrații între secolele III-XI. Primii migratori își trăgeau originea din triburile germanice ale goților, vizigoților, saxonilor, anglilor, longobarzilor, suevilor, ș.a. Cam din secolul al X-lea, varietățile de limbi germanice s-au diferențiat destul de mult pentru a nu mai fi mutual-inteligibile între ele.

Delimitarea conceptelor de împrumut din limbile germanice vechi și cele de după perioada de tranziție la Evul Mediu, reprezintă un binom dialectic diacronic al proceselor evolutive ale limbilor germanice. Pentru delimitarea acestor două categorii de împrumuturi, în limba italiană sunt folosiți respectiv termenii, *germanismi* pentru împrumuturile din limbile germanice din orice limbă germanică până în secolul al XI și *tedeschismi* pentru cuvintele nemțești preluate doar din limba germană veche și modernă de după secolul al XI.

În istoria milenară, Imperiul Roman a cunoscut momente de dezvoltare, dar și numeroase crize, ca cea din secolul al III-lea. Conflicturile interne, războaiele civile, anarhia militară, problemele sociale, dificultățile economice sau fiscalitatea excesivă aveau un impact asupra vieții zilnice a romanilor. Sistemul roman dădea semne de epuizare. Primele contacte cu lumea germanică fac

referință la epoca antică a primelor secole ale Imperiului Roman. Cele mai vechi împrumuturi, așa-numitele *paleogermanisme* (Migliorini, 1960: 74), din perioada anterioară căderii Imperiului Roman, au intrat deja în latina clasică și vulgară, stabilindu-se astfel în lexicul patrimonial al limbii italiene. Acestea sunt cuvinte atestate timpuriu, dar încă folosite în italiană, cum ar fi *sapone* „săpun”, *tasso* „rată”, *uosa* „încălțăminte în formă de cizme, purtate în timpul Evului Mediu”, *vanga* „hârleț”. În unele cazuri cuvintele denotă lucruri necunoscute lumii latine (*alce* „specie de cerb”), în altele înlocuiesc cuvintele latine (*vanga* în locul cuvântului latin *bipalium*).

În primele secole ale imperiului, deplasările și invaziile populațiilor germanice au produs moșteniri de diferite dimensiuni în lexicul latin medieval și în limba latină vulgară din diferite teritorii ale peninsulei italiene, care s-au format treptat din fragmentarea latinei. Nu este întotdeauna ușor și sigur de atribuit un cuvânt unei limbi germane precise. Criteriile schițate de Migliorini (Migliorini, 1960: 74-77] și rezumate de Zolli (Zolli, 1991: 136-137) sunt preponderent indirecte: cronologia primelor atestări (antichitatea cuvintelor este contestată dacă acestea lipsesc în limbile sardă și română), aria de difuzare în antichitate sau în zilele noastre.

Dominația și etniile germanice care au marcat istoria și limba italiană cu referire la perioada istorică din secolele al V-lea – al VIII-lea sunt triburile gotice conduse de Teodorico, invazia cărora avu loc în 489, ostrogotice (493-553) și longobarde (569-774). Prăbușirea Regatului Lombard va fi înfăptuită de al treilea popor germanic, cel al francilor lui Carol cel Mare. Prin urmare, vom distinge în creștere diacronică *gotismele*, *longobardismele* și *franconismele*, preluând astfel prin calc lingvistic din italiană denumirile de împrumuturi corespunzătoare popoarelor germanice de la care a fost făcut împrumutul.¹

Elementul gotic include termeni ai vieții militare (*bando* „anunț”, *elmo* „cască”, *guardia* „gardă”), chiar și cu evoluții semantice ulterioare, cum ar fi *albergo*² inițial „refugiul armatei”, apoi „hotel”, precum și cuvinte ale vieții de zi cu zi și de uz casnic (*nastro* „bandă”, *fiasco* „eșec”, *rocca* „cetate”, *spola* „navetă”, *arredare* „a mobila”).

Din limbajul longobarzilor pătrunde cea mai consistentă moștenire de împrumuturi, în multe cazuri utilizate și astăzi în vorbirea curentă, cu urme semnificative în toponimie și antroponimie: *bara* „sicriu”, *biacca* „plumb alb”, *federa* „față de pernă”, *ricco* „bogat”, *russare* „a sforăi”, *scaffale* „raft”, *schermire* „a proteja”, *sguattero* „servitor”, *balcone* „balcon”, *zuffa* „luptă”; părți din corpul uman *schiena* „spate”, *stinco* „tobie, pulpă”, *milza* „splină”, *anca* „șold”, *guancia* „obraz”. În schimb, termenii strâns legați de cultura longobardă (*arimanno* „soldat în serviciul Regatului Longobard”) au dispărut din utilizare; altele au rămas doar în uzul literar (*strale* „săgeată”).

Printre numeroasele antroponime de origine germanică există atât cele comune și difuze pe întreg teritoriul al peninsulei (*Alberto*, *Federico*, *Riccardo* și *Roberto*, doar pentru a menționa câteva din acestea), cât și cele cu o difuzie mai specifică, regională sau cu o frecvență mai mică astăzi (de exemplu, *Clotilde*, *Folco*, *Lapo*, *Gesualdo*, *Gisella*, *Gottardo*, *Rodolfo*, *Rolando*, *Uberto*, *Ugo (-lino)*).

Axa diacronică este deosebit de interesantă în evoluția onomasticii: antroponimele antice romane au devenit din ce în ce mai rare în Evul Mediu, fiind înlocuite cu cele germanice și creștine. Perioada de vârf este atestată în jurul secolului al X-lea, când se estimează că aproximativ 75% din antroponimele din peninsula italiană erau germanice (Bonfante, 1977: 58).

Pentru a determina franconismele problema este mai complexă, deoarece francii care au ajuns în Italia din Galia, unde locuiau deja permanent de două secole, erau bilingvi, iar mulți din ei chiar romanizați: prin urmare, este complicat să discernem dacă un cuvânt aparține francilor sau face parte din patrimoniul galo-roman.

Având în vedere raritatea dovezilor directe, cea mai puternică mărturie pe care o au lăsat-o populațiile germanice sunt elementele lexicale și morfologice pătrunse în limba italiană și dialect-

¹ [https://www.treccani.it/enciclopedia/germanismi_\(Enciclopedia-dell'Italiano\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/germanismi_(Enciclopedia-dell'Italiano)/)

² (1050) Atestat sub forma *herberger* în franceza veche, provenç. *alberguar*; spaniolă și portug. *albergar*; ital. *albergare*; din germanică: limba germană veche *heriberga*, „tabără militară”, *heri*, „armată” *berge*, „locuință”: adăpostire corespunzătoare a oamenilor de război, apoi, prin extinderea sensului, locuințe în general și chiar hotel.

tele italiene. Pentru a recunoaște germanismele la prima vedere, Giovanni Fort propune trei criterii grafico-fonetice de eficacitate generală dar nu absolută. Vor fi considerate de origine germanică cu rare excepții toate cuvintele, elementele onomastice și toponomastice, care încep cu grupul de litere **gu**+vocală. Vom enumera câteva exemple de germanisme adaptate în limba italiană, care pot fi identificate cu ușurință în una din limbile germanice moderne: *gualdo* “pădure” din longobardă *Wald* (în germană *Wald*), *guisa* “mod, manieră” de la *Wisa* (în germană *Weise*), *guancia* “obraz” din longobardă *Wankja* (în germană *Wange*), *guanto* “mănușă” din franconă *Want* (în suedeză *vante*), *guastare* “a strica, deteriora” din germana veche *wasten* (în engleză *waste*), *guerra* “război” din franconă *werra* “conflict” (în engleză *war*).

Multe din cuvintele italiene care încep cu **sche-** sau **sch-** sunt de origine germanică veche. Exemplele propuse respectă același criteriu de corespondență cu limbile germanice moderne: *schermo* “ecran” (în suedeză *skärm*), *scherzare* “a glumi” (în germană *scherzen*), *schiena* “spate” (în engleză *shin*, în suedeză *skenben*), *schiniere* “armură pentru gleznă” (în suedeză *skenben*), *schiuma* “spumă” (în suedeză *skum*).

Fac excepție cuvintele care în italiană încep cu **sch-**, **ghi-**, **sche-**, dar nu provin din limbile germanice ci din latină sau greacă *schiaivo* “sclav” din lat. *sclavu(m)*, *chiave* “cheie” din lat. *clave(m)*, *ghiandola* “glandă” din lat. *glandula(m)*, *schema* din gr. *schema*. Explicația o găsim în istoria evoluției limbii italiene. Grupurile de litere latinești **cl-**, **gl-**, **pl-** plus o vocală au evoluat în italiană în **chi-**, **ghi-**, **pi-**: lat. *clamare* > *chiamare*, lat. *glaciem* > *ghiaccio*, lat. *plenum* > *pieno*. Astfel, când avem cuvinte care încep cu litera **s-** plus unul din grupurile de litere **chi-/che-**, vom verifica în dicționar dacă nu sunt latinești sau vom stabili acest fapt cu ajutorul comparației cuvântului în alte limbi romanice (rom. *sclav*, *cheie*, *glandă*, *plin*). Existența unor forme asemănătoare în alte limbi romanice poate servi drept dovadă a provenienței cuvântului de la același etimon comun, în cazul dat din latină.

Fac excepție de-asemena și cuvintele create cu prefixul **s-**: *schiarire* “a decolora” de la adjectivul *chiaro*, *schiaivare* “a scoate cuiele”, *schiodare* “a scoate cuiele” de la substantivul *chiodo*. Cu ajutorul analizei morfematice a lexemului se poate delimita fenomenul derivațional de cel de împrumut.

Sunt de proveniență germanică aproape toate cuvintele italiene care încep cu consoana **z-** surdă sau „aspră”. De exemplu *zinna* “înotătoare, aripioară” (în suedeză *tinne*) sau *zanna* “colț” (în germană *Zahn*). Aceste cuvinte nu sunt multe la număr, vreo douăzeci primitive și plus derivatele acestora (*zampa*>*zampata*, *zappa*>*zappare*, *zattera*, *zito/a*>*zitello/a*, *zuppa*>*inzuppare*).

Un criteriu ajutător poate fi considerat cunoașterea mai multor limbi romanice și germanice, care-i permite cercetătorului să dezvolte o intuiție lingvistică bazată pe analiza comparativă-istorică a lexemelor.¹

Deci, cu scopul de a verifica funcționalitatea criteriilor lingvistice enumerate mai sus, aplicate pentru a determina germanismele și frecvența acestora în textele din presa italiană modernă, am selectat ziare care apar în regiunile de nord ale Italiei, unele fiind de importanță națională iar altele de importanță regională și articole care reprezintă diferite domenii de activitate ale societății. Am citit mai mult de o sută de articole din presa electronică. În acest articol rezumativ vom analiza doar unele exemple din cele 56 de germanisme (multe din ele se repetă) și derivate identificate în presa italiană.

În articolul cu referință la dezvoltarea durabilă din ziarul *Bresciaoggi*, am determinat cu ușurință două verbe de origine germanică *guardare* “a privi” și *schizzare* “a schița”, primul verb fiind de înaltă frecvență în limba italiană modernă. În același text avem și derivatul verbului *guardare* creat cu ajutorul prefixului *ri-* cu funcție derivativă în verbul *riguardare* care exprimă sensul de “a se referi la...”.

¹ Prima lucrare tipărită care și-a propus să facă comparație între limbi și să ducă la iluminarea trecutului acestora a fost cea a lui Franz Bopp (1791-1867): *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprachen*, Frankfurt a. M., 1816. Această lucrare este considerată actul de naștere al metodei comparative și al lingvisticii istorice.

“Dopo oltre 40 anni di storia, l’azienda *guarda* a un futuro sempre più green”.

“Una sfida ulteriore *riguarda* poi l’efficienza energetica della sede di via San Martino 49, ...”.

(4 august 2021 <https://sostenibilita.bresciaoggi.it/agenda-brescia/sogem-futuro-green-dai-mezzi-ai-materiali-1.8826483>)

Verbul *guardare* din exemplu provine din limba germanică veche de la cuvântul *vardòn*. (DEO¹)

“Ma la crescita percentuale maggiore si registra tra le ibride-plug-in che *schizzano* a 579 nuove immatricolazioni nel primo semestre del 2021”.

(29 iulie 2021 <https://sostenibilita.bresciaoggi.it/agenda-brescia/brescia-un-vero-boom-per-le-auto-ecologiche-1.8816499>)

Verbul *schizzare* aici cu sens figurat “a sări”, provine din limba germanică veche de la *schiezen*. (DEO)

În ziarul *Il Giorno* în articolul dedicat politicii am determinat un cuvânt mai rar folosit cum este substantivul *scranno*, al cărui sens direct este “scaun, bancă”, iar cel contextual din expresia *lo scranno di Palazzo Chigi* face referință la “funcția de prim-ministru al Italiei”.

“L’ipotesi da tempo accreditata, quella di favorire l’ascesa di Draghi al Colle per liberare lo *scranno* di Palazzo Chigi...”.

(6 august 2021 <https://www.ilgiorno.it/politica/quirinale-berlusconi-centrodestra-manovre-1.6669565>)

Lexemul *scranno* a provenit de la cuvântul *scranna* de origine longobardă, din acest motiv în celelalte limbi romanice nu vom întâlni o formă asemănătoare cu *scranno/a* pentru acest concept (fr. *siège, banc, trône*, sp. *estrado, banquillo, tribuna*, rom. *prezidiu, bancă, scaun*, port. *tribuna, assento, cadeira*).

În același ziar articolul din sfera economiei conține cuvântul *stampare* de origine germanică de la *stampfen* cu sens de „a pisa”.

“Una volta generato il codice va *stampato* oppure conservato sul proprio cellulare”.

(11 agosto 2021-09-20 <https://www.ilgiorno.it/cronaca/lotteria-scontrini-estrazioni-12-agosto-1.6689636>)

Împrumuturile germanice se întâlnesc și în limbajul bucătarilor. Într-un articol din *Il giornale del Cibo* au fost folosite două germanisme *stampo* cu sens de “tavă” și *schermatura* cu sens de “protecție”.

“... ma i più diffusi sono gli *stampi* per dolci...”

“Ungere leggermente gli *stampi* potrà creare un’ulteriore *schermatura* per gli alimenti...”

(15.01.2019 <https://www.ilgiornaledelcibo.it/silicone-per-alimenti-sicurezza/>)

Substantivul *stampo* este un derivat al verbului *stampare*, al cărui sens și proveniență au fost analizate mai sus. Dar, după cum putem observa, în acest context substantivul are un sens cu totul diferit. Substantivul *schermatura* derivă de la cuvântul longobard *skirmjan* “a proteja”, provenind de la cuvântul bavarez *skremen*.

Ziarul *La Nuova Padania* într-un articol despre politică folosește mai multe cuvinte de origine germanică *schiacciare* “a strivi, a zdrobi” și *guidare* “a conduce, a îndruma”.

“Anche il Sud (tranne la nuova Lega) ha capito che non si può *schiacciare* il Nord”.

“Nella sua lettera al Corsera Conte fa dichiarazioni fortissime di autocritica del meridionalismo antinordico tradizionale e formula delle linee *guida*.”

(14 august 2021 <https://www.lanuovapadania.it/cultura/conte-raccoglie-la-questione-settentrionale-anche-il-sud-tranne-la-nuova-lega-ha-capito-che-non-si-puo-piu-schiacciare-il-nord/>)

DEO explică etimologia acestor cuvinte prin proveniența lor din limbile germanice vechi:

¹ DEO – Dizionario Etimologico Online (Dicționar Etimologic Online). Este versiunea digitală a Dicționarului Etimologic al Limbii Italiene al lui Ottorino Pianigiani (Dizionario Etimologico della Lingua Italiana di Ottorino Pianigiani). Pentru a trata originea cuvintelor italiene din această lucrare vom recurge la acest dicționar.

schiacciare a derivat de la *kleken* “a zdrobi”, drept dovadă avem în germana modernă *klatschen* și în olandeză *klakken*, care păstrează sensul verbului; iar *guidare* este de origine gotică provenind de la *vitan* cu sens de “a indica”. Cu totul altfel interpretează proveniența cuvântului *schiacciare* dicționarul Treccani¹, propunând versiunea unei origini onomatopeice a lexemului, care a circulat mai întâi în dialectul toscan și apoi a devenit de circulație națională. Lo Zingarelli² de asemenea susține originea onomatopeică a lexemului.

Acest studiu este abia la începuturi și nu poate fi exhaustiv din mai multe motive: lexicul este un compartiment mobil, în sursele disponibile întâlnim etimologii diverse, dovezi indirecte sau incerte, influențate de cultura și ideologia timpurilor. Se estimează că vocabularul fundamental al limbii italiene de astăzi conține mai multe germanisme (în medie două germanisme într-un articol de ziar) și mai puține împrumuturi din germană din perioada veche și modernă, care au un impact destul de modest asupra lexicului italian.

Criteriile aplicate pentru recunoașterea germanismelor și-au dovedit eficiența în măsură diferită. Criteriul grafico-fonetic propus de Fort este eficace cu o condiție, să fie combinat cu metoda comparativă-istorică și analiza morfemică a cuvântului, pentru a exclude confundarea germanismelor cu lexemele provenite din latină sau prin derivare de la alte unități ale limbii. Fort se limitează să schițeze criteriile de recunoaștere a germanismelor în text în baza anumitor grupuri de litere (*sch/e+vocală*, *gu+vocală* și *z* surd la început de cuvânt), excluzând o serie de germanisme care nu formează un grup separat, marcat de repetiția unor grafeme sau foneme distinctive (*bara, federa, ricco, russare, tasso, milza* ecc.).

Fiind atât de complex, studiul germanismelor în limba italiană necesită documentare suplimentară asupra fiecărui caz în parte pentru a interpreta corect etimologia lexemului și a nu-l confunda cu un împrumut reciproc între limbile romanice.

Observațiile făcute în urma acestui studiu ne-au ajutat să determinăm direcțiile, obiectivele de cercetare și aprofundare ulterioară, care constau în analiza listei de germanisme cu scopul de a stabili legitatea adaptării fonetice a unor grupuri de sunete germanice, în afara celor propuse de Fort, prin parcurgerea itinerarului diacronic al germanismelor care au supraviețuit, impunându-se în limba italiană națională și depășind frontiera dialectală.

Bibliografie:

- BONFANTE, Giuliano, 1977, *Latini e Germani in Italia*. Bologna: Pàtron.
- FORT, Giovanni, *I germanismi nello spazio linguistico della penisola italiana: superstrato prodotto dalla migrazione; ambito di analisi diacronica, diatopica, e stilistica; strumento per la didattica*. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:e7ProO4BEQEJ:https://bells.uib.no/index.php/bells/article/download/1454/2868/+&cd=1&hl=ro&ct=clnk&gl=md>
- MIGLIORINI, Bruno, *Storia della lingua italiana*, Firenze, Sansoni, 1960 (1^a ed. 1937).
- ZOLLI, Paolo, 1991, *Le parole straniere: francesismi, anglicismi, iberismi, germanismi, slavismi, orientalismo, esoterismi*, a cura di F. Urini, Bologna, Zanichelli.

¹ Vocabularul Treccani este un dicționar de limba italiană, o lucrare de referință publicată de Institutul Enciclopediei Italiene.

² Dicționar al limbii italiene a lui Nicola Zingarelli, Editura Zanichelli.

CONCEPTUL „FEMINITATE” ÎN OPERA POETICĂ A MAGDEI CÂRNECI

Lilia RĂCIULA
Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți,
Republica Moldova

Abstract. *This article reflects the current trends of modern cognitive linguistics (namely, the anthropocentric paradigm) and aims at investigating the artistic concept of femininity in Magda Cârneci's poetry, an esteemed poet of the 80s. It presents a cognitive perspective (stylistic / cognitive poetics) that describes and analyses the conceptual clues, metaphors and symbols, which build this artistic concept and are regarded as mechanisms for shaping the artistic / textual vision.*

Keywords: *femininity, concept, conceptual index, cognitive linguistics, metaphor, etc.*

Prezentul demers se înscrie în tendințele actuale ale lingvisticii moderne (paradigma antropocentrică) și anume în aria preocupărilor lingvisticii cognitive, considerată „știință a viitorului”, „fедераție a disciplinelor” (Maslova, 2018: 6) sau, precum afirmă specialiștii, „[...] un avatar qui viendrait régulièrement s'incarner dans le monde de la pensée linguistique” (Fortis, 2012:5).

Demersul nostru abordează o perspectivă cognitivă în spiritul stilisticii/poeticii cognitive.

„Interesul pentru tehnicile expresiei, notează E. Parpală, a făcut din stilistică o știință a limbajului scris și chiar a scriiturii, în sensul lui Barthes. Ceea ce a lipsit din aceste abordări a fost [...] interesul pentru procesele mentale care configurează și sunt afectate de modul în care citim și interpretăm textele literare. [...] Contactele cu lingvistica cognitivă și cu inteligența artificială au determinat emergența stilisticii cognitive, o știință interdisciplinară care deplasează accentul de la modelele expresivității spre modele care explică legătura dintre mintea umană și procesele de lectură” (Parpală, 2011: 252). Poetica cognitivă de factură anglo-americană, în consecință, s-a impus ca „știință interdisciplinară care deplasează accentul de la modelele expresivității spre modele care explică legătura dintre mintea umană și procesele de lectură. Cotitura cognitivistă [...] se bazează pe argumentul [lui Paul Simpson- *adăug.n.*] că literatura este mai bine conceptualizată ca mod de lectură decât ca scriitură [...]” (*idem*: 253).

În contextul în care se mizează pe „procesele mentale care survin în lectura textului” [*ibidem*], e de precizat și faptul că „frontierele dintre stilistica cognitivă și poetica cognitivă devin laxe până la sinonimie” [*idem*, p.253].

În acest context, menționăm că, dezvoltându-se pe baza cognitivismului, lingvistica cognitivă actualmente înregistrează o multitudine de școli și orientări/direcții de cercetare, iar perspectiva din care este abordat fenomenul limbii este, așadar, una extrem de complexă, situându-se la confluența a numeroase discipline (lingvistică, filozofie, psihologie, neuroștiințe, etnoculturologie etc.). Astfel, știința cunoaște tot atâtea versiuni ale cognitivismului câte direcții cumulează acesta (Maslova).

Poetica cognitivă în paradigma de origine rusă, spre exemplu, este concepută și ca metodologie de modelare a sistemului conceptual individual al autorilor. Astfel, analiza de tip cognitiv vizează corelația text-autor, rezumându-se la identificarea componentelor anumitor structuri cognitive precum conceptele, cadrele (frame), scenariile, modelele mentale) actualizate în textul literar [Tapacova, p.5].

Problematika cadrului teoretic al *conceptului* și cea aferentă acestuia este, de asemenea, extrem de vastă și complexă, variind ca abordare în funcție de paradigmă (paradigma lingvisticii cognitive de origine americană, europeană, rusă etc.) și abordările acesteia (perspectiva istorico-culturologică și lingvofilosofică; perspectiva lingvoculturală; perspectiva lingvocognitivă; perspectiva psiholingvistică), iar elucidarea acestei problematice ar necesita un spațiu vast, or scopul nostru principal nu este acesta, de aceea nu vom recurge la expunerea unui impunător „excurs

panoramic” al problematicii date, ne vom limita doar la clarificarea viziunii din prezentul demers – ce acoperă noțiunea de concept artistic¹.

În literatura de specialitate se operează cu multiple tipologii ale conceptelor, în general, și ale conceptelor artistice, în particular. Se consideră că delimitarea tipului de concept se realizează în baza dominantei cognitive, astfel încât se deosebesc: concept-imagie; concept-schemă, concept-noțiune; gestalt; frame; concept-scenariu (Tapacova, 2012: 32).

În ceea ce privește tipologia conceptelor artistice, constatăm că există o multitudine de clasificări în literatura de specialitate. Conceptul artistic, așa cum rezultă din literatura de specialitate, reprezintă o structură mentală pluristratificată - „o entitate mentală, o structură individuală perceptiv-cognitiv-afectivă” care conține multiple straturi: obiectual; noțional; asociativ; figurativ-imaginativ; simbolic; axiologic-interpretativ. [*idem*, p. 50-51].

Studiul își propune investigarea conceptului artistic *feminitate* în opera poetică a Magdei Cârneli, obiectivul principal al demersului constând în identificarea indicilor conceptuali și analiza/interpretarea metaforelor care ilustrează conceptul artistic *feminitate*, în calitate de mecanisme de modelare a viziunii artistice/textuale a poetei Magda Cârneli.

Poetă, critic de artă, profesor universitar, membră a „strălucitei echipe” a Cenaclului de Luni (condus de Nicolae Manolescu), care la acel moment constituia „principalul nucleu al postmodernității autohtone” (Ion Bogdan Lefter), publicând sub pseudonimul Magdalena Ghica până în 1990, Magda Cârneli se impune ca „optzecistă de marcă, una dintre cele mai strălucite minți de care dispune în prezent România” (Ștefan Borbély). Având un background în Istoria și Teoria artei, Magda Cârneli „a avut de la bun început o dubla identitate profesională: poetă și exegetă a artelor vizuale” (Ion Bogdan Lefter). Referințele critice (Nicolae Manolescu, Ovid S. Crohmălniceanu, Marin Mincu etc.) asupra profilului artistic al Magdei Cârneli converg asupra faptului că suntem în față unui talent viguros în legătură cu care exegeza literară „încă e datoare cu citirea, recitirea și cu interpretarea” (Ștefan Borbély). În acest context, merită luată în calcul și aprecierea Irinei Petraș: „Magda Cârneli trăiește și scrie la o scară supraumană, în condițiile abolirii tuturor granițelor, și tocmai de aceea extrem de omenească. Ivit dintr-o îmrejurare cosmică, eul se confundă cu lumea însăși, cunoașterea de sine fiind totuna cu despuieră succesivă, febrilă a uriașei „matrioști”. Mi se pare cu totul excepțională forța expansivă a versurilor Magdei Cârneli. Năvălitoare, convulsivă, de nesfârșită, crudă delicatețe, poezia sa așteaptă, desigur, un „vast cititor” (*apud*. Cârneli, 2017:306).

Într-un interviu cu Daniel Cristea-Enache intitulat *Umanitatea globală pe cale de apariție are nevoie de vizionarismul nostru vertiginos*, Magda Cârneli afirma: „[...] într-o realitate ca a noastră, în care sîntem supuși unei complexități tehnocivilizaționale din ce în ce mai mari și mai dificil de stăpînit mental și psihic, poezia (și literatura în general) ar trebui să palpeze și să exprime tocmai posibilitatea depășirii limitărilor noastre actuale, fie ele individuale sau colective. Poezia poate fi poarta întredeschisă spre o *altă* inteligență (sau o supra-inteligență), unită cu o *altă* sensibilitate (sau o supra-sensibilitate), în vederea apariției unui alt tip de *trans-*, *supra-* sau *meta-înțelegere*, într-o formă nouă, neancorată în religios, dar totuși unificatoare, vie, integratoare și la îndemîna tuturor” (Enache et alii, 2013:1). Or opera Magdei Cârneli aspiră a fi acea „poarta întredeschisă spre o *altă* inteligență (sau o supra-inteligență), unită cu o *altă* sensibilitate (sau o supra-sensibilitate), în vederea apariției unui alt tip de *trans-*, *supra-* sau *meta-înțelegere*”, articulând o lume fascinantă de idei și imagini poetice, de acumulări de concepte, interogații și viziuni, marcată de căutări de sine, de căutări existențiale, vizionarism și interogații /sensuri metafizice, care „îmbracă” „o retorică fluvială și – în felul ei - aridă, sacadată, intens neologizată, sclipind scurt în câte o imagine crudă”. (Cârneli, 2017: 18).

În cele ce urmează ne vom focaliza atenția exclusiv asupra conceptului artistic *feminitate* în poezia Magdei Cârneli.

¹ Termenul de concept artistic a fost propus de S.A Askold în 1928 în paradigma rusă, iar încetățenirea acestuia, în paradigma lingvisticii cognitive de origine rusă, se produce abia în studiile din ultimul deceniu al sec. al XX-lea [Tapacova, p.4].

Coordonată definitorie a existenței umane, feminitatea „instituie mitemul alterității” (Stan, 2020: 2), fiind un concept–cheie universal, în virtutea faptului că macrodiferențierea pe axa masculinitate/feminitate se regăsește în toate culturile lumii.

Conceptul artistic *feminitate* în opera poetică a Magdei Cârneli este un construct cu o stratificare complexă, configurat de o rețea vastă de metafore și simboluri, relevând o multitudine de varii indici conceptuali: „corporalitate”- „trup”; „pudoare”; „frumusețe”/ „magnetism”; „frivolitate”; „identificare cu apartenența”; „intimitate”; „identificare cu simulacru”; „proiecție psihică”; „amprentă” omniprezentă/ ubicuă; „reper spiritual”; • „esență” / „omniființă”; „univers”; „alteritatea”; „multiplicitate în unitate”; „renaștere salvatoare”; „continuatoare a vieții”; „consubstanțialitatea cu natura vie”; „expresie florală”; „iubire vegetală”; „haos”; „suferință”; „eroare cosmică”; „misiune transformatoare” / „misiune de purificare/ alchimizare a răului”. Analiza/interpretarea holistică a conceptului dat ar necesita un spațiu mult prea extins, motiv pentru care ne vom limita aici doar la unii dintre indicii conceptuali dominanți.

Feminitatea, asimilată cu femeia, se identifică, în primă instanță, la Magda Cârneli, cu propria corporalitate (cu propriul trup), cu senzorialitatea – „Femeia este trup înainte de toate”, deci „carne”¹. Astfel, se actualizează indicele conceptual „corporalitate”- „trup”:

- **Indicele conceptual „corporalitate”- „trup”:**

Privind împrejur bancă verde pământ umed și negru/ pătat de murdară zăpadă aproape noroi/repetându-mi la nesfârșit femeie femeie femeie neînțelegând/ nevenindu-mi să cred femeie stare bizară de agregare uniformă uzată cu care încă nu m-am obișnuit; vedeam [...] aceeași neînțeleasă mirare/femeie femeie femeie de ce să nu mă împac cu trupul acesta/să nu mă îmbrac cu lumea aceasta spumă de portocale/soră siameză matroană copleșitoare dansatoare de stradă/o, lume trandafir cu milioane de petale de catifea și mătase/(sora mea siameză); Prin trup am vrut să aspir lumea întreagă/ Numai lumea întreagă m-ar mulțumi. Prin trup s-o sorb. Să fiu lumea (prin trup); Cine ne-a aruncat în gunoi, ne-a închis în trup, ne-a supus gravitației, înmulțirii?(stigăt feminin/st); M-ai închis în trup de femeie și dorești Zeiță să fiu./dar nu pot înainta înspre Tine decât pe brînci, prin noroi, sudoare și sînge/ prin bărbați și copii, căzută în genuchi, dezgolită crucificată./(strigăt feminin/st); Te cunosc femeie,/ știu bine mizeriile trupului tău de nimic/imperiu de aur cumpărat pe doi bani, / pământ bătut de atâtea picioare și spălat de atâtea valuri de sânge. (Femeie)

Corporalitatea (trupul) se înscrie aici în perspectiva fenomenologică, altfel spus, „ca temei și fundal al percepției”². La o primă analiză de suprafață, perspectiva dominantă asupra feminității derivă din planul percepției fizice secundată de percepția psiho-emoțională. Trupul³ ține în po-

¹ Despre „carne”, pe bună dreptate se afirmă: „Nimic nu e mai confuz decât cuvântul „carne”. Desemnând cînd corpul – „opera de carne” cea mai disprețuită nu e oare prezentată ca fiind obiectul căderii originare? – cînd sufletul psihic [...] el e opus întotdeauna spiritului sau sufletului spiritual. Carnea legată de materie devine astfel echivalentul răului de care trebuie să ne ferim, în timp ce spiritul e asociat cu binele pe care trebuie să-l căutăm neîncetat, uitînd că el poate fi diabolic. E evident că această accepțiune a cuvîntului „carne” e falsă. Dar ce este de fapt „carnea?” (Souzenelle, 1999: 254-255).

² În această ordine de idei, „În primă instanță, atunci cînd ne întrebăm „cu ce avem de a face experiențial acum”, descoperim că avem de a face cu o lume prezentă nouă perceptual. Un mediu imediat, poziționat drept prezent el însuși acolo, „în carne și oase” (termenul pe care îl folosește în germană Husserl este *leibhaftig*, „în maniera unui trup”), nu într-o imagine. Forma sub care ne este el dat este cea a unui flux experiențial al trăirilor subiective în care ne apare lumea. Astfel, lumea ne apare într-un flux temporal, trăit în mod subiectiv – de către noi în calitate de subiecți. Tot ceea ce ne apare perceptual – ceea ce „ni se dă” – ne apare în acest flux, drept unitate în multiplicitate. Ceea ce îmi este dat e ceea ce dispune de o anumită stabilitate sau coerență cu sine, care îmi permite, în calitate de subiect, să mă orientez spre ceva ca „identice sieși”, să-l diferențiez de alte apariții simultane sau succesive. Astfel, în fiecare moment în care se desfășoară experiența – în fiecare moment în care sunt treaz – am în față ceva care mi se dă drept lume”. (Cosmescu, 2019: 297)

³ În perspectiva fenomenologică (Edmond Husserl) se operează delimitarea corp – trup: „În experiența nemijlocită, îmi sunt dat mie însumi drept întrupat. Husserl face sistematic distincție dintre corpul privit ca obiect al naturii, asemănător celorlalte obiecte, cu proprietăți fizice, pe care îl numește *Koerper*, și corpul subiectului simțit „din interior” drept „al lui”, pe care îl numește *Leib*. Uzul românesc a consacrat, pentru aceste două concepte, termenii de corp și trup”; „Respectiv, distincția relevantă aici nu este cea dintre „corp” și „suflet / psihic” în calitate de entități autonome, ci cea între „trup” și „corp care nu este trup”, „corp neînsuflețit”. (*idem*, 2019: 301)

ezia Magdei Cârneli de disforic, mai degrabă, decât de obiect al plăcerii (euforiei), desfătării, admirației estetice (în planul percepției vizuale), precum regăsim în paradigmele poetice din poezia/literatura masculină (Eminescu, Stănescu, de exemplu). Imaginarul poetei configurează ideea de trup – închisoare: *Cine ne-a [...]închis în trup [...];M-ai închis în trup de femeie și dorești Zeiță să fiu (strigăt feminin/st)*. Aici se configurează rețeaua asociativă: **Femeia/feminitate – Trup – „mizeriile trupului tău de nimic” – „Gunoii” – „ne-a închis în trup”**. Așadar, trupul, în poezia Magdei Cârneli, are conotații negative, este materie densă (respectiv, vibrație joasă) și într-o dialectică a orientării sus – jos, reprezintă josul, implicit, negativul. Se observă aici o viziune impregnată de maniheismul gândirii occidentale și anume ideea că ființa umană este „un animal rațional format dintr-un suflet și dintr-un trup” care identifică „răul cu trupul, binele cu sufletul” (Souzenelle, 1999, p.50). Nu e de neglijat faptul că „între trup și suflet – cu întreaga confuzie pe care o generează acest ultim concept – gândirea occidentală a ridicat până la o dată recentă un zid despărțitor de neclintit: pe de o parte străduța noroioasă a corpului păcătos, de cealaltă, grădina sufletului” [*idem*, p.51]. Dacă insistăm însă pe o analiză a structurii de profunzime, vom constata un ansamblu de structuri simbolice de o impresionantă profunzime de sensuri. În această ordine de idei, ne vom referi la metaforele: femeie - **imperiu de aur cumpărat pe doi bani - pământ bătut de atâtea picioare și spălat de atâtea valuri de sânge (Femeie)**. Metafora care face trimitere la trupul femeii - „**imperiu de aur cumpărat pe doi bani**” - potențează ideea principală de valoare subestimată, neconștientizată, altfel spus, se actualizează semul [+ devalorizare]. Asocierea femeii cu pământul („**pământ bătut de atâtea picioare**”) deschide varii perspective de interpretare (dincolo de asocierea cu Gheia – fertilitate - fecunditate etc.). Pământul simbolizează aici un pământ interior („potențial de împlinire”) – un câmp/câmpuri de conștiință aflate *in nuce* în trup. În această ordine de idei, pentru a interpreta simbolismul *piciorului* din construcția „**pământ bătut de atâtea picioare**”, recurgem la exegeza realizată A. de Souzenelle în *Simbolismul corpului uman* care precizează că „picioarele conțin totalitatea energiilor ce trebuie realizate și închid în ele taina NUMELUI. Ele simbolizează partea femeiască din noi, partea de umbră [...] a pomului cunoașterii. Piciorul are forma unei semințe [...] formă a ceea ce este omul în punctul său de plecare și în întreaga sa potențialitate, atunci când se scaldă în apele matriciale” (Souzenelle, 1999: 92). Femeia – pământ *spălat de atâtea valuri de sânge (Femeie)*, sângele – „cel ce pulsează energia” (*idem*: 228) – *valuri de sânge* – forța pulsației energiei.

Trupul femeii este perceput ca interfață a comunicării cu lumea, ca mod a ființării în lume și a accederii la planul transcendent (la dimensiunea divină) printr-un șir lung de varii suferințe și limitări: *dar nu pot înainta înspre Tine decât pe brînci, prin noroi, sudoare și sînge/ prin bărbați și copii, căzută în genuchi, dezgolită, crucificată./ (strigăt feminin/st)*. Observăm aici o paradigmă poetică a „răului” (*pe brînci, prin noroi, sudoare și sînge/ prin bărbați și copii, căzută în genuchi, dezgolită, crucificată*) pe care Magda Cârneli încearcă să-l integreze în procesul de devenire a

¹ În lucrarea *Simbolismul corpului uman*, Annick De Souzenelle evidențiază cu privire la această gândire dualistă de tip occidental: „Nu am învățat noi, din generație în generație, să disprețuim trupul, respectiv, să-l maltrătam? Spiritualitatea noastră n-a fost ea hrănită, încă din copilărie, cu un dolorism evasi insurmontabil? Nu ni s-a prezentat ceea ce ține de carne – în măsura în care acest cuvânt exprimă unirea corpurilor – drept păcatul păcatelor, până la a face din păcatul cărnii „păcatul originar?”. (Souzenelle, 1999:51)

² Aici găsim coexistența *ontologică* a binelui și răului, doi poli ai aceleiași realități *dar nu pot înainta înspre Tine decât pe brînci, prin noroi, sudoare și sînge/ prin bărbați și copii, căzută în genuchi, dezgolită, crucificată./ (strigăt feminin/st) [...]* „Dinamismul vieții care impune împlinirea, de la sămânță [„ființa sa spirituală, reflectare a divinului” – adăug. n.] până la rod”, „omul se află cuprins între pământ și cer ca între cei doi poli ai unui magnet. Dacă dă drumul unuia din poli, curentul încetează să mai treacă. Atunci omul fie că se volatilizează într-un fals spiritualism, fie că se înămolește în materie, dar nu se împlinește ” (Souzenelle, 1999:66). Această ascensiune spre Divin (înspre Tine) nu se poate realiza decât prin „a intra în Cunoaștere care [...] este nu cunoaștere intelectuală, ci experiență trăită” [*idem*, p.67]. Existența în sine este „o gestație interioară”, „o cale dureroasă ce duce la poarta îngustă a adevăratei sale nașteri, trecând prin tainele vieții și labirintul experiențelor” (*idem*, 145). Această gradație crescendo a paradigmei existențiale: *pe brînci, prin noroi, sudoare și sînge/ prin bărbați și copii, căzută în genuchi, dezgolită, crucificată* reprezintă o prefigurare a traiectului cu „gestații succesive, din matrice în matrice, prin nașteri de sine pe planuri din ce în ce mai elaborate ale ființei sale”. (*idem*:156)

femeii, or „creația nu-și menține echilibrul de ființă vie decât datorită tensiunii existente între aceste două realități (*Binele și Răul* –adăug.n.) care în „profunzime”, sunt una singură: lumina [...] și încă-nu-lumina [...], perfecțiunea și imperfecțiunea împlinitul și neîmplinitul, armonia și haosul”. (*idem*:36). Astfel, transpare ideea că „nimeni nu poate domina antinomia fără să fi trăit experiența, fie și parțială, a depășirii ei în drumul spre sâmburele care îi unește polii” (*idem*: 37), altfel spus „omul nu poate ajunge la Divin decât depășind contradicția, Așa ne apare dumnezeu: principiu al imuabilității, imobilitate absolută și în același timp sursă a oricărei mișcări” (*idem*: 56). a ridicat până la o dată recentă un zid despărțitor de neclintit: pe de o parte străduța noroioasă a corpului păcătos, de cealaltă, grădina sufletului”. (*idem*, p.51)

Feminitatea însă nu e doar corporalitate, este un continuum nefraturat „fizic”- „metafizic”. Din perspectiva simbolismului corpului uman „construcția corpului uman se supune schemei ontologice a structurilor divine. Corpul este în același timp instrumentul nostru, laboratorul nostru și lucrarea noastră întru atingerea staturii noastre adevărate, care este divină” [*ibidem*].

Feminitatea în opera poetică a Magdei Cârneli are o imagine fluctuantă, proteiformă și caleidoscopică, se compune din toate elementele /formele fundamentale ale universului, astfel încât apare ca un conglomerat de ipostaze care se îmbină, se cuprind, asemenea păpușilor rusești - matrioșka: fiecare ipostază/formă o conține pe cealaltă - se succed și totodată există concomitent. Doar că polimorfismul feminității nu înseamnă neapărat și o ierarhizare a acestora, derivând practic din toate paradigmele ontice și configurând, astfel, o feminitate frustă, dezechilibrată, pe de o parte, dar și o feminitate profundă atemporală de esență spirituală, transformatoare, pe de altă parte.

Bibliografie:

- CÂRNECI, Magda, 2017, *Opera poetică*, Cartea Românească, București.
- CÂRNECI, Magda, Cristea-Enache, Daniel, *Umanitatea globală pe cale de apariție are nevoie de vizionarismul nostru vertiginos*, *Interviu*, disponibil: <https://atelier.liternet.ro/articol/13537/Magda-Carneci-Daniel-Cristea-Enache/Umanitatea-globala-pe-cale-de-aparitie-are-nevoie-de-vizionarismul-nostru-vertiginos.html> [accesat la 10 iulie 2021]
- COSMESCUS, Alexandru, 2019, „Corporalitate și limbaj în fenomenologie și alte tradiții filosofice”, in: *Integrarea tradițiilor filosofice în societatea bazată pe cunoaștere*, Institutul de Istorie, Chișinău, p. 294-345.
- FORTIS, Jean-Michel, 2012, «La linguistique cognitive: histoire et épistémologie». in *Histoire Épistémologie langage*, n. 34-1, 2012, p.5-17. [en ligne]. https://www.persee.fr/doc/hel_0750-8069_2012_num_34_1_3234 [accesat la 20 august 2020]
- PARPALĂ, Emilia. 2011, „Literatura și noua interdisciplinaritate: stilistica cognitivă și poetica cognitivă”, in *Postmodernismul poetic românesc. O perspectivă semio-pragmatică și cognitivă*, Editura Universitaria, Craiova, p. 251-257.
- SOUZENELLE, Annique, 1999, *Simbolismul corpului uman*, Editura AMARCORD, Timișoara.
- STAN, Adriana, *Feminități funeste în mitologia greacă*, <https://delphy-institute.org/wp-content/uploads/2020/04/Feminitati-funeste-%C3%AEn-mitologia-greac%C4%83-Adriana-Stan.pdf> [accesat la 25 august 2021]
- МАСЛОВА, В. А., 2018, *Введение в когнитивную лингвистику*, 9-е: М.: ФЛИНТА.
- ТАРАСОВА, И.А., 2012, *Поэтический идиостиль в когнитивном аспекте*: М.: ФЛИНТА.

COMUNICAREA INFERENȚIALĂ ÎN CADRUL DISCURSULUI PUBLICITAR *INFERENTIAL COMMUNICATION IN ADVERTISING DISCOURSE*

Lucia VESTE

Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *Inferentiality is a continuity that makes it possible to move from linguistic to non-linguistic for a complex and multi-faceted interpretation of a speech act, such as the advertising discourse. Based on the Relevance Principle, the inferential interpretation ensures that a wide range of notions and concepts are updated in the advertising speech, such as: evaluation of the role of the Cognitive principle and the Communication principle of relevance; research into locutionary, illocutionary and perlocutionary acts; delimitation of implicite assumptions and mutually knowledge; formation of cognitive context and contextual assumptions; connection of language form - logical form - pragmatic form. Applied to the advertising discourse, the theory of relevance also emphasizes the conditions for successful communication to be identified, as well as the disturbing factors in the transmission of the advertising discourse; the determination of the role and significance of the weak implications and strong implications. Inferences highlight the role of propositional effects and non-propositional effects in the realization of the perlocutionary act and allows the assessment of the effort-effect ratio achieved by the evaluation of the advertising discourse.*

Keywords: *Theory of relevance, communication principle of relevance, metarepresentations, explicature, implicature*

Realizarea unui act de comunicare reprezintă un proces complex ce implică mai multe etape și condiții. Una din condițiile necesare constă în formarea **premiselor implicite** (Sperber și Wilson, 1995: 261), generate de cunoștințele enciclopedice ale interlocutorului și vigilența sa în situația comunicativă. *Premisele implicite* reprezintă *ipotezele* construite în raport cu o afirmație, într-un anumit context pragmatic (Sperber și Wilson, 1995: 261). Astfel, contextul pragmatic „nu este prezentat, ci este construit enunț cu enunț” (Reboul et Moeschler, 1998: 45-46). El poate fi minim și imediat accesibil interlocutorului, atunci când este determinat de enunțul precedent sau de *microstructura formală* a textului (Ghiov, 2016: 23-29). În acest caz, accesibilitatea contextului este determinată de *memoria de scurtă durată* (Reboul și Moeschler, 1998: 49-50). Alteori, când este solicitată *memoria de durată medie* sau *memoria de lungă durată*, contextul devine mai puțin accesibil.

În acest sens, reușita unui act de comunicare este influențată *grosso modo* de două condiții: 1- *compatibilitatea* contextului cu intenția locutorului; 2 - *accesibilitatea*, cel puțin parțială, a contextului pentru ambii interlocutori. Condițiile respective presupun adaptarea discursului publicitar la un produs concret și la clientul potențial, astfel încât interlocutorul și locutorul să aibă aceleași *premise implicite*. Această funcție a comunicării în discurs este numită *metareprezențională* și constă în **formarea unor reprezentări despre alte reprezentări publice sau private care ar permite intuirea, anticiparea intențiilor, comportamentelor și a mediului cognitiv al destinatarului**. În cazul în care doi sau mai mulți locutori formează reprezentări identice sau asemănătoare în raport cu același fenomen (Sperber și Wilson, 1995: 39) și împărtășesc *premise comune* (opinii, dorințe, intenții, emoții) (Wilson și Wharton, 2006: 1665), vom considera că acești locutori sau interlocutori au un mediu cognitiv comun.

În viziunea lui D. Sperber și D. Wilson (1995: 251), orice sistem cognitiv este capabil să-și construiască o **reprezentare** a lumii, însă pentru ca aceasta să fie utilă sau, cel puțin, sigură, ea trebuie să fie adevărată, adică să definească corect faptele existente. În cazul în care contextul nu este nici *compatibil*, nici *accesibil*, *reprezentările* interlocutorului vor fi false, ceea ce va solicita un efort suplimentar, nejustificat de interpretare din partea interlocutorului. Prin aceste ipoteze, pragmaticienii se opun semioticienilor, pentru care reprezentările nu pot fi etichetate drept false sau adevărate, deoarece ele nu sunt decât *semne conotative* (Klinkenberg, 1996: 279).

Formarea *metareprezentărilor* (Sperber și Wilson, 1995: 18) este determinată de **cunoștințele comune**, numite și *cunoaștere reciproc evidentă*, *mediu cognitiv reciproc*, sau *memorie semantică* (Matlin, 2013: 250-251) și reprezintă „un mediu [...] în care însuși faptul că o informație este comună este cunoscut de ambii participanți” (Reboul și Moeschler, 1998: 189). Acest *mediu cognitiv* cuprinde cunoștințe generale de ordin lexical, lingvistic sau conceptual, în definitiv, toată informația în legătură cu un anumit concept (Matlin, 2013: 250-251). Pentru H.H. Clark și J. Marshall (1981) (apud Byrne, 1992: 26) există trei *surse* de cunoaștere reciproc evidentă: *co-prezență lingvistică* (sursă lingvistică), *co-prezență fizică* și *comunitate de grup* (surse extra-lingvistice).

Etapa secundă, după formarea contextului, exprimă *cunoașterea reciproc evidentă* și constituie delimitarea și trierea **ipotezelor** deduse de interlocutor în procesul inferențial (Reboul și Moeschler, 1998: 45-46). Prin procesul inferențial se subînțelege o trecere de la ceea ce se *zice* la ceea ce se *comunică*, adică de la o propoziție incompletă (enunțul) la *explicitări* și *implicaturi* sau, în viziunea lui U. Eco (1988: 71), este vorba de o trecere de la *semnificatul direct* spre *semnificatul indirect*, de la *semnificatul lexical* spre *semnificatul textual* sau de la *semnificatul convențional* spre *semnificatul situațional*. V. Schott-Bourget opune *explicitul* următoarelor categorii lingvistice: *implicit*, *aluziv*, *confuz*, *evaziv*, *sous-entendu* (quiproquos) (Schott-Bourget, 2003: 63). C. Carston (2002) confirmă etapele de inferare propuse anterior de H.P. Grice și le completează cu un alt nivel de semnificație. În viziunea lingvistului, interpretarea unui discurs este o trecere progresivă de la ceea ce se *zice*, spre ceea ce este *implicitat*, pentru a ajunge, într-un final, la ceea ce se *comunică*. Implicitarea, ca verigă în procesul inferențial, se explică prin faptul că un enunț reprezintă o asociere a implicaturilor *forte* și a implicaturilor *slabe* (Yus, 2017: 66-86), iar limbajul este, mai curând, „un instrument reprezentând lumea” decât un instrument de comunicare (Reboul și Moeschler, 1998: 52). În aceeași ordine de idei, D. Sperber și D. Wilson (1995) fac deosebire între ceea ce se *zice*/ ceea ce se *comunică explicit* (explicitările unui enunț) și ceea ce se *comunică implicit* (implicitările).

Prin urmare, vorbirea presupune intenția de a semnifica ceva prin cele zise; iar ceea ce este zis, și anume: seria de sunete emise, are drept particularitate, purtarea unei semnificații.

Totuși, în abordarea pragmatică, semnificația și sensul sunt două concepte diferite. **Sensul locutorului/ sensul enunțului** (Moeschler și Reboul, 1999: 511), numit și *atitudinea propozițională a locutorului*, *atitudinea afectivă* (Yus, 2017: 66-86) sau *implicatura intenționată* (Byrne, 1992: 11) este unic și face parte din multitudinea de *semnificații*, *ipoteze accesibile* (Sperber și Wilson, 1995: 277). În acest sens, *Teoria pertinentei*, aplicată discursului publicitar, permite completarea modelului *lingvistic* și crearea inferențelor cu lumea exterioară. Psiholingvistul A. Jerry Fodor (1983)¹ explică trecerea de la etapa lingvistică spre etapa pragmatică prin teoria modulară. Această teorie presupune existența unor *transductori* ce realizează conexiunea cu sistemul central uman, declanșând forma logică, care, în consecință, este supusă *interpretării pragmatice*: „Forma logică a enunțului (echivalentă cu semnificația lingvistică a frazei corespunzătoare) este o înlănțuire structurată de concepte; aceste concepte corespund adreselor din memoria de lungă durată a interlocutorului” (Reboul și Moeschler, 1998: 49-50). La adresa unui concept se află o mulțime de informații clasificate de mai multe categorii: informații logice, informații enciclopedice, informații lexicale. Totuși, contextul cuprinde nu doar această informație: „Dacă toată informația de ordin logic ar fi, *ipso facto*, inserată în context, acesta ar fi mult mai vast” (Moeschler și Reboul, 1999: 109). Cuvintele activează în memoria interlocutorului diferite scheme cognitive. Forma enciclopedică este flexibilă (variabilă) și dependentă de context (în funcție de cultură, individ). În acest sens, conceptele exprimate prin cuvinte reprezintă *construcții ad hoc*, utilizate, adesea, în multiple sensuri metaforice, ocazionale.

Astfel, orice interacțiune între un locutor și un interlocutor presupune respectarea anumitor **condiții** pentru ca interlocutorul să găsească inferența corectă: adaptarea lexicală și contextuală, adaptarea la destinatar (Wilson și Sperber, 2004: 607-632), luarea în considerare a cunoștințelor enciclopedice ale interlocutorului și a formei de exprimare (Reboul și Moeschler, 1998: 82-85), adaptarea la contextul social, opiniile, dispoziția și umorul destinatarului (Yus, 2016: 326).

¹ în lucrarea Fodor Jerry A. *Modularity of Mind: An Essay on Faculty Psychology*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 1983. 145 p.

Contextualizarea în raport cu situația și mediul social este numită de către F. Yus *inferență socială* (Yus, 2016: 34), sau în termeni semiotici – *sociosemiotică* (Klinkenberg, 1996: 273), ceea ce constituie *modificarea codului semiotic* în funcție de factorii sociali, sau alegerea unui *sociolect/ dialect social* corespunzător [*Idem*]. Comparând inferențele sociale cu cele cognitive, atestăm că cele din urmă contribuie la sporirea pertinentei, în timp ce inferențele sociale sunt dependente de mediul cultural. În pofida faptului că importanța inferențelor sociale nu este întotdeauna apreciată, orice transgresare a acestora nu poate fi neglijată. În cazul discursului publicitar, *reprezentările sociale/culturale* sunt evidente. Acest discurs este fondat în baza obiceiurilor, tradițiilor, stereotipurilor unui grup social sau ale unei societăți care pot fi, în unele cazuri, exagerate sau veni în contrast cu așteptările interlocutorilor. Efectele discursului publicitar diferă în funcție de atitudinea personală a interlocutorilor față de informația culturală sau socială prezentată.

Odată cu nerespectarea condițiilor menționate *supra*, interlocutorul fie (1) va formula niște *concluzii implicite* diferite de cele intenționate de către locutor, fie (2) nu va fi capabil să interpreteze mesajul și va renunța la acest act comunicativ. Situația inversă este, de asemenea, posibilă, doar în cazul respectării tuturor condițiilor. Adică, interlocutorul ar putea fi capabil chiar să *anticipeze* mesajul intenționat de către locutor, ceea ce, în cazul discursului publicitar, nu este recomandabil, deoarece informația care solicită un anumit efort este mai bine reținută de destinatar. În publicitate, memorizarea informației prezentate, de rând cu captarea atenției, reprezintă una dintre condițiile de reușită care poate trezi dorința de cumpărare, deci poate contribui la actul perlocuționar.

Astfel, în funcție de respectarea/ încălcarea condițiilor unei comunicări reușite, locutorul își poate exprima intenția prin *explicitări* sau *implicaturi* (Wilson și Wharton, 2006: 1569) care, conform *Teoriei pertinentei* (Sperber și Wilson, 1995), pot fi completate prin inferență. Pentru a confirma ideile teoretice, vom analiza cazul explicitărilor în următoarele exemple de discurs publicitar: (1) *Nous vendons de l'eau. Pas de marketing. L'eau du SEDIF. Le meilleur de l'eau chez vous* (SEDIF). În publicitatea SEDIF (1), atestăm o *coerență* determinată de meta-regula *progresiei*, definită de M. Charolles (1978: 7-42) și care constă în reînnoirea permanentă a aportului semantic: *eau, eau SEDIF, le meilleur de l'eau*. Produsul (apa SEDIF) este prezentat direct, explicit, fără nici o aluzie, după cum se întâmplă în cazul sloganului (2): *Un corps sain dans un esprit club*. (Club Med Gym, salles de sport, devenu CMG Sports Club). În exemplul dat (2) se face aluzie la proverbul francez: « *Âme saine, dans un corps sain* », fără a se descrie calitățile produsului sau utilizarea acestuia și fără a se preciza explicit (în mesajul verbal) tipul de produs.

Deseori, explicitările caracterizează publicitatea *informativă* (A.C. Simon, 2001) (apud Yus, 2016: 300), prin care se menționează principalele caracteristici, proprietăți, parametri tehnici și calități ale produsului. Astfel, explicitările facilitează mult procesul inferențial, solicitând mai puțin efort din partea interlocutorului, care, în felul acesta, este ghidat în procesul interpretativ în vederea obținerii *concluziilor implicite*. Prezentăm, în continuare, un exemplu de publicitate informativă (IKEA): (3) *Présentez votre vaisselle avec style. Du petit déjeuner avec céréales, au dîner aux chandelles, notre vaste gamme de vaisselle sera parfaite sur toute la ligne... À la fois, fonctionnelle et élégante, elle apporte une touche personnelle à votre table... Et pour plus de légèreté, notre vaisselle peut être nettoyée dans votre lave-vaisselle*. (IKEA, vaisselle).

Implicaturile similare quiproquo-ului, aluziei, numite și *uz poetic* (Wilson și Sperber, 2004: 28-29), dimpotrivă, solicită mai mult efort la inferare și nu întotdeauna corespund sensului locutorului (Yus, 2016: 28-29).

Așadar, conform principiului comunicativ de relevanță, orice discurs tinde spre relevanța *optimă*. Acest aspect prezintă un interes aparte, mai ales, în cazul discursului publicitar, întrucât publicitatea nu poate fi eficientă decât în cazul interacțiunii cu informația din mediul cognitiv al interlocutorului și producerii anumitor efecte. Interpretarea inferențială nu contrazice și nu contestă modelele anterioare de lectură, ci le completează, contribuie la o analiză mai fidelă și exactă a sensului intenționat de locutor, demonstrând conexiunea dintre forma lingvistică, forma cognitivă și forma pragmatică a unui discurs.

Bibliografie:

- BYRNE, B., 1992, Relevance Theory and the language of advertising. CLS Occasional Paper No. 31, Trinity Coll., Dublin (Ireland). Centre for Language and Communication Studies, 80 p.
- CARSTON, R., 2002, Thoughts and Utterances. The Pragmatics of Explicit Communication. Oxford: Blackwell, 432 p.
- CHAROLLES, M., 1978, Introduction aux problèmes de la cohérence des textes. In: Langue Française, 38, pp. 7-42.
- ECO, U., 1988, Sémiotique et philosophie du langage. Paris : Quadrige /puf, 285 p.
- GHICOV, A., 2016, Lingvistica și didactica textului nonliteral. In: Materialele Simpozionului pedagogic internațional „Tehnologii didactice și moderne”. In memoriam dr. hab., prof. univ. Stela Cemortan. Coord. șt. L. Pogolșa, N. Bucun. Chișinău: Institutul de Științe ale Educației (Tipogr. „Cavaioli”), Chișinău, pp. 23-29.
- KLINKENBERG, J.-M., 1996, Précis de sémiotique générale. De Boeck & Larcier S.A., Paris, 486 p.
- MATLIN, M.W., 2013, Cognition. Eighth edition, Malden: Wiley, 612 p.
- MOESCHLER, J., REBOUL, A., 1999, Dicționar enciclopedic de pragmatică. Cluj: Editura Echin-ox (varianta românească), 558 p.
- REBOUL, A., MOESCHLER, J., 1998, Pragmatique du discours. De l'interprétation de l'énoncé à l'interprétation du discours. Paris: Armand Colin, 220 p.
- SCHOTT-BOURGET, V., 2003, Approches de la linguistique. Paris : Nathan, 128 p.
- SPERBER, D., WILSON, D., 1995, Relevance. Communication and Cognition. Oxford: Blackwell, 2nd edition, 338 p.
- WILSON, D., SPERBER, D., 2004, Relevance Theory. In: R. Horn and L. Ward, The Handbook of Pragmatics. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 607-632.
- WILSON, D., WHARTON, T., 2006, Relevance and Prosody. In: Journal of Pragmatics, Volume 38, Issue 10, October, pp. 1559-1579.
- YUS, F., 2016, Humour and Relevance. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 367.
- YUS, F., 2017, Contextual constraints and non-propositional effects in WhatsApp communication. In: Haugh M., Terkourafi M. Journal of Pragmatics. Elsevier, Volume 114, June, pp. 66-86.

ASPECTE ALE EDUCAȚIEI POLILINGVE ȘI MULTICULTURALE ÎN BUCOVINA SECOLULUI XIX

Felicia VRĂNCEANU

Universitatea Națională „Yurii Fedkovych”,
Cernăuți, Ucraina

Abstract. *Many of the questions that emerged at the beginning of the third millennium in the context of globalization were constantly present in the socio-political discourse of the nineteenth century. Education in the spirit of diversity and dialogue of cultures are frequent topics brought up by Bucovina scholars, who noticed the importance of approaching diversity not as a disadvantage, but as a privilege.*

Cuvinte-cheie: *educație multiculturală, dialogul culturilor, plurilingvism, identitate, alteritate.*

Cu o populație formată din reprezentanți a numeroase etnii, Bucovina a fost considerată de-a lungul timpului un model de toleranță și conviețuire armonioasă. Așa-numita „toleranță bucovineană” a trezit de-a lungul timpului numeroase discuții, opiniile referitoare la specificul acestui spațiu multicultural fiind, de cele mai multe ori, contradictorii. Cu toate acestea, analiza relațiilor stabilite între reprezentanții diverselor etnii (minoritare și/sau majoritare) care au conviețuit aici timp de sute de ani poate oferi soluții nu numai pentru înțelegerea situației actuale din nordul Bucovinei, ci și

pentru rezolvarea unor probleme existente în alte regiuni polietnice și plurilingve. Ca spațiu care, în opinia autorităților austriece, urma să illustreze ideea unității în diversitate, Bucovina secolului al XIX-lea era un ținut caracterizat nu numai printr-o accentuată fărâmițare lingvistică și culturală, ci și prin multiple preocupări de a păstra această fărâmițare prin conservarea trăsăturilor specifice fiecărui grup etnic prezent în acest spațiu.

Multe dintre întrebările apărute la începutul mileniului al treilea, în contextul globalizării, au fost prezente în mod constant în discursul social-politic al secolului al XIX-lea, perioadă în care se finalizează procesul de constituire a națiunilor europene moderne. Bucovina, ca model de toleranță etnică și religioasă, a fost considerată de mulți cercetători un prototip al Europei unite, fiind supranumită chiar și „Elveția Orientului”. Printre argumentele de ordin istoric care susțin această idee, fără îndoială că o importanță majoră a avut cunoașterea politică austriacă de compromis (*Ausgleich*), la care face referire și academicianul Radu Grigorovici într-un articol sugestiv intitulat *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei*¹: „Până la urmă, diversitatea celor nouă etnii, care coexistau într-un spațiu restrâns în Bucovina austriacă, le-au obligat să accepte în 1910 un statut celebru pe atunci în toată Europa, sub denumirea de «Ausgleich», care a aplanat prin compromis toate conflictele acute dintre națiunile ei și făcea din Bucovina o a doua Elveție” (Grigorovici, 1994:12).

Fără îndoială că această politică a autorităților austriece nu a reușit să rezolve toate problemele existente în Bucovina secolului al XIX-lea, dar s-a reușit într-o anumită măsură aplanarea conflictelor grave. Un exemplu de astfel de compromis este soluția propusă în anul 1910 de conducerea Facultății de Filozofie a Universității din Cernăuți, ca răspuns la solicitarea studenților români de a crea o catedră de istorie a românilor. Inițial conducerea Universității a decis introducerea în programa de studiu a unui curs de istorie a poporului român, predat de un respectabil profesor ucrainean (Wladimir Milkowicz) în limba germană. Studenții români însă au refuzat să frecventeze cursul, fiind susținuți și de un grup de deputați români și italieni din Parlamentul austriac, care s-au adresat Ministerului Cultelor și Învățământului. Ca răspuns, a fost înființată o nouă catedră, a cărei denumire a reprezentat o soluție acceptată de toate părțile implicate – catedra de „Istorie sud-est europeană cu deosebită privire la români”. (Ungureanu, 2017:95)

Rezultatele acestei politici sunt sugestiv exprimate de Dragoș Vitencu în romanul său testament *Scrisori de la Dumnezeu*, în care este sugestiv descris Cernăuțiul multicultural de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea:

„Un temei de bună administrație și o glazură de numitor comun, ce se silește să pară germană încearcă să domesticească de aproape un secol și jumătate nepotrivirea culorilor din mozaicul de neamuri, cu care a împiestrițat oblăduirea pajurei cu două capete monocromia valahă a provinciei [...]. Pluriseculara experiență a cancelarilor imperiale a reușit să așeze între lumea exterioară și străfundurile de viață autohtonă o invizibilă pătură izolatoare, destinată să camufleze transformarea acelei vieți, fără scurgere de sânge și fără spasme spectaculoase.

Dedesubt colcăie năzuinți și patimi; la suprafață lumea e mulțumită și surâde, ca un vulcan adormit, peste care cresc flori și zboară fluturi. Echilibrul e asigurat de concurența dintre cele două mari tabere: băștinașii și rusniacii aduși din Galiția pe acest pământ al făgăduinței. Alături de ei, țărani nemți și unguri, funcționari și meșteșugari germani, slovaci, poloni și cehi, moșieri și negustori armeni și mai ales omnipotentă obștie a germanilor de rit mozaic își împrumută stăpînirii virtuțile și păcatele. Cernăuți-ul austriac se înfățișează ca scena unui teatru, dincolo de rampa căruia, inundată de iradiații vieneze, se joacă numai opere.” (Vitencu, 2012: 27-28)

Pentru a asigura acest echilibru (uneori destul de fragil), în care „permanențele naționale își trăiesc, în mod distinct, viața, fiecare avându-și altarele ei, ziarele ei, balurile ei...” (D. Vitencu), în anii ‘60 ai sec. al XIX-lea, autoritățile austriece au adoptat mai multe legi, care erau menite – printre altele – să modernizeze societatea. Un domeniu vizat în mod direct era învățământul, de aceea în data de 14 mai 1869 a fost adoptată o lege a învățământului, care, printre altele, prevedea asigurarea caracterului uniform al organizării școlare în toate provinciile austriece (deci și în Bucovina), pro-

¹ Acad. Radu Grigorovici, *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei*, în „Analele Bucovinei”, an I, nr. 1/1994, p. 7-13.

clamarea independenței învățământului față de autoritatea bisericească; autonomizarea instituțiilor școlare, înființarea unor instituții, a cărei menire era organizarea activității învățământului primar pe plan local (de exemplu, Consiliul Școlar Provincial).

Aplicarea noilor prevederi legislative a dat rezultate și în Bucovina. Astfel, dacă în anul 1871 doar aproximativ 12-13% dintre copii erau școlarizați în acest ținut, la începutul sec. al XX-lea, din totalul de 96 973 de copii de vârstă școlară, 75 836 (adică 78,2% din total) frecventau școala. În anul de învățământ 1912–1913, cifrele oficiale indicau o frecvență a copiilor de 96,1% (Ungureanu, 2015: 119). Ținând cont de specificul sistemului de învățământ al vremii, bineînțeles că cea mai mare dezvoltare au avut-o școlile primare. În anul 1913, la școlile primare (atât publice, cât și private din Bucovina, erau înscriși la școală 109 441 de copii. Conform datelor de arhivă referitoare la acea perioadă, dintre aceștia 41 635 (38%) erau români, 38 081 (34,8%) erau ucraineni, 23 072 (21,1%) erau germani și evrei, 4 791 (4,4%) erau poloni, iar 1 510 (1,4%) erau maghiari. În orașe numărul elevilor români era mai mic: peste 50% dintre elevi fiind vorbitori de limba germană și doar aproximativ 20-21% fiind vorbitori de limba română. În schimb la sate cei mai mulți elevi erau de origine română sau ucraineană, școlarii vorbitori de limbă germană constituind aproximativ 13%.

Organizarea sistemului de învățământ din Bucovina în secolul al XIX-lea (ca și în alte perioade, de altfel), a fost un proces complex, existând o serie de factori specifici care au influențat procesul de constituire și dezvoltare a rețelei de instituții de învățământ din acest ținut. Unul dintre acești factori a fost existența multor localități cu populație mixtă (mai ales etnici români și etnici ucraineni), ceea ce îngreuna alegerea limbii de predare în școli. În astfel de localități, legislația prevedea funcționarea școlilor primare și secundare cu mai multe limbi de predare. Pe măsură ce numărul elevilor ce frecventau școala a crescut, s-au creat condiții pentru deschiderea unor noi școli. Astfel s-a înregistrat treptat o scădere a numărului instituțiilor cu mai multe limbi de predare. Nu întotdeauna însă autoritățile au reușit să asigure cadrele didactice necesare asigurării predării în limba română, existând chiar și unele încercări de a aduce învățători cunoscători de germană și de română și Transilvania.

Una dintre consecințele aplicării noilor legi austriece a fost așa-numita naționalizare a învățământului, care urma să fie realizată în mod direct prin deschiderea „secțiilor naționale” în cadrul instituțiilor de învățământ. Aceste prevederi se aplicau nu numai în cazul școlilor primare, ci și al altor instituții de învățământ. De exemplu, Școala Normală de Învățători (care avea și o filială – Școala Normală de Învățătoare) din Cernăuți. Pregătirea cadrelor didactice care să asigure o funcționare eficientă a instituțiilor de învățământ era una din prioritățile autorităților. De aceea una dintre prevederile Legii școlare imperiale din 25 mai 1868 se referea în mod direct la limba de predare în școlile normale. Conform acestei legi, în cazul în care era necesar, pregătirea viitorilor învățători se putea realiza nu numai în limba germană, ci și într-o „a doua limbă”. Deși această posibilitate exista, totuși la nivel local nu s-a ținut cont de cerințele reale din școlile ținutului. Dieta Bucovinei a adoptat abia în vara anului 1901 o decizie de creare în cadrul Școlii Normale a unor grupe paralele române și ucrainene, în care lecțiile practice, dar și unele discipline precum religia, și muzica bisericească, geometria, istoria naturală erau predate în limba maternă a elevilor.

Creșterea numărului de școli primare în localitățile cu populație românească și ucraineană a determinat înființarea în cadrul Școlii Normale, în anul 1909, a secțiilor naționale. Astfel, viitorii învățători studiau în cadrul a trei secții în care procesul didactic se desfășura în trei limbi: limba germană, limba română și, respectiv, limba ucraineană. În fiecare din secțiile naționale, toate disciplinele erau predate în limba maternă – în limba ucraineană și, respectiv, în limba română, dar elevii studiau obligatoriu și limba germană.

O altă prevedere legislativă austriacă, menită să răpundă nevoilor specifice învățământului din Bucovina polietnică a fost posibilitatea de a deschide filiale ale instituțiilor de învățământ cu predarea în limba germană. În aceste filiale, procesul didactic se desfășura în limbile minorităților naționale, fiind obligatorie și studiere limbii germane. Acesta este și cazul Gimnaziului Superior German din Cernăuți (Gimnaziul nr.1), cunoscut nu numai pentru faptul că în această instituție a studiat o perioadă Mihai Eminescu, ci și pentru că la acest gimnaziu a fost deschisă prima catedră de

limba română, al cărei prim titular a fost Aron Pumnul (1849). În anul școlar 1898-1899, la această instituție de învățământ a fost deschisă o clasă paralelă românească. Cu toate acestea, aproape toate disciplinele de studiu în această clasă erau în continuare predate în limba germană. Creșterea numărului de elevi din grupele paralele românești a condus la înființarea unei filiale germano-române a gimnaziului (începând cu anul școlar 1901-1902). După Unirea din 1918, în clădirea Gimnaziului nr. 1 din Cernăuți va funcționa Liceul Aron Pumnul, cu predarea în limba română.

Trăsăturile specifice – la nivel cultural și lingvistic – fiecărei comunități etnice au influențat tabloul de ansamblu al Bucovinei multiculturale din secolul al XIX-lea. Pentru a înțelege caracterul particular al acestui tabou complex, trebuie aplicat nu numai principiul multiculturalității și al diversității, ci și principiul distinctibilității, conform căruia fiecare dintre manifestările culturii „are o istorie ce tinde spre o relativă independență în raport cu istoria celorlalte, printr-o evoluție ce depășește situațiile de sincretism” (Oprea, 2008: 36). În aceste condiții, „viața într-o comunitate este, în principiu, viața într-o tradiție și de trăsăturile acestei tradiții depinde în mare măsură modul de existență și de manifestare a indivizilor sociali, căci ea este în primul rând un formant psihic care statornicește anumite orientări și predispoziții cu aspect de argument logic pentru indivizi, ce se propune spiritului ca atare, îngrădindu-l într-o închisoare a datoriei și a obișnuinței, dar cu stimulente volitive pentru a acționa într-un anumit fel.” (Oprea, 2008: 37)

Una dintre trăsăturile distinctive ale comunității românești a fost deschiderea către valorile – culturale, lingvistice – ale rtiilor conlocuitoare. Gustav Weigand vorbea despre ușurința cu care românii își însușeau limba ucraineană chiar și acolo unde erau cu mult majoritari¹. Această idee apare și în romanul amintit anterior al lui Dragoș Vitencu, într-un dialog dintre doi bucovineni – un etnic român și un etnic ucrainean:

– *Apoi, nu uita că eu îs român.*

– *Dumneata român? Atunci de ce nu vorbești românește?*

Bătrânul a rămas oarecum încurcat. După aceea a răspuns tăios:

– *Cine ți-a spus dumitale că eu nu vorbesc românește? Cu dumneata trebuie să vorbesc în limba dumitale, căci, de altfel, nu mă înțelegi. Eu, domnule, vorbesc și nemțește și leșește și românește și rusneaca dumitale.* (Vitencu, 2012: 71)

Dacă ar fi să analizăm acest dialog din perspectiva teoriilor moderne ale comunicării interculturale am putea spune că cei doi participanți la dialog au în mod clar competențe interculturale diametral opuse. Cunoașterea limbii celuilalt presupune atât o competență de ordin cognitiv, cât și un de ordin afectiv. Este clar că cel puțin una dintre aceste componente lipsește în cazul situației de comunicare de mai sus. Deși autoritățile austriece au încercat să asigure cadrul legislativ necesar, totuși modul în care se desfășura învățământul în Bucovina secolului al XIX-lea nu a asigurat crearea unui cadru prielnic formării adecvate a capacității de a experimenta conduite interculturale pozitive într-un mediu polietnic și multicultural în care se încerca aplicarea principiului „unitate în diversitate”.

Problematika pluringvismului și a multiculturalității a atras în a doua jumătate a secolului al XIX-lea atenția cărturarilor bucovineni. Numeroși învățați ai vremii au fost profund preocupați de păstrarea și promovarea valorilor naționale în toate ținuturile locuite de români. În Bucovina, preocupări sistematice în acest sens a avut profesorul Ion G. Sbiera, membru fondator al Academiei Române, succesor al profesorului Aron Pumnul la catedra de limbă și literatură română a Gimnaziului Superior German din Cernăuți și primul titular al catedrei de limbă și literatură română a Universității din Cernăuți. Participant activ la procesul de formare a tinerilor, Ion G. Sbiera formulează în intervențiile sale publice, o serie de observații argumentate științific, extrem de utile pentru cei interesați de specificul educației polilingve și multiculturale. Educația pentru diversitate și dialogul culturilor reprezintă subiecte frecvente aduse în discuție de cărturarul bucovinean, care apelând și la propria experiență didactică, a sesizat importanța abordării diversității nu ca pe un dezavantaj, ci ca pe un privilegiu.

¹ Cf. Emanuel Turczynski, *Geschichte der Bukowina in der Neuzeit* (Istoria Bucovinei în epoca modernă), Wiesbaden, Editura Harrassowitz, 1993, p. 218.

Limbi străine pot, și se cuvine chiar, să învețe membrii unei națiuni, dar nu cu scopul de a introduce această limbă nouă, sau aceste limbi noaue, ca limbă de conversare în familie în locul celei naționale de mai nainte. Scopul învățării unei limbi străine este cu totul altul. O limbă străină se învață sau atuncia, când vre un membru al unei națiuni este necesitat a sta în referințe de diverse întereze cu membrii altei națiuni, sau atuncia când voesce el să cunoască producțiunile vieții naționale ale altei națiuni, adecă când voesce să studieze și să cunoască literature întreagă sau în parte a altei națiuni. Afară de aceste douauă cazuri mai există încă unul, în carele membrii unei națiuni sînt necesitați de a învăța graiul altei sau altor națiuni, atuncia adecă când soartea a făcut ca pe același teritoriu să locuească nu numai una ci mai multe națiuni diferite... (Sbiera, 1880: 16)

Referindu-se la așa-numitul model bucovinean al toleranței, acad. Radu Grigorovici – absolvent al Liceului Aron Pumnul și al Universității din Cernăuți – spunea: „Caracterul tolerant și pașnic al relațiilor interetnice se datorează acțiunii comune a îndepărtării de teritoriul provinciei a oricărei activități războinice, modernizării sistemului educațional, dominației supernaționale a bogatei biserici ortodoxe, tolerantă și subordonată statului, procentajului ridicat al populației rurale de toate etniile, tolerante prin tradiție și care știau că vor suferi cel mai mult în timp de conflicte violente, precum și, parțial, legislației austriace cu caracter iluminist” (Grigorovici, 1996: 289). Așadar sistemul educațional a reprezentat unul dintre factorii ce au contribuit la realizarea acestui model. În secolul al XIX-lea dorința autorităților austriece de a moderniza societatea a avut drept consecință creșterea numărului de instituții școlare care reflectau specificul multicultural și polietic al Bucovinei.

Bibliografie:

- GRIGOROVICI, Radu, 1994, „Bucovina, fereastră către vest a Moldovei”, în *Analele Bucovinei*, an I, nr. 1, p. 7-13.
- GRIGOROVICI, Radu, 1996, „Modelul Bucovinei”, în *Analele Bucovinei*, an III, nr. 2, p. 281-298.
- OPREA, Ion, 2008, *Comunicare culturală și comunicare lingvistică în spațiul european*, Institutul European, Iași.
- SBIERA, Ion G., 1880, *Conceptul „națiune” și însemnătatea graiului național*, discurs citit în 4/16 noiembrie 1880 în Adunarea generală a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Cernăuți: Editura Rudolf Eckhardt, 1880.
- UNGUREANU, Constantin, „Facultățile de la Universitatea din Cernăuți (1875-1919)”, *Studia Universitatis Moldaviae*, 2017, nr.4 (104), Seria „Științe umanistice”, p. 88-98.
- UNGUREANU, Constantin, 2015, „Învățământul primar și secundar din Bucovina, în perioada 1869–1918”, *Akadosmos*, nr. 4(39), p. 118-126.
- VITENCU, Dragoș, 2012, *Scrisori de la Dumnezeu*, Ediție princeps îngrijită de Aura Brădățan, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer.

LITERATURA ȘI MARILE TRANSFORMĂRI SPIRITUALE: TEMELE, MITURILE ȘI FICȚIUNILE LUMII DE AZI

MOTIVUL ORFIC – GENERATOR DE ATITUDINE ESTETICĂ ÎN POEZIA LUI ION VATAMANU

Vera CĂTANĂ
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The theme is current because the mission of aesthetics lies in the work's ability to display beauty. It is the song that becomes the remarkable element through which the author rhythmically pulsates the lyrical emotion from "Bird's Moon Song" to "Bird's Sunday Song".*

Keywords: *song, Orphic motif, aesthetics, poetry, emotion.*

Lira lui Orfeu îngemănează cuvântul și sunetul, dând naștere literaturii – un nou câmp de manifestare a sentimentelor în formule originale. Prins de fiorul inspirației, poetul Ion Vatamanu pășește ferm pe dimensiunea științelor exacte croind o punte între chimie și poezie astfel că cercetătorul Tudor Colac vorbește despre mecanismul creației poetice vatamaniane menționând: „ Ion Vatamanu vede cu inima o serie de elemente chimice ale cântecului, pornind în viziunea sa poetică de la principiul evoluției ciclice, spre abstractizări încărcate de rosturi structurate prin atomi, molecule și apocaliptice clipe” (Colac, 2012: 110). Într-adevăr, textele sale poetice surprind cititorul printr-un amestec omogen de imagini artistice care păstrează amprenta unui chimist de valoare certă, prin felul inconfundabil de a transmite emoții receptorului.

Eul vatamanian inițiază o intensă căutare a sinelui printr-un amalgam de întrebări la care răspunde într-o manieră filosofică fiind inspirat de prezența iubitei:

Ce-i în firul cel de iarbă, că-i așa de verde?

E un cântec, draga mea, ce se cântă repede.

Ce-i în râul, care curge, val cu val adună?

E o viață, draga mea, și un cer cu lună.

(Cântec)

Înterogațiile retorice profilează felul în care autorul percepe existența, asociind firul verde cu cântecul la fel cum întâlnim acest moment și în folclorul autohton, iar râul cu viața, moment care își trage rădăcinile din filosofia Antichității *Panta Rhei* sau *Totul curge*. Cântecul este una dintre cele mai fidele mostre ale armoniei, bazându-se pe acest principiu confesiunea lirică se extinde de la firul de iarbă spre râu apoi se urcă spre cerul cu lună, ceea ce simbolizează aspirația spre idealul de armonie supremă similară cu Divinitatea.

Căutarea de sine continuă, dar de astă dată punctul de pornire este un stejar simbol al statorniciei, așa cum apare conturat în lirica folclorică de unde împrumută sevă și versurile vatamaniene:

Ce-i în pomul de stejar, în a lui tulpină?

Mi s-arată, draga mea, lemn și o lumină.

Dar ce-i dorul cine-l are de părinți și țară?

O pădure fără capăt și o căprioară.

(Cântec)

Dorul este un alt sentiment specific neamului nostru, iată o posibilă pistă de decodificare a metaforei: *Dorul – o pădure fără capăt și o căprioară*. Infinitul văzut ca *o pădure fără capăt*, sugerează intensitatea și durata maximă a acestui zbucium numit dor, iar căprioara – este întruchiparea unui suflet singular la fel cum este cel al poetului.

Pe aceeași frecvență, cercetătorul Tudor Palladi consemnează: „ Etosul se va proiecta așadar indirect în mai multe din cărțile Domniei Sale cu acea pregnanță cu care acoperă artistic nu numai râvna sentimentelor, dar și pe cea a cuvântului, a configurație lui, devenind una metaforică, plastică și comunicativă.(Palladi, 2017:171). Astfel, se face relevantă legătura dintre folclor și versul poetului, plasticitatea expresiilor face inconfundabil stilul vatamanian de a trăi sentimental dorului la cote majore, acolo unde inspirația depășește limitele impuse de condiția umană, se ridică mai sus de contingent și se îngemănează metafizic cu intuiția poetică ale cărei vibrații le simte inima eului.

Definit drept: „ suflul ființei care răspunde actului creator” (Sochircă, 2014: 43), cântecul este un mijloc de a pătrunde legile armoniei grație efectelor sale polifonice. Pe această lungime de undă, cercetătorul Anatol Gavrilov construiește o punte de legătură dintre autor și cititor, prin prisma actului de comprehensiune a textului literar, atunci când afirmă: „ Polifonia solicită cititorului o înțelegere activă, adică o căutare a răspunsurilor proprii la întrebările vitale, insolubile la care nici autorul nu are răspunsuri definitive”(Gavrilov,2017:13). Într-adevăr, textul vatamanian deschide mai multe perspective de abordare, ceea ce presupune că cititorul trebuie să se regăsească pe sine pentru a participa afectiv la înțelegerea substanțială a versurilor. Or, întrebările vitale sunt cele care în plan filosofic sunt inepuizabile , iar în plan metafizic își găsesc aplicare grație sensibilității artistice pe care o dovedesc oamenii de artă în lucrările lor.

Actualitatea temei de cercetare devine temeinic argumentată căci misiunea esteticii rezidă în capacitatea operei de a etala frumosul, iar atitudinea estetică în termenii lui Romulus Chiriță reprezintă: „atitudine umană fundamentală caracterizată prin sensibilitatea receptivă față de aspectele armonioase ale realității”(Chiriță, 2010:129). Și tocmai cântecul devine elementul remarcabil prin care autorul pulsează ritmic emoția lirică de la *Cântecul de Luni al păsării* până *Cântecul de Duminică al păsării* .

În altă ordine de idei, exemplul poetului șaizecist este emblematic, fiindcă e dublu marcat de drama istorică a Bucovinei și a Basarabiei, dar nu renunță la inovarea liricii basarabene sub aspect estetic, cultivând versul alb și polivalența simbolului artistic, nu fără riscuri sau impedimente.

Problema actualei cercetării constă în necesitatea de a identifica mijloacele de expresie prin care lirica vatamaniană trezește atitudinea estetică în conștiința receptorului, mergând pe linia valorică a frumosului ca ideal.

În încercarea de a-l prezenta pe Orfeu ca instanță mitologică fără de care actul creației nu poate fi perceput ca esență divină, cercetătoarea Victoria Fonari susține: „Orfeu este cel ce cunoaște moartea iubitei, dar nu și moartea iubirii. De aici apare sensul sentimentului ce înveșnicește. Eul liric trăiește ipostazele omului cu iubirea telurică și cea de artist, dar adună în emoțiile sale de iubire pentru oameni, pentru Dumnezeu, pentru frumos, pentru patrie, pentru neam, pentru sacrul matern” (Fonari, 2015:33) Arealul creației vatamaniene stă sub semnul lirei lui Orfeu din mai multe considerente, și anume, dragostea e privită ca suferința care dă noi speranțe ce se îmbină armonios în textele sale. Iubirea e privită de eul liric ca fiind singura cale prin care sufletul cunoaște dulceața armoniei ce în spațiul teluric doar cântecul o mai păstrează nealterată de deznădejde.

Analizând mecanismele compoziționale ale poeziei lui Ion Vatamanu evidențiem faptul că dorul de pasărea inspirației își găsește loc în imaginația eului sub cadența piciorului de vers. Surprinsă de capacitatea cu care textul vatamanian este perceput și valorificat de publicul larg, autoarea studiului: *Melopoetica – limbajul poetic și muzical* specifică următorul fapt: „ O poezie care dorește să trezească în ascultătorul sau cititorul ei o stare muzicală, va fi nevoită să-și extindă și ea la rândul ei, gama de efecte sugestive, prin reducerea semnificațiilor clar definite, poetul căutînd mereu să se exprime vag, ambiguu” (Samson, 2015:148)

*Când era să-nchei cântecul,
iubita,
ca o pasăre,
se gătea să plece...
Un cântec mie,
Un cântec al sufletului,*

*al vieții, al morții,
Un cântec singur,
Tot uitându-mă la iubită,
la pasărea care zbura...*

(Un cântec cât viața)

Cercetătorul Tudor Colac constată că: „Ritmurile ciclice din cântecele sale nu sunt altceva decât cadențele naturii, cosmosului, vieții în ansamblu conferind starea de melodism și muzicalitate poeziei, o anumită frazare specifică unei stări emotive cu un acompaniament propriu nuanțat” (Colac, 2012: 111). Dorul de pasărea inspirației își găsește loc în imaginația eului sub cadența piciorului de vers.

*Îmi caut păsările
Prin fapte de noapte,
Le chem acasă,
Mi-e dor
De pana lor,
De cântul lor
Ele slujesc mai multe-mparații:
Un violet de zări,
Un rosu de amiezi,
Albastru de chindii.
Ele slujesc mai multe melodii:
Le chem în ritmuri*

(Cântecul de Marți al păsării)

În studiul *Probleme de literatură și estetică* Bahtin menționează că: „Importanța organismului creator interior este maximă în poezia lirică, omul creator ca întreg al unei tensiuni interioare” (Bahtin, 1982:106) Tocmai aceste vibrații ale versului măsoară intensitatea sensibilității poetice codificată în imagini literar-artistice.

*O, încercuite rațiuni și spirite!
Răscolitor; voi așteptati
Sosirea mea în miezul vostru
Nu
Prin rozul dens al unui câmp cu flori
S-ajung,
Ci pe-un alb fundal
Al scenei voastre mute
Să apar
Cu nete proiectări de strigăt”*

(Cântecul de Miercuri al păsării)

George Popa menționează: „Incantația este cantabilitatea unită cu caracterul ritualic de instituire a logicii interne a poemului, pregătesc absorbția transfiguratoare în inefabil” (Popa, 2013:11).

Prin urmare, o necunoscută a ecuației lirice vatamaniene rămâne logica internă a poemului, adică mecanismele prin care anume cântecul transmite emoția eului liric transformând-o în atitudine estetică, or tocmai acesta este unul dintre obiectivele cercetării. În acest sens, apelăm la afirmația aceluiași cercetător care amintește: „În creuzetul alchimic al unei poezii orifice intră următoarele elemente: capacitatea de cântare, caracterul incantatoriu, caracterul inițiativ (Popa, 2013:11), aceasta este dezlegarea misterului pe care-l produce lirica vatamaniană în domeniul muziclității versului.

Un exemplu prin care putem certifica acest caracter incantatoriu și inițiativ servesc și versurile din **Cântecul de Joi al păsării**,

*Pasăre cântare veche,
Vin să-ți fiu pereche.
Părăsesc ninsoare grea*

*Și mă mut pe creanga ta.
De mă seacă, de mă udă,
Tot o floare-o să mă audă.
(Cântecul de Joi al păsării)*

Referindu-ne la redescoperirea textului vatamanian din perspectiva esteticii receptării, cercetătorul Anatol Gavrilov observă: „, Vocile textului literar nu pot fi percepute doar prin auz ca simț fiziologic, orice percepție se produce pe fondalul percepției general- culturale a receptorului” (Gavrilov, 2017:13), în această ordine de idei, una dintre condițiile pe care le impune estetica receptării este și variată experiență a percepției semnificațiilor limbajului.

Punctul tangențial dintre cele două arte, adică dintre muzică și poezie relevă: „, Poezia ca și muzica exprimă inexprimabilul, scoate din inconștient stări nebănuite ale sufletului, dând senzația infinitului” (Samson, 2015:148). Dacă atitudinea estetică se caracterizează prin dorința omului de a contempla obiecte ce întrunesc idealul de frumos și care furnizează senzația de plăcere estetică, atunci putem să înțelegem cu ușurință de ce un întreg ciclu de poezii vatamaniene se intitulează *Cântec*, întrucât doar cântecul pune semnul egalității între tensiunea interioară și starea de echilibru al autorului.

Forța latentă a magiei își face simțită prezența în următoarele versuri:

*Păsări ale celuia ce peste tot înseamnă Eu!
Al vostru cântec
Nu-i leac nici mângâiere –
E ceea ce simțea Niobe
Când Artemis
Umplu văzduhul cu săgeți,
Există doar o luptă,
Mereu necâștigată,
E vorba de suflet.*

(Cântecul de Vineri al păsării)

Momentul tangențial dintre vers și mit este comentat și de către Butnaru: „, Poetul explorează înțelesurile filosofice ale mitului și se încadrează în categoria esteticului, a verdelui printr-un sistem de simboluri de o nuanță specifică” (Butnaru, 2017: 119). Revelația eului care-și găsește refugiul în mit se soldează cu o medație ce prinde contur de vers. Lupta dintre viață și moarte este înfățișată prin intermediul celor două personaje mitologice, iar concluzia pe care o face eul liric rezidă în faptul că sufletul este cel care are capacitatea de a se revigora de fiecare dată când partea rațională a ființei pare învinsă. Pasărea despre care vorbește eul liric este chiar el, iată de ce conștientizează că *lupta*, adică existența pe pământ este continuă și pare interminabilă, fiindcă sufletul vrea să se ridice mai sus de contingent, dar condiția umană nu-i îngăduie acest lucru.

În concluzie, menționăm că receptorul poeziei vatamaniene se cere a fi un veritabil cunoscător de valori general-umane, pentru a fi capabil să sesizeze cuvintele- simbol care generează atitudinea estetică. Lirica vatamaniană poartă semnul originalității grație armoniei compoziționale cu care este dozat fiecare vers. Mijloacele expresive la care recurge eul liric nu țin neapărat de domeniul tropilor, ci mai curând de ideile pe care le dezvoltă ascendent, până la statutul de simbol, așa cum se întâmplă cu noțiunea de motiv orfic.

Bibliografie:

- BAHTIN, M., 1982, *Probleme de literatură și estetică*, Univers, București.
BUTNARU, T., 2017, „Semnificația mitică a verdelui matern în poezia lui Ion Vatamanu” În *Limba Română*, nr. 2, Chișinău, p. 174-179.
CHIUȚĂ, R., c *Estetica*, Universitatea Transilvania, Brașov.
COLAC, T., 2012, „ Ion Vatamanu: formula cântecului” În *Iubirea până la capăt*, Prut Internațional, Chișinău, p.110-114.
FONARI, V., 2015, „Strunele orfice în creația lui Grigore Vieru” În *BiblioPolis* nr. 1, Chișinău p. 32-35.

- GAVRILOV, A., 2017, „Delimitări și precizări terminologice. Polifonie. Eteromundaneitate. Cuvânt-Voce”. În *Philologia* nr. 1-2, Institutul de Filologie Română, Chișinău, p. 10-28.
- PALLADI, T., 2017, „Vederea spre oricând sau dedesubtul punctului” În *Ion Vatamanu scriitor al existenței*, Detectiv literar: București, p. 169-174.
- POPA, G., 2013, „Poezia orfică”. În *Revista Română* nr 2, Astra Despărțământul Mihail Kogălniceanu, Iași, p. 11-13.
- SAMSON, M., 2015, „Melopoetica – limbajul poetic și muzical”. În *Transilvania* nr.3-4, Astra, Sibiu, p. 147-152.
- SOCHIRCĂ, L., 2014, *Dicționar de motive, teme și simboluri literare*. Farmec- Lux, Chișinău.

SAGA EMIGRANTULUI DIN EST REFLECTATĂ ÎN LITERATURA ROMÂNĂ ACTUALĂ

Felicia CENUȘA
Institutul de Filologie Română „Bogdan - Petriceicu Hașdeu”,
Muzeul Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *In the present study, we refer to the phenomenon of migration reflected in the current Romanian literature and to its impact on the individual. To prove this claim, the authors do not use rigorous statistics or scholarly analyzes, but relate short episodes in the lives of people who have reached the point of despair. The texts are a literary x-ray of the post-communist period and the wandering of the individual through transition.*

Cuvinte-cheie. *Migrație, individ, identitate, literatură, tranziție*

Schimbările pe scară largă care s-au produs în republicile postsovietice în anii ‘90 ai secolului XX, au provocat suferințe și distrugerii enorme nu doar la nivel economic, dar și la nivel de conștiință a individului. Ieșit dintr-o lungă umilire totalitară, isterizat de o libertate pe care nu știe s-o utilizeze, individul „năvălește dezorientat, în toate direcțiile” [Paler, 2017:20]. Urmare a acestor provocări, s-a produs o maximă agresiune față de stabilitatea tradițională, catalizată anterior de natură, de familie și tradiție. Individul a căutat insistent soluții de răspuns la presiunile centrifuge ale schimbărilor fie adaptându-se acestora, fie depunând eforturi pentru a deveni independent economic. Alteori a luat calea pribegiei, cum s-a întâmplat nu o dată în narațiunile de inspirație biblică, în căutarea unui loc mai bun. Negăsindu-și rostul în propria țară, „forța de aspirație a străinătății” este văzută de emigrantul din Est ca o „posibilitate de realizare în viață” [Muler, 2017, p. 193], o alegere forțată a câmpului de luptă pentru supraviețuire, și rareori o trambulină spre carieră, descoperind că indiferența lumii libere poate fi la fel de crudă ca aceea pe care a detestat-o în propria țară. A ajuns în străinătate, este nevoit să treacă prin încercări umiltoare, să-și vadă invalidate experiența, iluziile, să facă munci pe care, acasă, le-ar fi considerat inferioare. Stigmatizat de cele mai multe ori, el trebuie să reacționeze prin strategii identitare care combină „revoltă și conformare, instrumentalism și retragere în sine”, rămânând, până la urmă, „sfâșiat” între lumi diferite, ba chiar opuse. (Dubar, 2003:179) În plan sufletesc, acomodarea se dovedește a fi un proces mult mai anevoios, rareori dus până la capăt. Cei care au reușit totuși să se integreze în țara de adopție sunt acei care și-au tăiat legăturile cu trecutul, luându-și, practic, viața de la capăt. Ceilalți însă au ajuns să fie niște „ființe ambigue” [Paler, 2017:17]

Tema migrației continuă să rămână în vizorul presei și literaturii din Basarabia după mai bine de 20 de ani de la declanșarea fenomenului emigrării masive a populației băștinașe. Abordarea temei respective de către unii dintre scriitorii basarabeni a suscitât interesul publicului cititor (care, în mare parte, se regăsește în scrierile ce abordează tematica respectivă), dar și pe cel al criticii literare.

Încă o dovadă a faptului că textul literar poate spune mult mai multe decât rafturi întregi de volume cu tentă științifică.

Fenomenul migrației (al emigrației, mai exact) îl vedem reflectat astăzi și într-o serie de romane apărute în ultimii douăzeci de ani și în Republica Moldova: *Totentanz sau Viața unei Nopti (Jurnalul Menajerei)* de Claudia Partole, *Un an în paradis și Kinderland* de Liliana Corobca, *Puzzle sau De ce copacii sunt galbeni de Iurie Bojuncă* ș.a., în piese de teatru precum *Oameni ai nimănui* de Dumitru Crudu, *În container* de Constantin Cheianu, *Avant de mourir* de Val Butnaru ș.a.– niște radiografii literare ale perioadei postcomuniste, ale mentalităților acesteia și a vieții de captiv a basarabeanului emigrant, dar și în jurnale, epistole sau volume de mărturii scrise de conaționali basarabeni emigrați în Europa, precum *Testamentul necitit. Scrisorile unei mame plecate la muncă în Occident* de Lilia Bicec-Zanardelli sau *Femeile emigrante povestesc* de Tatiana Safaler, în care se relatează despre exodul populației din Republica Moldova spre Italia din anii 1998-2006, ș.a., mărturii care pot servi drept surse de informare și documentare pentru eventuale creații artistice.

„A fost un drum lung! Un drum al disperării”, mărturisește naratoarea din romanul *Totentanz sau Viața unei Nopti (Jurnalul Menajerei)* de Claudia Partole. „Mi se părea că mă duc alungată de-acasă și că în țara mea nu mai încap, nu mai am loc, nu mai trebuiesc nimănui!” „De ce, mă în-trebam, de ce a trebuit să mă pornesc în lume? Dar, oare, a fost nevoie? M-a alungat cineva?” „Întâi de toate, am înțeles că nu mai pot să mă descurc (financiar) lângă ai mei! Neputința de a înfrunta greutățile, dar și disperarea în fața acestor greutăți, m-au făcut să aleg drumul străinătății. Mai puțin curiozitatea sau dorința de a deveni o alta”.

Exodul a sărăcit sate, a despărțit familii și a înstrăinat copii.

Subiectul romanului Claudiei Partole *Totentanz sau Viața unei Nopti. (Jurnalul Menajerei)* este unul simplu și începe *ex abrupto*. O emigrantă din Basarabia, o fostă actriță, stă la căpătâiul unei bătrâne italienece, Emili, femeia de care avea grijă, care decedează spre seară, și ea e nevoită să aștepte până a doua zi, până când vor veni fiicele bătrânei, timp în care citește din jurnalele și scrisorile prietenelor sale, Ani și Nely, texte care vor fi incluse mai târziu în propriul jurnal, autoarea uzitând de tehnica *jurnalului în jurnal*. Dacă partea a doua a titlului, *Jurnalul menajerei* este ușor explicabilă, atunci partea întâi, *Totentanz*, care se traduce din germană prin *Dans macabru*, ne arată că moartea planează asupra protagonistei, fie că se află în preajma bătrânei defuncte pe care o îngrijea, fie că era în drum spre căutarea unui loc de muncă etc. Ea pare a se întâlni cu moartea, dar reușește să supraviețuiască sau s-o evite.

Întâmplările din roman nu sunt decât *felii* din viața migrantilor. Romanul se axează pe jurnalul naratoarei, care include, la rândul lui, și o serie de fragmente din jurnalele altor personaje, scenarii epice care reflectă destine, dar și citate și maxime conexe. Această tehnică a jurnalului simulează coincidența cu faptul existențial, protagonistul jurnalului fiind omul construit și nicidecum omul concret. Incluse în text, re-memorările sau mărturiile își pierd din autenticitatea genuină transformându-se în ficțiune. Naratoarea ia în vizor o galerie de personaje, dar reliefează portretul migrantului ilegal. Nu oricare, dar anume cel al migrantului disperat, al celui parvenit, al angajatorului lipsit de scrupule, al cămătarului. Mai mult, majoritatea personajelor romanului sunt femei: Emili, bătrâna de care îngrijește protagonista; Nely, o fostă prietenă, medic de profesie în Basarabia, care fusese traficată și care, ajunsă într-o poziție socială infamă și cu un destin incert și angoasant ce au dus-o la o stare de disperare suicidală, își pierde urma; Ani, o altă prietenă, care își curmă zilele din cauza unor neînțelegeri familiale, dar și Țicnita, și ea o emigrantă, care, întorcându-se acasă, își găsește soțul cu o altă femeie locuind în casa și pe banii trimiși de ea din Italia, fapt după care își iese din minți și este dusă la balamuc.

Tema migrației guvernează și univesul romanesc al multor scriitori de peste Prut, precum cel al Florinei Ilis (romanele *Coborârea de pe cruce* și *Chemarea lui Matei*), al lui Petre Barbu (*Dumnezeu binecuvântează America*), al lui Radu Jorgensen (*Clovnul din lemn de gutui* sau *Se respinge*) ș.a.

În cartea *Clovnul din lemn de gutui*, Radu Jorgensen, scriitor cu experiența emigrării, vorbește despre saga azilantului român în străinătate, mai exact, în Suedia. Pentru a scăpa de libertatea controlată din țară, un scriitor român emigrează înfruntând o serie de probleme atât la plecare, cât și pe

perioada șederii: „Am închis ochii întrerupând o clipă filmul neorealist care mi se desfășura înaintea lor. Dar ultima imagine, grotescă, ultimul cadru, persistă pe retină, colo sub pleoapa strânsă cu putere. Imaginea călătorilor trenului nostru „de lux” sărind peste linii, sărind spre marginea triajului undeva ca să bea apă de la o cișmea, să se adape, alergând cu pașapoartele în mână să fie văzuți de forța magică și să fie mai apoi reprimiți în rândul călătorilor trenului „de lux”. După ce hidratarea lor, astâmpărarea setei lor animalice s-ar fi produs. Cu pașaportul într-o mână și cu pantofii cui într-alta sărind peste linii, cu fardul curs peste obraji, pe sub ochi, pe cutele gâtului, doamnele „de lux” întorcându-se victorioase la trenul „de lux” cu sticle „de juma” în mâini. Creierul magic le transferase acest ultim impuls, o avertizare-avertisment, ultimul bici pișcase crupele lor tresăltânde peste liniile ferate în triajul ultimei stații din teritoriu.” (Jorgensen, 1998, p.14).

Aproape în aceeași tonalitate scrie și Lilia Bicec Zanardelli în romanul epistolar *Testamentul necitit. Scrisorile unei mame plecate la muncă în Occident*: „Adunându-mi puterile, eram gata să merg și să fug, după cum va fi comanda. Blestemam haina de pe mine care se făcea tot mai grea, blestemam cizmele cu tocuri care se cufundau în frunzișul din pădure. Chiar și geanta în care aveam lucrurile strict necesare mi se părea o mare povară. Dar, probabil, greutatea ei era provocată de un bagaj invizibil: arhiplin de aspirații, de visuri, de regrete și gânduri haotice. În acest geamantan invizibil era bine ascuns dorul pentru copiii mei, care, involuntar, se amplifică cu fiecare kilometru de distanță. Acolo mai erau tănuite diploma mea, casa unde m-am născut și mormintele părinților. Acest bagaj mă apăsa anevoios de aprig. Mi se părea enorm de impunător, iar greutatea și valoarea celor dosite în interiorul lui o cunoșteam doar eu...” (Bicec-Zanardelli, 2009:44). Prin urmare, experiența inevitabil anxioasă a plecării de acasă, plus sentimentul de vinovăție față de familie și copii, conduc la traumatizarea psihologică a personajului și la acutizarea crizelor sale interioare.

Și dramaturgul basarabean Val Butnaru, în piesa *Avant de mourir*, prezintă drama tulburătoare a artistului azilant dezrădăcinat și momentele tulburătoare prin care trec cei nevoiți să emigreze.

Personajele piesei sunt Ovidiu și Magdalena. Ovidiu părăsise satul natal, Mugurele, de „păisprezece ani”, pe când „se apropia de 50”, luând calea străinătății pentru a câștiga un ban pentru familie. În încercarea de a supraviețui, ajunge la capătul puterilor, reușind de fiecare dată să supraviețuiască. El este „prototipul sutelor de mii de basarabeni ce traversează de atâția ani întunecatului tunel al interminabilei tranziții din neunde spre nicăieri.” (Zaharia, 2015). Amintind cumva de Ivan Ilici al lui Tolstoi, Ovidiu se află la ora bilanțurilor vieții trăite ca un continuu rateu, motiv pentru care decide să-și curme viața, dar și aici clachează.

Magdalena e la începutul carierei de artist, în căutarea idealurilor, plină de speranțe, dar rămâne să fie marcată de disperarea condiției de emigrant. Entuziasmul său idealist trece prin probe dure, iar încercarea de a supraviețui în țara de adopție este presărată cu o serie de deziluzii însoțite de întrebarea „La ce bun să supraviețuiești aici, printre străini?”.

Acțiunea se desfășoară la Paris, orașul care adăpostește milioane de oameni veniți din toată lumea. Ovidiu, ajuns aici, după alte munci făcute în Europa, se declară instructor de dans și își deschide la subsolul unei clădiri un salon de dans, căruia îi face publicitate în ziarele pariziene. Unul dintre candidații dornici de a lua lecții de la el este Magdalena, o actriță venită din Basarabia în „orașul visurilor deșarte și al îndrăgostiților leșinați”, iar tangoul lui Pantazi, alias Georges Boulanger, pe care urmează să-l execute, ilustrează drama acestor oameni fără țară. Textul piesei este populat de aceste două personaje care se completează reciproc în acest „tangou de adio”, dansat înainte de moarte, de unde și titlul piesei.

Fiica lui Ovidiu, Liliana, lăsată acum paisprezece ani acasă în Mugurele cu maică-sa, moare în neștire la Paris. Într-una din discuții Ovidiu, tulburat, o întreabă pe Magda, prietena Lilianei: „Dar ce căuta ea (Liliana –n.n.) la Paris?”, la care Magda-i răspunde: „Ceea ce caută toate fetele noastre în parisurile împutite. [...] De când ai plecat, n-ai mai dat nicio veste. Îmi vorbea întruna de dumneata. Și într-o bună zi, am plecat împreună - să te căutăm. Acum doi ani, a fost înjunghiată într-un cartier la periferia Parisului. N-avea acte, n-avea identitate.” „Dar care-i vina mea?”- întreabă Ovidiu, Magda îi reproșează: „Vina? Care-i vina ta, mă întrebi? Ticăloșilor, ați plecat cu toții! Mugurelele-s pustii, ca după război! Ați plecat fără să priviți înapoi! Și noi? Și noi cui ne-ați lăsat? La noi cine s-a

gândit? [...] Cum te vei descurca? Unde vei găsi bani? Ai să-ți vinzi și pe cel de-al doilea rinichi? Ce a mai rămas de vânzare? Ficatul? Inima? Ochii? „Am să-mi gădesc de lucru!- spune Ovidiu, - sunt muzicant! Și pictor! Am făcut Arhitectura! Pot scrie! Am să mă angajez ca jurnalist!”

Spre finalul piesei, Magda își scoate peruca (este tunsă zero) și îl roagă pe Ovidiu să meargă împreună acasă, „fiindcă orice om trebuie să moară acasă”, nu înainte însă de a dansa pe fundalul melodiei *Avant de mourir* a lui Georges Boulanger. Dansul constituie intriga și elementul coagulant al piesei. Pare a fi un dans al morții, un *Totentanz* planând permanent asupra personajelor.

Tema plecării în străinătate pentru o viață mai bună o întâlnim și în piesa de teatru *În container* a dramaturgului basarabean Constantin Cheianu, în care trei moldoveni – Viorel, Sergiu și Igor - aflați la Bruxelles, un oraș de tranzit de unde urmează să-și continue drumul, își povestesc despre tentativele de a fugi din țară și a ajunge în Occident, considerat un fel de Eldorado pentru mulți azilanți, dar care, de fapt, e spațiul care îi respinge, piesa fiind o mărturie cutremurătoare despre migrația ilegală a basarabenilor în Occident. Mai mult, „piesa se bazează în totalitate pe situații reale, care i-au fost povestite autorului de către martorii oculari ori participanții acestora”, ne atenționează Constantin Cheianu încă din primele pagini ale cărții. (Cheianu, 2007:5)

Personajele sunt niște „Odisei sau Telemahi ai epocii postcomuniste” (Crețu, 2014) care parcurg un traseu inițiativ, unul al umilinței, presărat cu interogatorii și cedări morale în încercarea de a traversa granițele. Întru realizarea visului de a ajunge în Europa, ei sunt gata să fie prinși de roata de rezervă a vreunui tir, legați sub vreo remorcă, sau închiși ermetic în vreun container respirând printr-un furtun improvizat. În cazuri mai rare, își pot cumpăra la prețuri exagerate, pașapoarte false, doar ca să treacă hotarul. Dacă părinții lor trăiau permanent spaima de autoritățile sovietice care pe mulți i-au deportat prin kazahstane sau siberii, ei trăiesc cu frica de autoritățile europene, care îi pot prinde, amenda și deporta acasă. „Eu am început să mă rog lui Dumnezeu numai aici, în Europa, acasă nu prea aveam nevoie de Dumnezeu”, mărturisește Viorel. În Biblie, se zice că, umblând prin lume, ai șansa de a-l întâlni pe Dumnezeu și asta nu din necesitatea sufletului, ci din frica de pericole de la care Dumnezeu te salvează.” Deși par niște hoți (așa se prezintă unul dintre personaje), care își fură banii și pașapoartele unul altuia, iar legislația europeană îi plasează direct în rândul infractorilor, aceștia sunt niște „oameni ai nimănu”, respinși atât de țara de origini, cât și de cea de adopție.

În ultima parte, granițele dintre realitate și ficțiune se estompează, iar piesa se mută din registrul documentarului în cel al parabolei.

Igor, unul dintre personaje, deposedat de bani de unul dintre camarazii săi, urmează să treacă granița într-un container închis ermetic având posibilitatea să respire doar printr-un furtun improvizat. Tabloul amintește de biblicul Iona, închis în burta imensă a unei balene. Personajul încearcă să se încurajeze rechemându-și trecutul, viața sa dinaintea intrării în containerul-balena, monologând. Monologul personajului pare a fi și al scriitorului care înțelege însingurarea individului în societate, aflat mereu într-o dilemă: între libertate și necesitate, între sens și nonsens. Pe lângă asta, monologul joacă un rol de eliberare, un mijloc de a-și tempera frica.

Eu, mama, mi-am amintit de bunica, se destăinuiește fiul. Ea îmi povestea cum au fost ridicați de ruși și duși în vagoane pentru vite în Kazahstan. Zicea că vagonul avea doar o singură ferestruică țesută cu sârmă ghimpată și oamenii se înghesuiau la acea ferestruică să tragă câte o gură de aer curat. Înăuntru era mizerie, că ei acolo își făceau toate nevoile, nu le-au dat voie să iasă din vagon cinci zile. Așa și eu, mă simt că nu îmi ajunge aer, îmi apropii nasul de furtun. [...] Moldova noastră este un container. Îl agață cine vrea și îl duce unde pofteste. Vrea în Kazahstan – îl duce în Kazahstan. Vrea în Europa, îl duce în Europa.... Mamă, noi suntem niște oameni de container. Oricine ne poate urca și ne poate duce unde dorește. Nici nu trebuie să ne urce, urcăm singuri. [...] Noi nu ne putem amesteca cu viața lor, zice, noi trăim parcă în niște containere aici. Noi purtăm containerele noastre peste tot, ca și melcul casa.”

Aflat în „burta” containerului, personajul se prăpădește, nereușind s-o roage pe mama sa, ca în piesa *Iona* lui Marin Sorescu, să-l mai nască o dată, să-i ma idea o șansă: întrucât prima nu i-a prea ieșit. Moartea echivalează cu sansa eliberării totale. Autorul vine să ne demonstreze că nu atât moartea biologică este tragică, cât condițiile reprobabile care au condus spre aceasta. Perso-

najul devine cu adevărat liber numai prin propria-i moarte, sfidând istoria bolnavă a timpului sau, încât nici chiar însuși Dumnezeu nu-l mai poate salva, precum o făcuse în cazul lui Iona.

S-ar putea spune, poate forțând puțin nota, că textele la care ne-am referit constituie o radiografie literară a perioadei postcomuniste și a orbecăielii noastre prin tunelul tranziției. Pentru probarea acestei afirmații, autorii nu folosesc statistici riguroase și nici analize psihologice sau sociologice savante, ci prezintă scurte episoade din viața oamenilor ajunși la limita disperării. Personajele, la rândul lor, deși se deosebesc în mare parte prin modul de gândire, educație și experiență de viață și promovează sisteme de valori diferite, reușesc să „comunice” între ele, întrucât parcurg împreună traseul sinuos al emigrării, chiar dacă mai mult ca victime ale exodului decât ca eroi ai Odiseii.

Bibliografie:

- BUTNARU, Val, 2008, *Cum Ecleziastul discută cu proverbele*, Editura Arc, Chișinău.
CHEIANU, Constantin, 2007, *În container*, Editura Cartier, Chișinău.
CREȚU, Bogdan, *Ce înseamnă să fii moldovean?* [online] Disponibil: <https://www.ziaruldeiasi.ro/stiri/ce-inseamna-sa-fii-moldovean--74292.html>
CRUDU, Dumitru, 2007, *Oameni ai nimănui*, Editura Cartier, Chișinău.
DUBAR, Claude, 2003, *Criza identităților. Interpretarea unei mutații*, Editura Știința, Chișinău.
JORGENSEN, Radu, 1998, *Clovnul din lemn de gutui*, Editura Nemira, București.
MULLER, Herta, 2017, *Regele se-nclină și ucide*. Traducere din germană și note de Alexandru Al.Șaghian, Editura Humanitas, București.
PALER, Octavian, 2017, *Don Quijote în Est*, Editura Polirom, Iași.
ZAHARIA, Viorica, *Val Butnaru și teatrul prezentului*. [online] Disponibil: http://dir.upsc.md:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/908/ZAHARIA_VAL_BUTNARU_SI_TEATRUL_PREZENTULUI.pdf?sequence=1&isAllowed=y

IMAGINARUL LITERAR CA PROIECȚIE A IDENTIFICĂRII IDENTITARE

OZANA-IOANA CIOBANU
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract: *The literary creation of the Romanian writer, Radu Mareș, represents a remodeling of the Eastern European literature, due to the integration of a new vision of Bukovina, at the level of the narrative structures of his novel Când ne vom întoarce, developing the pattern for the identity identification through the mechanisms of magical realism.*

Keywords: *Bukovina, identity, historical perspective, fatality, magical realism*

Proiectând un filon epic ce implică conturarea unei proze omogene, dense, în care periplitul textual capătă forma unui joc de identificare identitară, romanul *Când ne vom întoarce*, al scriitorului Radu Mareș, generează o dublă identificare, ce permite regăsirea unor paliere ce converg fie spre spațiul realității palpabile, în care pulsează activ fluxul memoriei, fie spre un univers abscons, cu valențe mitice, în care magicul devine parte constituantă a arealului comun. Complexitatea scrierii sale stă în sondarea materiei omogene și în continuă transformare a sferei culturale bucovinene, integrând la nivel narativ elemente ce țin de latura etnografică și cea a ierarhiilor sociale peste care se așază destinul tragic predestinat personajului principal. Evenimentele narate nu sunt proiectate ca fiind încărcate de un suspans temporar, ci produc stări de reflexie asupra unei dintre cele mai tulburătoare experiențe prin care ființa umană a fost nevoită să treacă: restabilirea identitară.

Caracteristica personajelor pe care Radu Mareș le impune la nivel narativ trece dincolo de rolul acestora de simple prototipuri sau de stereotipuri mentale particulare ce inițiază o desfășurare narativă, pentru că originea lor identitară determină o redare la scară realistă a mozaicului etnic pe care Bucovina îl înglobează. Această structură determină poziționarea genomului ce ține de latura mundanului, pe care o pliază pe instanțele actului narativ, conturând o frescă socială și identitară a unui areal geografic la început de secol XX. Prezența acestei structuri, atât de bine delimitată și de variată, potențează sentimentul realității și al conexiunilor cu sfera palpabilului, determinând textul să dețină un caracter de document cu valoare istorică și antropologică și nu numai de produs al unei conștiințe imaginare.

Distribuția etnică este redată prin fluxul privirii contabilului Onofrei, ce întrezărește în planul sociologic un melanj al unor culturi distincte: „în Bucovina noastră venea lume peste lume, de te miri unde. Au venit unguri, sate întregi, care-s și azi. Înaintea lor au venit moroșenii care s-au așezat pe moșiile mânăstirești. Cei mai mulți au fost nemții și austriecii, dar asta la început. După ei au venit rușii, care au adus cu ei puhoiul jidovilor. Și nu numai pe ei...”(Mareș, 2015: 58). La toate aceste reprezentări etnice se adaugă ucrainenii și polonezii, așezați în această zonă geografică ca urmare a vecinătății teritoriale. Bineînțeles, fiind vorba de o regiune istorică ce a fost inițial parte integrantă a teritoriului românesc, romanul permite o reconstituire la scară micro-universală a reprezentării românilor din Bucovina, ce a trecut de sub dominație austriacă înapoi la vechile forme de guvernare o dată cu Marea Unire. În mod surprinzător, tocmai această componentă autohtonă a spațiului social este cea care are parte de reprezentarea cea mai limitată, generându-i-se o imagine deficitară, situată sub semnul decăderii morale, fapt care determină ca în dreptul prosperității să fie pusă necesitatea existenței unor alte valori etnice, nicidecum românești. Viziunea personajelor scoate în evidență un rudimentar social în care țăranului român îi place să se situeze, fapt care va veni în opoziție cu celelalte reprezentări etnice implicate într-un mod activ de cizelare și cultivare a spiritului. Această incapacitatea a elementului românesc de a căpăta o concretețe veridică, plasată pe o axă verticală, determină în construcția internă a unor personaje precum Gavril M., o necesitate ce este resimțită în planul determinării unor acțiuni care să restabilească poziția ocupată de filonul românesc în noile structuri sociale ce se impun. De altfel, parcursul personajului central este marcat de această negare a valorii, cauzată într-o primă instanță de originile sale, fiind plasat adesea în ipostaze ce îi chestionează capacitatea de gestionare a noii funcții datorită vârstei și a etniei din care face parte. În plan narativ, această suspiciune ce se ridică asupra fracțiunilor românești are la bază un context istoric, generat de lungă perioadă în care Bucovina s-a aflat sub dominație austriacă, reprezentată de un interval ce depășește un secol, în vreme ce instituțiile Regatului erau implicate în gestionarea teritoriului de mai puțin de două decenii. Nu de puține ori va fi vizibilă această atitudine de promovare și susținere a valorilor consacrate, bazate pe rigurozitate și menținerea unei discipline specifice, care, în fața delăsării noii conduceri, produce melancolia trecutului spre care personaje precum bădia Onofrei nu încetează să se îndrepte. Mai mult decât atât, microuniversul reprezentat de arealul fermei a fost menținut sub supraveghere germană, fapt care determină o continuare tacită a vechilor cutume. Prezența lui Gavril M., tânărul administrator român, este percepută în acest sistem echilibrat încă pe structura anterioară, ca un factor perturbator, ce nu prezintă încă potențialul necesar pentru a se ridica la statutul lui Wagner, „austriac din Tirol, [care] fusese într-adevăr, cum o repetau toți, omul cu școala cea mai înaltă ajuns vreodată pe aceste meleaguri de la marginea lumii.”(Mareș, 2015: 142).

Personajul Katriei impune la nivel literar, dincolo de melanjul etnic din care provine, cu o linie maternă nemțească și una paternă cu origini ucrainene, reprezentarea unor clase sociale ce fac trimitere la primele colonii pe care conducerea de la Viena le-a stabilit în noul teritoriu al Bucovinei, pentru că imaginea morarului Schneider marchează continuitatea elementelor valorice și tradiționale impuse de coloniști. Planul etniei ucrainene este reprezentat de linia familiei Suhoverski, în care spiritul conservator și o atitudine de negare a elementului românesc se disting în proiecția figurii paterne care-l „acuză” pe tânărul administrator pentru incapacitatea guvernului manifestată în planul gestionării politice și administrative.

Rămâne la nivel textual o categorie aparte a clasei sociale pe care spațiul bucovinean o deține. Dincolo de figura mistică a țigăncii Tina, care la nivelul reprezentărilor se pliază pe concepțiile tradiționale legate de această etnie și pe calitățile lor cu rol curativ și inițierea unor practici oculte, apare în structura romanului acea categorie a sudiților, veniți din Regat în zona de graniță a câmpurilor agricole pentru a munci ca zilieri pe moșii. Imaginea ce le este asociată poartă amprenta represaliilor unui trai în care lipsurile se convertesc în apanajul zilelor obișnuite, focalizarea narativă îi surprindă din postură în care „Erau toți desculți și în zdrențe, scheletici, cu pielea înnegrită, ochii duși în fundul capului și obrajii supti, iar dinții – ca la cai sau la morți. Ochii le străluceau în schimb de foame, de flămânzire îndelungată, mai bine zis, ca de febră.” (Mareș, 2015: 58) Ceea ce redă această categorie socială prin tabloul pe care îl alcătuiește este o realitate cruntă ce se țese la nivelul teritoriului românesc, în care planul de evoluție al mediului extern, atât din punct de vedere social, cât și cultural, se află într-un derizoriu. În acest context nu e de mirare că personajele cu origini românești, dar educate și formate sub dicton austro-ungar resping întoarcerea teritorială la origini și caută continuarea aceluiași filon impus de dominația străină pentru că imaginea celor din teritoriul Bucovinei se „regăsea într-o stare materială mai bună decât a conaționalilor din Vechiul Regat, în aspectul deosebit al gospodăriilor, respectul cuvenit pentru ordine și lege, pentru cuvântul dat, precum și starea deosebită a orașelor și a satelor.” (Olaru, 2010: 268). Mozaicul etnic pe care teritoriul Bucovinei îl prezintă marchează această particularitate a planului real în care stratificările sociale devin reprezentative pentru surprindea unor mentalități specifice din care se desprind filoane identitare.

Implicarea notațiilor cu tematică etnografică converg spre același proces de identificare identitară, romanul semnat de Radu Mareș permițând o analiză de adâncime a valorilor culturale specifice arealului bucovinean. Ca așezat sub un semn fatidic, debutul tradițiilor prezente în roman se deschide cu secvențele ce marchează instanțele thanatice. Scena morții este precedată de o simbolistică aparte, receptată prin prezența imaginilor din copilăria personajului central, care prefigurează în imago-ul patern o stare mortuară, punct origo pentru implicarea unor serii de cutume menite să favorizeze trecerea din planul concretului spre cel al unei existențe postume. Secvențele impuse de focalizarea narativă reprezintă dincolo de valoarea lor simbolică, o incursiune în contextul specific tradițiilor ce țin de actul privegherii. Prezența cadrului social este marcată printr-o așezare ce indică implicarea întregului filon uman în procesul de veghe. Dintre elementele particulare ale acestei secvențe rămâne reprezentativă scena bocetului ca act de plângere a celui ce tranzitează spre un alt spațiu, identificat ca ritual simbolic prezent în arealul geografic, deținând diferite particularități în satele bucovinene de sub „polele munților, [în care] este, datină de-a se pune mai multe fete întrunii șiru de-naintea casei și apoi, clăti-nându-se când într’o parte când în alta, de-a boci tote de-odată pe cel mortu” (Marian, 1892: 117). Orientarea spre detaliile ce țin de tradițiile specifice generează la nivelul schemei narative o transpunere a planului real, transformând textul dintr-un produs al imaginărilor creator, într-o frescă a vieții bucovinene de la început de secol XX.

În ceea ce privește planul tradițiilor populare, structura romanului potențează valoarea sa de reprezentare etnografică, întreaga suită de procesiuni devine o marcă a realității sociale și culturale, valorificând fondul arhaic. Secvențele nupțiale ocupă cea mai mare parte a arealului cutumelor populare, fiind reprezentate de nunta celor două surori ale lui Gavril M, care marchează la nivel textual o scindare a ordinii prestabilite de conduitele sociale. Căsătorind-o întâi pe fiica cea mică, Dochița, se creează în planul desfășurării tradiționale o rupere de clasică cutumă, dar care reprezintă pentru figura maternă o gestionare abilă a unor situații pe care planul arhaic le întrevede ca fiind deficitare. Această scindare a ordinii clasice este menționată și de Simion Florea Marian, care vorbește despre o întâietate atunci când vine vorba de măritișul fetelor mici ca urmare a unei deficiențe, de cele mai multe ori la nivel fiziologic, fapt care determină părinții să accepte o căsătorie în defavoarea copiilor mai mari pentru a se elimina o eventuală rămânere în spațiul familial. Căsătoria Dochitei permite întrezărirea tocmai unei astfel de cutume, iar această necesitate în grăbirea nunții este susținută la nivel textual, implicarea filonului real fiind una vizibilă, bogata zestre ce i se oferă fetei vine ca o condiție generală ce stipulează că „Dacă nu e frumosă, atunci, voindu ca s’o iee cine-va, cu câtu e

mai urîtă cu atîta trebuie să dea mai multu” (Marian, 1890: 142). Implicarea elementului etnografic, la nivel structural, determină, pe de o parte, o proiecție din sfera realității, o transfigurare a mentalului colectiv popular, dar deține forța de a produce o trecere în cadrul unui alt univers, abscons, ce se pliază și coabitează cu imaginea concretului, realizând o tranziție pe cât de subtilă, pe atît de importantă la nivelul universurilor literare existente, permițând saltul din arealul mundanului, într-unul ce ține de valoarea simbolică și magică a lucrurilor, determinând apariția unei forme hibride ce intră sub incidența directă a realismului magic.

Planul istoric pe Radu Mareș îl impune la nivelul schemei narative prezintă teritoriul bucovinean la șaptesprezece ani după întoarcerea sa sub administrația Regatului, fapt care îl situa, din punct de vedere istoric, într-un proces intens de „românizare” a Bucovinei, acțiune ce nu a avut alt ecou decât pierderea „multietnicității acestei provincii, «barbarizarea» Bucovinei prin instituirea unor regimuri totalitare”(Olaru, 2010: 276). Aceste textualizări ale istoriei pe care scriitorul încearcă să le redea la nivel narativ sunt orientate către raportul ce se stabilește între forma textului și concepțiile de factură politică pe care autorul le percepe ca forme ce țin de viziunea socială a Bucovinei. Numindu-și romanul ca fiind „periculos”, Radu Mareș deschide filonul interpretărilor pentru ce se vrea a fi această problematică a scrierii sale, deoarece autorul nu alege o simplă mișcare a maselor nemulțumite de nouă conducere, ci propune o inserare a partizanilor Mișcării legionare în rândul personajelor sale.

Contextul istoric ales este susținut de planul realității deoarece „instaurarea regimului de autoritate al regelui Carol al II-lea și conflictul deschis al acestuia cu legionarii au contribuit din plin la tensionarea și mai mare a vieții sociale și politice din țară și din Bucovina.”(Olaru, 2010: 280) Astfel, dialogul între istorie și ficțiune rămâne permanent deschis, existând la nivelul romanului o serie de personaje care potențează prezența mișcărilor politice, este cazul profesorului Volcinschi ce acuză conducerea de la București pentru închiderea numeroșilor compatrioți, a căror orientarea politică glisează spre legionarism. Totodată, Iliuță Motrescu se convertește într-o pregnantă figură a acestei mișcări, fapt care conduce la arestarea sa, iar pentru Gavril M. reprezintă deschiderea lungului șir de suspiciuni la adresa înclinațiilor sale politice, fapt care va ajunge în finalul romanului să-l ucidă. Se creează în liniile din ultimele capitole un adevărat context politic și social care atrage atenția asupra acțiunilor întreprinse de noul administrator, ce se căsătorește cu o învățătoare ale cărei origini sunt amestecate și care poartă doliu, după presupunerile autorităților, pentru doi legionari morți pe teritoriul spaniol. Mai mult decât atât, decizia lui Gavril de a reclădi biserica existentă pe terenul fermei unde a fost trimis ca administrator, confirmă suspiciunile organelor că intențiile sale sunt clar îndreptate către mișcări naționaliste de dreapta.

Nivelul parabolic al textului pe care Radu Mareș îl creează accentuează această ironie a sorții, indicând o apropiere deliberată de realitate pentru că, deși privit cu suspiciune de celelalte etnii ce formează mozaicul social al Bucovinei, Gavril ajunge să fie suspectat și împușcat tocmai de un român, de aici puternica tușă a unui tragism ce se instaurează cu privire la principiile guvernante ale mentalului specific, pentru că ce poate fi mai dureros decât crima înfăptuită de propriul neam. În cazul acestui personaj nu se poate vorbi de existența unei simple crime, ci de una premeditată ce rezonază cu natura primitivă a unui sacrificiu. În conștiința comunității, postura inocentă a lui Gavril este anulată tocmai de acel filon ezoteric ce pare să-i marcheze destinul și care determină, la nivel social, nevoia unui ritual pentru a permite restabilirea unor linii directive. Această realitate metamorfozată în materialul literar reprezintă o configurație a evoluției umanității, condensată la nivelul istoriei.

Nu în mod surprinzător sentimentul anticipării devine plinar peste fluxul narativ, Gavril fiind situat în ipostaza tragică în care destinul precedă existența individului, fatalitatea nu rămâne un simplu actant, ci devine un principiu ordonator al lumii ficționale pe care Radu Mareș o proiectează. Încă din primele secvențe ce vizează spațiul copilăriei, prezența lui Gavril este așezată pe aceeași axiomă cu o formă thanatică specială. Nu doar o dată va identifica copilul legătura cu moartea, ci o va resimți în formă plinară încă din primele etape de dezvoltare. Generând o imagine ce ține de registrul dezagregării materiale, proiecția din mintea copilului percepe unghia înnegrită și vier-

mele ce iese de sub ea ca o formă primară ce indică o instaurare permanentă a procesului fiziologic de descompunere. Arealul tradițiilor și al obiceiurilor cu detentă superstițioasă marchează existența unei forme de gândire arhaică în care „semnu de morte e și fenomenul miraculos a de a se strica ceva, fără de a contribui cineva la aceea” (Marian, 1892: 2). Importanța acestei viziuni o reprezintă componenta sa ezoterică pentru că, deși viermele ce iese de sub unghia înnegrită este un simbol al descompunerii materiale, perspectiva din care relatează personajul pune accent pe faptul că „pe dinafară era curată, os lucios ca sticla” (Mareș, 2015: 175), ceea ce implică un punct lăuntric care declanșează această stare de dezagregare corporală, o condiție ce pare să anunțe anticipativ finalul figurii paterne care nu va întârzia să se instaureze definitiv. Claritatea cu care copilul fixează detaliile permite o întrezărire a unui mod particular de coabitare cu această parte absconsă a lucrurilor.

Nu doar din această perspectivă secvențele legate de moartea tatălui rămân simbolice, nivelul gesturilor implică o tranziție atât de subtilă, dar, totodată, cu o forță impresionantă asupra relatării planul prestabilit pe care trebuie să-l îndeplinească. Trecând printr-un proces cathartic de identificare a sinelui cu agonia muribundului, Gavril va descoperi în travaliul ce precedă moartea figurii paterne o formă de supunere a propriei ființe la acest proces de scindare a sinelui și trecerea într-un plan al unei existențe distincte, imposibil de fundamentat pe o serie de piloni ai concretului. Simțind treptat cum „corpul său intrase în rezonanță cu al celui care urma să moară. Durerea, ca o vibrație, ca un curent, trecea din când în când și prin mușchii săi de copil subțiri ca niște ațe, iar oasele sale fragile delirau de durere și ele” (Mareș, 2015: 177), Gavril resimte într-un mod cu totul particular acest zbucium aproape convulsiv la care trupul uman este supus.

Toată această stare de identificare cu agonia muribundului este dublată de gestul de a se sufoca cu bomboana mentolată primită în timpul unui priveghi, fapt care marchează cea mai apropiată legătură pe care Gavril o inițiază cu sfera morții personale. Forța nedeslușită a destinului îi oferă cea mai autentică formă de relaționare cu ipostazele thanatice pentru că personajul „se diagnosticase el însuși, mirat doar că e atât de simplu: mor. Simți astfel că e ca și cum propria substanță i se scurge vertiginos printre degete și că e imposibil să o mai stăpânești și s-o reții.” (Mareș, 2015: 182). Această tranzitare către un spațiu inaccesibil devine o formă unică de a-și înțelege destinul ce pare deja că se conturează într-o ipostază tragică. Fără doar și poate, scena accidentului și pierderea degetelor devine tot o cheie simbolică pentru a marca această tranziție la care este supus personajul masculin.

Această condiție pe care personajul central o menține între biplanul format de realitate și latura ezoterică, magică, absconsă a lucrurilor este vizibilă încă din perioada infantilă, viziunea maternă păstrând mereu acea stranietate în gestică și faptele sale care indică o protecție aparte. O dată cu mutarea la fermă, acest spațiu al unei relaționări diferite cu partea nevăzută a realității este potențat de prezența Tinei și a arealului magic pe care îl impune.

Datorită acestei permanente puneri în legătură cu sentimentul stranietății și al unui destin ce pare să-l modeleze spre a-i oferi accesul către o altă formă de percepere a cadrului său de evoluție, scena finală a uciderii lui Gavril M. proiectează la nivel narativ tragedia resimțită dincolo de planul personal, pentru că imaginea personajului vine ca o reprezentare simbolică a unei întregi regiuni. De altfel, instanțele crimei par a avea o anticipație regăsită încă din motto-ul ce stă la baza romanului: „Ei l-au zărit de departe și până să se apropie de ei s-au sfătuit să-l omoare. Au zis unul către altul: - Iată că vine făuritorul de visuri! Veniți acum să-l omorâm și să-l aruncăm într-una din aceste gropi. Vom spune că l-a mâncat o fiară sălbatică și vom vedea ce se va alege de visurile lui”. (Geneza, 37, 18-20). Imaginea pe care Gavril o generează în micro-universul bucovinean din regiunea cea mai nordică a Regatului tocmai aceasta este, de făuritor de visuri. Concepția cu care el vine din sfera școlilor din Cernăuți, cutumele și normele morale pe care dorește să le abordeze produc această imagine scindată asupra sa, pentru că domnișorul venit să conducă noua fermă nu numai că va manifesta o dorință neînțeleasă de a crea o livadă de piersici, fapt aparent banal, dar care stârnește în rândul populației autohtone semne de întrebare, ci se va ambiționa să se căsătorească cu o tânără de origine ucraineană și germană, ce părea să mențină legături cu mișcările legionarilor. Stând sub acest semn fatidic, prezent în romanul ce ține de realismul magic, „neașteptată, deși e anunțată de

mai multe ori până să aibă cu adevărat loc, moartea sa este relatată în mai multe feluri și este privită și interpretată din varii perspective” (Grigore, 2015: 341-342). Uciderea lui Gavril scoate la lumină existența unui fond arhaic de factură barbară care, în ciuda etapelor civilizatorii, încă continuă să macine societatea. În cazul acestui personaj nu putem vorbi de existența unei simple crime, așa cum ar încerca filonul textual să ne sugereze, pentru că intențiile de îndepărtare ale noului administrator și-au găsit ecouri în diferite scene narative, mobilul îndoielnic al crimei, precum și lipsa probelor ce atestau legăturile sale cu legionarismului îl poziționează în postura unui act ce face trimitere la natura primitivă a unui sacrificiu. Surprinzător sau nu, Gavril nu-și găsește sfârșitul în această matrice din cauza valorilor impuse de un membru al unei alte prezentări etnice, în care fiecare este ghidat după adevărul său, greu de acordat uneori pentru a crea o planșă omogenă, ci din gândirea și acționarea unui român. În conștiința comunității, postura sa inocentă este anulată tocmai de acel filon ezoteric ce pare să-i marcheze destinul și care determină, la nivel social, nevoia unui ritual pentru a permite restabilirea unor linii directive.

Tot ce se petrece în universul redat de scriitorul clujean este prezentat ca și cum timpul ar fi fost „arhivat” în mai multe imagini ale memoriei, relatarea aparent obiectivă a istoriei personajului central vine ca o formă condensată a istoriei spațiului bucovinean, prin care se redau tușele unui areal simbolic din care se desprind filoane identitare.

Bibliografie:

- GRIGORE, Rodica, 2015, *Realismul magic în proza latino-americană a secolului XX. (Re)configurări formale și de conținut: Alejo Carpentier, Miguel Ángel Asturias, Juan Rulfo, Gabriel García Márquez*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
- MARIAN, Simion Florea, 1892, *Înmormântarea la Români: Studiu istorico-etnografic comparativ*, Tipografia Carol Gobl, București.
- MARIAN, Simion Florea, 1890, *Nunta la Români: Studiu istorico-etnografic comparativ*, Tipografia Carol Gobl, București.
- OLARU, Marian, 2010, „Bucovina - sfârșitul unui posibil Eden. Ultimul act, 1918 – 1944”, in: *Analele Bucovinei*, ANUL XVII/ 1/1/2010, Editura Academiei Române, București.
- MAREȘ, Radu, 2015, *Când ne vom întoarce*, Ediția a II-a, Editura Polirom, Iași.
- ȘANDRU, Cristina, 2012, *Worlds Apart? A Postcolonial Reading of post-1945 East-Central European Culture*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne.
- UNGUREANU, Constantin, 2017, „Populația din spațiul Bucovinei în perioada 1940-2002”, in: *Analele Bucovinei*, ANUL XXIV, 1/2017, Editura Academiei Române, București.
- WARNES, Christopher, 2009, *Magical Realism and the Postcolonial Novel Between Faith and Irreverence*, Palgrave Macmillan, Londra.

JARETT KOBK: „FACTORUL INTERNET”, ROMANUL ȘI CULTURA ÎN ERA DIGITALĂ

Tatiana CIOCOI
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *This article represents an analysis of the novel by American writer Jarett Kobek, I Hate the Internet (2016). The multitude of themes and motives tackled by Kobek in the novel, among which the “nature” of Internet and the manner in which it is used, the myths of capitalism, the resurrection of Epicurean thought, the death of intellectualism, the pagan neo-Hellenism, the sexism and racism of permissive democracy etc., represents a “reading” of digital society and culture in the 21st century. Another problem that the novel suggests and exemplifies is the crisis of traditional diegetic paradigm*

and the search for “revolutionary” formulas, which adequately reflect the stylistics and contents of digital culture. The performed analysis follows the subtle changes occurred in the public mind, at the same time with the transition from traditional culture to technological culture, as well as the impact of “Internet factor” on the triad power – morality – culture.

Keywords: traditional culture, digital culture, novel, neo-Hellenism, intellectualism, web stylistics.

În unul dintre dialogurile sale cu Zygmunt Bauman, dialoguri pătrunse de o acută luciditate, sociologul Carlo Bordoni spunea următoarele despre epoca în care am intrat de curând, consumându-i pe nesimțite primele două decenii: „Postmodernismul, dacă e să-l privim cu atenție, nu mai există. Este un nume dat unei scurte perioade istorice situabile între anii șaizeci și sfârșitul secolului al douăzecilea. O perioadă haotică, copleșitoare, care a pus în discuție toate valorile precedente și certitudinile modernității. A vorbi astăzi despre postmodernism pare a fi un anacronism, patruzeci de ani în urmă, în anii șaizeci, apăsătoare și cea mai inovativă și originală tentativă de a ieși nevățamați din modernitate, fără a-i pierde beneficiile. (...) Adesea neînțeles, mistificat și denaturat, s-a difuzat în orice aspect al contemporaneității, ca să moară de moarte naturală la începutul mileniului trei. Pentru că postmodernismul, ca toate riturile de trecere, și-a epuizat sarcina transferându-ne spre un viitor încă fără nume, lăsându-ne nesiguranțele lui, golurile valorice care așteaptă să fie reumplute cu o etică nouă; ne-a lăsat tot mai seduși de o tehnologie care ne invadează și ne deprimă, tot mai singuri” (Bordoni, 2015: 93). Mai pesimist chiar decât Bordoni, Bauman reperează începutul acestui „viitor fără nume” pe la sfârșitul anilor nouăzeci, în „lichefierea” extremă a solidității structurilor statului (*Liquid Modernity*, 1999), cu repercusiuni imediate și sensibile în „dragostea lichidă” (*Liquid Love*, 2003), „viața lichidă” (*Liquid Life*, 2005) și în incertitudinea „vremurilor lichide” (*Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*, 2007). Cei care s-au aventurat în explorarea imaginativă a istoriei recente, riscând și exprimarea unor intuiții asupra viitorului (2), – cugetători, politologi, filosofi, literați –, glisează și ei, implacabil, printre sintagme escatologice: „prezent fără viitor” (Cristian Cercel), „spectralitate” (Dan Ungureanu), „horror” (Bogdan Ghiu), „apocalipsă, extincție, final” (Florin Poenaru), pe scurt și foarte huxleyian, „o lume minunată fără povești” (Costi Rogozanu). Fără „marile povești”, desigur, căci micile povești dedicate experienței umane de a fi în lume și nutrite din reziduurile „condiției lichide”, nu întârzie să confirme locurile comune și semnalele de avertizare ale epocii.

Există, în literatura secolului nostru, suficiente voci care au deplâns sau au blamat cultura și dinamica societății actuale, dar puține dintre ele au atins radicalitatea critică și verva satirică a lui Jarett Kobek. Comparat adesea cu Vonnegut și Swift, supranumit „un Voltaire al erei Twitter” și un „Houellebecq american”, Kobek este, fără prea mare exagerare, un „gropar” al capitalismului digital și un apologet al sfârșitului hegemoniei americane. Cunoscut deja pentru povestirea *Atta* (2011), o dezmințire necruțătoare și brutală a propagandei terorismului religios întreținute în jurul atentatului de la 11 septembrie, Kobek publică, în 2016, romanul *Eu urăsc internetul (I Hate the Internet)*, despre al cărui impact asupra „lumii reale” s-a spus că ar fi comparabil doar cu Biblia (3). Acestui senzațional succes literar îi urmează romanul *The Future won't be long* (2017), care descinde în New-York-ul anesteziat de droguri și excese sexuale din ultimele două decade premergătoare „erei infernului digital”, *Do every Thing wrong!* (2018), o disecție analitică de o uluitoare acuitate, care-i condamnă laolaltă și pe cei vinovați, și pe cei nevinovați, pentru rasismul, sărăcia, decăderea morală și hărțuirea omului de către om din societatea americană, culminând cu *Only Americans Burn in Hell* (2019), o istorie hiperrealistă care ia în obiectiv imoralitatea politicii americane și erodarea completă a simțului realității drept consecință și corolar al manipulărilor virtuale din perioada lui Donald Trump. În numai un deceniu, Jarett Kobek a devenit scriitorul cel mai citit și mai citat în zona criticii sociale, concurând cu bestsellerurile politice ale lui Noam Chomsky despre „cine conduce lumea” (4) și despre mecanismele obscure ale supremației americane. Oricare dintre romanele sale este o analiză caustică, nuanțată, bine documentată și impregnată de un rafinat umor intelectual a problemelor endemice ale timpului nostru.

Doi termeni sunt legați de înțelegerea amplelor procese și fenomene care au marcat în mod fundamental actualul *Zeitgeist*: internetul și Twitter-ul. Kobek nu are nici o îndoială că timpurile

postmoderne au intrat deja în muzeul de istorie, dimpreună cu arta lor, care și-a epuizat resursele stilistice și provocările conceptuale, indicând chiar un an și un spațiu concret considerate a fi definitive pentru direcția noului secol: 1996, San Francisco. „Lucrul special care s-a întâmplat în 1996 este că în anul acesta factorul economic internet a pătruns impetuos în conștiința colectivă” (Kobek, 2016: 35), – afirmă naratorul din *Eu urăsc internetul*, cu autoritatea celui care știe că inaugurează o formă experimentală de scriitură, adecvată noului tip de raportare la realitate, ce caracterizează „viața digitală” a oamenilor de azi. Din instrumentarul literaturii postmoderniste Kobek nu păstrează decât jocurile „meta-”, reflecțiile romanului despre „romanul bun” și „romanul rău”, pentru a tranșa cu ironie clasicul teritoriu al narațiunii lineare, cu nelipsitele ei elemente compoziționale (timp, spațiu, protagonist, psihologie, punct culminant, deznodământ) de noua proză făcută în stilul și pe gustul celor care folosesc rețeaua globală. Dihotomia între „romanul bun”, prin care se subînțeleg convențiile tradiționale ale povestirii, și „romanul rău”, cu un erou central absent și o structură reticulară, aglutinată din informații, presupuneri, definiții, clarificări, completări care mimează comunicarea din rețelele de socializare, ocupă o bună parte din constituirea lingvistică a textului. Una dintre ideile provocatoare ale naratorului despre „romanul bun” și literatura înaltă în totalitatea ei vizează tendința acestora de a reflecta viața, gusturile, emoțiile, problemele și sexualitatea clasei medii-superioare, ceea ce le face inevitabil vetuste și ideologic aservite. Avocată a rebeliunii autorului împotriva căutărilor intelectuale și estetice ale predecesorilor, vocea naratorială afirmă: „Autorul acestui roman a renunțat la încercarea de a scrie romane bune atunci când și-a dat seama că noțiunea de roman bun a fost dezvoltată de Central Intelligence Agency. Aceasta nu este o glumă. Acesta este adevărul. Care nu poate fi zguduit. (...) CIA a finanțat literatura înaltă, deoarece oamenii de la CIA credeau că literatura americană putea fi un mijloc excelent de propagandă folosit în lupta împotriva rușilor” (Kobek, 2016: 30). Opțiunea pentru „romanul rău” trebuie privită cu indulgență, sau poate cu admirație pentru efortul autorului de a se sustrage simetriei rigide a genului, așa cum arată explicit vocea autoreflexivă a textului: „Singura soluție era să scrii un roman rău cu o figură centrală care nu apare în scenă. Singura soluție era să scrii un roman rău care imită rețeaua computerizată și obsesia ei pentru Fastfood media. Singura soluție era să scrii un roman rău care imită rețeaua computerizată cu afișarea inconsecventă și fragmentată a conținuturilor” (Kobek, 2016: 34).

Așadar, avem un roman despre „natura” internetului, modul în care este folosit și dinamica limbajului, stilului și a modurilor de a spune o poveste în epoca fluxului nestăvilit de flecăreală în rețeaua globală. Segmentat în 33 de părți fără nici o legătură între ele în afară de istoria „singurului păcat de neiertat din secolul XXI”, subiectul romanului se pretează cu greu unui rezumat, tot așa cum cu greu poate fi reprodus conținutul a 33 de polemici, conversații și comentarii de pe o platformă de socializare. O logică narativă totuși există și aceasta urmează, cu o vădită intenție parodică, instrucțiunile Barbarei Minto referitor la structurarea clară, ordonată și piramidală a ideilor (6). Potrivit acestei vedete din lumea comunicatorilor cu diplomă de la Harvard, ideea este o informație care îi provoacă cititorului o întrebare, deoarece ea îi spune ceva ce el încă nu știe. Astfel, orice informație trebuie să-i trezească cititorului întrebarea „de ce?” pentru a-l face să continue lectura. Axa verticală „întrebare-răspuns” menține interesul cititorului sub forma unui dialog, iar autorul va continua să scrie, să trezească întrebări și să dea răspunsuri, până va atinge un punct în care cititorul nu va mai avea de pus nici o întrebare. Aceasta fiind metoda comunicării de succes, Kobek o pastîșează până la ridicol, obținând texte de o claritate deconcertantă, care elimină nu doar nevoia reflecției interpretative, ci și ocazia. Axa „întrebare-răspuns” transformă romanul într-un florilegiu de citate tăioase și memorabile despre cultura, moralitatea, puterea, idolii și fetișurile erei capitalismului digital. Un raționament despre internet sună, bunăoară, în felul acesta: „Internetul era o invenție minunată. El era o rețea informatică folosită de ființele umane pentru a le aminti semenilor că erau niște bucăți scârboase de rahat” (Kobek, 2016: 7). Despre celălalt mare actor din sfera comerțului și a schimbului de date, vocea naratorială notează cu sarcasm: „Twitter nu putea fi descris drept ceea ce era: o platformă pe care unii adolescenți îi aduc la sinucidere pe alți adolescenți cu obsesia lor pentru strălucirea de o zi a celebrităților” (Kobek, 2016: 166). Unul dintre personajele

romanului, scriitorul de origine turcă J. Karacehennem, care a scris, printre altele, un eseu despre generația „De ce?” și al cărui nume s-ar traduce prin „iadul negru”, o figură etnosemiotică în spațiile căreia îl bănuim pe Kobek însuși, trage din ipocrizia capitaliștilor Văii de Siliciu o concluzie de ordin metafizic: „De sute de ani ne punem întrebarea „de ce suntem pe această planetă? De ce trăim această viață fără sens?”. Acum știm răspunsul: noi suntem pe această planetă ca să-l facem pe Mark Zuckerberg și mai bogat” (Kobek, 2016: 19).

Oricât ar fi de schematic și asertiv, romanul formează, în cele din urmă, un vast bazin de informații în care bacteriile criticii și enzimele filosofice fărâmițează, mistuie și digeră toate marile derive ale secolului nostru, sintetizând o avalanșă de idei de o maximă perspicacitate pentru înțelegerea timpului în care trăim. Există o serie întreagă de cugetări sugestive care ghicesc și conturează foarte exact starea de fapt a omenirii: de la uimitoarea abilitate de a folosi computerele produse toate, fără nici o excepție, de „sclavii chinezi”, ceea ce ne transformă pe toți, iarăși fără nici o excepție, în „feudali intelectuali” la imensa confuzie și angoasă generată de viroza libertății de exprimare și la Twitter ca o formă insolită de dezrădăcinare; de la analfabetismul funcțional al informaticienilor Văii de Siliciu care și-au reprodus, la scară globală, propriul defect cognitiv la imaginea lui Lady Gaga ca metonimie a statelor industrializate; de la narațiunea jurnalistică americană, convinsă că motivul oricărei revoluții este că toți pretutindeni vor să fie americani la formula valorii în capitalismul târziu, ai cărei termeni includ influența, venitul și numărul de follower-i pe Twitter; de la faimă ca ultimă valută a lumii la încălzirea globală și schimbarea climei ca strategii de reducere a populației prin incitarea la sinucidere; de la minciună ca zeitate principală a panteonului actual la revitalizare (gentrificare) ca politică de curățare etnică a orașelor. Și lista „ideilor bune” care se perindă de-a lungul acestui roman ar putea continua, căci satira acerbă a capitalismului în stadiu terminal nu lasă intactă nici una dintre structurile discursului liberal. Rasă, clasă, vârstă, sex, libertăți individuale, globalizare, democrație, – totul este fărâmițat în malaxorul narativ și transformat în praful amar pentru pastilele post-adevărului.

Dar tema centrală a romanului rămâne a fi internetul și Jarett Kobek nu pregetă să facă paradă de invective și diatribe pentru a-i demasca falsele bune intenții și a-i reliefa marele său proiect de dominare a lumii. Ca orice revoluție din istoria omenirii, și revoluția digitală și-a trădat idealurile. Ceea ce suna, în zorii erei tehnologice, ca o promisiune de a schimba lumea prin atingerea ultimului stadiu al democrației reale, care însemna acordarea libertății cuvântului și a libertății de expresie, garantate de internet, a devenit cea mai mare sfidare morală din istoria umanității care n-a făcut decât să le permită giganților capitalismului digital să-și crească impetuos veniturile. Faptul că internetul va schimba cultura americană și va deschide noi posibilități de expresie este dezmințit brutal printr-un mic „tratat” despre realitatea lumii virtuale. Pe același ton potolit și aparent neagresiv este dezmințită credința răspândită în secolul XXI, potrivit căreia tehnologiile ar fi neutre. Cum tehnologiile sunt produsul ideologiilor explicite sau implicite ale producătorilor, imaginarul acestora despre sensul istoriei se revarsă în canalele de comunicare, infestând conștiința consumatorilor cu „gânduri paranoide” despre rentabilitatea alimentației bio, pericolele terorismului religios sau programele de educare la distanță. „Oamenii de pe Twitter trăiesc din ură”, va spune vocea naratorială, mimând nedumerirea față de nevoia acestora de a evada din realitate, de a-și ocupa mintea cu istoriile personajelor de film, pe care le iau drept reale, sau de a-și alimenta propria stimă de sine trimițându-i pe alții la gunoi. Ceea ce scoate la iveală viziunea romanului asupra revoluției tehnologice este nu doar degradarea intelectuală a societății, ci și imensa prefăcătorie a sistemului de comunicare: „Singurul scop al Twitter-ului era să obțină cât mai multe posibilități de publicitate. Practicarea libertății de opinie și a libertății cuvântului nu acționa altfel decât să le aducă bani oamenilor care au fondat Twitter-ul și au investit în afacere” (Kobek, 2016: 83). Fără nici o țintă în afară de profit, această platformă de comunicare, ridicată la rang de sferă publică, produce o cantitate incomensurabilă de balast discursiv – știri, opinii, comentarii despre tot și despre toate –, acreditând falsul și anulând, de astă dată definitiv, credibilitatea adevărului cunoașterii. „Totuși, Twitter nu era mai mult decât un simptom. Internetul era boala” (Kobek, 2016: 191) –, conchide, spre sfârșitul romanului, vocea indignată și vădit politică a naratorului, căreia nu-i scapă tezele fundamentale ale „Capitalului” secolului XXI. Tranșant și fără

echivocuri, considerațiile lui Kobek despre internet reflectă atitudinea intelectualului față de lumea în care îi este dat să trăiască: „În internet poți să ai dreptate. În internet poți să nu ai dreptate. Poți iubi rasismul. Poți urî rasismul. Nu are nici o importanță. În cele din urmă, totul se reduce la bani” (Kobek, 2016: 274).

Pătrunderea internetului în conștiința publică este văzută ca un eveniment de o amploare și o semnificație similare catastrofelor naturale și misterelor existenței care au produs gândirea mitico-arhetipală. Analogia cu timpurile pre-raționale se sprijină pe aceeași incapacitate a oamenilor de a înțelege mecanismele ascunse ale fenomenelor care îi copleșesc. La fel ca în stadiul arhaic al dezvoltării societății, când legile necunoscute ale realității le apăreau oamenilor sub forma unor alegorii fantastice și creaturi fabuloase, la începutul secolului XXI, miliarde de oameni de pe întreaga planetă utilizau un sistem de comunicare invizibil și extrem de sofisticat, ale cărui principii tehnice le rămâneau obscure, imposibil de controlat și, în consecință, învăluite de o aură misterioasă. Cum regulile morfologiei civilizaționale sunt imuabile, realitatea necunoscută a internetului, dar mai ales, bogăția și puterea plutocraților californieni a căpătat, în imaginarul colectiv, semnificația alegorică a unor noi mituri teogonice. Kobek se amuză trasând paralele între lumea mitologiei antice și cea din zilele noastre, construind un Panteon al zeităților nu numai degradat, ci decăzut, la propriu, din vârful muntelui Olimp în platoul Văii de Siliciu. Rolul de „antropolog cultural” îi este delegat Christinei, un personaj al romanului cu identitate sexuală indecisă și probleme locative, care-și satisface „nevoia de sacru” adresând rugăciuni la Google. Christine nu este nici naivă și nici irațională, căci fanteziile ei metafizice nu fac decât să traducă în imagini realitatea exterioară a prepotentului motor de căutare, care simbolizează „economia publicității” și, implicit, a minciunii generalizate. Google ca imagine mentală a puterii temporale și spirituale este, fără îndoială, o viziune satirică a actualului set de norme și valori culturale, dar, ca orice construct imaginar, el trădează experiențele concrete pe care societatea le trăiește și le investește cu semnificații. Din punctul de vedere al Christinei, care a studiat mitologia și zeitățile antice ca „reprezentări simbolico-arhetipale universale ale conflictelor umane”, cel mai apropiat de actuala tipologie a zeităților erei digitale este Panteonul vechilor greci, cu zeii săi „puerili” și foarte asemănători, după funcția și atribuțiile lor, cu grupul secret de experți (Brain Trust) din domeniul tehnologiilor informaționale. În sistemul de reprezentări propus de Christine, figurile-cheie ale giganților tehnologici din Valea de Siliciu sunt noii zei, titani și preoți ai „religiei digitale”. Eric Schmidt, directorul executiv general și consilierul tehnic de la Google, este omul din culisele puterii, omniprezent și totuși invizibil, cu o viață amoroasă teribil de prolixă, pe care nimeni nu-l vede, dar toți îi simt prezența și mai ales greutatea deciziilor, pe scurt, Eric Schmidt este noul nostru Zeus. Lui Larry Page, care a inventat tehnologia Google într-un garaj, devenind cofondatorul Companiei, îi revine rolul de Hephaistos, un zeu urât și declasat ca și Page, care și-a pierdut poziția de director executiv general, apoi și-a redobândit-o datorită profitului enorm pe care-l aducea Companiei invenția sa. Un alt cofondator al companiei Google, Serghei Brin, care a dezvoltat pentru cei mai bogați oameni de pe planetă tehnologia de lux a automobilelor autoghidate și a câinilor roboței „care nu-și ling genitaliile”, este asemuit cu Dionisos, „zeul sexului, drogurilor și al plăcerilor”. Există, în acest Panteon californian, și o zeiță: Susan Wojcicki, cumnata lui Brin și primă vicepreședintă pentru afaceri publicitare, care asigură roada și prosperitatea companiei ca Demetra. Legendarul Steve Jobs, guru spiritual și inspiratorul atâtor milioane de tineri comunicatori, este stăpânul Infernului și nu numai pentru că este mort, ci pentru că este, ca și Hades, un „tâmpit statornic”. Marea teorie a lui Jobs despre scopul vieții, care se baza pe teza că poți fi o persoană onestă dacă îți cheltuiești banii doar pentru ceea ce este corect, spusă și repetată ca o mantră a spiritualității Vestului îndepărtat, se dovedește a fi nimic mai mult decât o tehnică de acoperire a consumismului digital: „Promisiunea lui a fost simplă: tu ai o alegere. Tu poți muri urât și neiubit, sau poți cumpăra un computer dintre cele mai scumpe, sau un iPod, ca să ascuți un Bob Dylan timpuriu și să te sustragi ciclului Samsarei. Lipsa ta fundamentală de creativitate va dispărea în spatele apartenenței la grup. Vei fi considerat interesant și frumos, și luminat. Unul dintre noi, unul dintre noi, unul dintre noi. Maaah. Maaah. Nimic nu arată mai bine unicitatea unei persoane ca cele 500 de milioane de sclavi care assemblează dispozitivele electronice. Bine ați venit în Infern” (Kobek, 2016: 246).

Sfârșitul romanului proiectează o viziune distopică asupra umanității intrate pe deplin în era capitalismului digital. Scena încăierării dintre o ceată de tineri latinoamericani, exaltați de droguri, alcool și sentimentul inferiorității sociale, și un grup de programatori dotați cu laptopuri și ochelari de realitate superioară, augmentată de lentilele Google, care însă vorbesc în jargonul „nadsat” al criminalilor adolescenți din *Portocala mecanică*, este o alegorie abjectă a proiectului american de îmbunătățire a lumii. În romanul lui Kobek, fantezia lui Anthony Burgess devine o realitate înspăimântătoare de convingătoare și poate de aceea, subsumabilă unui infern psihiatric. Este Jarett Kobek un vizionar, un resentimentar sau un predicator patetic al răului acestor timpuri lichide și haotice? *Eu urăsc internetul* este prevăzut cu un subtitlu: *un roman util* și această reflexie de sine a textului încurajează o lectură demistificatoare, morală și, în egală măsură, politică a „lecțiilor lui Kobek” despre secolul în care trăim.

Bibliografie:

- BAUMAN, Zygmunt, BORDONI, Carlo, 2015, *Stato di crisi*, Torino, Einaudi.
CISTELECAN, Alex, (coordonator), 2021, *Secolul XXI. Istorie recentă și futurologie*, Editura Cartier, Chișinău.
<https://www.iltascabile.com/letterature/kobek-odio-internet/>
CHOMSKY, Noam, 2018, *Cine conduce lumea?*, Grup Media Litera, București.
KOBK, Jarett, 2016, *Ich hasse dieses internet. Ein nützlicher Roman*, Fischer Verlag GmbH, Frankfurt am Main.
MINTO, Barbara, 2005, *Das Prinzip der Pyramide. Ideen klar, verständlich und erfolgreich kommunizieren*, Pearson Deutschland GmbH.
BAUMAN, Zygmunt., MAZZEO, Ricardo, 2017, *Elogio della letteratura*, Einaudi, Torino.

CONȚINUT ȘI FORMĂ ÎN OPERA LITERARĂ

Liviu CHISCOP
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The topic of this article was frequently addressed not so much by the writers themselves, but especially by literary critics and historians, aestheticians and literary theorists, linguists and philosophers. of language, starting with Titu Maiorescu and Eugen Lovinescu, continuing with Ibrăileanu, Călinescu and Vianu, and ending with Ion Coteanu, Gh. Bulgăr and Eugeniu Coșeriu (On the essence of poetic language). In general, the vision and opinions on the subject of all of them reveal a surprising consistency and concordance. This is what we set out to emphasize, subliminally, in this article, which is intended to be a plea for the aesthetic canon, whose purpose is precisely to prevent often - the aestheticisation of literary production and to stop, in this way, the axiological chaos and the growing entropy on the literary market.*

Keywords: *literature, literary work, content, form, aesthetics, axiology, canon.*

Conținut și formă în opera literară

Întrucât ansamblul operelor literare alcătuiește ceea ce se cheamă *literatură*, credem nimerit să începem prin a reaminti câteva dintre caracteristicile definitorii ale acesteia, fiindcă studiul mai sus menționat se circumscrie domeniului științei literaturii sau - mai bine zis - se subsumează acestui vast domeniu. Bivalent ca semnificație, termenul literatură desemnează, pe de o parte, o artă (artă a cuvântului, cuprinzând/ înglobând totalitatea scrierilor beletristice), iar pe de altă parte - o știință (știința literaturii, cu cele trei ramuri ale ei: teoria, critica și istoria literară). Conceptul de *știință*

a literaturii corespunde, de fapt, celui francez *science de littérature*, sau termenului german de *Literatur Wissenschaft*, ori celui rus de *Literaturovedenie*. Calchiat, aşadar, după cuvintele amintite din franceză, germană, rusă conceptul s-a impus, la noi, mai ales după Al Doilea Război Mondial. În ceea ce priveşte relaţia dintre cele trei discipline care o compun, se observă adesea tendinţa unor cercetători de a izola critica literară de istoria literară şi de teoria literară, care ar avea fiecare un obiect diferit. Criticii i se rezervă rolul de a promova valorile contemporane, istoriei - de a cerceta evoluţia fenomenului literar, iar teoriei - de a oferi elementele de estetică literară indispensabile axiologiei/ ierarhizării valorice a operelor beletristice. Deşi formula aplicată noţiunii de literatură de către Wellek şi Warren este tautologică şi nedefinitivă („Funcţia ei principală este fidelitatea faţă de propria ei natură”), în *Teoria literaturii* ei procedează corect argumentând „interdependenţa celor trei discipline care se alimentează una din alta şi se complinesc reciproc” (Wellek, R. Warren, A., 1967: 433).

Într-adevăr, cele trei componente ale ştiinţei literaturii sunt indisolubil legate între ele, aflându-se într-o relaţie simbiotică şi formând un tot armonios. Fără *teoria literaturii*, de pildă, care reprezintă aplicarea conceptelor de estetică la specificul creaţiei literare, n-ar putea exista *critica literară*, care are ca obiect interpretarea şi aprecierea operelor literare, analiza şi comentariul de text în vederea stabilirii valorii estetice a acestora şi a ierarhizării axiologice. La rândul ei, *istoria literaturii* studiază - cum spuneam - evoluţia fenomenului literar de la începuturi până azi (epoci şi perioade literare, curente culturale şi literare, momente, direcţii, orientări, grupări, şcoli, periodice literare etc.), facilitând integrarea operelor şi autorilor în context naţional şi universal, precum şi stabilirea unor inerente filiaţii şi afinităţi. După părerea noastră, istoria literară este forma cea mai înaltă a criticii literare...

Revenind asupra conceptului de *literatură* care - după cum arătam mai sus - este bivalent ca semnificaţie, desemnând atât *ştiinţa literaturii* cât şi o ramură a artei (*arta cuvântului*), ar fi de precizat că, în această din urmă accepţie, putem vorbi de *funcţia expresivă a limbii* ca material de expresie. Natura limbii, „materialul prim al literaturii”, conferă artei cuvântului un regim aparte în ansamblul artelor. Creaţie a omului, limba este un material făcut pentru uzul general. De aici derivă, după opinia lui Tudor Vianu, problema tragică a literaturii. Scriitorul este obligat să realizeze expresii unice, individuale, pornind de la acest material general: arta sa constă în a exploata resursele limbii pentru a conferi cuvântului şi o finalitate estetică. Problema fusese sesizată şi de Titu Maiorescu, încă în 1867, în cercetarea critică consacrată poeziei române, unde semnală condiţia elementară a fiecărei lucrări artistice de a dispune de un material cu care să-şi realizeze obiectul. „Numai poezia - scria atunci Titu Maiorescu în *Critice* - nu află în lumea fizică un material gata pentru scopurile ei. Căci cuvintele auzite nu sunt material, ci numai organ de comunicare... Poezia singulară... întrebuiţează acelaşi organ pentru ideile ei pe care-l întrebuiţează şi ştiinţa pentru ale sale: adică limbajul omenesc. Cu atât mai mult încă este de datoria poetului a-şi îndrepta atenţiunea spre diferenţa între aceste două sfere deosebite...” (Maiorescu, 1966: 183). În veacul următor, definiţia literaturii prin limbă s-a impus ca fiind incontestabilă. În acest sens, Paul Valéry considera chiar că literatura n-ar fi altceva decât o dezvoltare a unor proprietăţi ale limbajului. De aici derivă marea importanţă pe care cercetătorii fenomenului literar o acordă problemelor limbii, cât şi apariţia unei discipline ca stilistica, aflată la graniţa dintre estetică şi lingvistică. Ulterior, stilistica s-a constituit ca disciplină autonomă, în care mijloace lingvistice şi teoretico-literare se combină într-o metodă proprie...

Specificitatea materialului de expresie conferă literaturii o fizionomie proprie în ansamblul artei. În această direcţie cooperează şi alte trăsături caracteristice literaturii, diferenţiate de la un gen la altul, de la o specie la alta, dar şi de la un scriitor la altul. Măiestria scriitorului constă în alegerea celor mai adecvate modalităţi de expresie. Scriitorii folosesc exprimarea figurată pentru realizarea *valorii reflexive* a cuvântului.

Am ajuns astfel la problema dublei intenţii a limbajului, teoretizată de Tudor Vianu în celebrul studiu introductiv la *Arta prozatorilor români*, din 1941, studiu intitulat *Dubla intenţie a limbajului şi problema stilului*, rămas actual în fiecare dintre termenii săi, odată ce un poetician de dată

recentă - Gheorghe Crăciun - îl așază la baza voluminoasei cercetări intitulată *Aisbergul poeziei moderne* (Iași, Editura „Polirrom”, 2017. 686 p.). Analizând dubla intenție a limbajului, Tudor Vianu menționa că fiecare cuvânt dispune de o valoare tranzitivă și de o valoare reflexivă. Valoarea tranzitivă se referă la conținutul comunicării, în timp ce valoarea reflexivă este dată de nota individuală a comunicării, notă ce este imprimată expresiei de personalitatea scriitorului. Această dublă intenție a limbajului demonstrată de celebrul estetician, ne ajută să înțelegem că poetul nu „inventează” limbajul poetic. Scriitorii, în general, folosesc, într-un mod cât mai original, posibilitățile de expresie nuanțată oferite de limba națională a poporului, pe măsura talentului fiecăruia.

Poetul, având la îndemână posibilitățile oferite de expresia figurată, trebuie să fie conștient de faptul că valoarea lor în opera literară este dată de măsura în care servesc la sporirea expresivității artistice. Se observă, de fapt, în cazul multor poeți, că pe măsura creșterii măiestriei artistice, a progreselor făcute în domeniul mijloacelor de expresie, poetul dovedește un mai mare rafinament în folosirea limbajului figurat. Fiindcă poezia este, într-adevăr, în mare măsură, expresia artistică a unor sentimente trăite cu intensitate de poet. Dar poezia de autentică valoare estetică este și corolar al unui dat divin, al harului cu care e înzestrat un mare poet. Unii critici literari sau esteticieni preferă conceptul de *inefabil* pentru talentul poetic dat de Cel de Sus. Este ceea ce Arghezi, în *Testament*, numea „slova de foc”, disociind-o de „slova făurită”, adică de ceea ce e rezultatul efortului creator al poetului. Iată ce spunea cândva Garabet Ibrăileanu referitor la acest element de maximă importanță pentru creația poetică. „Poezia de mare valoare artistică - spunea criticul de la *Viața românească* - mai conține și ceva care nu se poate învăța din tratatele de artă poetică și de stilistică, anume *inefabilul*. Acesta nu-i în vers, ci pe deasupra versului și printre versuri și emană, nu știm cum din întreaga ființă a artistului așa cum emană lumina din corpul licuriciului. Dacă mă întrebați: ce este inefabilul, mi-e foarte greu să vă spun. Nu-l voi defini, propriu-zis, ci mai mult îl voi prezenta prin perifraze și comparații. Inefabilul nu se înțelege pe calea gândirii logice, nu-i ceva discursiv, ci se simte, se intuiește. Dacă vom spune că-i muzicalitatea structurală a versului, ne vom apropia de adevăr, dar nu vom spune chiar adevărul, pentru că apare adesea ca o supramuzică, peste muzica propriu-zisă a versului” (Gheorghiu, 1966: 53). În aceeași evocare pe care o datorăm, probabil, unuia dintre foștii săi studenți, G. Ibrăileanu aduce în discuție încă un aspect care ne poate interesa pe noi aici și anume acela al rolului versului în poezie, a cărui importanță este subliniată de criticul ieșean în acești termeni: „Esențialul însă pentru poezia noastră este ritmul. În acesta se simte măiestria poetului, în acesta se vede emotivitatea lui și prin acesta se transmite emoția și celui care citește ori ascultă poezia. De asta - meditați, vă rog, la afirmarea mea - poetul nu-și alege ritmul pe care va scrie poezia - ci emoția, muzica lui interioară, îi impune ritmul în care este scrisă poezia” [Ibidem, p. 54]. Afirmăția lui Ibrăileanu îmi amintește, parcă, de Nicolae Dabija care spunea, într-o poezie, că nu este poet, ci este „născocit de poeme”... Cert este că ritmul, orice s-ar spune, e prințul poeziei! El se obține din succesiunea regulată a silabelor lungi și scurte, inerente fiecărei limbi, fiind una din particularitățile de seamă ale versului. Silaba constituie, așadar, unitatea ritmică în raport cu care se stabilește tipul de versificație. Oricum, am ajuns la o problemă situată în chiar miezul discuției noastre, de o deosebită însemnătate pentru domeniul liricii și anume cea a *formei versificate*. Elementele principale ale versificației - ritmul și rima - operează în același sens cu limbajul metaforic. Prin folosirea ritmului și a rimei se creează/ se obține muzicalitatea versului. În acest sens, ocupându-se de forma exterioară a poeziei lirice, Hegel preciza: „Natura dispoziției sufletești și a întregului fel de a vedea trebuie să se evidențieze deja în măsura versului” (Hegel, 1966: 535-536). Înțelegem de aici că măsura versurilor, împreună cu ritmul și rima poeziei, trebuie să fie adecvate stării de spirit exprimate de poet. Ele folosesc autorului drept instrumente de lucru, supunându-se exprimării unui conținut artistic. Alături de conținut, forma versificată sporește caracterul emoțional al vorbirii și tocmai de aceea poezia influențează mai puternic cititorul... Referitor la rimă, de pildă, universitarul bucureștean Ștefan Cazimir - într-un articol recent din *România literară* - spunea: „Exprim o banalitate amintind că orice artă se bazează pe un sistem de norme, iar acestea, vrând- nevrând, au și caracterul unor constrângeri. Cea întruchipată în rimă contribuie nu doar la fixarea în memorie a versurilor, ci și la plenitudinea lor semantică. G. Călinescu situa

în rimă „accentul ideologic, către care se îndreaptă ca marea toate imaginile versului” (Cazimir, 2021: 10). Se știe, de altfel, că în Antichitate conținutul operei poetice era indiferent, importantă fiind forma de prezentare în versuri și respectarea unui set de norme/ reguli obișnuite, ceea ce astăzi numim cu termenul *canon*. Cert este că poezia a însemnat întotdeauna o operă alcătuită/ făcută (în scris sau oral) ca urmare a unui efort de a transmite o experiență de viață, o întâmplare, o idee, un sentiment, o stare de spirit etc. Conform unei definiții de dicționar, relativ recente, poezia este o „artă a limbajului care exprimă sau sugerează o emoție, un sentiment, o idee, prin ritm, armonie și imagine” (Mitescu, 1976: 338). Din Antichitate și până astăzi s-au formulat nenumărate teorii și clasificări asupra esenței, naturii, conținutului poeziei, ca expresie a diferitelor concepții filosofice și a creațiilor poetice propriu-zise, care însă nu formează obiectul tezei noastre. Ceea ce ne interesează aici, cu deosebire, este raportul/ *relația între conținut și formă* în poezie și opiniile exprimate asupra acestui aspect.

Așa, de pildă, Oskar Walzel, în studiul său *Conținut și formă în opera poetică*, preluând distincția dintre conținut și formă, pledează pentru un echilibru al acestora pe plan teoretic. Intenția sa nu se îndreaptă spre o estetică a formei, ci spre a demonstra că în artă configurarea materialului tematic, forma artistică nu poate ocupa un loc secundar. „Cine distinge conținut și formă în opera de artă - scris Walzel -, introduce concepte ce fac posibilă sesizarea rațională și transpunerea în cuvinte cu valoare logică a diferitelor trăsături ale trăirii de ansamblu stărnită de opera de artă” (Walzel, 1976: 18). Ideile lui Walzel au fost receptate la noi, în interbelic, ca suport al unei necesare schimbări de paradigmă. Citând volumul mai sus menționat, esteticianul clujean Liviu Rusu spunea: „în opoziție cu anumite curente estetice, care se opresc numai asupra fondului ca atare sau mai ales insistă asupra subiectului, trebuie să accentuăm importanța analizei formale, fiindcă numai această analiză poate explica constituția atmosferei lirice, prin care ni se transmite sensul existențial al operei” (Rusu, 1937: 125). La rândul său, Lucian Blaga era de părere că, în ciuda „luxului documentar”, concepția lui Oskar Walzel este definitorie pentru procesul care a generat disocierea teoriei literare moderne de pozitivismul triumfător de la sfârșitul secolului al XIX-lea (Blaga, 1938: 173). În sfârșit, esteticianul Tudor Vianu considera, de asemenea, că operele realizate pe deplin sunt cele în care conținutul și forma fuzionează, implicând o relație între semn și semnificație. Iar Aliona Grati - autoarea a unui remarcabil *Dicționar de teorie literară* - după ce precizează că „cele două dimensiuni care alcătuiesc unitatea indisolubilă a operei literare, fiind despărțite în timpul analizei literare din rațiuni didactice și științifice”, conchide: „Componenta fundamentală a formei unei opere literare este expresia verbală, limbajul ei” (Grati, 2018: 107).

Concepția conform căreia, în poezie, ar fi esențială forma de prezentare, s-a menținut până în secolul al XIX-lea când, odată cu romantismul, își face loc ideea (exprimată timid și parțial încă din Renaștere) că nu numai *forma* (versul, rima, cantitatea, ritmul etc.) este elementul definitor al poeziei. Se acceptă totodată că nici doar *conținutul* nu conferă singur calitatea de poezie unei opere în versuri. Romantismul a adus pe primul plan sentimentul, participarea afectivă a poetului, care conferă operei individualitate, particularitate artistică. La rândul său, simbolismul - apărut în a doua jumătate a secolului al XIX-lea - a mers și mai departe, arătând că, cel puțin în parte, esența poeziei se învecinează cu muzica. Se consideră acum că o importantă funcție de comunicare a poeziei se înfăptuiește și prin (sau mai ales prin) armonia, înlănțuirea subtextuală a sunetelor, a imaginilor, capabilă și ea să transmită, să evoce, să sugereze. „Poezia modernă - spune Adriana Mitescu - se naște odată cu renunțarea poetului la discursul asupra evenimentelor exterioare, pentru a se concentra exclusiv asupra eului și muzicii interioare. Din această perspectivă, romantismul a fost prima vârstă a mutației, iar simbolismul, prin conceptul *ut musica poesis* (poezia e ca muzica) aduce atitudinea conștientă (Mallarmé, Rimbaud, Verlaine) a transformării poeziei” (Mitescu, 1976: 340).

Într-adevăr, *canonul modern de poeticitate* se impune acum, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, când numeroși exponenți ai poeziei moderne - Mallarmé, Valéry, la noi Macedonski - au demonstrat că este vorba, în esență, de perceperea realității sub alte raporturi decât cele obișnuite, de o altă logică, cerând, în chip natural, și alte modalități de expresie. Teoria expresivă a poeziei, de descendență romantică, se amplifică prin distincțiile ulterioare aduse de E. A. Poe, Baudelaire ș.a. În literatura

română, Titu Maiorescu, în *O cercetare critică asupra poeziei române* (1867), distinge între „conștiința materială” a poeziei (adică mijloacele și procedeele stilistice) și „conștiința ideală” a ei (sentimentele, pasiunile exprimate). Ilustrativ, în acest sens, ar putea fi chiar cazul lui M. Eminescu, care - conform unei afirmații a lui Maiorescu - a anticipat lirica veacului următor, multe din creațiile sale fiind conforme canonului simbolist de poeticitate. „Căci Eminescu - spune Sorin Alexandrescu -, oricât de mult ar fi iubit și studiat limba românească, o privea mai întâi și întâi ca pe un mijloc de comunicare și nicidecum ca pe un scop în sine. Poetul se folosește de cuvântul cel mai potrivit și cel mai la îndemână pentru exprimarea ideii. Nimic nu-i era mai străin decât pitorescul de limbaj [...]. A crede că Eminescu are cuvinte și expresii frumoase în sine și, în genere, că a scris într-o limbă „frumoasă”, este o eroare, provenită din despărțirea arbitrară a formei de conținut” (Alexandrescu, 1967: 42-43). De altfel, Călinescu însuși remarcase, anterior, că muzicalitatea însăși a limbii îl interesa pe Eminescu numai în măsura în care aceasta ajută „muzica ideilor, singura valabilă în poezie” (Călinescu, 1936: p. 8).

Revenind asupra *canonului modern de poeticitate*, trebuie să consemnăm aici și opinia originală formulată de eminescologul Theodor Codreanu, care spunea: „Se știe că la originile poeziei moderne stă *simbolismul*. Atunci s-a schimbat radical paradigma liricii, prin consacrarea principiului *corespondențelor*. Atunci se produce fundamental „androginia” dintre „ochiul” lui Narcis și „auzul” lui Orfeu, încifrată în sintagma blanchotiană *privirea lui Orfeu*. Oximoronică, în definitiv. După un secol, la capăt de modernitate, Nicolae Dabija sintetizează *canonul* într-un ultim avatar al „poeziei pure” (Codreanu, 2003: 236).

Și, fiindcă am ajuns astfel la poezia din Basarabia, mi-aș permite să aduc în discuție opiniile, referitoare la relația conținut-formă, exprimate de regretatul academician Mihail Dolgan - unul dintre cei mai adânc cunoscători ai literaturii române și universale, dublat de un avizat estetician și teoretician al fenomenului literar. În 2001, în urma unei uriașe munci de cercetare, „cu multe bătăi de cap și de inimă”, Mihail Dolgan a finalizat și publicat antologia poezilor-absolvenți ai USM din precedenta jumătate de secol (50 de promoții!). În prefață, antologatorul se referă, în chip explicit, la faptul că operele poetice izbutite, esteticește valabile, sunt corolarul unei fericite îmbinări a conținutului ideatic cu forma artistică, a logodirii harului divin cu efortul/ travaliul creatorului. „În cele din urmă - concluziona eminentul critic -, însuși titlul prefeței ce însoțește antologia - *O panoramă multicoloră a liricii postbelice: „slova ei de foc” și „slova făurită”* -, pentru cel care cunoaște cât de cât *Testamentul* lui Tudor Arghezi, trimite neapărat la poezia adevărată, rod al talentului și inspirației (prin metafora *slova ei de foc*), pe de o parte, și, concomitent, la poezia dobândită pe calea meșteșugului (prin metafora *slova făurită*), pe de altă parte” (Dolgan, 2007: p. 88). Într-adevăr, poezia adevărată nu poate exista fără o imaginație bogată - *mama imaginilor*, cum o numea Eminescu -, fără imagini artistice îndrăznețe și originale, dar care să aibă rădăcini adânci în realitate și să se mențină în limitele firescului, ale veridicului. Tot Mihail Dolgan, referindu-se la *Aspecte ale poezicii în lirica civică din anii '60- '80*, realiza, în prima parte a studiului, o persuasivă pledoarie în sensul comuniunii fondului cu forma în creațiile poezilor basarabeni. „În artă - precizează criticul - poziția civică fără poziția estetică nu prezintă nicio virtute: și una și alta trebuie să fie exprimate - simbiotic - în mod pregnant și neapărat din perspectiva riguroasă a general-umanului. Iată de ce transfigurarea artistică a tematicii cetățenești se cuvine examinată în strânsă legătură cu specificitatea talentului respectiv, cu caracterul viziunii lui plastice asupra realității...” [Ibidem, p. 28]. Măiestria artistică începe, într-adevăr, de la conținut, de la o bună cunoaștere a aspectelor din realitate pe care poetul își propune a le transfigura în creațiile sale. „Dar pentru a converti faptul de viață în fapt de artă - afirmă autorul menționatului studiu - poezia trebuie să ia naștere dintr-un puternic imbold lăuntric, dintr-un sfâșietor frământ de idei, dintr-o înaltă măiestrie poetică ce adecvează cu migală expresia la conținut și conținutul la expresie, armonia gândului la armonia cuvântului, muzicalitatea imaginilor la muzicalitatea ideilor” [Ibidem, p. 29]. Din păcate însă, această consonanță indeniabilă fond-formă n-a fost posibilă în permanență în lirica basarabeană postbelică, absentând în perioada primului deceniu postbelic (deceniu al „dogmei”), când „uniformizarea tematicii cetățenești era dublată de uniformizarea mijloacelor

de expresie, iar poezia „oficioasă” de cele mai multe ori neglija ficțiunea și măiestria artistică, plâsmuindu-se, de obicei, după niște „norme” estetice simplificatoare, dogmatice, artificiale, așa cum prevedea metoda „realismului socialist” [Ibidem, p. 29].

Canonul dogmatic de poeticitate - dacă putem să-l numim așa - s-a modificat, treptat, în Basarabia după condamnarea cultului personalității, în 1956 (iar în România cu aproape un deceniu mai târziu), când „lucrurile se schimbă mult spre bine”: „Explorarea unor noi sfere ale realității a dus la înnoirea formelor artistice și a mijloacelor de expresie, iar acestea din urmă - la conturarea unor orientări artistice diversificate” [Ibidem, p. 29]. Concluzia ilustrului critic referitoare la raportul dintre conținut și formă în lirica basarabeană de azi (și nu numai!) este pe cât de pertinentă, tot pe atât de actuală: „O idee majoră, implicată sau neimplicată în politicul imediat, nu poate trăi artisticște într-o expresie minoră, fadă, conținutul și forma fiind separabile doar la nivelul analizei abstracte” [Ibidem, p. 28]. Altfel spus, poezia adevărată nu este legată doar de vers, ci și de esența ei interioară, ideatică. Fiindcă, așa cum spusesese Charles Baudelaire, „ideea și forma sunt două ființe întruna”. Fapt este că poezia modernă s-a eliberat cu totul de tutela regulilor formale. Dar asta e deja o altă discuție...

Bibliografie:

- WELLEK, R., WARREN A., 1967, *Teoria literaturii*. În românește de Rodica Tiniș. Studiu introductiv și note de Sorin Alexandrescu, București, Editura pentru Literatură Universală.
- MAIORESCU, Titu. *Critice*, 1966, Antologie și prefață de Paul Georgescu. Text stabilit de Domnica Stoicescu. București, Editura pentru Literatură.
- GHEORGHIU, Traian, 1966, *Ascultându-l pe Ibrăileanu*, în „Iașul literar”, nr. 3.
- HEGEL, G.W. Fr., 1966, *Prelegeri de estetică*. Vol. II. București, Editura Academiei.
- CAZIMIR, Ștefan. „*Argint e pe ape...*”, în „România literară”, anul III, nr. 16, 16 aprilie 2021, p. 10.
- MITESCU, Adriana, 1976, *Poezie*, în *Dicționar de termeni literari*, București, Editura Academiei.
- WAZEL, Oskar, 1976, *Conținut și formă în opea poetică*. În românește de Ghesasim Pinte. Cuvânt introductiv de Tudor Olteanu, București, Editura „Univers”.
- RUSU, Liviu, 1937, *Estetica poeziei lirice*, Cluj, Editura Institutului de Psihologie al Universității Cluj.
- BLAGA, Lucian, 1939, *Artă și valoare*, București, Fundația pentru Literatură și Artă.
- GRATI, Aliona, 2018, *Conținut și formă*, în *Dicționar de teorie literară*. Ediția a II-a revizuită și completată, Chișinău, Editura „Arc”.
- ALEXANDRESCU, Sorin, 1967, *Analize literare și stilistice*. București, Editura Didactică și Pedagogică.
- CĂLINESCU, G., 1936, *Opera lui Mihai Eminescu*. Vol. IV, capitolul *Tehnica*. București, Editura Fundațiilor Regale.
- CODREANU, Theodor, 2003, *Nicolae Dabija - „Complexul lui Orfeu”*, în *Basarabia sau drama sfâșierii*. Prefață de Mihai Cimpoi. Ediția a doua revăzută și adăugită. Galați, Editura „Scorpion”.
- DOLGAN, Mihail, 2007, *O carte trebuie judecată așa cum a fost concepută*, în *Poezia contemporană - mod de existență în metaforă și idee (Studiu monografic)*. Chișinău, Editura „Elan Poligraf”.

SPIRITUALITE (S) ET ECRITURE POSTMODERNE DANS LE ROMAN FRANCOPHONE

Cheikh Mouhamadou Soumoune DIOP
Mamadou Lamine BALDÉ
Université Assane Seck – Ziguinchor,
Sénégal

Abstract. *Spirituality, which refers to the religious expression of “spiritual life” or, in a general sense, to the feeling (to the very conviction) of being inhabited by “someone other than oneself”, or at least, to the consciousness of limits of the “me”, is enough evocated and studied in the contemporary francophone novel. She is the deep source of the anguish of the main character in L’Aventure ambiguë (1961) of Cheikh Hamidou Kane, the object of the young hero’s lust in Laurent Owondo’s Au Bout du silence, the refuge of the protagonists in La Nuit sacrée or L’enfant de sable of Tahar Ben Jelloun. It is therefore inseparable from the notion of quest which traditionally defines the trajectory of the subject in the novel. However, postmodern trends of this genre being marked by discontinuity, renarrativation, hypertextuality, thematic treatment as well as the style of writing are transformed. Thus, we want to show, with the works of francophone writers (see corpus), how the heterogeneity of the spiritualities present in their novel testifies to a major transformation of literature in the 21st century. It would therefore be interesting to study this literary revolution in a transdisciplinary approach, through the prism of theories of the imagination, narratology and postmodernism.*

Cuvinte-cheie: spiritualitate; postmodernism; scris; romano francofon ; diaspora

Introduction

Cette communication est une réflexion sur différentes représentations de spiritualités dans le roman francophone contemporain. S’il est établi que les religions traditionnelles continuent d’alimenter les littératures selon les peuples, reste à les placer dans l’écriture contemporaine qui se reconnaît dans le postmodernisme, où elles cohabitent avec des spiritualités contemporaines. Par exemple, bien que les peuples africains conservent les divinités de leurs ancêtres dans le roman francophone postmoderne, celui-ci tente de les saisir et de les restituer par des sonorités nouvelles, une image hétérogène, et d’autres croyances de toutes provenances.

La volonté de bouleverser les théories sur le postmodernisme comme sujet de l’extrême contemporaine tournant le dos à une quelconque forme de transcendance réside dans l’omniprésence de ce sujet qui est bien connu dans l’écriture romanesque, qu’il s’agisse de la littérature canadienne francophone ou celle de l’Afrique francophone. De plus, on n’ignore pas pour autant le rapport de ces environnements culturels avec les questions spirituelles : des facultés de théologie¹ proviennent des savoirs de qualité sur ces questions tout comme les travaux de Mircea Eliade et d’Ioan Couliano (1990) regorgent d’illustrations que nous pouvons rapprocher à ce qui se trouve dans les romans, ne ce reste que des fragments de mythe ou des aspects de la religion. L’autre volonté de bouleverser est dans un certain nombre de concepts remis en cause, tel que le caractère polythéiste de certaines religions traditionnelles. Certes le corpus est très limité et loin de refléter toute la diversité des religions existantes dans l’espace francophone, n’empêche qu’il fournit les éléments nécessaires nous donnant l’occasion de mettre en pratique l’approche transdisciplinaire dans une analyse contrastive. Pour ce faire, nous montrons d’abord comment les écritures de la diaspora africaine révèlent les spiritualités. Il s’agit ensuite de voir comment l’éloge du syncrétisme se dresse dans l’écriture fragmentaire.

A. Spiritualités et écritures de la diaspora africaine

Ce point s’intéresse à l’articulation des spiritualités dans les romans francophones de la diaspora africaine et des Amériques. Il invite la grande sensibilité religieuse qui se fait sentir chez les romanciers

¹ Comme la Faculté de théologie et de sciences religieuses de l’Université Laval Québec (Canada) ou la Faculté de Théologie de l’Université Catholique de l’Afrique de l’Ouest / Unité Universitaire à Abidjan (UCAO/UUA).

représentatifs de l'Afrique subsaharienne et du Maghreb vivant en France ainsi que dans la littérature migrante du Québec. L'accent est mis sur les fondements spirituels et l'esthétique de la réécriture.

a) Fondements spirituels et postmodernité

La valorisation des spiritualités est l'enjeu d'écriture de nombreux écrivains, suivant leurs aires culturelles où les spiritualités traditionnelles, comme le culte des ancêtres et l'animisme, sont omniprésentes. Même s'ils sont en position d'immigrés, les cultes se conservent par le moyen de la mémoire et la force de leur imaginaire. C'est le cas de Fatou Diome avec *Les Veilleurs de Sangomar* (2019) ou de Tahar Ben Jelloun dans *L'Enfant de sable* et dans *La Nuit sacrée*. Pour s'attacher à leurs africanités, ces écrivains laissent transparaître dans les récits des divinités sous forme de mythe ou en recréant un monde spirituel dans des temps mythologiques. Ainsi, on constate dans cette transparence des religions représentatives, en partant de « la croyance en un Être suprême [ou Grand Esprit], un «*deus otiosus*» qui n'est pas activement présent dans les rituels » (Eliade et Couliano, 1990 : 29). Les divinités actives sont les héros et les ancêtres. Dans la classification de Joseph H. Greenberg fait en 1966 (*Ibid.*), on distingue quatre grands groupes linguistiques en Afrique que semblent suivre les groupes spirituels, à quelques exceptions près.

Les pays du nord-est regroupent les Afro-Asiatiques de langues sémitiques (parlées en Asie occidentale, en Égypte, les Berbères, les Haoussas du Tchad...) qui ont abrité un culte comparé aux magies africaines et à l'ancien culte grec de Dionysos. L'entrée de l'islam crée un syncrétisme afro-islamique où le marabout est le personnage central ; les pays nilo-sahariens (Soudan occidental et du moyen Niger) sont partagés entre l'animisme (celui des Yoroubas est l'un des plus importants de la région). Le sacré imprègne toute l'existence par le culte des ancêtres, les chants, les danses, les prières, à travers lesquels l'homme cherche à se concilier avec la force vitale du cosmos ; le groupe des Congo-Kordofan est au centre et au sud (comme les Bantoues) et le groupe des San Bochimans ainsi que les Hottentots de l'Afrique australe.

Par exemple, la pratique de la spiritualité conformément aux anciennes croyances afro-asiatiques associées au paganisme se lit dans *L'Enfant de sable* lorsque Ben Jelloun invite dans le texte le spectacle forain. Ce qui nous pousse à réfléchir sur l'hétérogénéité linguistique dans les croyances et les pratiques de la magie. En effet, sous l'effet de la solitude, l'imagination d'Ahmed prend forme, l'entraînant dans une quête de soi pour renaître à la vie et sortir du destin préfabriqué par son père ; Ahmed s'imagine dans une aventure parsemée de rencontres où la vieille Oum Abbas l'amène dans une fête foraine. Il rencontre Abbas, le fils d'Oum Abbas, qui anime une séance de loterie dans ses pratiques très anciennes, associées aux religions considérées comme traditionnelles :

Il y avait une foule massée devant des tréteaux où un animateur incitait les gens à acheter un billet de loterie ; il hurlait dans un micro baladeur des formules mécaniques dans un arabe mêlé à quelques mots en français, en espagnol, en anglais et même à une langue imaginaire, la langue des forains rompus à l'escroquerie en tout genre : - Errrrbeh... Errrrbeh... un million... mellioune... talvaza bilalouane... une télévision en couleurs... une Mercedes... Errrrbeh ! mille... trois mille... Arba Alfa... Tourne, tourne la chance... Aïoua ! Krista... l'Amourrrre... Il me reste, baqali Achr'a billetat... Achr'a... Aïoua... Encore... l'Aventurrrre... la roue va tourner... Tferjou we tsatabou raskoum fe Malika la belle... elle chante et danse Farid El Atrach !! Malika ! (Ben Jelloun, 1985 : 102).

Ce n'est ni le jeu de hasard, permettant aux joueurs de gagner, ni le jeu de dupe, auquel se livre Abbas, qui évoquent l'aspect magique de la loterie. C'est bien le mélange des langues et la force de persuasion que ce mélange exerce sur le public venu assisté au jeu qui l'évoque. Pour cette frange de la société, cette forme langagière d'Abbas, qui du moins est du domaine de la fabulation, se présente comme de la magie, d'autant plus qu'elle a provoqué l'apparition de Malika, telle une danseuse des *Mille et Une nuits*.

Quant à l'animisme du Soudan occidental, il fait les délices des *Veilleurs de Sangomar* de Fatou Diome. Les veilleurs (djins et *Pangôls*¹) sont sans cesse convoqués par Coumba pour entrer

¹ « Génies familiaux sérères ; ils résident souvent dans les arbres ; on leur rend toujours un culte et des sacrifices (lait, bouillie de mil) ; dans la région de Djilor, leur roi serait Lagandon ; il se manifeste sous la forme d'un reptile » (Lexique Kesteloot, 2008).

en communion avec l'âme de son mari Bouba, censé faire un escale dans l'île de Sangomar avant d'aller au Ciel. Le besoin du personnage de croire à la présence continue des veilleurs se reconnaît dans l'univers enivré des mythes anthropologiques de cette partie du Sénégal. Ainsi que ce reconnaît les génies protecteurs de la région de Dakar. Coumba convoque très souvent ses derniers, notamment Mâme Ndiaré, dans ses lamentations face à la disparition de son « immortel aimé » et ses camarades dans le naufrage du *Joola* du 26 septembre 2002 : « Wôye, Mâme Ndiaré ! Vénérable génie protecteur de Dakar-Yoff, que faisais-tu quand leurs éclats de rire désertent tes rues ? Wôye, Mâme Ndiaré ! Qui te fera encore des libations ? » (Diome, 2019 : 85). Ces pratiques de la religion des ancêtres, recrées dans ces temps mythologiques, sont la voix pour aller vers le *deus otiosus* qui, chez le Sérère, serait « Roog Sène [le dieu solaire ou Râ], le Seigneur que tous vantent » (p. 11). C'est dans cette perspective que le narrateur omniscient dit qu'« au Sine Saloum, Dieu est plus vieux que les églises et les mosquées » (p. 94).

Seulement, la position d'immigrer de Ben Jelloun et de Diome, aussi bien que le caractère contemporain de leurs romans, fait que les récits prennent l'accent du postmodernisme. Dans le décor de cette pensée contemporaine se manifestent des « approches postmoderne et postcoloniale du mythe » (Vautier, 1994 : 52). Sur cette pensée, rappelons seulement qu'elle est caractérisée par le questionnement de l'ordre établi et des métarécits ; et sur le postmodernisme romanesque, qu'elle rend compte des simulacres des sociétés contemporaines (Baudrillard, 1981) par le mélange d'éléments culturels ainsi que par l'attaque des distinctions à travers l'approche déconstructionniste et des stratégies de la « différance¹ » (Derrida, 1967). Tel est le dépassement des dualismes, notamment l'opposition de nature/culture, auteur/narrateur, sujet/objet, féminin/masculin.

Dans le même ordre d'idée, les écrivains contemporains éprouvent le désir des valeurs, re-définissent les critères du bien et du mal et les lois de la transcendance spirituelle : la tendance est dans l'intertextualité, l'autofiction, la métafiction, l'ironie, la parodie, le pastiche, l'esthétique du fragment et même le travail sur l'onomastique, pour ne rappeler que les plus connues. La pensée qui avait autrefois effectué un parcours dans les arts, se constitue dans le roman francophone, en suivant, par exemple, les réflexions de Jean-François Lyotard (2005 : 31). Ben Jelloun et Diome ouvrent largement leurs esthétiques à cette tendance. Pourquoi ce retour aux fondements spirituels dans leurs textes postmodernes ? On peut dire que les romans, qui peignent au moins en partie les sociétés contemporaines, puisent dans les sociétés traditionnelles auxquelles ils donnent des chances de survies ; ils arrivent à faire vivre le fondement des spiritualités, vivants dans ces sociétés. Il est à remarquer qu'ils ne vantent pas ses sociétés, mais les mettent à l'épreuve dans une perspective déconstructionniste ; une déconstruction qui donne sens la réécriture de certains mythes qui fondent ces spiritualités.

b) Réécriture et représentation des spiritualités

La renarratation serait l'un des dispositifs spécifiques qu'on peut considérer comme le plus représentatif du roman francophone postmoderne. Elle consiste à redonner à l'écriture un caractère narratif en revisitant les formes du passé (anciennes ou traditionnelles). Entrer dans la postmodernité, c'est rendre effectif le déclin des mythes que Lyotard (1979) appelle les « métarécits de légitimation », tout en opérant un retour au narratif, par exemple avec les mythes anciens : une renarratation, pour reprendre les termes de Kibédi Varga (1990), en ce sens qu'elle s'inscrit dans la répétition des formes de narrations d'autrefois sans une attitude conservatrice. Parmi les aspects les plus représentatifs de la renarratation, se trouve le jeu de réécriture des genres traditionnels. Ce qui fait qu'on retrouve des mythes qui se construisent et se déconstruisent à travers de nombreux récits traversés par des myèmes (Durand, 1992 et 2000) ; un sujet qui apparaît progressivement dans la succession des récits. L'objet de ce point est de voir comment les mythes qui ont fondé ces

¹ Dans *L'Écriture et la Différence*, Jacques Derrida s'est résolu de montrer l'échec du schéma structuraliste saussurien (signifiant/signifié), où le signifiant renvoie directement au signifié, en élaborant deux théories essentielles : une théorie de la déconstruction pour présenter l'absence de structure, de sens univoque dans l'analyse textuelle et une théorie de la différence où l'écriture prédomine sur la parole. Le principe de la différence veut qu'un élément ne fonctionne ou ne signifie, ne prenne ou ne donne sens, qu'en renvoyant à un autre élément passé ou à venir, d'où le choix de l'auteur de l'écrire avec le mot « différance ».

spiritualités répondent à cette double influence esthétique et générique relevant des procédés de la réécriture et de la représentation.

Face à la question de la réécriture, Diome s'est attachée au mythe de Râ pour décrire l'animisme des Sérères nyominkas¹. Dans la mesure où des historiens situent la naissance de l'humanité en Afrique², la première religion serait née dans ce continent : en Égypte antique, considérée alors comme le berceau de la « civilisation universelle » et de toutes les religions traditionnelles des peuples de l'Afrique subsaharienne, apparaît le culte du *deus otiosus* sous le nom de Râ ; Râ constitue, de ce fait, le premier culte monothéiste de l'histoire de l'humanité, symbolisé avec le soleil qui dispense la vie. Les Sérères l'auraient pris ici puisqu'ils viennent de l'Égypte, comme beaucoup de peuples africains, avant de s'établir entre le Sénégal et la Gambie, toujours selon les thèses de Cheikh Anta Diop (*Ibid.*)³. Pour autant, dans l'ensemble, quelle que soit la logique qui gouverne leur vie spirituelle, les peuples d'Afrique croient presque tous en l'existence d'un *deus otiosus*. L'exemple des Nyominkas, animés par le sentiment animiste, est valable : Coumba est convaincue que les veilleurs la mèneront à la rencontre de Bouba :

Roog Sène [le dieu solaire ou Râ], le Seigneur que tous vantent, ne pouvait manquer d'idées au point de n'avoir pas d'autre monde à lui proposer [...]. Même si Coumba écoutait le vent du soir, comme d'autres convives, aucun cartésien n'aurait eu assez d'arguments pour la détourner des lucioles qui la taquinaient, l'invitaient, la menaient à Bouba, là-bas à Sangomar (Diome, 2019 : 11).

Pourtant, ce Dieu suprême n'intervient pas directement dans la vie des Sérères. Car, de lui dépendent des divinités de la nature (eau, terre, animaux...) se positionnant comme des intermédiaires vers qui ils se tournent pour obtenir protection et intervention dans la vie terrestre. Ainsi raisonne Coumba en invoquant les veilleurs (djins et *Pangôls*).

La majeure partie des sociétés autochtones d'Amérique du Nord croient, tout comme les Africains, à l'existence d'un *deus otiosus*. Chez les Amérindiens, c'est le Grand Esprit qui a créé un monde dans lequel les hommes n'ont pas un rôle dominant sur la nature et leur environnement. Mouawad s'inscrit plus ou moins dans la grande tradition amérindienne. La figure de l'Amérindien occupe, sous diverses formes, une grande place dans le roman *Anima* (2012). Il s'agit, entre autres, des Hurons, des Mohawks, des Cris, des Abénaquis et des Ojibwés (Mouawad, 2012 : 184). Par conséquent, tout au long du roman, la question de la spiritualité des autochtones d'Amérique est présentée sous de multiples facettes. Pour les protagonistes, il faut une « décalcomanie [...] des esprits » (p. 384). En s'intéressant à l'identité amérindienne, son rapport avec les animaux, Mouawad soulève en même temps la question des croyances animistes et totémistes :

Quels que soient les termes que nous utilisons pour cerner l'expression religieuse amérindienne, celle-ci se présente fondamentalement comme un « cheminement spirituel », un « processus religieux » ou un « état de conscience » concernant le « Grand mystère » (*Wakan tanka*, le nom le plus traditionnel du Dieu amérindien) et concernant les « puissances spirituelles », les « esprits » (*Spirits*) ou les « puissances » (*Powers*) de l'univers. (Peelman, 1994 : 74)

Le *deus otiosus* fait donc partie de l'« harmonie cosmique » (*Ibid.* : 75), sous-entendu comme la communion et l'interaction entre l'humain, l'animal, la nature et la Terre. Les peuples autochtones appellent cette pensée circulaire, dans laquelle tout est sacré, « le Grand Cercle ». Dans ce Cercle, chaque élément possède une âme et doit œuvrer afin de conserver l'harmonie du Créateur. Selon Louise Fournel,

La conceptualisation de l'univers, chez les Amérindiens, s'exprime dans l'idée de Grand Cercle. Ce cercle, comme métaphore structurelle du monde, est non hiérarchique et comprend l'ensemble

¹ « Nom du groupe des Sérères spécialisés dans la pêche ; ils exportèrent leur technique jusqu'en Guinée-Bissao » (Lexique Kesteloot, 2008).

² Après le Comte Volney et l'abbé Henry Baptiste Grégoire, c'est Cheikh Anta Diop (1967) qui proclame le caractère « nègre » du peuplement originel de l'Égypte ancien, de la nature « africaine » de la civilisation de l'Égypte pharaonique.

³ D'ailleurs, « s'il existe des chercheurs qui doutent que les anciens Égyptiens soient noirs, personne ne remet plus en cause ses relations d'interdépendances avec la Nubie (l'Éthiopie ancienne ou le Soudan), le Pays de Pount, etc., ni même les influences de ses voisins sur son hégémonie » (Diop, 2007 : 34).

des existants (divinités, humains, animaux, plantes, minéraux, etc.) [...]. Il s'ensuit que les relations entre chacun des éléments interconnectés du Cercle s'établissent sur les principes de réciprocité et de partages. (Fournel, 1992 : 225).

L'Homme, dans ce monde circulaire, est très respectueux de la nature environnante et des éléments qui contribuent à son développement, son éducation et son bien-être. Il se doit ainsi de leur rendre hommage et de les remercier par des rituels, des offrandes ou des célébrations : c'est la relation spirituelle. Carl Gustav Jung affirme : « Les religions amérindiennes se distinguent par une spiritualité holistique qui affirme le caractère sacré de l'univers et de tous les êtres qui y habitent. Cette spiritualité affirme un lien indissoluble entre le cosmique, l'humain et le divin¹ ». *Anima* fournit cette marque de réciprocité, de lien indissoluble entre les hommes et les animaux dans le récit de la chauve-souris argentée. Ce dernier relate le dialogue de Wahhch et de Willy : le récit pénètre dans l'univers spirituel des Ojibwés² et évoque leur animal totem, après qu'une grue ait été projetée par la tempête et s'est écrasée sur le pare-brise de la voiture où Wahhch est passager. Wahhch, conduisant l'oiseau dans la réserve des Ojibwés, est reçu par les Indiens avec tous les honneurs. Voici ce que Willy lui dit :

Sais-tu quel est le totem le plus influent chez les Ojibwés ? – Non – La grue. Comme celle que tu nous as apportée : «Grus canadensis». Teha'no htetsihs en langue wendat. C'est drôle, non ? [Poursuit Willy] Tu ne peux pas savoir, toi, la vision que tu as été pour nous. On t'a vu au bout de la route et je me suis dit que c'était le grand esprit en personne qui débarquait chez nous avec le miroir de nos Nations dans les bras : meurtries, mais vivantes [...]. Crois-moi. Tu nous offres la chance de guérir un oiseau sacré (Mouawad, 2012 : 189).

Pour représenter le *deus otiosus* à travers l'esthétique romanesque postmoderne Diome et Mouawad se servent de la réécriture des spiritualités nyominkas et ojibwés. Les diverses représentations dans les différentes cultures montrent que le *deus otiosus* peut prendre multiples formes. Quel que soit la forme, ne se reste qu'une apparition fragmentaire, le *deus otiosus* permet à l'écrivain d'enrichir sa poétique et de rester dans les réalités culturelles et spirituelles de la communauté qui l'exprime.

B. L'écriture fragmentaire et l'éloge du syncrétisme

Parmi les pistes de recherche portant sur le discontinu figure le fragment, un dispositif d'hétérogénéité dont la forme est caractérisée par la brièveté. Le jeu de la fragmentation est une tendance postmoderne : « L'écriture fragmentaire de Nietzsche et les idées qu'elle véhicule [seraient] les points de départ de la postmodernité » (Coulibaly, 2017 : 303). Son usage dans l'écriture romanesque francophone peut servir pour la fabrication des spiritualités, même celles postmodernes.

a) Fragments narratifs et fabrication des spiritualités

Il est difficile de donner à l'écriture du fragment une signification précise, suivant le débat postmoderne : le postmoderne se construit et se déconstruit sans cesse, au moment où le fragment serait une partie de ce processus d'écriture du discontinu, de la ruine, de l'inachevé. Lorsque dans son chapitre intitulé « Le fragment », Roland Barthes écrit : « Aimant à trouver, à écrire des *débuts*, il tend à multiplier ce plaisir : voilà pourquoi il écrit des fragments : autant de fragments, autant de débuts, autant de plaisir » (Barthes, 1995 : 89-90), il met en avant le plaisir qu'éprouve l'écrivain à éviter un ensemble complet, à aimer l'écriture par interruption, bref, l'écriture de l'émiettement du fil conducteur du texte. Comme l'indiquent Deleuze et Guattari, les fragments sont « sans références à une totalité originelle même perdue ni à une totalité résultante même à venir [...] une somme qui ne réunit jamais les parties en un tout » (Deleuze et Guattari, 1972 : 50). Dans ce cas, comment lire le fragment ? Peu importe sa forme, ce sont les nombreux arrêts dans la lecture, l'indépendance des voix narratives, des récits ou des commentaires, entre autres. Véronique Ménard écrit que « cette caractéristique évoque l'idée d'une mort de l'écriture et de la lecture, représentée par le blanc du récit. Ainsi, c'est un désir de silence, de pause, de vide qui est exprimé » (Mréjen, 2010 : 31).

Pour ce qui concerne la fabrication des spiritualités, les écrivains ouvrent la voie à des récits mémoriels, fragmentaires, avec lesquels les protagonistes reconstituent des spiritualités établies dans des structures anthropologiques (Durand, 1992). C'est le cas de l'apparition de Malika sur la

¹ Cité par Fournel, 1992 : 224.

² Amérindiens répartis entre le nord-est des États-Unis, l'ouest du Québec et l'Est de l'Ontario.

scène d'Abbas. Elle est d'autant plus efficace que la loterie elle-même est basée sur une illusion particulièrement élaborée. L'apparition est destinée principalement aux joueurs, mais la réception débouche sur une appréhension d'un homme devenu un objet d'investissement du genre féminin que reflète une transmutation imaginaire. Le récit mémoriel se trouve dans le souvenir que l'apparition a provoqué chez le conteur anonyme qui dit :

J'avais déjà entendu parler de ces spectacles forains où l'homme joue à la danseuse sans se faire réellement passer pour une femme, où tout baigne dans la dérision, sans réelle ambiguïté. Il y eut même un acteur célèbre à la voix et l'allure particulièrement masculine et virile qui ne jouait que des rôles de femmes, le genre mégère, dominant l'homme et le rendant ridicule. Il s'appelait Bou Chaïb et n'avait aucune grâce (Ben Jelloun, 1985 : 103).

Par la transcription de l'univers de la magie, où l'imagination envahit la banalité de l'histoire et désordonne progressivement le réel, Ben Jelloun place la mutation du genre au-dessus de l'acceptable.

Les récits mémoriels, sous forme de fragment, se lisent aussi dans l'esthétique de la note : « Ces notes ne sont pas les fragments d'une totalité imaginaire. Elles se replient en leur insularité » (Khatibi, 1988 : 70). De ce fait, avec l'esthétique de la note, les grandes constructions narratives s'écroulent. Elles cèdent la place à l'écriture postmoderne du marginal et du résiduel qu'est la note. Ce refus du principe d'unité, cette tendance à épouser la dimension fractale se remarque quand *Anima* s'est affranchi d'une certaine exigence dans la trame, en tant qu'histoire racontée par fragment. Le roman invite le lecteur à découvrir des ruptures dans la tonalité du texte par le biais des animaux de différentes espèces. Ces animaux portent chacun une partie de l'histoire, suivant les chapitres. De cette manière, Mouawad éclate la structure textuelle en « mille » morceaux, en isolant une phrase ou une expression dans une page du roman, alors qu'elle pouvait rejoindre un groupe de paragraphes dans une page sans affecter la cohérence de l'histoire. C'est aussi ce qui ressort du jeu intergénérationnel et esthétique de *La nuit sacrée*, chez le Consul notamment : nous assistons à l'apparition d'un morceau de papier qui laisse transparaître dans le texte une manière d'écrire le récit avec cette technique de la note. Celle-ci s'observe dans l'une des nombreuses visites du Consul à l'hôpital, ayant été informé de l'hospitalisation de Zahra à la suite d'une mutilation :

Avant de me quitter, le Consul me laissa une feuille de papier pliée en quatre. Je l'ouvris. Il y avait un dessin [...]. Au milieu il y avait un palmier [...]. Sur l'autre côté de la feuille, ceci :

Seule l'amitié, don total de l'âme, lumière absolue, lumière sur lumière où le corps est à peine visible. L'amitié est une grâce ; c'est ma religion, notre territoire ; seule l'amitié redonnera à votre corps son âme qui a été malmenée. Suivez votre cœur. Suivez l'émotion qui traverse votre sang. Adieu, ami ! (Ben Jelloun, 1987 : 155- 156).

Loin de l'évocation de l'amour comme passion, cette note du Consul ne manque pas de rappeler à Zahra la spiritualité qu'ils ont en commun.

Étant donné que les romans sont peuplés de personnages légendaires qu'on peut ranger dans la catégorie des héros populaires, les récits mémoriels s'attachent aussi à ces derniers qui habitent l'imaginaire populaire de par l'importance de leurs noms, leurs grandes personnalités et leurs actes souvent exagérés avec des proportions mythologiques. Ce qui fait qu'ils sont considérés comme « les Héros civilisateurs ou les Ancêtres mythiques » (Eliade, 1965 : 89). Leur présence dans la conscience collective s'explique par les références dans les différentes formes d'expression, telles que les chansons folkloriques, les contes et légendes. Comme nous allons le montrer, l'empreinte du recyclage de ces récits oraux apparaît dans les textes, soit comme une reprise d'histoire, soit comme un moyen de réinventer une histoire. C'est ainsi que dans la perspective de la fabrication d'une spiritualité, *Anima* met l'accent sur le chef des *Pagans*, Lou Dobkins (Mouawad, 2012 : 278), célèbre pour ses activités criminelles. L'interprétation qu'en fait Mouawad est moins celui d'un Robin des Bois qui vole les riches pour donner aux pauvres que celui d'un partisan du dieu *Surt* dans la mythologie nordique (Baldé, 2021). Son histoire est réécrite pour faire de lui un chef spirituel.

Les exemples cités amènent à conclure que Ben Jelloun, Mouawad et Diome se sont employés à l'écriture fragmentaire. Les romans présentent cette fragmentation sous la forme d'un désordre

apparent au niveau de la diversité des voix narratives ainsi que par l'emploi d'une structure textuelle et d'un mode de discours qui n'obéissent qu'à l'ordre du désordre. La fabrication des spiritualités, alimentée par les références à l'imagination, se conçoit dans ce désordre, tel un syncrétisme religieux ou une spiritualité postmoderne où puisent les écrivains pour nourrir les textes.

b) Vers des spiritualités postmodernes

Selon Nkolo Foé, « étudier le postmodernisme sans s'arrêter sur l'identité de ses méthodes et de ses objectifs avec ces nouvelles spiritualités, c'est passer à côté de l'essentiel » (2008 : 130). En fait, l'analyse va aborder ces spiritualités en tant que phénomène social qui effleure l'imagination des écrivains, mais pas en fonction d'un quelconque processus romanesque. La recherche va vers le *New Âge* (« nouvel âge ») spirituel qui, pour des penseurs comme Anna Kubiak (1999), est une forme de religiosité postmoderne.

Le mouvement *New Âge* est un vaste amalgame de divers courants spirituels. Pour certains sociologues (Champion, 1999), c'est un *patchwork* (« bricolage ») syncrétique de pratiques et de croyances. Il fait partie du phénomène global des mouvements religieux nés à partir des années 60, prônant le retour aux valeurs morales, et qui font que Maurice Clavel et Philippe Sollers (1977) donnent à Mai 68 un sens métaphysique. L'individualisme, la création d'une vérité personnelle, le choix de valeurs et de croyances illimitées, l'anti-institutionnalisme et la nouvelle vision de la tradition sont, entre autres, les liens que les penseurs comme Kubiak (1999) établissent entre la pensée postmoderne et le *New Âge*. Car, « la postmodernité, c'est avant tout l'amalgame des valeurs, qui rend indiscernable tradition et modernité, mystique et raison, mythe et science, magie et technologie, religion et philosophie » (Foé, 2008 : 130).

Puisqu'on s'est intéressé au fragment dans l'écriture romanesque, il serait bien de voir comment les écrivains francophones s'en prennent pour le fragment dans le spirituel ; du moins comment le *New Âge* spirituel se reflète dans leur imagination. Il faut retenir que la ligne directrice du *New Âge* spirituel traverse sensiblement leurs imaginations ; une manière d'inscrire les romans dits postmodernes, qui sont dans une constante évocation des thématiques de la spiritualité, sur le fil de cette religion visant la transformation des systèmes modernes par le biais d'une démarche spirituelle, sociale et culturelle.

Anima est un beau témoignage de *patchwork* syncrétique de croyances. À lui seul, Wahhch manifeste les pratiques du totémisme, de l'animisme, du christianisme et de sa propre spiritualité façonnée entre lui et la race animale. Aussi, le courant spirituel des *Pagens* (païens) dans le roman est un fait marquant de l'expérience d'une vérité personnelle et de l'anti-institutionnalisme. Il résulte de la nécessité, pour ce groupe d'individus, de se façonner sa propre religion dans une forme de réapparition du paganisme. Le *patchwork* s'exprime dans *Les Veilleurs de Sangomar* dès l'instant que Coumba s'est tournée vers ses origines animistes, puisque la religion musulmane, dominante à Djilor, ne l'a pas satisfait dans le deuil. Ainsi le narrateur construit le mot composé du syncrétisme : « Arabo-bantoue-islamo-paganistante » (Diome, 2019 : 94) qui abrite l'idée de « mixer des croyances » (*ibid.*). Cette pensée syncrétique, leitmotiv de la philosophie *new âge*, domine l'environnement spirituel de *L'Enfant de sable* et de *La Nuit sacrée*, avec la présence à foison du charlatanisme, de la magie, de la voyance, de la géomancie, parmi d'autres, à côté de la pratique de l'islam dans le récit des conteurs. Sa présence se justifie aussi avec les pratiques généralement associées, parfois à tort, au *New Âge*, comme le spiritisme, la psalmodie, le yoga et le zen, telle que l'allusion faite au maître Zen (Ben Jelloun, 1987 : 75) dans *La Nuit sacrée*. Ces expériences se comprennent mieux avec l'idée selon laquelle « le *New Âge* veut rendre possible le dialogue avec la tradition, le mythe, la religion, et annonce ainsi l'avènement de l'ère post-rationaliste » (Foé, 2008 : 131-132).

Si le *New Âge* a largement intégré les modes de vie occidentaux, c'est notamment à cause de l'engouement pour la pratique accrue des activités sportives, celles relaxant en particulier, de la préoccupation écologique, de la médecine douce, etc. L'équivalent de cette dernière, la médecine traditionnelle, figure en bonne place en Afrique. La grande partie de la population africaine fait appel aux guérisseurs traditionnels pour les soins de santé primaire plutôt que de se tourner vers la médecine occidentale conventionnelle. À suivre Diome, « dans les îles du Saloum, lorsqu'on a mal

aux dents, on mord fermement sur une racine de palétuvier préalablement chauffée » (2019 : 40). Ben Jelloun met en exergue la réputation des Sahraouis et celle des « hommes bleus » : les premiers, « marchands de toutes les poudres : épices, henné, menthe sauvage, chaux, sable et autres » (Ben Jelloun, 1987 : 12-13) et les derniers, « vendant des herbes et du foie d'hyène » (Ben Jelloun, 1985 : 115). Cette réputation auprès des populations leur sert de promotion dans la place *Jamâa-el-Fnâ*. Mouawad invite dans son roman les pratiques fondées sur l'expérience, tel que le définit Claude Bernard (1966) dans *l'Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*. Le prêtre du totémisme fait preuve d'expérience du *New Âge* spirituel avec son thé au gingembre purificateur (Mouawad, 2012 : 80), avec lequel il a expérimenté en psalmodiant la *Bible*.

Ainsi le roman francophone fait-il ressortir les spiritualités postmodernes, à partir de la dimension synchrétique des religions et les connaissances en médecine traditionnelle présentes dans les communautés représentées.

Conclusion

Ce petit parcours des romans francophones catalogués postmodernes dans les champs africains, des Grands Lacs d'Amérique du Nord, entre autres, s'est donné pour tâche d'interroger le déploiement de la spiritualité, le retour du religieux. À partir des exemples de Tahar Ben Jelloun, de Wajdi Mouawad et de Fatou Diome, l'écriture romanesque contemporaine est dans les configurations esthétiques postmodernes qui tendent progressivement à renouer avec les spiritualités. L'interprétation des romans choisis montre des personnages qui prennent « conscience » d'un Être supérieur dont les traits se définissent à partir du *deus otiosus*. Ce dernier se donne régulièrement à travers le principe musulman de Dieu (*Allah*) pour ce qui est des récits de Ben Jelloun, de Roog Sène (Râ) pour Diome et s'inscrit dans la tradition amérindienne du « Grand Esprit » pour Mouawad. Or, même si une certaine tradition est respectée, l'écrivain postmoderne ne la reprend que pour la dépasser, puisque son travail d'écriture romanesque, situé entre l'esthétique du fragment, du discontinu et de l'hétérogène, est ouvert au syncrétisme religieux.

Bibliographie :

Corpus :

- BEN JELLOUN, Tahar, 1985, *L'Enfant de sable*, Paris, Seuil
 BEN JELLOUN, Tahar, 1987, *La Nuit sacrée*, Paris, Seuil.
 DIOME, Fatou, 2019, *Les Veilleurs de Sangomar*, Paris, Albin Michel.
 MOUAWAD, Wajdi, 2012, *Anima*, Montréal/Arles, Leméac / Actes Sud.

Études critiques et théoriques :

- BALDÉ, Mamadou Lamine, 2021, « Ipsités/identités multiples et polyphonie linguistique dans *Anima* de Wajdi Mouawad » [en ligne], in Servanne Woodward (dir.), *Mouvances Francophones*, Vol 6, N° 2 DOI : <https://ojs.lib.uwo.ca/index.php/mf/issue/view/1300>.
 BARTHES, Roland, 1995, *Roland Barthes par Roland Barthes*, Paris, Le Seuil.
 BAUDRILLARD, Jean, 1981, *Simulacres et Simulation*, Paris, Galilée.
 BERNARD, Claude, 1966, *Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*, Paris, Garnier-Flammarion.
 CHAMPION, Françoise, 1993, « Religieux flottant, éclectisme et syncrétisme », Jean Delumeau (dir.), *Le fait religieux*, Paris, Fayard, pp. 741-772.
 CLAVEL, Maurice et Sollers Philippe, 1977, *Délivrance*, Paris, Le Seuil.
 COULIBALY, Adama, 2017, *Le postmodernisme littéraire et sa pratique chez les romanciers francophones en Afrique noire*, Paris, L'Harmattan.
 DELEUZE, Gilles et Guattari Félix, 1972, *L'Anti-Œdipe. Capitalisme et schizophrénie I*, Paris, Minit.
 DERRIDA, Jacques, 1967, *L'Écriture et la Différence*, Paris, Le Seuil.

- DIOP, Cheikh Anta, 1967, *Antériorité des civilisations noires*, Paris, Présence africaine.
- DIOP, Cheikh M. S., 2007, *L'Univers musulman autour du Sahara dans la fiction francophone : représentations identitaires chez Ahmadou Kourouma, Tahar Ben Jelloun et Abdourahman Waberi*, Thèse de doctorat, Université Paul Valéry, Montpellier.
- DURAND, Gilbert et SUN, Chaoying, 2000, *Mythe, thèmes et variations*, Paris, Desclée de Brouwer, coll. « Sociologie du quotidien ».
- DURAND, Gilbert, 1992 [Bordas, 1969], *Les structures anthropologiques de l'imaginaire. Introduction à l'archétypologie générale*, Paris, DUNOD.
- ELIADE, Mircea et Couliano, Ioan P., 1990, *Dictionnaire des religions*, Paris, Plon.
- ELIADE, Mircea, 1965, *Le Sacré et le Profane*, Paris, Gallimard.
- FOE, Nkolo, 2008, *Le postmodernisme et le nouvel esprit du capitalisme sur une philosophie global d'Empire*, Dakar, CODESRIA.
- FOURNEL, Louise, 1992, « Art Mohak 92 : spiritualité de l'art amérindien », [En ligne] *Religiologiques*, 6, pp. 223-243 (consulté le 18/01/19), URL : <http://www.religiologiques.uqam.ca/no6/fourn.pdf>.
- KESTELOOT, Lilyan, 2008, *Comprendre les poèmes de Léopold Sédar Senghor*, Paris, L'Harmattan.
- KHATIBI, Abdelkebir, 1988, « Notes de mémoire », *Par-dessus l'épaule*, Paris, Aubier.
- KUBIAK, Anna, 1999, « Le Nouvel Age, conspiration post-moderne », *Social Compass*, 46, 2, pp. 135-143.
- LYOTARD, Jean-François, 1979, *La Condition postmoderne. Rapport sur le savoir*, Paris, Les Éditions de Minuit.
- LYOTARD, Jean-François, 2005, *Le postmoderne expliqué aux enfants*, Paris, Galilée.
- MREJEN, Valérie, 2010, *L'écriture du fragment et l'impasse de la communication dans Mon grand-père, L'agrume et La défaite du rouge-gorge*, Mémoire de maîtrise, Université du Québec à Montréal.
- PEELMAN, Achiël, 1994, « Danser avec les esprits : Exploration de l'univers amérindien », *Théologiques*, 2, 2, pp. 73-90 (consulté le 20/09/18), URL : <https://www.erudit.org/fr/revues/theologi/1994-v2-n2-theologi2883/602408ar.pdf>.
- VARGA, Áron Kibédi, 1990, « Le récit postmoderne », in *Littérature, Situation de la fiction*, n°77, pp. 3-22.
- VAUTIER, Marie, 1994, « Les métarécits, le postmodernisme et le mythe postcolonial au Québec. Un point de vue de la «marge» », [En ligne] *Études littéraires*, 27, 1, pp. 52 (consulté le 21/12/19), URL : <https://www.erudit.org/fr/revues/etudlitt/1994-v27-n1-etudlitt2252/501067ar/>.

IDENTITĂȚILE MULTIPLE ÎN TRANSFORMAREA LUMII LITERARE. ELIF ȘAFK

Carolina DODU-SAVCA
Universitatea Liberă Internațională din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *Three questions will always remain – as we tend to believe today – at the top of the list: who are we? where do we come from? where are we going? In the society-of-the “present,” the question “Where are we going?” seems to be more important than the question “Where are we coming from?” Respectively, we intend to scan quickly the problem of multiple identities in the transformations of the human Identity related to the social and literary present. From this point of view, Elif Shafak’s polyphonic writing shows the contrasting aspects of identity’s multiplicity. In Shafak’s works we discover the complexity of a (meta)literary debate about the freedom of speech, values-non-values/or and the new family values, waves of migration, various dimensions of exile, human rights (declared, demanded, obtained, respected, violated, claimed, regained, reformed, etc.), depression (conditioned, unconditional), and the crisis of identity.*

Why Elif Shafak? We chose this author for her bold, honest, insightful speech on identities that generate and illustrate the transformation both in the field of literary reflection and in her social and personal life. She is one of the most expressive voices in the public space and the most consistent presence in contemporary writing. She is a personality that represents her epoch in multiple ways, at the geocultural crossroads of the Western-Eastern models, at the cultural-anthropological interference of the femininity-masculinity entities, and at the geo-historical intersection of two millennia. Shafak correlates the problems of urgency of the present being and the hyperconnectivity of individuals with the crisis of the identity in the Age of Division.

Keywords: *Identity, Multiple Identities, Fiction, Polyphonic Writing, Elif Shafak*

Trei întrebări vor rămâne mereu – astfel tindem să credem astăzi – în capul listei marilor probleme ale umanității, inclusiv literare: cine suntem? de unde venim? încotro mergem?¹

La începuturile civilizației, curiozitatea despre proveniența speciei devansa întrebările despre esența și destinația omului. Deși făptura era curioasă să-și afle viitorul individual, înțelepții căutau răspunsuri, pe diferite căi și prin diverse mijloace, despre originea/originile umanității și tot așa timp de câteva milenii au scrutat sufletul/firea/natura/conștiința umană ... ca să ajungă departe, dar să rămână tot cu aceleași câteva întrebări de fond. Astăzi, deși cunoaștem mai multe despre om și umanitate, aceleași (trei) întrebări (mai) persistă. Și chiar dacă dominantă acestora este – aparent – alta, tot despre începuturile umane este vorba și tot despre resorturile profunde discutăm, chiar și atunci când schimbăm unghiul de atac al chestiunii: dinspre locul de naștere înspre locul de trai, de la limba maternă la limba învățată/aleasă/profesată, de la dat la devenire, de la prestabilit/ADN/determinare la metamorfoză/neuro-plasticitate. Astăzi, toate sunt mai altfel decât erau ieri, filosofic vorbind. Și de fiecare când sonorizăm acest enunț el își poartă neclintit, axiomatic, adevărul. Orice „astăzi” este un prezent altfel decât „prezentul” de ieri. Or, *astăzi* – în deceniul al doilea al secolului XXI prezentul s-a multiplicat și demultiplicat în prezent-aici, prezent-acum, prezent-virtual, prezent-discontinuu, prezent urgent, prezent-fără-prezent și mai ales prezent-fără-prezență. Similar, s-a diversificat și înțelegerea-percepția și manifestarea identității, de la personală, comunitară, de grup, culturală, socială, națională, profesională la identitatea simbolică și identitățile mediatice, numerice înspre identitatea congruentă, cu trăsături cumulative și activități ciclice, cu funcții complementare, roluri alternative și caracteristici ambivalente: lingvistice și culturale, de gen, etnie, apartenență, afiliere, aspirații, convingeri, alegeri, obiceiuri, cunoștințe, experiențe, spațializare, manifestare, suport, profilare, etc. Bineînțeles că nu ne-a preocupat aici clasificarea rigidă, le-am luat în vrac, cum se întâmplă și în realitatea cotidiană, nu cea teoretico-științifică, nici cea istorică.

În loc de definiție, ca să nu trecem nici total pe lângă această noțiune emergentă de identitate multiplă, vom schița o viziune, un mod de a desemna ceva prin această sintagmă. Prin *identitate multiplă* înțelegem manifestarea transformării continue în identitate, în special la nativii din generația milenară și nativii digitali, și recunoașterea tranzitivității noilor fațete ale identității care se dezvoltă și dizolvă. În acest algoritm, identitatea are trăsături combinate dintre dat și devenire, accent punându-se pe devenire, pe transformarea și alegerea conștientă a ceea ce ființa este, în mișcare continuă, în proces și ca proces, nu ca rezultat, nu ca punct de definire, ci ca punct de plecare. Propunem această direcție de identificare a identității multiple în contextul unei lumi ca *unimultivers* (Demorgon, 2016: 18) și a literaturilor într-un spațiu global (Damrosch, 2020). La început de mileniu, construcția identității este – înregistrată ca – un proces. Valorificat.

În era post-informațională *încotro mergem* pare a fi mai important decât *de unde venim*. Această preocupare *încotro* este fixată pe înțelegerea prezentului și a transformărilor spirituale complexe care sunt plasate sub lupa neuro-/bio-nano-techno-/multi-/pluri-/post- și a transdisciplinarității aplecate asupra identității umane a cărei prezență – fizică, biologică, morală, intelectuală – e pusă la încercare (primul test).

¹ CF. cu titlul uneia dintre cele mai cunoscute tablouri de pictorul francez Paul Gauguin. Titlul în franceză: D'où venons-nous ? Que sommes-nous ? Où allons-nous ? (versiunea în limba engleză : Where Do We Come From? What Are We? Where Are We Going?). Pictura este păstrată la Muzeul de Arte Frumoase din Boston, Massachusetts, SUA.

În aceste chenare, ne punem o serie de întrebări pe care le situăm în câmpul literar și la care nici măcar nu căutăm răspunsuri, ci doar le listăm pentru a distinge *încotro mergem* (nu și de ce) prin înțelegerea sau ignoranța noastră umană, individuală și colectivă:

- Cum citim profundele transformări spirituale în literatura contemporană?
- Care sunt granițele ficțiunii de azi?
- Limitele gândirii?
- Ce stă în spatele persoanei care stă în fața lumii/textului/ecranelor?
- Pe termen scurt și mediu, ce fragilizează ființa?
- Și, pe termen lung, ce periclitează capacitatea de „a gândi-omul”?
- Și o întrebare fără termen /sau cu termen expirat/ – ce mutilează realitatea-din mers? Adică de ce/cum ni se amputează prezentul?
- Și de altfel, ce înseamnă prezentul pentru literatură?
- Cum definim timpul în care trăim? Este timpul în care trăim identic cu timpul în care gândim și simțim? Timpul-în care medităm, iubim, urâm, suferim? ...
- ... mai avem timp? Noi, cei cu profil multiplu (Work Profile/Personal Profile), ancorați în GoogleCalendar, cu ceasul prin aplicație, etc. (...)

- (...)

De fapt, acestea și alte frământări converg la următoarea întrebare din categoria grea:

- Este dezrădăcinarea din timpul prezent și spațiu material (prin digitalizare, androidizare, de/localizare) o transformare?
- ... sau o manifestare a esenței cerebrale?
- O explozie a societății?
- ... sau o implozie într-un [ultim] prezent istoric uman?
- sau
- /și
- o anihilare a persoanei, de la criza(rea) individului până la *elasticizarea* conceptului de ființare într-un *ultra-acum* (cu referire la „cultul al urgenței”, după Nicole Aubert (2003).
- ?

Unghiul de atac al problemei *identităților multiple*, pe care-l încropim aici, este cel al analizei (alias scanării succinte a) transformărilor identității, în raport predominant cu prezentul-prezent, dar și cu timpul literar prezent (mereu prezent-mereu trecut), dar și cu avansul științei și al culturii (alias și al civilizației care se conține în termenul de cultură), precum și cu realitatea urgentă (acum-aici) și imediată (aici-și-acum) a acestui hiper-prezent (prezent intermitent, intersectat de prezent real/virtual/imaginar/trăit/gândit/simțit/..., mereu urgent-*acum*, mereu alert-*aici*), prea dinamic (acum-după-acum, un alt „acum” îl busculează pe primul, un prezent virtual mai prezent decât prezentul material), prea transformat(or) și transforma(n)t.

Rezumatul pe care-l propunem nu face decât să circumscrie restrâns o arie tematică a unui mic studiu în devenire, bazat pe texte, discursuri, fragmente din opera lui Elif Şafak.

De ce am ales creația – scriitura, discursul, viziunea – sa? Opera lui Elif Şafak punctează subtil și tranșant existența identităților multiple, în noi-oamenii și în ființa-Eu. Textul ei ne vorbește deschis, discursul ei pulsează colorat, viziunea ei este vibrantă, în special în aria mentalităților occidentale, sau ale celor care și-o asumă, care admit multiplicitatea contrastantă, deși complementară, a recurenței multiplicității identităților, ca fel de a fi, simți, gândi, alege, deveni, regândi, trans-re-forma. La Şafak descoperim, în complexitatea unei scriituri polifonice ce alternează facil și captivant ficțiunea cu non-ficțiunea, o dezbatere (meta)literară a problemelor geo-socio-culturale principiale: ale libertății expresiei într-o diferență și diversitate, ale valorilor familiale revizuite întru sensibilizarea conceptelor familiei tradiționale moderne și post-/post-moderne, cu distincția de entitate culturală¹ sau tipul de model familial societal², ale respectului alterității întru recunoașterea

¹ entités *culturelles* (la famille slave, la famille germanique, la famille anglo-saxonne, etc.) par un modèle societal [...] (DAGENAIS, 2000 : 19-32).

² *Paterfamilias ; la fondation d'un monde commun personnalisé* (DAGENAIS, 2000 : 19-32).

diferențelor din noi-cei tineri, -cei adulți, -cei seniori, -cei de ieri/de azi, ale comunicării inter-generaționale, interculturale, ale migrației întru independență sau convertire, ale exilului întru asimilare sau reziliență, ale drepturilor întru dezvoltarea unui dat sau abrogarea unei convenționalități (cu paradigma drepturilor declarate, cerute, obținute, respectate, încălcate, reclamate, violate, redobândite, reconcepute, reformate, etc.), ale depresiei condiționate și/sau necondiționate întru consensul că simțim într-o (bio-chimio-)fiziologie cvazi-determinantă, etc. etc. etc. Și toate acestea pentru a străbate acest culoar al prezentului-crisei identității umane, ca o criză a prezenței uman(ist)e.

În acest sens, Șafak denunță literar și civic toxicitatea dezbatărilor politice și culturale ale prezentului mic, dar zbuciumat (prin televiziuni, cyberspațiu, marketing regizat în spațiul public, etc.) și umflat până la proporții gigantice. Să luăm drept exemplu de referință conceptul de „cancel culture” care este, din păcate, o metodă de defăimare prin rețelele de socializare cu scopul de a exercita o importantă presiune socială. Șafak metaforizează această dezaprobare în una din cărțile sale recente. În 2020, publică un cutremurător pamflet social intitulat *Cum să rămâi lucid într-o epocă a dezbinării* (*How to Stay Sane in the Age of Division*, 2020). Cele două protagoniste, fetița din Egipt pe nume Facebook și fetița din Israel pe nume Like, sunt simbolurile mărginite în trista gestică a societății-în rețea. Anume această societate-în rețea, surprinsă cu dexteritate în diferite ipostaze, ne face să zăbovim asupra cărților semnate de Șafak. Autoarea reușește să ne deconecteze, ca într-o pană de curent, de la aparate și virtualitatea comodă pentru a ne reconecta la realitatea in-comodă, cu duritatea prezentului extins peste oameni și între oameni, locuri și probleme reale. Dar dincolo de relația reciprocă între oameni, aparate /device-uri/ și comunități, Șafak pune problemele urgenței și hiperconectivității în fața unei alte probleme-fenomen care este cea a dirijării, impactării identității umane și dezbinării comunităților prin automatizarea vieții și inter(hiper)conectarea indivizilor, acestea din urmă fiind mecanismele „ideale” care fac posibilă nu doar urmărirea utilizatorilor (care intră benevol în pânza acestui Big Brother digital), ci mai ales manipularea acestora și aprofundarea crizei identității. A crizei prin dezbinare socială, scindare comunitară, disensiune în discursul public, contradicție interioară. Nimic nou. De acord. Neînțelegerile au subzistat mereu în timpul istoric uman.

De ce (totuși) Elif Șafak? Autoarea este una dintre identitățile purtătoare de transformare, atât în câmpul reflecției literare, cât și în viața socială și personală. Britanică de origine turcă, născută în Franța (Strasbourg), Elif Șafak este una dintre cele mai expresive voci în scriitura contemporană și una dintre cele mai ilustrative personalități ale paradigmei identității plurale, deci și multiple în acest context, la răscrucea celor două modele occidental-oriental, celor două entități feminitate-masculinitate și celor două milenii, dacă mergem pe principiile mari ale contrastivității.

Multiplicitatea identității se manifestă în procesul migrației, dacă reperăm în procesul migrațiunilor un exemplu prolific și totodată lapidar. Șafak este cea care a dat verdictul migrației globalizate și dezrădăcinării constructive când a declarat că „scriind în engleză mă apropiu de Turcia” [”Writing in English brings me closer to Turkey ...”]. Să admitem că și aici ne ciocnim de un adevăr din prezentul axiomatic, al societății-prezentului în plină transformare, inclusiv prin migrație și noile forme ale persoanei migratoare; când „acasă” nu e un loc fixat, și nici unul la singular, ci două, trei, mai multe locuri, în funcție de biografia personală. „Acasă” devine o noțiune plurală și un fenomen al mobilității geografice, un „loc mobil”, diferit de la o vârstă la alta. Un „acasă” pentru fiecare etapă a vieții, când ea sau el e născut în punctul A, crescut în punctul B, adolescentă/adolescent în punctul C, etc. Însăși Șafak este cel mai bun exemplu: născută la Strasbourg în Franța, primul ei „acasă”, crescută și școlită între patru țări, Franța, Spania, Iordania și SUA, adultă în Marea Britania, cu un „acasă” europeanizat, ales să fie Londra/Marea Britanie pentru personalitatea Elif Șafak și un substrat „acasă” care rămâne a fi, prin cod genetic, un „acasă din sânge” oriental. Aceste migrații individuale, inclusiv după exemplul lui Șafak, precum și după marile valuri de migrații europene și transatlantice, semnaleză o altfel de percepție a ceea ce numim acasă, pe de o parte, și, pe de altă parte, a ce înseamnă „acasă” pentru ființarea-în deschis, a unei identități fluide. Prozatoarea punctează această *deplasare* prin limba-țintă [”Writing in English ...”], care este și limba-gazdă (a doua limbă de lucru, de exprimare a identității socioprofesionale), către țara sa de origine [”...

brings me closer to Turkey ...”], care reprezintă și limba-sursă [”closer to Turkey...” = to Turkish]. Vădit, o altă limbă o aduce pe prozatoare mai aproape de „acasa” părinților, un acasă prin filiație și tradiție, tot așa cum o altă opțiune lingvistică, ne face mai sensibili la propria limbă, ne *lasă* să o vedem mai bine, întrucât privirea din exterior, obiectiv asumată, este mai clarificatoare.

Așadar, noțiunea de „acasă” nu e doar un loc, ci poate fi mai multe locuri, și nu doar geografice, ci mai ales un *loc* al amintirilor cu încărcătura emoțională, cu ideea de rădăcini purtate nu plantate, sau ideea înrădăcinare, cu rădăcini fixate într-un sentiment al apartenenței, al liniștirii și asimilării benevole.

Vom discerne în scriitura ei un acasă-filosofic, un acasă-de suflet, un acasă-ales, un acasă-al suferinței, un acasă-acasă, un acasă-al rezilienței. În fine, ficțiunea în sine pentru mulți dintre noi este un acasă al umanității.

La Șafak, natura acestui „acasă-acasă” are gust accentuat, o coloratură a pasiunii senzorial olfactive și o coloană vertebrală ultra-umanistă. Deși nu trebuie să uităm cât de lucidă este această vizionară a prezentului. Opera sa are germene antagonist, dar constructiv: este contra rigorii puritane, a convențiilor strămtorate de povara tradiționalismului, a conformității. Mesajul ei ne îndeamnă să privim identitatea din toate părțile și sub toate aspectele. Nu ne cere să le acceptăm imediat, ci să le privim. Să avem răbdarea de a nu striga „nu”, de a nu nega din start, mai ales înainte de a da o șansă de conviețuire a Altuia în noi, mai întâi în mintea noastră, apoi și în cotidianul societății bazată pe viziunea transformării ca o constantă a vieții, *una* ca un tot întreg pentru fiecare și *multi*-aspectuală ca un mozaic ce o compune din punctul inițial în cel final, al identității schimbătoare în gusturi, kilograme, înălțime, inclusiv a visării, obiceiuri, co-prezențe, locuri, rituri, obiecte, măsură, facultăți, idei, mărimi, fețe, potență, caracteristici, puteri, emoții etc. ... Citate în vrac.

În rezumatul de față am consemnat niște problematici majore și am anunțat niște balize tematice care urmează a fi dezvoltate într-un articol dedicat operei (textelor selective a) romancierei Elif Șafak; aceste balize fiind totodată exemple de procesualitate transformatoare a literaturii în era post-informațională.

Bibliografie:

- AUBERT, Nicole, 2003, *Le culte de l'urgence*, Edition Flammarion.
- DAMROSCH, David, 2020, *Comparing the Literatures: Literary Studies in a Global Age*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- DAGENAIS, Daniel, 2000, „L'idéal-type de la famille moderne”, in *La fin de la famille moderne*, Rennes, Presses universitaires de Rennes, p. 19-32.
- DEMORGON, Jacques, 2016, „Chapitre VII, L'uni-multivers : Physique quantique et cosmologie”, in: *L'homme antagoniste*, Edition Economica, p.83.
- ȘAFAK, Elif, 2019, *10 Minutes 38 Seconds in This Strange World*, Booker Prize.
- ȘAFAK, Elif, 2011, *Black Milk: On Writing, Motherhood, and the Harem Within*, [*Siyah Süt*, ISBN 975-991-531-6, Doğan, 2007], ISBN 0-670-02264-0, Viking.
- ȘAFAK, Elif, 2009, *Lait noir*, Traduit du turc par Valéry Gay-Aksoy, Editions Phébus, Paris.
- VINTILĂ-RĂDULESCU, Ioana, 2005, „Normă și norme în tradiția filologică românească”, in *Philologica Jassyensia*, an I, nr.1-2, Institutul de Filologie Română „A. Philippide” și Asociația Culturală „A. Philippide”, Iași, p. 87-98.

CONȘTIINȚA ETNICĂ IDENTITARĂ. SUPRAVIEȚUIREA PRIN CUVÂNT ÎN VOLUMUL *TROTINETA LUI EDI* DE BEDROS HORASANGIAN

Maria EPATOV
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract. *In our paper we will focus on one of the less approached aspects of literary criticism, that of the Armenian ethnic identity. We aim at identifying aspects of the ethnic components and analyzing how the Armenian ethnic consciousness influences the way Bedros Horasangian writes. Is his ethnicity relevant? And if so, are there direct marks or does the idea of belonging to an ethnic minority manifest itself vaguely? Moreover, for whom does Bedros Horasangian write? For Armenians, for Romanians, or is it a unitary discourse, addressable to anyone and anytime, given that the message of his texts aims at the depths of human nature? Here are just a few questions that we will strive to find an answer to in our analysis.*

Keywords: *Bedros Horasangian, Trotineta lui Edi, identitate etnică armenescă, responsabilitate istorică, mărci identitare.*

Bedros Horasangian, scriitor român de origine armeană contemporan, își găsește cu ușurință locul în spațiul literar, în ciuda debutului relativ târziu. Începe prin a scrie cronici muzicale și literare, de cele mai multe ori sub pseudonim (Florian Baiculescu, Cristina Manole), apoi publică proze în revistele *Steaua*, *Vatra*, *Tribuna*, dar debutul său oficial are loc în 1984, odată cu câștigarea concursului organizat de Editura Albatros, unde apare primul său volum de proză scurtă – *Curcubeul de la miezul nopții* – care va fi premiat de Uniunea Scriitorilor. În același an mai publică un volum de proză scurtă – *Închiderea ediției*. Urmează *Parcul Ioanid* (1986), un volum de povestiri, apoi primul romanul *Sala de așteptare*, în 1987, din nou premiat de Uniunea Scriitorilor. În 1989 i se publică un volum de proză scurtă – *Portocala de adio* – și un roman – *În larg*, urmate de *Misteriosul om în negru sau Ora melomanului. Roman în foarte multe părți* (1992), volumul de povestiri *Enciclopedia armenilor* (1994), *Bonjour, popor!* (1995) – o serie de articole publicate de-a lungul timpului, adunate acum în volum, romanul *Zăpada mieilor* (1996), volumul de poezii *Integrarea europeană* (1997), romanul *Obsesia-Cine l-a ucis pe Olof Palme* (2002), colecția de 13 povestiri *Miss Perfumado și alte femei* (2009) și *Trotineta lui Edi* (2020), o reeditare a volumului *Enciclopedia armenilor*.

Cel mai ofertant volum din punct de vedere al analizei identitare etnice este *Trotineta lui Edi* (2020), subintitulat *Proze și povestiri dintr-o enciclopedie a armenilor*, fiind, de fapt, o reeditare a volumului *Enciclopedia armenilor*, publicat în 1994. Cartea se constituie ca o monografie spirituală alcătuită din felii de viață, având în centru armeni de pretutindeni, a căror unică dorință este să-și păstreze identitatea, visând la o Armenie recreată din amintiri și iluzii. Cele 30 de povestiri ale volumului *Trotineta lui Edi* creează o hartă geografică spirituală, purtându-l pe cititor prin toate colțurile lumii, pentru că „Armenii au rude peste tot. Și acolo unde nu au, tot se găsește măcar unul pe care să-l cunoască” [Horasangian, 2020: 29]. Ucraina, America, Liban, Irak, Serbia, Iran, Grecia, Bulgaria, Germania, Georgia, Franța, România, toate sunt spații care i-au primit pe armeni după *Medz Yeghern* (Marele Rău) din 1915, care a dus la dislocarea a milioane de armeni, dintre care prea puțini au supraviețuit, cei mai mulți găsindu-și sfârșitul în deșertul sirian. Poveștile armenilor din *Trotineta lui Edi* sunt exemple de supraviețuire, nu se înscriu într-o retorică victimizantă, dimpotrivă, sunt o dovadă a faptului că, în ciuda Istoriei potrivnice și adesea nemiloase, armenii au reușit să găsească o cale de a ieși învingători. De data aceasta, victoria nu mai aparține lui Goliat, ci micilor Davizi care s-au strecurat prin sita destinului și au supraviețuit.

Volumul *Trotineta lui Edi* beneficiază de două prefețe, una în limba franceză, semnată de Raymond H. Kevorkian, și una în limba română, al cărei autor este Sorin Antohi. Punctul comun

al celor două elemente paratextuale este viziunea asupra scriitorului Bedros Horasangian ca păstrător al memoriei, ca *memorian, activist al memoriei*, în cuvintele lui Sorin Antohi. Ambii autori converg în a nuanța faptul că unul dintre reperele textelor lui Horasangian este raportul cu Istoria, care, de cele mai multe ori, nu coincide cu memoria, de aceea este rolul scriitorului să readucă în prim-plan frânturi de memorie, pentru a reconsidera Istoria.

Opțiunea pentru fluxul conștiinței ca formulă narativă este justificată de nevoia scriitorului de a scoate din faldurile Istoriei acele felii de existență cu ajutorul cărora ar putea recrea o hartă spirituală a Armeniei pierdute. Să fie oare fluxul conștiinței determinat și de haosul, absurdul Istoriei, care i-a aruncat pe armeni în cele patru zări? Armenia la care visează armenii din diaspora a devenit un teritoriu discontinuu, manevrat, manipulat de marii decidenți ai Istoriei. Poate că fluxul conștiinței care caracterizează discursului narativ al lui Horasangian încearcă să facă ordine, să ofere un spațiu continuu, măcar spiritual, celor care și-au pierdut teritoriile, devenind străini în propria țară, nu doar în cea de adopție. Drama dezrădăcinării este accentuată de nostalgia originilor, care duce, involuntar, la crearea unui spațiu iluzoriu, *Mayr Hairenig*, acea țară mamă care nu mai există demult decât în sufletele armenilor veșnic rătăcitori.

În centrul fiecărei povestiri din volumul *Trotineta lui Edi* se află imaginea unui armean care și poartă destinul, fie sub nume armenesc, fie deja asimilat în majoritate. Am detaliat deja, în paginile precedente, raportul dintre nume și aculturație; și în volumul de față ne vom întâlni cu armeni care au fost nevoiți să accepte asimilarea onomastică pentru a supraviețui. Ceea ce îi leagă pe armenii din volum este dorința de a păstra vie memoria culturală, identitatea armenescă, în ciuda celor două mari nenoociri abătute asupra lor în secolul al XX-lea: genocidul din 1915, vocal și sângeros, și sovietizarea, mult mai tăcută și mai perfidă. Opțiunea scriitorului de a scrie în limba română este justificată încă din primele povestiri: „iar armeneste dacă spun, nu pricepe nimic cel care citește ce scriu eu acum în românește” [Horasangian, 2020: 30]. Pentru cine scrie Bedros Horasangian? Pentru toți cei care ar vrea să cunoască Istoria armenilor, dar nu din cărțile de istorie, ci din feliile de viață surprinse în volum. Istoria studiată la nivel academic poate fi mistificată sau cel puțin influențată de cei care își asumă victoria; istoria adevărată, cea a vieților oamenilor, se poate cunoaște prin experiență directă sau mijlocită de spațiul literaturii. De altfel, cunoașterea academică este ironizată de scriitor: „Chestia cu toleranța și multiculturalismul e așa, subiect dezbătut prin universități. De unde ies oameni care nu prea pricep nimic din ce se întâmplă în lumea reală” [Horasangian, 2020: 29]. Prin urmare, intenția scriitorului devine clară: volumul său va reflecta tocmai viața reală, și nu varianta oficială a Istoriei, tocmai pentru a împiedica uitarea: „Uităm, ne facem că plouă, am și uitat ce a fost pe atunci. Cei tineri nici nu știu. Nu le pasă” [Horasangian, 2020: 31]. Arheologia sufletească e apanajul celor bătrâni, care trebuie să le transmită tinerilor binecuvântarea memoriei – acesta este rostul volumului. Selecția textelor pe care le vom analiza ține cont de dorința de a evidenția diferitele fațete care alcătuiesc identitatea armenescă. Ne-am oprit asupra unor povestiri care portretizează armeni din toate colțurile lumii, tocmai pentru a sublinia ceea ce-i leagă, ce-i face să rămână armeni, dincolo de granițe sau repere istorice. Parafrazând titlul unui articol al Monicăi Spiridon, vom căuta să ilustrăm cum poți să (mai) fii armean, rătăcitor prin filele Istoriei.

Un cimitir de vânzare, undeva, la gurile Dunării este povestea reconstituirii imaginii unei țări pierdute din amintiri, a unei identități care trebuie să-și reconfigureze statutul, dar care continuă să viseze că paradisul pierdut ar putea fi regăsit. Naratorul, în ipostaza de martor, povestește despre prietenul său refugiat la București, Arșag, al cărui tată, a fost nevoit să fugă din Erzurum pentru a-și salva viața, „o localitate insignifiantă pierdută undeva pe harta Asiei Mici, ca atâtea și atâtea altele înscrise pe hărțile lumii pentru fiecare om un colț de geografie devine un univers întreg când intră în funcțiune complexul angrenaj al amintirilor, documentelor și al memoriei” [Horasangian, 2020: 81]. Mecanismul selecției personale acționează asupra geografiei; atunci când este afectată personal, ființa umană ajunge să resimtă corporal geografia, granițele sufletești prevalând asupra celor fizice. Un mic orașel din Asia Mică devine epicentrul aspirațiilor tatălui lui Arșag, prietenul naratorului: „gândul răsucit către strămoși și nostalgia patriei pierdute, pe

care n-o poți găsi niciodată, ea supraviețuiește doar în sufletul tău” [Horasangian, 2020: 81]. Drama comunității sale este una dintre greșelile Istoriei, care nu ar fi trebuit să se întâmple, „începând cu aprilie 1915 și neîncheindu-se nici astăzi, au pierit câteva milioane de oameni nevinovați, alții au luat calea pribegiei, a exilului” [Horasangian, 2020: 82] și nu e una încheiată odată cu moartea a unui milion și jumătate de oameni nevinovați; urmașii lor continuă să perpetueze drama dezrădăcinării, visând la o patrie pe care nu au cunoscut-o niciodată, dar pe care s-au născut visând-o: „există și astfel de oameni, se atașează de lucruri și locuri pe care nu le-au văzut niciodată” [Horasangian, 2020: 82]. Visul lor este cel care păstrează vie speranța supraviețuirii, a rămânării în Istorie. Arșag, cel încercat de viață, nu se poate abține de la a reflecta asupra relativității existenței: „oare peste o mie, două mii sau cinci mii de ani se va vorbi despre armeni precum despre maya, etrusci sau Atlantida cu admirație, respect și doar atât, chiar așa ușor poate ieși un popor din istorie?” [Horasangian, 2020: 83]. Dar ce (mai) înseamnă să rămâi în istorie? Păstrarea granițele fizice? Sau conservarea unor granițe spirituale care definesc identitatea etnică? Armenii sunt dovada vie că granițele spirituale sunt mai puternice, ba chiar indestructibile.

Unul dintre cele mai interesante texte din punctul de vedere al analizei identității etnice este *Moștenirea lui Tito* în care Bedros Horasangian dezbate problema dezrădăcinării, care a afectat atâtea comunități etnice pe care Istoria ar prefera să le uite. Cazul Iugoslaviei rămâne reprezentativ, mai ales că ceea ce s-a întâmplat la sfârșitul secolului al XX-lea e o imagine în oglindă a ceea ce au suferit armenii încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, culminând cu genocidul din 1915. Epurarea etnică nu e o invenție recentă, ea a existat mereu, ferită de ochii pudici ai opiniei publice: „sunt tragedii ale popoarelor petrecute cu sute de ani în urmă sau doar zeci, cum s-a întâmplat cu milioane de armeni măcelăriți de turci, printr-o, se putea altfel, bună organizare nemțească” [Horasangian, 2020: 269], „atîția uitați ai istoriei, de la kurzi și armeni, palestinieni și tamili, somalezi sau kenieni, acum au ajuns și sârbii oia neagră a comunității internaționale” [Horasangian, 2020: 271]. Povestea Șușei este una a migrației și a globalizării forțate: „mama a fost armeană, tata este din Muntenegru” [Horasangian, 2020: 280], dar „a crescut cu bunica Zaruhi, ea știa mai bine turcește decât armeneste, mai aveau ceva neamuri la Skopje și o soră la Atena, bătrână rău, bunica știa și grecește și arăbește” [Horasangian, 2020: 281]. Un veritabil conglomerat lingvistic, determinat de fatalitatea Istoriei care a generat dislocarea a milioane de oameni care au fost nevoiți să învețe să se adapteze noilor realități, limba fiind primul pas în acest proces. Viziunea de ansamblu este cea care salvează discursul lui Horasangian de la patetism; atâtea vreme cât scriitorul aduce la lumină și alte greșeli ale Istoriei, el se îndepărtează de la o perspectivă victimizantă și devine un simbol al nedreptăților care capătă, astfel, voce și se sustrage uitării. Minoritățile etnice maghiare din Voivodina, Transilvania, Slovacia se simt nedreptățite; turcii emigrați în Germania își reconstruiesc o identitate care combină etnia turcească cu noua lor condiție, creând o identitate hibridă: „noi în Germania suntem străini, iar în Turcia nu suntem acasă, declară cei 1,5 milioane de turci din Germania” [Horasangian, 2020: 282]. În mod ironic, scriitorul cuantifică numărul turcilor emigrați în Germania, același cu numărul armenilor siliți „să emigreze” în deșertul sirian, dar care niciodată nu au mai ajuns la destinație. Urmașii puținilor supraviețuitori ai genocidului s-au răspândit pe tot globul, fiindu-le parcă teamă să se mai stabilească toți, împreună, într-un singur loc: „Șușa are niște neamuri pe unde nu te aștepți, cu tata se vede din ce în ce mai rar, nu au ce să-și spună, dar rudele din Marsilia, Paris, Bruxelles, Alep, Cairo, Bagdad, cele din Milano și Amsterdam și Londra, rudele rudelor trăiesc la Montevideo și Los Angeles, prin de fel de legături de sânge, ca și la Constantinopol, Sofia, Montreal, Sidney, Moscova, Erevan, Buscurești, Varna, Odesa, Stuttgart și Köln” [Horasangian, 2020: 284]. Familia Șușei e, la nivel simbolic, o hartă spirituală a supraviețuirii. Dincolo de drama dezrădăcinării, e o poveste a speranței de a dăinui, fie și în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii; armenii se înrădăcinesc simbolic prin păstrarea identității lor etnice, indiferent de spațiul în care se află, ei trăiesc într-un spațiu spiritual al unei Armenii demult visate, dar niciodată înfăptuite.

În *Bazarul din Beirut* scriitorul realizează o paralelă interesantă între condiția de armean și cea de evreu; ceea ce leagă cele două comunități etnice este permanenta rătăcire geografică,

niciodată dublată de una identitară. Indiferent de locul unde s-ar stabili, atât evreii, cât și armenii își păstrează intactă identitatea. E datoria spirituală moștenită de la atâția morți nevinovați, căci „într-o enciclopedie a celor morți și a celor vii au loc cu toții” [Horasangian, 2020: 335], memoria rămânând întotdeauna vie, păstrând tristeți, dureri acumulate de veacuri. Ceea ce îi deosebește, însă, este condiția materială; evreii s-au descurcat un pic mai bine în plan economic: „păi fără covoare și niscaiva galbeni cum să trăiască amărății de armeni? au lăsat case și familii prin tot locul pe unde s-au refugiat, cine să mai facă pe artistul dacă ei trebuiau să trăiască, cine să-i înțeleagă și pe ei dacă n-au nici petrol, nici Zidul Plângerii sau bănci elvețiene?” [Horasangian, 2020: 327].

Umorul scriitorului destinde încărcătura dramatică a textului, tratând în cheie ludică imaginea stereotipică a armenilor: „În Insulele Tonga există o veche și mândră comunitate de armeni, prezența lor în arhipelag a fost confirmată de însuși marele istoric european Nicolae Iorga” [Horasangian, 2020: 317], criteriul fiind nasul mare, devenit un monopol al fizionomiei armenilor. Numele lui Nicolae Iorga este invocat ironic, ca o certificare a dovezilor incontestabile ale atestării originii armenesti a locuitorilor din îndepărtata Insulă Tonga, semn că armenii s-au răspândit în cele mai neașteptate locuri. Dând dovadă de finețe artistică, scriitorul înțelege că e nevoie să contrabalanseze seriozitatea chestiunilor tratate în volum, prin introducerea unor episoade ludico-ironice care sporesc farmecul textului și îl salvează pe scriitor de o alură mult prea serioasă și dramatică.

Concluzii

În volumul *Trotineta lui Edi*, locul central al fiecărei proze este ocupat de un armean. Ceea ce impresionează în volum este tonul povestirilor; nu e un discurs despre victime care-și deplâng soarta, deși ar avea tot dreptul să o facă, ci este unul care ilustrează supraviețuirea, în toate formele sale, ca o victorie în fața Istoriei neiertătoare. De fapt, întregul volum are drept personaj central figura armeanului rătăcitor care, în ciuda vicisitudinilor sorții, a reușit să-și mențină intactă identitatea în California, România, Irak, Georgia sau oriunde altundeva. *Trotineta lui Edi* reușește, de-a lungul celor 30 de povestiri, să schițeze un portret colectiv al armenilor, deloc idilizat, ba chiar, pe alocuri, tratat în cheie ludică, semn că autoironia nu-i e străină scriitorului. Partea interesantă a discursului creat de Bedros Horasangian este faptul că Istoria armenilor de pretutindeni este, la scară mică, Istoria umanității. Periplul prin spațiile generoase ale lumii, din California până la Teheran, din România până în Armenia sau Georgia, creează conturul hărții unei umanități care încearcă să-și re poziționeze identitatea într-un secol mult prea încercat. Ceea ce unește personajele acestui volum sunt emoțiile, trăirile, spaimile, neliniștile, dorințele oricărei ființe umane, indiferent de identitatea lor etnică. Volumul devine o lecție de Istorie a ultimilor o sută de ani, nefiltrate de politică sau interese economice; e o Istorie trăită, nu planificată, o Istorie vie.

Bibliografie :

- HOLBAN, Ioan, 1987, *Profiluri epice contemporane*, Editura Cartea Românească, București.
HORASANGIAN, Bedros, 2020, *Trotineta lui Edi*, Editura Meteor, București.
MANOLESCU, Nicolae , 2001, *Literatura română postbelică*, vol. II, Editura Aula, Brașov.
MAREȘ, Radu ,2014, *Bedros Horasangian – Enciclopedia armenilor* în „Observator cultural”, nr. 753 din 19.12.2014, accesibil la <https://www.observatorcultural.ro/articol/bedros-petru/>, consultat în 23.02.2021.
SIMION, Eugen, 1989, *Scriitori români de azi IV*, Editura Cartea Românească, București.

PROBLEMATICA TEATRALITĂȚII ÎN ROMANELE LUI CAMIL PETRESCU

Ioan FĂRMUȘ
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract. *This article is focused on Camil Petrescu's transition from theatre to prose writing, a transition that came as a consequence of a big failure in his theatre career, one that will haunt him for the rest of his life: the failure of what may be seen as some minor play, Mioara. In fact, he will return again and again to this episode of his life, as he felt that the press campaign that followed it attempted to destroy his reputation as a writer of drama and his legitimacy as a theatre theoretician. The result of all there is a fracture in his vision that makes him abandon the love of his life (the theatre) and embrace prose writing, a scriptural space much more fit for his growing radical individualism.*

Keywords: *theatre, theatricality, novel, role, authenticity*

A explica scrisul lui Camil Petrescu pornind de la problematica teatralității nu ar trebui să mire pe nimeni, și aceasta din mai multe motive. Ca scriitor, autorul romanului *Patul lui Procust* dedică primii ani ai carierei sale fenomenului teatral: este autorul a nouă piese de teatru, un comentator fidel al fenomenului și unul dintre cei mai buni teoreticieni ai teatrului nou din interbelic. Și-a construit, grație unei serii de studii teoretice, o adevărată filozofie teatrală ale cărei rădăcini le-a plasat de fiecare dată în viață. A văzut în teatru un fenomen social, un liant între intelectual și cetate, o cale de a modela spiritul unei epoci. A ocupat de-a lungul timpului, este adevărat pentru o perioadă scurtă, diverse funcții publice care l-au ținut în interiorul fenomenului.

Era și normal, într-un fel, ca teatralitatea să devină pentru autorul *Ultimei nopți de dragoste, întâii nopți de război* unul dintre fundamentele viziunii sale artistice și punctul de plecare pentru o serie de teorii care explică felul în care a perceput viața, omul, destinul, existența socială etc. A-l citi pe Camil Petrescu prin prisma concepției sale asupra teatrului înseamnă a-l citi pe Camil Petrescu prin el însuși. E o lectură din interior a prozei sale, teatralitatea constituindu-se deopotrivă ca o preocupare teoretică, ca o practică textuală, ca un factor generator de viziune asupra existenței, ca o condiție de reușită intelectuală, ca un mod de a interveni în lume, mod de afirmare a unui sine orgolios, înzestrat cu o recunoscută vocație contestatoare, asumată, se știe, la modul programatic, un scriitor aflat parcă într-un proces continuu de autolegitimare.

Ne propunem deci în acest articol să surprindem traseul pe care îl urmează Camil Petrescu de la debutul promițător în zona teatrului la opțiunea pentru proză, în fond o invitație la a fi martorii unei transformări care are în spate o mare dezamăgire: eșecul piesei *Mioara*, piesă căzută în uitare astăzi, dar care a generat o campanie de presă care i-a zdruncinat autorului încrederea în sine; la acest episod dramaturgul se va întoarce în mod repetat într-o serie de texte (vezi *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici* și anexele sale), în fond, o încercare de a se legitima, din nou și din nou; consecința sa: o ruptură în filozofia existențială camilpetresciană. Redând firul acestor evenimente și urmările lor vom putea urmări pas cu pas turnura pe care o vor lua viața și scriitura lui Camil Petrescu. În acest sens, vom folosi ca texte de bază ale analize noastre: proiectul teatral al lui Camil Petrescu, realizat doar fragmentar (prin teza sa de doctorat și o urmare, fragmentară din nou, a sa), scrierile dedicate teatrului strânse în volumul *Comentarii și delimitări în teatru*, publicistica sa dedicată fenomenului teatral, articolele strânse în celebrul de acum *Teze și antiteze*, inclusiv răspunsul pe care eșecul piesei *Mioara* l-a generat: eseu *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici*, și anexele sale.

De aceea, a urmări firele acestui episod înseamnă a ne apropia de omul biografic, de temerile, frustrările și neliniștile sale. Vom avea ocazia să vedem un Camil Petrescu vulnerabil, prins într-un moment de cumpănă, de grea încercare, un episod care i-a marcat existența și era cât pe ce să-l coste renunțarea la prima sa dragoste: teatrul. Într-un astfel de context sunt scrise primele romane ale lui Camil Petrescu, romane în care teatralitatea una dintre temele fundamentale (este vorba mai

ales despre *Patul lui Procust*, deși nici *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* nu evită subiectul), infiltrată: la nivelul viziunii asupra existenței, al construcției personajelor sau al poeticii camilpetresciene.

Traseul urmat de autor de la debutul în teatru la opțiunea pentru proză. Ca scriitor, debutul lui Camil Petrescu, așa cum se știe, stă sub semnul teatrului. Nevoia unei legitimări rapide pe scena literară autohtonă va fi fost decisivă în opțiunea pentru o formă de exprimare care să-i aducă recunoașterea necesară și un succes de public (și financiar) pe care le-a considerat necesare independenței și profesionalizării activității unui scriitor. Legitimitatea și-a construit-o treptat: prin texte dramatice (este adevărat, puțin jucate), prin studii dedicate fenomenului teatral (de o înaltă competență), prin cronici teatrale frecvente (comentarii competente, concentrate pe nevoile imediate ale teatrului românesc), prin diverse funcții (cele mai multe efemere) deținute în cadrul instituțiilor de cultură ale vremii.

Primele sale articole dedicate teatrului ca fenomen social (și abia apoi unul cultural) ni-l prezintă pe Camil Petrescu, în ciuda unor cronici teatrale severe și a unor articole legiferatoare, pe care unii trebuie să le fi găsit agasante, caracterizat de un *avânt constructiv*. Desele intervenții publicistice ne arată o bună cunoaștere a insuficiențelor cu care se confruntă teatrul românesc interbelic: ca organizare, ca prezență publică, ca repertoriu, ca rol asumat de actanți (actori, regizori, directori de teatru), ca dotare. Nevoile imediate, de natură teoretică și practică, ale teatrului românesc sunt discutate într-o suită de studii, articole, programe, indicații, cronici menite a da teatrului românesc o anumită direcție. Amintim: valoarea formatoare a repertoriului, rolul social în plină scădere a instituției teatrale, lipsa actorilor dramatici, independența crescândă a actorilor și a regizorilor (și competiția pe care o fac autorului dramatic), educarea publicului, concurența tot mai acerbă a cinematografului (care va diminua rolul social al teatrului, rezervându-i un rol strict cultural), rapoarte anuale asupra evoluției teatrului, directive artistice, instrucțiuni tehnice pentru organizarea scenică, analize ale repertoriului principalelor teatre bucureștene, discuții privind arta regizorului sau a actorului, dări de seamă anuale asupra evoluției teatrului românesc, lipsa unor politici culturale coerente ale statului, seminare de regie experimentală, problema încurajării tinerilor dramaturgi, păstrarea unui echilibru între repertoriul teatral universal și național, canonic și experimental, calitățile pe care ar trebui să le posedă un bun actor ș.a. Articolele acestea, caracterizate de o bine cunoscută vervă polemică, sunt însă conduse de un elan constructiv prin care acest tânăr autor se legitima drept un foarte bun cunoscător, unul din interior, al fenomenului teatral. Iar la Camil Petrescu nimic nu este lăsat la voia întâmplării; totul este controlat până la obsesie.

Pentru un autor urmărit de ideea legitimării, realizările sale artistice lasă mult de dorit, autorul *Patului lui Procust* fiind, cel puțin în prima parte a carierei sale de om de teatru, un dramaturg puțin sau nejuțat. Iată și o scurtă prezentare: *Jocul ielelor* (retrasă cu 10 zile înainte de premieră, din cauza cererii de a modifica niște replici, va fi jucată abia în 1965), *Act venețian* (nejuțată), *Suflete tari* (singura piesă jucată care-i aduce autorului un oarecare succes), *Danton* (care-și va avea premiera la 17 ani de la moartea autorului), *Mioara* (piesa al cărei insucces la premieră îl va urmări pentru foarte mulți ani). Mai sunt și altele: *Mitică Popescu*, *Iată femeia pe care o iubesc*, *Profesor doctor Omu*, *Bălcescu*, *Caragiale în vremea lui*, dar nu asupra acestora vom zăbovi, ci asupra piesei *Mioara*, piesă de insuccesul căreia se leagă o schimbare de atitudine cu consecințe majore asupra scrisului lui Camil Petrescu. De altfel, eșecul dramei este discutat pe larg în eseu *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici*, text care are parte de două continuări: *Precizări și extrase* și *Addenda la Falsul tratat*. Vom reface, în rândurile care urmează, acest context, încercând să identificăm condițiile în care s-a produs eșecul piesei, totul pentru a-i înțelege consecințele asupra direcției pe care o va lua scriitura camilpetresciană. Pentru aceasta va trebui să dăm crezare autorului și să urmărim, punctual, momentele și motivele invocate, nu fără a citi printre rânduri și a înțelege și alte aspecte care au provocat insuccesul piesei.

Bizară decizia autorului *Mioarei* de a redacta *Falsul tratat*. Nu însă în întregime. Gândit ca o reconstituire narativă a zilelor premergătoare premierei, acest amplu eseu este în realitate mai mult decât o încercare de poziționare defensivă; am mai putea invoca și o modalitate de (re)legitimare.

Numit „referent al muncii intelectuale” la Paris, Camil Petrescu, care venea după un succes relativ cu *Suflete tari*, dar și după o piesă foarte bună, însă ne jucată: *Danton*, piesă care se bucurase de un succes de critică, stabilește cu directorul Teatrului Național la acea vreme, Ion Minulescu, ca dată a premierei, 15 decembrie (aceasta se întâmpla la sfârșitul lui august), având o singură dorință: aceea de a asista în mod imperativ la un număr cât mai mare de repetiții, cu intenția declarată de a le descifra el însuși actorilor piesa. Ca să înțelegem straniețea dorinței autorului trebuie să avem în vedere două aspecte: (1) ne aflăm într-o perioadă în care dramaturgului i se face o concurență puternică din partea regizorului (care începe să reclame, în numele autonomiei teatrului ca formă de artă, o tot mai incisivă independență), și (2) Camil Petrescu are o reputație de dramaturg cu care se lucrează greu, un temperament exploziv, imprevizibil, capabil de acte radicale (cum ar fi retragerea piesei în ajunul premierei).

Regizorul ales, Soare Z. Soare, este însă unul pe placul autorului; îi câștigase încrederea prin maniera în care comentase actul ultim (nu aflăm prea multe detalii). Motivele pentru care pune atât de mare preț pe reușita acestei piese sunt multiple: adept al teatrului auctorial, Camil Petrescu înțelege că un eventual eșec s-ar răsfrânge doar asupra lui; se bucură deja de renumele unui autor neteatral; verva sa polemică înmulțește rândurile dușmanilor, care îi supravegheau atent fiecare evoluție pe scenă; vine după un oarecare succes, succes care trebuie confirmat. La puțin timp după plecarea la Paris apar și surprizele: data premierei este fixată pentru 3 noiembrie (ceea ce scurta drastic timpul dedicat repetițiilor), piesa (una scurtă) urma să se joace singură, nu la pachet cu *Act venețian*, așa cum le gândise autorul inițial. Văzându-se constrâns să acționeze prompt, autorul *Mioarei* se întoarce la București, rămânându-i un interval limitat și doar șase repetiții pentru a pune piesa la punct. Asistând la prima dintre ele, Camil Petrescu constată mai vechile sale temeri legate de maniera reprezentării teatrale: dezacorduri între replici și gesturi (ceea ce dădea piesei un aer artificial), tendința personajelor de „a urla” replici menite de altfel a fi rostite încet, jucarea cu exces de patetism a unor secvențe încărcate emoțional. Dificultatea cu care se confruntă este să nu pară intruziv, aspect care ar fi putut fi considerat un atentat la autoritatea regizorului. Teama de eșec se dovedește a fi mai puternică. Deși e conștient că piesa nu va fi un succes, se mizează strict pe obținerea unui „succes de stimă”, ceea ce ar însemna limitarea proporțiilor dezastrului. Cuvintele autorului sunt sugestive: „O piesă intențional neteatrală, jucată lamentabil și pe deasupra neformând nici măcar un spectacol întreg, neanunțată cum trebuie publicului, nu putea constitui, în nici un caz, un succes. Dar nu era exclus un succes de indulgență, un așa-zis succes de stimă. Și pentru asta vream să mă străduiesc acum. Dar greutățile nu erau mici.”¹ Toate acestea devin prilej pentru semnatarul articolului de a relua vechi teme referitoare la neajunsurile teatrului românesc: nevoia unei catedre de psihologie dramatică, teroarea publicului, tendința actorilor de a confisca rolul, nerespectarea punctuației, excesul de patetism etc.

Urmează niște tergiversări care i-au făcut lui Camil Petrescu o reputație proastă între regizori și administratori ai teatrului: amenințări cu retragerea piesei, negocieri cu directorul teatrului, intruziuni peste autoritatea regizorală, intervenții pe lângă persoane influente din aparatul instituțional de stat pentru a scoate piesa sau măcar pentru a modifica afișul (într-un act disperat, dar și straniu de deresponsabilizare). Nu obține de la secretarul general, la acea vreme Nichifor Crainic, decât promisiunea amânării premierei. Strădaniile autorului dau însă anumite roade. Se impune piesei o direcție și astfel ajungem la seara premierei. Atmosfera este din start ostilă: dezaprobări exagerate ale criticilor din foaier, comunicarea impresiilor în chiar timpul reprezentației, întreruperea piesei prin comentarii realizate de personalități culturale ale momentului prezente în sală (este amintit prof. Nae Ionescu). Toate acestea nu fac decât să dăuneze bunei desfășurări a premierei și au ca efect derutarea publicului.

În ultima parte a articolului, Camil Petrescu face loc campaniei pornite împotriva-i de ziaristul Pamfil Șeicaru. Iar pentru a delegitima acuzele, îi transcrie articolele. În adăugirile ulterioare la *Falsul tratat*, autorul revine obsesiv la această temă a eșecului *Mioarei*. În *Precizări și extrase*, de

¹ *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici*, în Camil Petrescu, *Comentarii și delimitări în teatru*, Editura Eminescu, București, 1983, p. 14.

exemplu, el apelează la o trecere în revistă a principalelor articole contestatoare, care devin astfel sugestive pentru agresivitatea campaniei de presă pornite împotriva sa, dar și pentru maniera absolut *revoltătoare* în care sunt discutate piesa și autorul ei. Că lucrurile sunt făcute cu rea-voință și ne-profesionist este cât se poate de evident. Iată și un exemplu: „Suntem informați că, în urma acestui eveniment, d. Camil Petrescu a hotărât să-și adauge numelui său patronimic, porecla de «Mioara», așa ca pe viitor să se cheme Camil Petrescu-Mioara. Mai ales că, din pricina faimoasei tirade cu găina, lumea începuse să nu-l mai confunde cu d. Cezar Petrescu, ci cu d. Petrescu-Găină, cunoscutul caricaturist.”¹ Această campanie de presă și presiunea pe care a creat-o asupra directorului teatrului au fost principalele aspecte care au dus la scoaterea piesei de pe afiș, după doar șapte reprezentări. Aceasta în ciuda succesului de public, public care, conform spuselor autorului, continua să vină. Efectele asupra autorului sunt însă devastatoare: scăderea stimei de sine, complicarea relației cu o parte dintre cunoscuți (în atitudinea cărora autorul simte o oarecare jenă), delegitimarea părerilor sale critice despre cauzele succesului sau eșecul altora, care devin automat suspectate de subiectivism, anularea competențelor sale creatoare: „Socot premiera de la 9 noiembrie 1926 ca o lichidare a carierei mele de autor dramatic. N-am scris și nu voi mai scrie niciodată teatru.”²

Ultima adăugire, o adiție târzie, *Addenda la Falsul tratat*, este înscrisă de semnatarul ei în tradiția „comentariilor autorului dramatic”. Dar accentul nu cade neapărat pe situarea într-o tradiție, cât pe celălalt argument invocat de autor de la bun început: necesitatea apariției acestei completări. Asistăm, prin urmare, la o trecere în revistă a principalelor sale opere dramatice și la discutarea problematicei lor. Încercarea este una amăgitoare – să nu ne înșelăm. Spațiul pe care autorul îl acordă discutării piesei *Mioara* (cât celelalte piese la un loc) arată că totul nu e decât un pretext pentru a relua discuția privitoare la nedreptatea care i s-a făcut. Avem de-a face cu (încă) o încercare, târzie, a lui Camil Petrescu de a se legitima.

Efectele pe care le produce acest eșec al *Mioarei* merită discutate pe larg în rândurile următoare. Dacă întoarcerea la eșecul acestei drame capătă un caracter obsesiv, aceasta se întâmplă pentru că în articolul invocat, și în altele, el va acorda episodului valoarea unui moment de cumpănă; și chiar așa este, pentru că niște mutații, cu efecte imediate asupra scrisului, se întrevăd treptat. Eșecul piesei duce la o schimbare de viziune care înseamnă, la nivelul ideologiei, *abandonarea efortului constructiv*, iar, la nivelul scriiturii, *luarea unei turnuri interioare*. În ceea ce privește ideologia literară – și aici mă refer strict la scrierile sale dedicate fenomenului teatral –, constatăm o renunțare treptată la valențele formatoare ale discursului său. Dărilor de seamă anuale referitoare la activitatea teatrală de la începutul stagiunii și de la sfârșitul ei, care au căpătat în timp un caracter de ritual, aspect care vorbește despre o misiune pe care autorul și-a asumat-o, încep, după 1926, să fie simple treceri în revistă, scrise într-o manieră parodică sau anecdotică, lipsite de consistența și profesionalismul care le caracteriza pe cele anterioare. Redundante, articolele sale încep să scadă în valoare, aspect care traduce o anumită renunțare. Discursul auctorial devine tot mai dezabuzat, placid, ironic, excesiv de acid, batjocoritor pe alocuri, ceea ce arată instalarea unei anumite plictiseli, lipsa dispoziției de a mai comenta fenomenul teatral, pierderea stimei de sine, dar mai ales o treptată renunțare la un misionariat asumat cu fervoare și luciditate încă de la debutul pe scena literară. În spatele acestei atitudini se ascunde *dezicerea de un crez*: încrederea în valoarea formatoare a dramaturgului (ca intelectual) și a teatrului (ca fenomen social și abia apoi cultural).

Campania condusă împotriva lui de Pamfil Șeicaru – și susținută de o întreagă armată de cronicari dramatici – a țintit către ceea ce poate fi considerat punctul vulnerabil al teoreticianului teatrului: delegitimarea sa ca profesionist al fenomenului. Cum de la debutul în lumea literară Camil Petrescu mizase pe o strategie constructivă, care însemna nevoia de legitimare, de impunere a unei autorități, loviturile primite i-au pus în pericol cariera – adică tot ceea ce autorul clădise: „E drept că violența acestei campanii întrecea tot ce se văzuse până atunci la noi. Opacitatea artistică era dublată de meschinăria mistificării, de agresivitatea amorului propriu jignit... și mai ales găsea un material bun transmițător, în docilitatea opiniei culturale a timpului, precaritatea acestei critici

¹ *Precizări și extrase*, în *op. cit.*, p. 65.

² *Ibidem*, p. 67.

nu poate fi înțeleasă decât cunoscându-se modul ditirambic în care erau salutate celelalte piese ale stagiunii, azi cu totul uitate. Nu e mai puțin adevărat că această campanie a fost de o eficiență, în sensul urmărit de ei, totală. A izbutit să facă din mine un autor dramatic ridicol pentru aproape cincisprezece ani, de atunci încolo, căci pentru câteva succesiuni de intelectuali după chipul și asemănarea înaintașilor lor din 1926, procesul *Mioarei* era un proces judecat și definitiv închis, față de care erau permise numai zeflemele pline de aroganță intelectuală”¹ Efectele atacului sunt, așa cum spuneam, devastatoare.

Dacă în plan teoretic competențele sale sunt de neatins, dovadă stă proiectul său teoretic dedicat fenomenului teatral: *Quidditatea reprezentăției dramatice*, proiect care debutează cu teza sa de doctorat: *Modalitatea estetică a teatrului* (1937), continuată de o altă lucrare: *Modalitatea artistică a teatrului* (1938), care, deși neterminată, va apărea în volumul *Comentarii și delimitări în teatru*, apoi multiplele-i intervenții din presa culturală a vremii pe marginea fenomenului teatral (la fel, gândite și integrate într-un program cultural, competente profesional, dar nu fără o doză de avânt polemic care l-a făcut pe autorul lor celebru), aspecte care fac din Camil Petrescu promotorul unei critici constructive, când vine vorba despre lucrările propriu-zis literare, lucrurile stau puțin altfel. Dramaturgul își creează de la bun început reputația unui autor neteatral, asta în ciuda faptului că, teoretic, este adeptul unui teatru dinamic, viu, substanțial. Discrepanța aceasta între teoria teatrală și practica scrisului are mai multe explicații. Deși dedică multe articole fenomenului teatral și spectacolului ca exprimare artistică, el rămâne fidel unei viziuni tradiționale asupra dramaturgiei, continuând să vadă în teatru un fenomen literar. Așa se explică de ce autorul însuși recunoaște la un moment dat că a inserat în multe din piesele sale o dimensiune experimentală, focalizată excesiv asupra ideologiei/ problematicei propuse, motiv care le face pe unele dintre ele nereprezentabile. Într-adevăr, adesea miza în teatrul său cade pe instituirea unui conflict care să antreneze convingerile personajelor, antagonizându-le la nevoie, pe construcția unor personaje puternice, capabile să apere până la fanatism idealurile în care cred, un teatru cu o puternică componentă psihologică, greu de redat pe scenă.

La lectură însă lucrurile stau altfel, cantitatea mare de indicații regizorale întregind imaginea personajelor, rotunjind acțiunea sau dezvoltând conflictul dramatic. Nu aceasta ar fi singura explicație pentru prezența masivă a notațiilor autorului. Ne aflăm în plin proces al luptei pentru independența regizorală, moment în care teatrul, ca formă de artă, își reclamă autonomia, iar regizorul libertatea (și responsabilitatea) punerii în scenă în conformitate cu propria viziune. Camil Petrescu trebuie să fi simțit această libertate – și articolele sale lasă să se întrevadă acest aspect – ca pe o agresiune, o îngădire a autorității auctoriale, căreia îi este tot mai greu să controleze sensurile operei sale. Aici se află o parte din motivele pentru care dramaturgul a recurs la redactarea *Falsului tratat* și la explicitarea sensurilor pieselor sale. În plus, maniera de lucru a autorului a făcut rumoare în epocă (autorul având reputația de spaimă a editorilor): orice revenire asupra pieselor însemna o multiplicare a numărului de pagini (uneori chiar dublarea lor), iar locurile unde se intervine cu precădere – tocmai din nevoia de a controla semnificațiile – sunt indicațiile autorului.

Cealaltă modificare invocată, cea observabilă la nivelul scriiturii, ar fi o treptată turnură interioară a scrisului lui Camil Petrescu. Renunțarea la crezul valorii formative a teatrului – perceput de dramaturg drept o modalitate de intervenție directă a intelectualului asupra publicului, drept un liant între artist și spectatori, inclusiv manifestarea sinelui ca prezență în lume – atrage după sine scufundarea în propriul abis psihologic și conturarea treptată a unei morale individualiste care va defini filozofia de viață a protagoniștilor săi de acum încolo. Iar spațiul de manifestare a acestei morale va deveni proza, mai exact romanul psihologic. Nu e vorba, idealul noocratic și credința în valoarea formatoare a teatrului ca fenomen social s-au împletit în opera lui. Eșecul piesei *Mioara* însă și campania de presă care a acompaniat-o au produs treptat o ruptură între un eu (care se afirmă ca individ) și societate. Este ceea ce mărturisește la un moment dat autorul în una dintre notele de subsol la *Falsul tratat*, notă adăugată în 1936: „Poate că se va zice: prea mult caz de căderea unei lucrări dramatice. Să-mi fie îngăduit să atrag luarea-aminte că nu e vorba de un diletant, bancher sau

¹ *Addenda la Falsul tratat*, în *op. cit.*, p. 76.

proprietar, care, în orele libere și inspirate, compune piese de teatru. Era vorba de o carieră întreagă, dacă se poate spune așa, de zece ani de muncă exclusivă și renunțări. // Dar aceste complicații materiale nu erau totul. Alt resort se rupsesse în înțelegerea mea despre lume și era cu mult mai grav. // Mă întorsesem din război cu un sentiment aproape metafizic al camaraderiei, solidar cu tot ce e suferință și dor de mai bine în lume. Destinul comun al lunilor de tranșee, egalitatea în fața morții păreau semnul unui destin legat cu toată omenirea, pentru tot restul vieții. Toată activitatea de atunci în teatru, *Danton*, îndeosebi, și apoi *Săptămâna muncii intelectuale*, stă sub zodia socialului, a afecțiunii loiale, a tovarășiei cu dureri și nădejdi, spre deosebire de opera care a urmat și care stă sub semnul vieții interioare, proprii, în care socialul e privit cu simpatie, doar din afară. Chiar critica pe care o făceam era dintr-un simț al răspunderii solidare. Încrederea mea în oameni era nemărginită ca și dorința de a fi prețuit și iubit de ei. [...] A trebuit să vie întâmplarea *Mioara*, ca să descopăr un univers întreg, mărunț, puzderie, pe care nu îl bănuiam. Uri latente au izbucnit acolo unde mă așteptam mai puțin. A fost ca o răsturnare în oglindă a cerului întreg. Am îndurat o suferință de înșelat, de om în panică, fiindcă pe orice se sprijină lunecă de sub piciorul și mâna lui.”¹ Iată deci terenul pe care se instalează acea morală individualistă care va caracteriza protagoniștii romanelor sale de mai târziu, Ștefan Gheorghidiu în *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război* și Ladima în *Patul lui Procust*, fără ca aceștia să devină neapărat o portavoce a autorului, morală pe care se întemeiază ruptura dintre cele două lumi care se radiografiază și se măsoară în romanele camilpetresciene: lumea intelectualilor și lumea mondenă.

E și firesc, de altfel, ca între teatrul lui Camil Petrescu și romanele sale să existe o continuitate. Teatralitatea devine atunci o componentă fundamentală a prozei sale: la nivelul lumii instituite (viața devine scena pe care rulează dramele unor protagoniști), la nivelul construcției personajelor (nu zonele abisale ale psihicului uman sunt sondate, ci suprafețele: comportamentele sociale, conveniențele, jocul, masca, adică tot ceea ce se devine dificil de interpretat în această lume plină de actori sociali pe care autorul o creează), la nivelul viziunii asupra existenței (acolo unde viața și teatrul, organicitatea și convenția, autenticitatea și artificul se apropie și se confundă, iar destinul, această „fatalitate ironică”, regizează toate acele întâlniri, neprevăzute, riscante, care pentru a deveni teatrale au nevoie de o singură componentă esențială: conștiința unui martor care să le actualizeze semnificațiile).

Bibliografie:

- PETRESCU, Camil, 1983, *Comentarii și delimitări în teatru*, Editura Eminescu, București.
PETRESCU, Camil, 2002, *Teze și antiteze*, Ediție îngrijită de Florica Ichim, Gramar, București.
PETRESCU, Camil, 1984, *Publicistică*, vol. I, Ediție, prefață și note de Florica Ichim, Minerva, București.
PETRESCU, Camil, 1975, *Note zilnice (1927-1940)*, Text stabilit, note, comentarii, indice de nume și prefață de Mircea Zăciu, Cartea Românească, București.
CĂLIN, Liviu, 1976, *Camil Petrescu în oglinzi paralele*, Editura Eminescu, București.
ELVIN, B., 1962, *Camil Petrescu*, Editura pentru literatură, București.
PETRAȘ, Irina, 1981, *Proza lui Camil Petrescu*, Editura Dacia, ClujNapoca.
PETRESCU, Aurel, 1972, *Opera lui Camil Petrescu*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
POPA, Marian, 1972, *Camil Petrescu*, Editura Albatros, Oradea.
VODĂ-CĂPUȘAN, Maria, 1988, *Camil Petrescu – Realia*, Editura Cartea Românească, București.

¹ *Fals tratat pentru uzul autorilor dramatici*, în *op. cit.*, p. 9.

ELEMENTE DE CREATIVITATE A LIMBAJULUI ÎN PAMFLETUL PUBLICISTIC ROMÂNESC

Ana FERAFONTOV
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *The pamphleteer's creativity is proven by his ability to select the most appropriate means and combine them in order to build an expressive, interesting text, with a big force of seduction. Among the most relevant elements of language creativity in the publishing pamphlet are stylistically marked words, occasionalisms, English words, metaphor, hyperbole, misspelling, etc.*

Keywords: *creativity, elements of creativity, language, pamphlet, publishing.*

În acest demers de cercetare am evaluat rolul creativității limbajului în pamfletul publicistic și am identificat cele mai răspândite elemente de creativitate utilizate de pamfletari, demonstrând impactul acestora asupra receptării textului. Exemplele au fost extrase din cele 80 de texte selectate în acest scop din *Ziarul Național* și *Ziarul de Gardă* din anii 2017-2021.

Creativitatea este o noțiune-cheie a secolului nostru, caracterizând domenii precum arta, știința, educația, tehnologia, businessul etc. Raportată la limbaj, creativitatea poate fi înțeleasă drept tendința de depășire a clișeelelor și stereotipiei prin plâsmuirea de structuri noi și originale.

În teoria generativă, creativitatea limbajului este definită drept „aptitudine a oamenilor de a produce și de a înțelege fraze noi, care s-ar putea să nu fi fost pronunțate înainte, aplicând absolut inconștient reguli gramaticale” (*tr.n.*) (Paret, 1983). Astfel, creativitatea este văzută drept un proces ce implică capacitatea oamenilor de a comunica și de a fi înțeleși, de a construi contexte noi, nemaîntâlnite anterior și, totodată, de a aplica în mod inconștient niște structuri de construcție a limbajului.

Marele savant Eugeniu Coșeriu tratează creativitatea în corelație cu alteritatea, pe care le consideră două legi universale ale limbajului (Oglindă, 2012). Pornind de la concepția lui W. von Humboldt despre limbă ca *Ergon* (produs al activității) și *Energeia* (activitate), Coșeriu susține că principiul creativității presupune „faptul că limbajul este în esența sa activitate creatoare sau *energeia*” (*ibidem*). Astfel, creativitatea explică dinamica limbii, adică schimbările care se produc în interiorul limbii.

În opinia prof. Coșeriu, creativitatea este o activitate exercitată de către toți vorbitorii unei limbi: „vorbitorul este cel care creează continuu limba prin faptul că o vorbește” (Coșeriu, 1996). Dat fiind caracterul social al limbii, ea este influențată de vorbitori și de schimbările care au loc în societate, existând o interdependență între viața limbii și viața socială. Toți vorbitorii limbii sunt responsabili pentru schimbările care se produc în limbă și toți dau dovadă de creativitate construind și interpretând contexte noi.

Creativitatea limbajului are o mare valoare în domeniul publicisticii, rolul său principal fiind atragerea și seducția publicului-cititor. Întrucât pamfletul este specia publicistică în care jurnalistul are cea mai mare libertate de exprimare, este evident că și creativitatea se manifestă cel mai pregnant. Pentru pamfletul bun creativitatea este o trăsătură esențială, după cum remarca și T. Arghezi, subliniind că tocmai creativitatea face diferența între un pamflet veritabil și un „pseudopamflet”: „Numai că pamfletul bun este rar ca și poezia bună, totuși mai deasă. Imitatorii, al căror număr dezgustător face genul de ocară, sunt incapabili de invenția personală, condiție esențială a pamfletului bun. Ei maimuțăresc, ca în toate meseriile, obsedați de un fel de model, pe care, de la sine înțeles, sfârșesc prin a-l tăgădui, tocmai când furia imitației se vedește mai arzătoare.” (Arghezi, 2004: 357). Potrivit lui Arghezi, doar pamfletarii veritabili sunt capabili de scrieri originale, creative și valoroase, dar mulți dintre cei care încearcă să facă pamflete produc niște imitații fără valoare, care denotă incapacitatea de mânăuire dibace a limbajului. Prin urmare, dorința de a face pamflet trebuie să se articuleze cu talent și dibăcie scriitoricească, altfel se creează efectul imitației, care generează ridicol.

Susținând ideea argheziană despre creativitatea pamfletarului, lingvista V. Molea afirmă că „un pamflet nu va putea mișca mințile și sentimentele cititorilor, dacă nu se va remarca printr-o construcție artistică deosebită, care să strălucească și să provoace, totodată, atitudinea rebelă, non-conformistă a omului” (Molea, 2016: 145). Pentru a impresiona cititorul și a-i câștiga simpatia, pamfletarul trebuie să dea dovadă de abilități de exprimare deosebite, care să pună în evidență creativitatea sa și originalitatea viziunii sale.

Iscușința și creativitatea pamfletarului se dovedesc prin instrumentele utilizate, prin intensitatea imaginilor construite și prin emoțiile pe care reușește să i le provoace cititorului.

Creativitatea se manifestă la toate nivelurile limbii, în special la cel lexical, fiind relevante în acest sens cuvintele marcate stilistic, împrumuturile din alte limbi, barbarismele, formațiunile neologice și cuvintele inventate. În pamfletele din cele două ziare cercetate se găsește o serie de *cuvinte marcate stilistic*: a borteli (*reg.*), buhai (*reg.*), a se căra (*fam.*), cârcotaș (*pop., fam.*), chiraleisa (*pop.*), ciordit (*fam.*), crac (*pop.*), cu sânge (*pop.*), d’apăi (*pop.*), de-acu (*pop.*), deșănțat (*reg.*), a face jocul (*arg.*), homoghen (*înv.*), june (*înv., fam.*), mămuca (*reg.*), nitam-nisam (*pop.*), oleacă (*pop.*), pachioană (*reg., depr.*), puhab (*pop.*), șnaps (*fam.*), tătuc (*pop.*). De regulă, în textul publicistic sunt evitate astfel de cuvinte, întrucât limbajul presei trebuie să fie neutru și obiectiv. Totuși, în textele pamfletare astfel de cuvinte sunt utilizate destul de frecvent, întrucât pamfletul este o specie publicistică ce se caracterizează printr-o mare libertate de exprimare și, totodată, se încadrează în „literatura de atitudine”, cuvintele marcate stilistic contribuind semnificativ la exprimarea atitudinii autorului față de obiectul pamfletizat. Acestea trădează o atitudine ironică, disprețuitoare, batjocoritoare la adresa persoanei atacate.

Un element important de creativitate la nivel lexical îl constituie *ocazionalismele*, inventarea de cuvinte noi și reinventarea celor existente fiind un procedeu foarte răspândit. O parte din cuvintele nou-formate au o proveniență clară, fiind derivate de la substantive proprii sau comune prin adăugarea de sufixe: „-ist” (amintiriști, bentleist, bipiști, dodonist, dodonoșorist, feisbuciști, novaționist, pasiști, plahotniucist, putinist, redegist, șorist, șordonist, trumpist), „-os” (pinocchios, orificios), „-log” (conflictolog), „-esc” (molotovenesc, republicomoldovenesc), „-an” (nantoian), „-ard” (narghileard), „-or” (inflictor), „-ic” (orifleimic). Foarte productiv în formarea de cuvinte noi este prefixul „pro-”: „pro-Dodon”, „proFSB”, „pro-Moldova”, „pro-moscovite”, „pro-personale”, „pro-Șor” etc. În cazul pamfletelor din *Ziarul Național* apar și *ocazionalisme* pur artificiale, fără conținut semantic, utilizate în formulele de încheiere: „Al vostru *hiemalț, ceaumist*, Ion Buraga”, „Al vostru *ceairograf, epuvantofob*, Ion Buraga”, „Al vostru *hekinahdegul, nardac*, Ion Buraga”, „Al vostru *ectotrop, ighemonicos*, Ion Buraga”, „Al vostru *grifond*, Ion Buraga”, „Al vostru *pilostrat*, Ion Buraga”, „Al vostru *ștromeleagd*, Ion Buraga” etc. În aceste cazuri formula de încheiere nu permite identificarea autorului textului și nici asumarea de către acesta a responsabilității pentru afirmațiile făcute. Aceste invenții lexicale rămân un ornament artificial, fără conținut semantic, cu valoare ironică și teatrală.

Pamfletarii dovedesc creativitate prin utilizarea *englezismelor* și mai ales prin modul de ortografiere a acestora (după principiul fonetic): „aifon”, „Facebuk”, „Faceboog”, „feicniuz”, „Gugăl”, „laicuri”, „mi tu”, „shopping”, „șoubiznesmani” etc. Acest procedeu este specific mai ales pamfletelor din *Ziarul Național*, în timp ce în *Ziarul de Gardă* apar numeroase *barbarisme* provenite din rusă: „abed”, „a apredeli”, „carispandentă”, „a (se) diorgăi”, „evro-remont”, „golgoci”, „solnecinaia Moldavia”, „trenirofkă”. În *Ziarul Național* am identificat barbarismul „kuliok”, cuvânt înrădăcinat în limbajul autohton în special în urma evenimentelor politice din ultima perioadă, care în pamflete este utilizat pentru a face aluzie la persoana atacată și la reputația acesteia. Utilizarea rusismelor de către pamfletari contribuie la conturarea profilului lingvistic al vorbitorilor limbii române din Republica Moldova în vederea caracterizării personajelor și, totodată, la crearea unor efecte comice. Uneori cuvintele străine sunt ortografiate corect, pamfletarul dând dovadă de creativitate în interferarea acestora cu termeni românești: „Je suis rusofon”, „Help! Salvează-mă!”, „Nu înțelegeți?! Dodon is back!”.

Elementele enumerate (cuvintele și expresiile populare, regionale, familiare, argourile, barbarismele și *ocazionalismele*), pe de o parte, indică asupra stării pamfletarului și reflectă atitudinea lui

față de obiectul pamfletizat, iar pe de altă parte, conferă textului dinamism și participă la crearea tonului ironic.

Numele de personaje care apar în pamflete denotă, de asemenea, un grad înalt de creativitate: „Colesovnazadov”, „Cozonac”, „doamna Galia”, „dr. P. Stuh”, „Frosi Buraga”, „Han Șor”, „Stelian Margarină”, „Visarion Falcă”, „Foxtrot Sobcor”, „Ingwar Popoțan” etc. Aceste nume poartă conotație ironică și persiflantă, astfel că cititorul este influențat să nu ia în serios afirmațiile sau acțiunile pe care le fac aceste personaje.

De asemenea, în textele studiate am identificat o serie de construcții creative formate prin *compunere*, care în context generează umor: „generalisim”, „Katiușa-bombă”, „Katiușa-cântec”, „libidinostrom”, „Moldexit”, „multipământeni”, „multîncercata”, „postnapoleonian”, „profundamente”, „româno-europenești”, „Voroninfree”, „comunistfree” etc.

Referindu-se la fenomenul creativității în producțiile scrise contemporane, lingvистa Irina Condrea menționează că „în avangardă ies figurile de limbaj bazate pe semnificații accidentale, pe aluzii, pe modificări semantice și metaplasme” (Condrea, 2008: 162). Considerăm relevante mijloacele enumerate de către cercetătoare, acestea fiind utilizate pe larg în pamfletul publicistic. Contextele care par accidentale ascund de fapt o semnificație cu tentă ironică sau depreciativă, pe care receptorul avizat știe să o decodifice. Unele lexeme sunt utilizate în contexte eronate pentru a provoca amuzament și a surprinde receptorul:

- „Trebuie să dăm dovadă de *umanism*.” – cuvântul „umanism” înseamnă doctrina care are în centru omul, bunăstarea și demnitatea lui, iar cuvântul care urma să fie folosit în acest context este „umanitate”, adică sentimentul de bunăvoință;

- „*Își adjudecă* Colesovnazadov ultimul cuvânt” – cuvântul „a adjudeca” este un termen juridic și înseamnă a atribui (prin hotărâre judecătorească) un bun scos la licitație persoanei care oferă prețul cel mai mare, prin urmare folosirea lui în acest context este oarecum forțată și, în consecință, comică;

- „Unioniștii se pot uni cu stataliștii, cu naționaliștii civici, cu socialiștii-putiniști, cu pasiștii, *dadașiții*” – cuvântul „dadaist” este numele atribuit unui adept al dadaismului, curent literar și artistic, pamfletarul referindu-se de fapt la „daiști”, membrii Platformei Demnitate și Adevăr.

Deși aceste greșeli par accidentale, ele comportă o evidentă tentă ironică, prin care autorul vrea să intensifice tonul pamfletar al textului și să adauge semnificații.

Metaplasmele țin de nivelul de suprafață al textului și se referă la schimbarea fonetică și grafică a cuvintelor, generând noi sensuri sau accentuând anumite nuanțe de sens. Printre metaplasmele întâlnite în pamflete se numără: sincopa (*pomangii, prșidinti*), epenteza (*patrioată, dadaști, hlândan, prezumpție*) și apocopa (*căposu’, eroin, marionet*). Un procedeu de creativitate mai rar întâlnit îl constituie metagrafele: „bEnderoviști”, „klumea”, „PRO pandemie”, „proFSB”, „#Mi tu”. Exploatarea posibilităților grafice contribuie la punerea anumitor accente semantice, precum și la atragerea atenției cititorului.

Dintre metataxe merită menționat *chiasmul* ca mijloc de exprimare a creativității discursive: „ne apăra pe noi de transnistreni și pe transnistreni de noi”, „Partidul Consolidării Stabile sau Partidul Stabilității Consolidate”, prin care pamfletarul adaugă artistism și umor și totodată transpune ideea dualității unor fapte de ordin sociopolitic.

Cel mai important element de creativitate în pamflet îl constituie metasememele, ca procedee de bază fiind metaforizarea și hiperbolizarea. Pamfletarul folosește metafore („Făcătorul de știri”, „pinocchioșul premier”, „republica-livadă părăsită a Uniunii”, „groparul comuniștilor”, „atletul statalității noastre”, „trimisul cancelariei cerești pe plaiul mioritic”, „zimbrii partidului” etc.) pentru a dinamiza textul și pentru a crea efecte ironice, în vederea câștigării simpatiei receptorului. Recurgerea la hiperbole („nesimțire himalaiană”, „afirmație monstruoasă”, „sacrificiu prometeic”, „explozie de unionism” etc.) se explică prin tendința pamfletarului de a exagera, deformând realitatea. În acest sens E. Lovinescu definea pamfletarul drept „lentilă măritoare” (Lovinescu, 1926: 56), iar P. Șeicaru afirma că „orice pamfletar exagerează, este în natura genului să accentueze deformat trăsăturile caracterului, să întrebuițeze culori tari.” (Șeicaru, 1991: 139). Astfel, pamfletarul recurge

la exagerări pentru a scoate în evidență punctele slabe ale obiectului pamfletizat, pentru a-i accentua slăbiciunile și a-l face ridicol.

Un alt metasemem identificat în pamflete este oximoronul: „sufletul său de kaghebig sensibil, fragil”, „mod de viață dezamăgitor de sănătos și cumpătat”, „hoții mizericordioși”, „tâlharii mizericordioși”, „cleptomanul altruist”. Contradicția dintre componentele structurilor oximoronice reflectă atitudinea pamfletarului față de obiectele atacate: conflictul dintre aparențe și realitate scoate în evidență ridicolul situațiilor și arăta batjocură.

Valoare creativă are și litota: „Au fost niște deportări, dar chiar să faci caz din asta un secol întreg”. Diminuarea intenționată a importanței obiectului generează efect ironic și influențează receptorul să înțeleagă că autorul gândește total opusul a ceea ce afirmă.

De asemenea, ocazional apare gradația: „izolare, carantină și locdaun”, „pentru fiecare familie, pentru țara noastră, dar și pentru întreaga omenire”, „să fii numit «omul anului» cânt te consideri «omul secolului» și – de ce nu – al mileniului și al erei noastre”. În aceste exemple, gradația *in crescendo* în îmbinare cu hiperbolizarea denotă creativitate, amplifică semnificațiile și contribuie la exprimarea atitudinii pamfletare.

În contextul creativității discursului pamfletar merită menționat și procedeul ortografierii greșite a unor cuvinte în mod intenționat: „BIP-Magazie” (în loc de *VIP Magazin*), „Bladibostoc” (în loc de *Vladivostok*), „Boronin” (în loc de *Voronin*), „moltoveni” (în loc de *moldoveni*). Aceste erori intenționate au valoare depreciativă, batjocoritoare și adaugă semnificații. De exemplu, în cazul lexemului „BIP-Magazie” este atacată calitatea revistei și se face aluzie la existența unor interese personale în editarea acesteia. Cuvântul „moltoveni” este un hibrid rezultat din contopirea termenilor „moldoveni” și „Molotov”, pamfletarul făcând aluzie la Pactul Ribbentrop-Molotov, care a avut un impact decisiv asupra destinului Republicii Moldova.

Creativitatea se manifestă în mod pregnant în modificările structurale ale expresiilor consacrate prin adăugări, substituții sau schimbarea topicii. În textele selectate am identificat o serie de modificări:

- prin adăugare:

„ne duce în râpă *sau în abis*” în loc de „ne duce de râpă”;
„cu picioarele pe pământul *fertil al patriei*” în loc de „cu picioarele pe pământ”;
„a ajuns de râsul găinilor *de la avicola Floreni*” în loc de „a ajuns de râsul găinilor”;
„Platforma DA și *NU Prea*” în loc de „Platforma DA”;
„Partidul Democrat *Orfan*” în loc de „Partidul Democrat”;
„Partidul Liberal Democrat *Pătimit*” în loc de „Partidul Liberal Democrat”;
„Partidul Nostru *Cel de Toate Zilele*” în loc de „Partidul Nostru”;
„Partidul Șor *Plus*” în loc de „Partidul Șor”;
„Partidul Pro-Moldova *Încotro?*” în loc de „Partidul Prod-Moldova”;

- prin substituție:

„nu e *a cui se menește*, ci a cui se nimereste” în loc de „nu e *pentru cine se pregătește*, ci a cui se nimereste”;

„Alianța *Unirii Repetate* (AUR)” în loc de „Alianța *pentru Unirea Românilor*”;

- prin schimbarea topicii:

„Ziua *Feminismului Internațional*” în loc de „Ziua *Internațională a Femeii*”;

„să aleagă *grâul de neghină*” în loc de „să aleagă *neghina din grâu*”.

Modificările în cauză sunt utilizate în special pentru a crea efectul surprizei și a conferi textului expresivitate. Semnificațiile noi care rezultă din aceste operații poartă de cele mai multe ori nuanțe ironice, depreciative și persiflante.

Creativitatea pamfletarului se dovedește prin capacitatea sa de selectare a celor mai potrivite mijloace și de îmbinare a acestora în vederea construirii unui text expresiv, interesant și cu o mare forță de seducție. Printre cele mai relevante elemente de creativitate a limbajului în pamfletul publicistic se numără cuvintele marcate stilistic, ocazionalismele, englezismele, numele de personaje, metafora, hiperbola, ortografierea greșită a lexemelor, inclusiv a celor străine, metagrafele ș.a. Ele

au rolul de a exercita o influență asupra receptorului, constituind niște chei de decodificare a mesajului. Datorită elementelor de creativitate a limbajului utilizate de pamfletar, publicul nu este doar un receptor pasiv, ci tinde să devină un emițător activ, participând la procesul de creare a limbii. Conchidem că procesul creativității are o finalitate în discursul pamfletar: de a comunica ceva, de a influența, de a seduce și de a manipula.

Bibliografie:

- ARGHEZI, Tudor, 2004, *Opere. V. Publicistică (1919 – iulie 1928)*, Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă, București.
- CONDREA, Irina, 2008, *Curs de stilistică*, CEP USM, Chișinău.
- COȘERIU, Eugeniu, 1996, „Limbaj și politică”, în *Revista de Lingvistică și Știință Literară*, nr. 5, p. 10-28.
- LOVINESCU, Eugen, 1926, *Critice, vol. IV*, Editura „Ancora”, S. Benveniste & Co.
- MOLEA, Viorica, 2016, *Oralitatea în textul publicistic actual românesc*, Editura Prut Internațional, Chișinău.
- OGLINDĂ, Emilia, 2012, „Creativitate și schimbare lingvistică în viziunea lui E. Coșeriu”, în *Limba Română*, nr. 11-12, anul XXII.
- PARET, Marie-Christine, 1983, „Chomsky et le langage”, în *Québec français*, (51), p. 82-83.
- ȘEICARU, Pamfil, 1991, *Nicolae Iorga*, Editura CLIO, București.

SIMBOLUL CROMATIC CA OBIECT DE STUDIU ÎN TEORIA LITERATURII

Ana GHEORGHÎĂ
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *Chromatic symbolism is a very vast field of study. Each color can be “read” as a word and interpreted as a signal, sign or symbol. The “reading” of a color can be subjective, individual, but it can also be collective, common for large social groups and extensive historical and cultural regions. The history of chromatic symbols is very ancient. At different stages of its evolution, human civilization has resorted to hidden meanings of colors, “reading” and deciphering them as they interspersed with the phenomena of everyday life, thus giving rise to ancient myths, popular beliefs, epic narratives and legends with a religious or mystical shade.*

Keywords: *chromatic symbol, interpretation, literature theory, researcher, study.*

Cromatică (din grec. „chroma” – culoare, vopsea, emoții) reprezintă un domeniu de studiu interdisciplinar al unor sisteme complexe, care se rezumă la (re)modelarea acestora prin intermediul unei reprezentări multiaspectuale a dublei entități (ideal + material) ce caracterizează obiectul de cercetare, cu revelarea atitudinii emoționale față de acesta. Simbolistica cromatică reprezintă un teren de studiu deosebit de vast, care nu poate fi abordat decât în mod aluziv. Nu putem nega faptul, conform căruia culorile posedă propria lor manieră de exprimare și pot exercita o influență directă nu doar asupra modului nostru de a percepe lucrurile, ci și asupra expresivității textelor literare. Trebuie să ținem cont de faptul că le putem atribui culorilor o valoare emoțională și afectivă diferită, fiecare persoană având în sfera dată preferințele sale individuale. Simbolismul culorilor presupune studiul impactului diferitelor culori, abordate în calitate de simboluri, care creează sisteme capabile să desemneze, să semnifice și să exercite o influență concretă, palpabilă asupra fenomenelor și proceselor istorice, sociale, psihologice, literare etc. Culorile, care acționează, deseori, în calitate de simboluri cromatice, pot fi abordate ca structuri informaționale extinse și dinamice, a căror prezență

într-un text literar permite sporirea fundalului asociativ al acestuia și asigură implementarea strategiilor autorului privitoare la crearea și organizarea textului.

Prezența tematicii cromatice în ariile de cercetare științifică este determinată, preponderent, de preocuparea savanților pentru identificarea factorilor-cheie de creștere a impactului creației artistice, în general și a celei literare, în special, asupra stării emoțional-cognitive a beneficiarului. În acest context, cromatică reprezintă un domeniu de studiu inedit, a cărui originalitate nu poate fi contestată, la fel ca și importanța culorilor pentru amplificarea semnificației conținutale și ideatice a unei opere artistice. Opinia în cauză, argumentată și dezvoltată, se regăsește în lucrările a numeroși cercetători, la care ne raliem.

Cu toate că de-a lungul anilor s-au realizat numeroase studii despre culoare, acest concept, la fel ca și definițiile sale cel mai frecvent utilizate, nu sunt suficient de stricte și, în consecință, nu ne putem aștepta la o acceptare generală a lor. În esență, majoritatea teoriilor despre culoare se reduc la interpretarea celebrelor experimente ale lui Newton cu lumina și prisma: culoarea constituie o proprietate a compoziției spectrale a luminii (transmisie, reflexie), care îi provoacă omului senzații vizuale deosebite (Blay, 1983: 87). După cum decurge din această teorie, apologeții ei iau în considerare doar două aspecte ale impactului culorii: pe de o parte, cel fizic, pe de altă parte, cel fiziologic, în timp ce, de fapt, receptarea, ca activitate intelectuală și emoțională, nu este abordată.

Totodată, din vremea lui Buffon, Goethe și a altor cercetători din domeniul culorii, considerată drept fenomen estetic și/sau psihologic relevant, atestăm abordări care înglobează și interpretarea newtoniană: culoarea reprezintă un anumit tip de experiențe psihice, care apar datorită atât penetrării luminii externe în ochi (transmisiei, reflexiei), cât și efectelor mecanice asupra ochilor (șocului, presiunii) sau reprezentării interioare a acestui tip de experiență în întunericul complet (cu ochii închiși, în imaginație, în vis).

Cromatică reprezintă un domeniu care, în virtutea polivalenței sale semnificative și multitudinii, practic, infinite de manifestări, nu se pretează definirii generalizate. Însă ceea ce putem încerca, totuși, să definim este „fenomenul culoare”, cu alte cuvinte condițiile și actul de percepție, care ne fac să înțelegem că o culoare există și că ea are încărcătură semantică, simbolică, emotiv-volitivă etc.

În etapa actuală de cunoaștere, se consideră că, pentru ca acest fenomen-culoare să fie posibil, trebuie să dispunem obligatoriu de trei elemente: o sursă de energie luminoasă, un obiect modulator peste care această energie cade (acesta poate fi chiar aerul) și un organ receptor, adică omul (sau animalul) înarmat cu acest aparat complex – biologic și cultural, totodată, – constituit din tandemul funcțional-perceptiv ochi-creier. Dacă unul dintre aceste elemente, funcțional vorbind, eșuează, atunci fenomenul „culoare” nu are cum să existe. Este un adevăr obiectiv general recunoscut și acceptat de către toți cercetătorii.

Opiniile încep să difere atunci când omul, în calitatea sa de receptor, este substituit prin aparatul de înregistrare. Pentru majoritatea fizicienilor și chiar a chimiștilor, ceea ce este înregistrat de aparat ține încă de culoare. Pentru o mare parte dintre filosofi și antropologi, ceea ce este înregistrat deja nu se referă la culoare, ci la lumină. Prin urmare, culoarea reprezintă un produs cultural; ea nu există dacă nu este percepută, adică dacă ea nu este doar văzută cu ochii, ci, de asemenea și mai ales, dacă este decodificată cu ajutorul și prin intermediul creierului, memoriei, cunoștințelor, imaginației. „O culoare care nu este privită este o culoare care nu există. O rochie roșie nu mai este roșie atunci când nimeni nu o privește. Aceasta este, cel puțin, opinia filosofică la care, în calitatea mea de istoric, subscriu în întregime.” (Pastoureau, 1992: 36).

În limbile moderne termenul *culoare* a devenit un cuvânt cu potențial valorificator extrem de important, și asta spre deosebire de limbile vechi sau medievale, care îl asociau, deseori, cu ideea de membrană superficială, de fard, de deghizare, de artificiu și de înșelăciune. Dacă e să privim lucrurile din punct de vedere etimologic, cuvântul latin *color* poate fi atribuit familiei verbului *celare*, care semnifică *a ascunde*. În contextul actual, cuvântul *culoare* este utilizat în toate domeniile, acesta desemnând obiecte multiple și făcând referire la o infinitate de situații posibile. *Culoare* este un cuvânt care, la fel ca și ceea ce desemnează, seduce, atrage, contribuie la vânzări, ca să ne referim la un domeniu de activitate extras din viața cotidiană modernă. Acest cuvânt nu este static, ci activ și

chiar agresiv, în unele sensuri. În timp, el a început să substituie cuvinte, al căror conținut semantic a „sărăcit” din varii motive, precum *artă, pictură, lumină, tablou, muzică, voce, peisaj, timp, față, grădină, vestimentație* etc. În incinta muzeelor, nu se mai organizează expoziții privind „Opera lui Matisse”, ci „Culorile lui Matisse”. La un concert, nu ascultăm vocea unei cântărețe, ci „culoarea sa vocală”. Într-o agenție de călătorii, nu mai procurăm un bilet pentru a vizita peisajele scandinave, ci „culorile marelui Nord”. La radio, nu se mai oferă informații meteorologice, ci se prognozează „culorile vremii”. În ceea ce privește vânzătorii de picturi, artistice sau murale, ei nu mai vând picturi, ci culori, pentru că este mai bine, mai seducător, mai „cu priză” la public (Pastoureau, 1992: 68).

Culoarea este materializată în vopsea, atunci când este reprezentată pe pânză, sau în cuvânt, când este verbalizată în desemnarea cromatică. În mod similar, vopseaua pe pânză este receptată, în mod subiectiv, de către privitor ca o culoare, iar semnificația de tip cromatic dintr-un text artistic afectează percepția realității, la fel ca și culoarea desemnată de ea. În același timp, procesul recepțării culorilor este însoțit de o caracteristică, a cărei importanță a fost remarcată, în mod repetat, de Goethe: „Culoarea... are un efect cunoscut asupra simțului vederii... și, prin aceasta, asupra stării de spirit... Prin urmare, considerată ca un element al artei, culoarea poate fi utilizată pentru exprimarea celor mai înalte sentimente estetice” (Brusatin, 2009: 103).

Majoritatea teoreticienilor literari consideră că, în fond, culoarea reprezintă una dintre cele mai importante caracteristici ale majorității operelor de artă. Fiecare culoare poate fi „citită” ca un cuvânt și interpretată ca un semn, semn sau simbol. „Citirea” unei culori poate fi subiectivă, individuală, dar mai poate fi și colectivă, comună pentru marile grupuri sociale și regiuni istorico-culturale extinse. Istoria simbolurilor cromatice descinde în negura vremurilor. În diferite etape ale evoluției sale, civilizația umană a apelat la sensurile ascunse în culori, „citindu-le” și descifrându-le în măsura în care acestea s-au intercalat cu fenomenele vieții cotidiene, astfel dând naștere miturilor antice, credințelor populare, narațiunilor epice, legendelor cu tentă religioasă sau mistică. Credința populară, reflectată în textele artistice, posedă propria simbolică a culorilor, verdele fiind culoarea speranței, albastrul simbolizând fidelitatea, galbenul – gelozia, roșul – dragostea, albul – inocența, puritatea, iar negrul, respectiv, – moartea. Este de remarcat faptul că în societatea noastră modernă simbolica populară este cea care, odată încetățenită cu secole în urmă, continuă să persiste până în prezent. Astfel, simbolurile cromatice, atribuite, de către unii cercetători, categoriei simbolice „naturale”, reprezintă niște structuri informaționale extinse, cu fundal asociativ bogat, plasat intrinsec în textul literar, ceea ce transformă cromatica într-un element cu semnificație deosebit de importantă în structura semantică a textului. Prin urmare, studierea relației dintre personajele literare și spectrul cromatic utilizat de autori ar contribui considerabil la descifrarea mesajelor ascunse ale acestora, ceea ce, în mod firesc, ar spori impactul produsului artistic asupra vieții cotidiene a omului modern.

Astfel, în pleiada cercetătorilor și operele dedicate domeniului cromaticii un loc de frunte este ocupat de către Michel Pastoureau, profesor cercetător și istoric medievalist francez, cu seria sa de lucrări dedicate principalelor culori: Negrul, Albastrul, Verdele, Roșul și Galbenul. Pe parcursul carierei sale științifice a publicat numeroase lucrări, unele dintre acestea, grație interesului universal și contribuțiilor emblematice, fiind traduse în peste 30 de limbi. În opinia cercetătorului francez, semnificația de tip cromatic este deosebit de extinsă. În acest context, se poate vorbi despre un simbolism generalizat al culorilor, chiar dacă fiecare tip de cultură sau civilizație conservă o anumită tradiție a sensurilor coloristice. De regulă, valorile simbolice atribuite culorilor sunt noțiuni abstracte: gelozie, trădare, dragoste, pasiune, puritate, sinceritate etc. Simbolistica unei culori poate fi marcată de un spectru extins de semnificații, acestea variind, ca, de exemplu, în cazul culorii albe, de la moarte (în Orient, acest determinant acromatic este culoarea doliului) până la renaștere (în culturile europene albul semnifică puritatea de început, imaculatul inițial) (Pastoureau, 2012: 95).

Într-un alt studiu, *Dictionnaire des couleurs de notre temps. Symbolique et société* (1992), apărut în colecția *Imagini și Simboluri*, Michel Pastoureau abordează culorile preferate de unii, dar respinse de alții, culorile terapeutice, poluante, vulgare... De asemenea, sunt prezentate aspectele sinonimice ale culorilor (de exemplu, „maro”, care nu este întotdeauna sinonim pentru „cafeniu”),

utilizarea culorilor în viața cotidiană (de exemplu, utilizarea în exces a culorii roșii în marcajul rutier) etc. Astfel, dicționarul citat pune în relief locul imens ocupat de culori în societatea noastră contemporană (Pastoureau, 1992: 57).

O altă lucrare, *Les Couleurs de nos souvenirs* (2015), elucidează unele aspecte legate de culoare, precum copilăria, memoria, amintirile. Studiul lui Pastoureau se bazează pe un jurnal cromatic, care cuprinde o perioadă de mai mult de o jumătate de secol (1950-2010) și este constituit din amintiri personale, observații pe teren, digresiuni savante, diferite domenii în care intervine culoarea: vocabularul și expresiile lingvistice, moda și vestimentația, obiectele și practicile vieții cotidiene, emblemele și drapelele, lumea sportului, arta și literatura. Acest jurnal demonstrează cum simbolul cromatic poate servi drept prilej de amintire, sursă de plăcere și invitație la visare (Pastoureau, 2015: 88).

Opera *Une couleur ne vient jamais seule – Journal chromatique* (2017) reprezintă continuarea logică a lucrării *Les Couleurs de nos souvenirs* (2015), în care, după cum am menționat anterior, Michel Pastoureau s-a interesat de istoria raporturilor dintre culori și societate pe parcursul a mai mult de o jumătate de secol, și anume pe perioada anilor 1950-2010. Urmându-și investigațiile, cercetătorul abordează în acest studiu o perioadă mai scurtă, mai precis anii 2012-2016, prezentând fenomenul cromatic prin prisma spectacolelor stradale, cinematografului, muzeelor, publicității, lumii politice, grădinilor publice, numerelor de hotel și terenurilor sportive (Pastoureau, 2017: 202).

Contribuții importante la tema semnificațiilor cromatice sunt atestate și la alți cercetători. Tematica respectivă se regăsește în studiul lingvistei și semiologistei Annie Mollard-Desfour care, începând cu anul 1998, publică o serie de dicționare dedicate culorilor (*Albastrul, Roșul, Albul, Negrul, Verdele, Griul și Rozul*). Autoarea reunește și decodifică simbolică și originea lexicală a cuvintelor, locuțiunilor și expresiilor cromatice din limba franceză a secolelor XX și XXI, astfel justificându-și pe deplin funcția de președintă a Centrului Francez al Culoarei.

În lucrarea sa *Histoire des couleurs* (2009) Manlio Brusatin, istoric al artei și arhitect italian, lansează teoria, conform căreia culorile nu reprezintă realitatea corpurilor, nici viața și nici măcar o lege a Naturii. De fapt, ele sunt o reflectare abstractă a Naturii, artificiu din ceea ce este natural. Astfel, domeniul cromatic se extinde pe porțiunea dintre artă și știință, dintre fizică și psihologie, pe un teren de la limitele dintre două culturi, un teren care poate fi abordat ușor, dar totodată care este inexplorabil prin metodele analitice și experimentale (Brusatin, 2009: 116).

Jacques Aumont, profesor emerit la Universitatea Sorbona, își prezintă viziunile asupra cromaticii și funcției sale creative în eseu savant *Introduction à la couleur: des discours aux images* (2020), consacrat problemei culorii în sine și în artele vizuale. Cercetătorul abordează subiectul sub diverse aspecte: științific (descrierea procesului fizic, perceperea de către ochi și efectele sale biologice); istoric (receptarea și simbolismul cromatic de-a lungul secolelor); psihologic (imaginarul culorii); estetic (armonia culorilor, monocromia), prin invocarea artelor vizuale: pictura, cinematografia, fotografia (Aumont, 1997: 112).

O viziune inedită asupra fenomenului cromatic este prezentă la cercetătorul american Sean Adams, care în lucrarea sa *Le dictionnaire de la couleur* (2017) dedică o odă culorii, bogăției și diversității sale, studiul reprezentând, de fapt, un manual cromatic și o carte de referință. Culoarea este o componentă esențială a oricărei creații vizuale, fiind, de asemenea, abundentă în semnificații simbolice și în implicări emoționale. Nu este întâmplător faptul că alegerea unei anumite culori ca expresie a unui mesaj conținut presupune o multitudine de dezbateri și frământări tensionate în procesul creației. Adams divizează culorile în patru categorii: calde, reci, neutre și speciale, fiecare dintre acestea fiind prezentată prin prisma istoriei, semnificațiilor și diferitelor sale nuanțe expresive în domenii precum: moda, grafismul, pictura, publicitatea, design-ul (Adams, 2017: 234).

Serge Tornay, celebru savant practician francez, editează în 1979 și reeditează în 2005 monumentală sa operă *Voir et nommer les couleurs*, aceasta reprezentând rezultatul cercetărilor colective dedicate culorii și derulate în cadrul Laboratorului de Etnologie și Sociologie Comparată de la Universitatea din Paris X. Materialele publicate gravitează tematic în jurul varietății culturale a terminologiilor și al caracterului universal al acestora. Astfel, Tornay prezintă o retrospectivă istorică

a problematicei date, începând cu mijlocul secolului al XIX-lea și până în prezent, punând astfel în relief oscilarea continuă a diverselor teorii între polul evoluționist și cel culturalist (Tornay, 1979: 189).

Lucrările la care ne-am referit în prezenta comunicare reprezintă doar câteva dintre sursele dedicate abordării unui domeniu atât de vast și pluriaspectual precum simbolul cromatic. În așa mod, toate studiile consultate contribuie la coagularea unei viziuni de ansamblu asupra stării de lucruri în domeniul cercetării multiaspectuale a tematicii cromatice în literatura de specialitate contemporană.

Bibliografie:

- ADAMS, Sean, 2017, *Le dictionnaire de la couleur*, Pyramyd, Paris.
AUMONT, Jacques, 1997, *Introduction à la couleur: des discours aux images*, Armand Colin, Paris.
BLAY, Michel, 1983, *La Conceptualisation newtonienne des phénomènes de la couleur*, Bordas, Paris.
BRUSATIN, Manlio, 2009, *Histoire des couleurs*, Flammarion, Paris.
PASTOUREAU, Michel, 1992, *Dictionnaire des couleurs de notre temps. Symbolique et société*, Bonneton, Paris.
PASTOUREAU, Michel, 2012, *Negru. Istoria unei culori*, Cartier, Chișinău.
PASTOUREAU, Michel, 2015, *Les Couleurs de nos souvenirs*, Éditions Points, Paris.
PASTOUREAU, Michel, 2017, *Une couleur ne vient jamais seule – Journal chromatique*, Le Seuil, Paris.
TORNAY, Serge, 1979, *Voir et nommer les couleurs*, PF, Nanterre.

CITITORUL ÎN IPOSTAZĂ DE INSTANȚĂ A COMUNICĂRII ÎN CREAȚIA PROZASTICĂ A LUI AURELIU BUSUIOC

Emilia GRIGORAȘ
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The level of culture of A. Busuioc's reader is dictated by the artistic text itself, presenting the concept of culture in the correlation: writer - work – reader". [1, p.193] A book does not tire your eyes, your soul, or your mind. It is always an inexhaustible source of ideas, of optimism; it is an extraordinary possibility to escape from the everyday that the Internet does not hesitate to present in the most somber colors. Reading is done in the form of a ritual, as each component part interrelates. However, if this connection is weak or does not exist at all, reading is a total failure and the book is abandoned.*

Keywords: *reader, text, reading, writer, Aureliu Busuioc.*

Cititorul ca noțiune teoretică este relativ de dată recentă. Această noțiune devine obiectul unor investigații speciale abia în a doua jumătate a secolului al XX-lea, când se constituie teoria lecturii în care cititorul devine eroul principal, luând adeseori locul autorului. Preocuparea principală devine clasificarea tipologică a cititorului (lectorului). În lucrările lui R. Barthes, Tz. Todorov, M. Corti, U. Eco, W. Izer, P. Cornea, M. Călinescu și N. Manolescu cititorul devine o noțiune mult mai complexă decât cea de cititor empiric. Diferențierea lui tipologică ne dă o reprezentare teoretică mult mai cuprinzătoare despre actul lecturii și interpretării textului literar. Cu toate aceste achiziții valoroase problema cititorului, concepută preponderent și chiar exclusiv ca una taxonomică, scoate la iveală o insuficiență teoretică generală – lipsa unui criteriu unic de clasificare, făcându-se simțită necesitatea unei concepții integratoare asupra conținutului estetic-artistic al acestei noțiuni, din care derivă funcțiile specifice ale cititorului ca participant principal al comunicării literare.

Cititorul are importanță capitală, deoarece fără destinatar textul nu există decât ca virtualitate, ca suport material al unei încărcături simbolice. El este supranumit de Paul Cornea și „cenușăreasa”¹[2, p. 59] științei literare, deoarece interesul pentru sine a cunoscut de-a lungul timpului momente de vârf și momente de eclipsă. Pentru Umberto Eco cititorul este mai degrabă o „strategie textuală” [3, p. 93].

Acesta îndeplinește trei funcții: de decodificare a semnelor și de interpretare a lor, de evaluare, afirmarea unei atitudini față de text din punct de vedere afectiv (reacții emotive) și axiologic (judecări de valoare), de cooperare, rezultată din primele două funcții. Finalizarea actului de comunicare scriptică ține de competența și structura personalității, așadar emitenții unui text ia în considerare ambele roluri încă de la început.

Paul Cornea identifică în studiul său șase tipuri de cititori. Primul este cititorul „alter-ego” reprezentat prin însuși scriitorul, lectura coincide, în acest caz, cu elaborarea scriptică, iar elaborarea scriptică se transformă în lectură. Cititorul vizat (destinatarul) este cel pe care-l are nemijlocit în vedere emitenții unui text; textele se adresează unei anumite categorii de cititori (copii, sportivi) prin semnalizări meta sau paratextuale (subtitluri, copertă). Lectorul prezumptiv (ideal) este cel pe care autorul îl revendică fără a-l cunoaște. Cititorul virtual este un construct abstract cu rolul de a prescurta potențialitățile semantice ale textului, pe când cel înscris, reprezentat „în carne și oase” în text, apare ca personaj ce găsește sau publică un manuscris, are funcția de a devansa reacțiile receptorului și de a-i orienta lectura.

Lectorul real, cel mai important cititor, este cititorul propriu-zis, cu o identitate socio-culturală, care citește efectiv textul. Acest cititor are doi reprezentanți criticul și expertul. Criticul vizează elucidarea sensului operei și aprecierea valorii ei estetice, pe când expertul întreprinde clasificări, separă aprecierea de interpretare. Despre critic, Émile Faguet afirmă în lucrarea sa *Arta de a citi*, că rolul lui este „să te îndemne să recitești și să meditezi din nou asupra lecturii” [2, p. 121] și nu să descoperi pentru prima oară cartea.

Lectorul virtual este un personaj născocit, foarte competent și foarte cooperativ care aparține în esență structurii textuale însăși. Se presupune a ști și ceea ce autorul semnifică și ceea ce implică și ceea ce e prezumat de totalitatea intenționată a textului. Acest cititor este imaginat ca o competență ideală, ca o mașină de construit sens. Pare a fi un „construct” fiabil, dezbărat de ambiții, pasiuni și interese particulare. Pentru Iser, acest cititor virtual este cititorul implicit, o reprezentare alegorică a setului de norme interpretative, grație cărora pot fi recuperate în mod ideal toate proprietățile semantice ale textului. Pentru Eco el este cititorul model, un „ansamblu de condiții de succes stabilite în mod textual, care trebuie să fie satisfăcute, pentru ca un text să fie deplin actualizat în conținutul său potențial” [3, 195].

Lectorul real are rol de consumator, menține fluxul producției de carte și a circuitelor mass-media, are capacitatea de a decide, contează ca membru al grupului, ca unitate componentă a publicului. El este obiect de atenție doar căzând în anonim, când se smulge din biografic și din contingenta, personaj incomod cu reacțiuni capricioase și imprevizibile. Când se plictisește, sare pasaje întregi, iar când dă de greu, se descurcă la întâmplare și îi impune textului propriile-i predilecții și idei. Mărturia lui suferă de inadecvare, dar e autentică, relatează nu despre ceea ce ar trebuie să fie lectura, ci despre ceea ce este efectiv.

Pentru ca cititorul să fie capabil să înțeleagă un text și să se bucure într-adevăr de lectură are nevoie de câteva competențe. În primul rând competența lectorală (ansamblu de cunoștințe necesare citirii și înțelegerii textelor) l-ar ajuta să intre în atmosfera pe care textul o impune. Apoi îi este necesară competența comunicațională alcătuită dintr-un set de modele globale lingvistice, instituționalizate permițând organizarea, integrarea și controlul informațiilor, format din cadre, scheme și scenarii și reprezentată de o serie de strategii preferențiale precum concentrarea atenției asupra primei părți a enunțurilor selectarea prioritară a informațiilor relevante pentru țelul urmărit. O a treia competență de care are nevoie cititorul este cea literară ce indică cunoașterea sistemelor de coduri și experiența transtextualității. Iar ultima competență, de altfel și cea mai importantă, este cea culturală compusă din corpusul rezumativ al cunoștințelor de bază în diverse domenii, un set de evidențe ale simțului comun (propozițiile considerate adevărate în societatea respectivă—modul acceptat de

lumea reală), tezaurul sapiențial (aforisme, proverbe) ce condensează experiența multiseclară a colectivității, o listă de personalități venerate și un ansamblu de mituri și simboluri.

Dacă ar fi să stabilim aici o *tipologie a cititorilor* în cazul romanelor lui Aureliu Busuioc, ar trebui să precizăm că *cititorul ideal* al romanelor sale este o persoană educată, conectată la istoria națională și universală, inițiată în religie, mitologie, filozofie, dar având, negreșit, ceva din spiritul critic al autorului. Dotat cu astfel de calități, *răbdătorul cititor* - cum îl numește autorul însuși - este bine să știe totuși că nu îl așteaptă o lectură ușoară, inocentă, la îndemâna oricui. Pentru a ajunge la inima textului, *inteligentul cititor* - spune romancierul - trebuie să disece precum un chirurg, pentru a ajunge la „inima” textului. Fiindcă, într-adevăr, în cazul romanelor lui Aureliu Busuioc *ritualul lecturii* presupune atât cititori obișnuiți, cât și consumatori avizați de cultură.

Încercând să stabilească o *tipologie a cititorilor* în cazul romanelor lui Aureliu Busuioc, criticul Vasile Iftime spunea: „Romanele sale, deloc ilustrative, deloc fluente, se lasă demantelate doar de cititorii bine conectați la realitatea socială, de constructorii cititori, inițiați în desfacerea planurilor narative, de abili cititori, receptivi la retorica (în genere) trangențială la evenimente, de psihanaliztii cititori, experți în psihologia personajelor, de istoricii cititori, predispuși la nesfârșitele incursiuni temporale” [5, p. 11].

Aureliu Busuioc are o strategie inedită de a capta cititorul în decriptarea firului narativ și, totodată, de a-l manipula prin implicarea atât în secvențe de epic aduse la timpul prezent, cât și prin atribuirea rolului de confesor pasiv adresantului.

În stilul specific, scriitorul nu uită de lector: „Atotștiutorul meu scriitor, ajuns cu răbdare până în acest punct, stă în momentul de față la îndoială, să continue lectura?” [5, p.67].

Uneori autorul creează impresia implicării indirecte a cititorului, în facerea textului. Dar, de fapt, cititorul lui Busuioc este cel mult complicele gândirii naratorului, ținta în care acesta își verifică ascuțișul săgeților.

„Cultul cititor”, imaginat, al operelor sale este flatat cu diverse calificative apreciative: eminent, perspicace, deștept, dar și copleșit cu apelative sentimentale: *plăcut, drag, iubit*.

Așadar, cititorul (spectatorul, auditorul), pentru a-și realiza eficient în comunicarea artistică rolul de „inovator al operei”, trebuie să îndeplinească două condiții principale: să fie cititor original, înrădăcinat în propriul context existențial-cultural, și să adopte o atitudine estetică față de lumea reprezentată în operă, adică să fie conștient de natura duală a imaginii artistice care reprezintă o unitate a contrariilor: lumea reală vs lumea reprezentată și identitate vs alteritate, adică este o *formă-graniță* ce mediază această unitate.

Bibliografie:

- FONARI, Victoria, 2003, *Factorii intelectual și sentimental în opera lui Aureliu Busuioc*. Chișinău: CE USM.
- BARTHES, Roland, 1994, *Plăcerea textului*. Traducere de Marian Papahagi. Cluj: Echinocțiu.
- ECO, Umberto, 1994, *Lector în fabula*. Traducere de Marina Spalas. București: Univers.
- IFTIME, Vasile, 2017, *Pactizând cu Aureliu Busuioc*, Iași, Editura „Junimea”, (Colecția „Efigii”).
- CORNEA, Paul, 1998, *Introducere în teoria lecturii*, ediția a II-a, Iași: Polirom.
- FAGUET, Émile. *Arta de a citi*, Traducere de Lidia Cucu-Sadoveanu. București: Albatros.f.a.
- ISER, Wolfgang, 2006, *Actul lecturii*. Traducere din limba germană, note și prefață de Romanița Constantinescu. Pitești: Paralela 45.
- GRATI, Aliona, 2018, *Lectura*, în *Dicționar de teorie literară*. Ediția a doua revizuită și completată, Chișinău, Editura „Arc”.

AMBIGUIZAREA CA STRATEGIE NARATIVĂ ÎN PROZA LUI INGO SCHULZE

Cristina GROSSU-CHIRIAC
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The article presents the narrative structure of the novel „The Righteous Murderers” by contemporary German writer Ingo Schulze. The novelist resorts to ambiguisation, as intentional provocation of ambiguity, this being the narrative strategy fully fitting the ever-changing trends of today’s world.*

Keywords: *Ambiguisation, narrative strategy, multiple narrators, contemporary German literature.*

Scriitorul german Ingo Schulze (n. 1962) este una dintre vocile cele mai sonore ale literaturii germane contemporane. Născut la Dresda, în anul 1962, și-a petrecut copilăria și tinerețea în RDG. A participat activ la evenimentele care au condus la reunificarea Germaniei, a cunoscut și Estul și Vestul, și Germania unificată, a lucrat și în Rusia aproape jumătate de an, în 1993, la Sankt Petersburg, contribuind la fondarea primei publicații comerciale din oraș „Privet. Peterburg!”.

Universul narativ al lui Ingo Schulze este dominat de tematica germanilor din Est și Vest, de perioada de tranziție, de schimbarea de mentalitate și paradigmă de la sfârșitul secolului trecut.

Ingo Schulze a devenit celebru datorită cărților „33 de clipe de fericire. Din însemnările aventuroase ale germanilor din Piter”, „Simple Storys. Un roman din provincia est-germană”, „Adam și Evelyn” ș.a. fiind traduse în peste 30 de limbi, inclusiv în română.

Romanul său cel mai recent „Die rechtschaffenen Mörder” (în română ar fi „Ucigașii drepecți”), încă netradus oficial în limba română la acest moment, a ajuns în lista scurtă a nominalizărilor la Premiul Târgului de Carte de la Leipzig din 2020, prima dată în istorie desfășurat online.

În fiecare din cărțile sale, Ingo Schulze, fiind inițial în căutarea unui stil propriu, se aventurează în mod special în structuri narrative deosebite, complexe, aparent încâlcite, pe mai multe niveluri, însă cu o logica a lor interioară. Autorul recurge frecvent la naratori multipli, care redau evenimentele din diferite perspective, creând o imagine de ansamblu surprinzătoare, ieșită din comun sau chiar ambiguă, așa cum este cazul romanului cercetat.

Romanul „Die rechtschaffenen Mörder”, cu un titlu contradictoriu în sine, atrage atenția în primul rând prin abordarea subiectului extremismului de dreapta, și anume prin ilustrarea unei posibile variante de transformare a unui intelectual, cult, erudit, din RDG, într-un extremist de dreapta înflăcărat, fenomen actual îndeosebi în landurile din estul Germaniei, și mai ales în Saxonia, unde și are loc acțiunea romanului. În al doilea rând – din cauza personajului vrednic de interes și ciudat, or, romanul prezintă istoria plină de mister a unui anticar celebru din Dresda, personaj ficțional prin excelență, pornind din anii ‘50 ai secolului trecut până la începutul secolului XXI. În al treilea rând, este o carte despre cărți și lecturi, despre schimbarea radicală a semnificației cărții, în general, și a cărții tipărite, în particular, despre narațiune propriu-zis. Totuși, nu în ultimul rând, romanul este atractiv datorită arhitectonicii și strategiei sale narative incitante. Scriitorul german intenționează să atragă atenția cititorului asupra instanței narative și importanței perspectivei. Or, pentru autor rămâne esențială înrebarea: „cine este cel care povestește?”, Ingo Schulze fiind conștient că cel care povestește o face într-un anume fel, construind narațiunea și plasând corespunzător accentele, deci narațiunea fiind de fiecare dată ceva construit.

Romanul este compus din trei părți, povestite de trei naratori diferiți: prima parte este cea mai voluminoasă, cuprinzând circa două treimi din roman. Este istoria, redată cronologic, în stilul unui basm, a anticarului Norbert Paulini, renumit pentru dragostea sa obsesivă față de cărți, pentru cultura sa vastă, pentru reputația și impactul său în rândul iubitorilor de cărți. Anticariatul lui Paulini din Dresda este cunoscut în toată Germania Democratică drept o oază a bibliofililor, vizitată chiar și de cunoscătorii din Vest. Iar cei care sunt lăsați să-i treacă pragul se simt admiși într-un cerc de elită.

Cu toate acestea, spre sfârșitul vieții anticarului, după reunificarea Germaniei, atunci când o dată cu căderea zidului de la Berlin se prăbușesc și reperatele sale, sensul vieții lui, când nu mai există cărți interzise, cărți greu de găsit, când cărțile devin accesibile tuturor, cartea transformându-se într-un oarecare bun de consum, când rolul său de anticar și salvator al cărților ajunge să fie inutil etc., Paulini deraiază spre extrema dreaptă, devenind spre surprinderea celor care l-au cunoscut, un naționalist, un rasist.

Istoria lui Paulini este relatată de un narator omniscient, care prin discursul său ne introduce într-o lume veche, o lume de cândva, folosind și un limbaj arhaizant fermecător. Naratorul, deși pare a fi în afara diegezei, de fapt, transpare prin câteva comentarii personale sporadice, cu efect de surpriză. Fabula este prezentată captivant, dar se încheie brusc, chiar la mijlocul dialogului, în mijlocul propoziției (în stilul lui E.T.A. Hoffmann în romanul „Părerile despre viață ale motanului Murr”), chiar în momentul în care situația pare a fi pe punctul de a se clarifica, provocând astfel o stare bruscă de suspans.

Partea a doua a romanului nu este deloc o continuare a fabulei, așa cum s-ar aștepta cititorul, ci prezintă o altă perspectivă narativă, care vine s-o relativizeze pe prima, și anume mărturia scriitorului fictiv Schultze (ortografiat cu „tz”). Este vorba de autorul manuscrisului prezentat în partea întâi. Partea a doua constituie un fel de metatext, în care naratorul prezintă circumstanțele în care l-a cunoscut pe Norbert Paulini cel „adevărat”, explică de unde i-au venit ideile și care sunt motivele, care l-au determinat să scrie povestea anticarului, aici găsim și reflecțiile sale cu privire la propria viață, devenire, scriitură, literatură. Partea a doua a romanului oferă, așadar, o altă ipostază a anticarului Norbert Paulini, marcând începutul deconstrucției personajului.

A treia parte a romanului este și mai succintă, trecând într-un următor meta-nivel – e perspectiva doamnei lector de la editură, responsabilă de manuscrisul neîncheiat, prezentat de Schultze. Aflând de moartea subită a anticarului și a prietenei sale (se prezumă că au căzut accidental de pe o stâncă), fiind totodată contrariată de anumite comportamente și afirmații ale autorului Schultze, care întârzie prezentarea integrală a manuscrisului, ea însăși pornește în căutarea unor răspunsuri. Întâlnindu-se cu unele dintre persoanele „reale” din spatele personajelor din manuscris, în încercarea de a distinge între ficțiune și realitate, naratoarea caută să-și creeze o impresie proprie și, în acest fel, implicit, dirijează și cititorul. Perspectiva doamnei lector schimbă din nou accentele, atât asupra figurii anticarului, deconstruită în continuare, cât și asupra autorului Schultze, pe care ea are motive de a-l suspecta de crimă. Totuși, cu toată determinarea sa de a descurca firele, tentativele de clarificare eșuează vădit. La finalul romanului, cititorul are multe întrebări rămase fără răspuns și, respectiv, mai multe virtualități, adică mai multe eventuale variante de deznodământ al conflictului.

Așadar, Ingo Schulze nu urmărește ideea de a-i aduce pe toți la un consens, de a oferi o soluție gratificatoare, de a clarifica lucrurile. Din contra, el recurge voit la capcane, la echivoc, la un poli-perspectivism difuz, la multiplicarea punctelor de vedere, care nu clarifică, ci relativizează, intrigă, provocând cititorului mai multe semne de întrebare. Tentația cititorului de a relectura „mai atent” romanul, în căutarea unei eventuale soluții ascunse, nu ar schimba nimic, nu s-ar încununa de succes. În acest context, într-un interviu cu Ingo Schulze dedicat acestui roman, criticul literar german Hermann Böttiger afirmă că acesta creează naratori, în care cititorul nu poate avea încredere (interviul din 25.05.2020, min. 2:09).

În prelegerea sa de poetică, ținută la Leipzig din 31.10.2007, Ingo Schulze prefigurează unele dintre intențiile romanului „Ucigașii drepti”. Autorul scrie că după reunificarea Germaniei a devenit clar faptul că „literatura și afacerile nu sunt compatibile – eu însumi practic nu mai citeam.” (Schulze, 2008: 17, traducere proprie). De asemenea, brusc literatura a pierdut „influența pe care o avea asupra societății” (Schulze, 2008: 17, traducere proprie), literatura, teatrul și toate artele, de fapt, pierzându-și poziția centrală, degenerând în decor. Autorul remarca cu tristețe cum, practic, peste noapte literele au fost acoperite de cifre (Schulze, 2008: 40, traducere proprie), și numai cifrele au început să conteze, ele decideau. În așa moment, revenind la romanul pus în discuție, dintr-un far al intelectualilor, dintr-o personalitate notorie și influentă în lumea cititorilor pasionați de cărți bune, bucurându-se de un statut special, având un venit satisfăcător și un rol important în societate, edifi-

cat timp de decenii (dincolo de cotidianul politic estompat în roman), anticarul se transformă pe loc într-un comerciant oarecare, de rând cu toți ceilalți. Exact cum remarca Ingo Schulze în prelegerea sa de poetică, în momentul în care cărțile nu mai reprezintă o valoare, devenind o marfă ordinară, accesibilă tuturor și în cantități infinite, respectiv implicit neapreciată, proprietarul librăriei de anticariat își pierde brusc statutul în societate și, respectiv, și sensul vieții și activității sale.

Un aspect important relevant pentru roman, care se regăsește și în prelegerea de poetică a autorului, este întrebarea, cine are dreptul să povestească istoria, sau cine decide asupra interpretării ei, care va fi perspectiva? Or, strategia ambiguității, la care recurge în mod intenționat, îi servește lui Ingo Schulze tocmai la menținerea semnelor de întrebare, a îndoielii, altfel spus la dezvoltarea unei „noi sensibilități” pentru marile teme și întrebări ale lumii contemporane, marcate în continuare de permanente transformări. Autorul consideră că tocmai acea literatură, care descrie lumea noastră cât mai diferențiat, este eficientă (Schulze, 2008: 58).

Așadar, prin conținutul său și strategia sa narativă, romanul corespunde paradigmei noastre actuale, în care asistăm la prăbușirea oricăror rețele de sens, în termenii lui Y.N. Harari (Harari, 2018). Ambiguizarea, provocarea intenționată a ambiguității, este strategia narativă care se potrivește plenar tendințelor în permanentă schimbare, tranziției, modernității lichide în termenii lui Zygmunt Bauman (Palese, 2013: 191), haosului care pare să caracterizeze lumea contemporană, astfel toleranța la ambiguitate devenind o trăsătură imperativă a omului de azi. Jocul cu strategiile narrative poate fi, prin urmare, una din modalitățile apropiate de reflectare a acestei realități.

Bibliografie:

Texte literare

SCHULZE, Ingo, 2020, *Die rechtschaffenen Mörder*, S. Fischer, Frankfurt.

SCHULZE, Ingo, 1998, *Simple stories*, Berlin Verlag, Berlin.

SCHULZE, Ingo, 1995, *33 Augenblicke des Glücks*, Berlin Verlag, Berlin.

Texte critice

ECO, Umberto, 2009, *Șase plimbări prin pădurea narativă*, Editura Pontica, Constanța.

HARARI, Yuval Noah, 2018, *Homo deus. Scurtă istorie a viitorului*, Polirom, Iași.

LINTVELT, Jaap, 1991, *Încercare de tipologie narativă. Punctul de vedere*, Univers, București.

PALESE, Emma, 2013, „Zygmunt Bauman. Individual and society in the liquid modernity” in *SpringerPlus* 2013, 2, p. 191. Online: www.springerplus.com/content/2/1/191 (accesat 15.07.2021).

REIS, Jack, 1997, *Ambiguitätstoleranz. Beiträge zur Entwicklung eines Persönlichkeitskonstruktes*, Heidelberg.

SCHULZE, INGO, 2008, *Tausend Geschichten sind nicht genug*, suhrkamp, Frankfurt.

STANZEL, Franz K., 2011, *Teoria narațiunii*, Institutul European, Iași.

ȘLEAHTIȚCHI, Maria, 2017, „Naratologi și reprezentări naratologice” in *Akados*, nr. 4, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău, p. 144-149.

TODOROV, Tzvetan, 1972, „Categoriile narațiunii literare” in *Poetică și stilistică. Orientări moderne*. Univers, București, p.370-400.

ȚAU, Elena, 2017, „Perspectiva narativă: tehnică și strategie” în: *Limba română. Revistă de știință și cultură*, nr. 5-6 (241-242), Chișinău, p. 133-142.

Surse internet (interviuri cu autorul romanului, postate pe youtube)

Ingo Schulze. Die rechtsschaffenen Mörder. 25.05.2020. Eine Produktion vom Literaturforum im Brecht-Haus: <https://www.youtube.com/watch?v=No-nl4f4Utg&t=1223s>

Ingo Schulze. Die rechtsschaffenen Mörder. 9.04.2020. Städtische Bibliotheken Dresden: https://www.youtube.com/watch?v=-_zplMwQXO0

KITSCHUL – ÎNTRE ETIC ȘI ESTETIC

Daniela PETROȘEL
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract. *The present paper investigates the complex phenomenon of kitsch from an aesthetic and ethical point of view. Generally regarded as an inferior form of art, kitsch fails to generate an artistic experiences for its consumers. Thus, it perpetrates a collective pattern of aesthetic indolence, which substitutes the active and critical implication of the audience. The paper discusses the aesthetical standpoints of Clement Greenberg and Tomas Kulka, while an ethical judgment of the kitsch's system is mainly advanced by Karsten Harries and Bert Olivier.*

Keywords: *kitsch, anti Art, ethics, realism, aesthetic experience*

Multe dintre investigațiile asupra kitschului sfârșesc prin a fi liste de obiecte și fenomene, enunțuri - cuprinse adesea de iritare - de grave deficiențe artistice, dublate de mobilizatoare și moralizatoare îndemnuri de a intra în contact cu arta autentică. Fără a ignora acest tip de abordări, am observa că apelul excesiv la exemplificare marchează o criză a teoriei. Căci lucrurile devin mult mai complicate când, în spatele piticilor de grădină sau a kitschului turistic, se caută principiile teoretice prin care toate aceste fenomene se abat de la regulile artei. Principii care să-și demonstreze validitatea conceptuală atât în contextul paradigmei estetice a modernității, cât și în cea, mult mai relaxată, a postmodernității. Principii care să acopere atât seriile de atribute semantice ale *obiectului kitsch*, cât și dimensiunea subtil psihologică a *omului kitsch*. Toate aceste dificultățile metodologice sunt generate de lunga istorie a fenomenului kitsch, dar și de complexitatea lui ce reclamă atât instrumentarul esteticii, cât și pe cel al eticii sau al sociologiei.

Lucrarea tratează problematica kitschului din două perspective, parțial complementare: o abordare estetică, prin inventarierea și chestionarea argumentelor ce demonstrează că kitschul este o pseudoartă, și o abordare tributară eticii, axată pe variatele moduri prin care kitschul propagă non-valoare, la nivel individual sau la nivel colectiv. Complementaritatea celor două chei de lectură este mai mult decât evidentă, căci neajunsurile artistice sfârșesc prin a face rău consumatorilor și societății, în general, la fel cum nevoile consumatorilor de artă mediocră duc la propagarea acestei antiarte.

Lipsa valorii artistice este cea mai prezentă trăsătură în definirea kitschului. Anti-artă, artă de proastă calitate, artă ieftină sau artă de prost gust sunt câteva dintre sinonimele kitschului. Evident, încercarea de a portretiza kitschul sfârșește prin a fi și o aproximare a condițiilor artei; de aceea și complexitatea problemei. Căci întrebării *De ce nu este kitschul artă?* îi urmează posibile răspunsuri – ancorate în sfera generalului sau a circumstanțialului istoric – legate de statutul obiectului estetic, de substanța valorii estetice, de tipul de receptare etc. Toată presiunea conceptuală concentrată asupra kitschului se transferă artei, prin încercarea de a demonstra de ce nu este kitschul artă. Căci, cum spune Ludwig Giesz, „Câtă vreme adevărul artei rămâne un mister pentru noi, neadevărul kitschului va continua să ne producă neliniște.” (Radojičić, 2018: 264) Evident, există un kitsch clar, în care transparența defectelor estetice nu îi oferă nicio scuză. Dar mai există un kitsch ce se construiește în imediata apropiere a artei, pe care și pare a o imita cu mult succes.

Două sunt studiile pe care le considerăm emblematice pentru abordarea estetică a kitschului. Unul este cunoscutul și frecvent blamatul (pentru poziționarea superior estetică, tributară culturii înalte) eseu al lui Clement Greenberg, *Avangarda și kitschul*, din 1939, celălalt este articolul din 1988, *Kitsch*, de Tomas Kulka. Cel de-al doilea autor va relua și dezvolta ideile referitoare la kitsch într-un volum emblematic pentru acest subiect, *Kitsch and Art*, din 1996. Sunt două perspective teoretice ce alimentează antiteza artă-kitsch, tributară mai ales retoricii modernității. În postmodernitate, se mai atenuază această stridență a raportării, kitschul – reinventat drept „kitsch” sau *camp* – intrând mult mai hotărât în teritoriul esteticii.

Unic prin popularitate și inflexibilitatea tonului critic, articolul lui Clement Greenberg poate fi cu ușurință plasat în miezul perspectivelor estetice asupra kitschului. Chiar dacă vede în kitsch un produs al revoluției industriale, criticul de artă e interesat de manifestările prin care acesta se abate de la regulile artei. E înfățișat printr-o serie de defecte ce nu lasă loc interpretărilor: „Kitschul, folosind drept ingredient simulacrele corupte și academizate ale culturii adevărate, încurajează și cultivă această lipsă de sensibilitate. Ea îi este sursa de profit. Kitschul e mecanic și operează cu formule. Kitschul este experiență indirectă și emoții false. Kitschul se schimbă după stiluri, dar rămâne întotdeauna același. Kitschul este întruchiparea a tot ce este fals în timpurile noastre. Kitschul nu cere nimic de la clienții lui, cu excepția banilor - nici măcar timpul lor.” (Greenberg, 1989: 10) Acest citat conține mai toate ideile esențiale asupra kitschului. Astfel, se vorbește despre perfecțiunea lui formală, despre inventivitatea lui în a recicla tehnici sigure și de succes, despre ușurința de a adapta stiluri populare și, nu în cele din urmă, despre modul în care oferă un simulacru al emoției estetice. Căci kitschul se deghizează în artă, dar văduvește consumatorul tocmai de lucrurile pe care arta le oferă. Iar dacă arta presupune ideea de valoare, Greenberg e interesat de modul în care aceste valori se transmit – evident, diferit - prin opera de artă și prin cea kitsch, valori legate de *recunoaștere, miraculos și simpatetic*. El concepe un experiment al receptării având în prim plan doi pictori, Picasso și Repin, cel de-al doilea fiind un pictor kitsch sovietic, înregistrând posibilele reacții pe care un țaran rus, rupt de satul lui și de cultura populară în care s-a format, le-ar înregistra în fața tablourilor acestor doi pictori. În cazul experienței kitsch, identificarea receptorului este imediată și fără efort, în vreme ce experiența estetică necesită reflecția spectatorului, acea distanță frecvent menționată ca esențială în configurarea experienței artistice. Kitschul nu își supune consumatorul efortului de a se implica activ în constituirea de sensuri, și nu stabilește acel permanent dialog dintre obiectul estetic și receptor. El își menajează consumatorul, îi livrează adevăruri călduțe, plăcute și ușor asimilabile. El nu tulbură receptorul cu incertitudini și nu îl obligă să experimenteze un complicat proces de sondare interioară; el îi oferă cu pipeta doze mici și verificate în timp, dintr-un ser ce se vrea al trăirii estetice.

Receptarea kitschului creează un flux continuu între realitate și viață, fără a exista, în consumator, un filtru generat de înțelegerea convenției artistice. Partea miraculoasă ține, spune Greenberg, de ușurința cu care privitorul recunoaște subiectul tratat și se identifică cu acesta. În cuvintele lui Greenberg, kitschul oferă efectul, emoție digerată pentru un consumator prea grăbit ca să reflecteze, în vreme ce arta adevărată oferă cauza, un prilej pentru receptor de a deveni introspectiv. Astfel, kitschul devine artă sintetică, căci condensează travaliul receptării până la a-l face inutil, oferind comprimate pseudo-artistice. Lipsește tocmai farmecul/efectul artei ce lucrează în conștiința receptoare, un farmec/efect tradus și prin durata receptării estetice; mânat de eficiență și efecte, kitschul *scurtcircuitează* (Binkley, 2000:139) procesul aprecierii estetice. De aceea, cum vom vedea în analizele etice făcute kitschului, acesta este vinovat pentru propagarea *lenei instituționalizate* și pentru anestezierea colectivă a raportării la realitate.

Cele trei condiții ale kitschului pe care le identifică Tomas Kulka dezvoltă, într-un fel, idei din articolul lui Greenberg. Prima condiție, *Kitschul descrie un obiect sau o temă considerate de majoritate ca fiind frumoase sau foarte încărcate emoțional*, explică succesul la public pe care îl are kitschul. Mizând pe stimuli sentimentali, abordând subiecte ce, din start și dincolo de maniera de tratare, sunt plăcute publicului, kitschul vine în întâmpinarea așteptărilor maselor. Căci orice producător de kitsch știe că „Nu trebuie să fie nimic deranjant sau amenințător în kitsch” (Kulka, 1988: 20). El nu trebuie să provoace obișnuințele receptorului, ci să i le confirme în permanență. Iar publicul larg va fi atras de teme din sfera drăgălașului și dulceagului, de tablouri cu valori înspumate proiectate pe un țarm singuratic străjuit de un far, cu căsuțe idilice în ochiuri de pădure, sau cu răsărituri și apusuri. În egală măsură, și de textele de consum în care conflicte previzibile și fără substanță psihologică, purtate de personaje stereotipe, duc la finaluri trâmbițat fericite.

Cea de-a doua condiție, *Obiectul sau tema descrise de kitsch sunt imediat și ușor identificabile*, surprinde tocmai absența, în interpretare, a conștiinței convențiilor estetice. În vreme ce arta autentică presupune o reinterpretare a obiectului – căci, la urma urmei, așa se măsoară măiestria

autorului –, kitschul este motivat doar de dorința de a reda cât mai fidel obiectul; acest *realism* dus până la copiere îi permite cititorului să dea curs unei identificări facile. Kitschul evită stilurile inovatoare, preferându-le, în mod evident, pe cele consacrate și cunoscute de publicul larg. Totuși, *realismul* kitschului e fals: deși pare a se construi cu instrumentarul reprezentării realiste, kitschul nu descrie lumea cum este, ci cum ar vrea oamenii să fie, sau constantele unei lumi de care lor le este frică. Iar cea de-a treia trăsătură, *Kitschul nu îmbogățește substanțial cunoașterea noastră despre subiectul descris*, atinge miezul periculos al acestui fenomen. Multiplicare de obiecte drăguțe motivată de obținerea unei satisfacții imediate, kitschul eșuează tocmai unde arta adevărată excelează; căci redundanța lui constitutivă amenință efectele estetice ale artei adevărate. Un obiect de artă este valorizat pentru calitățile lui estetice, nu pentru subiectele tratate. Dar reușita kitschului nu este o consecință a manierei de tratare, ci a temei propuse publicului; ea este astfel anterioară și în afara efortului creator. Deci, oricât de mult și-ar propune, oricâte măști înșelătoare și-ar pune, câtă vreme receptarea lui ignoră tocmai strategiile artistice, kitschul nu poate fi artă.

Analizând kitschul cu instrumentarul esteticii, observăm că el eșuează spectaculos de, cel puțin, două ori: nu reușește să-și ia consumatorul drept partener în decodarea convențiilor estetice, căci acesta rămâne agățat de realitate; pe de altă parte, la nivelul emoției estetice, nimic nu se modifică în consumatorul de kitsch, căci acesta nu a făcut nicicând pasul înainte spre a intra în dialog cu obiectul estetic. Experiența estetică, ca tip special de trăire și/sau modalitate de cunoaștere și intuire a lumii și a frumosului, e absentă. De aceea kitschul rămâne captiv în propria solitudine (la fel și receptorul său), fiind, cum spune Karsten Harries, *monologic* (Harries, 1979:80).

Investigația etică a (anti)esteticului kitsch pare a fi împotriva regulilor evaluării artistice; și totuși, implicațiile profund imorale ale kitschului sunt strâns legate de eșecul său estetic. Unde arta nuanțează, kitschul simplifică, unde arta individualizează, kitschul uniformizează. Analiza estetică a kitschului presupune focalizare, în vreme ce o abordare estetică presupune extinderea spre contexte. Dacă obiectul kitsch, ca sumă de atribute distincte, nu se pretează unei analize etice, de vreme ce el devine obiect de investigație formală și semantică pentru estetică. Dimensiunea etică a kitschului ar sta astfel mai degrabă în profilul producătorului și al consumatorului, în omul kitsch, nu în obiectul kitsch. Și mai ales în efectele lui nocive, la nivel individual și colectiv. Căci consumul de kitsch duce la simplificarea aperturii sentimentului și a unicității (inclusiv de exprimare) a acestuia. Cum spune Robert Nozick „kitschul generează un simulacru al emoției, ce erodează și degradează capacitatea de a simți acea emoție.” (Nozic, 2015: 366) Astfel, banalizarea sentimentului și clișeizarea emoției sunt printre cele mai grave consecințe colective ale kitschului. Într-un fel, kitschul transmite mesajul că iubirea înseamnă doar o serie anume de gesturi (petale de trandafir, cereri de căsătorie la malul mării etc.), că fețele copiilor trebuie și ele să respecte anumite standarde de gingășie și drăgălășenie etc. etc., înmormântând astfel originalitatea și uniformizând sentimentul.

Kitschul e rău pentru că e minciună. Se vinde și se consumă drept artă, deși nu asta este. El e parte a unei rețele fundamentate pe înșelăciuni. Nimic și nimeni nu este ceea ce pretinde a fi în această schemă ce include producători, consumatori și obiecte. Raportat la mecanismele creatoare dezinteresate, la pasiunea ce animă artiștii adevărați, producătorul de kitsch stă sub semnul mercantilismului. Reciclând clișee, el manipulează dorințele publicului și livrează tipul de artă ce se cere. Acțiunile sunt motivate de considerente financiare și preferă rețetele sigute. La polul receptării, consumatorul ar vrea să aibă preocupări artistice, dar nu e dispus să investească prea mult timp (uneori și bani) în acestea, așa că, pe principiul eficienței, alege o (anti)artă care să îi ofere acel simulacru de trăire estetică. Ambii dau dovadă de imoralitate, dar nu aici stă, de fapt, sensul profund al răului produs de kitsch.

Într-un articol ce chestionează dimensiunea profund vătămătoare a kitschului, *Why Should Be Afraid of Kitsch?*, Karsten Harries vorbește despre o anumită dispoziție, un ethos care încurajează producerea și receptarea aceste antiarte. Lucrurile își etalează complexitatea, căci nu prostul gust artistic este de condamnat, ci eșecul moral. Consumatorul vrea să fie înșelat, refuză să se deschidă spre complexitatea vieții, refugiindu-se în clișee și stereotipii ce-i asigură o fericire contrafăcută, iar producătorul kitschului oferă drept real ceea ce știe că este fals. De fapt, sensul profund al răului produs stă în chiar modul în care manipulează așteptările colective, prin faptul că pasivizează mulțimile,

anesteziindu-le spiritul critic. Nu întâmplător, mai toate regimurile totalitare au folosit cu mult succes această armă colorată și aparent inofensivă a kitschului pentru a perpetua o stare de apatie colectivă. Kitschul e nociv pentru că îndepărtează individul de nuanțele vieții, oferindu-o realitate contrafăcută.

În articolul *Kitsch and Contemporary Culture*, Bert Olivier prezintă și el o perspectivă mai degrabă îngrijorată asupra kitschului; dincolo de sclipici și de coloritul vesel, kitschul traduce tensiuni legate de amintire și sentimentalitate, de rememorare și nostagie. Kitschul neagă complexitatea vieții, tradusă mai ales în aspectele ei negative, acoperind-o cu „un strat de sentimentalism, iluzie și falsitate, ce funcționează ca un anesteziec sau, mai rău, ca un narcotic puternic, inducând o stare de stupeoare, generată de negarea acestor trăsuri inevitabile ale finitudinii umane.” (Olivier, 2003: 98) El întreține astfel iluzia unei lumi feerice, lipsite de durere și suferință. Consumatorul kitschului își trădează infantilizarea, tocmai prin acest refuz de a accepta faptul că lumea nu este doar zâmbet și culoare, doar drăgălășenie și happy-enduri. Se complăce astfel într-o stare de fericire artificial produsă și întreținută, o modalitate de a nega contondența realității.

Kitschul nu este doar artă de proastă calitate; defectele lui estetice au ample consecințe etice, la nivel personal și colectiv, și sunt simptomele unei umanități ce refuză complexitatea lumii. Kitschul imită arta, dar eșuează în a favoriza experiența estetică și în a prilejui în receptorul său apariția unor spații ale incertitudinilor creatoare. Tocmai pentru că lucrează cu certitudinile truismelor și ale convențiilor, kitschul e steril. El provoacă și întreține o fericire artificială, semn de anesteziere a spiritului critic și de domesticire a dorințelor. Iar spectacolul zgomotos și colorat al kitschului contemporan s-ar putea să ascundă tensionate tablouri ale neliniștii și nevrozei.

Bibliografie

- BINKLEY, Sam, 2000, *Kitsch as a Repetitive System. A Problem for the Theory of Taste Hierarchy*, în *Journal of Material Culture*, vol.5 (2), p. 131-152.
- GREENBERG, Clement, 1989, *Avant-Garde and Kitsch*, în *Art and Culture*, Beacon Press, Boston, pp. 3-21.
- HARRIES, Karsten, 1979, *The Meaning of Modern Art*, Northwestern University Press, Evanston.
- HARRIES, Karsten, 2007, *Why Should We Be Afraid of Kitsch?*, Nexus, nr. 47, pp. 127-147.
- KULKA, Tomas, 1988, *Kitsch*, în „British Journal of Aesthetics”, vol. 28, No. 1, Winter, pp. 18-27.
- NOZICK, Robert, 2015, în *On Kitsch: A Symposium*, Friedlander Saul, Sontag, Susan; Howe, Irving; Nozick, Robert; Kauffmann, Stanley; Goldensohn, Barry;... Salmagundi, summer, 2015.
- OLIVIER, Bert, 2003, *Kitsch and Contemporary Culture*, în *South African Journal of Art History*, volume 18, pp. 104-112, disponibil la https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/15012/Olivier_Kitsch%282003%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- RADOJIĆIĆ, Marjana, 2018, *The Aporias of Kitsch*, în SYNTHESIS PHILOSOPHICA, 65, 1/2018, p. 263-277.

TENDINȚE ALE POEZIEI DOUĂMIISTE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Dorina ROTARI
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The goal of the paper is to determine the paradigm shift in Romanian poetry in the Republic of Moldova after 2000. The research aims to identify the general directions and specifics of the new poetic sensibility, as well as the continuity / discontinuity between the so-called 2000 generation and 1980s poetry.*

Keywords: *contemporary poetry, generation 2000, authenticity, biographism, neo-Expressionism.*

Chiar dacă „douămiismul” este considerat un instrument critic provizoriu, o etichetă aplicată din comoditate sau inerție ce fixează doar coordonatele cronologice ale fenomenului literar contemporan, fără pretenția de a desemna o paradigmă estetică articulată, totuși discursurile exegetice recente au „clasicizat” deja generația 2000. Acest fapt nu anulează lipsa coerenței de grup a unor poeți cu personalități distincte și cu limbaje artistice diferite. În contextul pluralismului de voci specific acestei perioade, este relevantă aprecierea dată de Daniel Cristea-Enache, potrivit căreia „Generația 2000 pare mai mult un termen umbrelă, adecvat varietății de poetici și tendințe, pluralității de coduri artistice” (Cristea-Enache, 2009: 333).

Sunt amendate, totodată, unele dintre atributele poeziei douămiiste impuse în conștiința critică (mizerabilism, biografism, neoexpresionism, limbaj corporalizat ș.a.), observându-se gradul lor de generalitate și, implicit, posibilitatea de a fi aplicate la o multitudine de texte, chiar și unora din alte generații literare. Se atestă, așadar, mai multe aspecte controversate privind fenomenul literar douămiist, în speță, care este relația lui cu optzecismul, cum se manifestă continuitatea neoexpresionismului, în ce constă „noul realism” și biografism față de cel propus de generația '80 etc.

Pe fundalul numeroaselor dezbateri culturale, atestate, în special, după publicarea primei antologii douămiiste (Marin Mincu, *Generația 2000. Antologie*, Editura Pontica, Constanța, 2004), au apărut mai multe lucrări de sinteză ce explorează vastul teritoriu literar al anilor 2000. Între acestea, studiul Grației Benga (*Rețeaua. Poezia românească a anilor 2000*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2016) și recenta istorie literară a lui Mihai Iovănel (*Istoria literaturii române contemporane. 1990-2020*, Editura Polirom, Iași, 2021) sunt, prin excelență, expresia mentalității și ideologiei douămiiste, reconstituind fidel și credibil întreaga hartă a generației. Platforma valorică este constituită din autori reprezentativi, inclusiv din Republica Moldova (Dumitru Crudu, Alexandru Vakulovski, Miruna Vlada, Moni Stănilă, Ion Buzu ș.a.), fiind o dovadă certă că putem discuta despre un câmp literar comun și despre o sincronizare reală după generațiile postoptzeciste. În același context, exegetul Bogdan Crețu susține că „scriitorii douămiști basarabeni au dat nu o dată tonul, s-au fixat în avangarda mișcărilor poetice românești” (Crețu, 2018), câmpul literar fiind același, indivizibil, iar ideile răspândindu-se dintr-o direcție în alta.

Elocvent este și faptul că unul dintre primele manifeste douămiiste (*Manifestul fracturist*, 1998) este semnat de scriitori de pe ambele maluri ale Prutului, Marius Ianuș și Dumitru Crudu, care anunță orientarea împotriva constrângerilor estetice (a „negusturilor de idei depășite”) și primatul „autenticismului” și al „ingenuității”, ca trăsătură paradigmatică. Dacă fracturismul, disprețuind cotidianul (postmodern) și jocurile textualiste, se impune ca primul model de ruptură radicală față de optzecism, atunci criticul Radu Vancu optează pentru teza unei singure generații, cu două faze distincte, optzecismul și douămiismul, ambele mișcări reprezentând două extreme cronologice opuse ale aceleiași generații poetice, „coagulată în jurul unor poetici biografiste și tranzitive, cei din urmă transferând în registrul grav masivul proces de tranzitivizare inițiat de cei dintâi în registrul ludic și parodic” (Vancu, 2013).

Poezia anilor 2000 atestă o serie de trăsături, unele asemănătoare cu cele ale optzecismului: autobiografismul vădit, prozaismul expus pe larg, prolix, alteori concis, metaforic, limbajul tranzitiv, colocvial, influențat de mediu, caracterul visceral, naturalismul în descrierea exuberantă a corporalității, sinceritatea care confruntă tabuurile și le „digeră” ca pe un exercițiu vital ș.a. Spre deosebire însă de poezii optzeciști, „tehniști, ironici, ludici, livrești, textualiști și evazionști” (Mincu, 2007: 25), douămiștii promovează refuzul imageriei complexe, agresivitatea limbajului, ignoranța, implicarea în realitatea imediată și atitudinea subversivă în raport cu aceasta. De asemenea, renunțând la alura ludică, aceștia par mult mai serioși, „prea serioși, aproape amuzant de serioși” (Vancu, 2013).

Elementul cu adevărat novator al acestei generații este *autenticismul*, derivat din nucleul programatic al fracturismului. Tentați să confere o cât mai mare autenticitate scriiturii, douămiștii mizează pe experiență și pe întâietatea cunoașterii nemediate. Autenticitatea irizează din explorarea fondului biografic (cu tot mizerabilismul pe care îl implică), dar și din contactul direct al corpului cu realitatea, pulsionând o „metafizică a simțurilor”. Astfel, se conturează cele două direcții de bază ale

poeziei de la 2000, complementare și, până la un punct, convergente, care reprezintă, totodată, fenomene de continuitate literară: mizerabilismul (sau autenticitatea unui autobiografism brutal), prin care „douămiiști» împlinesc, în fond, sloganul autenticist-biografist al celor de la '80, la ei doar în parte realizat” (Pop, 2009: 27); și neoexpresionismul, cu rădăcini mai îndepărtate, dar afirmat pe fondul recuperării unor formule șaptezeciste (Mariana Marin, Angela Marinescu, Ion Mureșan) și nouăzeciste (Cristian Popescu și Ioan Es. Pop). În acest context, Al. Cistelecan observa, subtil, că expresionismul refutat și contestat de criticii optzeciști se întoarce deplin și se distinge prin *sentimentul crizei* și prin *limbajul intens corporalizat* care exprimă această criză. De remarcat și faptul că neoexpresionismul douămiiist înseamnă, în anumite situații, o gamă de sensibilități, frisoane, turbulențe, iar, în altele, o atitudine, anumite teme și un imaginar specific. Chiar dacă se definește printr-un imaginar violent, marcat de criză, ruptură, convulsie, spaimă viscerală, noul expresionism nu exclude gingășia, candoarea, proștețimea, ca veșminte ale epifanicului negativ.

Poezia douămiiistă din Republica Moldova atestă același eclecticism al orientărilor aflate în plin proces de coagulare. Se poate vorbi, în acest sens, despre o „rețea”, prin care se definesc mai multe tipuri de poetici: minimalistă, de notație, mizerabilistă, cu accente sociale, a a-poeticului, marginalului și banalului etc. Pe fundalul acestora se remarcă o serie de autori, printre care Ecaterina Bargaș, Aura Maru, Alexandru Cosmescu, Ion Buzu, Silvia Goteanschi, Maria Paula Erizanu ș.a., ce readuc substratul cultural-filosofic și sensibilitatea neoexpresionistă. Cum menționează Lucia Țurcanu, „această *promoție* anunță schimbarea de paradigmă, trecerea de la o poezie preocupată de notația experienței cotidiene la o poezie în care banalul se vrea raportat la afectul profund și la gândirea ce depășește limitele cotidianului, la trans-realul care umple cu sens existența de zi cu zi” (Țurcanu, 2016).

Violența, agresivitatea și tensiunea viscerală persistă în creația acestor autori, se observă însă o estompere subtilă a valențelor, o rafinare neoexpresionistă a viziunilor ce-și au sorginea totuși în suferință, în sentimentul precarității existențiale și în dezacordul eului cu lumea: „oprește-te doar să vezi cum / deasupra ta cerul / înghite păsările / e un îndemn să afli / câte trupuri au rămas / neatins în spatele tău” și că „panica ne-a tras deja / fermoarul peste creier” (*Panică*, Miruna Vlada).

De factură neoexpresionistă este și poezia Anei Rapcea, care configurează estetic un univers ontologic expus sub forma unor sentințe existențiale. Atât volumul *Dulceață de coarne* (2011), cât și cel mai recent *Când lumina se clatină* (2018), sunt o confirmare a faptului că poezia autoarei ține de combustia existențială, individualizându-se prin atmosfera dezolantă a lumii, prin surescitările și supliciile existențiale care se vor depășite cu vechile mijloace ale desuetului: „Mi-e dor de tine, aripă, să-mi zbor / tristețile și creierii odată; / să-mi spînzur, iată, noul meu amor / cu vechea mea eșarfă, demodată”. Înălțimile cosmosului reprezintă dorința împlinirii, a cunoașterii prin zborul ontic: „eu – nebuna / ce-și vrea pe-un deget soarele și luna”.

Poeta face incursiuni verosimile și în ființarea feminină, percepută ca o explozie de lumină în detrimentul materiei perisabile sub chipul dragostei respinse: „Iubesc și sunt un om fără pereche / (...) / Îți cos în vis cămăși înaripate / și-ți prind cercelul nopții la ureche, / (...) / Sunt steaua ce se-alungă după tine - / nesuferită, totuși te-nlumină”. Persistă însă incapacitatea de a trăi plinătatea ființei, de a întrezări îngerii și măiestatea cosmosului, existând meschin într-o lume rămasă pe dinafară, în timp ce „Dumnezeu întinde și măsoară timpul în spațiu, spațiul în timp”. Unica falie prin care se transcende destinul insurmontabil al ființei rămâne *visul*. Constituția ontică a umanului se desprinde și se întoarce în metafizic sub marca inconfundabilă a visării, acel circuit universal în care se fac schimburi de imagini, de experiențe, de existențe: „am cerut să văd ochii / ce m-au visat cu atâta intensitate”, visul – o ardere în două lumi paralele, o ardere „izvorâtă totuși din mine”.

În poezia neoexpresioniștilor douămiiști refuzul metafizicului transmundan este compensat de o „metafizică a simțurilor”, corpul devenind un mediator între eu și lume, un instrument care receptează dramele existențiale și le proiectează poetic. Criza eului și a identității se egalează, așadar, cu o criză a corporalității, percepută ca o alteritate a propriului sine: „eram doi în același trup / și ne înțelegeam de minune / ne înțelegeam așa de bine / că nimeni nu bănuia că suntem doi / într-un singur trup / ba chiar complet diferiți” (*Freud*, Ofelia Prodan).

Corporalitatea invocă trecerea de la dimensiunea metafizică la dimensiunea intimă a omului ca ființă biologică, fapt exprimat în mod brut și direct în versurile poetei Aura Maru: „încă nu / încă nu / se întâmplă nimic / în afară de lucruri / foarte viscerale” (*încă nu*) sau „parcă nu e totuna dacă mâna ta o să fluture / din valurile hudsonului / sau dintr-o mare de sânge de care ai fi avut nevoie / pentru că ai fost / în cel mai bun caz / o poetă viscerală” (*hudson*). Contactul cu lumea se realizează abraziv prin piele și duce spre interioritate. Limba corpului capătă o nouă estetică, răsturnând ordinea lumii percepută conceptual: „dacă vorbești limba cărnii să nu mai vorbești în cuvinte / dacă vorbești limba cuvintelor să nu mai doară” (*hudson*).

Miza douămiștilor pe experiență și cunoaștere nemediată se resimte și în cadrul autobiografismului poetic. Acesta schițează, pe de o parte, aluzia unei confesiuni subtile, iar, pe de altă parte, se postulează ca o salvare din neantul mundan, printr-o evaziune textualizantă în propriul eu, pentru redobândirea identității ființei în labilitatea existențială a lumii. Regăsim pregnant aceste manifestări în volumul *Cântece de la șase* al Ecaterinei Bargan, constituit din trei grupaje, cu poeme despre păpușile din copilărie, care respiră frenetic o dorință avidă de libertate, de regăsire a propriului sine în multitudinea de fapte și obiecte banale din jur. Observăm importanța vitală ce se acordă păpușilor: statutul de uvertură în fiecare grupaj, dar și semnalarea directă a influenței modelatoare pe care au avut-o păpușile asupra eului liric: „Suferea de claustrofobie, / când de fapt a fost martorul ocular / al întregii mele vieți”, devenind o „jucărie care face parte din mine” (*Sneg*).

La Maria Paula Erizanu, în volumul *Ai grijă de tine*, păpușile, jocurile, desenele animate au, mai degrabă, rolul păstrătorului de amintiri, care își jalonează prezența în universul copilăriei, impregnând totuși de o atitudine insurgentă, de revoltă: „Dar sunt și amintiri adevărate / când îți omori păpușa, îi arunci capul într-un coș de gunoi, / mâinile-n alta, picioarele pe fereastra mică de sus” (*Murga, Zorika, iPad-ul*).

În poezia Anei Donțu, autobiografismul capătă valențe gnostice. Cunoașterea de sine se reflectă în proiectarea obiectuală și explorarea altor măsuri de existență: „cine să-mi spună cum e pământul când îl arunci în groapă / cum e să fii un fir de ață și să atârni de paltonul cuiva / sau o jucărie de sub pat și să te acoperi de praf”. Interioritatea ambiguă dezlanțuie procesul de inspectare lăuntrică, evocând un univers liric brăzdat de mărcile confesiunii biografice: „mă așez cu ceașca / fierbinte în mâini / lumina de la 5 / dimineata / în care mă simt / mereu / caraghioasă”. Autobiografismul capătă însă și valențe existențiale, insinuând o spaimă împăciuitoare, înnăbușită în viața lipsită aparent de însemnătate, dar care conduce iremediabil spre moarte: „nu e chiar / o pierdere de vreme / am ieșit noaptea / să văd / ploaia de meteoriți / am privit cerul / 2 ore în șir / (...) / n-a fost chiar / atât de / fără sens / să stau / sub șuvoiul de apă / să mă întind pe terasă / și să curgă din mine / omul pe care îlucid / în fiecare zi”.

Concluzionând, putem menționa că apanajul definitoriu al poeziei douămiiste este libertatea de expresie, care conduce nemijlocit la persistența concomitentă a mai multor formule estetice. Realul, ficționalul, biografismul necenzurat și neoexpresionismul, alteritatea eului, sinceritatea extremă, minimalismul autenticist, mizerabilismul, visceralul, abolirea totală a granițelor reprezintă câteva dintre părțile constitutive ale acestui melanj. Neputința de a identifica deslușit orientările literare ale perioadei este consecința faptului că mișcarea literară douămiistă este una eclectică, aflată încă în plin proces de coagulare.

Bibliografie:

- BENGA, Grațiela, 2016, *Rețeaua. Poezia românească a anilor 2000*. Editura Universității de Vest, Timișoara.
- CREȚU, Bogdan, 2018, *Eugen Cioclea, maestrul din umbră*. Disponibil pe: <https://www.observatorcultural.ro/articol/eugen-cioclea-maestrul-din-umbra-i/>, accesat la: 10.09.21.
- CRISTEA-ENACHE, Daniel, 2009, *Timpuri noi*, Editura Cartea Românească, București.
- IOVĂNEL, Mihai, *Istoria literaturii române contemporane. 1990-2020*, 2021, Polirom, Iași.
- MINCU, Ștefania, 2007, *Despre starea poeziei, vol. 2: Douămiismul poetic românesc*, Constanța, Pontica.

- POP, Ion, 2009, „Douămiștii” împlinesc sloganul autenticist-biografist al celor de la '80”, in: *Vatra*, nr. 3, pp. 25-86.
- VANCU, Radu, *Optzecismul – Biedermeierul douămiismului?* Disponibil pe: <http://www.lapunkt.ro/2013/05/optzecismul-biedermeierul-douamiismului/>, accesat la: 12.10.21.
- ȚURCANU, Lucia, 2015, „Basarabeni și neoexpresionismul”. Disponibil pe: <https://revistavatra.org/tag/lucia-turcanu/>, accesat la: 2.10.21.

MANIERISMUL MACEDONSKIAN. PARADIGME HERMENEUTICE

OTILIA UNGUREANU
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract: *This paper aims to analyse the vision of literary criticism regarding the macedonskian Mannerism, observed at the level of Macedonski's human behaviour as well as at the level of his creative choices. The exegetical route which we followed highlights the observations of Tudor Vianu, G. Călinescu, Adrian Marino, Marin Beșteliu, Daniel Dimitriu, Vladimir Streinu or Ion Negoïtescu. This research brings together hermeneutic judgments in order to build an overview on Macedonskian life and creation, thus validating the proximity of the particularities of the two dimensions, one existential and the other artistic, of the features of Mannerism.*

Keywords: *Alexandru Macedonski, Mannerism, Dandy-ism, artificiality, singularity need*

Prezentul text aduce în discuție viziunea criticii literare cu privire la *manierismul macedonskian*, observat atât la nivelul atitudinii omului Macedonski cât și la nivelul opțiunilor lui creatoare. Traseul exegetic urmărit pune în valoare observațiile lui Tudor Vianu, G. Călinescu, Adrian Marino, Daniel Dimitriu, Vladimir Streinu, Ion Negoïtescu sau Marin Beșteliu. Cercetarea de față reunește judecăți hermeneutice în scopul construirii unei imagini de ansamblu asupra vieții și operei macedonskiene, validând astfel apropierea particularităților celor două dimensiuni macedonskiene, una existențială și alta artistică, de trăsăturile *manierismului*.

Prima viziune critică pe care am luat-o în considerare este cea a lui **Tudor Vianu**. Criticul decriptează universul macedonskian, folosind firea poetului ca pe o *cheie a creației* (Vianu, 1973: 476). Discutarea imaginii omului, a detaliilor ce compun ființa sa exterioară, primește astfel un loc important în studiile critice inițiate. Observațiile lui Tudor Vianu aduc în discuție pentru prima dată gusturile excentrice ale poetului, plăcerea pentru construirea propriului *sine*, atenția detaliilor ce compun garderoba sa prin care se traduce încercarea de a plasa în atemporalitate propria imagine:

„La festivalurile literare pe care le organiza uneori, Alexandru Macedonski apărea într-o redingotă de catifea neagră, pantaloni cenușiu ce se strâmtau către gleznă și care petreceau pantofilor de lac *souspied-uri* de mătase; o cravată albă tip *Le Bargy* îi acoperea în falduri tot pieptul. Cu acest costum, Macedonski voia să reînvie eleganțele defuncte ale saloanelor de la 1830.” (Vianu, 1997: 39).

Vianu observă că preocupările lui Macedonski depășesc sfera intereselor lui literare, căci poetul vorbește despre psihologia umană sau despre probleme politice, face ipoteze în ceea ce privește materialitatea luminii sau a existenței sufletului după moarte, discută despre puterea pietrelor prețioase, având opinii dintre cele mai ciudate indiferent de domeniu (Vianu 1997: 39-50). Această dorință acerbă de a se impune, disponibilitatea intelectuală și creatoare trădează „tendința de a cuceri puterea și gloria” (Vianu, 1973: 464), forță ce domină întreaga existență macedonskiană. La nivel creator nuanțele baroce, accentul social, dualitățile, imaginile lugubre ale morții, macabrul și senzualitatea, cultul virilității sau fantezia descrierilor actualizează veleitarismul și hedonismul poetului, vocația mirajelor și disprețuirea realului.

Macedonski este în viziunea criticului în primul rând o mare personalitate, un temperament vitalist, o psihologie umană interesantă, o individualitate demnă de analizat ca exercițiu pregătitor

pentru cercetarea operei. Biografia poetului, marcată de inegalități și contraste tipice, este în mare măsură responsabilă pentru tonalitățile pe care le capătă opera. Această idee, acceptată deopotrivă de către hermeneuți, este consacrată ca nuanță definitorie a creației.

G. Călinescu reprezintă una dintre vocile critice care aprobă această uniune perfectă a celor două dimensiuni identitare și, intuind modernismul macedonskian, observă solemnitatea dantescă, exotismul asiatic, inspirația byronică, stilul rococo sau orgia senzațiilor ce amintește de D'Annunzio (Călinescu, 1992: 199-204). Aceste particularități creatoare sunt gestionate de psihologia *geniului damnat*, văzută ca cea mai importantă caracteristică a modului de *a fi* macedonskian.

Macedonski îmbrățișează destinul tragic al omului superior în mod conștient, acceptându-l ca *semn al excepției*. Poetul se lasă consumat de „psihoza de persecuție”, pozând permanent ca geniu neînțeles printre contemporani (Călinescu, 1992: 200). Separarea de lume, trasarea unor granițe clare între conștiința sa superioară și gândirea omului de rând creează multe contradicții și plasează identitatea macedonskiană între *genial* și *ridicol*. Portretul spiritual al poetului stă sub semnul *fatalității geniului*, iar nuanțele creatoare și individuale – nestatornicia, mania persecuției, plăcerea deziluziei, vizionarismul, acrobațiile imitative, ecourile străine – sunt instrumente folosite pentru autoconsacrare (Călinescu 1997: *passim*), fiind ecouri evidente ale acestui sistem moral ce gestionează formele singularității.

Complexul genialității – așa cum îl numește **Marin Beșteliu** – este strâns legat de cel al *modernității* împreună definind „acele manifestări prin care postura excepțională a poetului își făurește situații complexante, menite să-l pună în lumină: pioneratul absolut, autoritatea de magistru, notorietatea exemplară, privirea superioară față de contemporani (Beșteliu, 1984: 13). Confeșiunea de credință a spiritului macedonskian, crezul artistic și identitar, se raportează permanent la nevoia *unicității*. Artificialitatea trăirilor și atitudinea emfatică impun un *sine construit*, purificat de flăcările arzătoare ale mirajului. În acest sens, o perspectivă critică integratoare, cea mai complexă dintre cele care au fost realizate asupra vieții și operei lui Alexandru Macedonski, care consacră permanent figura poetului și a omului este realizată de către **Adrian Marino**.

Criticul îl prezintă pentru prima dată pe Macedonski *complet*, reunind în primul volum critic biografia și toate trăirile contradictorii individuale, iar în cel de-al doilea judecăți de valoare în ceea ce privește opera sa integrală. Imaginea totală a *omului* se creează în jurul nucleului său reacționar și a spiritului său antifilistin. Observațiile care subliniază *dandy-ismul* macedonskian centrează cele mai intense atitudini umane:

„Că fericirea are nevoie pentru a se înfăptui de bunuri exterioare potrivite, acesta este un principiu străvechi, înscris și în *Etica nicomahică*. Ele lipsindu-i, Macedonski și le dobândește pe cale imaginară, de unde la poet invenția unei vieți artificiale, începând cu propria sa persoană. Nevoia de singularizare îl împinge mai întâi, în materie de îmbrăcăminte, la lux și dandism, și el începe să privească eleganța vestimentară drept un simbol al superiorității intelectuale. Asemenea unor scriitori celebri, anteriori și contemporani, poetul simte nevoia punerii în acord a înfățișării fizice cu lumea scunsă a gândurilor, dezvăluind gustul distincției în podoabe, pe măsura fineții și a perfecțiunii morale, la care se ridică. [...] În opoziție cu platitudinea burgheză, el revendică prin semne vizuale, exterioare, eleganța și finețea interioară a spiritului, și Macedonski a fost neîndoielnic un astfel de *dandy*, cu observația că el a citit tablele legii în felul său, balcanic.” (Marino 1966: 386).

Lipsit de mijloacele ce l-ar ajuta să-și pună în practică imaginația luxuriantă, Macedonski cedează tentației mirajului și își *redefinește* viața prin supralicitarea notelor existențialiste ce-i pun în valoare ființa, scoțând-o din anonim. Pendularea între real și fantezie, gusturile extravagante, conștiința superiorității, nevoia individualizării, dar mai ales capacitatea de „punere în scenă” a propriei iluzii și artificialitatea existenței apropie imaginea poetului de cea a *dandy-ului*. Viața și opera, ca ansamblu *simbiotic*, se completează și se pun în valoare. Dimensiunea *fantastă* a vieții și *realitatea brută* proiectate la nivel creator contribuie la autentificarea unei noi tipologii psihologice, construită la granița dintre *terestru* și *metafizic* – *macedonskianismul* ca *mod de a fi* (Marino, 1967: 730). Această *formulă organică* unică, intuită de Marino, corespunde particularităților psihologice și creatoare *manieriste*, care mizează pe principiul ambiguității celor două forme de existență.

Egocentrismul macedonskian accentuează metamorfoza realului și subiectivizarea creației. Acest conflict fundamental dintre *determinism* și *eteric* „spiritualizează” trăirile individuale macedonskiene și proiectează la nivel creator ambivalențele universale:

„Nimeni, poate ca Macedonski, determinat în acest sens de întreaga sa structură, formație și condiție de viață, n-a formulat în alți termeni mai înalți și mai dramatici conflictul de mari proporții între idealitate și realitatea materiei; nimeni dintre scriitorii noștri n-a avut conștiința mai tragică a acestui antagonism de esență; [...] Alături de himeră și luciditate, apare elevația și prăbușirea, voința și fatalitatea, vitalitatea și extincția, revolta socială și setea de liniște, evadarea și regresivitatea. Originalitatea poeziei și operei sale stă tocmai în această oscilare și «dialectică» interioară permanentă, insolubilă, dramatică, în contraste, tensiuni și alternanțe structurale, în clarificări supreme și ambiguități subterane, insidioase.” (Marino 1967 : 732).

Adrian Marino completează acest tablou identitar, identificând și alte dominante creatoare – ezoterismul, cultul frumosului, picturalitatea exotică, instinctualismul, stilul și masca damnării, plăcerea *surprizei* și a răsturnărilor de situație, viziunea *dantescă*, intelectualismul, *bovarismul*, vitalitatea, aprinderea *incandescentă* a simțurilor, *cruzimea impudică*, utopia și paradoxul, originalitatea și imitația, satanismul, muzicalitatea, ocultismul magic – sau existențiale – nonconformismul social, diversitatea preocupărilor, conștiința superioară, gustul pentru șocant sau grandilocvența (Marino 1967: *passim*).

Termenii cheie, cu ajutorul cărora criticul construiește această *fizionomie* macedonskiană, corespund atitudinilor *manieriste* ce valorizează instabilitatea creatoare, contradictoriul, melancolia saturniană, multilateralitatea trăirilor, excentricul sau bizarul. *Dualitatea* rămâne una dintre elementele centrale ale interpretării omului și creatorului. Această contradicție structurală între cele două moduri de *a fi* și forța cu care himericul s-a inserat realității este observată și de către **Valdimir Streinu**. Îndrăznala și pedanteria, complexul singularității și hipersensibilitatea afectivă, extravaganța atitudinii și vocația mirajelor constituie câteva dintre particularitățile macedonskiene spre care criticul își îndreaptă atenția. „Evocat prin alții” portretul individual al lui Macedonski ar putea fi suprapus felului în care și-au conceput viața unii dintre cei mai cunoscuți *manieriști* europeni:

„Macedonski plimba printre contemporani un fel de conștiință superioară; mai mult decât o avea, îi plăcea cu deosebire să o plimbe. La închipuirea deșartă că descindea din neam de voievozi slavi, care îi sugerau dreptul său de a conduce și datorită de a combate, el adăuga așadar o noblete nouă, pe aceea, de cult închis, a poeziei, simțindu-se liber astfel să fie nemăsurat de mândru. Un fel de blazon imaginar compus din spadă și condei, ca ornamentație simbolică era superstiția lui cea mai cumplită și ea îi comanda extravaganța atitudinii, toaleta de muschetar al Iluziei, parada de sine. Dacă ar fi să-l evocăm prin alții, am spune că felul de viață al unui Barbey d’ Aurevilly, Moréas, D’ Annunzio sau Marinetti ne apropie de singularitățile lui.” (Streinu, 1975: 130).

Criticul completează această imagine pe care o numește a „eroului nerealizat” – căci viața poetului a fost presărată de eșecuri –, iar Macedonski este văzut ca „un Moréas fără tradiția, pe care s-o împrăpăteze, ca un Barbey d’ Aurevilly fără acel «ancien régime», pe care să-l apere, ca un Marinetti fără cuvinte în libertate și mai ales ca un D’ Annunzio fără un Fiumé.” (Streinu, 1975: 130). Poetul, care își *regizează* propria existență, manipulând-o pentru a se potrivi impresiei superioare despre sine, trăiește drama eșecului și a neacceptării. Opera conține aceleași contradicții umane și completează *modul de a fi* macedonskian:

„Un romantism de tip byronian, care naște semeția și demonismul, un altul lamartinian, înălțându-se ca aburii dimineții din peisaj, unul apropiat de al lui Hugo, grandilocvent și filozofant, iar altul mai reținut, pictural îndeosebi și exotic în felul lui Gautier, în sfârșit, un romantism aproape sintetic e silit să conviețuiască, în impresia cititorului, destul de contrazicător cu formalismul parnasian al unui Hérédia, D’ Annunzio, cu entuziasmul instrumentalist al lui Ghil, cu tendința modernilor la noutatea ostensibilă și în general cu mai toate caracterele istorice ale poeziei.” (Streinu, 1975: 132).

Multivalențele operei corespund nestatorniciei vieții, cuprinzând toate tendințele de asimilare a spiritului modern și, cu siguranță, tendințele de depășire a propriei activități creatoare. *Poet al*

mirajelor și individualitate *problematică*, Macedonski preia multe dintre extravaganțele unor creatori europeni, asimilând în același timp în mod voit și conștient și tehnici creatoare. În acest sens, **Daniel Dimitriu** observă că în ceea ce privește creația „prin tot ceea ce recuperează, respinge sau asimilează, poetul se creează pe sine, așa cum a vrut să fie – unic, inconfundabil” (Dimitriu, 1988: 280). Această imagine a poetului ce se *reconstruiește* pe sine, apelând la orice mijloace pentru a-și atinge scopul, actualizează ideea nevoii de singularizare a eului macedonskian. Creația este interpretată la rândul ei ca structură antagonică a *cultului puterii*, care își schimbă forma, dar niciodată scopul, acela de a domina:

„Întreaga poezie macedonskiană se organizează în jurul acestor tipuri de valori ale puterii, cărora le corespund două momente, două ritmuri de existență: unul activ, mereu agitat, marcat de contingent (de realitatea mereu schimbătoare a câmpului de luptă), eroic sau penibil, după împrejurări; celălalt – imperturbabil, calm-extatic suspendat în înalt, senin, expresie a supremației, a înșanjabilului (căci atotputernicia se crede nemuritoare).” (Dimitriu, 1988: 16).

Dorința de a-și impune autoritatea – atât la nivel individual cât și creator – sau *voința de putere*, așa cum o numește Daniel Dimitriu, ordonează reacțiile contradictorii ale omului și impulsurile eclecticice ale creatorului:

„Astfel, tema puterii ordonează ceea ce la o primă privire apare atât de contradictoriu, inexplicabil divergent și eclectic. Spiritul pătimaș, revolta, erosul dominant, ascensionalul, tentația formei perfecte, himera, ștergerea frontierei dintre realitate și închipuire, ca să nu mai vorbim de toate exagerările produse de megalomanie – sfidarea și disprețul, pierderea oricărui simț al proporțiilor reale și mistificarea deliberată – acestea și încă multe alte dominante sau trăsături ce complică în mod atât de bizar înfățișarea și structura creației macedonskiene atestă existența unei neslăbite *voințe de putere*, pentru a folosi celebra sintagmă nietzscheeană.” (Dimitriu, 1988: 16).

Acest inventar de atitudini creatoare și tensiuni umane reflectă structura identitară macedonskiană *problematică*. Forțând realitatea să se potrivească tiparului fantast, Macedonski își neagă destinul uman comun, aderând la existența extraordinară a *omului genial*, prin forța *voinței*. Exacerbarea sinelui, stridențele și bizareriile sau inconsecvența artistică trădează o structură morală dizarmonică, consumată de tensiuni și neliniști interioare. Este ceea ce observă și **Ion Negoitescu** atunci când afirmă că „incertitudinile nomade ale lui Macedonski mărturisesc despre existența dramatică a unei sensibilități ce nu se adecva împrejurărilor, străbătută de o neliniște care, din adânc îl împingea pe poet la extravaganțe adeseori penibile, la donquijotescul său conflict cu societatea” (Negoitescu, 1996: 66).

Ca o concluzie, ce reiese din judecățile hermeneutice enunțate mai sus, putem afirma că profilul macedonskian reflectă psihologia saturniană a omului *manierist*. Această validare critică se realizează în mare parte implicit, fără a se face legătura directă între atributele fenomenului *manierist* și constantele vieții și ale creației macedonskiene. O posibilă explicație pentru acest fapt ar putea fi legată de încărcătura depreciativă pe care conceptul o are încă la momentul realizării incursiunilor critice menționate.

Imaginea lui Macedonski reflectă în mod evident multe dintre tensiunile și dramele unei *naturi umane problematice*. „Fizionomia” macedonskiană este construită în jurul unor dominante – *spiritul reacționar*, *complexul modernității*, *psihologia geniului damnat*, *obsesia unicității*, *vocația mirajelor*, *voința de putere* –, iar dualitățile și contradicțiile apar ca proiecții ale acestora; viața și opera se confundă în timp ce manifestările bizare și atitudinile duse până la paroxism capătă „sens”, se lasă „înțelese” și primesc un loc important pe harta spirituală a identității. Astfel, considerăm că temperamentul macedonskian este cel care pune în valoare cel mai fidel practicile *omului manierist*, în timp ce opera rămâne în plan secundar, potrivitându-se acestui tipar doar prin anumite nuanțe. *Omul Macedonski* este o natură fantastă, ce configurează prin emfaza reacțiilor extrema artificialitate. El trăiește cu pasiune mistificarea *eului*, având un sistem propriu de valori ce corespunde naturii sale, care se dorește a fi excepțională.

Bibliografie:

- BEȘTELIU, Marin, 1984, *Alexandru Macedonski și complexul modernității*, Editura Scrisul românesc, Craiova.
- DIMITRIU, Daniel, 1988, *Grădinile suspendate*, Editura Junimea, Iași.
- MARINO, Adrian, 1966, *Viața lui Alexandru Macedonski*, Editura Pentru Literatură, București.
- MARINO, Adrian, 1967, *Opera lui Alexandru Macedonski*, Editura Pentru Literatură, București.
- NEGOIȚESCU, Ion, 1996, *Scriitori moderni*, Cuvânt înainte de Emil Hurezeanu, Antologie, postfață și notă bibliografică de Mihai Ungureanu, Editura Eminescu, București.
- STREINU, Vladimir, 1975, *Al. Macedonski. Cronica literară*, în antologia de texte critice *Biblioteca critică*, Antologie, prefață, comentarii, tabel cronologic și bibliografie de Fănuș Băileșteanu, Editura Eminescu, București.
- VIANU, Tudor, 1997, *Masca timpului. Schițe de critică literară*, Ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu Editura Albatros, București.
- VIANU, Tudor, 1973, *Alexandru Macedonski*, în *Istoria literaturii române*, III, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.

VOCILE EULUI AUCTORIAL ÎN *LETOPISEȚUL* LUI ION NECULCE

Ludmila USATĂI
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *The authorial self in works, including historiographical or factual ones, assumes different voices. The notion of polyphony admits that in one and the same statement there may be different points of view that are attributed to different sources. The ways of assuming several voices by the authorial ego from I. Neculce's Chronicle are varied: the integration of thoughts that do not belong to him, the simultaneous assumption of speech in the first and third person, the use of irony to say the opposite of what the speaker thinks.*

Keywords: *chronicle, speaker, polyphony, narrator, factual story*

De la o epocă la alta s-au schimbat comandamentele ideologice ale istoriografiei ca modalitate de reprezentare a memoriei colective, o variație considerabilă au cunoscut și modalitățile ei de relatare. Au rămas însă valide elementele coagulante, structuratoare ale operei, implicit ale celei istoriografice sau factuale, în care se înscrie și *Letopisețul Țării Moldovei*. Dintre cele mai importante sunt, în viziunea noastră, naratorul și personajul (personajele).

G. Genette face o distincție pertinentă a raporturilor dintre personaj și narator în discursul ficțional și cel factual. Exegetul se pronunță în favoarea ideii că „Disocierea dintre personaj și narator (N≠P) definește în mod evident, în ficțiune și aiurea, regimul narativ heterodiegetic, după cum identitatea lor (N=P) definește regimul homodiegetic” (Genette, 1994: 147), iar identitatea riguroasă dintre autor și narator (A=N) definește povestirea factuală. Dar, în același timp, G. Genette recunoaște că „nimic nu-l împiedică pe un narator identificat cum se cuvine și în mod deliberat cu autorul printr-o trăsătură onomastică [...] să povestească o întâmplare vădit ficțională” (Genette, 1994: 150).

Un punct de vedere asemănător este susținut și de Eugen Negrici. Cercetătorul nu ezită să utilizeze o terminologie modernă atunci când ia în discuție persoana care redactează o operă istoriografică, observând o dedublare, deoarece, opinează Negrici, „ea este autoarea a două acțiuni diferite, separate în timp: una constă în *a trăi* (a participa), alta în *a scrie* (a-și aminti povestea) [...] Cele două jumătăți tradiționale – actor și narator –, unite într-un *eu* echivoc, sunt de neconfundat într-o bună parte a cronicii lui Costin și în întreaga cronică a lui Neculce” (Negrici, 1998: 73). De fapt, în

Letopisețul Țării Moldovei al lui Ion Neculce atestăm un dublu statut al naratorului, ca locutor și ca actor, sau, în terminologia criticului literar Mieke Bal, „narator extern” și „narator-personaj” (Bal, 2008:41).

În acest context al naratorului, numit și subiect vorbitor, locutor sau enunțator, se reliefează problematica polifoniei literare, care, în opinia lui D. Maingueneau, „are în vedere raporturile multiple dintre narator, personaje, voci anonime (se zice) sau diferite niveluri stilistice” (Maingueneau, 2008: 28).

Noțiunea de **polifonie**, propusă de M. Bahtin și valorificată de O. Ducrot, admite că „același enunț poate să manifeste puncte de vedere diferite atribuite unor surse diferite” (Ducrot, Schaeffer, 1996: 354). În aceeași ordine de idei, Dominique Maingueneau vede polifonia, dezvoltată de O. Ducrot, ca „instrument de analiză pentru acele enunțuri în care în discursul aceluiași enunțator se fac auzite mai multe „voci” (Maingueneau, 2008: 168).

Aparent, polifonia poate fi raportată exclusiv la operele de ficțiune, în care este prezent naratorul heterodiegetic, omniscient și omniprezent, capabil să „citească sau audă” gândurile personajelor și să le expună într-un discurs raportat. Dar polifonia se poate manifesta și în operele factuale. Din această perspectivă, *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Ion Neculce este unul exemplar.

Cea mai accesibilă și cea mai la suprafață modalitate de asumare a diferitelor voci este introducerea în discursul naratorului a unor gânduri care nu-i aparțin: „...dar Miron logofătul dzicu să nu fie priimit la acel sfat, dzicându că s-au făcut multă vrajbă cu leșii și știindu și pe Petriceico-vodă că-i dus cu dânșii nu să vor pute răbda să nu sloboadză poghiaz¹”.

Credem că dzicu/dzicându este introdus de narator în enunț pentru a-i sugera receptorului că perspectiva prezentată asupra evenimentului legat de personajul Miron Costin nu-i aparține, ci e preluată din surse neidentificate. De altfel, *dzisu* poate să apară într-o situație când personajul poate fi identificat. Dzisulele vizirul: „Alegeți-vă un domnu dintre voi, pe cine va plăcē și veniți mâine dimineața să vi-l fac”.

O modalitate frecventă de a insera gânduri, opinii, expresii care nu-i aparțin naratorului, sunt ghilimelele – un indiciu pentru receptor că urmează o situație de comunicare pe care locutorul o reproduce din memorie sau din alte surse. Un exemplu elocvent este dialogul dintre Miron Costin și vizir: Atunce Miron au dzisu că „suntem noi, moldovenii, bucuroși să se lățască (imperiul otoman – n.n. L. U.) în toate părțile cât de mult, iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățască”. Atunci vizirul iară au răs și i-au dzis: „Drept ai grăit”.

Naratorul neculcean/eul auctorial neculcean își asumă diferite voci. În cazurile când locutorul care vorbește la persoana I, el se include în categoria personajului de acțiune:

„Pe cee vreme și eu, Ion Neculce vel-vornicu, eram tânăr postelnicu și mergem cu alți postelnici împreună, cu toiegeli a mână, pe gios, înaintea domnului”.

Într-un alt exemplu naratorul se disociază de statutul lui homodiegetic și produce un discurs la persoana a III-a:

„Iar la ace vreme, fiind Ion Neculce vel-agă, era rânduit de domnie de grijie pe sol la gazdă de cele ce-i trebuie”.

După cum observăm, subiectul vorbitor din *Letopisețul* lui I. Neculce se „scindează” în două instanțe:

1. În primul exemplu se reliefează un narator homodiegetic, subiectiv, prezent, care ne oferă niște amintiri dintr-o perioadă anterioară a vieții sale, venind cu anumite detalii ce persistă în memoria lui;

2. În cel de-al doilea exemplu atestăm un narator heterodiegetic, obiectiv, absent, capabil să se detașeze de propria persoană și să o privească de la o anumită distanță.

De fapt, prezența a două tipuri de narator demonstrează că, alături de locutorul/autorul discursului istoriografic, a mai fost „construită” o identitate care există doar în *Letopisețul*. Sau avem de a face cu cel puțin două voci ale unuia și aceluiași subiect vorbitor. Mai mult decât atât, instanța narativă a *Letopisețului* lui Neculce, amintind în mai multe rânduri în text despre sine la persoana a III-a, disoci-

¹ Poghiaz – incursiune (în țară străină), de obicei cu scopul de a prăda.

ază, credem, intuitiv, personajul care a trăit evenimentele de naratorul care le relatează și interpretează sau, expresia exegetului, „**omul** cu stare civilă, cu o familie, cu sănătatea lui etc. și **scriitorul** care există în sânul instituției literare” (Maingueneau, 2008: 172).

Un alt element ce ne permite să punem sub un semn de întrebare „unicitatea subiectului vorbitor” este **ironia**, (dar și o mulțime de **alți tropi** utilizați) deoarece ironia constă în „a spune contrariul a ceea ce gândim sau a ceea ce dorim să lăsăm să se înțeleagă, prin luarea în derâdere fie comică, fie serioasă” (Apud Maingueneau, 2008: 172). Astfel în ironie poate fi tatonat un alt punct de vedere care este diferit de cel al locutorului. La fel putem interpreta prezența figurilor de stil. Or, sensul enunțului întrețesut cu tropi poartă în sine un alt sens decât cel „literal”. Spectrul tropilor utilizați este foarte larg, de la epitet și comparație la metaforă și oximoron: „Au stinsu bine focul cu paie”.

În opera istoriografică a lui Ion Neculce se reliefează diverse cazuri de ironie ce expun, aparent, puncte de vedere care parcă nu-i aparțin naratorului oficial și care sunt constituite din elemente ce se exclud reciproc. În exemplele: „Bogate lacrimi era, cât s-audze glasul la cer...”; „Bogat bine și folos au rămas țării și de la Petriceico-vodă, pradă și foamete mare!”; „Ce bogat blăstăm era asupra lui Șeremet”, „Dar năroadele îl suduie și-l hitcăie¹ și arunca cu pietri și cu lemne după dânsul. Și cu această cinste frumoasă au ieșit Dumitrașco-vodă din Moldova”. „Bogăția” și „binele” au o conotație negativă, evidențiind „prada”, „durerea” și „foametea” ce dominau în țară. În cazul „bogatului bles-tem” se accentuează gravitatea situației în care este personajul Șeremet.

Domnitorul Dumitrașco Cantacuzino este un personaj pe seama căruia cronicarul ironizează din plin. În cele două domnii a fost „un om nestătător² la voroavă, tălpiz³, amăgitor, geambaș⁴”. Dar defectul major al domnitorului era frica și imaginea cu care îl asociază pe acesta este sugestivă: „Cu piele de iepure la spate”. Ținând cont de comportamentul nedemn al domnitorului, de lipsa de integritate morală a personajului Dumitrașco Cantacuzino, naratorul alege, în spiritul lui C. Fontanier, „să spună contrariul a ceea ce gândim sau a ceea ce dorim să lăsăm să se înțeleagă” (Maingueneau, 2008: 179). În acest caz, locutorul împinge ironia până la sarcasm. Or, „suduital”, „hitcăitul”, „aruncatul cu pietre și cu lemne” pot fi interpretate ca o „cinste frumoasă” ce l-au însoțit pe Dumitrașco Cantacuzino când a părăsit Moldova.

Exegeții acceptă prezența proverbelor drept o manifestare a polifoniei. Prin utilizare de proverbe subiectul vorbitor se conectează la înțelepciunea de milenii a poporului nostru. Mai mult decât atât, cercetătorii în domeniu văd proverbele nu doar ca niște reguli de conduită care s-au constituit pe parcursul secolelor, ci și ca o moștenire culturală a trecutului. „Ca parte a culturii populare tradiționale, opinează paremiologul I. Cuceu, proverbele plăsmuiesc metaforic și concis experiența umană, constituind o parte semnificativă a reprezentărilor sociale” (Cuceu, 2006:).

În *Letopisețul* lui Ion Neculce, se știe, elementul paremiologic este unul important. Locutorul selectează proverbe cu un puternic mesaj educativ. Atunci când consideră că prin utilizarea doar a unui singur proverb nu va putea obține rezultatul scontat, Neculce încearcă să convingă receptorul prin folosirea a trei proverbe, așa cum se întâmplă în fragmentul următor: „Paza bună trece primejdia re, mielul blând sughe de la doo maice, capul plecat nu-l prinde sabia”. După cum observăm, proverbele păstrează amprenta timpurilor „demult apuse”, dar, în același timp, transmit un mesaj didactic cu valoare general-umană.

În concluzie, menționăm că *Letopisețul Țării Moldovei* al lui Ion Neculce, deși a fost elaborat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și se înscrie în categoria operelor factuale, poate fi analizat/cercetat cu ajutorul instrumentariului modern. În acest sens, polifonia ne permite să reliefăm complexitatea naratorului, să descifrăm raporturile dintre autor/locutor, personaje, voci anonime care reprezintă puncte de vedere diferite.

¹ Hitcăi – a alunga, a fugări.

² Nestătător – nestatornic;

³ Tălpiz – viclean, intrigant;

⁴ Geambaș – intrigant, înșelător;

Bibliografie:

- BAL, Mieke, 2008, *Naratologia. Introducere în teoria narațiunii*, Editura Institutului European, Iași.
- CUCEU, Ion, 2006, *Dicționar de proverbe românești*, Editura Litera Internațional, Chișinău-București.
- DUCROT, Osvald, SCHAEFFER, Jean-Marie, 1996, *Noul dicționar al științelor limbajului*, Editura Babel, București.
- GENETTE, Gerard, 1994, *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*, Editura Univers, București.
- MAINGUENEAU, Dominique, 2008, *Lingvistică pentru textul literar*, Editura Institutului European, Iași.
- NEGRICI, Eugen, 1998, *Narațiunea în cronicile lui Gr. Ureche și Miron Costin* (ed. a II-a), Editura DU STYLE, București.

REFORMA TEXTUALĂ ȘI METADISCURSUL LA EUGEN IONESCU ȘI DOI PRECURSORI, I. L. CARAGIALE ȘI URMUZ

Oana ZUGRAVU (CORNEANU)
Universitatea „Ștefan cel Mare”,
Suceava, România

Abstract. *In the present study, we aim to demonstrate the interferences between the universes of the three writers, mainly the existence of a component not only common to the three but also reforming, namely their appetite for the world of the text, of the metadiscourse, which ends up surpassing the content embedded in symbols/ in signs and practically becomes a parallel, autonomous world. This textual metamorphosis, which belongs to the field of literalism, reveals, in addition to the author's discursive abilities, a certain frailty of the author in the face of the text that sabotages him, continuously creating itself. Not coincidentally, Eugen Ionescu anticipated, in his notes, the force of the scenic techniques that will overtake the content of the play, of the literary work. Prior to this new metamorphosis, however, is the text world that originated from a Hephaestus sometimes surprised at his own creations.*

Keywords: *reform, metadiscourse, metamorphosis, technique interferences*

Eugen Ionescu creează un teatru inovator care impresionează nu numai prin gravitatea mesajului – produs al simbiozei dintre *semnificant* și *semnificat*, dintre *ce* și *cum* –, ci, poate și mai acut, prin *tehnică*, prin *construcție*. Tehnica ionesciană relevă atât ineditul mișcării iconoclaste întreprinse de dramaturg, cât și altceva: o moștenire sau o filiație – *o paternitate* – care, emitem această ipoteză, se denudează în textele precursorilor săi, I. L. Caragiale și Urmuz. În acest studiu, ne propunem să demonstrăm interferențele dintre universurile celor trei scriitori și, mai ales, existența unei componente nu doar comune, ci reformatoare, și anume apetența acestora pentru *lumea textului, a metadiscursului*, care ajunge să-și depășească conținutul înglobat în simboluri/ în semne, devenind practic o lume paralelă, autonomă. Această *metamorfoză textuală*, care ține de domeniul *literalității*, dezvăluie, pe lângă abilitățile discursive ale autorului, și o anumită fragilitate a acestuia în fața textului care îl sabotează, *născându-se* continuu. Nu întâmplător, Eugen Ionescu anticipa, în notele sale, forța mijloacelor scenice care vor devansa conținutul piesei de teatru, al operei. Premergătoare acestei noi metamorfoze este însă *lumea-text* care se revendică dintr-un Hefaistos surprins uneori de propriile creații.

În general, exegezii care au analizat operele celor trei autori au subliniat anumite elemente comune care îi apropie din punct de vedere tematic și semantico-textual, precum: critica societății burgheze, vidul ontologic, revolta față de inautenticitate, față de formele perimate sau de tipare. Însă, dincolo de acestea, mai există o componentă foarte puțin dezvoltată în critica literară pe această axă, Ionescu-Urmuz-Caragiale, un *quelque chose* care își devoalează conotațiile în domeniul subversiv

al literalității: transfigurând artistic *o lume-spectacol*, cei trei reformatori creează, de fapt, *o lume-text*. Noi, lectorii, trebuie să urmărim nu atât structura și universul diegetic, cât structurarea textelor, construcția acestora, în sensul de *arhitectură* (opinie de altfel comună lui I. L. Caragiale și Eugen Ionescu). Și aceasta, pentru că mai puțin contează povestea în sine, *fabula*, și mai mult *discursul*, iar, în cazul celor trei, discutăm despre *metadiscurs* sau despre limbajul care se constituie ca text, devenind, astfel, autonom. Acest tip de discurs ne oferă *o lume în lume, un text în text* și ne impune un model de lectură diferit, o lectură activă, prin care lectorul inițiază *o re-lectură* și *o re-scriere* a textului. Creațiile celor trei implică cititorul, fără de care acestea nu se pot concretiza, nu numai tematic, semantic și simbolic, ci nici faptic, enunțiativ sau lingvistico-textual. De aici, putem dezvolta o nouă direcție de investigație, și anume aceea a *creației și a condiției creatorului*.

Astfel, Eugen Ionescu ar trebui *re-citit* prin cei doi precursori și la acest nivel, cel lingvistic, opera sa oferind arii de semnificație multiple – de factură avangardistă, dar și postmodernă –, ca urmare a noilor sensuri pe care le putem descoperi prin analiza metadiscursului și a intertextualității imanente acesteia. Iar, la rândul lor, ceilalți doi scriitori din cadrul axei prezintă *o metamorfoză*, prin *re-citirea* lor de după consacrarea lui Eugen Ionescu. Nu vrem să cădem în capcana de a spune că textele celor trei autori reprezintă totul, dar cu siguranță că o nouă lectură hermeneutică ne poate scoate din comoditatea unor clișee exegetice și ne poate dezvălui alte direcții de interpretare și insolite interferențe între operele autorilor care reprezintă punctul nostru de interes în cadrul acestui demers științific.

Eugen Ionescu duce cu sine alte două voci ale avangardismului românesc, ca într-o oglindă retrovizoare pe care, uneori, vrea să o închidă sau să o ignore. Bineînțeles, există și foarte multe diferențe între universurile artistice ale celor trei autori, dar, dincolo de ele, scopul nostru este să demonstrăm o anumită continuitate în discursul acestora și apetența lor pentru *reforma textuală*. Iar *metadiscursul* devine, într-un nou context, nu doar un element inedit care atestă valoarea operei autorilor în discuție, ci și o corespondență în timp a acestora, în spiritul reformei avangardist

Exegeza românească, de-a lungul aproximativ a trei decenii, îi asociază pe cei trei scriitori avangardiști, pentru a evidenția rădăcinile românești ale teatrului ionescian, pe de o parte, și pentru a devoala un nou sens operelor celor doi precursori, unul inovator, pe de altă parte. Aceste studii însă sunt puțin numeroase, chiar restrânse, comparativ cu cele dedicate exclusiv autorilor în discuție. Vom nota, în acest sens, meritul Alexandrei Hamdam care, în lucrarea *Ionescu înainte de Ionescu. Portretul artistului tânăr* – apărută inițial în limba franceză, la Peter Lang SA., Editions scientifiques europeennes, în 1993¹ –, după cum sugerează și titlul, realizează o prezentare a operei de tinerețe a autorului român, intrând aici articolele și eseurile literare ale acestuia, volumul *Nu*, poezia adunată în volumul *Elegii pentru fințele mici*, piesa *Englezește fără profesor*. Iar, mai ales în decodarea piesei de teatru, autoarea a căutat modele literare românești, realizând, în acest sens, o paralelă Eugen Ionescu – I. L. Caragiale, respectiv, Eugen Ionescu – Urmuz. Această paralelă a fost dezvoltată în capitolul *Precursori români Caragiale și Urmuz*, cu subcapitolele: *Eugen Ionescu și I. L. Caragiale față în față cu kitsch-ul și Antiteatrul și antiproza: Ionescu-Urmuz*. Meritul autoarei, pe lângă cel de a analiza opera românească a lui Eugen Ionescu, îndeosebi în contextul în care nu mai exista un studiu amplu dedicat perioadei românești a scriitorului, cu excepția celui realizat de Gelu Ionescu², este de a marca această înrudire a dramaturgului cu literatura română, mai ales cu cei doi reprezentanți menționați deja.

Un rol deosebit îi revine lui Eugen Simion, care, adunând eseurile, consemnările, articolele realizate în mai multe etape, creează un studiu – dacă nu exhaustiv și definitiv, măcar tinzând spre totalitate –, al operei românești ionesciene. Acesta se intitulează simbolic *Tânărul Eugen Ionescu*

¹ publicat, inițial, în 1993, la Peter Lang SA., Editions scientifiques europeennes, Berne, în limba franceză, reprezentând lucrarea sa de doctorat, cu titlul *Ionescu avant Ionescu. Portrait de l'artiste en jeune homme*, studiul a fost ulterior tradus și tipărit la Editura Saeculum I.O., în 1998, cu titlul *Ionescu înainte de Ionescu. Portretul artistului tânăr*.

² studiu ce reprezintă teza de doctorat a autorului, *Începuturile literare ale lui Eugen Ionescu*, publicată în 1989, la Heidelberg Winter; deși fusese trimisă la editurile românești tocmai din 1973, nu s-a reușit publicarea ei la noi decât în 1991, la Editura Echinoc, cu denumirea *Anatomia unei negații*.

și apare în trei ediții care prezintă diverse completări. Am avut în vedere ultima ediție, a III-a, de la Univers Enciclopedic Gold, 2012. În capitolele: *Englezește fără profesor, Sclipiri. Parodii urmuze, Ce datorează Eugene Ionescu lui Eugen Ionescu?*, criticul relevă legătura incontestabilă dintre opera franceză a dramaturgului și cea românească – a autorului investigat și a precursorilor săi. Pe lângă aceste două studii, vom mai aminti câteva eseuri, precum cel al lui Alexandru Paleologu, *De la Caragiale la Eugen Ionescu și invers*, inclus în *Spiritul și litera – încercări de pseudocritică*, Editura Cartea Românească, 2007. Aceste articole însă sunt restrânse și ca număr, și ca spațiu dedicat legăturii dintre cei trei scriitori în discuție.

Problema care se impune a fi dezvoltată în continuare este cea a prezentării scopului realizării studiului de față, în contextul dat, cel al legăturii dintre Eugen Ionescu și mediul literar românesc, respectiv al interferențelor și al corespondențelor, *al metamorfozelor* realizate în timp. Parcurgând volumul amplu al lui Eugen Simion, și nu numai, te poți întreba firesc dacă mai este ceva nou de spus, de argumentat. Într-adevăr, pe linia investigării strict a semnificațiilor operei românești sau franceze a autorului, se pare că deja s-a spus aproape tot, Eugen Ionescu beneficiind de o exegeză bogată. Însă, cel care creează un mit, *al rinocerizării, al teatrului absurdului*, va provoca întotdeauna interesul noilor cercetători, dacă nu în scopul confirmării mitului, de ce nu, al demitizării. Un mare autor va suscita mereu interesul, dincolo de temerile pe care ți le poate declanșa prezența unei exegeze bogate dedicate acestuia. În acest sens, lucrarea noastră propune o nouă abordare, care să fundamenteze axa mai puțin dezvoltată, Ionescu-Caragiale-Urmuz. Vom avea în vedere, după cum am formulat anterior, nu numai mesajul universului evenimential și simbolic, ci mai ales al celui textual, cu cele două componente, *meta-* și *inter-textual*. În acest sens, vom dezvolta o temă foarte puțin abordată în cazul relației lui Eugen Ionescu cu cei doi precursori, și anume, *condiția creației și a creatorului*. Dincolo de sau având în vedere *anxietatea influenței*, vom încerca să creăm, ca într-o diagramă Venn, *inferențele* (imediate și mediate) posibile, o consecință a conexiunilor dintre operele celor trei scriitori iconoclaști, fiecare prin raportare la perioada sau epoca sa, dar și la evoluția fenomenului estetic, în general.

Pentru a putea aprofunda această problematică, trebuie să avem în vedere, mai întâi, prezentarea opțiunilor textuale ale celor trei autori, fundamentul acestor opțiuni, urmând să desprindem ulterior punctele de confluență la nivel tematic și textual, dar și disocierile. Vom urmări mișcarea în dublu sens – în ceea ce privește încadrarea scriitorilor în anumite tipare –, problematica ce se impune ulterior fiind următoarea: *Cum îl citim pe Eugen Ionescu prin I. L. Caragiale și Urmuz? și Cum îi citim pe I.L. Caragiale și Urmuz prin Eugen Ionescu?* De aici, putem opina în continuare: *Ce devine I. L. Caragiale după consacrarăa lui Eugen Ionescu? Dar Urmuz? Ce devine, în acest nou context, Eugen Ionescu?* Terenul acesta de investigație este destul de minat, dar orice cale inedită pe care o descoperim ne poate aduce numai beneficii, de aceea și autorul acestui demers intră destul de timid, dar și motivat, pe acest nou teritoriu.

În linii mari, studiul propus va urmări surprinderea universului celor trei autori, de la opțiunea textuală sau viziunea estetică a acestora, până la receptarea critică asociată apariției textelor scriitorilor în discuție și, ulterior, impactului cultural avut de acestea, respectiv, interferențelor create și remarcate de exegeză.

Eugen Ionescu afirma: „*Eu însă nu mai puteam citi asta, fiindcă era rău scrisă. Înțelesesem literatura: că nu povestirea contează, ci, mai cu seamă, cum e scrisă, cum, adică, o poveste, oricare ar fi ea, trebuie să reveleze o semnificație mai profundă. Să-ți placă mai mult cum e scrisă o poveste, decât ceea ce povestește, acesta e semnul vocației literare*” (Ionescu, 1999: 22). Consider foarte importantă această opinie, deoarece ea poate fi interpretată ca o *ars poetica* ionesciană, prin care autorul deplasează accentul de pe *istorisit* pe *istorisire*, de pe *fabulă* pe *discurs*. Prin această schimbare a raportului, *povestea* își va dezvălui o *semnificație mai profundă*. Care este, atunci, semnificația *poveștii* și care sunt *modalitățile narării / dramatizării*? Eugen Ionescu spune povestea unui ins tragic aflat într-un univers angoasant, indiferent de natura lui – ontică, psihologică, istorică, culturală sau chiar textuală. Iar tehnicile pe care le folosește – șarja parodică, principiile contradictorii sau paradoxul, dislocarea, demitizarea, amestecul categoriilor estetice etc. – îi conturează un stil care a fost definit, pornind de la Martin Esslin și ajungând la Laura Pavel, de exemplu, prin

absurd, antiliteratură, antiteatru, avangardă, postmodernism.

După cum remarca Faust Brădescu, Eugen Ionescu „*face anti-teatru, dar nu o anti-lume*” (Brădescu, 2000: 24), pentru că, dincolo de tehnicile inedite utilizate, chiar bulversante, el creează, de fapt, *o lume*, care are două coordonate: *o lume-text* care este purtătoare alteia, *re-create*, prin transfigurare. Aceasta își dezvăluie un mesaj profund umanist, acela de a nu mai fi vulnerabil, în calitate de om și de creator; deci, *o lume în lumea-text*. Dar semnificația aceasta – mai profundă – se dezvăluie printr-o tehnică nouă, prin acel *cum revelator*. Pentru a fi înțeleasă opera unui autor precum Eugen Ionescu este nevoie de timp. El își asumă rolul de reformator. În același timp, și reticența inițială a criticii, conștient fiind de *vocația sa literară* și de faptul că vor apărea criticul, lectorul sau spectatorul potrivit pentru universul pe care îl creează.

Este oare original în această viziune cel care reprezintă, în opinia lui Nicolae Balotă, „*probabil, unul dintre ultimii avangardiști*” (Balotă, 1971: 424)? Adrian Marino – vorbind în sens larg despre modernitate – afirma: „*niciun fenomen modern nu implică o ruptură radicală, absolută de trecut*” (Marino, 2010: 179). În acest sens – Eugen Ionescu reprezentând, fără îndoială, modernitatea în teatru –, care este legătura lui cu trecutul literar românesc și care este gradul de asumare a acestui trecut?

Răspunzând la întrebarea inițială – *Este sau nu original Eugen Ionescu în această viziune asupra literaturii?* –, putem răspunde că nu este întru totul, deoarece ea a fost formulată anterior de unul dintre precursorii lui, și anume de I. L. Caragiale. De asemenea, multe dintre tehnicile utilizate în teatrul său, dintre care amintim: dezarticularea, paroxismul verbal, reificarea, aglutinarea de obiecte, comicul negru etc., sunt întâlnite mai întâi la cei care îi devin așadar precursori, la Caragiale și Urmuz. Demonstrarea acestei *paternități* va reprezenta de altfel scopul demersului nostru științific.

Bibliografie:

- BLOOM, Harold, 2008, *Anxietatea influenței*: Editura Paralela 45, Pitești.
- BRĂDESCU, Faust, 2000, *Lumea stranie a lui Eugen Ionescu*: Editura Majadahonda, București.
- CAZIMIR, Ștefan, 1988, *I. L. Caragiale față cu Kitschul*: Cartea Românească, București.
- CĂLINESCU, Alexandru, 1976, *Caragiale sau vârsta modernă a literaturii*: Albatros, București.
- CĂLINESCU, Matei, 2007, *A citi, a reciti. Către o poetică a (re)lecturii*: Polirom, Iași.
- CĂLINESCU, Matei, 2006, *Eugene Ionesco: teme identitare și existențiale*: Junimea, Iași.
- DIACONU, Mircea A., 2012, *I. L. Caragiale. Fatalitatea ironică*: Cartea Românească, București.
- GENETTE, Gerald, 1994, *Introducere în arhitect. Ficțiune și dicțiune*: Univers, București.
- HAMDAN, Alexandra, 1998, *Ionescu înainte de Ionescu. Portretul artistului tânăr*: Saeculum I.O., București.
- MANOLESCU, Nicolae, 2002, *Arca lui Noe*: 100 + 1 Gramar, București.
- MARINO, Adrian, 1973, *Dicționar de idei literare*: Editura Eminescu.
- MARINO, Adrian, 1969, *Modern, modernism, modernitate*: Editura pentru literatură universală, București.
- POP, Ion, 2000, *Avangarda în literatura română*: Atlas, București.
- RUSU, Anca-Maria, 2000, *Eugen Ionescu și Samuel Beckett în spațiul cultural românesc*: Timpul, Iași.
- SAUSSURE, Ferdinand, 1998, *Curs de lingvistică generală*: Polirom, București.
- SIMION, Eugen, 2012, *Tânărul Eugen Ionescu*: Univers enciclopedic gold, București.
- VIANU, Tudor, 1991, *Arta prozatorilor români*: Hyperion, Chișinău.
- URMUZ, 1996, *Pagini bizare*, Ediție îngrijită, cuvânt înainte și referințe critice Gheorghe Glodeanu: Panteon, Piatra Neamț.

ЮМОРИСТИЧЕСКОЕ ОТНОШЕНИЕ ОБЩЕСТВА К ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ И СТУДЕНТОВ

Nadejda DONȚU
Universitatea de Stat din Moldova,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract: *In the represented article we demonstrate how society in its humoristic manner interprets the activity of professors and students. This characteristic is realized in anecdotes, jokes, verses, songs, literary texts etc. It is commonly known that there exist some clichés in assessments of the intellectual qualities and activity of particular representatives of professional, ethnical, social and other groups and communities (military, police, scientists, Armenians, Estonians, odessans, blonde women and others). Using examples from anecdotes, jokes we attempt to show, which particular parts of our professional activity cause laughing reaction, perhaps not always a fair one, nonetheless - an indisputably existing one. The possibility to consider the material in various aspects, such as techniques for comic effect, professors' and students' attitude towards our reality, foreigners' attitude towards some specific rules of the Russian language taught in educational institutions, - all this allows us to present the analyzed phenomena great depth.*

Keywords: *преподаватель, студент, юмор, общество, отношение, анекдот, шутка..*

Широко известно, что преподаватели сеют разумное, доброе, вечное, а студенты, гимназисты и лицеисты прилежно учатся тому, как вырастить посевы и собрать урожай. Но серьезность этого занятия не мешает обществу со смехом, чаще всего добрым, относиться к нему. Это воплощается чаще всего в анекдотах, шутках, а иногда и в художественных произведениях. Нравственную и воспитательную роль смеха в данном случае трудно переоценить. С.Н. Акинфиев отмечает: «Под развлечением таятся идеи, которые через смех, любопытство или азарт направляют нас по определенному пути, воспитывают определенный тип людей, способных определенным образом действовать в определенных ситуациях» (Акинфиев, 2008: 3).

Методы и приемы создания комического при реализации данной тематики традиционны и знакомы филологам, журналистам, психологам, историкам, социологам.

Методы – сочетание несочетаемого, столкновение противоположностей (контраст), внезапность очередного хода, доведение рассуждения до абсурда, ирония, сарказм, игнорирование очевидного. Приемы – алогизм, каламбур (лингвистическая игра), парадокс, гротеск, имитация и т.д. (См.: Кучина, 2020: 1-9; Ремизов, 2016: 94-97; Сафонова, 2013, 474-478; Приемы комического, 2021; Дмитриев, 2010; Донцу, Калиновская, 2011: 8-9 и т.д.).

Тематика шуток и анекдотов очень разнообразна и всем знакома.

Во-первых, это порой полная противоположность оценивания ситуации преподавателем и студентом.

Студент: Ну и гад преподаватель попался! Я ему билет, как орех, щелкнул, а он вопросами долбил-долбил – и все равно пятерку (здесь и далее – по оценочной шкале Молдовы – Н.Д.) поставил. Преподаватель: Ну и тупой студент мне сегодня попался! По билету – ни в зуб ногой. Стал задавать наводящие вопросы. Еле-еле на пятерку его вытянул. Преподавателю всегда кажется, что он мало задает, а студенту любое задание кажется неподъемным. Студент несет громадную стопку. Люди спрашивают: Это литература к экзамену? – Нет, это списки литературы по темам, вынесенным на экзамен.

Преподавателей потрясает невежественность и лень многих студентов, а студентов – якобы глупость и отсталость, воображаемая дряхлость наставников, заторможенность, чрезмерная увлеченность своим предметом, оторванность от реальной жизни. Общество активно иронизирует над теми и другими.

Велик и могуч русский язык. На великом можно написать роман, а на могучем студент за минуту передаст его содержание. Завтра экзамен по русскому, думаю, сдаду. – Конечно, сдаёшь. Я еще так молод. Вот выйду на пенсию и закончу вторую книгу. – О, Вы пишете? – Нет, читаю. Вопросы преподавателя на экзамене: – О чем лекция? – Студент молчит. – Кто читал

лекцию? – Молчит. Наводящий вопрос: ты или я? Студентка: – Почему преподаватель решил, что я должна пополнить свой силикон? Меня не приняли в университет, я убедился, что туда принимают только по блату. Спросили, знаю ли я Пушкина, Лермонтова, Гоголя, а я ни скем из них не знаком. Что такое экзамен? – Беседа двух умных людей. – А если один идиот? – Тогда второй не будет получать стипендию. Экзаменующийся (шепотом): – Тань, в каком году отменили крепостное право? – В 61-м. – Но ведь в 61-м Гагарин уже в космос полетел!?

Молодого преподавателя фонетики спросили, что такое ЦК КПСС. – Набор глухих согласных, – ответил он. Наша преподавательница до сих пор уверена, что две полоски – это сказуемое. В отделении банка: – Стоять! Это ограбление! – Нет, – возражает стоящая в очереди женщина-преподаватель, – СТОЯТЬ – это глагол в инфинитиве. Педагог сошёл с ума, когда ему предложили вытереть сухое вино влажной салфеткой. Полиция задержала педагога Иванову, которая пыталась на вывеске слово ОБОИ исправить на ОБА. А вот пример из области черного юмора: Желая намекнуть, что пара кончилась, студент бросает в спину профессора топор. Тот, продолжая писать, выдергивает его и говорит: – Я же предупреждал: кому неинтересно, не приходите. Преподаватель: Недавно мне приснилось, что я читаю лекцию. Проснулся – действительно читаю. Студентка решила очаровать преподавателя миниюбкой, декольте и кричащим макияжем. Тот полюбовался и задает вопрос: – У Вас сегодняшняя ночь свободна? – Да, профессор. – Тогда хотя бы сегодня ночью поучите материал.

Но не будем пессимистами. В обществе передаются из уст в уста также шутки о том, что не стоит нарушать лингвистические нормы, что обкрадывают себя те, кто не любит читать, что в неловкие ситуации попадают те, кто не готовится к занятиям. Значит, социум понимает: знания просто необходимы для полноценной коммуникации. Хочется думать, что эти тексты придумывают и наши бывшие студенты, которые хорошо учились.

В Интернете встречаются по аватарке, а провожают по умению обособлять причастные обороты (вспомним гневные письма об орфографических ошибках певицы Ваенги – Н.Д.). – Как отличить филолога в толпе? – Если машет, то филолог, если махает, то не филолог. Геннадий не умел класть кирпич, но знал что его нужно писать без мягкого знака и именно класть, а не ложить – Здесь хорошо спиться. – По-моему, Ъ не нужен. – Нужен, я же это у бара в ночном клубе написал, а не в спальне.

– Как разозлить филолога? – НИ КАК, кроме как так написать, как я только что. – Какой же ты филолог, если в ответ на вопрос о том, кого зовут Владимир Владимирович, вспоминаешь только Путина!? Двое студентов заходят сдавать экзамен по английскому языку. Преподаватель говорит им: – Sit down, please. – Слушай, что он сказал? – Он тебе сказал: «Садись, даун».

Как правило, анонимные народные юмористы чаще жалеют незадачливых студентов. Но иногда ощущается сочувствие и к преподавателю, вынужденному равняться не на сильных, а на слабых подопечных.

После 30-ти мышцы ушей у преподавателей слабеют – лапша перестаёт держаться. Преподаватель: Ответ на 9 – если будете знать, кто автор учебника. На 8 – как называется учебник. На 6 – его цвет. На 5 – что сдаем. Поднимается один из студентов:

– Пошли, ребята, сегодня халява не прошла.

Высмеиваются и пародируются примитивные тесты.

Что смешалось в доме Облонских? Предлагаемые варианты: Всё. Ничего. Мой дядя самых честных ... Выбрать правильный вариант: правил, грабил, насилывал. Особенно интересны многослойные шутки. В следующей, например, и обыгрывается фразеологизм «Горбатого могила исправит, и звучит предостережение против смешения паронимов. Горбатый: Как удобнее носки одевать? Могила: Не одевать, а надевать.

Материальная сторона тоже не проходит мимо составителей анекдотов. Обычно подмечают малообеспеченность педагогов и основной массы обучающихся, но чрезмерную обеспеченность отдельных студентов. Кроме того, к сожалению, многие уверены, что все преподаватели обязательно берут взятки, так что и тема коррупции не чужда народному юмору.

Согласно И.Т. Фролову, «комическое – это категория эстетики, выражающая в форме осмеяния исторически обусловленное полное или частичное несоответствие данного социального явления деятельности и поведения людей, их нравов и обычаев объективному ходу вещей и эстетическому идеалу прогрессивных общественных сил (Фролов, 1981: 237).

Если на вас смотрят сочувственно, значит, вы студент. Раньше я был просто бедный студент, а теперь купил Словарь синонимов и стал еще и неимущим, несостоятельным и нищим. Надпись на двери приемной комиссии: экзамены отменены, все билеты проданы. Студента и декана в бурю выбросило на остров людоедов. Те решают: студента напоить, накормить и спать уложить, а (злобно): с этим будем разбираться. Папа рад, что сын поступил учиться в высшее учебное заведение. Звонит: –Сынок, я продам старый гараж и куплю тебе машину, чтобы ты на ней ездил в университет. Сын: – Папа, не надо, друзья ездят на автобусе, и я хочу, как все. Вскоре папа звонит опять: – Сынок, я продал дачу и купил тебе автобус, теперь будешь ездить, как все. У тебя в багажнике баран? – Нет, баран учится в университете, а это – взятка экзаменатору. Родители: – Максим, мы хотим купить дачу. Я сэкономлю на том, что брошу пить. Мама – на том, что будет покупать платья подешевле. А ты? – А я брошу университет, и не надо будет покупать экзаменационные отметки. Беседа преподавателей. Первый: – Если правительство не поднимает преподавателям зарплату, значит, считает, что они должны брать взятки. Второй: – Так тогда оно должно издать закон, чтобы студенты их давали...

Особая тема, касающаяся непосредственно преподавателей-русистов, – свойства и возможности русского языка, которые удивляют, а иногда и приводят в замешательство студентов-иностранцев.

Студент-китаец: – Приготовь мне опять картошку в депрессии. – Да не готовил я такую картошку! – Готовил, ты еще называл ее подавленной. Главные вещи в жизни – это не вещи. Я попросила: – Папа, переведи мне 100 долларов, и он перевел, но не так, как я хотела. – А как? – Он сказал: One hundred! Пабло, скушай еще тарелочку. И Пабло послушно захрустел фарфором. Подлокотник так называется, потому что он для подлых котов? Вася: Я икры съем. Джон: Зачем крыс есть, ведь они живут и питаются на помойке? Я забыл, как зовут твоего деда. Мультиокунь? – Нет. Гиперлещ? – Нет. Поликарп? – Точно. – Лена, как идут дела? – Еле-еле. – А что это значит? – Помаленьку, медленно. – Это значит, что ваши ёлки медленно кушают? Почему ЖРАТЬ, КАК СВИНЬЯ – это много есть, а НАЖРАТЬСЯ, КАК СВИНЬЯ – это так напиться, будто и не ел вовсе? Почему ОЧЕНЬ УМНЫЙ – это комплимент, УМНЫЙ ОЧЕНЬ? – издевка, а СЛИШКОМ УМНЫЙ!? – угроза? Там объявление, что женщина вяжет детские шапочки из шерсти родителей. Как это? Нет слова ЛОЖИТЬ в русском языке. – А как же ЛОЖЬ во спасение? Почему в русском языке утренняя – это мероприятие, дневник – тетрадь, вечерник – студент, а ночник – лампа? Почему безразличие в русском языке бывает цветное (фиолетово), геометрическое (параллельно) и музыкальное (по барабану)? Странное название у этого кишиневского кафе: «Половой зачаток». – Да нет, оно называется «Золотой початок». Нелогичная у вас терминология: глагол – это существительное, существительное – это прилагательное, и только прилагательное умеет быть самим собой.

В последних анекдотах появляются приметы нового времени..Это технические новшества, компьютерные термины, карантин и, к сожалению, табуированная лексика. Ничто так не поражает нас, преподавателей, как то, что сегодня не только юноши, но и девушки стали ругаться матом. Причем считают это нормальным, ждут того же от преподавателей и даже шутят на эту тему.

– Обвиняемый, почему Вы избili охранника? — Он не хотел меня пускать без маски.

– Однако надевать маску – это законное требование. – Но он потребовал ее ... ОДЕТЬ!!! – Д-а-а... Обвиняемый, Вы оправданы! Какие вопросы тебе задали на коллоквиуме? – Пи-пи-пи-пи.... – Не понял. – Это я себе слово дала, что больше не буду матом ругаться. Филолога можно узнать по специфической матерной лексике: только он может выругаться : «Ям-

бись оно хореем». Изобрели будильник под названием «Студенческий». Первые две минуты он звонит, как обычно. Вторые – имитирует рев реактивного двигателя при взлете. Студенты обычно вскакивают на третьем этапе, когда будильник матерится голосом декана.

Другая примета, подмеченная обществом, – это то, что студенты отвыкают думать, ищут готовые ответы в Инете, а порой неправильно понимают даже самые простые фразы. – *Сегодня я встал рано утром на зарядку. – И что, раздавил ее?. Почему ты это называешь рукописью? Это клавиатура. Почему нельзя оставить без запятой фразу кота ЖРАТЬ НАДОЕЛО СПАТЬ?* (более привычный вариант – КАЗНИТЬ НЕЛЬЗЯ ПОМИЛОВАТЬ) – *Минутку, сейчас поставлю на СМС-голосование.*

Итак. Современный юмористический фольклор, выражающий мнение общества, отмечает и достоинства, и недостатки, и болевые точки преподавателей и студентов (а также учителей и школьников) и их взаимоотношений. Прочитав черновик нашей статьи, студенты сказали: «Мы не такие». Пришлось им ответить, что мы тоже не такие, какими предстаем в некоторых шутках. Но на то и юмор, а иногда и сатира, чтобы задуматься, какими нас видят со стороны. Предполагаем, что интересно было бы сравнить, как эта тематика отражена в художественной литературе, например, у А.И. Иванова (Иванов, 2020) или Е. Г. Водолазкина (Водолазкин, 2014). Но это уже тема следующего исследования.

Bibliografie:

АКИНФИЕВ, С.Н., 2008, *Развлекательная составляющая современного российского телевидения* // Медиаскоп, вып. II, Москва.

ВОДОЛАЗКИН, Е.Г., 2014, *Дом и остров, или Инструмент языка*, Издательство АСТ, Москва.

ДМИТРИЕВ, А.В., 2010, *Социология юмора*. Издательство РАН, Москва.

ДОНЦУ, Н.Ф.; КАЛИНОВСКАЯ, С.В., «Языковая игра в фельетонах М.Н. Задорнова», в *Научная студенческая конференция*, Издательский центр МолдГУ, Кишинев, с.8-9..

ИВАНОВ, А.И., 2020, *Географ глобус пропил*, Издательство АСТ, Москва.

КУЧИНА, Т.Г., 2020, *Основные виды комического. Приемы создания комического эффекта в литературе и искусстве*, Издательство ЯГПУ, Ярославль.

ПРИЕМЫ комического и их роль в одном из произведений русской литературы. *Задачи и тесты*, <https://www.yaklass.ru/materiali>, дата посещения сайта – 11.10.21.

РЕМИЗОВ, В.А., 2016, *Природа комического и формы его репрезентации* // *Вестник МГУ культуры и искусства*, № 3, Москва, с.94-97.

САФОНОВА, Е.В., 2013, *Формы, средства и приемы создания комического в литературе* // *Молодой ученый*, № 5, с.474-478.

ФРОЛОВ, И.Т., 1981, *Философский словарь*, Политиздат, Москва, с.237.

МЕГАМОДЕРН В КИШИНЕВЕ: ИНТЕРАКТИВНЫЕ МНОГОУРОВНЕВЫЕ ТРАКТОВКИ ЛИТЕРАТУРНЫХ ШЕДЕВРОВ

Jozefina CUȘNIR
Institutul Patrimoniului Cultural,
Chișinău, Republica Moldova

Abstract. *An innovative process (manifestation of megamodern) is being analyzed: Divination by Masterpieces, a multi-genre online project by ZaO-Studio based in Chisinau, develops and transforms the principle of interactive hermeneutics by J. L. Borges represented in his short story The Aleph.*

Keywords: *megamodern, interactive hermeneutics, Dante, dialogue of meanings, “new humanism in the 21st century” (UNESCO)*

В статье рассматривается особый инновационный процесс, возникший в Кишиневе на стыке разных видов искусства и характерный для новой культурной эпохи, которая сейчас формируется. Это театрално-философский онлайн проект «Гадание по шедеврам» – интерактивная герменевтика с участием актеров и зрителей. А именно – многоуровневые трактовки литературных шедевров, которые затем используются в спектаклях. Одним из первых эпизодов «Гадания по шедеврам» стал рассказ «Алеф» Х. Л. Борхеса. Как показано далее, в целом этот проект есть своеобразное продолжение и трансформация интерактивной герменевтики, которую Борхес осуществил в своем «Алефе», а точнее – своим «Алефом».

Статья выстроена следующим образом. Сначала мы поясним понятие мегамодерна, современной культурной эпохи, в ее соотношении с герменевтическими процессами. Далее рассмотрим своеобразие и задачи борхесовской интерактивной герменевтики в «Алефе». А затем – ее трансформацию в театральном проекте «Гадание по шедеврам».

Характерная черта XX-XXI веков – ноэтическая проработка концепта «смысл»¹. Термин «ноэтическое» здесь обозначает «духовное», но не в теологическом, а в антропологическом смысле. (Термин используется в его трактовке В. Франклом²).

Одновременно с концептом «смысл» в XX-XXI веке активно прорабатывается концепт «свобода», в частности особая его составляющая – свобода формы при создании произведений искусства. Как известно, свобода формы, одно из открытий модернизма, с особой интенсивностью разрабатывалась в эпоху постмодерна, которая завершилась приблизительно на рубеже веков.

Новую культурную эпоху исследователи называют по-разному, – в зависимости от того, что именно рассматривают как основополагающую ее характеристику. В числе этих обозначений: диджимодерн, или цифромодерн (А. Кирби), альтермодерн (Н. Буррио), автомодерн (Р. Самуэльс), метамодерн (Т. Вермюлен и Р. ван ден Аккер), постпостмодерн.

Наша творческая группа разрабатывает (в научных исследованиях и художественных проектах) концепцию культурной эпохи «мегамодерна». Участники группы: Жозефина Кушнир, doctor habilitat, литератор; Владимир Шиманский, режиссер, актер; Елена Кушнир, режиссер, литератор; Андрей Шиманский, живописец, актер. В основе концепции мегамодерна – концепт «смысл» и ряд коррелирующих с ним концептов. Среди них: «осевое время» (по К. Ясперсу), «новый гуманизм в XXI веке» (ЮНЕСКО) и другие.

Согласно нашим разработкам, мегамодерн акцентирует именно целенаправленный, осознанный, свободный поиск и актуализацию уникальных смыслов (т.е. процесс выявления сущности) посредством использования любых форм – как новых, так и классических.

Понятия «сущность» и «смысл» в концепции мегамодерна, корреспондируя с результатами разработок ряда выдающихся мыслителей XX века³, определяются так:

«Сущность есть то, что человек ощущает как основу своей индивидуальности и Универсума, – основу, которая существует в качестве некоей скрытой бесконечности, позитивной «тонкой реальности» (она ощущается как любовь, созидание, свобода и т.д.). Именно к такому ощущению бесконечности нас отсылают вышеупомянутые эффективные разработки психологов и философов XX века. При этом на уровне сущности есть и неповторимость каждого человека, и общность всех.

Смысл как таковой – это проявление сущности, присутствие бесконечного, притом позитивного, в индивидуальном и конкретном» (Кушнир, 2019: 87).

Одним из предтеч мегамодерна в области литературы был Хорхе Луис Борхес. По цело-

¹ Статья написана в ходе разработки ряда теоретических аспектов исследования по проекту 96-PS 20.80009.1606.02.

² В. Франкл предпочитал термин «ноэтический», поскольку «понятие „духовный“ обычно носит в английском языке религиозную окраску», и подчеркивал: «То, что мы понимаем как ноэтическое <...>, является антропологическим, а не теологическим» (Франкл, 2000: 229, 77). Напомним: «НУС (греч. νοῦς – разум, мысль, дух) – ум, термин греческой философии, начало сознания и самосознания в космосе и человеке, принцип интуитивного знания – в отличие от дискурсивно-рассудочного знания (диано́я)» (Шичалин, 2010).

³ В их числе К. Ясперс, В. Франкл, Х.Г. Гадамер, М. Дюфрэнн, Н. Бердяев, М. Бахтин, К. Гирц.

му ряду признаков¹ многие из его литературных шедевров можно трактовать как ранние проявления мегамодерна. Среди них – «Роза Парацельса», «Пьер Менар, автор “Дон Кихота”», «Сад расходящихся тропок». К их числу относится и «Алеф».

«Алеф» обычно трактуют как смеховое переосмысление мистического опыта Данте, представленного в «Божественной комедии». И подчеркивают: впервые рассказ опубликован в 1949 году, когда Борхес написал введение к ее испанскому переводу; Борхес восхищался Данте на протяжении всей жизни, написал о нем ряд очерков; первый из них опубликован в 1929 году, а в «Алефе» тем же годом датируется смерть Беатрис Витербо, которую столь безнадёжно любит протагонист².

Но этот нарратив не только интертекстуален. Неожиданность, которую он таит, – не явная, но абсолютная по мощности интерактивность. Ведь «Алеф» есть отклик действием на «Божественную комедию». Virtuозно разрабатывая сокровенную суть, которую ощутил там Борхес, этот отклик метонимически освобождает Данте и от смерти, и от исчезновения Беатриче. Более того, он метонимически даёт им возможность возобновить общение, «побеседовать», то есть прояснить отношения (на что они, видимо, так и не осмелились при жизни). Чтобы дать представление об упомянутой сути, приведем несколько цитат из «Девяти очерков о Данте» Борхеса.

«Думаю, что Данте создал лучшую книгу в мировой литературе, чтобы вставить в нее несколько свиданий с невозвратной Беатриче. А лучше сказать, вставками служили круги мучений и южное Чистилище, девять концентрических кругов и Франческа, сирена, грифон и Бертран де Борн, главным же были улыбка и голос, потерянные, как он знал, навсегда» (Борхес, 1997, том 2: 532).

«После смерти Беатриче, потеряв Беатриче навсегда, Данте попытался вернуть ее силой воображения, умерить боль; по-моему, он воздвиг тройной алтарь “Комедии” только затем, чтобы вставить в него одно-единственное свидание. Все произошло, как бывает во сне, – с искажениями и помехами. Навсегда отвергнутый Беатриче, Данте продолжал мечтать о ней, но видел ее непреклонной, видел недостижимой <...>.

Беатриче для Данте значила все. Данте для Беатриче – немного, может быть, ничего. Из милосердия и любви мы пытаемся забыть этот горький раздор, для Данте – неизгладимый. Я <...> думаю о двух влюбленных, грезившихся Данте в урагане круга второго и оставшихся <...> тайным символом счастья, которого он так и не достиг. Думаю о Франческе и Паоло, навсегда неразлучных в своем Аду <...>. О губительной любви, тоске, преклонении и зависти» (Борхес, 1997, том 2: 530).

«Я вообразил волшебную вещь, миниатюру, являющую собой микрокосм; поэма Данте – это миниатюра, охватывающая всю вселенную» (Борхес, 1997, том 2: 495).

«Книга такого масштаба, как “Божественная комедия”, не может быть отрезанной от всего мира, такой случайной находкой одиночки: в нее внесли свой вклад многие люди и поколения людей. Изучение предшественников не имеет ничего общего с жалким трудом судебного или полицейского дознания: это исследование путей, испытаний, перипетий, проблесков и догадок человеческого духа» (Борхес, 1997, том 2: 520).

Иначе говоря, суть дантовской «Комедии» по Борхесу можно описать как некую «розу смыслов». Перечислим четыре из них:

- 1) соиздание некоей волшебной вещи, миниатюрной, но равнозначной Универсуму.
- 2) тоска от своей отверженности любимым существом.

¹ Эти признаки корреспондируют с интеркультуральными смыслами, транслируемыми мегамодерном; подробнее см.: (Кушнир, 2019: 88-90).

² “The story is generally considered to be a humorous retelling of Dante's mystical experience, inspired by the vision of Beatrice Portinari. It was first published in 1949, the year in which Borges wrote the introduction to a Spanish translation of the Divine Comedy. The treatment of the theme of revelation in the story may be an attempt to exorcise the haunting image of Dante. Borges admired Dante throughout his life and wrote several articles on him. The first was published in 1929, the year when the fictional Beatriz Viterbo dies” (Fishburn, Psyche, 1990). «Daneri's name looks like an elliptical form of Dante Alighieri's» (Lindstrom, 1990: 56).

3) тоска по любимому, навечно отнятому смертью.

4) свидетельство, что вклад в великие достижения духа внесли многие люди и поколения – посредством имплицитной своей вовлеченности в его пути, испытания, перипетии, проблески и догадки.

Отметим: этот четвертый из смыслов есть прямое описание интерактивности.

А «Алеф», как отмечалось, есть конкретное ее проявление.

«Алеф» можно рассматривать как своеобразную сатирическую драму к метатексту, состоящему из «Божественной комедии» Данте и «Девяти очерков о Данте» Борхеса¹). Сущностным назначением сатирической драмы было применение смеха как древнейшего инструмента воскрешения к героям трагедии. В данном случае Борхес метонимически осуществил смеховое спасение² и Данте, и Универсума. Поясним эту мысль.

Персонажи «Алефа»: Борхес-нарратор и Карлос Аргентино Данери, – двутельный образ (два шута, белый и рыжий), прототип которого есть Данте. Смеховой герой «Алефа» парадоксально-карнавально повторяет подвиг Данте, метонимически отменившего смерть Беатриче. А именно: в «Алефе» происходит карнавальная отмена смерти Беатрис. Карнавализованное пространство «Алефа», рассказа, исследующего героя-микрокосм с его слабостью и несовершенством, таит в себе весть о мистической неуничтожимости Алефа-Универсума-любви, – несмотря на парадоксальную хрупкость Алефа в его взаимодействиях с человеком.

Ведь Алеф в борхесовском тексте – это похожая на светящийся шарик точка пространства, где собраны все прочие точки. Глядя на Алеф, можно увидеть все сущее, причем полномерно и в цвете³. Данери обнаружил Алеф случайно, ребенком, в подвале своего дома на улице Гарая, который потом сносят, чтобы построить уродливую кондитерскую.

Автор «Алефа» имплицитно воскрешает и самого Данте, поскольку смех – один из древнейших ритуалов отмены смерти⁴.

Но этим Борхес-автор не ограничивается. Его Данери мельком сообщает Борхесу-протагонисту, приглашая взглянуть на Алеф: «Спускайся, очень скоро ты сумеешь побеседовать с Беатрис во всех ее обликах» (Борхес, 1997, том 1: 526).

А значит, Борхес имплицитно-метонимически отменяет и смерть как таковую. Ведь если с умершим можно общаться в реальном времени, причем видя его, то смерти нет.

Этот маленький подарок Борхес делает человечеству, видимо, потому, – с формальной точки зрения – что смерть посеяла неразбериху, мешая Данте разобраться в отношениях с Беатриче. Если его беда в том, что любимая мертва, то ее воскресили. А если в том, что он ей не нужен, то пусть разбирается с ситуацией не под «прикрытием» смерти.

Итак, сам Борхес положил начало возможному процессу, разветвленному диалогу, где fiction и non-fiction объединены в единое целое ради формирования глубоких новых смыслов и реактуализации смыслов «исходного» произведения.

Этот импульс, исходящий от «Алефа», стимулирует сегодняшние процессы мегамодерна.

Цифровизация современного общества, предоставляя новые возможности для процессов интерактивности, тем самым дает и новые возможности прорабатывать смыслы. Исток таких возможностей – в потенциальной бесконечности диалога смыслов, идентифицированной М. Бахтиным.

А один из вариантов их реализации представлен в онлайн проекте ЗАО-студии «Гадание по шедеврам» (Авторы проекта и режиссеры: Елена Кушнир и Владимир Шиманский; научный консультант Жозефина Кушнир).

Он опирается на глубинные процессы взаимодействия со смыслами, которые возникают при восприятии литературных шедевров.

¹ Подробнее см.: (Cuşnir, 2009).

² Подробнее об отмене (самоаннигиляции) смерти в смеховом пространстве см.: (Cuşnir, 2017: 48-50).

³ См. также: (Tcherepashnets, 2003), (Balderston, 2012).

⁴ Подробнее см. разработки В. Проппа о «смехе-жизнедателе»: (Пропп, 1976: 184-192).

По отношению к «алгоритму», имплицитно заданному Борхесом, проект «Гадание по шедеврам» действует расширительно, но сохраняя борхесовский принцип умножения существенных глубинных смыслов трактуемого текста.

Поясним вышесказанное, кратко описав проект. Его подзаголовок: «Интерактивная герменевтика с участием шедевров мировой литературы, актеров и зрителей». На онлайн встрече ZaO-Студии и зрителей, которая транслируется в сети, зрители предлагают театру шедевры, которые хотели бы увидеть в игре. Причем герменевтически трактуют их смыслы, отвечая на вопрос «О чем это для меня?». Возникает целый спектр интерпретаций.

Очень важна именно атмосфера присутствия смыслов, ощущение их существования, их безграничности. В ответ актеры и режиссеры ZaO-Студии также трактуют эти шедевры и зрительские интерпретации смыслов, но уже в аспекте «Как это сыграть?».

Следующий этап проекта – игровая трактовка одного из предложенных шедевров. Для каждого эпизода находят особое место в Кишиневе, поскольку эта игра также и диалог с городом. Спектакль происходит без публики, снимается на видео, а затем при монтаже трансформируется в инновационный жанр видеотеатра. Собственно «Гадание по шедеврам» это онлайн сериал в жанре видеотеатра. Затем видео эпизода выкладывается в сеть.

Посмотрев его, зрители собираются на следующую онлайн встречу с ZaO-Студией и рассказывают, какие истории и смыслы увидели в игре и как это сочетается с источником-шедевром. Сочетание окажется неожиданным, непредсказуемым. Ведь игра не иллюстрирует шедевр, а заново раскрывает его тему, из которой рождается другой сюжет. Но он является откликом, парадоксальной интерпретацией источника. Задача этой игры – ощутить свободу и бесконечность, которую дает прикосновение к смыслам.

Итак, осуществляется многоуровневая герменевтическая трактовка литературного шедевра и театральной игры в интерактивном, инновационном и мультижанровом формате. В данном случае процесс объединяет в себе литературу, театр, кино и философское осмысление.

Прослеживается несомненная связь между принципом интерактивной герменевтики Борхеса и проектом «Гадание по шедеврам».

Более того, и сама театральная трактовка «Алефа» (эпизод «Беатрис», сценарист Елена Кушнир, режиссеры Юлия Пынзарь и Александр Волошин, режиссер видеовersion Владимир Шиманский) осознанно опиралась на выявленную нами абсолютную интерактивность Борхеса по отношению к Данте, Беатриче и «Божественной комедии». Игра – это встреча с женщиной, которую мужчина буквально выманивает из потустороннего мира. Они пытаются соприкоснуться, но, несмотря на то, что находятся на крошечном пятнышке пространства, между ними всегда остается пустота. Единственным соприкосновением становится прощальная улыбка Беатрис, после которой она исчезает. Но этого достаточно, чтобы Борхес заново вернулся к Алефу: в темноте он зажигает одну за другой спички, вглядываясь в стеклянный шарик, который выбрасывает в каждом кадре, но в следующем кадре шарик снова у него в руке. Во время их свидания говорит только мужчина: он читает текст «Алефа» в интонации исповеди, как будто хочет попросить прощения у женщины. Когда он остается один, за кадром текст читает она, словно задавая вопросы, на которые не получает ответа. Они не могут быть вместе, но они неразлучны. Для них нет общей жизни, совместного счастья. Но они взаимно воскрешают друг друга на все новых и новых уровнях. Таков один из смыслов игры.

Итак, принцип интерактивной герменевтики Борхеса развивается и трансформируется в кишиневском мультижанровом проекте, и все это в целом представляет собой одно из проявлений базовой структуры мегамодеерна.

Bibliografie:

BALDERSTON, Daniel, 2012, “The Universe in a Nutshell: The Long Sentence in Borges’s *El Aleph*”, in *Variaciones Borges*, nr.33, University of Pittsburgh, Pittsburgh. <http://d-scholarship.pitt.edu/12116/1/Balderston.pdf> (visitat 21.09.2021).

- CUȘNIR, Jozefina, 2009, "Hero and the Universe in *The Aleph* by J. L. Borges", in *Intertext*, nr. 3/4, ULIM, Chișinău, p. 159-163.
- LINDSTROM, Naomi, 1990, *Jorge Luis Borges. A Study for a Short Fiction*, Twayne Publishers, Boston.
- FISHBURN, Evelyn; PSICHE, Hughes, 1990, "Viterbo, Beatriz", in *A dictionary of Borges*, Duckworth, London. <https://www.borges.pitt.edu/i/viterbo-beatriz> (visitat 21.09.2021).
- TCHEREPASHNETS, Nataly, 2003, "Place in Borges's *El Aleph*". The Irony of Revelation, in *Variaciones Borges*, nr.16, University of Pittsburgh, Pittsburgh p. 45-56.
- БОРХЕС, Хорхе Луис, 1997, *Сочинения в трех томах*, Полярис, Москва.
- КУШНИР, Жозефина, 2019, «Мегамодерн как система транслируемых интеркультуральных смыслов», в *Intertext*, nr. 3/4, ULIM, Chișinău, p. 82-92.
- КУШНИР, Жозефина, 2017, *Феномен гуманизации мифа в интеллектуальной прозе XX века*, Pontos, Chișinău.
- ПРОПП, Владимир, 1976, *Фольклор и действительность. Избранные статьи*, Наука, Москва.
- ФРАНКЛ, Виктор, 2000, *Воля к смыслу*, Апрель-Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, Москва.
- ШИЧАЛИН, Юрий, 2010, «Нус», в: *Новая философская энциклопедия*, Институт философии РАН, Изд-во Мысль, Москва. <https://iphlib.ru/library/collection/newphilenc/document/HA-SHd77bc8ec81b43a6690ced7> (visitat 21.09.2021).

CUPRINS

Igor ȘAROV

Mesaj de salut către participanții la ediția a XVI-a a Colocviului Internațional de Limbaje și Comunicare 5

Sanda-Maria ARDELEANU

Mesaj de salut „100 de ani cu Eugeniu COȘERIU – secvențe dintr-o viață închinată științei limbajului și limbilor” 6

Ion MANOLI

Momente din letopisețul timpurilor lui Eugeniu Coșeriu 9

CONFERINȚE PLENARE

Mircea A. DIACONU

Karl Popper și Eugeniu Coșeriu. O întâlnire care a avut totuși loc 12

Pompiliu CRĂCIUNESCU

Ecuția poetică sau despre *poetizatul* creației lui Valeriu Matei..... 25

Ndiémé SOW

Pierre FRATH

Repenser les politiques éducatives par l'intégration linguistique à l'école en Afrique 35

INTEGRALISM ȘI CREATIVITATE LINGVISTICĂ – FORME ALE CULTURII

Sanda-Maria ARDELEANU, Dorel FÎNARU

Periodicele din biblioteca lui Eugeniu Coșeriu – donația Arhivei de la Tübingen către Biblioteca Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava..... 39

Natalia AZMANOVA

Terminologia neologică de stilistică și poetică fixată în dicționarele explicative engleze apărute în primele două decenii ale secolului XXI..... 44

Oana BOC

Conceptul de funcție semnificativă din teoria lui Eugeniu Coșeriu – implicații și deschideri 50

Liliana BOTNARI

De la o *Moldovă Socialistă* la o *Moldovă suverană* 55

Claudia CEMÂRTAN

Enantiosemia unităților frazeologice în limba română 59

Cornelia CINCILEI

Conceptualizarea la baza tipologiilor cognitive..... 64

Iraida CONDREA

Resurse ale creativității lexico-stilistice în opera lui Paul Goma..... 69

Felicia DUMAS

Lexicul creștin-ortodox în culturile franceză și română 73

Abdou FALL	
Identité mouride et paroles de jeunes au Sénégal	77
Vlad D. GHIMPU	
Consemnări românești în scrieri pe scoarțe de mesteacăn novgorodene (sec. XI-XV).....	80
Ana GUȚU	
Le pouvoir politique de la langue : MOT – SENS – DISCOURS	86
Eugenia MINCU	
Afixoidele în formarea terminologiei tractului digestiv: dubletul savant < lat. <i>STOMACHUS, I, M</i> < gr. <i>STHOMAKOS</i> =< GR. <i>GASTER, TRIS, F</i> „STOMAC”	97
Viorica MOLEA	
Conotația ca element al culturii și al dimensiunii cognitive	102
Florentina-Roxana OCNAȘU (ROȘU)	
Viziunea coșeriană asupra limbii și limbajului	106
Delia PATRAUCEAN	
Știința – „formă de împărtășanie”. Parafraza și metafora – constructori al limbajului de popularizare a științei	110
Ala SAINENCO	
Ce nu sunt structurile asociative?.....	115
Aliona SOBOL	
Principiile lingvisticii contrastive în viziunea lui Eugeniu Coșeriu	118
Raluca Miruna SOISUN	
Numele proprii de persoană simbolice în cultura populară	121
Floarea VÎRBAN	
Integralismul coșerian în cadrul unui orizont filosofic. Cazul particular al științelor umane	125
Ina VOLOȘCIUC	
Despre varietatea neologismelor	130
LIMBĂ ȘI CULTURĂ: RECONFIGURĂRI DIDACTICE ȘI POLITICI EDUCAȚIONALE	
Natalia AVORNICESĂ	
Conceptii inovatoare ale abordării literaturii la ora de limbă străină în contextul politicilor educaționale.....	136
Oxana BASHIROV	
Repere epistemologice pentru o posibilă metodologie de dezvoltare literar-artistică a studenților	139
Angela BOICENCO-ARSENI	
Lucrul cu textul – o metodă cu eficacitate sporită în procesul de predare a limbii române la alolingvi.....	144
Dimitria CAMEN	
Funcționarea verbului în discursul mediatic și în discursul social online. Circumstanțele cercetării discursului mediatic și a discursului social online.....	148
Oxana CREANGA	
Stylistics in Teacher Training Setting	152

Sorina DONȚU-SARÎTERZI	
Discursul diplomatic în viziunea lingvisticii coșeriene: stilistică și terminologie	156
Ion GUȚU	
Politiques linguistiques et éducatives européennes et nationales : enjeux et perspectives au début du millénaire	159
Viorica MOLOȘNIUC	
Le discours grammatical dans l'enseignement du FLE au niveau universitaire : transposition et contextualisation des savoirs	165
Lidia MORARU	
La compétence socioculturelle dans l'enseignement/apprentissage du FLE	168
Lidia STRAH	
Evoluția conceptului de competențe de comunicare în aspect constructiv	172
Mariana ȘOVEA	
La compétence de communication interculturelle en cours de français langue étrangère...	176
Angela TULEI	
Axiologia național-universală în formarea la studenți a competenței de comunicare profesională în limba engleză	181
SISTEM, NORMĂ, VORBIRE ÎN TRADUCERE	
Raluca-Nicoleta BALAȚCHI	
Reformuler, de la langue-source dans la langue-cible, dans la traduction littéraire	186
Olesea BODEAN-VOZIAN	
Exploring the Speed in simultaneous Interpretation and the Coping Strategies	190
Oxana CĂPĂȚÎNĂ	
Pragmasemantica dublei negații în textul fragmentat „Pe culmile disperării” de Cioran (tehnica omisiunilor intenționate în traducere)	193
Larisa CEBUC	
Les traces intertextuelles dans la traduction polyphonique de l'œuvre de F. Beigbeder	198
Mariana CEREPANOVA	
Dificultăți lexicale în traducerea textelor din domeniul industriei alimentare.....	202
Inga DRUȚĂ	
Tehnici de mediere culturală în versiunea română a romanului <i>Laur</i> de Evgheni Vodolazkin.....	206
Elena GRAUR	
Poetica traducerilor lui Eugène Ionesco în limba română: norme și normativism în viziune coșeriană.....	211
Cristina NICHITA	
Conceptul de <i>transpunere</i> în viziunea lui Eugeniu Coșeriu – o perspectivă traductologică și terminologică	216
Ina SÎTNIC	
Realități lingvistice și extralingvistice în traducere din perspectivă coșeriană. Studiu de caz în interpretarea consecutivă în context universitar	219
Ludmila ZBANȚ	
Strategii de traducere a blocurilor semantico-sintactice cu predicate distanțate în textul literar (din limba franceză în română)	224

LIMBĂ ȘI COMUNICARE INTERCULTURALĂ: LIMBAJ UNIVERSAL, ISTORIC ȘI INDIVIDUAL

Vladimir BADRAJAN

Inovarea și crearea limbilor literare prin intermediul operelor poetice de factură
canonică 229

Vitalina BAHNEANU

Retorica discursurilor prezidențiale de inaugurare (studiu comparat) 233

Diana CHIBAC

Terminologia portului popular românesc din regiunea Cernăuți, Ucraina..... 237

Inesa FOLTEA

Principiul politeții în comunicarea persuasivă 240

Alin GĂLEATĂ

Managementul comunicării riscului de dezastru în Ministerul Afacerilor Interne 243

Silvia GROSSU

Abecedarul moldovenesc al mitropolitului Gurie: valențe identitare 248

Viorica LIFARI

The Romanian World Picture expressed by Music Idioms (repeated Speech) 252

Laura MÎRZAC

De la vizual la verbal: unele aspecte ale comunicării narative în romanul Isabelei
Allende “La casa de los espíritus” 257

Tatiana PORUMB

Împrumuturile din limbile germanice în spațiul lingvistic al peninsulei italiice: analiză
diacronică, diatopică și lingvistică 260

Lilia RĂCIULA

Conceptul *feminitate* în opera poetică a Magdei Cârnecki 266

Lucia VESTE

Comunicarea inferențială în cadrul discursului publicitar 271

Felicia VRĂNCEANU

Aspecte ale educației polilingve și multiculturale în Bucovina sec. XIX 274

LITERATURA ȘI MARILE TRANSFORMĂRI SPIRITUALE: TEMELE, MITURILE ȘI FICȚIUNILE LUMII DE AZI

Vera CĂTANĂ

Motivul orfic – generator de atitudine estetică în poezia lui Ion Vatamanu 279

Felicia CENUȘA

Saga emigrantului din est reflectată în literatura română actuală 283

Ozana-Ioana CIOBANU

Imaginarul literar ca proiecție a identificării identitare 287

Tatiana CIOCOI

Jaret Kobek: „factorul Internet”, romanul și cultura în era digitală 292

Liviu CHISCOP	
Conținut și formă în opera literară	297
Cheikh Mouhamadou Soumoune DIOP, Mamadou Lamine BALDÉ	
Spiritualité (s) et écriture postmoderne dans le roman francophone	303
Carolina DODU-SAVCA	
Identitățile multiple în transformarea lumii literare. Elif Şafak.....	311
Maria EPATOV	
Conștiința etnică identitară. Supraviețuirea prin cuvânt în volumul <i>Trotineta lui</i> <i>Edi</i> de Bedros Horasangian	316
Ioan FĂRMUȘ	
Problematika teatralității în romanele lui Camil Petrescu	320
Ana FERAFONTOV	
Elemente de creativitate a limbajului în pamfletul publicistic românesc	326
Ana GHEORGHITĂ	
Simbolul cromatic ca obiect de studiu în teoria literaturii.....	330
Emilia GRIGORAȘ	
Cititorul în ipostază de instanță a comunicării în creația prozastică a lui Aureliu Busuioc.....	334
Cristina GROSSU-CHIRIAC	
Ambiguizarea ca strategie narativă în proza lui Ingo Schulze.....	337
Daniela PETROȘEL	
Kitschul – între etic și estetic	340
Dorina ROTARI	
Tendințe ale poeziei douămiiste din Republica Moldova	343
Otilia UNGUREANU	
<i>Manierismul</i> macedonskian. Paradigme hermeneutice	347
Ludmila USATÂI	
Vocile eului auctorial în <i>Letopisețul</i> lui Ion Neculce	351
Oana ZUGRAVU (CORNEANU)	
Reforma textuală și metadiscursul la Eugen Ionescu și doi precursori, I. L. Caragiale și Urmuz.....	354
Надежда ДОНЦУ	
Юмористическое отношение общества к деятельности преподавателей и студентов	358
Жозефина КУШНИР	
Мегамодерн в Кишиневе: интерактивные многоуровневые трактовки литературных шедевров	361

**COLOCVIUL INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ALE LIMBAJULUI
„EUGENIU COȘERIU” (CISL),
ediția a XVI-a**

**EUGENIU COȘERIU CENTENAR
LIMBĂ, CREATIVITATE, CULTURĂ –
STRUCTURI DE REZISTENȚĂ ALE FIINȚEI UMANE**

**24-25 SEPTEMBRIE 2021,
UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA, CHIȘINĂU**

Asistență computerizată – Maria Bondari

Bun de tipar 2021. Formatul 60x84 1/8.
Coli de tipar 46,5. Coli editoriale 38,5.
Comanda . Tirajul 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. Al. Mateevici, 60, Chișinău, MD 2009